

Zbigniew Mierzejewski

Zasada instancyjności postępowania karnego

Rozprawa doktorska przygotowana
w Katedrze Postępowania Karnego i Kryminalistyki
pod kierunkiem Prof. UŁ dr. hab. Dariusza Świeckiego
w dyscyplinie nauki prawne

Łódź 2021

Spis treści

Wykaz skrótów	7
1. Akty prawne.....	7
2. Czasopisma i inne.....	8
Wstęp	10
Rozdział I	
Pojęcie, funkcje oraz zakres obowiązywania zasady instancyjności postępowania karnego	23
1. Uwagi wprowadzające.....	23
2. Zasady prawa w nauce procesu karnego.....	25
3. Zasady prawa w polskiej teorii i filozofii prawa	30
4. Zasady prawa w nauce prawa konstytucyjnego.....	33
5. Zasady prawa w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego.....	34
6. Zasady prawa w światowej teorii i filozofii prawa.....	37
7. Zasada prawa a przepis prawny	44
8. Zasada instancyjności postępowania karnego – uwagi ogólne.....	46
8.1. Pojęcia instancji oraz instancyjności	46
8.2. Zasada instancyjności postępowania karnego w ujęciu opisowym.....	49
8.3. Modele kontroli odwoławczej	50
8.4. Zasada instancyjności postępowania karnego w ujęciu dyrektywalnym	56
9. Funkcje zasady instancyjności postępowania karnego	62
9.1. Uwagi wprowadzające.....	62
9.2. Funkcje ogólne zasady instancyjności postępowania karnego.....	64
9.2.1. Funkcja porządkująca oraz identyfikacyjna.....	64
9.2.2. Funkcja interpretacyjna.....	64
9.3. Funkcje procesowe zasady instancyjności postępowania karnego	69
10. Zasada instancyjności postępowania w ujęciu ustrojowo-organizacyjnym	72
10.1. Ustrój i organizacja sądów pierwszej i drugiej instancji.....	72
10.2. Status sędziego	75
10.3. Właściwość funkcjonalna sądów pierwszej i drugiej instancji	80
11. Podsumowanie	82
Rozdział II	
Zasada instancyjności postępowania w ujęciu historycznym	84
1. Uwagi wprowadzające	84
2. Okres monarchii patrymonialnej	84
3. Okres monarchii Andegawenów i Jagiellonów oraz I Rzeczypospolitej	87
4. Okres od rozbiorów do odzyskania niepodległości	97
4.1. Zabór pruski.....	97
4.2. Zabór austriacki	100
4.3. Zabór rosyjski.....	104
5. Okres II Rzeczypospolitej.....	106
5.1. Postępowanie odwoławcze.....	106

5.2. Ustrój i organizacja sądów	111
6. Okres Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej	113
6.1. Postępowanie odwoławcze	113
6.2. Ustrój i organizacja sądów	115
7. Okres III Rzeczypospolitej	118
7.1. Postępowanie odwoławcze	118
7.2. Ustrój i organizacja sądów	120
8. Podsumowanie	121

Rozdział III

Zasada instancyjności postępowania karnego w ujęciu porównawczym oraz wynikającym z prawa międzynarodowego..... 125

1. Uwagi wprowadzające	125
2. Prawo francuskie.....	126
2.1. Zasada instancyjności postępowania	126
2.2. Struktura sądów	127
2.3. Środki zaskarżenia i postępowanie odwoławcze.....	130
3. Prawo niemieckie.....	135
3.1. Zasada instancyjności postępowania	135
3.2. Struktura sądów	136
3.3. Środki zaskarżenia i postępowanie odwoławcze.....	140
4. Prawo włoskie.....	150
4.1. Zasada instancyjności postępowania	150
4.2. Struktura sądów	151
4.3. Środki zaskarżenia i postępowanie odwoławcze.....	152
5. Zasada instancyjności postępowania w ujęciu wynikającym z EKPCz, MPPOiP oraz prawa Unii Europejskiej	160
5.1. Zasada instancyjności postępowania karnego w EKPCz	160
5.2. Zasada instancyjności postępowania karnego w MPPOiP	165
5.3. Zasada instancyjności postępowania karnego w prawie Unii Europejskiej	168
6. Podsumowanie	170

Rozdział IV

Zasada instancyjności postępowania w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego

1. Uwagi wprowadzające	174
2. Zasada instancyjności postępowania sądowego	178
3. Instancyjność postępowania a zaskarżalność orzeczeń wydanych w pierwszej instancji.....	186
4. Podsumowanie	203

Rozdział V

Zasada instancyjności w postępowaniu administracyjnym, w postępowaniu cywilnym oraz w orzecznictwie Sądu Najwyższego w sprawach karnych

1. Zasada instancyjności postępowania administracyjnego.....	209
1.1. Instancyjność ogólnego postępowania administracyjnego.....	209
1.2. Instancyjność postępowania sądownoadministracyjnego	214

2. Zasada instancyjności postępowania cywilnego.....	216
3. Zasada instancyjności postępowania karnego w orzecznictwie Sądu Najwyższego.....	221
4. Podsumowanie	232

Rozdział VI

Zasada instancyjności postępowania karnego a powiązane z nią zasady procesowe

1. Uwagi wprowadzające	235
2. Zasada instancyjności postępowania karnego a zasada prawdy materialnej	237
3. Zasada instancyjności postępowania karnego a zasada bezpośredniości	246
4. Zasada instancyjności postępowania karnego a zasada swobodnej oceny dowodów.....	254
5. Zasada instancyjności postępowania karnego a zasada prawa do obrony.....	258
5.1. Uwagi wprowadzające.....	258
5.2. Udział oskarżonego pozbawionego wolności w rozprawie apelacyjnej	262
6. Zasada instancyjności postępowania sądowego a zasada sprawności i szybkości postępowania	265
7. Zasada instancyjności postępowania karnego a zasada skargowości.....	273
7.1. Uwagi wprowadzające.....	273
7.2. Zasada skargowości w postępowaniu odwoławczym	275
7.2.1. Ograniczenia zasady skargowości w postępowaniu odwoławczym	276
7.2.1.1. Rażąca niesprawiedliwość orzeczenia	276
7.2.1.2. Orzekanie poza podmiotowymi granicami zaskarżenia.....	287
7.2.1.3. Poprawienie błędnej kwalifikacji prawnej	292
7.2.1.4. Ograniczenie dyspozycyjności wniesionym środkiem odwoławczym	296
8. Podsumowanie	300

Rozdział VII

Zasada instancyjności w postępowaniu apelacyjnym

1. Cechy i charakter apelacji jako środka odwoławczego od rozstrzygnięcia sądu pierwszej instancji dotyczącego głównego przedmiotu postępowania.....	302
2. Ustalenie momentu początku i końca postępowania przed sądem pierwszej i drugiej instancji.....	311
3. Ograniczenia zasady instancyjności postępowania karnego w postępowaniu apelacyjnym	322
3.1. Termin do złożenia wniosku o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku.....	322
3.2. Forma wniosku o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku	331
3.3. Termin do wniesienia apelacji.....	335
3.4. Wymóg pisemnej formy apelacji.....	339
3.5. Przymus adwokacko-radcowski dotyczący apelacji od wyroku sądu okręgowego.....	344

4. Rola zarzutów odwoławczych jako elementu wyznaczającego granice kontroli odwoławczej oraz zakres merytorycznego orzekania przez sąd odwoławczy	348
4.1. Uwagi wprowadzające.....	348
4.2. Ograniczenia zaskarżalności wyroków wydawanych w trybach konsensualnych.....	357
4.3. Inne przypadki ograniczenia możliwości podnoszenia zarzutów odwoławczych	366
5. Ograniczenia zasady instancyjności postępowania karnego o charakterze faktyczno-prawnym	370
6. Podsumowanie	372
Rozdział VIII	
Zasada instancyjności w postępowaniu zażaleniowym	376
1. Uwagi wprowadzające.....	376
2. Decyzje procesowe i czynności podlegające zaskarżeniu zażaleniem	380
2.1. Przedmiot rozstrzygnięć i czynności podlegających zaskarżeniu zażaleniem	384
2.2. Podmioty uprawnione do wniesienia zażalenia.....	396
2.3. Organy uprawnione do rozpoznania zażalenia.....	401
3. Tryb rozpoznania zażalenia	406
4. Podsumowanie	424
Zakończenie.....	428
Bibliografia	440
Wykaz orzeczeń.....	464

Wykaz skrótów

1. Akty prawne

C.p.p.	włoski Kodeks postępowania karnego z 22.09.1988 r.
CPP	francuski Kodeks postępowania karnego z 31.12.1957 r.
EKPCz	Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4.11.1950 r., (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.), powoływana także jako Konwencja
GG	Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec z 23.05.1949 r.
GVG	niemiecka ustawa o ustroju sądów w wersji ogłoszonej 9.05.1975 r.
k.c.	Ustawa z 23.04.1964 r. - Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz.U. z 2019 r. poz. 1145)
k.k.s.	Ustawa z 10.09.1999 r. - Kodeks karny skarbowy (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 19)
k.p.a.	Ustawa z 14.06.1960 r. - Kodeks postępowania administracyjnego (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 256)
k.p.c.	Ustawa z 17.11.1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 1575)
k.p.k.	Ustawa z 6.06.1997 r. - Kodeks postępowania karnego (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 30)
k.p.k. z 1928 r.	Rozporządzenie Prezydenta RP z 19.03.1928 r. - Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 33, poz. 313)
k.p.k. z 1969 r.	Ustawa z 19.04.1969 r. - Kodeks postępowania karnego z 1969 r. (Dz.U. Nr 13, poz. 96)
k.p.w.	ustawa z 24.08.2001 r. - Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 729)
k.s.h.	ustawa z 15.09.2000 r. - Kodeks spółek handlowych (tekst jedn. Dz.U. z 2019 r. poz. 505)
MPPOiP	Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. poz. 167), powoływany także jako Pakt

StPO	niemiecki Kodeks postępowania karnego z 1.02.1877 r. w brzmieniu ustalonym obwieszczeniem z 7.04.1987 r.
w.k.p.k. z 1936 r.	Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z 29.09.1936 r. - Kodeks wojskowego postępowania karnego (Dz. U. Nr 76, poz. 537)

2. Czasopisma i inne

BKKPK	Biuletyn Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego
BPK	Biuletyn Prawa Karnego
CURIA	internetowa baza aktów prawnych Unii Europejskiej oraz orzeczeń Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej
CzPKiNP	Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych
Dz.Urz. UE L	Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej seria L
Dz.U.	Dziennik Ustaw
ETPCz	Europejski Trybunał Praw Człowieka
GSP	Gdańskie Studia Prawnicze
HUDOC	internetowy zbiór orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka
JORF	Dziennik Urzędowy Republiki Francuskiej
KZS	Krakowskie Zeszyty Sądowe
NSA	Naczelny Sąd Administracyjny
OSN Pr. i Pr.	Orzecznictwo Sądu Najwyższego, Sądów Apelacyjnych, Naczelnego Sądu Administracyjnego oraz Trybunału Konstytucyjnego – dodatek do Prokuratury i Prawa
OSNC	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna
OSNKW	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Karna i Wojskowa
OSNwSK	Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych
OSP	Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPika	Orzecznictwo Sądów Powszechnych i Komisji Arbitrażowych
OTK ZU	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Zbiór Urzędowy
OTK-A	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Seria A
OTK-B	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Seria B
Pal.	Palestra

PiP	Państwo i Prawo
poz.	pozycja
Prok. i Pr.	Prokuratura i Prawo
PS	Przegląd Sądowy
RPEiS	Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
SA	Sąd Apelacyjny
SN	Sąd Najwyższy
TK	Trybunał Konstytucyjny
TSUE	Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
ust.	ustęp, jednostka redakcyjna przepisu
WPP	Wojskowy Przegląd Prawniczy
WSA	Wojewódzki Sąd Administracyjny
ze zm.	ze zmianami
ZN SA	Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego
ZN UJ	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego
ZN UŁ	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego
ZN UR	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego
ZN WSHiP	Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Handlu i Prawa im. Ryszarda Łazarskiego
zob.	zobacz

„Zadaniem nauki procesu karnego powinno być możliwie wszechstronne wykrycie i ustalenie zasad obowiązującego prawa, usystematyzowanie ich, określenie ich funkcji i wzajemnego stosunku”¹.

Wstęp

Stanem optymalnym z punktu widzenia realizacji zasadniczych celów postępowania karnego, wskazanych w art. 2 § 1 pkt 1 – 4 k.p.k., byłaby sytuacja, w której sprawiedliwe rozstrzygnięcie sprawy byłoby możliwe w jednej instancji, bez potrzeby uruchamiania procedury umożliwiającej dokonanie kontroli oraz korekty zaskarżonego orzeczenia. Niestety w praktyce taki stan rzeczy jest nieosiągalny.

Zasada instancyjności postępowania, zapewniająca stronie możliwość poddania kontroli orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji co do głównego przedmiotu postępowania, wykonywanej przez odrębny organizacyjnie sąd wyższego rzędu, ze względu na umocowanie w przepisach Konstytucji RP² oraz wiążących Polskę aktach prawa międzynarodowego, takich jak Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności³ oraz Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych⁴, a także z uwagi na szczególne znaczenie w określeniu modelu postępowania karnego, może być uznawana za jedną z naczelných zasad nowożytnego procesu karnego. Mimo, iż stanowiła ona przedmiot licznych artykułów naukowych, to w zakresie odnoszącym się do postępowania karnego nie doczekała się jeszcze opracowania monograficznego.

W doktrynie postępowania karnego wyrażany jest pogląd, że zasada instancyjności postępowania zawiera się w szeroko rozumianej zasadzie kontroli, obejmującej kontrolę w znaczeniu procesowym, realizowaną przez środki zaskarżenia, oraz kontrolę społeczną⁵.

¹ M. Cieślak, *Zasady procesu karnego i ich system*, ZN UJ Prawo 1956, z. 3, s. 32.

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

³ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4.11.1950 r., sporządzona w Rzymie, zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.) – dalej powoływana jako Konwencja bądź EKPCz.

⁴ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. poz. 167) – dalej powoływany jako Pakt bądź MPPOiP

⁵ R. Kmieciak, *Zasada kontroli*, [w:] System prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego. Tom III. Część 2, red. P. Wiliński, Warszawa 2014, s. 1646.

Kontrola społeczna w prezentowanym wyżej ujęciu może przybierać zarówno postać kontroli prawnie uregulowanej, jak i prawnie nieuregulowanej. Pierwsza realizowana jest przez udział ławników, jako czynnika społecznego, w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości (art. 182 Konstytucji RP oraz art. 28 § 2 – 4 k.p.k.), a także udział w rozprawie przedstawiciela organizacji społecznej (art. 90 – 91 k.p.k.). Kontrola społeczna prawnie nieuregulowana realizowana jest natomiast przez udział w rozprawie publiczności oraz przedstawicieli mediów w celu przedstawiania relacji z przebiegu czynności podejmowanych na rozprawie i oddziaływania opinii społecznej na wymiar sprawiedliwości.

Kontrola instancyjna w zaprezentowanym podziale form realizacji zasady kontroli *sensu largo* lokowana jest jako szczególny rodzaj kontroli procesowej realizowany przez zwyczajne środki odwoławcze, umożliwiając wgląd sądu wyższego rzędu w działalność orzeczniczą sądu niższego rzędu⁶.

Drugą z form realizacji kontroli procesowej jest kontrola wykonywana przez Sąd Najwyższy przez nadzwyczajne środki zaskarżenia, określana także jako nadzór judykacyjny, znajdująca umocowanie w art. 183 Konstytucji RP⁷.

W rozprawie doktorskiej poświęconej zasadzie instancyjności postępowania karnego podjęto próbę analizy procesowej formy zasady kontroli, realizowanej przez zwyczajne środki odwoławcze w układzie dewolutywnym. Poza zakresem opracowania pozostawiono natomiast zagadnienia dotyczące zarówno kontroli społecznej, jak i nadzwyczajnych środków zaskarżenia, podwyższających minimalny standard kontroli instancyjnej, wynikający z art. 176 ust. 1 Konstytucji RP.

Jedną z głównych tez pracy było wykazanie, iż zasada instancyjności postępowania karnego stanowi zasadę procesową zaliczaną do grupy naczelných zasad procesu karnego.

Przystępując do realizacji tego zadania za niezbędne uznano przedstawienie podstawowych zagadnień teoretycznoprawnych dotyczących zasad prawa, w tym statusu ontologicznego oraz funkcji tej instytucji. Stanowią one bowiem przedmiot ciągłego zainteresowania nie tylko przedstawicieli nauki polskiego prawa karnego procesowego, ale także rodzimej i światowej teorii i filozofii prawa. W procesualistyce karnej

⁶ R. Kmieciak, *Zasada kontroli...*, s. 1650.

⁷ R. Kmieciak, *Zasada kontroli...*, s. 1651.

szczególne znaczenie przypisać należy teorii zasad procesowych M. Cieślaka⁸, zaś na gruncie teorii i filozofii prawa pracom J. Wróblewskiego⁹, a także S. Wronkowskiej, M. Zielińskiego oraz Z. Ziemińskiego¹⁰.

Ze światowych teorii dotyczących zasad prawa, które spotkały się z szerokim odzewem ze strony przedstawicieli polskiej nauki postępowania karnego, należało uwzględnić w szczególności teorię zasad i reguł prawnych R. Dworkina powstałą na gruncie systemu *common law*¹¹, następnie zmodyfikowaną i przeniesioną na grunt systemu prawa kontynentalnego przez R. Alexy'ego¹². Nie można było także pominąć wkładu innych autorów w rozwój badań dotyczących instytucji zasad prawa, takich jak M. Atienza, J. R. Manero¹³, H. Avila¹⁴ oraz A. Aarnio¹⁵, których koncepcje zostały szeroko zaprezentowane w polskiej literaturze przedmiotu przez G. Maronia¹⁶.

Najogólniej teorie te można podzielić na dwie grupy w oparciu o kryterium rozgraniczenia zasad i reguł prawnych, które w uproszczeniu odpowiadają pojęciu normy prawnej na gruncie rodzimego prawoznawstwa. Według stanowisk o tzw. mocnej tezie rozgraniczenia różnice pomiędzy zasadami i normami prawnymi mają charakter jakościowy, związany z ich odmienną budową i strukturą, zaś grupa stanowisk o tzw. miękkiej tezie rozgraniczenia wyraża przekonanie, że ich struktura logiczna jest tożsama, a różnice sprowadzają się jedynie do stopnia intensywności posiadania określonych właściwości.

Wielość koncepcji teoretycznych dotyczących zasad prawa powoduje, że zagadnienie to zaliczane jest niekiedy do przyjętej w nauce kategorii „pojęć co do istoty kwestionowanych”¹⁷. Przy takim założeniu celem prezentacji było nie tyle stanowcze opowiedzenie się za którąś z omawianych koncepcji, co wskazanie ewentualnych korzyści wynikających z ich zastosowania w praktyce.

⁸ M. Cieślak, *Zasady procesu karnego...*, s. 32 i n., tenże *Wprowadzenie do nauki polskiego procesu karnego, cz. II, Wykład naczelných zasad procesu karnego*, Kraków 1967.

⁹ J. Wróblewski, *Zagadnienia teorii wykładni prawa ludowego*, Warszawa 1959.

¹⁰ S. Wronkowska, M. Zieliński, Z. Ziemiński, *Zasady prawa. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1974.

¹¹ R. Dworkin, *Biorąc prawa poważnie*, Warszawa 1998.

¹² R. Alexy, *Teoria praw podstawowych*, Warszawa 2010.

¹³ M. Atienza, J. R. Manero, *A theory of Legal Sentences*, Dordrecht-Boston 1998.

¹⁴ H. Avila, *Theory of legal principles*, Dordrecht 2007.

¹⁵ A. Aarnio, *Taking Rules Seriously*, [w:] *Law and the States In Modern Times. Proceedings of their 14-th World Congress in Edinburgh*, August 1989, red. W. Maihofer, G. Sprenger, Stuttgart 1990, nr 42.

¹⁶ G. Maroń, *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie a rola w wykładni prawa i orzecznictwie konstytucyjnym*, Poznań 2011.

¹⁷ W. B. Gallie, *Essentially contested concepts*, *Proceedings of the Aristotelian Society*, vol. 56, 1956, s. 167-198; S. Obuchowski, *Pojęcie zasad prawa w świetle idei pojęć co do istoty kwestionowanych*, *RPEiS*, 2017, nr 4, s. 46.

Z uwagi na złożony, ustrojowo-proceduralny, wymiar zasady instancyjności postępowania karnego, w rozdziale pierwszym przedstawiono również zagadnienia związane z ustrojem i organizacją sądów pierwszej i drugiej instancji oraz statusem orzekających w nich sędziów, a także modelami postępowania odwoławczego. Zgodnie z orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego gwarancja dwuinstancyjności postępowania pozostaje bowiem w ścisłym związku z konstytucyjnymi wymogami dotyczącymi sądu orzekającego w sprawie i oznacza, że sąd każdej instancji powinien spełniać warunki niezależności, bezstronności i niezawisłości¹⁸.

Celem analizy przeprowadzonej w rozdziale pierwszym było określenie istoty pojęcia „zasada procesowa”, wskazanie kryteriów jej wyodrębnienia, które powinny oddawać istotne wartości wynikające z systemu prawa, a także zakresu obowiązywania oraz funkcji realizowanych w praktyce stosowania prawa.

Wychodząc z założenia, że obowiązujące instytucje prawne i regulacje procesowe powinny być zakorzenione w tradycji prawnej danego państwa w rozdziale drugim przedstawiono powstanie i rozwój zasady instancyjności postępowania karnego na ziemiach polskich od początków państwowości do czasów współczesnych. Prezentacja różnorodnych, obowiązujących w przeszłości, modeli kontroli odwoławczej, tj. apelacyjno-kasacyjnego, funkcjonującego w ramach postępowania trójinstancyjnego, oraz rewizyjnego, funkcjonującego w ramach postępowania dwuinstancyjnego, pozwoliła na wskazanie wad i zalet określonych rozwiązań. Przeprowadzona analiza miała na celu przedstawienie kolejnej tezy badawczej, związanej z odpowiedzią na pytanie jaki model kontroli odwoławczej w sposób najbardziej efektywny zapewnia realizację zasady instancyjności postępowania karnego. Zarówno bowiem systemy, w których możliwość poddania kontroli orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji była wyłączona bądź znacznie ograniczona, jak i te, w których liczba instancji kontrolnych była nadmiernie rozbudowana, prowadziły do kryzysu wymiaru sprawiedliwości oraz skutkowały brakiem zaufania do państwa i obowiązującego w nim porządku prawnego.

Trzeci rozdział rozprawy przedstawia zasadę instancyjności postępowania karnego w ujęciu porównawczym oraz wynikającym z ratyfikowanych umów międzynarodowych, takich jak Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, a także Karta Praw

¹⁸ Wyrok TK z 24.10.2007 r., SK 7/06, OTK-A 2007, nr 9, poz. 108.

Podstawowych Unii Europejskiej¹⁹. Do analizy porównawczej wybrano systemy francuski, włoski oraz niemiecki. Jednym z kryteriów wyboru było wspólne pochodzenie z polskim systemem prawa karnego procesowego, wywodzące się z tradycji prawa stanowionego, co umożliwiło dokonanie porównania obowiązujących w nich regulacji. Istotnym argumentem przemawiającym za prezentacją rozwiązań francuskich i niemieckich był także wpływ wywierany przez nie na kształt polskiego postępowania karnego, szczególnie silny w okresie dwudziestolecia międzywojennego oraz różnorodność obowiązujących w nich modeli kontroli odwoławczej.

Przyjęty we francuskiej procedurze karnej model apelacji pełnej polega zasadniczo na ponownym badaniu sprawy przez sąd drugiej instancji w zakresie wynikającym z granic zaskarżenia, obejmując zarówno prawidłowość ustaleń faktycznych, jak i kwestii prawnych. Zakłada przy tym możliwość ponowienia postępowania dowodowego prowadzonego przed sądem pierwszej instancji oraz przeprowadzenie nowych dowodów przez sąd odwoławczy.

Rozwiązanie przyjęte przez ustawodawcę niemieckiego przewiduje zarówno kontrolę apelacyjno-kasacyjną, wykonywaną w układzie trójinstancyjnym, a także kasacyjną, wykonywaną w ramach postępowania dwuinstancyjnego. Osobliwość przyjętego rozwiązania polega na tym, że trójinstancyjnej kontroli apelacyjno-kasacyjnej mogą podlegać jedynie wyroki wydawane w pierwszej instancji przez sądy rejonowe, które z reguły rozpoznają sprawy o przestępstwa o mniejszym ciężarze gatunkowym, natomiast wyroki wydawane w pierwszej instancji przez sądy krajowe oraz wyższe sądy krajowe, które rozpoznają sprawy o poważniejsze przestępstwa, podlegają jedynie zaskarżeniu środkiem zaskarżenia określanym jako rewizja (*Revision*), odpowiadającym znanej polskiemu systemowi prawnemu kasacji.

Niemiecka apelacja, podobnie jak francuska, stanowi niesformalizowany środek odwoławczy, umożliwiając przeprowadzenie kontroli zaskarżonego orzeczenia zarówno w zakresie ustaleń faktycznych, jak i kwestii prawnych. Rewizja natomiast, stanowiąc środek odwoławczy o charakterze sformalizowanym, umożliwia przeprowadzenie kontroli zaskarżonego wyroku wyłącznie pod kątem naruszeń prawa.

Za wyborem systemu włoskiego przemawiał z kolei przyjęty w nim mieszany model kontroli odwoławczej. Brak związania sądu drugiej instancji zarzutami odwoławczymi,

¹⁹ Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat Ustanawiający Wspólnotę Europejską z dnia 13.12.2007 r., Dz.U. z 2009 r., Nr 203, poz. 1569.

zakres kognicji oraz ograniczona możliwość prowadzenia postępowania dowodowego powodują, iż stanowi on rozwiązanie pośrednie pomiędzy modelem apelacyjnym, a kasacyjnym, zbliżone wszakże do apelacyjnego.

Oryginalnym rozwiązaniem systemu włoskiego jest konstytucyjne umocowanie prawa do wniesienia kasacji, przysługującej we wszystkich sprawach dotyczących wolności osobistej. Rozwiązanie takie, mające w założeniu podwyższać standard ochrony praw obywatelskich, doprowadziło w konsekwencji do bardzo dużej liczby kasacji wnoszonych do włoskiego Sądu Kasacyjnego oraz znacznie utrudniło możliwość zmian legislacyjnych tego środka odwoławczego. Uwaga ta wydaje się dość istotna w związku z konstytucyjnym umocowaniem zasady instancyjności postępowania sądowego w polskim systemie prawnym, co powoduje nie tylko trudności dotyczące określenia zakresu jej obowiązywania, ale także ogranicza możliwość zmian legislacyjnych obejmujących postępowanie odwoławcze.

W żadnym w analizowanych systemów prawnych, w przeciwieństwie do systemu polskiego, zasada instancyjności postępowania karnego nie ma bezpośredniego umocowania w ustawie zasadniczej, choć np. w nauce włoskiej jej obowiązywanie wywodzi się pośrednio z szeregu innych norm konstytucyjnych. Mimo tego jest ona powszechnie uznawana za jedną z naczelných zasad procesu karnego o charakterze gwarancyjnym.

Przedstawiając regulacje dotyczące instancyjności postępowania karnego w ujęciu wynikającym z Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej uwzględniono także orzecznictwo uprawnionych organów międzynarodowych. Europejski Trybunał Praw Człowieka oraz Komitet Praw Człowieka ONZ dokonując interpretacji wskazanych aktów prawa międzynarodowego przyczyniły się do znacznego poszerzenia zakresu prawa oskarżonego do odwołania się od orzeczenia skazującego wydanego w pierwszej instancji ponad wynikający z ich wykładni literalnej. Siła oddziaływania orzecznictwa organów międzynarodowych przekłada się nie tylko na obowiązujące w poszczególnych państwach regulacje ustawowe, ale zgodnie z orzecznictwem polskiego Trybunału Konstytucyjnego²⁰ powinna również wpływać na wykładnię dokonywaną przez krajowe sądy i inne organy stosujące prawo. Przeprowadzona analiza posłużyła do sformułowania kolejnej tezy badawczej,

²⁰ Zob. m.in. wyrok TK z 1.04.2008 r., SK 77/06, OTK-A 2008, nr 3, poz. 39.

dotyczącej stopnia uwzględniania przez sądy krajowe interpretacji zakresu obowiązywania zasady instancyjności postępowania karnego, wynikającej z orzecznictwa uprawnionych organów międzynarodowych.

W rozdziale czwartym przedstawiono rozumienie i zakres obowiązywania zasady instancyjności postępowania w ujęciu wynikającym z orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego. Zgodnie z przyjętym założeniem starano się poddać analizie wszystkie orzeczenia tego organu, które odnosiły się bezpośrednio bądź pośrednio do zasady instancyjności postępowania. Wyniki tej analizy zostały następnie skonfrontowane z poglądami doktryny, formułującej niejednokrotnie krytyczne uwagi dotyczące poszczególnych rozstrzygnięć Trybunału Konstytucyjnego. Przedmiotem krytyki było w szczególności nadawanie przez Trybunał Konstytucyjny autonomicznego znaczenia pojęciom, które dotychczas posiadały utrwalone znaczenie na gruncie poszczególnych procedur sądowych, uznawanie sądu odwoławczego za sąd pierwszej instancji z uwagi na przedmiot rozstrzygnięcia, uznawanie za „sprawę” w ujęciu wynikającym z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP także rozstrzygnięć dotyczących określonych kwestii incydentalnych, czy wreszcie utożsamianie pojęć „instancyjności postępowania” oraz „zaskarżalności orzeczeń wydanych w pierwszej instancji”, mimo iż zaskarżalność może być realizowana także w innym, niż instancyjny, trybie.

Celem przeprowadzonej analizy była próba sformułowania ogólnych wniosków wynikających z orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, pozwalających na właściwą wykładnię zakresu obowiązywania zasady instancyjności postępowania oraz zaskarżalności orzeczeń wydanych w pierwszej instancji. W szczególności podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, czy wymóg instancyjnego trybu kontroli odwoławczej odnosi się jedynie do rozstrzygnięć dotyczących głównego przedmiotu postępowania karnego, czy też także do określonych rozstrzygnięć incydentalnych, jak również czy na gruncie gwarancji konstytucyjnych możliwe byłoby wyłączenie instancyjnego trybu kontroli określonej kategorii rozstrzygnięć co do głównego przedmiotu postępowania.

W rozdziale piątym przedstawiono rozumienie zasady instancyjności postępowania w innych procedurach, tj. ogólno- i sądownoadministracyjnej, a także w procedurze cywilnej.

Mimo, iż wspólnym wzorcem dla regulacji przyjętych we wszystkich ustawach procesowych są przepisy art. 78 i art. 176 ust. 1, a pomocniczo również art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, to zarówno art. 78 zdanie drugie, jak i art. 176 ust. 2 Konstytucji RP, zawierając delegację dla ustawodawcy zwykłego pozostawiają mu pewien zakres

swobody w ostatecznym ukształtowaniu ustroju i organizacji sądów pierwszej i drugiej instancji oraz postępowania odwoławczego. W analizowanych procedurach, podobnie jak na gruncie procedury karnej, wciąż poszukuje się optymalnych i najbardziej efektywnych form kontroli rozstrzygnięć wydawanych w pierwszej instancji dotyczących głównego przedmiotu postępowania, a także rozstrzygnięć w kwestiach incydentalnych, które mogą zostać uznane za „sprawę” w autonomicznym rozumieniu tego pojęcia, wynikającym z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP.

W odniesieniu do rozstrzygnięć incydentalnych, dotyczących praw i wolności danego podmiotu, stanowiących *sui generis* sprawę w ujęciu wynikającym z orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, zalecenie instancyjnego toku postępowania odwoławczego nie ma wszakże charakteru bezwzględnego nakazu, stanowiąc jedynie wyraz preferencji tej formy kontroli. Trybunał Konstytucyjny dopuszcza bowiem także możliwość poddania kontroli tego rodzaju rozstrzygnięć w ramach tzw. zaskarżenia poziomego, co ma sprzyjać realizacji zasady sprawności i szybkości postępowania w jego zasadniczym nurcie.

Jako warty uwagi odnotować należało wyrażany na gruncie ogólnego postępowania administracyjnego pogląd łączący dewolutywność nie tyle z hierarchiczną strukturą organów pierwszej i drugiej instancji, ile z dewolucją kompetencji w układzie personalnym, polegającą na rozpoznaniu odwołania przez organ tego samego szczebla w innym składzie osobowym, wyposażony w niezbędne kompetencje kontrolne.

W analizowanych procedurach, podobnie jak w procedurze karnej, preferuje się merytoryczny charakter postępowania odwoławczego, ograniczając możliwość wydawania rozstrzygnięć o charakterze kasatoryjnym.

W rozdziale piątym przedstawiono także ewolucję rozumienia zasady instancyjności postępowania karnego w orzecznictwie Sądu Najwyższego, wynikającą ze zmiany modelu postępowania odwoławczego z rewizyjnego na zbliżony do apelacyjnego i przyznania sądowi drugiej instancji prawa do prowadzenia postępowania dowodowego co do istoty sprawy oraz merytorycznego orzekania w szerszym niż poprzednio zakresie.

Warte omówienia były zwłaszcza te orzeczenia Sądu Najwyższego, w których odwołując się do zasad instancyjności postępowania oraz zaskarżalności orzeczeń wydanych w pierwszej instancji, wyinterpretował on prawo strony postępowania do zaskarżenia określonego rozstrzygnięcia wydanego w pierwszej instancji pomimo tego, że możliwości takiej nie przewidywały *expressis verbis* przepisy ustawy. Analizą objęto również rozstrzygnięcia Sądu Najwyższego dotyczące skutków tzw. zakresowych orzeczeń

Trybunału Konstytucyjnego, odwołujących się do zasad instancyjności postępowania karnego oraz zaskarżalności orzeczeń wydanych w pierwszej instancji.

W grupie zaprezentowanych judykatów wyodrębnić można zarówno charakteryzujące się podejściem zachowawczym, jak i nowatorskim. W pierwszym ujęciu przyjmowano, że orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego, stwierdzające niekonstytucyjność pomięcia ustawodawczego, rodzą jedynie skutek dla ustawodawcy, nakładając obowiązek dokonania nowelizacji przepisów poprzez wprowadzenie prawa do zaskarżenia określonego rozstrzygnięcia. W innym wariantcie podejścia zachowawczego, które można określić jako umiarkowane, przyjmowano, że tzw. zakresowe orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego mogą wywierać bezpośredni skutek jedynie w tym układzie procesowym, do którego się odnosiły.

W podejściu nowatorskim argumentację Trybunału Konstytucyjnego o niekonstytucyjności pomięcia ustawodawczego, polegającą na braku możliwości zaskarżenia określonego rozstrzygnięcia, odnoszono także do oceny stanów analogicznych.

Rozdział szósty rozprawy został poświęcony omówieniu relacji zasady instancyjności postępowania karnego do innych wybranych zasad procesowych. Kryterium wyboru stanowiła siła i zakres wzajemnego oddziaływania, polegającego zarówno na efekcie wzmacniania, jak w przypadku zasady prawdy materialnej oraz prawa do obrony, a także na sprzeczności wartości leżących u podstaw danej zasady, jak w przypadku zasady sprawności i szybkości postępowania. Sprzeczność tą uznano wszakże za pozorną, bowiem zarówno zasada instancyjności, jak i zasada sprawności i szybkości postępowania, służą realizacji nadrzędnego celu procesu karnego, tj. trafnej reakcji karnej. Mimo, iż omawiane zasady procesowe stanowiły przedmiot licznych opracowań naukowych, to zmiana modelu postępowania odwoławczego z rewizyjnego na zbliżony do apelacyjnego i zwiększenie uprawnień sądu drugiej instancji do merytorycznego orzekania, skłaniają do ponownego spojrzenia na ich wzajemne oddziaływanie. Dotyczy to w szczególności ustalenia warunkowej relacji pierwszeństwa w razie ewentualnej kolizji analizowanych zasad procesowych, a także obowiązku nadania interpretowanej normie takiego znaczenia, które w największym stopniu pozwala na realizację wartości leżących u podstaw zasady procesowej.

W analizie relacji zasady instancyjności postępowania karnego do omawianych zasad procesowych uwzględniono także poglądy doktryny oraz orzecznictwo Sądu Najwyższego.

Nadrzędnym celem zasady instancyjności postępowania karnego jest eliminacja nieprawidłowości w procesie karnym²¹. W związku z powyższym w rozdziale siódmym i ósmym omówiono wybrane aspekty realizacji zasady instancyjności postępowania karnego w postępowaniu apelacyjnym oraz zażaleniowym.

Założonym celem nie było przeprowadzenie wyczerpującej analizy obu zwyczajnych środków odwoławczych, ale skoncentrowanie się na tych zagadnieniach, których wykładnia, bądź kształt normatywny, mogą prowadzić do nieuzasadnionego ograniczenia realizacji zasady instancyjności postępowania karnego.

Dotyczy to także zagadnień umiejscowionych niejako na przedpolu kontroli odwoławczej, związanych z terminem i formą wniosku o sporządzenie pisemnego uzasadnienia wyroku, a także terminem do wniesienia środka odwoławczego. Konieczność ponownego spojrzenia na te, wydawałoby się ugruntowane w orzecznictwie sądowym i doktrynie zagadnienia, wynikała m.in. z wyroku ETPCz z 13.12.2018 r. w sprawie Witkowski przeciwko Polsce²², uznającego odmowę przyjęcia wniosku oskarżonego o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku jedynie z tego powodu, że został on złożony na krótko przed jego ogłoszeniem, za naruszenie prawa do sądu zagwarantowanego w art. 6 ust. 1 EKPCz.

W literaturze procesowej oraz orzecznictwie Sądu Najwyższego brak jest zgodności stanowisk co do konsekwencji wynikających ze wskazanego orzeczenia ETPCz.

Kierując się zaleceniem, aby interpretacja aktów prawa międzynarodowego dokonywana przez uprawnione organy była uwzględniana przez krajowe sądy oraz organy władzy publicznej, podjęto próbę zaprezentowania takiego podejścia do kwestii przedwczesnego złożenia wniosku o sporządzenie pisemnego uzasadnienia wyroku oraz przedwczesnego wniesienia środka odwoławczego, które z jednej strony nie powinno spowodować nadmiernej elastyczności i uznaniowości, zaś z drugiej nie będzie prowadziło do nieuzasadnionego ograniczenia prawa do odwołania się do sądu wyższej instancji. Wskazano także na innego rodzaju ograniczenia zasady instancyjności postępowania karnego, związane w szczególności z zaskarżalnością wyroków wydanych w trybie porozumień procesowych, a także limitującą zakres kontroli odwoławczej oraz zakres orzekania sądu drugiej instancji rolą zarzutów odwoławczych.

²¹ Z. Doda, A. Gaberle, *Orzecznictwo Sądu Najwyższego, Komentarz. Kontrola odwoławcza w procesie karnym*, Warszawa 1997, s. 41.

²² Nr skargi 21497/14.

Zarówno w orzecznictwie organów międzynarodowych, jak i polskiego Trybunału Konstytucyjnego, dopuszcza się możliwość wprowadzenia ograniczeń i określonych wymogów formalnych w realizacji zasady instancyjności postępowania. Ograniczenia te powinny wszakże znajdować uzasadnienie w realizacji innych zasad konstytucyjnych, w szczególności w zasadzie proporcjonalności wyrażonej w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, i nie mogą prowadzić do naruszenia istoty prawa do odwołania się do sądu wyższej instancji²³.

Ograniczenia zakresu kontroli odwoławczej dotyczące wyroków wydawanych w trybie porozumień procesowych powinny z kolei stanowić wynik świadomej i dobrowolnej zgody oskarżonego, a także zapewniać środki ochrony przed ewentualnymi nadużyciami²⁴.

Regulacje ustawowe przyjęte przez polskiego ustawodawcę, mające na celu wzmocnienie trwałości zawartego porozumienia procesowego, nie były wolne od wad. Ograniczenie zakresu ochrony wynikającej z zakazu *reformationis in peius* dla oskarżonego, który zaskarżył wyrok wydany w trybie konsensualnym, zostało zakwestionowane przez Trybunał Konstytucyjny²⁵ z uwagi na fakt, iż mogło prowadzić do obarczenia oskarżonego konsekwencjami błędów orzeczenia, za które nie ponosił jakiegokolwiek odpowiedzialności.

Z kolei obecnie obowiązujące rozwiązanie, wyłączające możliwość podnoszenia w apelacji od wyroku wydanego w trybie porozumienia procesowego zarzutów, o których mowa w art. 438 pkt 3 i 4 k.p.k., związanych z treścią zawartego porozumienia, wbrew intencjom ustawodawcy wyrażonym w uzasadnieniu projektu ustawy²⁶, nie daje formalnej podstawy do odmowy przyjęcia takiej apelacji, bądź pozostawienia jej bez rozpoznania. Nie wynika ona z wykładni literalnej, natomiast rezultaty wykładni systemowej, odwołujące się zarówno do zakresu kontroli cofniętego środka odwoławczego, jak i kontroli warunków formalnych kasacji oraz skargi na wyrok sądu odwoławczego, wskazują na konieczność poddania apelacji od wyroku wydanego w trybie porozumienia

²³ Wyroki TK: z 18.04.2005 r., SK 6/05, OTK-A 2005, nr 4, poz. 36; z 6.12.2011 r., SK 3/11, OTK-A 2011, nr 10, poz. 113; z 16.05.2018 r., K 12/15, OTK-A 2018, poz. 29; z 3.10.2018 r., SK 5/16, OTK-A 2018, poz. 54; M. Bogusz, *Zasada dwuinstancyjności a zasada zaskarżalności rozstrzygnięć wydawanych w postępowaniu administracyjnym w pierwszej instancji (uwagi na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego)*, GSP 2017, nr 2, s. 667.

²⁴ Wyrok ETPCz z 29.04.2014 r., Natsvlshvili i Togonidze p. Gruzji, 9043/05, § 90-98, HUDOC.

²⁵ Wyrok TK z 28.04.2009 r., P 22/07, OTK-A 2009 nr 4, poz. 55.

²⁶ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Kodeks karny i niektórych innych ustaw, Sejm VII kadencji, druk sejmowy nr 870, s. 96, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=870>, dostęp: 27.09. 2020.

procesowego, zawierającej niedopuszczalne zarzuty, kontroli pod kątem rażącej niesprawiedliwości z art. 440 k.p.k. oraz bezwzględnych przyczyn odwoławczych z art. 439 k.p.k.

Analiza zaskarżalności rozstrzygnięć w kwestiach incydentalnych, wykonywanej w formie zażalenia, prowadzi do wniosku o braku spójności systemowej obowiązujących regulacji ustawowych. Uwaga ta odnosi się zarówno do określenia katalogu incydentalnych rozstrzygnięć podlegających zaskarżeniu zażaleniem, wskazania trybu jego rozpoznania (zażalenie instancyjne – zażalenie poziome), a także określenia składu sądu odwoławczego.

W związku z faktem, iż rozpoznawanie zażaleń na rozstrzygnięcia dotyczące kwestii incydentalnych w układzie instancyjnym wydłuża postępowanie w jego zasadniczym przedmiocie, interesujące i warte rozważenia jako postulat *de lege ferenda* jest rozwiązanie wprowadzone w procedurze cywilnej, gdzie *expressis verbis* wskazano najistotniejsze, z punktu widzenia biegu procesu, rozstrzygnięcia w kwestiach incydentalnych podlegające zaskarżeniu zażaleniem w układzie instancyjnym, pozostawiając rozpoznanie pozostałych zażaleń w trybie tzw. zaskarżenia poziomowego. Przyjęte rozwiązanie ma zapewnić większą sprawność postępowania, ograniczając przesyłanie akt sprawy wraz ze środkiem odwoławczym pomiędzy sądem pierwszej i drugiej instancji, umożliwiając koncentrację sądów drugiej instancji zasadniczo na kontroli rozstrzygnięć dotyczących głównego przedmiotu postępowania.

Przedstawiona analiza zasady instancyjności postępowania karnego w szerokim zakresie uwzględnia orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, uprawnionych organów międzynarodowych oraz wybrane orzecznictwo Sądu Najwyższego. Orzeczenia sądów administracyjnych oraz sądów powszechnych powołane zostały natomiast w ograniczonym zakresie, jedynie jako ilustracja prezentowanych poglądów.

W nauce prawa dość powszechnie wyrażane jest stanowisko o braku jednej, powszechnie akceptowanej metody w badaniach nad prawem oraz o braku jednej, specyficznie prawniczej metody badań. Wskazuje się najczęściej na ich pluralizm, zakładający wielość metod badawczych oraz ich wzajemne powiązanie²⁷.

W rozprawie doktorskiej posłużono się zatem różnorodnymi metodami badawczymi, które w uproszczeniu zakwalifikować można jako analizę historyczną, prawnooporównawczą, logiczno-językową, a także argumentację prawniczą oraz

²⁷ J. Stelmach, B. Brożek, *Metody prawnicze*, Kraków 2006, s. 32 i n.

hermeneutykę, co miało na celu przedstawienie omawianego zagadnienia w jak najszerszym ujęciu.

W zakończeniu rozprawy przedstawiono wnioski wynikające z przeprowadzonych badań, a także propozycje wykładni regulacji mogących w sposób nieuzasadniony ograniczać realizację zasady instancyjności postępowania karnego oraz postulaty *de lege ferenda*.

Rawa Mazowiecka – Łódź 2021

Rozdział I

Pojęcie, funkcje oraz zakres obowiązywania zasady instancyjności postępowania karnego

1. Uwagi wprowadzające

Dyskusji dotyczącej zasad prawa²⁸, która trwa nieprzerwanie co najmniej od lat 50-tych ubiegłego wieku, nie można uznać za wyczerpaną i zamkniętą już choćby z tego powodu, że od czasu publikacji części opracowań poświęconych temu zagadnieniu dynamicznym zmianom uległo otoczenie ustrojowo-prawne. „Zasadniczy” charakter norm gwarancyjnych zawartych w Konstytucji RP, rola Trybunału Konstytucyjnego związana z kontrolą konstytucyjności aktów ustawowych oraz podustawowych, a także mający swoje umocowanie w art. 8 ust. 2 Konstytucji RP nakaz jej bezpośredniego stosowania, chyba że stanowi ona inaczej, nakazują ponowne spojrzenie na zasady procesu karnego.

Potrzebę dynamicznego podejścia do tego zagadnienia uzasadnia również multicytryczność systemu prawa, wynikająca m.in. z bezpośredniego obowiązywania w krajowym porządku prawnym ratyfikowanych umów międzynarodowych²⁹, takich jak Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności oraz Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, zawierających normy gwarancyjne, uznawane jednocześnie za zasady postępowania karnego³⁰, a także wynikające z członkostwa w Unii

²⁸ W niniejszym opracowaniu przyjęto wymiennosc pojęć „zasada prawa” oraz „zasada procesowa” jako, że zasada procesowa jest jednocześnie zasadą prawa (M. Cieślak, *Zasady procesu karnego...*, s. 32 i n.). Można także spotkać się ze stanowiskiem, że pojęcie „zasada prawa” odnosi się do bardziej ogólnego poziomu rozważań przynależnemu teorii prawa. Wskazuje się również na różnice pomiędzy pojęciem „zasada prawa”, a „zasada prawna”, które odnosić się ma do uchwał podejmowanych przez Sąd Najwyższy w celu usunięcia rozbieżności w wykładni prawa (G. Maroń, *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie...*, s. 15).

²⁹ Zgodnie z treścią art. 91 ust. 1 – 3 Konstytucji RP ratyfikowana umowa międzynarodowa, po jej ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, stanowi część krajowego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowana, chyba że jej stosowanie jest uzależnione od wydania ustawy; umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy tej nie da się pogodzić z umową; jeżeli wynika to z ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską umowy konstytuującej organizację międzynarodową, prawo przez nią stanowione jest stosowane bezpośrednio, mając pierwszeństwo w przypadku kolizji z ustawami.

³⁰ Znakomitym przykładem oddziaływania prawa międzynarodowego na postrzeganie zasad procesu karnego jest wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 31.01.2005 r., P 9/04, w którym uzasadniając konstytucyjny charakter zasady *lex mitior agit* Trybunał Konstytucyjny wywiódł jej obowiązywanie bezpośrednio z art. 15 ust. 1 zdanie trzecie MPPOiP oraz pośrednio z art. 2 Konstytucji RP, OTK-A 2005, nr 1, poz. 9.

Europejskiej związane europejskim porządkiem prawnym, wraz z przynależącym do niego orzecznictwem TSUE.

Zmiany legislacyjne, często o charakterze zasadniczym, dotyczące modelowych założeń procesu karnego, muszą niejednokrotnie prowadzić do rewizji poglądów co do obowiązywania określonych zasad procesowych, skutkując zaliczeniem do tej kategorii norm prawnych, bądź powiązanych funkcjonalnie grup norm prawnych, które dotychczas nie miały takiego charakteru, ewentualnie pozbawieniem cechy „zasadniczości” norm, które powszechnie uznawane były za zasady procesowe³¹.

Zasady prawa uznawane są za ważny instrument aktywizmu sędziowskiego, służący rozwojowi prawa przez sądy, a także modelowy przykład stosowania argumentacyjnych metod uzasadniania rozstrzygnięć³². W związku z powyższym, zagadnieniem o szczególnym znaczeniu, zwłaszcza w odniesieniu do zasad prawa w ujęciu dyrektywalnym, jest próba wskazania kryteriów, w oparciu o które dochodzi do uznania danej normy, bądź powiązanej funkcjonalnie grupy norm prawnych, za zasadę prawa. Jak wynika z dotychczasowych opracowań zagadnienie to nie zostało bowiem jednoznacznie rozstrzygnięte³³. Wskazuje się jednocześnie, że pomimo podejmowanych wysiłków ustalenie precyzyjnych kryteriów wyróżnienia z ogółu norm prawnych tych, którym należy przypisać cechę „zasadniczości”, może pozostać nierozstrzygnięte³⁴, co uzasadnia zaliczenie pojęcia „zasada prawa” do wypracowanej w nauce kategorii pojęć co do istoty kwestionowanych (ECC - *essentially contested concepts*)³⁵. Przy takim założeniu ciężar argumentacji musi sprowadzać się nie tyle do stanowczego opowiedzenia się za którąś z wielu prezentowanych w nauce teorii, co do wskazania ewentualnych korzyści wynikających z ich praktycznego zastosowania, jak również posiadanych przez nie zdolności do objaśnienia omawianego zagadnienia³⁶.

³¹ Na potrzebę dynamicznego podejścia do zagadnienia zasad procesowych w związku ze zmianami normatywnymi zwracał uwagę W. Daszkiewicz, [w:] W. Daszkiewicz, *Proces karny. Część ogólna*, Poznań 1994, s. 63.

³² L. Morawski, *Podstawy filozofii prawa*, Toruń 2014, s. 231.

³³ Zob. m.in. M. Zieliński, *Zasady i wartości konstytucyjne*, [w:] *Zasady naczelné Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku*, red. A. Bałaban, P. Mijał, Szczecin 2011, s. 21; G. Maroń, *Zasady prawa jako składnik kultury prawnej*, [w:] *Konwergencja czy dywergencja kultur prawnych?*, red. O. Nawrot, S. Sykuna, J. Zajadło, Warszawa 2012; S. Tkacz, *O zintegrowanej koncepcji zasad prawa w polskim prawoznawstwie: od dogmatyki do teorii*, Toruń 2014, s. 15-16, 431; L. Leszczyński, G. Maroń, *Zasady prawa. Ujęcie dogmatyczno-porównawcze*, *Studia Iuridica Lublinensia*, 2016, vol. 25, nr 1, s. 317-327.

³⁴ M. Bódig, *Rules, Principles, and the Problem of the Limits of Legal Reasoning*, s. 1, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1318638, dostęp: 20.01.2020.

³⁵ W. B. Gallie, *Essentially contested concepts*, *Proceedings of the Aristotelian Society*, vol. 56, 1956, s. 167-198; S. Obuchowski, *Pojęcie zasad prawa w świetle idei pojęć co do istoty kwestionowanych*, *RPEiS* 2017, nr 4, s. 46.

³⁶ S. Obuchowski, *Pojęcie zasad prawa...*, s. 45, 54.

2. Zasady prawa w nauce procesu karnego

Zasady prawa stały się przedmiotem zainteresowania nauki polskiego procesu karnego już w okresie dwudziestolecia międzywojennego, służąc początkowo systematyzacji i opisowi jego instytucji³⁷. S. Glaser wskazywał, że stanowią one główne podstawy struktury prawnej procesu, czyli reguły, według których jest on urządzony³⁸. W powojennym w opracowaniu L. Schaffa, poświęconym problematyce zasad prawa, można już dostrzec próbę wyróżnienia zasad w znaczeniu opisowym oraz dyrektywalnym. Za zasady prawa w znaczeniu teoretycznoprawnym (opisowym) Autor ten uznawał centralne idee prawne zawarte w systemie, zaś za zasady prawa w znaczeniu procesowym (dyrektywalnym) normy prawne mające postać ogólną i zajmujące w hierarchii rolę centralną³⁹.

Przełomowa dla nauki procesu karnego, stanowiąca także odniesienie dla późniejszych rozważań podejmowanych przez doktrynę ogólnej teorii prawa, stała się teoria zasad procesowych opracowana przez M. Cieślaka⁴⁰.

Wyodrębniając zasady procesowe jako odrębną kategorię prawną M. Cieślak wskazywał na potrzebę syntezy różnych zagadnień procesowych⁴¹. Definiując zasadę procesową odwoływał się do kryterium „tego, co w unormowaniach procesu karnego wybija się jako najważniejsze i zasadnicze, z usunięciem na plan dalszy szczegółów drugorzędnych, mniej ważnych lub też stanowiących wyjątek od reguły”⁴². W takim ujęciu zasada procesowa stanowiła pewną dyrektywę ogólną, wyrażającą to, co w procesie jest zasadnicze i typowe⁴³. Genezą wyodrębnienia zasad procesu karnego miał być z kolei ich ścisły związek ze sferą podstawowych praw i wolności obywatelskich, w toku walki o które odwoływano się do krótkich, lapidarnych postulatów, takich jak nietykalność osobista, prawo do obrony czy swobodnej oceny dowodów.

³⁷ S. Bauman, *Wykład procedury karnej w zarysie*, Lwów 1934, s. 7 i n.; J. J. Bossowski, *Prawo karne i proces karne wszystkich dzielnic*, [w:] Encyklopedia prawa obowiązującego w Polsce, red. A. Peretiatkowicz, Poznań 1925; S. Śliwiński, *Proces karne. Część ogólna*, Warszawa 1936, s. 61 i n.

³⁸ S. Glaser, *Wstęp do nauki procesu karnego*, Warszawa 1928, s. 56.

³⁹ L. Schaff, *Proces karne Polski Ludowej. Wykład zasad ogólnych*, Warszawa 1953, s. 146.

⁴⁰ M. Cieślak, *Zasady procesu karnego...*; tenże *Wprowadzenie do nauki polskiego procesu karnego, cz. II, Wykład naczelných zasad procesu karnego*, Kraków 1967, s. 3-18; *Polska procedura karna*, Warszawa 1971; *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1984.

⁴¹ M. Cieślak, *Wprowadzenie do nauki polskiego procesu karnego...*, s. 3.

⁴² M. Cieślak, *Wprowadzenie do nauki polskiego procesu karnego...*, s. 200.

⁴³ M. Cieślak, *Wprowadzenie do nauki polskiego procesu karnego...*, s. 5.

Kolejnym istotnym uzasadnieniem wyodrębnienia zasad procesowych były potrzeby dydaktyczno-naukowe, służące usystematyzowaniu wykładu procesu karnego, oraz praktyczne, znajdujące zastosowanie w wykładni przepisów dotyczących konkretnych instytucji procesowych w związku z koniecznością wypełniania luk przy zastosowaniu reguł interpretacyjnych. W takim ujęciu zasady procesowe miały spełniać rolę „reflektorów oświetlających drogę wykładni, wskazując na prawidłowe rozwiązania również tam, gdzie brak jest konkretnych przepisów”⁴⁴.

Dostrzegając niejednoznaczność pojęcia „zasada procesowa” M. Cieślak wskazywał, iż z jednej strony oznacza ono pewną prawidłowość przeciwstawianą wyjątkowi, zaś z drugiej strony może być używane jako dyrektywa postępowania⁴⁵. Zasada procesowa łączy w sobie te dwa elementy, przy czym element dyrektywy wybija się wyraźnie na pierwszy plan⁴⁶.

M. Cieślak wprowadził także rozróżnienie zasad procesowych na abstrakcyjne i konkretne. Zasadę procesową w ujęciu abstrakcyjnym określał jako „ideę prawną o charakterze ogólnym i krańcowym, która nie należy jednak ani do porządku prawnego, ani aksjologicznego, jakkolwiek odwołanie do niej w sposób nieuchronny odsyła do systemu wartości”⁴⁷. Miała ona stanowić „dyrektywę postępowania pozbawioną cechy obowiązywania, przysługującej jedynie elementowi konkretnego systemu, mającego postać obowiązującego przepisu prawa”. W takim ujęciu „zasady abstrakcyjne są jak przepisy projektu ustawowego, który nigdy nie stał się ustawą”⁴⁸.

Zasada procesowa w ujęciu konkretnym przedstawiana była natomiast jako „zasada abstrakcyjna w takiej postaci, w jakiej została ona ujęta w danym systemie procesowym”⁴⁹. Ujmowana była jako „zwykle rozbudowana, obowiązująca norma prawna, wskazująca sposób postępowania w określonej kwestii procesowej”⁵⁰, „nierozzerwalnie związana z określonym systemem prawnym, poza którym traci swoją moc”⁵¹.

Według M. Cieślaka z faktu, iż zasada konkretna stanowi ustawową realizację zasady abstrakcyjnej wcale nie musi wynikać wniosek, że zasada abstrakcyjna posiada w stosunku do zasady konkretnej pierwotny charakter. Często zdarza się bowiem, że z całokształtu

⁴⁴ M. Cieślak, *Wprowadzenie do nauki polskiego procesu karnego...*, s. 7; tenże *Polska procedura karna*, Warszawa 1971, s. 203.

⁴⁵ M. Cieślak, *Wprowadzenie do nauki polskiego procesu karnego...*, s. 7.

⁴⁶ M. Cieślak, *Wprowadzenie do nauki polskiego procesu karnego...*, s. 7.

⁴⁷ M. Cieślak: *Zasady procesu karnego...*, s. 158.

⁴⁸ M. Cieślak, *Wprowadzenie do nauki polskiego procesu karnego...*, s. 8.

⁴⁹ M. Cieślak, *Wprowadzenie do nauki polskiego procesu karnego...*, s. 9.

⁵⁰ M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1984, s. 197.

⁵¹ M. Cieślak, *Wprowadzenie do nauki polskiego procesu karnego...*, s. 9.

przepisów dotyczących określonych rozwiązań procesowych wyciągane jest poza nawias to, co jest dla nich wspólne z pominięciem wyjątków, szczegółów i ograniczeń. Owo uogólnienie stanowi właśnie zasadę abstrakcyjną, która została wyodrębniona z obowiązujących przepisów, a nie stanowiła inspiracji dla ich uchwalenia⁵². Zasada procesowa w takim ujęciu nie posiada wszakże mocy obowiązującej, która przysługuje jedynie zasadzie procesowej w ujęciu konkretnym, jako „pozostającej w pełnej zgodzie z całokształtem obowiązujących przepisów”, i tylko w odniesieniu do takiej zasady można mówić w praktyce o jej naruszeniu⁵³. Związek zasady procesowej w ujęciu abstrakcyjnym i konkretnym przejawia się w tym, że konstrukcja zasady w ujęciu konkretnym jest możliwa jedynie dzięki pojęciu zasady w ujęciu abstrakcyjnym. Bez ogólnego i abstrakcyjnego schematu stanowiącego cechę zasady abstrakcyjnej zasada konkretna byłaby nieczytelna. Brak byłoby możliwości pojęciowego wydzielenia jej z masy wyrażających ją szczegółowych przepisów procesowych⁵⁴.

Wyróżnienie zasady procesowej w ujęciu abstrakcyjnym, cechującej się krańcowością ujęcia, wyznaczającej kierunek dla konkretnych unormowań, stało się z kolei podstawą do wyodrębnienia par zasad przeciwstawnych, dopuszczających modelowo krańcowe rozwiązania danego zagadnienia, jak np. zasady jawności i tajności, czy też pisemności i ustności⁵⁵. M. Cieślak zauważał przy tym, że nie wszystkie abstrakcyjne zasady procesowe mogą zawierać swoje przeciwstawne odpowiedniki. Z natury rzeczy nie można bowiem wyodrębnić zasad przeciwstawnych dla zasady prawdy materialnej, czy humanizmu⁵⁶. Wśród par zasad przeciwstawnych wyróżniał zasady dominujące oraz uzupełniające (zasada jawności - tajności), a także takie pary zasad przeciwstawnych, w których nie można wskazać zasady dominującej oraz uzupełniającej, mające charakter równoważący (zasada skargowości - zasada postępowania z urzędem)⁵⁷.

Ustalenie, że dana zasada posiada w analizowanym systemie prawnym charakter dominujący daje podstawę do sformułowania dyrektywy interpretacyjnej, w myśl której wątpliwości związane treściowo z daną parą zasad przeciwstawnych powinny być rozstrzygane na korzyść zasady dominującej, zgodnie z dyrektywą nakazującą w razie wątpliwości nadać pierwszeństwo regule przed wyjątkiem⁵⁸.

⁵² M. Cieślak, *Wprowadzenie do nauki polskiego procesu karnego...*, s. 10.

⁵³ M. Cieślak, *Wprowadzenie do nauki polskiego procesu karnego...*, s. 10.

⁵⁴ M. Cieślak, *Wprowadzenie do nauki polskiego procesu karnego...*, s. 11.

⁵⁵ M. Cieślak, *Wprowadzenie do nauki polskiego procesu karnego...*, s. 11.

⁵⁶ M. Cieślak: *Zasady procesu karnego...*, s. 159.

⁵⁷ M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia...*, s. 200.

⁵⁸ M. Cieślak, *Wprowadzenie do nauki polskiego procesu karnego...*, s. 12.

Z uwagi na źródło obowiązywania M. Cieślak wyróżniał podział zasad procesowych na konstytucyjne, mające swoje umocowanie w przepisach ustawy zasadniczej, oraz pozakonstytucyjne, ustanowione w przepisach ustawowych⁵⁹, a także skodyfikowane, tj. sformułowane wprost w przepisie ustawy (np. obiektywizmu, swobodnej oceny dowodów), oraz nieskodyfikowane, czyli „wynikające jakoś, na zasadzie swoistej syntezy, z odpowiedniej grupy przepisów procesowych lub z ich całokształtu”⁶⁰. Znakomita większość zasad procesowych to właśnie zasady nieskodyfikowane, które mogą mieć swoje źródło także w prawie zwyczajowym, tj. wynikać z powszechnej i niekwestionowanej praktyki oraz uznania ze strony doktryny, z tym jednak zastrzeżeniem, iż dla uznania takiego utrwalonego postępowania za zasadę procesową na gruncie określonego systemu konieczne jest, aby obowiązujące przepisy nie zawierały jego zaprzeczenia⁶¹.

Spośród ogólnej grupy zasad procesowych M. Cieślak wyodrębniał osobną kategorię o szczególnie doniosłej roli i szerokim zasięgu funkcjonowania, określając je jako zasady naczelne, czy też podstawowe⁶², zwracając jednocześnie uwagę na brak obiektywnych kryteriów pozwalających wyróżnić zasadę naczelną z grona zasad procesowych oraz dostrzegając konwencyjny charakter takiego wyróżnienia, związany z przyznaniem zasadzie naczelnej cechy swoistej syntezy poszczególnych postanowień ustawy procesowej⁶³.

Także inni przedstawiciele doktryny polskiego procesu karnego przedstawiali własne koncepcje i definicje pojęcia zasady procesowej wskazując na kryteria, w oparciu o które spośród ogółu norm prawnych można wyróżnić te, które z powodu określonych cech i właściwości należy zaliczyć do tego grona. Definicje te często nawiązywały do teorii wypracowanej przez M. Cieślaka, kładąc nacisk bądź to na abstrakcyjny, bądź konkretny charakter zasad procesowych, jak również łącząc w sobie elementy obu tych ujęć.

W takiej postaci zasady procesowe przedstawiano jako normy prawne o dużym stopniu ogólności oraz podstawowym znaczeniu dla procesu, odzwierciedlające priorytety aksjologiczne ustawodawcy i określające istotne cechy obowiązującego modelu procesu,

⁵⁹ M. Cieślak: *Zasady procesu karnego...*, s. 193 i n.

⁶⁰ M. Cieślak, *Polska procedura karna...*, s. 209.

⁶¹ M. Cieślak, *Polska procedura karna...*, s. 210.

⁶² M. Cieślak, *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, Warszawa 1955, tom 1, s. 99.

⁶³ M. Cieślak, *Polska procedura karna...*, s. 200.

stanowiące nakaz optymalizacyjny skierowany do organów postępowania karnego, przekładający się na uprawnienia i obowiązki jego uczestników⁶⁴.

Postrzegano je także jako normy prawne uznawane intuicyjnie za mające większe znaczenie niż inne normy, przede wszystkim z uwagi na szerszy zakres zastosowania albo normowania, zapewniający realizację pewnych, szczególnie istotnych, pożądanych wartości czy stanów⁶⁵.

Przyjmowano, że zasady procesowe są normami wyznaczającymi model postępowania karnego, służącymi jako dyrektywy określające kierunek interpretacji przepisów⁶⁶.

Określano je również jako idee kształtujące model procesu, definiujące jego cechy, wyrażające to, co dla tego procesu jest charakterystyczne, wytyczające kierunek interpretacji przepisów i stanowiące dyrektywy interpretacyjne⁶⁷, jak też idee prawne mające podstawowe znaczenie w postępowaniu karnym⁶⁸, założenia podstawowe, odzwierciedlające ogólne, nadrzędne idee akceptowane przez ustawodawcę w toku kształtowania określonego modelu postępowania karnego⁶⁹, przybierające przeciwstawne wartości⁷⁰.

Odnosząc się do dokonanego przez M. Cieślaka wyróżnienia par zasad przeciwstawnych wskazywano na brak możliwości uznania za jednocześnie obowiązujące zasady procesowe regulacji przedstawiających w sposób odmienny określone rozwiązania. Postulowano w związku z tym, aby zamiast do zasady przeciwstawnej odwoływać się raczej do wyjątków od zasady obowiązującej⁷¹. Z kolei dopuszczając możliwość wyróżnienia par zasad przeciwstawnych wskazywano, iż dotyczy ona jedynie zasad w ujęciu abstrakcyjnym, jako pewnych wzorców wyrażających możliwość przyjęcia alternatywnych rozwiązań⁷².

Przyjmowano, że zasady procesowe stanowią aksjologiczne wytyczne dla oceny sytuacji niemających wyraźnego, bezpośredniego uregulowania w ustawie⁷³.

⁶⁴ M. Wąsek – Wiaderek, *Zasada równości stron w polskim procesie karnym w perspektywie prawnoporównawczej*, Kraków 2003, s. 48.

⁶⁵ P. Wiliński, *Pojęcie zasady procesowej*, [w:] System prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego, red. P. Wiliński, Tom III. Część 1, Warszawa 2014, s. 123 i n.

⁶⁶ E. Sadzik, K. Zgryzek, P. Hofmański, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Tom I, Warszawa 2007, s. 17.

⁶⁷ Z. Świda, R. Ponikowski, W. Posnow, *Postępowanie karne. Część ogólna*, Warszawa 2008, s. 33.

⁶⁸ M. Lipczyńska, *Polski proces karny. Część I. Zagadnienia ogólne*, Warszawa 1971, s. 56.

⁶⁹ R. Kmieciak, E. Skrętowicz, *Proces karny. Część ogólna*, Warszawa 2009, s. 60.

⁷⁰ K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2008, s. 49.

⁷¹ W. Daszkiewicz, *Proces karny. Część ogólna*, Poznań 1985, s. 69; A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1994, s. 104 i n.

⁷² K. Marszał, S. Stachowiak, K. Zgryzek, *Proces karny*, Katowice 2005, s. 35, A. Marek, *Pojęcie zasady procesu karnego*, PiP 1970, z. 3-4, s. 549.

⁷³ W. Daszkiewicz, *Prawo karne procesowe: zagadnienia ogólne*, Tom I, Bydgoszcz 1999, s. 61.

Wskazywano na rolę zasad procesowych, jako głównych idei wyrażonych w normach prawnych, dzięki którym proces karny nie jest traktowany jedynie jako wyraz technicznej, czysto formalnej działalności organów procesowych, ale dostrzega się w nim potrzebę realizacji wielu ważnych społecznych i prawnych wartości⁷⁴.

Definiowano je także jako normy ogólne, stanowiące regułę w procesie, wyrażające podstawowe założenia charakteryzujące jego model, określając je jako normy sankcjonowane, w przeciwieństwie do norm zawierających gwarancję realizacji zasady procesowej, które określano jako normy sankcjonujące⁷⁵.

Za naczelną zasadę procesu karnego uznawano z kolei bardzo ogólne idee - postulaty, które razem wzięte obejmują wszystkie węzłowe funkcje w procesie wyznaczając jego model, w odróżnieniu od innych zasad, regulujących kwestie nie tak węzłowe i zasadnicze⁷⁶.

Do zaliczenia określonej zasady do kategorii naczelných zasad procesu wymagano, aby posiadała ona znaczenie węzłowe w procesie w takim rozumieniu, że jej brak utrudniałby określenie jego modelu⁷⁷.

Konsekwencją różnego pojmowania zasad procesu karnego była także różna liczba wyróżnianych przez poszczególnych autorów zasad, wahająca się od kilkunastu do kilkudziesięciu, jak również rozbieżności dotyczące wyodrębnienia danej zasady⁷⁸.

3. Zasady prawa w polskiej teorii i filozofii prawa

Na gruncie polskiej teorii i filozofii prawa niekwestionowaną rolę w zapoczątkowaniu dyskusji dotyczącej zasad prawa należy przypisać J. Wróblewskiemu. Według tego Autora zasady prawa stanowią niezbędny element systemu prawa, rozumianego jako zbiór norm prawnych powiązanych szeregiem zależności⁷⁹. Rolą zasad prawa w tym systemie jest zapewnienie jego spójności aksjologicznej.

J. Wróblewski wyróżnił podział zasad prawa na mające charakter obowiązujący zasady systemu prawnego (zasady normy), do których zaliczył zarówno normy prawne jak i logiczne konsekwencje grupy norm, a także mające postać dyrektyw postępowania różnego

⁷⁴ A. Murzynowski, *Istota i zasady...*, s. 94.

⁷⁵ A. Marek, *Pojęcie zasady...*, s. 546 i n.

⁷⁶ S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny, Zarys systemu*, Warszawa 2018, s. 214.

⁷⁷ S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny...*, s. 214-218.

⁷⁸ Jako przykład można wskazać kwestionowanie przez A. Murzynowskiego wyróżnionej przez M. Cieślaka zasady protokołowości jako pozbawionej treści ideologicznej, zob. A. Murzynowski, *Istota i zasady...*, s. 101.

⁷⁹ J. Wróblewski, *Zagadnienia teorii wykładni prawa ludowego*, Warszawa 1959, s. 253.

rodzaju postulatory pod adresem systemu prawnego, które nie będąc normami prawnie obowiązującymi nie są zaliczane do zasad systemu prawnego (postulatory systemu prawa)⁸⁰. Formułując kryteria wyróżniające zasady prawa spośród norm systemu zaliczył do nich: nadrzędność hierarchiczną, nadrzędność treściową (stosunek logiczny wobec innych norm), szczególną rolę w konstrukcji określonej instytucji oraz doniosłość społeczną⁸¹.

Istotnym wkładem w rozwój dyskusji poświęconej zasadom prawa na gruncie teorii i filozofii prawa stały się także prace S. Wronkowskiej, M. Zielińskiego oraz Z. Ziemińskiego⁸², mające zarówno charakter porządkujący dotychczasowe rozważania, jak i zawierające ważny aspekt nowatorski. Autorzy ci usystematyzowali zapoczątkowaną przez L. Schaffa koncepcję podziału zasad prawa na dyrektywne i pozadyrektywne (opisowe), wskazując na ich różną rolę w nauce i praktyce prawniczej, a także na różny sposób ich wyrażania⁸³. Za zasady pojmowane dyrektywnie uznawali zasady należące do norm danego systemu, natomiast zasady pojmowane opisowo definiowali jako wzorce wykorzystywane do scharakteryzowania systemu prawnego, określenia powiązań funkcjonalnych pomiędzy normami, a także wskazania roli społecznej danej normy⁸⁴. Wzorce te mogą być albo odtworzeniem istniejącej w danym porządku prawnym konstrukcji prawnej, albo też mogą mieć charakter projektujący, z którego wywodzi się dopiero kształt takiej konstrukcji.

Na zasady w ujęciu dyrektywnym składają się zarówno zasady konstrukcji systemu prawnego, stanowiące przedmiot zainteresowania przede wszystkim teorii prawa, oraz zasady merytoryczne, nakazujące określonego rodzaju postępowanie, stanowiące przedmiot zainteresowania poszczególnych dogmatyków. Do zasad konstrukcji systemu prawnego zaliczają się z kolei zasady wyznaczające określone podstawy społeczno-polityczne systemu prawnego, kompetencje do wydawania przepisów prawnych, odnoszące się do interpretacji i wnioskowań prawniczych, dotyczące rozstrzygnięcia kolizji

⁸⁰ J. Wróblewski, *Zagadnienia teorii...*, s. 255-260; tenże *Prawo obowiązujące a „ogólne zasady prawa”*, ZN UŁ, Nauki Humanistyczno-Społeczne 1965, seria I, z. 42, s. 18-20.

⁸¹ J. Wróblewski, *Zagadnienia teorii...*, s. 255-260; tenże *Prawo obowiązujące...*, s. 18; K. Opałek, J. Wróblewski, *Zagadnienia teorii prawa*, Warszawa 1969, s. 92.

⁸² S. Wronkowska, *Sposoby pojmowania zasad prawa (dyskusja w Komitecie Nauk Prawny PAN)*, PiP 1972, z. 10; S. Wronkowska, M. Zieliński, Z. Ziemiński, *Zasady prawa w perspektywie teorii prawa i szczególnych nauk prawnych*, RPEiS 1974, nr 2; S. Wronkowska, M. Zieliński, Z. Ziemiński, *Zasady prawa. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1974.

⁸³ S. Wronkowska, M. Zieliński, Z. Ziemiński, *Zasady prawa...*, s. 24 i n.

⁸⁴ S. Wronkowska, M. Zieliński, Z. Ziemiński, *Zasady prawa...*, s. 43.

norm prawnych, a także zasady definicje lub postulaty znaczeniowe pojęć prawnych i prawniczych formułowane przez ustawodawcę lub doktrynę⁸⁵.

Cechą pozwalającą na wyróżnienie zasad prawa w znaczeniu dyrektywalnym spośród norm należących do systemu prawnego miała być ich szczególna doniosłość, pozwalająca uznać je za szczególnie ważne dla kogoś, lub z jakiegoś punktu widzenia⁸⁶.

Różnica pomiędzy zasadą a normą prawną sprowadza się zatem w istocie bardziej do stopnia intensywności posiadania określonych właściwości, niż do struktury logicznej obu tych konstrukcji prawnych⁸⁷.

S. Wronkowska, M. Zieliński oraz Z. Ziemiński wyodrębnili także takie rozumienie pojęcia „zasady prawa”, w którym odnosi się ono do określonej podstawy kompetencyjnej, według której została, lub powinna zostać ukształtowana, określona instytucja prawna, utożsamiając w ten sposób zasadę prawa z zasadą ustrojową⁸⁸. W takim ujęciu może być niewątpliwie rozpatrywana norma z art. 176 ust. 1 Konstytucji RP, nakazująca ustawodawcy zwykłemu takie zorganizowanie postępowania sądowego, aby było ono co najmniej dwuinstancyjne.

S. Wronkowska, M. Zieliński oraz Z. Ziemiński systematyzując prezentowane już wcześniej w piśmiennictwie funkcje zasad prawa, tj. historyczną, porządkującą, dydaktyczną, legislacyjną oraz interpretacyjną, wskazywali na konieczność uwzględniania przy rekonstrukcji z przepisów prawnych zasady prawa w ujęciu dyrektywalnym przyjętych dyrektyw wykładni⁸⁹.

Zasady prawa stanowią wciąż aktualny przedmiot zainteresowania rodzimej teorii prawa, czego wyrazem są m.in. pochodzące z ostatnich lat, poświęcone temu zagadnieniu, opracowania monograficzne G. Maronia, M. Kordeli, M. Koryckiej – Zirk oraz S. Tkacza⁹⁰.

⁸⁵ S. Wronkowska, M. Zieliński, Z. Ziemiński, *Zasady prawa...*, s. 73-94; G. Maroń, *Zasady prawa jako składnik kultury prawnej*, [w:] *Konwergencja czy dywergencja kultur i systemów prawnych?*, red. O. Nawrot, S. Sykuna, J. Zajadło, Warszawa 2012, s. 224.

⁸⁶ M. Zieliński, *Konstytucyjne zasady prawa*, [w:] *Charakter i struktura norm Konstytucji*, red. J. Trzciniński, Warszawa 1997, s. 63.

⁸⁷ G. Maroń, *Zasady prawa jako składnik kultury prawnej...*, s. 225.

⁸⁸ S. Wronkowska, M. Zieliński, Z. Ziemiński, *Zasady prawa...*, s. 31.

⁸⁹ S. Wronkowska, M. Zieliński, Z. Ziemiński, *Zasady prawa...*, s. 89-91.

⁹⁰ G. Maroń, *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie ...*; M. Kordela, *Zasady prawa. Studium teoretycznoprawne*, Poznań 2012; M. Korycka – Zirk, *Teorie zasad prawa a zasada proporcjonalności*, Warszawa 2012; S. Tkacz, *O zintegrowanej koncepcji zasad prawa w polskim prawoznawstwie (Od dogmatyki do teorii)*, Toruń 2014.

4. Zasady prawa w nauce prawa konstytucyjnego

W nauce prawa konstytucyjnego zasady prawa określa się często jako normy prawne o szczególnej doniosłości, przesądzające o ustroju państwa i systemie jego władzy⁹¹, które wynikają albo wprost z konkretnych przepisów Konstytucji RP, albo z zestawienia większej liczby przepisów⁹², dokonywanego w drodze interpretacji przez Trybunał Konstytucyjny oraz doktrynę⁹³.

Przyjmuje się także podział norm prawnych zawartych w Konstytucji RP na zasady prawa i reguły, w oparciu o kryterium szczególnego powiązania z wartościami. Cechami zasad prawa w takim ujęciu są: ogólność, oznaczająca zdolność podporządkowania sobie innych norm, możliwość realizacji tylko w pewnym stopniu, doniosłość aksjologiczna wynikająca z powiązania z wartościami oraz dyrektywalny charakter⁹⁴.

Z ogólnej grupy zasad prawa wyodrębnia się często kategorię zasad ustrojowych oraz konstytucyjnych.

Zasady ustrojowe określa się jako wypowiedzi o fundamentalnym znaczeniu dla funkcjonowania konstytucyjnego ustroju państwa, przybierające z reguły postać odrębnych (pojedynczych) przepisów, jak też konstruowanych na podstawie szeregu przepisów konstytucji (np. zasada parlamentarnego systemu rządów)⁹⁵.

Zasady konstytucyjne definiowane są natomiast jako wyrażone w Konstytucji RP idee, wartości i pojęcia wyznaczające jej aksjologię⁹⁶. Za naczelne zasady konstytucyjne uważa się z kolei normy prawne zawarte w Konstytucji RP, których szczególna doniosłość wynika z tego, że stanowią one podstawę do wywodzenia z nich innych norm, określają zasadnicze cechy danej instytucji, wyrażają podstawowe wartości konstytucyjne oraz są uznawane za szczególnie doniosłe przez orzecznictwo i doktrynę⁹⁷.

⁹¹ Z. Witkowski, [w:] *Prawo Konstytucyjne*, red. Z. Witkowski, A. Bień- Kacała, Toruń 2015, s. 80-81; A. Domańska, *Pojęcie zasad ustroju*, [w:] *Polskie prawo konstytucyjne*, red. D. Górecki, Warszawa 2012, s. 56; L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2019, s. 67.

⁹² P. Sarnecki, *Konstytucyjne zasady ustroju politycznego*, [w:] *Prawo konstytucyjne*, red. P. Tuleja, Warszawa 1995, s. 31 i n.

⁹³ Z. Witkowski, [w:] *Prawo Konstytucyjne...*, s. 80-81.

⁹⁴ M. Granat, *Prawo konstytucyjne. Pytania i odpowiedzi*, Warszawa 2019, s. 70-71.

⁹⁵ K. Prokop, *Podstawowe zasady ustrojowe*, [w:] *Prawo konstytucyjne*, red. S. Bożyk, Białystok 2014, s. 73.

⁹⁶ M. Pisz, *Aksjologiczne fundamenty Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Prawo konstytucyjne. Kompendium*, red. R. Piotrowski, Warszawa 2018, s. 2.

⁹⁷ M. Granat, *Konstytucyjne zasady ustroju*, [w:] *Polskie prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 2010, s. 104.

Zasady prawa definiowane są również poprzez wyliczenie ich elementów składowych. W takim ujęciu zasadę demokratycznego państwa prawnego określa się jako konstrukcję składającą się z szeregu dyrektyw stanowiących podstawę organizacji i funkcjonowania państwa⁹⁸.

Brak jest natomiast zgodności poglądów co do dyrektywnego bądź opisowego charakteru zasad konstytucyjnych. Zakładając, że powinny one posiadać wartości normatywne odmawia się w związku z tym przyznania statusu zasady prawa w znaczeniu dyrektywalnym zasadzie demokratycznego państwa prawnego, uznając ją za ideę ogólną⁹⁹. Termin „zasada prawa” używany jest się także intuicyjnie. Charakteryzuje się go za pomocą różnych określeń, takich jak idea, konstrukcja, rozstrzygnięcie, bez próby stworzenia jego definicji¹⁰⁰.

Najczęściej jednak wskazuje się na dwa rodzaje kryteriów decydujących o tym, czy dana norma, bądź grupa powiązanych funkcjonalnie norm prawnych, może zostać uznana za zasadę konstytucyjną w znaczeniu dyrektywalnym, tj. kryterium formalne oraz materialne. Kryterium formalne odwołuje się do miejsca zasady w hierarchii źródeł prawa, utożsamiając zasadniczy charakter normy z umieszczeniem jej w Konstytucji RP.

Kryterium materialne uwzględnia natomiast stosunek logiczny zasady prawa do innych norm, ich rolę w konstrukcji instytucji prawnej, czy też przypisywane zasadzie oceny natury społeczno-politycznej¹⁰¹.

5. Zasady prawa w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego

Trybunał Konstytucyjny nie podejmował próby zdefiniowania pojęcia „zasada prawa” ani nie opowiadał się wprost za którąś z teorii wypracowanych w doktrynie¹⁰². Można spotkać się w związku z tym ze stanowiskiem, że definicja taka w ogóle nie jest

⁹⁸M. Wyrzykowski, *Legislacja — demokratyczne państwa prawa — radykalne reformy polityczne i gospodarcze*, [w:] Tworzenie prawa w demokratycznym państwie prawnym, red. H. Suchocka, Warszawa 1992, s. 52 i n.

⁹⁹ Por. A. Pułło, *Z problematyki zasad prawa: idee ogólne wprawie konstytucyjnym*, Przegląd Sejmowy 1996, nr 1, s. 19.

¹⁰⁰ P. Tuleja, *Zasady konstytucyjne*, [w:] Konstytucjonalizacja zasad i instytucji ustrojowych, red. P. Sarnecki, Warszawa 1997, s. 14.

¹⁰¹ P. Tuleja, *Zasady konstytucyjne...*, s. 25.

¹⁰² B. Banaszak, *Prawo Konstytucyjne*, Warszawa 2017, s. 15.

potrzebna, gdyż podstawową kategorią w dyskursie prawniczym jest pojęcie normy prawnej, a określenie „zasada prawa” służy jedynie jego uproszczeniu¹⁰³.

Trybunał Konstytucyjny odwołuje się jednak często do teorii o optymalizacyjnym charakterze zasad prawa wskazując, że konkretna zasada może doznawać ograniczeń w realizacji, w szczególności gdy przemawiają za tym inne zasady, normy lub wartości konstytucyjne¹⁰⁴. Proces rozstrzygnięcia kolizji zasad prawa nie skutkuje wszakże utratą mocy obowiązującej przez zasadę, która w wyniku zastosowanej procedury ważenia nie została przyjęta za podstawę rozstrzygnięcia¹⁰⁵. Wynikiem tej procedury nie musi być także pełna realizacja wartości będących podstawą zasady uznanej za przeważającą. Skutkiem przyznania prymatu jednej z konkurujących zasad prawa może być bowiem także realizacja wartości leżących u podstaw obu zasad, z tym tylko, że wartości stanowiące podstawę zasady „przegranej” będą realizowane w mniejszym zakresie, niż wartości stanowiące podstawę zasady „wygranej”¹⁰⁶.

Trybunał Konstytucyjny wskazuje także na interpretacyjną funkcję zasad prawa, zwłaszcza w sytuacji występowania tzw. luzu decyzyjnego, podkreślając, iż powinna ona prowadzić do uwzględnienia wartości leżących u podstaw danej zasady prawa¹⁰⁷. Zasady prawa znajdują zatem zastosowanie w tych wypadkach procesu interpretacyjnego, kiedy po zastosowaniu obowiązujących dyrektyw wykładni nie można ustalić jednoznacznej treści określonego przepisu. Wówczas organy stosujące prawo mają obowiązek dokonania wyboru takiej interpretacji, która zapewnia najpełniejsze urzeczywistnienie norm, zasad i wartości konstytucyjnych¹⁰⁸.

Zasady prawa oddziałują na proces wykładni dokonywanej przez Trybunał Konstytucyjny także wówczas, gdy nie stanowią podstawy normatywnej rozstrzygnięcia, ani nawet nie są choćby pośrednio przywoływane podczas procesu rekonstrukcji znaczenia normy prawnej. W szczególności znajduje to wyraz w postulacie wykładni ustaw w zgodzie z

¹⁰³ P. Tuleja, *Pojęcie zasady konstytucyjnej*, [w:] *Zasady ustroju Rzeczypospolitej Polskiej w nowej konstytucji*, red. K. Wojtowicz, Acta Universitatis Wratislaviensis 1997, nr 1969, s. 19-20.

¹⁰⁴ Zob. m.in. wyroki TK: z 22.06.1999 r., K 5/99, OTK ZU 1999, nr 5, poz. 100; z 30.05.2005 r., P 7/04, OTK-A 2005, nr 5, poz. 53; z 7.02.2006 r., SK 45/04, OTK-A 2006, nr 2, poz. 15.

¹⁰⁵ Wyrok TK z 20.03.2005 r., K 17/05, OTK-A 2006, nr 3, poz. 30.

¹⁰⁶ Wyrok TK z 25.11.2008 r., K 5/08, OTK- a 2008, nr 9, poz. 159.

¹⁰⁷ Zob. m.in. wyrok TK z 2.04.2007 r. SK 19/06, OTK-A 2007, nr 4, poz. 37; orzeczenia TK: z 4.10.1995 r., K 8/95, OTK ZU 1995, poz. 28, z 15.07.1996 r., K 5/96, OTK ZU 1996, nr 4, poz. 30.

¹⁰⁸ Orzeczenia TK: z 7.06.1994 r., K 17/93; OTK ZU 1994, poz. 11; z 15.07.1996 r., K 5/96, OTK ZU 1996, nr 4, poz. 30; także wyrok TK z 10.07.2000 r., SK 12/99, OTK ZU 2000, nr 5, poz. 143.

Konstytucją¹⁰⁹. Zasady konstytucyjne służą w ten sposób do odtworzenia *ratio legis* danej regulacji normatywnej oraz pomagają określić aksjologię ustawodawcy¹¹⁰.

Legitymizując obowiązywanie zasady prawa Trybunał Konstytucyjny dopuszcza zarówno możliwość ich bezpośredniego, jak i pośredniego wynikania z przepisów Konstytucji RP oraz innych zasad konstytucyjnych. Nie precyzuje jednak charakteru i mechanizmu tego wynikania posługując się na jego opisanie wieloma określeniami, takimi m.in. jak: wywodzenie, wyprowadzenie, wydedukowanie, wydobywanie, konsekwencja, zakotwiczenie, konstytutywny element, jeden z fundamentów¹¹¹.

Ogólnikowość tych wypowiedzi była niejednokrotnie przedmiotem krytyki ze strony doktryny. Wskazywano, iż prowadzi ona w istocie do prawotwórczej, a nie jedynie dopuszczalnej interpretacyjnej działalności Trybunału Konstytucyjnego, zwłaszcza przy formułowaniu zasad prawa niewyrażonych bezpośrednio w przepisach Konstytucji¹¹². Zarzucano także, że mechanizm wynikania zasady prawa z innych norm bądź zasad, w oparciu o relacje logiczne, instrumentalne, czy aksjologiczne, prowadzi niejednokrotnie do rezultatów, których nie można obiektywnie zweryfikować jako prawdziwe, bądź nieprawdziwe¹¹³. Stwierdzenie niezgodności z Konstytucją RP normy prawnej zawartej w akcie niższego rzędu może nastąpić tylko wówczas, gdy stanowi ona jedyny rezultat prawidłowej wykładni przepisów¹¹⁴. Nadawanie odmiennego znaczenia normie ustawowej, niż wynikające z jej literalnej wykładni, tylko w oparciu o odwołanie do zasad konstytucyjnych, uważane jest w związku z tym za wykraczające poza interpretacyjne kompetencje Trybunału Konstytucyjnego¹¹⁵.

¹⁰⁹ Zob. m.in. uchwały TK: z 6.09.1995 r., W 20/94, OTK ZU 1995, poz. 44; z 15.05.1996 r., W 2/96, OTK ZU 1996, nr 3, poz. 23; orzeczenie TK z 17.10.1995 r., K 10/95, OTK ZU 1995, poz. 30; wyrok TK z 11.09.2007 r., P 11/07, OTK-A 2007, nr 8, poz. 97; także A. Bator, A. Kozak, *Wykładnia prawa w zgodzie z Konstytucją*, [w:] Polska kultura prawna a proces integracji europejskiej, red. S. Wronkowska, Kraków 2005, s. 43-66; P. Czarny, *Trybunał Konstytucyjny a wykładnia ustaw w zgodzie z Konstytucją*, [w:] Polska kultura prawna a proces integracji europejskiej, red. S. Wronkowska, Kraków 2005, s. 67-92.

¹¹⁰ G. Maroń, *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie...*, s. 211.

¹¹¹ Zob. m.in. wyroki TK: z 22.06.1999 r., K 5/99, OTK ZU 1999, nr 5, poz. 100; z 25.03.2005 r., K 19/02, OTK-A 2005, nr 3, poz. 28; z 21.06.2005 r., P 25/02, OTK-A 2005, nr 6, poz. 65; z 30.10.2007 r., P 28/06, OTK-A 2007, nr 9, poz. 109; z 3.12.2007 r., SK 45/06, OTK-A 2007 r., nr 11, poz. 152; z 30.04.2006 r., SK 30/04, OTK-A 2006, nr 4, poz. 42; z 13.04.1999 r., K 36/98, OTK ZU 1999, nr 3, poz. 40, z 2.04.2007 r., SK 19/06, OTK-A 2007, nr 4, poz. 37, z 10.10.2001 r., K 28/01, OTK ZU 2001, nr 7, poz. 212; z 19.04.2005 r., SK 4/05, OTK-A 2005, nr 4, poz. 37, orzeczenie TK z 4.12.1990 r., K 12/90, OTK ZU 1990, poz. 7.

¹¹² Zob. m.in. M. Florczak-Wątor, *Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego i ich skutki prawne*, Poznań 2006, s. 21; J. Nowacki, *Klauzula „państwo prawne” a orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] Prawo i kontrola jego zgodności z konstytucją, red. E. Zwierchowski, Warszawa 1997, s. 173; L. Morawski, *Spór o pojęcie państwa prawnego*, PiP 1994, z. 4, s. 12.

¹¹³ G. Maroń, *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie...*, s. 206.

¹¹⁴ Orzeczenie TK z 7.06.1994 r., K 17/93, OTK ZU 1994, poz. 11.

¹¹⁵ K. Działocha, *Bezpośrednie stosowanie Konstytucji RP (Stan doktryny prawa)*, [w:] Bezpośrednie stosowanie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, red. K. Działocha, Warszawa 2005, s. 20; M. Rączka,

6. Zasady prawa w światowej teorii i filozofii prawa

W opisie dyskusji poświęconej zasadom prawa nie można pominąć teorii opracowanych w światowej nauce prawa, zwłaszcza tych, które wywarły istotny wpływ na naukę rodzimą, znajdując także wyraz w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego.

Jedną z bardziej oddziałujących na obu tych płaszczyznach jest teoria zasad i reguł prawnych R. Dworkina powstała na gruncie systemu *common law*.

Przyjmuje ona podział norm prawnych na reguły prawne, odpowiadające pojęciu normy prawnej w rozumieniu przyjętym w polskim prawoznawstwie, oraz zasady prawne, do których zaliczają się zasady *sensu stricto* (*principles*) oraz polityki (*policies*).

Zasady *sensu stricto* nie są bezpośrednio wyrażone w przepisach prawa. Nie ma zatem do nich zastosowania pozytywistyczne kryterium pochodzenia. Źródłem ich obowiązywania jest akceptacja i „instytucjonalne poparcie” przez praktykę stosowania prawa oraz poparcie obywateli, kształtowane przez dominującą w danej społeczności moralność polityczną.

Zasady *sensu stricto* mają być przestrzegane nie dlatego, że przybliży to lub zapewni pożądaną ekonomicznie, politycznie lub społecznie sytuację, ale dlatego, że domaga się tego sprawiedliwość, uczciwość lub inny aspekt moralności.

Polityki z kolei to normy programowe wyznaczające cele do osiągnięcia, jak np. postęp w zakresie określonego ekonomicznie, politycznie czy też społecznie aspektu życia¹¹⁶.

O ile jednak polityki odgrywają swoją rolę głównie w procesie tworzenia prawa, o tyle zasady prawne *sensu stricto* wykorzystywane są na etapie jego stosowania¹¹⁷.

Wykazanie w argumentacji sędziowskiej podczas rozstrzygania spraw z kategorii tzw. „trudnych przypadków” związku pomiędzy decyzją polityczną, materializującą się w akcie prawnym, honorującym określone prawa zbiorowe lub indywidualne, a wynikającym z nich uprawnieniem, odbywa się poprzez odwołanie się do określonej, uznanej za odpowiednią, zasady prawnej, z jednoczesnym uznaniem jej przynależności do systemu prawa. Uznanie o przynależności do systemu prawa stanowi o udzieleniu danej zasadzie wsparcia instytucjonalnego¹¹⁸.

Wykładnia prawa konstytucyjnego, [w:] Wykładnia prawa i inne problemy filozofii prawa, red. L. Morawski, Toruń 2005, s. 24.

¹¹⁶R. Dworkin, *Biorąc prawa poważnie*, Warszawa 1998, s. 56.

¹¹⁷R. Dworkin, *Biorąc prawa poważnie...*, s. 159.

¹¹⁸M. Dybowski, *Ronalda Dworkina koncepcja zasad prawa*, RPEiS 2001, nr 3, s. 106.

Zasady prawne w teorii R. Dworkina mogą być stosowane w różnym stopniu zgodnie ze schematem „bardziej lub mniej” (*more or less*), w przeciwieństwie do reguł prawnych, które mogą być stosowane albo w całości, albo w ogóle, zgodnie ze schematem „wszystko albo nic” (*all-or-nothing-fashion*). Są one także normami podważalnymi. Może bowiem okazać się, że pomimo zaktualizowania się hipotezy określonej zasady w konkretnej sprawie znajdzie zastosowanie inna zasada prawna, uzyskując pierwszeństwo w decyzji stosowania prawa.

Zasady prawne nie tyle zatem formułują rozstrzygnięcie, co dostarczają argumentów do jego podjęcia. Wskazują w istocie kierunek argumentacji, wpływając w ten sposób na proces dochodzenia do ostatecznej decyzji. Spełnienie hipotezy konkretnej zasady prawnej rodzi jedynie konieczność uwzględnienia powiązanych z tą zasadą racji argumentacyjnych (niekonkluzywność zasad)¹¹⁹.

Odnosząc się do systemu wartości zasady prawne spełniają zatem w systemie prawa rolę fundamentu.

Teoria zasad i reguł prawnych R. Dworkina została częściowo zmodyfikowana i przeniesiona na grunt systemu kontynentalnego przez R. Alexy'ego¹²⁰. Przyjmuje ona, mający charakter rozłączny, podział norm prawnych¹²¹ na zasady i reguły prawne, uznając, że określona norma może być albo zasadą, albo regułą. Istotnym kryterium ich rozróżnienia jest zakres możliwej realizacji normy. O ile reguła prawna może być zrealizowana bądź niezrealizowana tylko w całości, o tyle zasada prawna stanowi swojego rodzaju nakaz optymalizacyjny, obejmujący powinność jej realizacji w możliwie największym zakresie, z uwzględnieniem ograniczeń o charakterze prawnym i faktycznym. Kolidzja pomiędzy określonymi regułami rozstrzygana jest *in abstracto* z zastosowaniem obowiązujących w danym systemie reguł kolizyjnych, natomiast rozstrzygnięcie kolizji pomiędzy zasadami wymaga odniesienia się do konkretnego przypadku oraz zastosowania procedury ważenia zasad, nieuwzględniającej jednak kryterium hierarchicznego podporządkowania. Warunkowa relacja pierwszeństwa danej zasady jest każdorazowo określana w odniesieniu do konkretnej sytuacji faktycznej przez organ stosujący prawo¹²². Kryterium, w oparciu o

¹¹⁹ G. Maroń, *Zasady prawa jako składnik kultury prawnej...*, s. 228.

¹²⁰ R. Alexy, *Teoria praw podstawowych*, Warszawa 2010.

¹²¹ Określenie „norma prawna” zostało tu użyte w znaczeniu przyjmowanym na gruncie koncepcji R. Dworkina oraz R. Alexy'ego, w którym za normy prawne uważane są zarówno zasady jak i reguły prawne, tj. w innym rozumieniu niż powszechnie przyjmowane w polskiej teorii prawa jako nakaz lub zakaz skierowany do określonego podmiotu określonego zachowania się w określonych okolicznościach.

¹²² R. Alexy, *Teoria praw podstawowych...*, s. 80 i n.

które dochodzi do wyróżnienia zasady prawnej z norm systemu, jest zatem określona w sposób optymalizacyjny struktura danej normy.

Teoria zasad i reguł prawnych R. Dworkina, zmodyfikowana przez R. Alexy'ego, spotkała się z szerokim odzewem u przedstawicieli doktryny polskiej teorii prawa¹²³, a także doktryny procesu karnego¹²⁴ oraz innych dogmatyk¹²⁵. Wyrażano wobec niej podejście afirmatywne¹²⁶, umiarkowanie aprobujące, dopuszczając możliwość jej częściowej adaptacji na grunt teorii rodzimej¹²⁷, jak i krytyczne¹²⁸.

W podejściu afirmatywnym wskazywano między innymi na możliwość wykorzystania opracowanej przez R. Alexy'ego procedury ważenia zasad w procesie wymierzania kary, gdzie rozstrzygnięcie konfliktu przeciwstawnych zasad, obejmujących z jednej strony gwarancje skazanego, a z drugiej interes społeczeństwa, mogłoby zostać dokonane poprzez zastosowanie warunkowej relacji pierwszeństwa¹²⁹. Prezentowano także pogląd o możliwości bezpośredniego wykorzystania koncepcji R. Dworkina oraz R. Alexy'ego do podziału obowiązujących norm na zasady bądź reguły prawne wywodząc, że dotychczasowa zasada domniemania niewinności, jako niedoznająca w jej realizacji wyjątków, powinna być traktowana jako reguła prawna¹³⁰.

Przykładem częściowej adaptacji teorii R. Dworkina oraz R. Alexy'ego na grunt nauki polskiego procesu karnego jest opracowana przez S. Waltośa koncepcja podziału zasad procesowych w ujęciu konkretnym na, mające charakter optymalizacyjny, zasady-

¹²³ Zob. m.in. T. Gizbert – Studnicki, *Zasady i reguły prawne*, PiP 1988, z. 3, s. 18; tenże *Konflikt dóbr i kolizja norm*, RPEiS 1989, nr 1; M. Kordela, *Zasady prawa. Studium teoretycznoprawne*, Poznań 2012.

¹²⁴ M. Dąbrowska-Kardas, *Kara jako konflikt dóbr i kolizja norm w świetle koncepcji Roberta Alexy'ego konfliktu reguł i kolizji zasad. Rozważania na tle konstytucyjnych norm stanowienia i stosowania prawa*, Przegląd Sejmowy 1996, nr 4 s. 20-32; A. Tęcza – Paciorek, *Zasada domniemania niewinności w polskim procesie karnym*, Warszawa 2012, s. 29 i n.; M. Wąsek – Wiaderek, *Zasada równości...*, s. 33 i n.; A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem w prawie karnym w ujęciu paneuropejskim*, Białystok 2011, s. 64 i n.; S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2003, s. 208.

¹²⁵ P. Tuleja, *Zasady prawa a zasady konstytucyjne*, [w:] *Zasady naczelné w Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.*, red. A. Bałaban, A. Mijał, Szczecin 2011, s. 335 i n.; A. Góra – Błaszczkowska, *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, Warszawa 2008, s. 51 i n.

¹²⁶ M. Dąbrowska-Kardas, *Kara jako konflikt dóbr...*, s. 20-32; A. Tęcza – Paciorek, *Zasada domniemania niewinności...*, s. 29 i n.

¹²⁷ A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem...*, s. 64 i n.; J. Skorupka, *o sprawiedliwości procesu karnego*, Warszawa 2013, s. 240 i n.; S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu.*, Warszawa 2003, s. 208; M. Wąsek – Wiaderek, *Zasada równości stron...*, s. 33 i n.; D. Gruszecka, K. Kremens, K. Nowicki, J. Skorupka, *Proces karny*, Warszawa 2018, s. 119 i n.

¹²⁸ P. Wiliński, *Kolizja uprawnień ultymatywnych i optymalizacyjnych w procesie karnym*, [w:] *Współczesne tendencje rozwojowe procesu karnego z perspektywy dogmatyki oraz teorii i filozofii prawa*, red. J. Skorupka, I. Hayduk-Hawrylak, Warszawa 2011, s. 144 i n., tenże *O koncepcji reguł i zasad na gruncie teorii zasad procesu karnego*, [w:] *Polski proces karny i materialne prawo karne w świetle nowelizacji z 2013 roku*, Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Tylmanowi z okazji Jego 90. urodzin, red. T. Grzegorzczak, J. Izydorczyk, R. Olszewski, D. Świecki, M. Zbrojewska, Warszawa 2014, s. 95 i n.

¹²⁹ M. Dąbrowska-Kardas, *Kara jako konflikt dóbr...*, s. 20-32.

¹³⁰ A. Tęcza – Paciorek, *Zasada domniemania niewinności...*, s. 29 i n.

dyrektywy, do których zaliczyć można doznającą wyjątków zasadę bezpośredniości, oraz bezwzględnie obowiązujące zasady-reguły, jak np. zasada domniemania niewinności¹³¹.

Możliwość wykorzystania teorii R. Alexy'ego dostrzeżona została także przez M. Wąsek – Wiaderek i M. Fingasa, zwłaszcza w procesie rozstrzygnięcia kolizji pomiędzy zasadami prawa¹³², oraz przez A. Sakowicza, aprobującego pogląd R. Alexy'ego o braku potrzeby hierarchicznego porządkowania zasad z uwagi na fakt, iż organ stosujący prawo rozstrzygając kolizję między nimi i tak za każdym razem ustala warunkową relację pierwszeństwa¹³³. Koncepcje ważenia zasad w procesie rozstrzygnięcia kolizji, a także optymalizacyjnego charakteru zasady prawnej, jako jej cechy konstytutywnej, wyrażane były również w podręczniku akademickim pod redakcją naukową J. Skorupki¹³⁴.

W podejściu krytycznym podkreślano z kolei, że pojęcie „zasada prawa” na gruncie teorii rodzimych oraz na gruncie koncepcji R. Dworkina oraz R. Alexy'ego odnosi się w istocie do różnych zagadnień¹³⁵. Zarzucano także, że teoria R. Dworkina oraz R. Alexy'ego nie prowadzi do rekonstrukcji i analizy tego, jakie wypowiedzi dyrektywne w danej kulturze prawnej uznawane są za zasady prawa, jak również przyjmuje całkowicie inne kryterium decydujące o zaliczeniu danej normy do kategorii zasad prawa. O ile w polskim prawoznawstwie decydującym kryterium, w oparciu o które daną normę zalicza się do zasad prawa, ma być jej szczególna doniosłość, o tyle na gruncie teorii R. Dworkina oraz R. Alexy'ego decyduje o tym szczególna struktura normy, związana z jej optymalizacyjnym charakterem¹³⁶.

Podnoszono także, że obie teorie w sposób odmienny pojmują samą normę prawną. W ujęciu przyjętym w polskim prawoznawstwie oznacza ona nakaz bądź zakaz określonego zachowania przez określonego adresata w określonych okolicznościach, natomiast na gruncie teorii R. Dworkina oraz R. Alexy'ego za normy prawne uznawane są zarówno reguły prawne, odpowiadające normie prawnej w rozumieniu przyjętym w rodzimej teorii prawa, jak i zasady, które trudno uznać za normę prawną w ujęciu prezentowanym w polskiej nauce z uwagi na fakt, że zakłada się możliwość braku ich całkowitej realizacji. Wskazywano, że bezpośrednie przyjęcie koncepcji R. Dworkina oraz R. Alexy'ego

¹³¹ S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2003, s. 208.

¹³² M. Wąsek – Wiaderek, *Zasada równości stron...*, s. 33 i n.; M. Fingas, *Orzekanie reformatoryjne w instancji odwoławczej w polskim procesie karnym*, Warszawa 2016, s. 74-75.

¹³³ A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem...*, s. 69.

¹³⁴ D. Gruszecka, K. Kremens, K. Nowicki, J. Skorupka, *Proces karny...*, s. 119-120, 129-131.

¹³⁵ M. Żbikowska, *Zasada lojalności w procesie karnym (odniesiona do pokrzywdzonego)*, Toruń 2015, s. 37; także *Status ontologiczny zasad procesu karnego*, PiP 2016, z. 3, s. 55.

¹³⁶ O. Bogucki, M. Zieliński, *Zasady prawa z perspektywy ogólnej teorii prawa*, [w:] System prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego, red. P. Wiliński, tom III, część 1, Warszawa 2014, s. 60 i n.

musiałoby się wiązać z pozbawieniem rangi powszechnie uznawanych za zasady prawne wypowiedzi dyrektywalnych, takich jak np. zasada domniemania niewinności, z uwagi na fakt, iż nie dopuszcza ona możliwości jej realizacji jedynie w określonym zakresie, stanowiąc - zgodnie z testem *all - or - nothing fashion* - regułę prawną, a także uznaniem za zasady norm prawnych, którym dotychczas nie przypisywano takiego charakteru, jedynie z tego powodu, że mają one określoną strukturę optymalizacyjną.

Zwracano również uwagę na zagrożenie związane z arbitralnością podejmowanych rozstrzygnięć, wynikające z argumentacyjnego modelu stosowania prawa przyjmowanego na gruncie teorii R. Dworkina oraz R. Alexy'ego, w którym przede wszystkim dąży się do eliminacji nieakceptowalnych rozstrzygnięć, a nie - jak ma to miejsce na gruncie derywacyjnej teorii wykładni prawa - poszukuje się jedynego właściwego rozstrzygnięcia¹³⁷. Przyznawano wszakże, że konsekwentne stosowanie opracowanej przez R. Alexy'ego procedury ważenia zasad przy rozstrzyganiu ich kolizji pozwala w wielu przypadkach na osiągnięcie w procesie wykładni jednoznacznej konkluzji, a sygnalizowane zagrożenie związane z arbitralnością podejmowanych rozstrzygnięć może wynikać przede wszystkim z wybiórczej recepcji omawianej teorii¹³⁸.

Spośród zagranicznych teorii zasad prawa mających wpływ na rozwój nauki rodzimej należy wspomnieć również o teorii zasad i reguł prawnych M. Atienzy oraz R. J. Manero¹³⁹. Reguła prawna w ujęciu prezentowanym przez tych Autorów kształtuje rodzajową sytuację (hipoteza) i określone postępowanie (dyspozycja) w sposób zamknięty, zaś zasada *sensu stricto* kształtuje rodzajową sytuację w sposób otwarty, natomiast określone postępowanie w sposób zamknięty. M. Atienza oraz R. J. Manero wyróżnili także zasady - normy programowe, kształtujące zarówno rodzajową sytuację jak i określone postępowanie w sposób otwarty. Jedynie do tych ostatnich może zatem odnosić się przyjęty przez R. Alexy'ego pogląd o optymalizacyjnym charakterze zasad prawnych. Ze względu na źródło legitymizacji M. Atienza oraz R. J. Manero wyróżniali podział zasad na eksplikatywne, wyrażone w formalnie obowiązujących źródłach prawa, np. ustawie zasadniczej, oraz implikatywne, wynikające z praktyki stosowania prawa. Do drugiej grupy zaliczyli normy uznane przez judykaturę za szczególnie doniosłe z uwagi na ich treść. Szczególna doniosłość nie odnosi się jednak do wartości społecznych, czy też ogólnie

¹³⁷ Zarzut ten jest jednak o tyle nietrafny, że jednym z zasadniczych elementów teorii zasad i reguł prawnych R. Dworkina, składającej się na opracowaną przez tego autora integralną teorię prawa, jest właśnie założenie o istnieniu jedynego właściwego rozstrzygnięcia – *one right answer thesis*.

¹³⁸ O. Bogucki, M. Zieliński, *Zasady prawa z perspektywy ogólnej teorii...*, s. 64 -72.

¹³⁹ M. Atienza, J. R. Manero, *A theory of Legal Sentences*, Dordrecht-Boston 1998.

rozumianej sprawiedliwości, ale do pozytywistycznie obowiązujących reguł i zasad prawa¹⁴⁰.

W oparciu o kryterium adresatów, do których zasady prawa są kierowane M. Atienza oraz R. J. Manero wyróżnili także podział zasad na pierwotne i wtórne.

Zasady pierwotne kierowane są do ogółu obywateli określając wzorce wymaganego zachowania. Zasady wtórne kierowane są natomiast do organów stosujących prawo (organów władzy publicznej, praktyki oraz teoretyków prawa) i oprócz wzorców wymaganych zachowań określają także sposób ich uzasadnienia, czyli decyzję prawotwórczą lub decyzję stosowania prawa¹⁴¹.

Prezentowana teoria zaliczana jest do grupy stanowisk o tzw. mocnej tezie rozgraniczenia, wyrażających przekonanie, że różnice pomiędzy regułami i zasadami prawnymi mają charakter jakościowy (logiczny), a nie sprowadzają się jedynie do stopnia intensywności posiadania określonych właściwości¹⁴².

Do tej kategorii należy zaliczyć także teorię zasad prawa autorstwa H. Avili, który wyodrębnił trzy kryteria rozróżnienia zasad od reguł prawych, upatrując różnicy pomiędzy nimi w naturze wyznaczonego zachowania, w uzasadnieniu zastosowania normy prawnej, oraz w sposobie, w jaki określa ona proces decyzyjny¹⁴³.

Według tej koncepcji reguły prawne mają charakter bezpośrednio deskryptywny, określając nakazy, zakazy i przyzwolenia, poprzez opisanie zachowań, które należy podjąć. Zasady prawne wskazują natomiast na pożądany, idealny stan rzeczy. Stosowanie reguł poprzedzone jest oceną dopasowania hipotezy normy do określonego stanu faktycznego, natomiast stosowanie zasad oceną zgodności pomiędzy założonym celem, a skutkami zachowań uznawanych za konieczne dla realizacji normy.

Zasady prawa określane są przez H. Avilę jako normy uzupełniające, gdyż do sformułowania ostatecznej decyzji powołuje się także inne argumenty, jak również wstępnie częściowe, ponieważ obejmują one jedynie niektóre z okoliczności istotnych do podjęcia decyzji stosowania prawa.

Reguły prawne określane są natomiast jako kompleksowe, gdyż oczekuje się, że obejmą one wszystkie istotne dla procesu decyzyjnego okoliczności sprawy, a także wstępnie

¹⁴⁰ M. Atienza, J. R. Manero, *A theory...*, s. 6, 14; G. Maroń, *Legitymizacja zasad prawa*, [w:] Teoria prawa między nowoczesnością a ponowoczesnością, red. A. Samonek, Kraków 2013, s. 250; tenże *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie...*, s. 48-50, 82.

¹⁴¹ M. Atienza, J. R. Manero, *A theory...*, s. 19; G. Maroń, *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie...*, s. 83.

¹⁴² G. Maroń, *Zasady prawa jako składnik kultury prawnej...*, s. 225.

¹⁴³ H. Avila, *Theory of legal principles*, Dordrecht 2007.

kategoryczne, albowiem dopuszcza się sytuacje, w których pomimo zaistnienia przesłanek wskazanych w hipotezie normy może ona nie zostać zastosowana. Według H. Avili reguły prawne są zatem podważalne, podobnie jak zasady prawne na gruncie koncepcji R. Dworkina oraz R. Alexy'ego¹⁴⁴.

Według grupy stanowisk o tzw. słabej tezie rozgraniczenia reguł i zasad prawnych, różnica pomiędzy regułami a zasadami prawnymi ma jedynie charakter umowny. Zarówno reguły jak i zasady prawne należą bowiem do tej samej kategorii norm prawnych i mają taką samą strukturę logiczną. Różnica pomiędzy nimi sprowadza się zatem do stopnia intensywności posiadania określonych właściwości¹⁴⁵.

Jednym z przedstawicieli tego nurtu jest A. Aarnio, który wyróżnia dwie podstawowe kategorie zasad prawa, tj. ideologiczne wartości systemu prawnego, obejmujące także zasady moralne oraz pozytywne zasady prawa¹⁴⁶. Wartości systemu prawnego rzadko stanowią podstawę rozstrzygnięcia w indywidualnych przypadkach i choć mogą być zawarte w przepisach prawa, częściej wynikają z instytucji prawnych.

Pozytywne zasady prawa wynikają natomiast bezpośrednio bądź pośrednio z przepisów prawa, stanowiąc integralną część systemu prawa. Obejmują one zarówno zasady *sensu stricto*, jak i normy programowe.

Wśród pozytywnych zasad prawa A. Aarnio wyróżnia formalnie obowiązujące zasady, prawne generalizacje, zasady podejmowania decyzji oraz zasady ponadsystemowe.

Formalnie obowiązujące zasady są bezpośrednio wyrażone w przepisach prawnych i obejmują podstawowe prawa obywatelskie. Prawne generalizacje stanowią wynik wnioskowania z konkretnych regulacji i choć nie są bezpośrednio wyrażone w przepisach prawnych uznaje się je za część obowiązującego systemu prawnego. Zasady podejmowania decyzji (np. zakaz stosowania analogii na niekorzyść w prawie karnym) z reguły nie są wyrażone w konkretnym przepisie, choć powszechnie uznaje się ich obowiązywanie. Zasady ponadsystemowe stanowią natomiast połączenie moralności z obowiązującym prawem, np. dopuszczając możliwość uwzględnienia zasad moralnych w procesie wykładni normy prawnej poprzez wybór jednego z alternatywnych znaczeń normy w oparciu o dozwoloną swobodę decyzyjną¹⁴⁷.

¹⁴⁴ H. Avila, *Theory...*, s. 34-42; G. Maroń, *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie...*, s. 35-36.

¹⁴⁵ G. Maroń, *Zasady prawa jako składnik kultury prawnej...*, s. 229.

¹⁴⁶ A. Aarnio, *Taking Rules Seriously*, [w:] *Law and the States In Modern Times. Proceedings of their 14-th World Congress in Edinburgh, August 1989*, red. W. Maihofer, G. Sprenger, Stuttgart 1990, nr 42.

¹⁴⁷ A. Aarnio, *Taking Rules Seriously...*, s. 183-184.

Jak wynika z zaprezentowanego, ograniczonego z uwagi na przedmiot opracowania, przeglądu, różnorodne teorie zasad prawa, powstałe zarówno na gruncie systemu prawa kontynentalnego, jak i systemu *common law*, oprócz oczywistych różnic wykazują także daleko idące podobieństwa w określaniu istoty tej instytucji.

Zaobserwować można przy tym wzajemne przenikanie się i bezpośredni wpływ teorii wypracowanych w nauce światowej na naukę rodzimą oraz na praktykę stosowania prawa, co stanowi wyraz globalizacji kultury prawnej.

7. Zasada prawa a przepis prawny

W teorii prawa wyróżnia się cztery zasadnicze uzasadnienia obowiązywania norm prawnych, tj. tetyczne (nazywane także formalnym), aksjologiczne, behawioralne (realne, socjologiczne) oraz teleologiczne (celowościowe)¹⁴⁸.

W systemie kontynentalnym wskazuje się przede wszystkim na uzasadnienie tetyczne, zgodnie z którym norma prawna obowiązuje jeśli została zakodowana w treści przepisów ustanowionych przez właściwy organ w wymaganej procedurze i formie, należycie ogłoszonych i nieuchylonych w drodze derogacji, *desuetudo*, bądź na skutek zastosowania reguł kolizyjnych¹⁴⁹.

Uzasadnienie obowiązywania zasad prawa związane jest zatem z ustaleniem sposobu, w jaki zostały one wyrażone w obowiązujących przepisach prawnych.

W oparciu o to kryterium w procesualistyce karnej dość powszechnie przyjmuje się podział zasad procesowych na skodyfikowane, nazywane także prawnie zdefiniowanymi oraz nieskodyfikowane, określane również jako prawnie niezdefiniowane¹⁵⁰.

Za zasady skodyfikowane uważa się takie, które zostały bezpośrednio sformułowane w przepisie, bądź przepisach prawnych, zaś za zasady nieskodyfikowane te, które na zasadzie swoistej syntezy wynikają z określonej grupy przepisów¹⁵¹, tworzących z punktu widzenia danej zasady harmonijną całość¹⁵².

¹⁴⁸ G. Maroń, *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie...*, s. 95.

¹⁴⁹ G. Maroń, *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie...*, s. 95.

¹⁵⁰ M. Cieślak, *Zasady procesu karnego...*, s. 29; J. Grajewski, [w:] *Prawo karne procesowe. Część ogólna.*, red. J. Grajewski, K. Papke – Olszauskas, S. Steinborn, K. Woźniewski, Warszawa 2011, s. 64; B. Bieńkowska, [w:] *Wykład prawa karnego procesowego*, red. B. Bieńkowska, P. Kruszyński, C. Kulesza, P. Piszczek, S. Pawelec, Białystok 2012, s. 34 i n.; K. Boratyńska, Ł. Chojniak, W. Jasiński, *Postępowanie karne*, Warszawa 2012, s. 16.

¹⁵¹ K. Marszał, [w:] *Proces karny*, red. K. Marszał, S. Stachowiak, K. Zgryzek, Katowice 2005, s. 47 i n.

¹⁵² S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2013, s. 210 i n.

Prezentowane jest także stanowisko, zgodnie z którym wszystkie konkretne zasady procesowe, zarówno wynikające bezpośrednio z przepisów prawa, jak i wynikające z nich w sposób pośredni, uznawane są za zasady skodyfikowane¹⁵³, w związku z czym zasady prawne, których obowiązywanie wynika z całokształtu określających je przepisów, poprawniej powinno się określać jako prawnie niezdefiniowane¹⁵⁴.

Zamiast z pojęciem zasady skodyfikowanej czy zdefiniowanej prawnie można spotkać się także z określeniem zasady wypowiedzianej w przepisie, zaś zamiast z pojęciem zasady nieskodyfikowanej, czy niezdefiniowanej prawnie, z pojęciem zasady niewypowiedzianej wprost, lub wyrażonej w sposób dorozumiany¹⁵⁵.

Wyróżnia się także podział zasad procesowych zawartych w przepisach, niezależnie od sposobu ich wyrażenia, na skodyfikowane oraz nieskodyfikowane. Przy czym zasady procesowe, które posiadają definicję ustawową określane są jako skodyfikowane i bezpośrednio zdefiniowane, natomiast zasady, które należy wyinterpretować z szeregu przepisów określane są jako skodyfikowane i bezpośrednio niezdefiniowane. W prezentowanej typologii zasadami nieskodyfikowanymi są natomiast te, które nie wynikają nawet w sposób pośredni z przepisów, a mimo wszystko przyjmuje się, że obowiązują¹⁵⁶. Nie do końca jasny jest wszakże sam mechanizm interpretacji zasady niewypowiedzianej wprost, czy też wypowiedzianej w sposób dorozumiany, z przepisów prawnych. W doktrynie wskazuje się zarówno na wynikanie zasady procesowej z przepisów poprzez reguły inferencyjne¹⁵⁷, logiczny stosunek do innych norm¹⁵⁸, wynikanie logiczne¹⁵⁹, *quasi* logiczne¹⁶⁰, a także aksjologiczne¹⁶¹. We wszystkich tych metodach, w szczególności dotyczących wnioskowania logicznego, ze względu na brak ich pełnej przystawalności do oceny norm prawnych, należy kierować się także przyjętym w doktrynie zwyczajem¹⁶².

¹⁵³ M. Lipczyńska, *Polski proces karny. Tom I. Zagadnienia ogólne*, Warszawa 1986, s. 62; Z. Świda, *Postępowanie karne. Część ogólna*, red. Z. Świda, J. Skorupka, R. Ponikowski, W. Posnow, Warszawa 2012, s. 35; W. Daszkiewicz, *Proces karny. Część ogólna*, Poznań 1994, s. 60.

¹⁵⁴ J. Tylman, [w:] *Polskie postępowanie karne*, red. J. Tylman, T. Grzegorzczak, Warszawa 2014, s. 90.

¹⁵⁵ S. Kalinowski, *Postępowanie karne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1963, s. 66; R. Kmiecik, [w:] *Proces karny*, red. R. Kmiecik, E. Skrętowicz, Kraków 1999, s. 56.

¹⁵⁶ P. Wiliński, *Zasada skodyfikowana i zasada niezdefiniowana prawnie*, [w:] System prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego. Tom III. Część 1, red. P. Wiliński, Warszawa 2014, s. 243.

¹⁵⁷ J. Kowalski, W. Lamentowicz, P. Winczorek, *Teoria państwa i prawa*, Warszawa 1986, s. 207.

¹⁵⁸ T. Langer, *Wstęp do prawoznawstwa*, Koszalin 1997, s. 171.

¹⁵⁹ J. Oniszczyk, *Zasada prawa. Teoria i praktyka konstytucyjna*, ZN WSHiP 2004, Prawo, nr 9, s. 25.

¹⁶⁰ W. Lang, J. Wróblewski, S. Zawadzki, *Teoria państwa i prawa*, Warszawa 1986, s. 398.

¹⁶¹ M. Kordela, *Możliwość systemu zasad prawa*, [w:] System prawny a porządek prawny, red. O. Bogucki, S. Czepita, Szczecin 2008, s. 63.

¹⁶² M. Zieliński, Z. Ziemiński, *Uzasadnienie twierdzeń, ocen i norm w prawoznawstwie*, Warszawa 1988, s. 104; P. Tuleja, *Normatywna treść praw jednostki w ustawach konstytucyjnych RP*, Warszawa 1997, s. 145.

8. Zasada instancyjności postępowania karnego – uwagi ogólne

8.1. Pojęcia instancji oraz instancyjności

Ustalenie znaczenia i zakresu obowiązywania zasady instancyjności postępowania karnego wymaga ustalenia znaczenia składającego się na nią pojęcia „instancyjności” oraz powiązanego z nim ściśle pojęcia „instancji”. Wskazuje się przy tym, że związek pomiędzy tymi pojęciami ma charakter jednokierunkowy, bowiem zawarte w art. 78 Konstytucji RP prawo podmiotowe do zaskarżania orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji wcale nie oznacza bezwzględnego wymogu jego realizacji w postępowaniu instancyjnym¹⁶³.

Wobec braku definicji legalnej pojęć „instancja” oraz „instancyjność”, ustalając ich znaczenie należy odwołać się do znaczenia, jakie przypisywane jest tym pojęciom w języku potocznym oraz prawniczym.

Na gruncie języka potocznego przyjmuje się, że pojęcie „instancja” oznacza generalnie stopień w hierarchicznej organizacji określonych organów¹⁶⁴. Według większości wypowiedzi przedstawicieli nauki takie samo znaczenie pojęcie „instancja” posiada w języku prawniczym¹⁶⁵.

W doktrynie postępowania administracyjnego można wszakże spotkać stanowiska, które nie wiążą pojęcia „instancja” z koniecznością występowania elementu hierarchicznego podporządkowania. Według B. Adamiak model administracyjnego toku instancji może sprowadzać się zarówno do układu pionowego, skonstruowanego na zasadzie nadrzędności organizacyjnej, jak i poziomego¹⁶⁶.

¹⁶³ M. Michalska – Marciniak, *Zasada instancyjności...*, s. 66.

¹⁶⁴ Zob. analizę znaczenia pojęć „instancja” oraz „instancyjność” dokonaną przez M. Michalską – Marciniak [w:] *Zasada instancyjności...*, s. 63-88; także M. Michalska – Marciniak, *Definicja pojęcia „instancja”*, [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010, s. 488 i n.

¹⁶⁵ S. Steinborn, *Ograniczenie zaskarżalności wyroku wydanego w i instancji jako środek uproszczenia procesu karnego w świetle prawa do dwuinstancyjnego postępowania (uwagi de lege lata i de lege ferenda)*, GSP 2005, nr 1, s. 376; J. Zimmermann, *Administracyjny tok instancji*, Kraków 1986, s. 11; J. Jażdżewski, [w:] *Encyklopedia prawa*, red. U. Kalina – Prysanic, Warszawa 2007, s. 242; F. Zedler, *Zagadnienia instancyjności postępowania cywilnego*, [w:] *Prace z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Sędziego Janusza Pietrzykowskiego*, red. Z. Banaszczyk, Warszawa 2000, s. 379; T. Wiśniewski, *Problematyka instancyjności postępowania w sprawach cywilnych*, [w:] *Ars et usus. Księga pamiątkowa ku czci sędziego Stanisława Rudnickiego*, Warszawa 2005, s. 290; M. Michalska – Marciniak, *Definicja pojęcia instancja...*, s. 488.

¹⁶⁶ B. Adamiak, *Usytuowanie organu odwoławczego w postępowaniu administracyjnym*, *Acta Universitatis Wratislaviensis* 1975, nr 318, s. 32.

Dopuszczalność rozumienia pojęcia „instancja” w układzie poziomym przyjmuje także Z. Kmieciak odwołując się w tym zakresie do wykładni historycznej, a konkretnie do treści art. 71 Konstytucji RP z 17.03.1921 r.¹⁶⁷, gwarantującego prawo do odwołania się od orzeczeń organów rządowych, jak i samorządowych, „tylko do jednej wyższej instancji”. Gdyby zatem pojęcie „instancji” zawierało w sobie element hierarchicznego podporządkowania, użycie w art. 71 Konstytucji RP z 1921 r. określenia „wyższej” byłoby zbędne. Autor ten wskazuje także na instytucję administracyjnego prawa procesowego, jaką jest wniosek o ponowne rozpatrzenie sprawy, stanowiący odwołanie niedewolutywne, który mimo tego spełnia wymóg środka odwoławczego w rozumieniu wynikającym z art. 78 zdanie pierwsze Konstytucji RP¹⁶⁸.

Za proponowanym sposobem rozumienia pojęcia „instancja”, niezawierającym w sobie elementu hierarchicznego podporządkowania, mają przemawiać także rezultaty wykładni funkcjonalnej. Względy ustrojowe, w tym zwłaszcza postępująca decentralizacja administracji publicznej, powodują, że dewolucja kompetencji w znaczeniu organizacyjnym, która uważana była za jedną z głównych gwarancji obiektywizmu rozstrzygnięć organu umocowanego do rozpatrzenia odwołania administracyjnego, zastępowana jest przez dewolucję kompetencji w układzie personalnym. Środki zaskarżenia, których celem jest uruchomienie samokontroli aktów wydawanych przez organy administracji publicznej, traktuje się w związku z tym jako równoważne odwołaniu hierarchicznemu¹⁶⁹.

Na gruncie postępowania karnego konieczność występowania hierarchicznego podporządkowania pomiędzy sądem pierwszej i drugiej instancji wydaje się jednak być determinowana regulacjami wynikającymi z aktów prawa międzynarodowego. Zgodnie z art. 2 ust. 1 protokołu nr 7 do EKPCz każdy, kto został uznany przez sąd za winnego popełnienia przestępstwa, ma prawo do rozpatrzenia przez sąd wyższej instancji jego sprawy, tak w przedmiocie orzeczenia o winie, jak i co do kary¹⁷⁰. Podobnie, zgodnie z art. 14 ust. 5 MPPOiP osoba skazana za przestępstwo ma prawo do odwołania się do sądu

¹⁶⁷ Dz.U. Nr 44, poz. 267.

¹⁶⁸ Z. Kmieciak, *Instancyjność postępowania administracyjnego w świetle Konstytucji RP*, PiP 2012, z. 5, s. 7-8.

¹⁶⁹ Z. Kmieciak, *Instancyjność postępowania...*, s. 11.

¹⁷⁰ W wersji angielskiej Konwencja posługuje się określeniem „by a higher tribunal”, w wersji francuskiej „par une juridiction supérieure”, w wersji niemieckiej „von einem übergeordneten Gericht”, zaś w wersji włoskiej „la condanna da una giurisdizione superiore”, European Convention on Human Rights - Official texts, <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=basictexts/convention>, dostęp: 30.03.2020.

wyższej instancji w celu ponownego rozpatrzenia orzeczenia o winie i karze zgodnie z ustawą¹⁷¹.

Należy zatem przyjąć, że dla uznania unormowań dotyczących procesowego i ustrojowego usytuowania sądu pierwszej instancji oraz sądu odwoławczego za zgodne z wymogami EKPCz oraz MPPOiP, nie byłoby możliwe powierzenie rozpoznania odwołania dotyczącego głównego przedmiotu postępowania, obejmującego rozstrzygnięcie w kwestii winy i odpowiedzialności karnej za zarzucany czyn przestępczy, w układzie poziomym, tj. temu samemu funkcjonalnie sądowi, orzekającemu w innym składzie osobowym, bowiem nie mógłby on zostać uznany za sąd wyższej instancji.

O ile pojęcie „instancja” ma znaczenie statyczne i odnosi się do określonego szczebla sądów w znaczeniu ustrojowym (sąd pierwszej instancji - sąd drugiej instancji), o tyle pojęcie „instancyjności” ma znaczenie dynamiczne i odnoszone jest do biegu postępowania odwoławczego¹⁷².

Na gruncie języka prawniczego przyjmuje się, że oznacza ono „przechodzenie sprawy, która nie została prawomocnie rozstrzygnięta pomiędzy sądami hierarchicznie nierównorzędnymi, co powoduje rozpad postępowania na dwa lub więcej stadiów, w celu zapewnienia kontroli sądów wyższych nad rozstrzygnięciami wydanymi przez sądy niższe”¹⁷³.

„Instancyjność” określa się także jako „stopnie (etapy) rozpoznawania sprawy od jej wszczęcia, aż do wydania ostatecznego (prawomocnego) orzeczenia”¹⁷⁴. Używa się także tego pojęcia na określenie „hierarchicznego stosunku organów różnych szczebli”¹⁷⁵.

Z pojęciem „instancji” związane jest pojęcie właściwości funkcjonalnej, określanej niekiedy jako właściwość instancyjna, określająca upoważnienie danego organu do

¹⁷¹ W wersji angielskiej MPPOiP posługuje się określeniem: „by a higher tribunal according to law”, w wersji francuskiej: „par une juridiction supérieure”, w wersji włoskiej: „da un tribunale di seconda istanza”, w wersji niemieckiej: „durch ein höheres Gericht”, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx>, dostęp 30.03.2020.

¹⁷² Nieco odmiennie pojęcie „instancyjności” określa D. Świecki wiążąc je z systemem organizacji wymiaru sprawiedliwości, w odróżnieniu od pojęcia „zaskarżalności”, które nie musi wiązać się z kontrolą wykonywaną w układzie instancyjnym, zob. D. Świecki, *Konstytucyjna zasada dwuinstancyjności postępowania sądowego a możliwość reformatoryjnego orzekania w instancji odwoławczej w świetle wchodzącej w życie 1 lipca 2015 roku nowelizacji Kodeksu postępowania karnego*, [w:] *Polski proces karny i materialne prawo karne w świetle nowelizacji z 2013 roku. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Tyłmanowi z okazji Jego 90. urodzin*, red. T. Grzegorzczak, J. Izydorczyk, R. Olszewski, D. Świecki, M. Zbrojewska, Warszawa 2014, s. 215 i n.

¹⁷³ M. Michalska – Marciniak, *Zasada instancyjności...*, s. 81; K. Marszał, *Instancyjność postępowania karnego w świetle artykułu 176 ustęp 1 Konstytucji Rzeczypospolitej...*, s. 702; P. Wiliński, *Dwuinstancyjność postępowania karnego w świetle Konstytucji*, [w:] *Funkcje procesu karnego. Księga pamiątkowa Profesora Janusza Tyłmana*, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2011, s. 565.

¹⁷⁴ A. Zieliński, *Konstytucyjny standard instancyjności postępowania sądowego*, PiP 2005, z. 11, s. 3.

¹⁷⁵ A. Zieliński, *Konstytucyjny standard...*, s. 3.

rozstrzygnięcia sprawy w pierwszej bądź drugiej instancji¹⁷⁶, a także jako zdolność prawna organu do przeprowadzenia weryfikacji zaskarżonego rozstrzygnięcia¹⁷⁷, wskazująca który z organów w danym pionie jest właściwy do rozstrzygnięcia sprawy w pierwszej instancji¹⁷⁸.

Z kolei z pojęciem „instancyjności” wiąże się pojęcie „toka instancji”, które oznacza przejście przez organ wyższego rzędu uprawnień do przeprowadzenia kontroli i rozstrzygnięcia sprawy zakończonej orzeczeniem organu niższego rzędu. Uruchomienie toku instancji następuje w wyniku zaskarżenia przez uprawniony podmiot orzeczenia wydanego przez organ pierwszej instancji, pociągającego skutek dewolutywny i suspensywny¹⁷⁹.

8.2. Zasada instancyjności postępowania karnego w ujęciu opisowym

Zasadę procesową w ujęciu opisowym określa się najczęściej jako „wzorzec ukształtowania określonego przedmiotu unormowania, wskazujący sposób rozstrzygania określonej kwestii z określonego punktu widzenia”¹⁸⁰. Nie stanowi ona obowiązującej dyrektywy określonego postępowania, lecz wskazuje możliwy i pożądany sposób ukształtowania toku procesu karnego, tak aby zapewniał on w sposób najbardziej optymalny możliwość poddania rozstrzygnięcia wydanego przez sąd pierwszej instancji w głównym przedmiocie postępowania kontroli instancyjnej sądu wyższego rzędu. Zasada instancyjności postępowania karnego w ujęciu opisowym wskazywać będzie zatem optymalne możliwe rozwiązania, związane m.in. z modelem postępowania odwoławczego (apelacyjny, kasacyjny, rewizyjny), zakresem kontroli odwoławczej, zakresem postępowania dowodowego, a także uprawnieniami sądu wyższej instancji do merytorycznego orzekania.

¹⁷⁶ W. Chróścielewski, [w:] *Postępowanie administracyjne i postępowanie przed sądami administracyjnymi*, red. W. Chróścielewski, J.P. Tarno, Warszawa 2009, s. 72.

¹⁷⁷ B. Adamiak, [w:] *Postępowanie administracyjne i sądowniczo-administracyjne*, red. B. Adamiak, J. Borkowski, Warszawa 2005, s. 114.

¹⁷⁸ E. Ochanowicz, *Postępowanie administracyjne ogólne, egzekucyjne i sądowniczo-administracyjne. Wybór orzecznictwa*, Toruń 2010, s. 69.

¹⁷⁹ M. Michalska – Marciniak, *Zasada instancyjności...*, s. 81.

¹⁸⁰ S. Wronkowska, M. Zieliński, Z. Ziemiński, *Zasady prawa...*, s. 43.

W takim ujęciu zasady instancyjności postępowania karnego nie można przestrzegać bądź nie przestrzegać. Można jedynie stwierdzić, czy przyjęty sposób unormowania postępowania odwoławczego jest zgodny z tą zasadą, czy też od niej odbiega¹⁸¹.

W nauce wskazuje się na wzajemne powiązanie zasady procesowej w ujęciu opisowym oraz dyrektywalnym¹⁸². W ujęciu opisowym przybiera ona z reguły postać postulatu *de lege ferenda*, zaś w ujęciu dyrektywalnym znajduje wyraz w konkretnych rozwiązaniach normatywnych, przy czym nie zawsze ujęcie opisowe ma charakter pierwotny w stosunku do ujęcia dyrektywalnego. Czasami sformułowanie, czy też „wykrycie”, zasady w ujęciu opisowym jest wynikiem analizy obowiązującego prawa. Stanowi ona wówczas uproszczony model funkcjonowania danej instytucji procesowej, pełniąc funkcję dydaktyczną i objaśniającą¹⁸³.

W odniesieniu do zasady instancyjności postępowania karnego należy jednak przyjąć, że pierwotnym jej ujęciem było ujęcie opisowe. Postulowany wzorzec zorganizowania instancyjnego postępowania odwoławczego, umożliwiającego przeprowadzenie kontroli rozstrzygnięcia wydanego w pierwszej instancji co do głównego przedmiotu postępowania przez sąd wyższego rzędu, stanowił bowiem inspirację dla wprowadzenia konkretnych rozwiązań o charakterze normatywnym.

W ujęciu dyrektywalnym zasada instancyjności postępowania nakłada natomiast określone obowiązki zarówno na ustawodawcę w zakresie dotyczącym zorganizowania sądów pierwszej i drugiej instancji, określenia ich właściwości i przebiegu postępowania odwoławczego, jak i na organy oraz uczestników postępowania karnego, związane z zainicjowaniem i przebiegiem postępowania odwoławczego, a także zakresem kontroli odwoławczej oraz zakresem orzekania sądu drugiej instancji. Wynika ona z wielu różnej rangi norm prawnych, obejmujących zarówno kwestie organizacyjno-ustrojowe, jak i regulacje procesowe dotyczące przebiegu postępowania odwoławczego.

8.3. Modele kontroli odwoławczej

Zasada instancyjności postępowania karnego, nazywana także zasadą kontroli instancyjnej¹⁸⁴, obejmuje uprawnienie strony postępowania do poddania kontroli

¹⁸¹ Z. Ziemiński, *O pojmowaniu pozytywizmu oraz prawa natury*, Poznań 1993, s. 81.

¹⁸² M. Żbikowska, *Zasada lojalności...*, s. 15.

¹⁸³ M. Korycka-Zirk, *Teorie zasad prawa...*, s. 18.

¹⁸⁴ D. Świecki, [w:] *Meritum. Postępowanie karne*, red. D. Świecki, Warszawa 2019, s. 172.

prawidłowości rozstrzygnięcia wydanego przez sąd pierwszej instancji co do *meritum* sprawy, wykonywanej przez sąd wyższej instancji¹⁸⁵. Ma ona na celu eliminację pomyłek i uniknięcie arbitralności w rozstrzygnięciach podejmowanych przez sąd pierwszej instancji, a także zapobieganie im w przyszłości¹⁸⁶. Kontrola instancyjna odnosi się przede wszystkim do wydanego przez sąd pierwszej instancji orzeczenia rozstrzygającego sprawę co do *meritum*, zaś w odniesieniu do samego postępowania przed sądem pierwszej instancji obejmuje jego prawidłowość w zasadzie w takim zakresie, w jakim miało ono wpływ na treść rozstrzygnięcia¹⁸⁷.

Kontrola instancyjna nie musi ograniczać się jedynie do stwierdzenia i korekty uchybień, którymi miało być dotknięte rozstrzygnięcie wydane w pierwszej instancji, ale może także polegać na dokonaniu ponownego osądu sprawy, prowadząc do zastąpienia ustaleń i wniosków sądu pierwszej instancji ustaleniami i wnioskami dokonanymi w postępowaniu odwoławczym.

W nauce prawa karnego procesowego wyróżnia się trzy modelowe wzorce kontroli odwoławczej, w których może być realizowana zasada kontroli instancyjnej, tj. apelacyjny i kasacyjny, funkcjonujące najczęściej w ramach trójinstancyjnego postępowania sądowego, oraz rewizyjny, funkcjonujący w ramach postępowania dwuinstancyjnego¹⁸⁸. Wskazuje się, że ustalenie obowiązującego modelu postępowania odwoławczego wymaga udzielenia odpowiedzi na następujące pytania, tj.:

- 1) czy kontrola odwoławcza ma charakter kontroli prawnej czy merytorycznej, czy też dotyczy obu tych płaszczyzn?
- 2) czy sąd odwoławczy może dokonywać własnych ustaleń faktycznych, a jeśli tak, to w jakim zakresie?
- 3) czy sąd odwoławczy może prowadzić postępowanie dowodowe, a jeśli tak, to czy wyłącznie w celu przeprowadzenia kontroli ustaleń sądu pierwszej instancji, czy także w celu wydania merytorycznego rozstrzygnięcia?
- 4) czy sąd odwoławczy ma prawo do orzekania merytorycznego zarówno na korzyść, jak i na niekorzyść oskarżonego?

¹⁸⁵ D. Świecki, *Rozprawa apelacyjna w polskim procesie karnym*, Warszawa 2006, s. 41; K. Marszał, *Instancyjność postępowania sądowego w świetle artykułu 176 ustęp 1 Konstytucji Rzeczypospolitej...*, s. 704.

¹⁸⁶ Wyrok TK z 13.07.2009 r., SK 46/08, OTK-A 2009, nr 7, poz. 109.

¹⁸⁷ S. Steinborn, *Ograniczenia zaskarżalności ...*, s. 337; P. Wiliński, *Proces karny...*, s. 154.

¹⁸⁸ R. Kmieciak, *Zasada kontroli...*, s. 1665-1667.

- 5) czy w razie konieczności zmiany orzeczenia sądu pierwszej instancji powinien uchylić to orzeczenie i przekazać sprawę temu sądowi do ponownego rozpoznania?
- 6) czy sąd odwoławczy może orzekać jedynie w granicach środka odwoławczego, czy też może orzekać niezależnie od granic zaskarżenia i podniesionych zarzutów?
- 7) jaki jest zakres obowiązywania zakazu *reformationis in peius*¹⁸⁹?

Podnosi się także, że o modelu postępowania odwoławczego decyduje również całokształt uprawnień oraz ograniczeń sądu odwoławczego, dotyczących zakresu rozpoznania oraz rozstrzygnięcia sprawy¹⁹⁰.

Przy określaniu modelu postępowania kontrolnego *sensu largo* zwraca się również uwagę na konieczność uwzględnienia problematyki liczby instancji odwoławczych oraz konstrukcji i podstaw nadzwyczajnych środków zaskarżenia.

W najpełniejszym wariancie apelacyjny model kontroli odwoławczej polega na przeniesieniu na sąd *ad quem* wszystkich uprawnień sądu pierwszej instancji, z generalnym przyzwoleniem na ponowienie całego postępowania dowodowego¹⁹¹. W modelu apelacyjnym sąd drugiej instancji jest zatem sądem merytorycznym, który w granicach zaskarżenia ponownie przeprowadza postępowanie dowodowe oceniając prawidłowość ustaleń faktycznych dokonanych przez sąd pierwszej instancji, bądź dokonuje własnych ustaleń. Podstawą apelacji może być zarówno kontrola ustaleń faktycznych, jak i kwestii prawnych. Sąd odwoławczy nie jest związany zarzutami apelacyjnymi, gdyż kontrola apelacyjna może obejmować także kwestie podlegające uwzględnieniu z urzędu. Po rozpoznaniu apelacji sąd odwoławczy albo zatwierdza wyrok sądu pierwszej instancji, albo uchyla go orzekając odmiennie co do istoty sprawy. Nie ma natomiast uprawnień do uchylenia zaskarżonego wyroku i przekazania sprawy sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania¹⁹².

¹⁸⁹ A. Kaftal, *System środków odwoławczych w polskim procesie karnym (Rozważania modelowe)*, Warszawa 1972, s. 58–59; P. Czarnecki, *Quo vadis appellatio ...? Rewolucja czy ewolucja w aktualnym modelu postępowania odwoławczego w sprawach karnych?*, [w:] *Postępowanie odwoławcze w znowelizowanym Kodeksie postępowania karnego. Od sprzeciwu do kasacji – gradacja środków zaskarżenia*, red. P. Czarnecki, M. Nowak, Kraków 2016, s. 21.

¹⁹⁰ Z. Doda, *Model postępowania odwoławczego w świetle projektu kodeksu postępowania karnego*, [w:] *Problemy kodyfikacji prawa karnego. Księga ku czci Profesora Mariana Cieślaka*, red. S. Waltoś, Kraków 1993, s. 503.

¹⁹¹ M. Fingas, *Orzekanie reformatoryjne...*, s. 25.

¹⁹² D. Świecki, *Bezpośredniość czy pośredniość w polskim procesie karnym, Analiza dogmatyczna*, Warszawa 2013, s. 254 i n.; P. Czarnecki, *Quo vadis appellatio...*, s. 22.

W modelu kasacyjnym zakres uprawnień sądu odwoławczego ograniczony jest do kontroli naruszenia przepisów prawa, zarówno materialnego, jak i procesowego. Sąd kasacyjny nie bada prawidłowości ustaleń faktycznych i nie dokonuje ich samodzielnie. Po rozpoznaniu kasacji albo uwzględnia ją i uchyla zaskarżony wyrok, albo kasację oddala¹⁹³.

W modelu rewizyjnym, łączącym w sobie cechy modelu apelacyjnego oraz kasacyjnego, sąd odwoławczy uprawniony jest do kontroli zaskarżonego wyroku nie tylko co do kwestii prawnych, ale także co do ustaleń faktycznych. Oceniając zgromadzone w postępowaniu pierwszoinstancyjnym dowody może na ich podstawie dokonać własnych, odmiennych ustaleń faktycznych, rozstrzygając sprawę merytorycznie. Sąd rewizyjny nie jest natomiast uprawniony do przeprowadzenia postępowania dowodowego co do istoty sprawy. Możliwość przeprowadzenia dowodów w postępowaniu odwoławczym jest ograniczona do wyjątkowych wypadków. W przeciwieństwie do modelu apelacyjnego w modelu rewizyjnym sąd odwoławczy nie rozpoznaje zatem sprawy ponownie, ale dokonuje jej kontroli. W razie stwierdzenia istotnych braków w materiale dowodowym nie uzupełnia ich samodzielnie, ale uchyla w tym celu zaskarżony wyrok przekazując sprawę sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania¹⁹⁴. Nie może także skazać oskarżonego, który został uniewinniony przez sąd pierwszej instancji ani naruszyć zakazu *reformationis in peius*. Cechą rewizyjnego modelu postępowania odwoławczego jest również tzw. „zasada rewizyjna”, polegająca na obowiązku przeprowadzenia całościowej kontroli zaskarżonego orzeczenia zarówno pod względem faktycznym, jak i prawnym, także poza granicami zaskarżenia i podniesionymi zarzutami, w celu zbadania, czy zawarte w nim rozstrzygnięcia nie są oczywiście niesprawiedliwe¹⁹⁵.

Wybór określonego modelu postępowania kontrolnego powinien zatem wiązać się z odpowiednim powiązaniem zadań, które zostały wyznaczone sądowi odwoławczemu w zakresie merytorycznego orzekania, z jego uprawnieniami do prowadzenia postępowania dowodowego¹⁹⁶.

¹⁹³ D. Świecki, *Bezpośredniość czy pośredniość...*, s. 254 i n.; T. Gardocka, *Apelacja czy co innego – rozważania modelowe na tle kodeksu postępowania karnego z 1997 r.*, [w:] *Stosowanie prawa. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości*, red. A. Siemaszko, Warszawa 2011, s. 479; E. Skrętowicz, o *apelacji i kasacji de lege ferenda*, *Annales Universitatis Mariae Curie – Skłodowska* 1994, t. XLI, s. 216; K. Marszał, *System apelacyjno – kasacyjny w polskim procesie karnym*, [w:] *Węzłowe zagadnienia procedury karnej: księga ku czci profesora Andrzeja Murzynowskiego*, red. P. Kruszyński, *Studia Iuridica WPiA UW* 1997, t. 33, s. 164.

¹⁹⁴ D. Świecki, *Bezpośredniość czy pośredniość...*, s. 254 i n.; A. Bachrach, *System środków odwoławczych. Procesowe i ustrojowe powiązania*, PiP 1959, z. 7, s. 33.

¹⁹⁵ M. Olszewski, M. Siewierski, J. Tylman, *Postępowanie karne w zarysie*, Warszawa 1974, s. 263.

¹⁹⁶ M. Fingas, *Orzekanie reformatoryjne...*, s. 27.

W obowiązującym w polskiej procedurze karnej do 1.07.2015 r. rewizyjnym modelu postępowania odwoławczego kompetencje sądu drugiej instancji do merytorycznego orzekania oraz przeprowadzenia dowodów były zakreślone wąsko. Przyznanie sądowi odwoławczemu prawa do dokonywania własnych, odmiennych ustaleń faktycznych w oparciu o dowody zebrane w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji, oceniano jako pozostające w sprzeczności z zasadami kontroli instancyjnej oraz bezpośredniości¹⁹⁷. Wskazywano, że w razie konieczności zmiany ustaleń faktycznych dokonanych przez sąd pierwszej instancji należy przyznać prymat orzeczeniu kasatoryjnemu z uwagi na fakt, iż sąd pierwszej instancji, który przeprowadza dowody bezpośrednio, ma większą możliwość dokonania ich prawidłowej oceny niż sąd odwoławczy, orzekający na podstawie dokumentów i protokołów¹⁹⁸. Dokonanie odmiennej oceny dowodów przeprowadzonych przed sądem pierwszej instancji dopuszczano jedynie w sytuacji, gdy były one kategoryczne i jednoznaczne, a ich ocena przez sąd *a quo* była wynikiem błędu w rozumowaniu. Wskazywano jednocześnie, że możliwość reformatoryjnego orzekania w postępowaniu odwoławczym, zwłaszcza co do istoty, należy dopuszczać z dużą ostrożnością, z uwagi na fakt, że w wyniku takiego rozstrzygnięcia dochodzi do ograniczenia gwarantowanego konstytucyjnie prawa strony procesu do kontroli instancyjnej¹⁹⁹.

Postępowanie dowodowe przed sądem drugiej instancji miało zatem służyć przede wszystkim weryfikacji ustaleń faktycznych dokonanych przez sąd pierwszej instancji. Jeżeli wynikiem tej weryfikacji byłby wniosek o wadliwości ustaleń faktycznych sądu *a quo* oraz o konieczności ponowienia przewodu sądowego w znacznej części, wydanie

¹⁹⁷ A. Bachrach, *System środków odwoławczych...*, s. 37; A. Kaftal, *System środków odwoławczych...*, s. 133; K. Mioduski, *Model postępowania rewizyjnego w polskim procesie karnym*, PiP 1968, z. 8-9, s. 293 i n.; A. Gaberle, *Funkcje kontroli instancyjnej (zagadnienia podstawowe)*, [w:] Środki zaskarżenia w procesie karnym, Księga pamiątkowa ku czci prof. Zbigniewa Dody, red. A. Gaberle, S. Waltoś, Kraków 2000, s. 43; P. Pojnar, *Prawo sądu odwoławczego do własnych ustaleń faktycznych a zasada kontroli procesu – rozważania de lege lata i de lege ferenda*, [w:] Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Waltosia, red. J. Czapska, A. Gaberle, A. Światłowski, A. Zoll, Warszawa 2000, s. 713; także wyroki SN: z 18.12.1973 r., V KRN 449/73, OSNKW 1974, nr 5, poz. 99; z 3.07.1975 r., II KR 86/75, OSNPG 1975, nr 10, poz. 103; z 5.09.2002 r., II KK 102/02, OSN Prok. i Pr. 2003, nr 4, poz. 8; postanowienie SN z 10.03.2003 r., III KKN 26/01, LEX nr 7708.

¹⁹⁸ B. Nita-Światłowska, A. Światłowski, *Ograniczenia orzekania reformatoryjnego sądu odwoławczego w postępowaniu karnym (rozważania z uwzględnieniem perspektywy konstytucyjnej)*, Białostockie Studia Prawnicze 2018, vol. 23, nr 1, s. 126; J. Waszczyński, *Postępowanie dowodowe przed sądem wojewódzkim jako instancją rewizyjną według k.p.k.*, Nowe Prawo 1956, nr 1, s. 68; Z. Doda, A. Gaberle, *Kontrola odwoławcza w procesie karnym*, Warszawa 1997, s. 352; także wyroki SN: z 30.05.1974 r., III KRN 22/74, OSNKW 1974, nr 9, poz. 172; z 11.07.2002 r., IV KK 150/02, OSN Prok. i Pr. 2003, nr 5, poz. 5.

¹⁹⁹ Wyrok SN z 1.02.2007 r., II KK 375/06, OSNwSK 2007, nr 1, poz. 332.

orzeczenia reformatoryjnego, jako pozbawiającego stronę możliwości kontroli instancyjnej, uznawano za niedopuszczalne²⁰⁰.

Należy jednak zaznaczyć, że także na gruncie rewizyjnego modelu postępowania odwoławczego w piśmiennictwie wyrażano poglądy ekstensywnie ujmujące możliwości reformatoryjnego orzekania przez sąd drugiej instancji wskazując, że przy istnieniu limitujących reguł *ne peius* nie koliduje ono z gwarancjami konstytucyjnymi²⁰¹.

Doświadczenia wynikające z obowiązywania w polskiej procedurze karnej zarówno trójinstancyjnego modelu postępowania sądowego z apelacją i kasacją, jak i dwuinstancyjnego postępowania rewizyjnego z nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia w postaci rewizji nadzwyczajnej, a następnie kasacji, skłoniły do formułowania postulatów pod adresem ustawodawcy wskazujących na potrzebę zwiększenia apelacyjności postępowania odwoławczego²⁰².

W ograniczonej możliwości prowadzenia postępowania dowodowego oraz reformatoryjnego orzekania w instancji odwoławczej, z jednoczesnym przyznaniem prymatu orzeczeniom kasacyjnym w razie zaistnienia konieczności przeprowadzenia dodatkowego postępowania dowodowego, upatrywano jedną z przyczyn skutkujących przewlekłością postępowania. Ponawiane w sądzie pierwszej instancji postępowanie dowodowe stosunkowo rzadko pozwalało na dokonanie bardziej rzetelnych ustaleń niż te, których dokonano podczas pierwszego rozpoznania sprawy²⁰³.

Porównując wady i zalety systemów apelacyjnego oraz rewizyjnego słusznie zwraca się także uwagę na argument w istocie pozaprawny, mający jednak istotne znaczenie zarówno dla funkcjonowania, jak i postrzegania organów wymiaru sprawiedliwości, a mianowicie na relacje pomiędzy sądami pierwszej i drugiej instancji. W systemie apelacyjnym relacja ta polega na równorzędności pozycji sądów obu szczebli i wynika z jednakowego zakresu obowiązków oraz tych samych zasad rozstrzygania spraw.

²⁰⁰ Postanowienie SN z 26.03.2008 r., V KK 389/07, OSNKW 2005, nr 6, poz. 55.

²⁰¹ W. Hermeliński, B. Nita, *Orzekanie reformatoryjne na podstawie nowych ustaleń faktycznych w postępowaniu karnym*, PiP 2009, z. 4, s. 59 i n.; B. Nita, A. Światłowski, Głosa do postanowienia SN z 26.03.2008 r., V KK 389/07, Pal. 2009, nr 7, s. 319-329; B. Nita-Światłowska, A. Światłowski, *Ograniczenia orzekania reformatoryjnego...*, s. 128.

²⁰² Zob. m.in. D. Wysocki, *Postępowanie apelacyjne w procesie karnym (uwagi de lege ferenda)*, PiP 2011, z. 1, s. 18 i n.; T. Grzegorzczak, *Podstawowe kierunki projektowanych zmian procedury karnej*, PiP 2012, z. 11, s. 26; P. Hofmański, S. Zabłocki, *Dowodzenie w postępowaniu apelacyjnym i kasacyjnym – kwestie modelowe*, [w:] *Funkcje procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tylmana*, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2011, s. 475.

²⁰³ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Kodeks karny i niektórych innych ustaw; Druk sejmowy nr 870 Sejmu VII kadencji, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=870>, dostęp: 30.03.2020.

Oba sądy rozpoznają bowiem sprawę, przy czym sąd drugiej instancji rozpoznaje ją w zakresie wynikającym z wniesionej apelacji.

W modelu rewizyjnym, gdzie kontroli instancyjnej podlega nie tyle sprawa, co wyrok sądu pierwszej instancji, relacja ta niejako apriorycznie zakłada nieufność sądu odwoławczego wobec sądu pierwszej instancji²⁰⁴.

Na korzyść modelu apelacyjnego przemawia także argument odnoszący się do ekonomii procesowej. Po uzupełnieniu braków postępowania dowodowego w instancji odwoławczej sprawa ma szansę zakończyć się prawomocnie na tym etapie postępowania. Choć postępowanie odwoławcze może trwać dłużej niż w modelu rewizyjnym, to łączny czas rozpoznania sprawy jest krótszy. W modelu rewizyjnym postępowanie odwoławcze kończyło się często na jednym terminie rozprawy. W razie jednak uchylenia zaskarżonego orzeczenia i przekazania sprawy sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania łączny czas trwania całego postępowania był zdecydowanie dłuższy, co przekładało się bezpośrednio na jego koszty zarówno ekonomiczne, jak i społeczne, związane m.in. ze stanem niepewności co do ostatecznego rozstrzygnięcia, a także zniechęceniem do ponownego uczestnictwa w postępowaniu sądowym świadków czy też biegłych. Słusznie zwracano przy tym uwagę, że do wielokrotnego uchylania wyroków sądów pierwszej instancji dochodziło często w sprawach skomplikowanych i obszernych, a zarazem nośnych społecznie, co dodatkowo mogło wywołać negatywne przeświadczenie w społeczeństwie o braku wystarczających kompetencji sądów pierwszej instancji, których wyroki uchylano²⁰⁵.

8.4. Zasada instancyjności postępowania karnego w ujęciu dyrektywalnym

Uznanie normy prawnej, bądź powiązanej funkcjonalnie grupy norm prawnych, za zasadę prawa w znaczeniu dyrektywalnym, zajmującą szczególne miejsce w hierarchicznej strukturze systemu prawa, stanowiącą dyrektywę interpretacyjną w procesie wykładni, powoduje konieczność ustalenia kryteriów, w oparciu o które dochodzi do wyodrębnienia zasady prawa z ogółu norm prawnych.

²⁰⁴ M. Rogacka-Rzewnicka, *O wyższości apelacji nad rewizją. Rozważania o modelach postępowania odwoławczego w systemie prawa kontynentalnego w aspekcie historyczno-komparatystycznym*, Białostockie Studia Prawnicze 2018, vol. 23, nr 1, s. 153.

²⁰⁵ M. Fingas, *Orzekanie reformatoryjne...*, s. 332.

W identyfikacji zasady prawa w ujęciu dyrektywalnym z systemu obowiązujących norm prawnych według opinii części przedstawicieli doktryny zasadnicze znaczenie odgrywa kryterium szczególnej doniosłości, które w powiązaniu z wykazaniem wiążącego charakteru prowadzi do uznania normy prawnej, bądź powiązanej funkcjonalnie grupy norm, za zasadę prawa²⁰⁶.

Ustalenie szczególnej doniosłości następuje jednak nie tyle w drodze udowodnienia, co poprzez pewną konwencję, sprowadzającą się do przyjęcia, że taka, a nie inna norma prawna, bądź powiązana funkcjonalnie grupa norm prawnych, cechując się szczególną doniosłością stanowi zasadę prawa²⁰⁷.

P. Wiliński w oparciu o stanowiska wyrażane wcześniej przez M. Cieślaka²⁰⁸, K. Marszał²⁰⁹, T. Grzegorzycyka oraz J. Tylmana²¹⁰, a także S. Śliwińskiego²¹¹ i M. Lipczyńską²¹², wyodrębnił cztery podstawowe grupy uzasadnień szczególnej doniosłości zasad prawa, zaliczając do nich uzasadnienie historyczne, naukowe, dydaktyczne oraz wynikające z potrzeb praktyki²¹³.

W uzasadnieniu historycznym wskazuje się na związek walki o prawa i wolności obywatelskie z postulatami rozbudowy gwarancji procesowych, w naukowym na niezbędność pewnych uogólnień, pozwalającą na wskazanie tego, co na tle obowiązujących przepisów jest szczególnie doniosłe i najważniejsze, w dydaktycznym na potrzeby uporządkowania informacji o złożonych instytucjach procesowych, zaś w wynikającym z potrzeb praktyki na przydatność w procesie wykładni niejasnych przepisów, jak i w wypełnieniu luk konstrukcyjnych oraz wyznaczaniu pożądanych kierunków zmian legislacyjnych.

²⁰⁶ K. Buchała, S. Waltoś, *Zarys prawa i procesu karnego*, Warszawa 1975, s. 282; W. Daszkiewicz, *Proces karny. Część ogólna*. Tom 1, Warszawa 1972, s. 59 i n.; P. Wiliński, *Kryteria oraz sposób wyodrębnienia zasady procesowej*, [w:] System prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego. Tom III. Część 1, red. P. Wiliński, Warszawa 2014, s. 200-201, 208; M. Żbikowska, *Rola zasad procesu karnego we wnioskowaniach prawniczych*, PiP 2019, z. 2, s. 25-26; M. Zieliński, *Konstytucyjne zasady prawa*, [w:] Charakter i struktura norm Konstytucji, red. J. Trzeciński, Warszawa 1997, s. 63.

²⁰⁷ M. Żbikowska, *Status ontologiczny zasad procesu karnego*, PiP 2016, nr 3, s. 60.

²⁰⁸ M. Cieślak, *Polska procedura karna*, Warszawa 1971, s. 202-203.

²⁰⁹ K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2008, s. 87-88; K. Marszał, *Prawo karne procesowe*, Warszawa 1988, s. 38-39; K. Marszał, S. Stachowiak, K. Zgryzek, *Proces karny*, Katowice 2005, s. 43-44.

²¹⁰ T. Grzegorzycyk, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2011, s. 87.

²¹¹ S. Śliwiński, *Polski proces*, Warszawa 1959, s. 59 i n.

²¹² M. Lipczyńska, [w:] *Polski proces karny*, red. M. Lipczyńska, A. Kordik, Z. Kegel, Z. Świda – Łągiewska, Warszawa - Wrocław 1975, s. 77.

²¹³ P. Wiliński, *Doniosłość zasad w procesie karnym*, [w:] System prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego. Tom III. Część 1, red. P. Wiliński, Warszawa 2014, s. 93-94.

Przyjęcie częściowo pozaprawnych odesłań w ustalaniu „szczególnej doniosłości” normy prawnej lub zespołu powiązanych funkcjonalnie norm prawnych, nie daje jednak obiektywnej sprawdzalności, pociągając za sobą zagrożenie związane z arbitralnością przyjmowanych ustaleń.

Tą samą wadą dotknięte jest także, uznawane przez część przedstawicieli doktryny procesu karnego za mające zasadnicze znaczenie w procesie wyodrębnienia zasady prawa w znaczeniu dyrektywalnym, kryterium posiadania przez daną normę, bądź grupę norm, określonej treści ideologicznej, związanej z ustrojem politycznym państwa²¹⁴.

Współcześnie trudno negować wpływ aksjologii na rozważania o prawie, zarówno w płaszczyźnie teoretycznej, jak i praktycznej. Szczególna doniosłość, jako związana ze sferą aksjologii, zwłaszcza w procesie identyfikacji zasad procesowych, powinna być jednak odnoszona nie tyle do bliżej niezobiektywizowanych ocen, przyjmowanych w drodze konwencji poprzez powszechne uznanie, ale do szczególnej roli normy, bądź powiązanych funkcjonalnie norm prawnych, w konstrukcji określonej instytucji, czy też całego procesu karnego, która poprzez nacisk na elementy funkcjonalne zapewnia większy stopień obiektywizmu. Szczególną doniosłość należałoby zatem identyfikować jako wartość wewnętrzną, wynikającą z systemu obowiązującego prawa, a nie zewnętrzną, ocenianą z punktu widzenia kryteriów pozaprawnych²¹⁵. Szerszy zakres odesłań do wartości pochodzących spoza systemu prawa, takich jak normy moralne, obyczajowe, polityczne czy religijne, może mieć w określonych sytuacjach zastosowanie w odniesieniu do klauzul generalnych, natomiast nie wydaje się właściwe posługiwanie się nimi jako kryterium identyfikacji zasady prawa w ujęciu dyrektywalnym.

Uznanie danej normy prawnej, bądź powiązanej funkcjonalnie grupy norm prawnych, za zasadę procesową w znaczeniu dyrektywalnym nie ma charakteru stałego. Musi ono uwzględniać zmiany normatywne, często o charakterze zasadniczym, przesądzające o modelu procesu karnego, które niejednokrotnie mogą prowadzić do rewizji poglądów co do obowiązywania określonych zasad procesowych uznawanych dotąd powszechnie za cechujące się szczególną doniosłością normy o zasadniczym znaczeniu. Dotyczy to w szczególności zasad określanych jako prawnie niezdefiniowane, wynikających z szeregu innych norm prawnych, takich jak np. zasada kontradiktoryjności czy bezpośredniości. Odwołując się bowiem do S. Waltosia należy podzielić pogląd, że liczba wyjątków od

²¹⁴ Zob. m.in. A. Murzynowski, *Istota i zasady...*, s. 104 i n.; S. Waltoś, *Naczelné zasady procesu karnego*, Warszawa 1999, s. 5 i n.

²¹⁵ Zob. także J. Wróblewski, *Wartości a decyzja sądowa*, Wrocław 1973, s. 47.

zasady może niekiedy przesądzać o tym, że to one staną się obowiązującą zasadą, nawet mimo odmiennej deklaracji ze strony ustawodawcy²¹⁶.

Za zasadę procesu karnego w znaczeniu dyrektywalnym należy zatem uznać taką normę prawną, bądź grupę powiązanych funkcjonalnie norm prawnych, którym z uwagi na szczególną, węzłową rolę w konstrukcji określonej instytucji procesowej, bądź całego procesu, nadaje się większe znaczenie niż pozostałym. Z grupy kryteriów identyfikacji zasady procesowej z systemu norm prawnych przedstawionych przez J. Wróblewskiego zasadnicze znacznie należałoby w związku z tym nadać szczególnej roli normy oraz jej nadrzędności treściowej wobec innych norm.

Nacisk na kryteria funkcjonalne kładzie także zaprezentowana przez A. Marka definicja zasady procesowej jako normy ogólnej, stanowiącej regułę w procesie, wyrażającej jego podstawowe założenia oraz charakteryzującej jego model²¹⁷.

Bliska takiemu pojmowaniu zasady procesowej jest również definicja przedstawiona przez K. Marszał, według którego głównym kryterium wyróżniającym zasadę procesową jest przedmiot unormowania, obejmujący zasadnicze i centralne cechy modelu procesu²¹⁸, a także częściowo przez P. Hofmańskiego, który dostrzegając potrzebę odmiennego definiowania zasad abstrakcyjnych i konkretnych, za zasady konkretne uznał normy prawne będące wyrazem prezentowanych wcześniej idei, charakteryzujące dany system, stanowiące dyrektywę zachowania się podmiotów procesu, konkretyzowaną i realizowaną przez inne normy²¹⁹. W definicjach tych ideologiczno-społeczne uzasadnienie zasady procesowej odniesione zostało do etapu stanowienia prawa, a nie do procesu rekonstrukcji zasad procesowych z obowiązujących norm prawnych.

Do elementów charakteryzujących zasadę procesu karnego w znaczeniu dyrektywalnym należy zaliczyć posiadanie przez nią statusu normy postępowania karnego, stanowiącej jego cechą charakterystyczną, określającej właściwości typowe i dominujące, a także będącej dyrektywą wykładni oraz wyznaczającej reguły postępowania dla organów procesowych²²⁰.

Potwierdzenie poglądu o potrzebie, a wręcz konieczności poszukiwania konkretyzacji zasady procesowej w treści obowiązujących przepisów, a nie jedynie poprzez odwołanie

²¹⁶ S. Waltoś, *Naczelne zasady...*, s. 8.

²¹⁷ A. Marek, *Pojęcie zasady procesu karnego*, PiP 1970, z. 3-4, s. 546 i n.

²¹⁸ K. Marszał, [w:] K. Marszał, S. Stachowiak, K. Zgryzek, *Proces karny*, Katowice 2005, s. 46 i n.

²¹⁹ P. Hofmański, *Samodzielność jurysdykcyjna sądu karnego*, Katowice 1988, s. 87.

²²⁰ P. Hofmański, *Samodzielność jurysdykcyjna...*, s. 91. Cechy te P. Hofmański określił jako kryteria wyodrębnia zasady prawnej.

się do „idei kształtującej strukturę modelową procesu karnego” można znaleźć także w orzecznictwie Sądu Najwyższego²²¹. Nawet w przypadku niektórych zasad procesowych o charakterze ogólnym, bezpośrednio zdefiniowanych w przepisach Kodeksu postępowania karnego, takich jak np. zasada prawdy materialnej czy obiektywizmu, Sąd Najwyższy stoi na stanowisku, że nie mogą one samoistnie stanowić skutecznego zarzutu odwoławczego, bowiem dla wykazania ich naruszenia wymagane jest dodatkowo wskazanie przepisów procesowych, konkretyzujących ich treść normatywną, zwłaszcza nakazujących lub zakazujących dokonywania określonych czynności w określonej sytuacji procesowej²²².

W polskim systemie prawnym zasada instancyjności postępowania karnego została zawarta w szeregu różnej rangi powiązanych ze sobą przepisów prawnych. Na poziomie ustawy zasadniczej wynika ona z art. 78 oraz art. 176 ust. 1 Konstytucji RP. Pierwszy z tych przepisów stanowi o zaskarżalności orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji, zaś drugi wprowadza wymóg co najmniej dwuinstancyjnego postępowania sądowego. Jako podstawę normatywną zasady dwuinstancyjności postępowania pomocniczo wskazuje się także art. 45 ust. 1 Konstytucji RP. Ścisła relacja pomiędzy wskazanymi przepisami wynika z faktu, iż instancyjność postępowania sądowego związana jest nierozzerwalnie z funkcją kontroli odwoławczej wykonywaną przez sąd drugiej instancji, stanowiąc jednocześnie jeden z elementów prawa do sądowego rozpoznania sprawy²²³. Jako normatywne źródła obowiązywania zasady instancyjności postępowania karnego, odnoszonej w tym przypadku wyłącznie do oskarżonego, wskazać należy także ratyfikowane umowy międzynarodowe, tj. Konwencję o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności oraz Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych.

Na gruncie EKPCz została ona wyrażona w art. 2 ust. 1 protokołu nr 7 podpisanego 22.11.1984 r. w Strasburgu²²⁴ gwarantując każdemu, kto został uznany przez sąd za winnego popełnienia przestępstwa, prawo do rozpatrzenia przez sąd wyższej instancji jego sprawy, tak w przedmiocie orzeczenia o winie, jak i co do kary. Z kolei na gruncie MPPOiP zasada instancyjności postępowania karnego wynika z art. 14 ust. 5, zapewniając każdej

²²¹ Postanowienie SN z 28.06.2007 r., III K 489/06, OSNwSK 2007, poz. 1488.

²²² Postanowienia SN: z 27.03.2007 r., III KK 461/06, OSNwSK 2007, poz. 711; z 24.01.2008 r., II KK 275/07, BPK 2008, nr 2, poz. 32; z 3.04.2012 r., V KK 338/11, LEX nr 1163976.

²²³ Wyrok TK z 2.04.2001 r., SK 10/00, OTK 2001, nr 3, poz. 52; zob. także Z. Mierzejewski, *Prawo do odwołania się w sprawach karnych w ujęciu wynikającym z Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej*, Prok. i Pr. 2020, nr 4-5, s. 22-23.

²²⁴ Dz. U. z 2003 r., Nr 42, poz. 364.

osobie skazanej za przestępstwo prawo do odwołania się do sądu wyższej instancji w celu ponownego rozpatrzenia orzeczenia o winie i karze zgodnie z ustawą²²⁵.

Na poziomie ustawowym zasada instancyjności postępowania karnego została wyrażona w art. 425 § 1 k.p.k., który stanowi, iż od orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji przysługuje środek odwoławczy stronom oraz innym osobom wskazanym w ustawie. Jej rozwinięcie odnaleźć można w art. 444 § 1 oraz art. 459 § 1 i 2 k.p.k., które określają rodzaj przysługującego środka odwoławczego i jego przedmiot, tj. apelację od wyroku sądu pierwszej instancji oraz zażalenie na postanowienia sądu pierwszej instancji zamykające drogę do wydania wyroku. Uzupełnieniem normatywnym zasady instancyjności postępowania karnego jest także art. 426 § 1 k.p.k. stanowiący, iż od orzeczeń sądu odwoławczego oraz od orzeczeń wydanych przez Sąd Najwyższy nie przysługuje środek odwoławczy, chyba że ustawa stanowi inaczej²²⁶.

Wskazane wyliczenie nie obejmuje wszystkich przepisów definiujących zasadę instancyjności postępowania karnego. Składają się bowiem na nią także kwestie związane z określeniem sądu uprawnionego do rozpoznania sprawy w drugiej instancji, a także dotyczące organizacji i ustroju sądów pierwszej i drugiej instancji oraz statusu orzekających w nich sędziów, w tym także gwarancjami niezależności sądów i niezawisłości sędziów²²⁷.

Zasada instancyjności postępowania karnego nie została prawnie zdefiniowana w sposób bezpośredni. Zakres składających się na nią elementów, sformułowany jako test oceny konstytucyjności określonych rozwiązań ustawowych, można natomiast odnaleźć w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, który dla jej realizacji wymaga spełnienia trzech warunków, tj.:

- 1) zapewnienia dostępu do sądu drugiej instancji, a co za tym idzie - przyznanie stronom odpowiednich środków zaskarżenia, które uruchamiają rzeczywistą kontrolę rozstrzygnięć wydanych przez sąd pierwszej instancji;
- 2) powierzenia rozpoznania sprawy w drugiej instancji - co do zasady - sądowi wyższego rzędu, a w konsekwencji nadanie środkowi zaskarżenia charakteru dewolutywnego;

²²⁵ Szerzej o zakresie prawa do odwołania się do sądu wyższej instancji na gruncie EKPCz oraz MPPOiP zob. rozdział III.5.

²²⁶ Zob. także D. Świecki, *Zasada instancyjności* [w:] Meritum. Postępowanie karne. red. D. Świecki, Warszawa 2019 s. 172.

²²⁷ Zagadnienia te zostały omówione w podrozdziale 10 niniejszego rozdziału, a także w rozdziałach VII i VIII.

- 3) odpowiedniego ukształtowania procedury przed sądem drugiej instancji, umożliwiającej wszechstronne zbadanie rozpoznawanej sprawy i wydanie merytorycznego rozstrzygnięcia²²⁸.

9. Funkcje zasady instancyjności postępowania karnego

9.1. Uwagi wprowadzające

W nauce prawa pojęcie funkcji danej instytucji prawnej odnoszone jest najczęściej do roli, jaką spełnia ona w procesie stanowienia oraz stosowania prawa. Utożsamia się ją zatem raczej z zadaniami, które dana instytucja prawna realizuje, aniżeli z celami, które ma osiągnąć. Ustalenie zakresu faktycznego oddziaływania jest bowiem w mniejszym stopniu obarczone ryzykiem subiektywnej oceny niż określenie zakładanego celu²²⁹.

Funkcje zasad prawa w ujęciu dyrektywalnym identyfikuje się zatem poprzez rolę, którą spełniają w procesie wykładni, tj. formułowaniu określonych dyrektyw interpretacyjnych, wypełnianiu luk konstrukcyjnych oraz rozstrzygnięciu kolizji norm²³⁰, natomiast funkcje zasad prawa w ujęciu opisowym określa się jako przedstawienie dostępnych możliwości ukształtowania danej instytucji w procesie stanowienia prawa²³¹.

Podzielając powyższe uwagi o charakterze ogólnym należy jednak stwierdzić, że w odniesieniu do zasady instancyjności postępowania karnego identyfikacja zasadniczego celu, któremu ma służyć, nie budzi wątpliwości i nie pociąga za sobą ryzyka subiektywnej oceny. Jest nim niewątpliwie realizacja prawa strony postępowania do poddania kontroli orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji rozstrzygającego sprawę co do *meritum*, wykonywanej przez sąd wyższej instancji, mająca na celu eliminację błędów i uchybień. Funkcja ta ma charakter pierwotny i zasadniczy wobec pozostałych omówionych poniżej funkcji ogólnych oraz procesowych zasady instancyjności postępowania karnego.

²²⁸ Wyroki TK: z 31.03.2009 r., SK 19/08, OTK-A 2019, nr 3, poz. 29; z 13.07.2009 r., SK 46/08, OTK-A 2009, nr 7, poz. 109; także D. Świecki, *Bezpośredniość czy pośredniość...*, s. 273; P. Hofmański, *Nowy model postępowania odwoławczego w procesie karnym*, [w:] *Postępowanie odwoławcze w procesie karnym - u progu nowych wyzwań*, red. S. Steinborn, Warszawa 2016, s. 100; P. Wiliński, *Proces karny...*, s. 164-165.

²²⁹ P. Wiliński, *Funkcje zasad procesowych*, [w:] *System prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego*. Tom III. Część 1, red. P. Wiliński, Warszawa 2014, s. 169.

²³⁰ S. Wronkowska, M. Zieliński, Z. Ziemiński, *Zasady prawa...*, s. 51.

²³¹ S. Wronkowska, M. Zieliński, Z. Ziemiński, *Zasady prawa...*, s. 35.

W nauce procesu karnego można spotkać się z wieloma poglądami dotyczącymi funkcji realizowanych przez zasady procesowe. Wskazuje się m.in. na funkcję identyfikacyjną, służącą odróżnieniu poszczególnych modeli procesu karnego²³², ochronę ustroju politycznego oraz powiązaną z nią funkcję wychowawczą²³³, funkcję dydaktyczną i interpretacyjną²³⁴, a także legislacyjną, wykorzystywaną przy wyznaczaniu kierunków w procesie tworzenia prawa²³⁵. Wyodrębnia się także funkcję prakseologiczną zasad procesowych, która ma służyć najbardziej efektywnej realizacji celów procesu, funkcję gwarancyjną, mającą na celu ochronę interesów jego uczestników, a także porządkującą, określaną również jako regulacyjna²³⁶.

Wskazuje się także na cztery podstawowe funkcje zasad procesowych, tj. porządkującą, identyfikacyjną, interpretacyjną oraz procesową²³⁷.

Według zaproponowanego podziału funkcja porządkująca służy wyborowi najtrafniejszych rozwiązań w procesie stanowienia prawa. Funkcja identyfikacyjna określa model procesu karnego w zakresie, w jakim zapewnia on realizację najważniejszych wartości wyrażanych przez poszczególne zasady procesowe. Funkcja interpretacyjna polega na przyznaniu zasadzie procesowej przymiotu metanormy, co z kolei w razie wątpliwości dotyczących wykładni przepisów prawa skutkuje nadaniem im znaczenia odpowiadającego znaczeniu wyrażonemu przez zasadę prawa, jak również na traktowaniu zasady jako reguły kolizyjnej, nakazującej - w razie kolizji norm - wybór normy zgodnej z wyrażanymi przez zasadę wartościami. Przejawia się ona także w sposobie realizacji zakresu swobody decyzyjnej przez organ stosujący prawo przy podejmowaniu decyzji, która powinna realizować wartości wyrażane przez zasady prawa oraz w traktowaniu zasady prawa jako dyrektywy kierunkowej, wyznaczającej sposób realizacji uprawnień przysługujących uczestnikom postępowania.

Funkcja procesowa charakteryzowana jest natomiast indywidualnie w odniesieniu do konkretnej zasady procesowej²³⁸.

²³² S. Śliwiński, *Polski proces karny przed sądem powszechnym: zasady ogólne*, Warszawa 1961, s. 59; K. Marszał, *Prawo karne procesowe*, Warszawa 1988, s. 38.

²³³ M. Cieślak, *Proces karny. Zagadnienia wstępne*, Kraków 1952, s. 26.

²³⁴ M. Cieślak, *Proces karny. Zagadnienia wstępne...*, s. 208; S. Kalinowski, *Polski proces karny*, Warszawa 1971, s. 45; W. Daszkiewicz, *Proces karny, Część ogólna*, Poznań 1994, s. 57; J. Tylman, [w:] *Polskie postępowanie karne*, red. T. Grzegorzczak, J. Tylman, Warszawa 2011, s. 87; R. Kmiecik, [w:] *Proces karny. Część ogólna*, red. R. Kmiecik, E. Skrętowicz, Warszawa 2009, s. 69.

²³⁵ M. Cieślak, *Proces karny. Zagadnienia wstępne...*, s. 224; A. Murzynowski, *Istota i zasady...*, s. 94.

²³⁶ S. Waltoś, [w:] *Zasady prawa i procesu karnego*, red. K. Buchała, S. Waltoś, Warszawa 1975, s. 226; S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 1985, s. 18.

²³⁷ P. Wiliński, *Funkcje zasad procesowych...*, s. 180.

²³⁸ P. Wiliński, *Funkcje zasad procesowych...*, s. 180-182.

W ramach podziału zasad procesowych na opisowe i dyrektywne można stwierdzić, że w pierwszym ujęciu realizują one funkcję porządkującą oraz identyfikacyjną, zaś w drugim funkcję interpretacyjną oraz funkcje procesowe.

9.2. Funkcje ogólne zasady instancyjności postępowania karnego

9.2.1. Funkcja porządkująca oraz identyfikacyjna

Funkcje porządkująca oraz identyfikacyjna zasady instancyjności postępowania karnego realizowane są głównie na etapie stanowienia prawa, a także w objaśnianiu jego instytucji na użytek dydaktyki i związane są ściśle z przyjętym modelem postępowania odwoławczego.

Ukształtowanie procedury odwoławczej w oparciu o model zbliżony do apelacyjnego stanowi wynik uznania tego rozwiązania za zapewniające w możliwie największym stopniu realizację najważniejszych wartości wyrażanych przez zasadę instancyjności postępowania karnego, polegających na zapewnieniu szerokiego zakresu kontroli instancyjnej oraz szerokich kompetencji sądu odwoławczego do merytorycznego orzekania. Postulatem *de lege ferenda* w związku z wyborem apelacyjnego modelu postępowania odwoławczego powinno być także jego maksymalne odformalizowanie.

9.2.2. Funkcja interpretacyjna

Zasady prawa pełnią istotną rolę w procesie wykładni. Stanowią ogólną wskazówkę interpretacyjną, wytyczają kierunek wykładni, a także mogą wpływać na ustalenie znaczenia konkretnych norm prawnych zawartych w przepisach²³⁹.

Szczególne role zasad prawa w procesie wykładni dotyczy w głównej mierze wykładni systemowej. Polega ona na uwzględnianiu w ustaleniu znaczenia normy prawnej miejsca, które zajmuje ona w strukturze danego aktu prawnego, gałęzi prawa, bądź całego systemu prawnego (zgodność organizacyjna), jak i zgodności ustalanego znaczenia normy prawnej z zasadami aktu prawnego, gałęzi prawa, bądź systemu prawnego, do którego analizowana

²³⁹ J. Wróblewski, *Zagadnienia teorii wykładni prawa ludowego*, Warszawa 1959, s. 263.

norma należy (zgodność aksjologiczna)²⁴⁰. Interpretacyjna rola zasad prawa dotyczy drugiej z wyróżnionych płaszczyzn wykładni systemowej.

Przyjmuje się, że wykładnia systemowa, podobnie jak funkcjonalna, pełni subsydiarną rolę w stosunku do wykładni językowej, choć podnosi się także potrzebę przewartościowania paradygmatu pierwszeństwa wykładni językowej²⁴¹.

W ramach wykładni systemowej wyróżnia się powszechnie pięć dyrektyw interpretacyjnych dotyczących zasad prawa²⁴².

Zgodnie z pierwszą z nich, jeżeli wynik wykładni językowej pozostawia wątpliwości co do znaczenia normy prawnej, należy przyjąć takie znaczenie, które nie jest sprzeczne z zasadami prawa²⁴³. Uzasadnienia dla tej metody interpretacji upatruje się w potrzebie zapewnienia spójności aksjologicznej systemu prawa, gałęzi prawa lub konkretnego aktu normatywnego²⁴⁴.

Według drugiej dyrektywy, jeżeli wynik wykładni językowej nie daje jednoznacznego rezultatu i po jej zastosowaniu można przyjąć dwa lub więcej znaczeń analizowanej normy prawnej, należy wybrać to, które pozostaje w zgodzie z zasadami systemu prawa, gałęzi prawa, lub konkretnego aktu normatywnego, do którego analizowana norma należy.

Zgodnie z trzecią dyrektywą, jeżeli w wyniku zastosowania wykładni językowej uzyskuje się dwa lub więcej znaczeń normy prawnej, z których wszystkie pozostają w zgodności z zasadami prawa, należy przyjąć takie znaczenie, które w największym stopniu zapewnia realizację wartości chronionych przez te zasady²⁴⁵.

Czwarta dyrektywa pozwala na stwierdzenie nieobowiązania analizowanej normy prawnej w razie stwierdzenia, że pozostaje ona w sprzeczności z zasadą prawa²⁴⁶. Odnosi się ona zatem nie tyle do interpretacyjnej funkcji zasad prawa, ile do sposobu rozstrzygania kolizji zasad prawa i norm zwykłych. Z uwagi na najsilniejszy, dewalidacyjny skutek tej dyrektywy, dopuszczalność jej zastosowania budzi uzasadnione wątpliwości²⁴⁷.

²⁴⁰ L. Leszczyński, *Zagadnienia teorii stosowania prawa. Doktryna i tezy orzecznictwa*, Kraków 2004, s. 124 i n.

²⁴¹ W. Sanetra, *O pojęciu jednolitości orzecznictwa sądowego oraz sposobach jego zapewnienia*, PS 2007, nr 6, s. 19.

²⁴² G. Maroń, *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie...*, s. 113-114.

²⁴³ J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, Warszawa 1988, s. 136.

²⁴⁴ G. Maroń, *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie...*, s. 113.

²⁴⁵ G. Maroń, *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie...*, s. 113.

²⁴⁶ M. Kordela, *Zasady prawa. Studium teoretycznoprawne...*, s. 20.

²⁴⁷ Jako przykład zastosowania tej dyrektywy wskazuje się niekiedy uchwałę SN z 29.06.2000 r., I KZP 14/00, OSNKW 2000, nr 7-8, poz. 59. W uchwale tej odstępując od wyników językowej wykładni art. 632 pkt 1 k.p.k., zgodnie z treścią którego w razie umorzenia postępowania w sprawach z oskarżenia prywatnego koszty procesu ponosi oskarżyciel prywatny bez względu na podstawę umorzenia, Sąd Najwyższy nie tyle odwołał się jednak do sprzeczności wyników wykładni językowej z określonymi zasadami prawa, choć i taką

Na etapie stosowania prawa mogą występować dwa rodzaje kolizji norm, tj. wertykalne (pomiędzy normami hierarchicznie podporządkowanymi) oraz horyzontalne (pomiędzy normami na tym samym poziomie hierarchicznym), odnoszące się zarówno do układu norma zwykła - norma zwykła, jak i do układu norma zwykła - zasada prawa. Wskazuje się, że w przypadku kolizji wertykalnych zawsze należy dać pierwszeństwo normie hierarchicznie wyższej bez względu na to, czy stanowi ona zasadę prawa, czy też jest normą zwykłą. Natomiast w przypadku kolizji horyzontalnych, występujących w układzie zasada prawa - norma zwykła, należy stosować normę zwykłą, bowiem *ex definitione* stanowi ona albo wyjątek od zasady, albo pozostaje do niej w relacji *lex specialis*²⁴⁸.

Zgodnie z piątą dyrektywą, powołując się w procesie wykładni na zasadę prawa należy wskazać konkretną normę prawną, bądź grupę powiązanych funkcjonalnie norm prawnych, z których dana zasada wynika, z określeniem charakteru tego wynikania (np. logiczne, instrumentalne, aksjologiczne). Uzasadnieniem tej dyrektywy jest zapewnienie transparentności oraz przeciwdziałanie arbitralności w procesie wykładni²⁴⁹.

Interpretacyjna funkcja zasad prawa przejawia się także we wnioskowaniach prawniczych *per analogiam*.

W teorii prawa wyróżnia się dwa rodzaje wnioskowania z podobieństwa, tj. analogię *legis* oraz analogię *iuris*²⁵⁰.

Analogia *legis* polega na zastosowaniu do określonego, ustalonego stanu faktycznego, który nie jest uregulowany przepisami ustawy, regulacji prawnej dotyczącej innego stanu faktycznego, po uprzednim stwierdzeniu podobieństwa pomiędzy stanem faktycznym unormowanym w przepisie prawnym a stanem faktycznym, który nie został w przepisie prawnym unormowany. Podobieństwo pomiędzy analizowanymi stanami faktycznymi powinno odnosić się do cech istotnych i wynikać z takiego samego uzasadnienia aksjologicznego²⁵¹, tj. opierać się na takim samym motywie legislacyjnym. Podobieństwo wynikające z porównania celów regulacji wyrażane jest przez formułę *ubi eadem legis ratio, ibi eadem legis dispositio* – gdzie taki sam cel, tam taka sama dyspozycja ustawy²⁵².

argumentację można wyczytać z uzasadnienia uchwały, co powołał się na dyrektywy pozwalające na odstępstwo od rezultatu wykładni językowej w postaci ewidentnej sprzeczności jej wyniku z elementarnym poczuciem sprawiedliwości oraz fundamentalnymi wartościami konstytucyjnymi.

²⁴⁸ L. Morawski, *Podstawy filozofii prawa*, Toruń 2014, s. 238; G. Maroń, *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie...*, s. 146-160.

²⁴⁹ G. Maroń, *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie...*, s. 114.

²⁵⁰ T. Chauvin, T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2011, s. 248.

²⁵¹ Z. Ziemiński, *Logika praktyczna*, Warszawa 1994, s. 243, G. Maroń, *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie...*, s. 115.

²⁵² L. Morawski, *Wykładnia w orzecznictwie sądów. Komentarz*, Toruń 2002, s. 294.

Różnica pomiędzy analogią *legis* a analogią *iuris* sprowadza się do tego, że w przypadku analogii *iuris* podobieństwa poszukuje się nie w konkretnym przepisie prawnym, ale w całym systemie prawnym przy założeniu konsekwencji ocen prawodawcy²⁵³.

Wnioskowanie *per analogiam* może być przy tym rozumiane zarówno jako wnioskowanie z podobieństwa faktów o podobieństwie ich skutków prawnych, a także jako stosowanie zasad prawnych do stanów faktycznych, które różnią się jedynie szczegółami nieistotnymi²⁵⁴.

Jednym z istotniejszych zastosowań wnioskowania *per analogiam* jest wypełnianie luk w prawie. Chodzi przy tym jedynie o tzw. luki konstrukcyjne, powstałe z tego powodu, iż ustawodawca pominął niektóre z postanowień niezbędnych do funkcjonowania danej czynności konwencjonalnej, np. nieokreślając trybu postępowania. Wnioskowanie *per analogiam* nie może natomiast być wykorzystywane do wypełniania tzw. luk aksjologicznych, stanowiących wyraz świadomego zaniechania ustawodawcy w regulacji określonych sytuacji²⁵⁵.

Zastosowanie tej metody wnioskowania prawniczego jest możliwe dopiero wówczas, gdy do danego stanu faktycznego w drodze wykładni nie da się zastosować istniejącej regulacji prawnej.

Wykorzystanie zasad prawa przy stosowaniu wnioskowania *per analogiam* może mieć zastosowanie także w sytuacji, w której dochodzi do konieczności wyboru jednej z norm mogących stać się podstawą takiego wnioskowania. W takiej sytuacji należy przyznać prymat tej normie, która jest jednocześnie zasadą prawa²⁵⁶. W sytuacji wyboru pomiędzy dwiema potencjalnymi normami prawnymi, z których jedna należy do zakresu tzw. zasady dominującej, a druga do zakresu zasady uzupełniającej, podstawą wnioskowania *per analogiam* powinna być ta z norm, która wyraża bliższy stopień podobieństwa do określonego stanu faktycznego. Zasada prawa może także stanowić kryterium wyboru spośród kilku możliwych decyzji, w sytuacji gdy są nimi normy prawne niebędące jednocześnie zasadami. W takim wypadku pierwszeństwo wyboru przysługuje tej z norm,

²⁵³ Z. Ziemiński, *Logika praktyczna...*, s. 251-252; M. Hotel, A. Rychlewska, *Analogia jako metoda prawnicza*, *Kwartalnik Prawo-Społeczeństwo-Ekonomia* 2015, nr 2, s. 32; J. Nowacki, *Analogia legis*, Warszawa 1966, s. 14-21; J. Nowacki, Z. Tobor, *Wstęp do prawoznawstwa*, Karków 2000, s. 207; B. Brożek, *Rationality and Discourse. Towards a Normative Model of Applying Law*, Warszawa 2007, s. 144 i n.

²⁵⁴ J. Nowacki, *Analogia legis...*, s. 14-21; J. Nowacki, Z. Tobor, *Wstęp do prawoznawstwa...*, s. 207; B. Brożek, *Rationality and Discourse...*, s. 144 i n.

²⁵⁵ L. Morawski, *Wykładnia w orzecznictwie...*, s. 296 i n.

²⁵⁶ M. Zieliński, A. Municzewski, *Interpretacyjna rola zasad prawa*, [w:] *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności*, Księga ku czci Profesora Stanisława Waltosia, red. J. Czapska, A. Gaberle, A. Światłowski, A. Zoll, Warszawa 2000, s. 781.

która wykazuje najsilniejszy związek z zasadą prawa i wyraża ją w sposób najpełniejszy²⁵⁷.

Na wykorzystanie mechanizmu ważenia zasad prawa we wnioskowaniu *per analogiam* zwraca się także uwagę w sytuacji, w której zachodzi konieczność wyboru pomiędzy dwoma faktami niemającymi bezpośredniego unormowania w tekście prawnym. Po ustaleniu, że dany stan faktyczny nie jest bezpośrednio regulowany żadnym przepisem następuje zidentyfikowanie podobnych przypadków, które zostały uregulowane prawnie. Podobieństwo pomiędzy nimi identyfikowane jest poprzez odwołanie się do zagadnienia prawnego, na które poszukuje się odpowiedzi. Następnie dochodzi do identyfikacji zasad prawa stanowiących uzasadnienie aksjologiczne dla norm zwykłych będących podstawą rozstrzygnięcia podobnej sprawy oraz sformułowania argumentów przemawiających za użyciem jednej ze zidentyfikowanych zasad prawa. Kolejnym etapem tego wnioskowania jest wybór jednej z zasad prawa z wykorzystaniem mechanizmu ważenia zasad. Ostatnim z etapów jest natomiast zastosowanie argumentów stanowiących wynik procesu ważenia zasad do rozstrzygnięcia analizowanej sprawy²⁵⁸.

W doktrynie dopuszcza się także możliwość wnioskowania bezpośrednio z zasad prawa, które wykazuje pewne podobieństwo do wnioskowania przy wykorzystaniu analogii *iuris*. Wskazuje się przy tym, że wnioskowanie z odwołaniem się do zasad prawa budzi mniejsze zastrzeżenia, niż wnioskowanie z wykorzystaniem analogii *iuris*, bowiem odtwarzanym wzorcem oceny nie jest dość trudny do precyzyjnego zdefiniowania zespół norm, dla którego upatruje się spójnego uzasadnienia aksjologicznego, ale jest nim określona zasada prawa²⁵⁹.

Przykładem wykładni odwołującej się bezpośrednio do zasady prawa, a następnie zastosowania wnioskowania *per analogiam legis*, jest uchwała Sądu Najwyższego z 30.04.2014 r., I KZP 4/14²⁶⁰, w której wywieziono uprawnienie strony postępowania do zaskarżenia postanowienia wydanego na podstawie art. 50 ust.1 ustawy z 27.09.2013 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw²⁶¹ w oparciu o wyrażone w Konstytucji RP zasady kontroli (art. 78) oraz dwuinstancyjności

²⁵⁷ G. Maroń, *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie...*, s. 115-117.

²⁵⁸ B. Brożek, *Rationality and Discourse...*, s. 149; także G. Maroń, *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie...*, s. 120-121; M. Hotel, A. Rychlewska, *Analogia jako metoda prawnicza...*, s. 34-35; M. Żbikowska, *Rola zasad procesu karnego...*, s. 21.

²⁵⁹ M. Zieliński, A. Munczewski, *Interpretacyjna rola zasad prawa ...*, s. 781. Szerzej o wnioskowaniu z zasad prawa M. Żbikowska, *Rola zasad procesu karnego...*, s. 16-32.

²⁶⁰ OSNKW 2014, nr 6, poz. 45.

²⁶¹ Dz.U. z 2013 r., poz. 1247.

postępowania sądowego (art. 176 ust. 1), a następnie *per analogiam legis* ustalono tryb tego odwołania.

Wnioskowanie *per analogiam legis* oraz uzupełniająco *per analogiam iuris* Sąd Najwyższy zastosował także w uchwale składu siedmiu sędziów z 27.05.2009 r., I KZP 5/09²⁶², wywodząc uprawnienie sędziego do zaskarżenia uchwały sądu dyscyplinarnego o wyrażeniu zgody na pociągnięcie do odpowiedzialności karnej lub na tymczasowe aresztowanie m.in. z zasady prawa do rzetelnego procesu. W uzasadnieniu tej uchwały Sąd Najwyższy stwierdził wprost, że „przy usuwaniu luk rzeczywistych nie powinno się wykluczyć korzystania z analogii, i to zarówno z ustawy, jak i z prawa, zwłaszcza gdy zastosowanie obu form analogii prowadzi do takiego samego rezultatu. Wspierać to rozumowanie musi także wzgląd na oczywistą wolę ustawodawcy”.

9.3. Funkcje procesowe zasady instancyjności postępowania karnego

Pojęcie funkcji procesowej zasady prawa odnosi się zazwyczaj do realizowanych przez nią zadań²⁶³, które zwykle określane są indywidualnie dla konkretnej zasady procesowej²⁶⁴.

W odniesieniu do zasady instancyjności postępowania karnego K. Marszał wyróżnia jej funkcję gwarancyjną oraz stymulacyjną. Funkcja gwarancyjna ma za zadanie zapewnienie stronie postępowania możliwości wystąpienia do sądu wyższej instancji o zbadanie prawidłowości orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji. Funkcja stymulacyjna polega natomiast na uwzględnieniu przez sąd pierwszej instancji faktu, że wydane przezeń orzeczenie może zostać poddane kontroli instancyjnej, mogącej w efekcie doprowadzić do jego uchylecia lub zmiany, co powinno stymulować go do właściwego orzekania.

²⁶² OSNKW 2009, nr 7, poz. 51.

²⁶³ P. Wiliński, *Funkcje zasad procesowych...*, s. 180-182.

²⁶⁴ Zob. np. w odniesieniu do zasady skargowości - S. Stachowiak, *Funkcje zasady skargowości w polskim procesie karnym*, Poznań 1975; w odniesieniu do zasady *in dubio pro reo* - M. Lipczyńska, *Znaczenie i funkcje zasady in dubio pro reo w procesie karnym*, PiP 1967, z. 10, s. 555 i n.; w odniesieniu do zasady domniemania niewinności - P. Kruszyński, *Zasada domniemania niewinności w polskim procesie karnym*, Warszawa 1983, s. 31 i n.; w odniesieniu do zasady samodzielności jurysdykcyjnej sądu - P. Hofmański, *Samodzielność jurysdykcyjna sądu karnego*, Katowice 1988, s. 93; w odniesieniu do zasady równości stron - M. Wąsek – Wiaderek, *Zasada równości stron...*, s. 49 i n.; w odniesieniu do zasady prawa do obrony - P. Wiliński, *Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym*, Kraków 2006, s. 198 i n.; w odniesieniu do zasady informacji prawnej - J. Kosowski, *Zasada informacji prawnej w polskim procesie karnym w świetle art. 16 k.p.k.*, Warszawa 2011, s. 38 i n.

Ewentualna zmiana bądź uchylenie zaskarżonego orzeczenia zawierają bowiem w ograniczonym zakresie negatywną ocenę rozstrzygnięcia sądu pierwszej instancji²⁶⁵.

Z kolei A. Gaberle wskazuje na trzy procesowe funkcje zasady instancyjności postępowania, tj. korekcyjną, prewencyjną, określaną także jako stymulacyjną, oraz precedensową²⁶⁶.

Funkcja korekcyjna polega na usuwaniu *ex post* przez organ uprawniony do sprawowania kontroli instancyjnej skutków błędnych rozstrzygnięć podejmowanych przez organ pierwszej instancji poprzez ich uchylenie lub zmianę. Pozostaje ona w ścisłym związku z funkcją gwarancyjną dla uczestników postępowania karnego, zakładającą, że orzeczenia, które w sposób niezgodny z obowiązującymi przepisami naruszają ich prawa, zostaną poddane odpowiedniej korekcie przez sąd wyższego rzędu. Funkcja prewencyjna polega na zapobieganiu *ex ante* popełnianiu uchybień przez organy kontrolowane i skłanianiu ich do dbałości o prawidłowość podejmowanych rozstrzygnięć. Funkcja precedensowa definiowana jest natomiast jako mająca na celu ujednolicanie wykładni i tworzenie wzorców rozstrzygnięć problemów prawnych przez organy wyższego rzędu²⁶⁷. Realizacja wszystkich tych funkcji ma prowadzić w konsekwencji do redukcji liczby orzeczeń wymagających kontroli instancyjnej.

Nieco odmiennie procesowe funkcje zasady instancyjności postępowania identyfikowane są w doktrynie procesu cywilnego.

T. Wiśniewski wskazuje, że poddanie orzeczenia sądu pierwszej instancji kontroli instancyjnej nie zawsze prowadzi do jego zmiany bądź uchylenia. Utrzymując w mocy zaskarżone rozstrzygnięcie sąd wyższej instancji nie realizuje zatem funkcji korekcyjnej, ale kontrolną.

Autor ten wskazuje również na nieodpowiedniość posługiwania się określeniem „funkcja precedensowa”, które może nasuwać skojarzenia z systemem *common law*, proponując właściwsze i odpowiadające polskiemu porządkowi prawnemu określenie jej jako funkcji ujednolicania orzecznictwa.

T. Wiśniewski wyodrębnia także dwie kolejne funkcje procesowe zasady instancyjności postępowania, tj. sygnalizacyjno-dydaktyczną oraz instruktazową, które wynikają ze

²⁶⁵ K. Marszał, *Instancyjność postępowania karnego w świetle artykułu 176 ustęp 1 Konstytucji Rzeczypospolitej...*, s. 701 – 702.

²⁶⁶ A. Gaberle, *Funkcje kontroli instancyjnej w procesie karnym (zagadnienia podstawowe)*, [w:] Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa ku czci prof. Zbigniewa Dody, red. S. Waltoś, A. Gaberle, Kraków 2000, s. 25.

²⁶⁷ A. Gaberle, *Funkcje kontroli instancyjnej...*, s. 33.

wskazań udzielanych sądowi pierwszej instancji co do dalszego postępowania w razie uchylecia zaskarżonego orzeczenia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania²⁶⁸.

M. Michalska-Marciniak do funkcji procesowych zasady instancyjności postępowania zalicza z kolei funkcję kontrolną, polegającą na sprawdzeniu prawidłowości i legalności postępowania przed sądem pierwszej instancji oraz wydanego przez ten sąd rozstrzygnięcia; funkcję prewencyjną, zapobiegającą wprowadzeniu do obrotu prawnego wadliwego rozstrzygnięcia; funkcję stymulacyjną, skłaniającą sąd niższej instancji do dbałości o prawidłowość rozstrzygnięcia; oraz funkcję ujednociania orzecznictwa, polegającą na kształtowaniu jednolitego rozstrzygnięcia takich samych, bądź podobnych spraw²⁶⁹.

Podzielając pogląd wyrażony przez T. Wiśniewskiego na gruncie postępowania cywilnego należy stwierdzić, że na gruncie postępowania karnego również można wyodrębnić funkcję sygnalizacyjno-dydaktyczną oraz instruktażową zasady instancyjności postępowania. Uchylając zaskarżony wyrok i przekazując sprawę sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania sąd odwoławczy formułuje wiążące dla sądu pierwszej instancji zapatrywania prawne i wskazania co do dalszego postępowania w zakresie dowodów i innych czynności, które powinny być przeprowadzone, lub okoliczności, które należy wyjaśnić (art. 442 § 3 k.p.k.). Wiążące zapatrywania prawne stanowią zatem wyraz realizacji funkcji sygnalizacyjno-dydaktycznej, zaś wskazania co do dalszego postępowania w zakresie dowodów i innych czynności, które powinny być przeprowadzone, lub okoliczności, które należy wyjaśnić, stanowią wyraz realizacji funkcji instruktażowej.

Opierając się na przedstawionych wyżej poglądach przedstawicieli doktryny oprócz funkcji ogólnych zasady instancyjności postępowania karnego, z których najważniejsze znaczenie ma funkcja interpretacyjna, należy wyodrębnić jej pięć zasadniczych funkcji procesowych, tj. kontrolną, prewencyjną, ujednociania orzecznictwa, sygnalizacyjno-dydaktyczną oraz instruktażową.

²⁶⁸ T. Wiśniewski, *Problematyka instancyjności postępowania sądowego w sprawach cywilnych*, [w:] Ars et usus. Księga pamiątkowa ku czci Sędziego Stanisława Rudnickiego, Warszawa 2005, s. 297-298.

²⁶⁹ M. Michalska – Marciniak, *Zasada instancyjności...*, s. 98.

10. Zasada instancyjności postępowania w ujęciu ustrojowo-organizacyjnym

10.1. Ustrój i organizacja sądów pierwszej i drugiej instancji

Zasada instancyjności postępowania karnego w ujęciu ustrojowo-organizacyjnym obejmuje kwestie związane z organizacją i ustrojem sądów pierwszej i drugiej instancji oraz statusem orzekających w nich sędziów, w tym także gwarancjami niezależności sądów i niezawisłości sędziów. Trybunał Konstytucyjny zwraca bowiem uwagę, że gwarancja dwuinstancyjności postępowania pozostaje w ścisłym związku z konstytucyjnymi wymogami dotyczącymi sądu orzekającego w sprawie i oznacza, że sąd każdej instancji powinien spełniać warunki niezależności, bezstronności i niezawisłości²⁷⁰.

Normatywne podstawy zasady instancyjności postępowania w ujęciu organizacyjno-ustrojowym zostały zawarte w art. 176 ust. 1 i 2 oraz w art. od 178 do 181 Konstytucji RP, w przepisach ustawy z 27.07.2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych²⁷¹, regulujących kwestie dotyczące tworzenia i organizacji sądów, obszarów ich właściwości, powołania na stanowisko sędziego sądu pierwszej i drugiej instancji, a także w przepisach Kodeksu postępowania karnego w zakresie dotyczącym właściwości funkcjonalnej sądów pierwszej i drugiej instancji.

W art. 176 ust. 2 Konstytucji RP zawarta została delegacja dla ustawodawcy zwykłego do określenia ustroju i właściwość sądów oraz postępowania przed nimi. Przepis ten stanowi zatem podstawę do ustawowego uregulowania zagadnień dotyczących zarówno organizacyjno-ustrojowego, jak i procesowego, aspektu zasady instancyjności postępowania karnego.

Zakres przyznanej ustawodawcy zwykłemu swobody regulacyjnej powinien uwzględniać model wynikający z art. 176 ust. 1 Konstytucji RP²⁷². Instancyjne postępowanie sądowe powinno obejmować odrębne organizacyjnie oraz hierarchicznie podporządkowane sądy co najmniej dwóch instancji, umocowane do merytorycznego rozpoznania sprawy, gdzie

²⁷⁰ Wyrok TK z 24.10.2007 r., SK 7/06, OTK-A 2007, nr 9, poz. 108.

²⁷¹ Tekst jedn. Dz.U. z 2020 r, poz. 365, dalej powoływana jako u.s.p.

²⁷² P. Tuleja, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, LEX/el. 2019, teza 4 do art. 176; wyrok TK z 27.03.2013 r., K 27/12, OTK-A 2013, nr 3, poz. 29.

sąd drugiej instancji posiada w stosunku do sądu pierwszej instancji kompetencje kontrolne, pozwalające na narzucenie temu sądowi sposobu i kierunku rozstrzygnięcia²⁷³. W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego do elementów definiujących ustrój sądów, oprócz co najmniej dwuszczeblowej struktury, zalicza się także organizację wewnętrzną oraz relacje między sądami różnego rzędu w zakresie toku instancji i nadzoru judykacyjnego²⁷⁴, jak również kwestie dotyczące niezależności sądów i niezawisłości sędziów, związane z ich statusem²⁷⁵. Właściwość sądów, o której mowa w art. 176 ust. 2 Konstytucji RP, obejmuje natomiast zagadnienia dotyczące właściwości rzeczowej, miejscowej i instancyjnej.

Zgodnie z art. 176 ust. 2 Konstytucji RP wszystkie podstawowe elementy ustroju sądów, ich właściwości oraz procedury sądowej, powinny być określone na poziomie ustawowym, co nie wyklucza odesłania dla uregulowania kwestii szczegółowych w drodze rozporządzenia²⁷⁶. Do kwestii należących do ustroju sądów Trybunał Konstytucyjny nie zaliczył np. przyznanej Ministrowi Sprawiedliwości kompetencji do regulacji granic okręgów sądowych²⁷⁷.

Sądami powszechnymi są: sądy rejonowe, okręgowe i apelacyjne (art. 1 § 1 u.s.p.). Ogólne zasady tworzenia sądów powszechnych zostały zawarte w rozdziale 2 u.s.p. zatytułowanym „Organizacja sądów”.

Sąd rejonowy tworzy się dla jednej lub większej liczby gmin. W uzasadnionych wypadkach w obrębie tej samej gminy może być utworzony więcej niż jeden sąd rejonowy. W ustawie wskazano jednocześnie obiektywne kryteria uzasadniające utworzenie bądź zniesienie sądu rejonowego, związane z liczbą mieszkańców oraz wpływem spraw z danych kategorii (art. 10 § 1 – 1d u.s.p.).

Sąd okręgowy tworzy się dla obszaru właściwości co najmniej dwóch sądów rejonowych (art. 10 § 2 u.s.p.), zaś sąd apelacyjny dla obszaru właściwości co najmniej dwóch sądów okręgowych (art. 10 § 3 u.s.p.).

Ustawodawca przyznał kompetencję do tworzenia i znoszenia sądów powszechnych, a także do ustalenia ich siedziby, obszaru właściwości i zakresu rozpoznawanych przez nie spraw, Ministrowi Sprawiedliwości (art. 20 pkt 1 u.s.p.).

²⁷³ L. Garlicki, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom IV*, Warszawa 2005, s. 3.

²⁷⁴ Wyrok TK z 27.03.2013 r., K 27/12, OTK-A 2013, nr 3, poz. 29.

²⁷⁵ Wyrok TK z 24.06.1998 r., K 3/98, OTK-A 1998, nr 4, poz. 52.

²⁷⁶ Wyrok TK z 30.06.2003 r., P 1/03, OTK-A 2003, nr 6, poz. 56.

²⁷⁷ Wyrok TK z 27.03.2013 r., K 27/12, OTK-A 2013, nr 3, poz. 29.

Podejmując decyzję w tym przedmiocie w formie rozporządzenia Minister Sprawiedliwości powinien kierować się potrzebą zapewnienia racjonalnej organizacji sądownictwa przez dostosowanie liczby sądów, ich wielkości i obszarów właściwości do zakresu obciążenia wpływem spraw, a także uwzględniać ekonomię postępowania sądowego w celu zagwarantowania realizacji prawa obywatela do rozpoznania jego sprawy w rozsądnym terminie. Jedynym warunkiem wydania przez Ministra Sprawiedliwości stosownego rozporządzenia jest zasięgnięcie niewiążącej opinii Krajowej Rady Sądownictwa²⁷⁸.

Minister Sprawiedliwości posiada także kompetencję do tworzenia i znoszenia wydziałów oraz ośrodków zamiejscowych sądów w drodze zarządzenia. Ustawa wymaga, aby wydając zarządzenie Minister Sprawiedliwości uwzględniał potrzeby zapewnienia racjonalnej organizacji sądownictwa, w szczególności przez dostosowanie liczby, rodzaju i wielkości wydziałów do obciążenia wpływem spraw, właściwą skalę etatyzacji, ekonomię postępowania sądowego oraz konieczność prawidłowego wykonywania czynności nadzorczych, w celu zagwarantowania realizacji prawa obywatela do rozpoznania jego sprawy w rozsądnym terminie (art. 19 § 1 u.s.p.).

Należy zatem stwierdzić, że kompetencje władzy wykonawczej w zakresie organizacji sądów, dotyczące pośrednio także kwestii właściwości miejscowej oraz funkcjonalnej, są bardzo szerokie, co może wywoływać wątpliwości co do ich zgodności z zasadą równowagi i podziału władz z art. 10 ust. 1 Konstytucji RP. Niewiążąca opinia Krajowej Rady Sądownictwa, która zgodnie z art. 186 ust. 1 Konstytucji RP powinna stać na straży niezależności sądów i niezawisłości sędziów, wymagana jest jedynie w przypadku rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości o utworzeniu lub zniesieniu sądów oraz ustaleniu ich siedziby, obszaru właściwości i zakresu rozpoznawanych przez nie spraw. Tworzenie i znoszenie wydziałów oraz ośrodków zamiejscowych sądów należy natomiast do wyłącznych kompetencji Ministra Sprawiedliwości.

²⁷⁸ W piśmiennictwie podnoszono, że tak szeroko zakreślona kompetencja Ministra Sprawiedliwości nie znajduje uzasadnienia w przepisach art. 10 i art. 173 Konstytucji RP, naruszając zarówno podział i równowagę władz ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej, oraz odrębność i niezależność władzy sądowniczej od pozostałych władz, jak również może prowadzić do naruszenia standardu „sądu ustanowionego ustawą” wynikającego z art. 6 EPKCz - zob. M. Przysucha, *Czy minister sprawiedliwości może likwidować sądy?*, Iustitia 2012, nr 2, s. 101-102.

10.2. Status sędziego

Oprócz kwestii związanych z ustrojem i organizacją sądów pierwszej i drugiej instancji istotną rolę w realizacji zasady instancyjności postępowania odgrywa także sposób powoływania i status orzekających w nich sędziów.

Uzasadniając wymóg dewolutywności postępowania odwoławczego jako jeden z elementów zasady instancyjności postępowania sądowego argumentuje się, że w sądach wyższej instancji powinni orzekać sędziowie mający co do zasady większe doświadczenie zawodowe i wysoki poziom wiedzy merytorycznej, a zatem przymioty pozwalające im na przeprowadzenie kontroli orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji i merytoryczne rozstrzygnięcie sprawy.

Regulacje dotyczące powołania do pełnienia urzędu na stanowisku sędziowskim zostały określone w art. 179 Konstytucji RP oraz uszczegółowione w rozdziale I działu II u.s.p.

Zgodnie z art. 179 Konstytucji RP sędziowie są powoływani przez Prezydenta RP na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa na czas nieoznaczony. Powołanie następuje na konkretne stanowisko sędziowskie, tj. sędziego sądu rejonowego, okręgowego, bądź apelacyjnego, i obejmuje także wyznaczenie miejsca służbowego, w którym sędzia będzie pełnić urząd (art. 55 § 2 i 3 u.s.p.).

Wskazuje się, że umocowanie konstytucyjne oraz powierzenie powołania na stanowisko sędziego Prezydentowi RP ma istotne znaczenie dla realizacji prawa do sądu poprzez zapewnienie instytucjonalnych gwarancji prawidłowego funkcjonowania organów władzy sądowniczej, jej legitymizacji oraz urzeczywistniania zasady podziału i równoważenia się władz²⁷⁹.

Zgodnie z art. 55 ust. 4 u.s.p. powołanie sędziego upoważnia go do orzekania we wszystkich sprawach w swoim miejscu służbowym, a w innych sądach w przypadkach określonych w ustawie. Przepisy o przydziale spraw oraz wyznaczaniu i zmianie składu sądu nie ograniczają jurysdykcji sędziego i nie mogą być podstawą stwierdzenia sprzeczności składu sądu z przepisami prawa, nienależytego obsadzenia sądu lub udziału osoby nieuprawnionej lub niezdolnej do orzekania w wydaniu orzeczenia. Zmiana miejsca

²⁷⁹ K. Weitz, [w:] *Konstytucja RP. Komentarz*, red. M. Safjan, L. Bosek, Legalis/el. 2016, teza III.1. do art. 179.

służbowego sędziego może być dokonana bez zmiany stanowiska jedynie w przypadkach i w trybie określonych w art. 75 u.s.p., tj. w razie zgody sędziego lub zniesienia stanowiska wywołanego zmianą organizacji sądownictwa, lub zniesienia danego sądu lub wydziału zamiejscowego, albo przeniesienia siedziby sądu, a także niedopuszczalności zajmowania stanowiska sędziego w danym sądzie wskutek wystąpienia przeszkód wynikających z bliskiego pokrewieństwa lub powinowactwa z innym sędzią, asesorem lub referendarzem sądowym orzekającymi w tym samym wydziale (art. 6 u.s.p.), gdy wymaga tego wzgląd na powagę stanowiska, na podstawie orzeczenia sądu dyscyplinarnego wydanego na wniosek kolegium właściwego sądu lub Krajowej Rady Sądownictwa, a także w razie przeniesienia na inne miejsce służbowe w wyniku kary dyscyplinarnej.

Zgodnie z art. 61 § 1 u.s.p. na stanowisko sędziego sądu rejonowego może być powołany ten, kto:

- 1) posiada wyłącznie obywatelstwo polskie i korzysta z pełni praw cywilnych i publicznych, a także nie był prawomocnie skazany za umyślne przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego lub umyślne przestępstwo skarbowe;
- 2) jest nieskazitelnego charakteru;
- 3) ukończył wyższe studia prawnicze w Rzeczypospolitej Polskiej i uzyskał tytuł zawodowy magistra lub zagraniczne studia prawnicze uznane w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 4) jest zdolny, ze względu na stan zdrowia, do pełnienia obowiązków sędziego;
- 5) ukończył 29 lat;
- 6) złożył egzamin sędziowski lub prokuratorski;
- 7) zajmując stanowisko asesora sądowego pełnił obowiązki sędziego co najmniej przez trzy lata.

Wymagania określone w § 1 pkt 6 i 7 nie dotyczą tego, kto przed powołaniem:

- 1) zajmował stanowisko sędziego sądu administracyjnego lub sądu wojskowego;
- 2) zajmował stanowisko prokuratora;
- 3) pracował w polskiej szkole wyższej, w Polskiej Akademii Nauk, w instytucie badawczym lub innej placówce naukowej i ma tytuł naukowy profesora albo stopień naukowy doktora habilitowanego nauk prawnych;
- 4) co najmniej przez trzy lata wykonywał zawód adwokata, radcy prawnego lub notariusza;
- 5) co najmniej przez trzy lata zajmował stanowisko prezesa, wiceprezesa bądź radcy Prokuraturii Generalnej RP.

Wymagane jest, aby zajmowanie jednego ze stanowisk określonych w art. 65 § 2 pkt 2 - 4 u.s.p. miało miejsce w okresie pięciu lat przed zgłoszeniem na wolne stanowisko sędziowskie.

W przypadku powołania na stanowisko sędziego sądu okręgowego, oprócz wymogów wskazanych w art. 61 § 1 pkt 1 - 4, ustawa wprowadza dodatkowe wymagania związane z okresem pracy na stanowiskach sędziego sądu rejonowego lub wojskowego sądu garnizonowego, prokuratora, okresem wykonywania zawodu adwokata, radcy prawnego lub notariusza, bądź zajmowania stanowiska prezesa, wiceprezesa, lub radcy Prokuratorii Generalnej RP. Do powołania na stanowisko sędziego sądu okręgowego uprawnia także zatrudnienie w polskiej szkole wyższej, Polskiej Akademii Nauk, instytucie badawczym lub innej placówce naukowej z tytułem naukowym profesora albo stopniem naukowym doktora habilitowanego nauk prawnych, a także zajmowanie stanowiska sędziego sądu administracyjnego lub sędziego wojskowego sądu okręgowego. Wykonywanie zawodu lub zajmowanie stanowiska powinno mieć miejsce w okresie 3 lat przed powołaniem (art. 63 § 1 - 3 u.s.p.).

Na stanowisko sędziego sądu apelacyjnego może być powołany sędzia sądu powszechnego lub sądu wojskowego, a także prokurator, który posiada co najmniej dziesięcioletni okres pracy na stanowisku sędziego lub prokuratora (art. 64 § 1 i 1a u.s.p.).

Na stanowisko sędziego sądu apelacyjnego może być powołany także ten, kto spełnia wymagania określone w art. 61 § 1 pkt 1 - 4 u.s.p., jeżeli:

- 1) co najmniej przez dziesięć lat wykonywał zawód adwokata, radcy prawnego lub notariusza, bądź zajmował stanowisko Prezesa, wiceprezesa lub radcy Prokuratorii Generalnej RP;
- 2) pracował w polskiej szkole wyższej, Polskiej Akademii Nauk, instytucie badawczym lub innej placówce naukowej i ma tytuł naukowy profesora albo stopień naukowy doktora habilitowanego nauk prawnych;
- 3) zajmował stanowisko sędziego sądu administracyjnego.

Na stanowisko sędziego sądu apelacyjnego może być powołany ten, kto wykonywał wymagany zawód lub zajmował wymagane stanowisko w okresie 3 lat przed powołaniem (art. 64 § 3 u.s.p.).

Odnosząc się do ustawowych wymogów stawianych osobie ubiegającej się o stanowisko sędziego sądu drugiej instancji, związanych zwłaszcza z doświadczeniem zawodowym, należy stwierdzić, że są one wyższe niż wymogi stawiane osobie ubiegającej się o stanowisko sędziego sądu pierwszej instancji.

Ten dość spójny obraz, uzasadniający przyznanie kompetencji kontrolnych sędziemu sądu wyższej instancji, zaburza nieco, wynikająca z art. 77 § 1 pkt 1 u.s.p., możliwość delegowania przez Ministra Sprawiedliwości na czas nie dłuższy niż 2 lata, albo na czas nieokreślony, sędziego do pełnienia obowiązków w sądzie równorzędnym lub niższym, a w szczególnie uzasadnionych wypadkach także w sądzie wyższym, uzależniona jedynie od zgody sędziego delegowanego. Ustawa wymaga wprawdzie, aby podejmując decyzję o delegacji Minister Sprawiedliwości kierował się racjonalnym wykorzystaniem kadr sądownictwa powszechnego oraz potrzebami wynikającymi z obciążenia zadaniami poszczególnych sądów, jednakże brak jest instrumentów kontrolnych, poza odpowiedzialnością polityczną, mogących służyć weryfikacji kierowania się przez Ministra Sprawiedliwości jedynie przesłankami określonymi w ustawie.

Możliwość delegowania sędziego do pełnienia obowiązków w sądzie wyższej instancji nie ogranicza się przy tym jedynie do sądu bezpośrednio wyższego. W szczególności brak jest ustawowych przeszkód do delegowania sędziego sądu rejonowego do orzekania w sądzie apelacyjnym. Jedynym ograniczeniem związanym z wykonywaniem obowiązków sędziego sądu wyższej instancji przez sędziego delegowanego z sądu niższej instancji jest, wynikający z art. 46 § 1 u.s.p., zakaz uczestniczenia w składzie sądu rozpoznającego sprawę więcej niż jednego sędziego delegowanego z innego sądu. Sędzia sądu niższego rzędu nie może także przewodniczyć składowi sądu wyższego rzędu, z wyłączeniem spraw rozpoznawanych w składzie jednego sędziego i dwóch ławników albo w składzie jednego sędziego.

Możliwość delegowania sędziego do pełnienia obowiązków w innym sądzie była przedmiotem wniosku Krajowej Rady Sądownictwa do Trybunału Konstytucyjnego o zbadanie zgodności uprawnień przyznaných Ministrowi Sprawiedliwości z przepisami Konstytucji RP. Krajowa Rada Sądownictwa wskazywała w szczególności, że kompetencja ta stanowi naruszenie konstytucyjnej zasady podziału władz oraz zasady niezależności władzy sądowniczej i niezawisłości sędziów prowadząc do sytuacji, w której o zakresie władzy sądowniczej i prawie wydawania przez sędziego orzeczeń w określonych sprawach, na określonym obszarze i w określonym czasie, miałby decydować naczelny organ administracji rządowej i przedstawiciel władzy wykonawczej, który, także jako Prokurator Generalny, może być zainteresowany zmianą składu orzekającego w interesie jednej ze stron postępowania sądowego.

Nie podzielając zastrzeżeń Krajowej Rady Sądownictwa Trybunał Konstytucyjny w uzasadnieniu wyroku z 15.01.2009 r., K 45/07²⁸⁰, wyraził stanowisko, że uprawnienie Ministra Sprawiedliwości do delegowania sędziego do pełnienia obowiązków w innym sądzie nie stanowi instrumentu, który dawałby władzy wykonawczej prawo do rozstrzygania indywidualnych spraw sądowych lub wiążącego wpływania na rozstrzyganie takich spraw. Trybunał Konstytucyjny wskazał także, że delegując sędziego do pełnienia obowiązków w innym sądzie Minister Sprawiedliwości zobowiązany jest kierować się względami sprawności i rzetelności funkcjonowania sądów, które objęte są gwarancjami konstytucyjnymi.

Odwołując się do wcześniejszego orzecznictwa Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że naruszenie równowagi pomiędzy władzą wykonawczą a sądowniczą, w związku z przyznaną Ministrowi Sprawiedliwości kompetencją delegowania sędziego do pełnienia obowiązków w innym sądzie, mogłoby mieć miejsce wówczas, gdyby poprzez delegowanie i swobodne odwoływanie z delegacji Minister Sprawiedliwości wpływał na funkcje orzecznicze sądów, zwłaszcza jeśli od delegowania, bądź odwołania z delegacji, uzależniona byłaby jakość i sposób wykonywania funkcji orzeczniczych oraz sprawność i rzetelność wymiaru sprawiedliwości²⁸¹.

Podsumowując powyższe uwagi należy stwierdzić, że jakkolwiek na poziomie gwarancji konstytucyjnych oraz regulacji ustawowych zapewnione jest organizacyjne wyodrębnienie zarówno sądów pierwszej i drugiej instancji, jak i sędziów sądów powołanych do orzekania w sądach pierwszej i drugiej instancji, przed którymi ustawa stawia wyższe wymogi formalne, to pewne zastrzeżenia można sformułować do regulacji podustawowych.

Ministrowi Sprawiedliwości zostały przyznane bardzo szeroko zakreślone uprawnienia, dotyczące zarówno tworzenia, jak i znoszenia sądów oraz ustalenia ich siedzib, obszarów właściwości i zakresu rozpoznawanych spraw. Minister Sprawiedliwości ma także wyłączne kompetencje do tworzenia i znoszenia wydziałów oraz ośrodków zamiejscowych sądów, jak również do delegowania sędziów, za ich zgodą, na czas określony oraz nieokreślony do pełnienia obowiązków sędziego w innym, w tym także wyższym sądzie, oraz niepodlegające kontroli prawo do odwołania z delegacji.

²⁸⁰ OTK-A 2009, nr 1, poz. 3.

²⁸¹ Wyrok TK z 9.11.2005 r., KP 2/05, OTK-A 2005, nr 10, poz. 114.

Zwłaszcza ostatni z aspektów uprawnień Ministra Sprawiedliwości, będącego naczelnym organem władzy wykonawczej, a także Prokuratorem Generalnym, do delegowania sędziów sądów niższej instancji do sądu wyższej instancji może uprawniać nie tylko do zarzutu naruszenia zasady równowagi władzy sądowniczej i wykonawczej z art. 10 ust. 3 Konstytucji RP, ale także prawa do sądu wyznaczonego ustawą z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP oraz art. 6 ust. 1 EKPCz.

Orzekanie przez sędziego sądu niższej instancji na podstawie delegacji Ministra Sprawiedliwości w sądzie wyższej instancji w postępowaniu odwoławczym może również budzić wątpliwości co do realizacji konstytucyjnej zasady instancyjności postępowania, która zgodnie z orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego powinna zapewniać stronie postępowania nie tylko prawo odwołania się od orzeczenia wydanego w pierwszej instancji, ale także powierzenie rozpoznania odwołania sądowi wyższego rzędu.

10.3. Właściwość funkcjonalna sądów pierwszej i drugiej instancji

Przez właściwość sądu rozumie się zakres kompetencji w zakresie rozpoznawania i rozstrzygania spraw oraz dokonywania czynności procesowych w postępowaniu sądowym²⁸². W zależności od przyjętego kryterium wyróżnia się właściwość miejscową (terytorialną), rzeczową (przedmiotową) oraz czynnościową (funkcjonalną).

Właściwość miejscowa określa kompetencję danego sądu do rozpoznawania sprawy w pierwszej instancji ze względu na terytorialny zakres jego jurysdykcji²⁸³.

Właściwość rzeczowa stanowi z kolei upoważnienie danego sądu do całościowego rozpoznania sprawy w pierwszej instancji w zakresie kwestii odpowiedzialności określonej osoby za zarzucany jej czyn zabroniony przez ustawę karną²⁸⁴.

Właściwość funkcjonalna obejmuje natomiast uprawnienie sądu danego szczebla do dokonania określonego rodzaju czynności procesowych, innych niż całościowe rozstrzygnięcie sprawy w pierwszej instancji. Służy ona np. określeniu sądu właściwego do dokonania czynności sądowych w postępowaniu przygotowawczym, związanych ze

²⁸² M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1984, s. 238.

²⁸³ T. Grzegorzcyk, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2007, s. 228; R. Kmiecik, E. Skrętowicz, *Proces karny. Część ogólna*, Kraków 2006, s. 162; S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2008, s. 158.

²⁸⁴ M. Cieślak, *Polska procedura karna...*, s. 194; T. Grzegorzcyk, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne...*, s. 219; R. Kmiecik, E. Skrętowicz, *Proces karny. Część ogólna*, Kraków 2006, s. 161; S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu...*, s. 159.

stosowaniem środków przymusu, przeprowadzaniem dowodów i kontrolą decyzji organów dochodzeniowo-śledczych oraz czynności sądowych w ramach postępowania jurysdykcyjnego wynikających z realizacji funkcji kontrolnej, a także z wykonaniem prawomocnych orzeczeń²⁸⁵.

Zasada instancyjności postępowania odnosi się w szczególności do ostatniego z wymienionych rodzajów właściwości, tj. do właściwości funkcjonalnej w tym jej aspekcie, który obejmuje określenie sądu właściwego do realizacji funkcji kontroli instancyjnej orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji co do głównego przedmiotu postępowania.

Zgodnie z określonymi w przepisach Kodeksu postępowania karnego regułami właściwości funkcjonalnej sądem właściwym do rozpoznania środka odwoławczego od rozstrzygnięcia dotyczącego głównego przedmiotu postępowania wydanego w pierwszej instancji przez sąd rejonowy jest sąd okręgowy (art. 25 § 3 k.p.k.), zaś sądem właściwym do rozpoznania środka odwoławczego od rozstrzygnięcia dotyczącego głównego przedmiotu postępowania wydanego w pierwszej instancji przez sąd okręgowy jest sąd apelacyjny (art. 26 k.p.k.).

Sądem właściwym funkcjonalnie do rozpoznania środka odwoławczego od rozstrzygnięcia dotyczącego głównego przedmiotu postępowania może być także Sąd Najwyższy. Przelamując reguły właściwości funkcjonalnej może on bowiem przejąć do rozpoznania apelację od wyroku wydanego w pierwszej instancji przez sąd rejonowy lub okręgowy, jeżeli rozstrzyga w przedmiocie zagadnienia prawnego wymagającego zasadniczej wykładni ustawy, przekazanego przez sąd odwoławczy w związku z rozpoznawaniem apelacji (art. 441 § 5 k.p.k.). Rozpoznaje on także apelacje od wyroków wydanych w pierwszej instancji przez wojskowy sąd okręgowy (art. 655 § 1 k.p.k.) oraz apelacje od wyroków uniewinniających lub umarzających postępowanie wydanych w postępowaniu wznowieniowym przez sąd apelacyjny (art. 547 § 3 zdanie drugie w zw. z art. 27 k.p.k.)²⁸⁶. Obowiązujące regulacje kodeksowe dotyczące właściwości funkcjonalnej realizują zatem w pełnym zakresie wynikający z orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego jeden z wymogów zasady instancyjności postępowania sądowego, nakazujący aby środek

²⁸⁵ G. Artymiak, *Realizacja prawa do sądu właściwego w sprawach karnych jako gwarancja rzetelnego procesu - zagadnienia wybrane*, [w:] *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdry*, red. J. Skorupka, Warszawa 2009, s. 248 i n.

²⁸⁶ Z. Doda, *Rola Sądu Najwyższego w świetle nowego kodeksu postępowania karnego*, PiP 1998, z. 9-10, s. 138; D. Świecki, *Apelacja w postępowaniu karnym*, Warszawa 2012, s. 107; tenże *Rozprawa apelacyjna w polskim procesie karnym*, Warszawa 2006, s. 23.

odwoławczy od orzeczenia wydanego w pierwszej instancji co do głównego przedmiotu postępowania rozpoznawany był - co do zasady - przez sąd wyższego rzędu²⁸⁷.

11. Podsumowanie

Zasady prawa stanowią wciąż przedmiot ożywionej dyskusji przedstawicieli nauki ogólnej teorii prawa, a także poszczególnych dogmatyk.

Słusznie wskazuje się przy tym, że może ona pozostać nierozstrzygnięta, co jednak nie świadczy o braku potrzeby jej podejmowania.

Zasadnicza oś sporu, co trafnie podkreśla G. Maroń, ogniskuje się wokół kryterium rozgraniczenia pomiędzy zasadami, a „zwykłymi” normami prawnymi, dokonywanego bądź to w oparciu o różnice jakościowe, zgodnie z którymi zasady prawa stanowią odrębny od zwykłej normy prawnej charakter wypowiedzi normatywnej, bądź też w oparciu o kryterium intensywności posiadania określonych właściwości (stopnia doniosłości).

Zaprezentowany podział nie do końca przystaje jednak do zasady instancyjności postępowania karnego, bowiem z uwagi na jej dwuwymiarowy, ustrojowo-proceduralny charakter, cechuje się ona zarówno szczególną konstrukcją, jak i szczególnym stopniem intensywności w wyrażaniu wartości leżących u jej podstaw.

Odmierna od zwykłej normy prawnej struktura logiczna zasady instancyjności postępowania karnego wynika z faktu, iż w zakresie dotyczącym tworzenia i organizacji sądów pierwszej i drugiej instancji, obszarów ich właściwości, statusu sędziego sądu pierwszej i drugiej instancji, a także przebiegu postępowania odwoławczego, jest ona zawarta w wielu przepisach różnej rangi aktów prawnych, tj. w Konstytucji RP, ustawie Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz Kodeks postępowania karnego, wymagających niejednokrotnie łącznego odczytywania.

Szczególny stopień intensywności posiadania właściwości pozwalających na uznanie jej za zasadę procesu karnego wynika natomiast z faktu, iż bez niej nie byłoby możliwe określenie jego modelu. Jako szczególnie doniosła zasada procesowa znajduje także zastosowanie w procesie wykładni norm prawnych, zwłaszcza w sytuacji występowania tzw. luzu decyzyjnego. Orzecznictwo Sądu Najwyższego dostarcza również przykładów szerszego odwoływania się do zasady instancyjności postępowania karnego w procesie

²⁸⁷ Wyrok TK z 31.03.2009 r., SK 19/08, OTK-A 2019, nr 3, poz. 29.

wykładni, polegającego na bezpośrednim wywodzeniu z niej prawa do zaskarżenia określonych rozstrzygnięć, których możliwości zaskarżenia nie przewidywały przepisy ustawy. Tak rozległe ujęcie interpretacyjnej funkcji zasady procesowej może być jednak oceniane jako wkraczające w sferę przynależną ustawodawcy.

Mimo, iż w ujęciu ustrojowo-organizacyjnym zasada instancyjności postępowania karnego ma umocowanie w przepisach Konstytucji RP, to przyznane władzy wykonawczej szeroko zakreślane kompetencje dotyczące organizacji sądów, a pośrednio także kwestii związanych z właściwością miejscową oraz funkcjonalną, obejmujące również prawo delegowania sędziów sądów niższej instancji do orzekania w sądzie wyższej instancji, mogą wywoływać wątpliwość co do ich zgodności z zasadą równowagi i podziału władz z art. 10 ust. 1 Konstytucji RP.

Rozdział II

Zasada instancyjności postępowania w ujęciu historycznym

1. Uwagi wprowadzające

W doktrynie postępowania karnego słusznie podkreśla się, że istotne jest, aby obowiązujące rozwiązania normatywne były zgodne z kulturą i tradycją prawną danego państwa oraz znajdowały uzasadnienie w naczelnych zasadach procesowych²⁸⁸.

Zasada instancyjności postępowania karnego posiada zarówno wymiar gwarancyjno-proceduralny jak i ustrojowo-organizacyjny.

W ujęciu gwarancyjno-proceduralnym obejmuje prawo strony postępowania do poddania kontroli orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji rozstrzygającego sprawę co do *meritum* oraz odpowiedniego ukształtowania postępowania odwoławczego. W ujęciu ustrojowo-organizacyjnym dotyczy natomiast zagadnień związanych z tworzeniem i organizacją sądów właściwych do rozpoznania sprawy w danej instancji oraz statusem orzekających w nich sędziów.

Przedstawiona w niniejszym rozdziale analiza historyczna dotyczy obu wskazanych wyżej aspektów zasady instancyjności postępowania karnego i - w zarysie ograniczonym ramami opracowania - prezentuje jej rozwój na ziemiach polskich od początków państwowości do czasów współczesnych.

2. Okres monarchii patrymonialnej

W okresie początków państwowości działalność związana z wymierzaniem sprawiedliwości była silnie powiązana z osobą panującego, stanowiąc jedną z prerogatyw służących umacnianiu władzy. Wraz z rozwojem organizacji państwowej osobisty udział władcy w wykonywaniu władzy sądowniczej ulegał stopniowemu ograniczeniu do spraw

²⁸⁸ J. Izydorezyk, *Analiza rozwiązań dotyczących postępowania odwoławczego oraz postępowania w trybie nadzwyczajnych środków zaskarżenia (konferencja Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego – 28 września 2010 r.)*, s. 2.

najistotniejszych. Pozostałe sprawy przekazywane były do rozstrzygnięcia wysokim urzędnikom, którzy oprócz funkcji jurysdykcyjnych wykonywali także inne zadania²⁸⁹.

Stanowy charakter społeczeństwa skutkowałam powstaniem odrębnych organów sędziowskich i odrębnych procedur dla poszczególnych stanów.

Od drugiej połowy XII wieku funkcjonowały sądy na wiecu (*in colloquio*) oraz sądy nadworne (*in curia*). Panujący uczestniczył w nich osobiście lub też za pośrednictwem wyznaczonego zastępcy, tj. wojewody (*comes palatinus*), a następnie sędziego nadwornego (*iudex curiae*)²⁹⁰. W końcowym okresie epoki rozbicia dzielnicowego z sądów nadwornych wykształciły się, działające w poszczególnych dzielnicach nazywanych ziemiami (*terra*), sądy ziemskie (*iudicia terrestria*). Orzekały one w składzie sędziego (*iudex*), podsędka (*subiudex*) i pisarza ziemskiego (*notarius*) oraz asesorów dopraszanych do sądów ziemskich podczas roków sądowych. W tym okresie powstały także sądy podkomorskie. Były one właściwe do rozstrzygnięcia sporów o granice dóbr szlacheckich. Sądami wyższego rzędu były sądy wiecowe, odbywane w składzie wiecu, czyli zgromadzenia wszystkich urzędników ziemskich, oraz ziemstwa, tj. sądu ziemskiego. Kompetencje sądowe posiadali także starostowie. Z ich funkcji sądowej wyłoniły się następnie stałe sądy grodzkie²⁹¹.

Najstarsza znana procedura sądowa stosowana na ziemiach polskich, opisana w Księdze Elbląskiej, obejmowała zarówno sprawy karne jak i cywilne, i opierała się na modelu skargowym. Nie przewidywała ona jednak środków odwoławczych²⁹². Środki odwoławcze i związana z nimi instancyjność postępowania sądowego wykształciły się dopiero po zjednoczeniu państwa.

Instytucją pełniącą funkcję surogatu środka odwoławczego była tzw. nagana sędziego. Polegała ona na zarzuceniu sędziemu wydania niesprawiedliwego wyroku. Naganiony sędzia musiał przerwać rozpoznawanie sprawy aż do oczyszczenia się z zarzutów. Wniesienie nagany wymagało uiszczenia tzw. koczu, początkowo w postaci drogich futer, a następnie pieniędzy. W razie przegrania sprawy przez naganianego wniesiony kocz przypadał naganionemu sędziemu. Jeżeli jednak naganiony sędzia przegrał sprawę, tracił cześć i godność sędziego oraz musiał zwrócić kocz, natomiast wydany przez niego wyrok uchylano²⁹³. Brak było możliwości wniesienia nagany wobec wyroków sądów

²⁸⁹ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2005, s. 75.

²⁹⁰ P. Jurek, *Historia państwa i prawa polskiego, źródła prawa, sędziownictwo, zarys wykładu*, Wrocław 1998, s. 24.

²⁹¹ W. Uruszczak, *Historia państwa i prawa polskiego, Tom I (966-1795)*, Warszawa 2013, s. 95-97.

²⁹² K. Sójka – Zielińska, *Historia prawa*, Warszawa 2011, s. 77.

²⁹³ E. Borkowska-Bagińska, B. Lesiński, *Historia prawa sądowego, zarys wykładu*, Poznań 2000, s. 172-173.

wyższych, tj. królewskiego, starosty generalnego oraz wiecowych. Uzasadnienia tego stanu rzeczy upatrywano w kolegialnym charakterze rozstrzygnięcia, co miało gwarantować zachowanie szczególnej rozwagi przy rozpoznawaniu sprawy²⁹⁴.

W wyniku lokowania bądź przenoszenia miast, a także wsi, na prawo niemieckie, doszło na ziemiach polskich do rozwoju sądownictwa prawa niemieckiego. Sądami miejskimi prawa niemieckiego były sądy ławnicze (*iudicium scabinale*), składające się z wójta i ławników²⁹⁵.

Odwołania od wyroków sądów ławniczych polegały na kierowaniu zapytań o pouczenia prawne (*Weisthümer*), bądź o propozycję właściwego wyroku (ortyle, *Urteil*), do miast macierzystych, głównie Magdeburga bądź Lubeki. Pierwszy Wyższy Sąd Prawa Niemieckiego na ziemiach polskich został powołany w 1233 r. w Chełmnie wraz z lokacją miasta przez Zakon Krzyżacki. Wzrost liczby ludności miast spowodował konieczność powołania dodatkowych sądów, którymi były sądy radziecko-ławnicze (*iudicium consulare et scabinale*) oraz sądy wójtowskie (*iudicium advocatiale*).

Od wyroków sądów miejskich można było wnieść odwołanie początkowo tylko do sądu zwierzchnika feudalnego danego miasta. W miastach królewskich w zastępstwie króla odwołania rozpatrywał zwykle starosta, natomiast w miastach prywatnych pan feudalny, zaś w przypadku miast kościelnych biskup. Wystąpienia o pouczenia prawne do miast macierzystych zakończyło powołanie w 1356 r. przez Kazimierza Wielkiego Sądu Wyższego Prawa Niemieckiego na Zamku Krakowskim (*Iudicium Supremum iuris Theutonici in Castro Cracoviensi*). Jako trzecia instancja działał powołany także przez Kazimierza Wielkiego Sąd Sześciu Miast, będący królewskim sądem komisarskim²⁹⁶.

Sądownictwo wiejskie różniło się w zależności od tego czy wieś została ulokowana bądź przeniesiona na prawo niemieckie, czy też podlegała prawu rodzimemu.

Sądy wiejskie we wsiach na prawie niemieckim zorganizowane były na wzór sądów miejskich. Składały się z sołtysa i ławy powoływanej przez pana wsi lub sołtysa. W dokumencie lokacyjnym pan wsi nadawał sołtysowi i ławie prawo wykonywania władzy sądowniczej. Mógł również zastrzec dla siebie jurysdykcję w najpoważniejszych sprawach. W sądach tych stosowano prawo niemieckie jeśli osadnikami byli koloniści, lub

²⁹⁴ J. Bardach, *Historia państwa i prawa Polski, Tom I do połowy XV wieku*, Warszawa 1973, s. 554.

²⁹⁵ J. Bardach, *Historia państwa i prawa Polski...*, s. 276-277.

²⁹⁶ W. Uruszczyk, *Historia...*, s. 97; R. Łaszewski, S. Salmanowicz, *Historia ustroju Polski*, Toruń 2001, s. 38.

zwyczajowe prawo polskie, jeśli mieszkańcami wsi była ludność rodzima. Od wyroków sądów ławy wiejskiej przysługiwało odwołanie do pana feudalnego²⁹⁷.

We wsiach nie lokowanych ani nie przeniesionych na prawo niemieckie działały sądy dominialne, w których stosowano polskie prawo zwyczajowe. Pan, z tytułu immunitetu sądowego udzielonego mu przez księcia, sprawował jurysdykcję osobiście lub przez swoich urzędników²⁹⁸.

Sądownictwo kościelne obejmowało przede wszystkim osoby duchowne, a także sprawy duchowne oraz związane z osobami duchownymi (*causae spirituales et spiritualibus annexae*), tj. wszelkie sprawy o wiarę i sakramenty oraz o mienie kościelne. Wyjątek stanowiły sprawy o dobra ziemskie i zbrodnię majestatu, które podlegały sądom książęcym. Sądy kościelne orzekały również w sprawach osób świeckich na zasadzie tzw. *prorogatio fori*, czyli wyboru sądu przez same zainteresowane strony²⁹⁹.

Najwcześniej na ziemiach polskich powstały sądy synodalne, odbywane na synodzie diecezjalnym pod przewodnictwem biskupa.

Od XIII wieku ustaliła się, złożona z kilku instancji, struktura sądów kościelnych. Pierwszą instancję stanowiły sądy archidiakonów, do których właściwości należały sprawy mniejszej wagi. Drugą, a w sprawach większej wagi pierwszą instancję, stanowiły sądy biskupów. Zostały one zastąpione około połowy XIII wieku przez sądy oficjałów będących zastępcami sądowymi biskupa³⁰⁰. Trzecią, a w sprawach większej rangi drugą instancję, stanowił sąd arcybiskupa metropolity³⁰¹.

W procesie kanonicznym stosowano środki odwoławcze. Zwyczajnym środkiem odwoławczym była apelacja, zaś nadzwyczajnym wznowienie postępowania³⁰².

3. Okres monarchii Andegawenów i Jagiellonów oraz I Rzeczypospolitej

W czasach jagiellońskich rozwinął się i utrwalił państwowy system prawny zwany prawem powszechnym (*ius commune*). Składały się na niego: wspólne dla całego państwa

²⁹⁷ W. Uruszczak, *Historia...*, s. 97.

²⁹⁸ P. Jurek, *Historia...*, s. 27.

²⁹⁹ P. Jurek, *Historia...*, s. 25.

³⁰⁰ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, s. 77.

³⁰¹ W. Uruszczak, *Historia...*, s. 97.

³⁰² W. Uruszczak, *Historia...*, s. 100-101.

prawo polityczne oraz różne dla poszczególnych stanów i grup społecznych prawo sądowe³⁰³.

Sądami prawa polskiego (sądami szlacheckimi) były sądy ziemskie, grodzkie i podkomorskie.

Sądy ziemskie powstały z sądu nadwornego okresu rozbitcia dzielnicowego i funkcjonowały w poszczególnych województwach (ziemiach)³⁰⁴. Sądy ziemskie orzekały w imieniu króla. Królewski charakter tego sądu podkreślało prawo zwyczajowe potwierdzone w statutach Kazimierza Wielkiego, zgodnie z którymi za każdym razem, gdy król przyjeżdżał do danej ziemi, miejscowy sąd ziemski powinien stawić się na dworze i odbywać posiedzenia jako królewski sąd nadworny. Sądy ziemskie rozstrzygały sprawy na sesjach zwanych roczkami, odbywanych cztery razy w roku w głównych miastach danego województwa. Do ich właściwości należały sprawy cywilne i karne ziemian, tj. szlachty posiadającej dobra ziemskie³⁰⁵.

W XV wieku powstały tzw. sądy grodzkie, do których właściwości należały sprawy bezpieczeństwa i porządku publicznego, dotyczące egzekucji wyroków, jak również pozostające poza kompetencją sądu ziemskiego sprawy szlachty osiadłej. W odniesieniu do szlachty osiadłej sąd grodzki uprawniony był do rozstrzygania spraw karnych z tzw. czterech artykułów grodzkich, tj. o podpalenie, napad na dom szlachcica, rabunek na drodze publicznej oraz zgwałcenie³⁰⁶. W Małopolsce, gdzie z uwagi na obecność króla nie funkcjonował urząd starosty, funkcje sądowe w podobnym co starostowie zakresie pełnili tzw. justycjariusze, nazywani oprawcami lub poprawcami. Pod naciskiem szlachty, ze względu na stosowanie przez justycjariuszy inkwizycyjnego trybu postępowania, urząd ten uległ likwidacji w XV wieku i został zastąpiony przez starostów grodowych.

Trzecim, równoległym pionem sądownictwa szlacheckiego, były sądy podkomorskie, które rozstrzygały spory o granice dóbr ziemskich. Orzekali w nich urzędnicy ziemscy zwani podkomorzymi z udziałem pisarzy ziemskich.

Wyższymi sądami prawa polskiego były sądy wiecowe oraz sądy królewskie. Sądy wiecowe działały w poszczególnych województwach. Stanowiły one kontynuację sądu księcia dzielnicowego na wiecu. Zasiadali w nich urzędnicy ziemscy z wojewodą i kasztelanem (w Małopolsce) lub starostą (w Wielkopolsce) - jako namiestnikiem króla -

³⁰³ W. Uruszczak, *Historia...*, s. 158-159.

³⁰⁴ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia...*, s. 118.

³⁰⁵ W. Uruszczak, *Historia...*, s. 259.

³⁰⁶ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia...*, s.119.

oraz członkowie sądu ziemskiego danego województwa³⁰⁷. Sądy wiecowe były właściwe do rozpoznawania poważniejszych spraw. Rozpoznawały także sprawy przekazane przez sąd ziemski z uwagi na ich wagę i stopień trudności. Sesje sądu wiecowego, zwane rokami (wielkimi rokami), odbywały się zwykle w stolicy danego województwa kilka razy w roku. W drugiej połowie XV wieku działalność sądów wiecowych praktycznie zanikła na rzecz sejmiku ziemskiego, zawłaszczającego sobie także funkcje sądowe. W okresie kryzysu wymiaru sprawiedliwości w drugiej połowie XVI wieku usiłowano je reaktywować jako sądy ostatniej instancji (*iudicium ultimae instantiae*), co nie przyniosło jednak oczekiwanych efektów.

Sądy królewskie funkcjonowały jako sąd nadworny (*in curia*) oraz sąd królewski sejmowy (*in conventione*).

Sądy nadworne działały jako sądy szczególne. Należał do nich sąd asesorski, nazywany również asesorią, w którym zasiadali kanclerz wielki lub podkanclerzy jako przewodniczący, oraz referendarz, sekretarz królewski i inne wyznaczone osoby. Sąd asesorski był sądem pierwszej instancji w sprawach przeciwko miastom królewskim oraz mieszczanom, a także w sprawach o dobra królewskie i dochody króla³⁰⁸. Ponieważ król nie uczestniczył w nim osobiście przyjęto możliwość odwołania się od wyroku sądu asesorskiego do sądu, w którym zasiadał król w asyście obecnych na dworze senatorów. Taki sąd nazywany był sądem relacyjnym. Rozpoznawał on apelacje z księstw lennych, tj. z Prus oraz Kurlandii i Semigalii. Był także właściwy w sporach pomiędzy prawosławnymi i unitami oraz rozpatrywał odwołania od orzeczeń biskupów prawosławnych. Z czasem ograniczono możliwość odwołania się od wyroku sądu asesorskiego do sądu relacyjnego. Dopuszczano natomiast możliwość odesłania sprawy do sądu relacyjnego (remisję) w sytuacji, gdy sąd asesorski nie był właściwy do jej rozpatrzenia³⁰⁹. Sądem nadwornym był także sąd referendarski dla spraw chłopów z królewszczyzn, któremu podlegały spory między gromadą wiejską a starostami lub dzierżawcami. Zasiadali w nim referendarze koronni lub litewscy. Od orzeczeń sądu referendarskiego dopuszczalna była możliwość wniesienia apelacji do sądu asesorskiego.

Szczególne funkcje w królewskim aparacie wymiaru sprawiedliwości pełniły sądy odbywane w czasie obrad sejmiku walnego (*in conventione*). Pod względem organizacyjnym przypominały one królewskie sądy nadworne. Sądowi sejmowemu przewodniczył

³⁰⁷ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia...*, s.120.

³⁰⁸ W. Uruszczak, *Historia...*, s. 259-264.

³⁰⁹ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia...*, s. 242.

osobiście król, z wyjątkiem spraw o obrazę majestatu, w których był on wyłączony ze składu sądującego. Do kompetencji sądu sejmowego należały sprawy o przestępstwa przeciwko osobie króla (zbrodnia obrazu majestatu), zdradę państwa, nadużycia skarbowe urzędników, przestępstwa popełnione przez szlachtę zagrożone karą śmierci, zakłócenia porządku publicznego podczas sejmów i w trybunale oraz ważne dla skarbu państwa sprawy cywilne. Sąd sejmowy rozpoznawał także sprawy przeciwko ministrom o naruszenie prawa, w szczególności dotyczące popełnienia przestępstwa. Do sądu sejmowego przekazywane były również niektóre sprawy nierozstrzygnięte w trybunale, a także wnoszone przez strony w trybie specjalnej skargi *ex vi legis*, dotyczące wyroków w wydanych w przypadkach nieprzewidzianych w prawie, uznawanych jako niedozwolone prejudykaty³¹⁰.

Na mocy konstytucji sejmowej z 3.03.1578 r. został utworzony w Koronie Trybunał Generalny jako sąd apelacyjny od wyroków wydanych w pierwszej instancji przez sądy ziemskie, grodzkie i podkomorskie. Powstanie Trybunału było wyrazem oddzielenia władzy sądowniczej od władzy wykonawczej i ustawodawczej oraz zasady nadrzędności prawa, któremu podlegali wszyscy, włącznie z panującym. Od momentu utworzenia Trybunału Koronnego przestała obowiązywać zasada, że najwyższym sądem jest sąd króla. Powołanie Trybunału Koronnego nie pozbawiło króla wszystkich kompetencji związanych z wymierzaniem sprawiedliwości. W jego gestii pozostało sądownictwo dla mieszczan z miast królewskich i chłopów z królewszczyzn. Król był też organem najwyższej instancji dla księstw lennych.

Do sądów specjalnych rozpoznających sprawy karne należały: sąd marszałkowski, sąd hetmański, a także sądy kapturowe i konfederackie³¹¹.

Sąd marszałkowski obradował w rezydencji króla i obejmował sprawy z najbliższej okolicy. Jego zadaniem było utrzymanie spokoju na dworze i w bezpośredniej bliskości dworu monarchy. Od początku XVI wieku sąd marszałkowski orzekał pod przewodnictwem marszałka wielkiego, który dobierał do składu asesorów³¹².

Sąd hetmański sprawowany był przez hetmana lub umocowanych przez niego delegatów. Do właściwości sądu hetmańskiego należały sprawy o przestępstwa popełnione przez żołnierzy podległych władzy hetmańskiej³¹³.

³¹⁰ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia...*, s. 241.

³¹¹ W. Uruszczak, *Historia...*, s. 259-264.

³¹² J. Bardach, *Historia państwa i prawa Polski, Tom II od połowy XV wieku do 1795 r.*, Warszawa 1966, s. 154-157.

³¹³ W. Uruszczak, *Historia...*, s. 259-264.

Sądy kapturowe były ustanawiane przez konfederacje wojewódzkie szlachty w okresie bezkrólewia. Miały one działać w zastępstwie nieczynnych w tym czasie sądów zwyczajnych. Właściwość rzeczowa sądów kapturowych obejmowała sprawy określone ogólnie jako sprawy faktyczne (*causae facti*), sprawy wynikające z czterech artykułów grodzkich, a także o przestępstwa naruszające spokój i bezpieczeństwo publiczne oraz dotyczące osób ujętych na gorącym uczynku³¹⁴. Nie były one natomiast uprawnione do orzekania w sprawach o charakterze prawnym, przez co rozumiano sprawy wynikające ze stosunków cywilnych. Przy tak szeroko zakreślonej właściwości sąd kapturowy był postrzegany jako kolegialny organ wykonawczy sejmiku w czasie bezkrólewia. Możliwość ingerencji sejmiku w działalność sądu kapturowego gwarantowała szlachcie sprawowanie nad nim kontroli³¹⁵.

W sądownictwie kapturowym nie przewidywano środków odwoławczych od wyroków zwanych dekretami. Przyczyną tego było dążenie do skrócenia postępowania kapturowego i przeciwdziałanie pieniactwu stron procesowych. Za brakiem możliwości odwołania się od dekretów sądów kapturowych przemawiała także struktura organizacyjna związków konfederackich. Konfederacje zawiązywane po śmierci monarchy były organizacjami jednostopniowymi i nie posiadały stałych organów centralnych. W efekcie wyrokom sądów kapturowych przyznawano moc ostatecznych dekretów trybunalskich, które następnie były aprobowane przez sejmy. Sejmiki wielokrotnie domagały się jednak znoszenia dekretów sądów kapturowych zapadłych *vim legis sapiens*, uznawanych za niedozwolone przez prawo prejudykaty. Stosując się do postulatów sejmików ziemskich sejmy zezwalały na unieważnienie dekretów i kondemnat sądów kapturowych wydanych z naruszeniem przepisów o właściwości, bez zachowania należytej formy pozwania, lub z pominięciem obowiązku relacji pozwu. Tego rodzaju zezwolenie sejmowe nie stanowiło środka odwoławczego w ścisłym rozumieniu. Konstytucje sejmowe wyrażające zgodę na unieważnienie orzeczeń sądów kapturowych dawały dopiero podstawę do wystąpienia z właściwym środkiem kasacyjnym przeciwko konkretnemu wyrokowi³¹⁶.

Dekrety i kondemnaty wolno było zaskarżać do tego sądu kapturowego, który je wydał. Jeżeli sąd ten już nie funkcjonował, skargi kasacyjne od kondemnat można było wnosić do sądów grodzkich, ziemskich lub trybunalskich. Ostateczne dekreta sądów kapturowych

³¹⁴ A. Abramski, A. Huras, *Sądy kapturowe (1572-1764), Studium z dziejów sądownictwa i prawa sądowego podczas bezkrólewia w Rzeczypospolitej szlacheckiej*, Sosnowiec 2010, s. 46.

³¹⁵ A. Abramski, A. Huras, *Sądy kapturowe...*, s. 46-54.

³¹⁶ A. Abramski, A. Huras, *Sądy kapturowe...*, s. 73-75.

naruszające przepisy prawa procesowego mogły być zaskarżane do Trybunału Koronnego i Trybunału Wielkiego Księstwa Litewskiego. Dopiero kasacja dekretu sądu kapturowego przez Trybunał powodowała przywrócenie sprawy do stanu poprzedniego (*restitutio in integrum*), i umożliwiała ponowne jej rozpoznanie przez właściwy sąd. Zdarzały się jednak sytuacje, że konkretnych sprawach same sejmy wzruszały dekryty sądów kapturowych uchwalając ich nieważność. Sejm działał wówczas jako sąd kasacyjny nie rozstrzygając sprawy merytorycznie³¹⁷.

Konfederacje były także zawiązywane za życia króla celem wyrażenia dla niego poparcia, jak również przeciwko królowi, a zarazem przeciwko funkcjonującym w imieniu króla sądom i urzędom. Podporządkowywały one sobie wymiar sprawiedliwości, a także zawieszały funkcjonowanie sądownictwa zwyczajnego powołując własne sądownictwo³¹⁸. Dopuszczalność wnoszenia zwyczajnych środków odwoławczych od wyroków sądów konfederacyjnych kształtowała się odmiennie niż w sądach kapturowych. Konfederacje tworzone za życia króla powoływały sądy dwóch instancji, zakładając możliwość wnoszenia apelacji od wyroków wydanych przez sądy konfederacji wojewódzkich do sądu konfederacji generalnej. Dwuinstancyjność postępowania konfederacyjnego stanowiła przede wszystkim instrument kontroli sądów związków wojewódzkich przez konfederację generalną³¹⁹.

W sądownictwie szlacheckim środkiem pełniącym funkcję środka odwoławczego w dalszym ciągu pozostawała nagana sędziego³²⁰. Rolę taką pełniła także remisja, polegająca na przekazaniu sprawy sądowi wyższego rzędu z uwagi na stopień skomplikowania, przy czym przekazanie sprawy mogło nastąpić zarówno w trakcie postępowania, jak i przed jego wszczęciem³²¹.

Z czasem doszło do wykształcenia się właściwych środków odwoławczych, dających stronom niezadowolonym z orzeczeń sądowych możliwość ich podważenia.

Zasadniczymi środkami odwoławczymi były mocja oraz apelacja (odwołanie, odzew). Mocja (*motio iudiciis* - ruszenie sędziego) wywodziła się z nagany sędziego. W odróżnieniu od dawnej nagany nie była ona skierowana przeciwko czci sędziego, w związku z czym nie powodowała zawieszenia go w obowiązkach. Skutkiem mocji było wstrzymanie rozpoznawania sprawy przez sędziego i pozwanie go do sądu wyższego

³¹⁷ A. Abramski, A. Huras, *Sądy kapturowe...*, s. 74.

³¹⁸ W. Uruszczak, *Historia...*, s. 265.

³¹⁹ A. Abramski, A. Huras, *Sądy kapturowe...*, s. 100-101.

³²⁰ J. Bardach, *Historia państwa i prawa Polski, Tom I do połowy XV*, Warszawa 1973, s. 480.

³²¹ D. Makiła, *Historia prawa w Polsce*, Warszawa 2008, s. 164.

rzędu, przed którym musiał bronić wydanego orzeczenia. W XVI i XVII wieku nie wymagano już osobistego stawiennictwa sędziego w sądzie wyższym, co upodobniło mocję do apelacji³²². Uprawnionym do rozstrzygania mocji w sprawach należących do właściwości sądu grodzkiego był sąd sejmowy. Podobieństwo z instytucją apelacji spowodowało uznanie mocji za jej odmianę. W tym kształcie obowiązywała ona do końca istnienia I Rzeczypospolitej³²³.

Apelacja w ścisłym znaczeniu polegała na przyznaniu stronie postępowania prawa do odwołania się do sądu wyższego rzędu w celu ponownego rozpoznania sprawy i weryfikacji orzeczenia wydanego przez sąd niższego rzędu. W polskim prawie sądowym apelacja pojawiła się dopiero pod koniec XV wieku pod wpływem prawa kanonicznego. Skutkiem apelacji było ponowne rozpoznanie sprawy przez sąd wyższej instancji bez udziału sędziego, który orzekał w sprawie w sądzie niższej instancji. Apelację wprowadzono początkowo w Małopolsce, natomiast w Wielkopolsce i na Kujawach nadal obowiązywała mocja. *Formula processus* z 1523 r. uznała apelację za jedyny środek odwoławczy w sądach prawa polskiego. Stopniowo doszło jednak do unifikacji środków odwoławczych. W 1538 r. przywrócono stosowanie mocji obok apelacji w Małopolsce, zaś w 1553 r. apelację wprowadzono w Wielkopolsce. Wprowadzenie apelacji jako środka odwoławczego spowodowało przyznanie szlachcie prawa do kontroli orzeczeń sądowych. W kontekście ustrojowym i organizacyjnym doprowadziło natomiast do powołania sądów wyższej instancji. Instancją taką stał się ostatecznie Trybunał Koronny oraz Trybunał dla Wielkiego Księstwa Litewskiego. Osobną instancją odwoławczą pozostał Sąd Sejmowy³²⁴. Nieograniczona możliwość zaskarżania wyroków doprowadziła w krótkim czasie do paraliżu sądów wyższych instancji. Aby temu zapobiec zakazano wnoszenia apelacji w określonych kategoriach spraw, tj. o wykup dóbr zastawnych, o długi do kwoty 3000 złotych, o drobne sumy, o zbiegostwo poddanych, o niewymierzenie sprawiedliwości poddanemu, o zranienie, a także jeśli ostateczny wyrok wydano na podstawie przyznania się oskarżonego wpisanego do ksiąg sądowych. Apelacja była zakazana także od tzw. wyroków przedstanowczych, chyba że miały one istotny wpływ na tok sprawy głównej³²⁵. Wniesienie apelacji wiązało się z obowiązkiem wpłaty określonej kwoty, która w razie wygrania apelacji i uchylenia zaskarżonego wyroku podlegała zwrotowi. Wniesienie

³²² W. Uruszczak, *Historia...*, s. 264.

³²³ D. Makiła, *Historia...*, s. 166.

³²⁴ D. Makiła, *Historia...*, s. 77-78.

³²⁵ J. Bardach, *Historia państwa i prawa Polski, Tom II...*, s. 396.

apelacji lub mocji wstrzymywało wykonanie zaskarżonego wyroku, za wyjątkiem wyroku wydanego w sprawach granicznych³²⁶.

Apelację wnoszono ustnie. W ciągu 3 dni od wydania wyroku pod groźbą upadku w sprawie obie strony musiały złożyć w sądzie pierwszej instancji podpisane przez siebie kontrowersje, zawierające opis sprawy. Dopuszczenie wniesienia apelacji uzależnione było od uznania sędziego, którego wyrok kwestionowano³²⁷.

Poza zwyczajnymi środkami odwoławczymi jakimi były mocja i apelacja istniały też nadzwyczajne środki zaskarżenia takie jak: *gravamen*, wznowienie procesu, *male obtentum*, nieświadomość procesowa oraz kasacja.

Gravamen był specyficznym rodzajem mocji, mającym zapobiegać nadużyciom sędziego. Była to skarga, którą wnoszono w razie nieprzyjęcia apelacji przez sąd. Polegała ona na pozwaniu sędziego do sądu wyższej instancji o wydanie uciążliwego wyroku wraz z przypozwaniem drugiej strony procesowej. *Gravamen* w przeciwieństwie do mocji i apelacji nie wstrzymywał wykonania zaskarżonego wyroku. Uwzględnienie tej skargi dawało natomiast podstawę do żądania jego uchylecia³²⁸.

Wznowienie procesu było nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia powstałym w drodze ustawowo usankcjonowanej praktyki. Mogło ono nastąpić w razie wykrycia nowych dowodów, nieznanych przed wydaniem wyroku.

Male obtentum stanowiło nadzwyczajny środek prawny stosowany przeciwko wyrokowi zaocznemu, zarzucający jego bezpodstawność lub podstęp ze strony przeciwnika procesowego.

Nieświadomość procesowa polegała na wykazaniu przez stronę, która przegrała sprawę, przysięgą wraz z dwoma świadkami, że nie wiedziała ona o prowadzonym przeciwko niej postępowaniu, albo że jej nieobecność na rozprawie była wynikiem poważnej przeszkody, lub też że nie powierzyła nikomu zastępstwa procesowego na terminie rozprawy, na której zapadł wyrok. Uwzględnienie zarzutu nieświadomości procesowej skutkowało anulowaniem wyroku i powrotem do stadium sprzed *litis contestatio*³²⁹.

Kasacja, nazywana też kasatą, dotyczyła dekretów Trybunału Koronnego lub Litewskiego i polegała na zarzucie braku podstaw prawnych do wydania wyroku, który, jako niedopuszczalny prejudykat, powinien być skasowany³³⁰. Instytucja ta w praktyce stała się

³²⁶ W. Uruszczak, *Historia...*, s. 285-286.

³²⁷ J. Bardach, *Historia państwa i prawa Polski, Tom II...*, s. 397.

³²⁸ J. Bardach, *Historia państwa i prawa Polski, Tom II...*, s. 399.

³²⁹ W. Uruszczak, *Historia...*, s. 286.

³³⁰ K. Sójka – Zielińska, *Historia prawa*, Warszawa 2015, s. 198.

źródłem licznych nadużyć. O uwzględnieniu kasacji decydował bowiem układ sił i wpływów politycznych, jakie posiadała strona postępowania. Często frakcje mające przewagę w danej kadencji trybunalskiej doprowadzały do kasowania wszystkich wyroków niekorzystnych dla własnych zwolenników i korzystnych dla przeciwników. W razie zmiany układu sił w kolejnej kadencji następowała ponowna zmiana wyroków³³¹.

Pod wpływem procedury kanonicznej pojawiło się w postępowaniu przed sądami ziemskimi pojęcie prawomocności wyroku (*res iudicata*). Wyrok niezaskarżony apelacją ani innym środkiem prawnym, lub potwierdzony w postępowaniu odwoławczym, stawał się prawomocny i podlegał wykonaniu.

Różnorodność środków odwoławczych, a zwłaszcza kasacja, uzależniona od większości politycznej, uważane były za przyczynę długotrwałości postępowań sądowych i niedowładu wymiaru sprawiedliwości w I Rzeczypospolitej³³².

W sądownictwie miejskim zwyczajnym środkiem odwoławczym była apelacja, którą należało wnieść ustnie, niezwłocznie po ogłoszeniu wyroku. Apelacja podlegała opłacie. Przyjęcie apelacji zależało od uznania sądu, który wydał kwestionowany wyrok. Struktura sądów apelacyjnych dla miast polskich była złożona. W XIV i XV wieku dla miast królewskich były to sądy ławnicze oraz Sąd Wyższy Prawa Niemieckiego na Zamku Krakowskim. Od XVI wieku odwołania od wyroków sądów miejskich rozpoznawał sąd asesorski, który wydawał wyrok reformatoryjny. W razie nieuwzględnienia apelacji możliwe było zaskarżenie wyroku nową apelacją. Dopiero trzy jednobrzmiące wyroki w tej samej sprawie nie podlegały dalszemu zaskarżeniu. Surowość wyroków wydawanych w postępowaniach karnych w sądach miejskich łagodzona była przez praktykę instancji, czyli wstawienia się za skazanym przez osoby wpływowe. Były nimi najczęściej członkowie rodziny właściciela miasta, osoby duchowne, urzędnicy miejscy, urzędnicy państwowi oraz przedstawiciele możnych rodów³³³.

We wsiach zorganizowanych w oparciu o prawo niemieckie działały sądy ławnicze złożone z sołtysa i ławników. W miarę wykupu sołectw przez szlachtę sądy te utraciły swoją niezależność. Członkowie sądów ławniczych w praktyce byli powoływani przez właściciela wsi, który rozpoznawał odwołania od wydawanych przez nie wyroków³³⁴. Podobnie jak w sądach miejskich częstą praktyką w sądach wiejskich były tzw. instancje,

³³¹ D. Makilla, *Historia...*, s. 167.

³³² W. Uruszczak, *Historia...*, s. 285 – 286.

³³³ W. Uruszczak, *Historia...*, s. 295-297.

³³⁴ W. Uruszczak, *Historia...*, s. 266.

czyli wstawianie się za skazanym przez osoby wpływowe³³⁵. W królewskich wyrokach wiejskiego sądu ławniczego przysługiwało prawo wniesienia apelacji do sądu referendarskiego³³⁶. Apelację wnoszono ustnie bezpośrednio po wydaniu wyroku.

W sądownictwie kościelnym w pierwszej instancji orzekały sądy diecezjalne, zaś w drugiej sądy metropolitalne. Od wyroków sądów metropolitalnych można się było odwołać do papieża, w imieniu którego działał Rzymie Trybunał Roty Rzymskiej (*Sacra Rota Romana*). Do rozpoznania apelacji w danej sprawie papież powoływał często tzw. sądy delegowane działające w Polsce³³⁷.

Istotne reformy sądownictwa zostały uchwalone przez Konstytucję 3 Maja, która w art. VIII zatytułowanym „Władza sądownicza” nadała mu rangę samodzielnej władzy państwowej działającej z woli narodu. Organizację sądownictwa oparto na zasadach stanowości, kolegalności oraz wybieralności. Dla szlachty sądami pierwszej instancji miały być wojewódzkie sądy ziemiańskie powołane w miejsce dotychczasowych sądów ziemskich, grodzkich i podkomorskich. Nowe sądy miały być „zawsze gotowe”, tj. funkcjonować w sposób stały. Zgodnie z ustawą z 10.01.1792 r. o sądach ziemiańskich każdy taki sąd składał się z dziesięciu sędziów wybieranych na czteroletnią kadencję na sejmikach deputackich z dopuszczeniem możliwości ponownej elekcji. Drugą i najwyższą instancją sądownictwa dla szlachty miały stanowić Trybunały. Ustawą z 21.01.1792 r. powołano w Koronie, jako sądy najwyższej instancji, dwa Sądy Trybunalskie w Lublinie oraz Piotrkowie.

W miastach królewskich sądami pierwszej instancji miały być sądy miejskie, składające się z czterech sędziów miejskich oraz burmistrza. W większych miastach miały dodatkowo działać sądy cyrkulowe. Sędziowie tych sądów mieli być wybierani przez zgromadzenia obywateli miast wpisanych do lokalnej księgi posesjonatów, czyli właścicieli nieruchomości miejskich. W sądach miejskich mieli funkcjonować także ławnicy jako egzekutorowie wyroków oraz przeprowadzający różne czynności urzędowe o charakterze nieprocesowym, jak np. komisje graniczne na gruntach miejskich, inwentaryzacje, działy, asysty przy testamentach. Ławnicy także mieli być wybierani przez zgromadzenia obywateli miast.

³³⁵ W. Uruszczak, *Historia...*, s. 297-298.

³³⁶ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia...*, s. 244.

³³⁷ W. Uruszczak, *Historia...*, s. 266-267.

W miastach stołecznych województw zostały ustanowione sądy wydziałowe jako sądy drugiej instancji. Składały się one z pięciu sędziów i pięciu zastępców sędziów, wybieranych przez deputatów miejskich do zgromadzeń wydziałowych.

Najwyższą instancją sądową dla miast miał być odrębny dla Korony i Litwy sąd asesorski składający się z kanclerza lub podkanclerza jako przewodniczących oraz dwóch senatorów, po jednym dla Wielkopolski i Małopolski, czterech asesorów wyłanianych spośród posłów koronnych na Sejm oraz po czterech asesorów z miast Wielkopolski i Małopolski. Asesorów miejskich, mających jedynie głos doradczy, mianował przewodniczący. Asesorów ze stanu senatorskiego i szlacheckiego wybierał Sejm.

Najwyższe miejsce w strukturze wymiaru sprawiedliwości miał zajmować Sąd Sejmowy, działający przede wszystkim jako sąd karny w sprawach o zbrodnie stanu przeciwko narodowi i Rzeczypospolitej. Składał się on z dwunastu senatorów oraz dwudziestu czterech posłów, którzy mieli być powoływani na forum połączonych izb w drodze losowania na dwuletnią kadencję. Zadaniem Sądu Sejmowego miała być także ochrona porządku ustrojowego państwa ustanowionego w Konstytucji 3 Maja³³⁸.

Akt Insurekcji Kościuszkowskiej z 24.03.1794 r. zniósł dotychczasowe sądownictwo karne oraz zawiesił cywilne. W Warszawie, Krakowie i Wilnie utworzono nowe sądy kryminalne, które miały charakter powszechny i ponadstanowy. Postępowanie przed wszystkimi sądami kryminalnymi było jednoinstancyjne³³⁹.

4. Okres od rozbiorów do odzyskania niepodległości

4.1. Zabór pruski

Na ziemiach polskich zajętych przez Prusy w wyniku I rozbioru w 1772 r. dopuszczono stosowanie prawa polskiego do zdarzeń, które miały miejsce przed rozbiorem. Na ziemiach zajętych w wyniku II i III rozbioru początkowo zachowano prawo polskie. Jednak już w 1794 r. w prowincji Prusy Południowe, a następnie na pozostałych terenach, na których utworzono prowincję Prusy Nowowschodnie, wprowadzono subsydiarnie powszechne prawo krajowe dla państw pruskich (*Allgemeines Landrecht für*

³³⁸ W. Uruszczak, *Historia...*, s. 268-270.

³³⁹ T. Maciejewski, *Historia ustroju i prawa sądowego Polski*, Warszawa 1999, s. 77.

die Preussischen Staaten), utrzymując obowiązywanie prawa polskiego w odniesieniu do zdarzeń sprzed 1794 r., o ile nie było ono sprzeczne z zasadami ustroju i postępowaniem przed sądami pruskimi. Po likwidacji Księstwa Warszawskiego na terenach, które przekazano Prusom przywrócono powszechne prawo krajowe dla państw pruskich z 1794 r., zaś w zakresie dotyczącym postępowania karnego - pruską ordynację kryminalną z 1805 r.³⁴⁰

W monarchii pruskiej władza sądownicza nie była ściśle oddzielona od władzy administracyjnej. Ustrój sądów uwzględniał strukturę stanową społeczeństwa. Próbę ujednoczenia ustroju sądów dokonano Landrechem z 1794 r.

Chłopi podlegali sądom patrymonialnym. Właściciele dóbr wiejskich nie mogli sprawować wymiaru sprawiedliwości samodzielnie, lecz za pośrednictwem specjalnego urzędnika (justycjariusza) zatwierdzanego przez landrat, który musiał wykazywać się znajomością prawa. Podobne sądy funkcjonowały także w domenach królewskich.

Na początku XIX wieku połączono sądy mniejszych miast z sądami dominialnymi tworząc tzw. sądy miejsko-ziemskie. System ten, nazywany potocznie „latającą sprawiedliwością”, nie sprawdził się. W wyniku dalszej reformy doszło do utworzenia sądów powiatowych jako sądów pierwszej instancji właściwych dla wszystkich spraw chłopów i mieszczan. Do czasu wprowadzenia sądów powiatowych w miastach królewskich funkcjonowały sądy miejskie. W większych miastach funkcje sądowe pełnił burmistrz.

W sprawach karnych sądami pierwszej instancji dla wszystkich obywateli były rejencje, które funkcjonowały w każdym departamencie. Działały one jako sądy pierwszej instancji w drobnych sprawach oraz jako sądy odwoławcze.

Postępowanie sądowe było trójinstancyjne. Rejencja jako instancja odwoławcza dzieliła się na dwa senaty. Senat pierwszy stanowił instancję apelacyjną zaś senat drugi rewizyjną. W sprawach, w których rejencja orzekała jako sąd pierwszej instancji, apelacja od jej wyroku była rozpoznawana przez drugi senat tej samej rejencji lub rejencji sąsiedniej. Instancją rewizyjną dla całego państwa pruskiego w ważniejszych sprawach, określanych różnie dla poszczególnych prowincji, był Najwyższy Tajny Trybunał w Berlinie³⁴¹.

Pruska ordynacja kryminalna z 1805 r. obok wyroku uniewinniającego przewidywała także inne sposoby uwolnienia się od odpowiedzialności. Uniewinnienie ostateczne następowało z braku dowodów. Uniewinnienie tymczasowe orzekane było w przypadku, gdy oskarżony

³⁴⁰ D. Makiła, *Historia...*, s. 339-340, 368.

³⁴¹ J. Bardach, M. Senkowska-Gluck, *Historia państwa i prawa Polski, Tom III od rozbiorów do uwłaszczenia*, Warszawa 1981, s. 64.

nie mógł całkowicie odeprzeć stawianych mu zarzutów. Oddawano go wówczas pod dozór policyjny. Postępowanie mogło być wznowione w przypadku ujawnienia nowych okoliczności.

Wyroki skazujące na surową karę wymagały zatwierdzenia przez sąd wyższej instancji. Skazanym przysługiwało także prawo wniesienia prośby o złagodzenie lub darowanie kary³⁴².

W wyniku Wiosny Ludów doszło do częściowej liberalizacji przepisów postępowania karnego z 1805 r. W 1849 r. uchwalono ustawę o postępowaniu ustnym i publicznym z udziałem przysięgłych w sprawach karnych³⁴³. Nowa ustawa o postępowaniu karnym została uchwalona w 1877 r. W sprawach dotyczących cięższych przestępstw o winie orzekała ława przysięgłych. Sąd miał dążyć do wykrycia prawdy materialnej i nie był związany wnioskami dowodowymi stron³⁴⁴. W razie wniesienia apelacji sąd odwoławczy kontrolował zarówno ustalenia faktyczne, jak i ocenę prawną sądu pierwszej instancji, po czym orzekał merytorycznie. Od wyroków sądów okręgowych i wyższych sądów okręgowych przysługiwała stronom jedynie rewizja oparta na zarzucie naruszenia prawa³⁴⁵.

W 1849 r. wprowadzono trójstopniową organizację sądownictwa. Sądami pierwszej instancji były sądy powiatowe (*Kreisgerichte*), a w miastach sądy miejskie (*Stadtgerichte*), składające się z wydziału cywilnego i karnego. W sprawach o cięższe przestępstwa o winie oskarżonego orzekała ława przysięgłych złożona z 12 osób, a o karze 5 sędziów.

Sądy powiatowe przejęły kompetencje zniesionych w 1848 r. sądów patrymonialnych. Sądami drugiej instancji od wyroków wydawanych przez sądy powiatowe i miejskie były sądy apelacyjne (*Apellationsgerichte*). Najwyższym sądem dla całego państwa był działający w Berlinie Najwyższy Trybunał Sądowy (*Oberster Gerichtshof*). Powstał on w wyniku połączenia Najwyższego Trybunału dla prowincji wschodnich z Trybunałem Rewizyjnym i Kasacyjnym dla prowincji prawa francuskiego.

W 1877 r. wprowadzono jednolity dla całej Rzeszy ustrój sądów. Najniższą instancję stanowiły sądy rejonowe (*Amtsgerichte*). Orzekały one w składach jednoosobowych w sprawach cywilnych, zaś w sprawach karnych z udziałem ławników. Sądami odwoławczymi od wyroków wydawanych przez sądy rejonowe, a także sądami pierwszej

³⁴² D. Makilla, *Historia...*, s. 468.

³⁴³ D. Makilla, *Historia...*, s. 369.

³⁴⁴ P. Jurek, *Historia...*, s. 84-85.

³⁴⁵ K. Grzybowski, [w:] *Historia państwa i prawa Polski, Tom IV od uwłaszczenia do odrodzenia państwa*, red. J. Bardach, Warszawa 1982, s. 623.

instancji w sprawach o poważniejsze przestępstwa były sądy okręgowe (*Landesgerichte*). Orzekały one w składach kolegialnych, a w sprawach o najcięższe przestępstwa z udziałem przysięgłych. Od wyroków sądów okręgowych przysługiwało odwołanie do wyższych sądów okręgowych (*Oberlandesgerichte*), które także orzekały kolegialnie. Najwyższym sądem Rzeszy był Trybunał Rzeszy (*Reichsgericht*) z siedzibą w Lipsku. Rozpatrywał on skargi rewizyjne w sprawach karnych rozpoznawanych przez sądy okręgowe z udziałem przysięgłych. Ponadto orzekał w pierwszej i ostatniej instancji w sprawach o zdradę stanu³⁴⁶.

4.2. Zabór austriacki

Na ziemiach polskich, które weszły w skład zaboru austriackiego zgodnie z instrukcją z 1772 r. dotychczas działające sądy przemianowano na sądy cesarsko-królewskie zezwalając orzekającym w nich sędziom aby prowadzili sprawy „według dawnego zwyczaju i porządku” po złożeniu przysięgi i tymczasowym zatwierdzeniu. Zastrzeżono jedynie, że odwołania od wyroków tych sądów miały być rozpoznawane przez Gubernium. Reformą sądownictwa przeprowadzoną za panowania cesarza Józefa II rozdzielono sądy karne od cywilnych przyznając im charakter ponadstanowy. Utrzymano natomiast sądownictwo patrymonialne nad chłopami, a ograniczone uprawnienia sądowe zachowały organy administracyjne niższych szczebli. Sądy ziemskie i grodzkie działały na terenie zaboru austriackiego do czasu wprowadzenia w życie organizacji sądowej z 1781 r. Do 1784 r. były one sądami pierwszej instancji dla szlachty. Ich działalność została ograniczona w 1774 r. po powołaniu Trybunału Królewskiego we Lwowie. Sądem najwyższej instancji był Najwyższy Sąd Gubernatorski. Rozpoznawał on apelacje od wyroków sądów grodzkich i ziemskich, a także kasacje od wyroków sądów niższych. W 1774 r. Najwyższy Sąd Gubernatorski został zastąpiony przez Trybunał Królewski, który orzekał w pierwszej instancji we wszystkich sprawach cywilnych i karnych szlachty galicyjskiej. Rozpoznawał on także odwołania od wyroków Rady Apelacyjnej, która została powołana w 1775 r. do orzekania w pierwszej instancji w sprawach cywilnych i karnych, dotyczących osób pochodzenia nieszlacheckiego, zajmujących szczególną pozycję społeczną, takich jak urzędnicy czy lekarze, a także do rozpoznawania odwołań od

³⁴⁶ K. Grzybowski, *Historia państwa i prawa Polski, Tom IV...*, s. 603-604.

wyroków sądów miejskich. Trybunał Królewski rozpoznawał również jako sąd trzeciej instancji sprawy należące do kompetencji magistratów miejskich, o ile nie trafiały one do Najwyższej Izby Sprawiedliwości w Wiedniu³⁴⁷. Wprowadzenie jednolitej organizacji wymiaru sprawiedliwości miało na celu zintegrowanie poszczególnych krajów wchodzących w skład monarchii. W 1784 r. zniesiono sądy ziemskie, grodzkie, Trybunał Królewski, Radę Apelacyjną i Konsens. Powołano natomiast we Lwowie pierwszy sąd szlachecki nazwany *Forum Nobilium*. W 1787 r. powołano dwa nowe sądy szlacheckie w Tarnowie i Stanisławowie, a następnie kolejne w Krakowie i Lublinie.

W sądownictwie wiejskim w związku z wprowadzeniem sądownictwa powszechnego sądownictwo dominialne w sprawach karnych uległo poważnemu ograniczeniu. Jedynie w sprawach o drobne występki orzekał powołany przez dziedzica do sprawowania funkcji policyjnych mandatariusz. Prawo nakładania kar porządkowych za drobne przewinienia posiadał również sąd gromadzki, który był organem samorządowym wsi złożonym z wójta i przysięgłych. Po wejściu w życie austriackiego Kodeksu karnego z 1803 r. cięższe przewinienia zagrożone karą do pół roku więzienia podlegały sądownictwu sędziego policyjnego. Sędziowie policyjni byli powoływani przez pana wsi. Od wydanych przez nich wyroków przysługiwało odwołanie do Gubernium, a następnie do Kancelarii Nadwornej w Wiedniu. W 1787 r. utworzono w Galicji 19 sądów kryminalnych, stanowiących w większości senaty karne magistratów. W 1818 r. liczba sądów kryminalnych została zmniejszona do sześciu. Instancję odwoławczą od wyroków sądów kryminalnych stanowił Sąd Apelacyjny we Lwowie. W jego skład wchodził: prezydent, wiceprezydent i mianowani przez cesarza radcy krajowi. Od wyroków Sądu Apelacyjnego przysługiwało odwołanie do Najwyższej Izby Sprawiedliwości w Wiedniu, składającej się z senatu niemieckiego, czeskiego i galicyjskiego, który w 1814 r. został połączony z senatem czeskim³⁴⁸.

Zgodnie z przepisami regulującymi postępowanie sądowe z 1788 r. oskarżony mógł zostać skazany, uniewinniony lub zwolniony z braku dowodów. W tym ostatnim przypadku postępowanie mogło być podjęte ponownie.

Oskarżonemu przysługiwało prawo wniesienia odwołania od wyroku (rekursu) oraz prawo wnioskowania o łaskę. W określonych kategoriach spraw bądź w razie orzeczenia określonych sankcji przez sąd wyższej instancji, obowiązywała procedura zatwierdzania

³⁴⁷ J. Bardach, M. Senkowska-Gluck, *Historia państwa i prawa Polski, Tom III...*, s. 736-738.

³⁴⁸ J. Bardach, M. Senkowska-Gluck, *Historia państwa i prawa Polski, Tom III...*, s. 741-746.

wyroków³⁴⁹. Stanowiła ona kontrolę uprzednią, występującą przed ogłoszeniem wyroku, natomiast kontrola wyroków przez rekurs była kontrolą następczą, następującą po jego wydaniu.

W przypadku ciężkich przestępstw kryminalnych obowiązywała procedura dwuinstancyjna. W pozostałych sprawach zatwierdzenie wyroku przez sąd kryminalny wyższej instancji miało miejsce wówczas, gdy orzeczenie skazujące opierało się tylko na dowodzie z poszlak, orzeczono niekorzystne dla skazanego zaostrzenie kary, lub orzeczona kara miała charakter długotrwały. W tych przypadkach zatwierdzenie wyroku przez sąd wyższego rzędu było obligatoryjne. Rekurs z kolei mógł zostać wniesiony od wyroków sądów kryminalnych niższej instancji, podlegających niezwłocznemu ogłoszeniu i wykonaniu, wobec których nie miała zastosowania procedura zatwierdzenia wyroku przez sąd wyższej instancji, oraz od wyroków sądu wyższej instancji zaostrzających wyrok sądu niższej instancji. W pierwszym przypadku wniesienie odwołania uzasadniano zarzutem uznania oskarżonego za winnego bez ustawowego dowodu, zaś w drugim zbyt surowym osądzeniem *contra legem*. Rekurs nie przysługiwał od wyroków, które na skutek procedury zatwierdzenia wyroku zostały zatwierdzone lub zmienione na korzyść oskarżonego. Wniesienie rekursu wstrzymywało wykonanie wyroku³⁵⁰.

Kodeks karny z 1803 r., obejmujący także postępowanie karne, został zastąpiony w 1853 r. nowym Kodeksem postępowania karnego³⁵¹. Odwołanie co do winy mogło nastąpić tylko w ściśle określonych przypadkach, poza tym było ono dopuszczalne tylko co do kary. Postępowanie odwoławcze miało formę pisemną.

W 1873 r. uchwalono nowy Kodeks procedury karnej, który obowiązywał do końca istnienia monarchii austriackiej. Postępowanie sądowe było ustne i jawne. Sprawy o cięższe przestępstwa rozpoznawane były przez sąd przysięgłych³⁵².

Procedura karna z 1873 r. dopuszczała możliwość wniesienia apelacji od winy lub kary oraz zażalenia dotyczącego stwierdzenia nieważności wyroku z powodu ściśle określonych przyczyn formalnych. Apelacja i zażalenie należały do zwyczajnych środków odwoławczych. Środkami nadzwyczajnymi były natomiast rewizja nadzwyczajna oraz wznowienie postępowania³⁵³.

³⁴⁹ J. Bardach, M. Senkowska-Gluck, *Historia państwa i prawa Polski, Tom III...*, s. 787-789.

³⁵⁰ M. Moras, *Ordynacja karnoprosesowa Józefa II na tle przemian procesu inkwizycyjnego monarchii habsburskiej w XVIII wieku, Studia z dziejów państwa i prawa polskiego tom XIV*, Kraków-Lublin-Łódź 2011, s. 110-112.

³⁵¹ D. Makiła, *Historia...*, s. 374.

³⁵² K. Grzybowski, *Historia państwa i prawa Polski, Tom IV...*, s. 457-458.

³⁵³ D. Makiła, *Historia...*, s. 471.

W latach 1850-1854 wprowadzono nową organizację sądów. Zniesiono ostatecznie sądownictwo dominialne, a organy sądownicze najniższej instancji połączono z władzami administracyjnymi. Całkowity rozdział sądownictwa od administracji wprowadziła dopiero Konstytucja grudniowa z 1867 r. gwarantując niezawisłość sądów oraz dożywotność sędziów mianowanych przez cesarza. W najcięższych sprawach karnych, a także o przestępstwa polityczne oraz prasowe, o winie miała orzekać ława przysięgłych. Ustalona struktura sądów powszechnych utrzymała się aż do 1928 r.³⁵⁴ Do uchwalenia ustawy zasadniczej z 1867 r. najniższą instancją sądową były urzędy powiatowe (*Bezirksamter*), tj. organy administracji działające jako sądy. Organami wyższego szczebla były trybunały pierwszej i drugiej instancji. Instancją rewizyjną, zajmującą naczelne miejsce w strukturze sądownictwa, był Najwyższy Trybunał Sprawiedliwości. Ustawą z 11.06.1868 r. utworzono sądy powiatowe (*Bezirksgericht*), przekazując im kompetencje dotychczasowych urzędów powiatowych³⁵⁵. Okręgi sądów powiatowych nie pokrywały się z granicami powiatów administracyjnych. W każdym powiecie administracyjnym funkcjonowały dwa lub więcej sądów powiatowych. Sądy powiatowe orzekały jednoosobowo. Rozpoznawały one sprawy o wykroczenia. W sprawach karnych nienależących do właściwości innych sądów orzekały sądy krajowe (*Landesgericht*) w składzie czterech sędziów. W sprawach zagrożonych karą więzienia powyżej 5 lat, a także w sprawach o przestępstwa polityczne i prasowe, o winie orzekało 12 sędziów przysięgłych. Przysięgłych powoływano spośród mężczyzn mających prawo swojszczyzny (*heimatrecht*) w jednej z gmin monarchii, którzy ukończyli co najmniej 30 lat, umiejących czytać i pisać oraz opłacających odpowiedni podatek. Sądy krajowe stanowiły także instancję odwoławczą od wyroków sądów powiatowych. We Lwowie i w Krakowie działały wyższe sądy krajowe (*Oberlandesgerichte*). Orzekały one jako sądy odwoławcze od wyroków sądów powiatowych i sądów krajowych. W Wiedniu utworzony został Najwyższy Trybunał Sprawiedliwości z osobnym senatem dla spraw galicyjskich. Orzekał on jako trzecia instancja dla spraw rozpoznawanych w pierwszej instancji przez sądy krajowe oraz jako druga instancja dla spraw rozpoznawanych w pierwszej instancji przez wyższe sądy krajowe³⁵⁶.

³⁵⁴ P. Jurek, *Historia...*, s. 90.

³⁵⁵ K. Grzybowski, *Historia państwa i prawa Polski, Tom IV...*, s. 431.

³⁵⁶ P. Jurek, *Historia...*, s. 90-92.

4.3. Zabór rosyjski

Sądownictwo na ziemiach polskich zajętych przez Rosję w wyniku I rozbioru zachowało formy organizacyjne i charakter stanowy z czasów I Rzeczypospolitej. Utrzymano sądownictwo patrymonialne nad chłopami, a także sądy miejskie oraz podkomorskie sądy graniczne. W 1772 r. powołano w prowincjach sądy ziemskie niższej instancji, zaś w guberniach sądy ziemskie wyższej instancji dla spraw cywilnych szlachty, która była także uprawniona do wyboru prezesów i sędziów tych sądów. Do 1774 r. odwołania od wyroków sądów ziemskich gubernialnych były rozpoznawane przez Departament do spraw Guberni Białoruskiej, tzw. *Justiz-Kolegium*. W 1777 r. w wyniku nowej organizacji Guberni Białoruskiej sprawy szlachty zostały przekazane sądom powiatowym ziemskim. Instancję odwoławczą stanowił wyższy sąd ziemski składający się z gubernialnych izb sądowych odrębnych dla spraw cywilnych i karnych. Izby sądowe działały także jako sąd drugiej instancji w sprawach orzeczeń wydawanych przez sądy miejskie działające w składzie burmistrza i asesorów. Na ziemiach II i III zaboru rosyjskiego utrzymano sądy ziemskie i grodzkie oraz Trybunał Litewski. Odwołania od wyroków Trybunału miały być rozpoznawane przez wydział cywilny i kryminalny w kancelarii generalnego gubernatora, a w poważnych sprawach cywilnych przez III Departament Senatu Rządzącego w Petersburgu. W praktyce działały tylko sądy grodzkie, które pełniły funkcje policyjne. Sprawy dawnego Trybunału Litewskiego miał rozstrzygać Szlachecki Departament Cywilny w Wilnie, który w 1800 r. został ponownie przekształcony w Trybunał Litewski. W guberniach litewskich utworzono dla szlachty sądy ziemiańskie, które rozpoznawały w pierwszej instancji sprawy karne i cywilne. W ich składzie zasiadał sędzia, dwóch podsędków i pisarz, którzy byli wybierani spośród szlachty osiadłej. W 1802 r. Trybunał Litewski zastąpiono Sądem Głównym Litewskim, który rozpoznawał apelacje od wyroków sądów ziemskich, grodzkich i miejskich. Sąd ten dzielił się na departamenty karne i cywilny. Najwyższą instancją w sprawach karnych był IV Departament, a w sprawach cywilnych III Departament Senatu Rządzącego w Petersburgu³⁵⁷.

Na ziemiach, które po 1815 r. weszły w skład Królestwa Polskiego w zakresie postępowania karnego do 1875 r. obowiązywały procedury pruska i austriacka. Ukaz z 1875

³⁵⁷ P. Jurek, *Historia...*, s. 80-81.

r. wprowadził w Królestwie Polskim rosyjską ustawę o postępowaniu sądowym karnym z 1864 r., która obowiązywała aż do 1929 r.³⁵⁸

Środkami odwoławczymi od wyroków były apelacja i kasacja³⁵⁹. Wprowadzony ukazem carskim z 1875 r. nowy ustrój sądów doprowadził do oddzielenia władzy sędziowskiej od innych organów administracji rządowej. Na terenach cesarstwa rosyjskiego została wprowadzona niezależność sądów oraz nieusuwalność sędziów, natomiast w Królestwie obowiązywała ona tylko w stosunku do sędziów sądów wyższych instancji.

Wraz z uwłaszczeniem chłopów wprowadzono na wsi sądy gminne jako odpowiednik rosyjskich sądów wiejskich. W odróżnieniu jednak od gmin rosyjskich gminy w Królestwie zamieszkiwali nie tylko chłopci, ale także drobna szlachta oraz nieliczna inteligencja wiejska, której przedstawiciele także zostawali sędziami i ławnikami tych sądów. Sądy gminne orzekały w sprawach, za które mogła zostać wymierzona kara nagany, grzywny do 3 rubli, oraz aresztu do 7 dni. Po reformie z 1875 r. jeden sąd gminny obejmował swoją właściwością obszar od jednej do czterech gmin, a jego kompetencje uległy rozszerzeniu. W pierwszej instancji, w sprawach zagrożonych karą więzienia do 1 roku, orzekał on w składzie sędziego i dwóch ławników. Zachowano zasadę wybieralności sędziów i ławników przez zgromadzenie gminne. Sędzią przestał być z urzędu wójt. Wybór sędziów gminnych zatwierdzał minister sprawiedliwości, zaś ławników gubernator³⁶⁰.

W miastach w miejsce dotychczasowych sądów burmistrzów, prezydentów miast, wydziału sądowego przy oberpolicmajstrze Warszawy oraz sądów policji poprawczej wprowadzono orzekające jednoosobowo w drobnych sprawach karnych sądy pokoju. Sędziowie tych sądów byli mianowani przez ministra sprawiedliwości. Kandydat na sędziego sądu pokoju musiał mieć ukończone 25 lat i legitymować się średnim wykształceniem lub trzyletnią praktyką sądową. Sądem odwoławczym od wyroków sądów gminnych i sądów pokoju był zjazd sędziów pokoju składający się z mianowanego przez ministra sprawiedliwości prezesa zjazdu oraz sędziów gminnych i sędziów pokoju. W Królestwie powołano 21 okręgów zjazdów, po dwa na gubernię i jeden specjalny dla Warszawy. W 1882 r. utworzono dodatkowy zjazd sędziów pokoju dla Łodzi. Zjazd zbierał się okresowo. Stale urzędowali tylko prezesi zjazdu i sekretariat. Sędziowie pokoju z danego okręgu po kolei zasiadali na sesjach sądowych³⁶¹.

³⁵⁸ D. Makilla, *Historia...*, s. 381.

³⁵⁹ P. Jurek, *Historia...*, s. 96-97.

³⁶⁰ K. Grzybowski, *Historia państwa i prawa Polski, Tom IV...*, s. 216.

³⁶¹ P. Jurek, *Historia...*, s. 97-99.

Sądy okręgowe rozpoznawały sprawy nienależące do właściwości sądów pokoju i sądów gminnych. W Królestwie działało 10 sądów okręgowych, po jednym w każdej guberni. Sąd okręgowy orzekał w składzie trzech sędziów zawodowych³⁶². Od wyroków sądów okręgowych przysługiwała apelacja do Izby Sądowej w Warszawie, która dzieliła się na departamenty cywilny i karny. W sprawach karnych Izba orzekała w składzie trzech sędziów. Funkcje sądu kasacyjnego pełniły departamenty sądowe cywilny i karny Senatu Rządzącego w Petersburgu. Rozpatrywały one kasacje od wyroków zjazdów sędziów pokoju oraz Izby Sądowej.

Od 1867 r. orzekanie w sprawach karnych wiejsko-policyjnych należało do wojennych naczelników powiatów. W sprawach przekazanych przez generała-gubernatora, jeśli wymagały tego względy bezpieczeństwa publicznego, orzekał Wojskowy Sąd Okręgowy w Warszawie. W 1908 r. obok Wojskowego Sądu Okręgowego w Warszawie został także utworzony Tymczasowy Okręgowy Sąd Wojskowy w Łodzi. Od wyroków wojskowych sądów okręgowych przysługiwało odwołanie do Głównego Sądu Wojskowego, który funkcjonował jako instancja rewizyjno-kasacyjna. Po rozwiązaniu II Dumy od września 1906 r. do maja 1907 r. działały sądy wojenno-polowe składające się z przewodniczącego i czterech oficerów. Były one powoływane przez dowódcę garnizonu. Sądy te rozpoznawały sprawę i wydawały prawomocny wyrok w ciągu doby, „gdy oczywistość przestępstwa nie wymagała śledztwa”. Wyrok podlegał natychmiastowemu wykonaniu³⁶³.

5. Okres II Rzeczypospolitej

5.1. Postępowanie odwoławcze

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. na ziemiach polskich w zakresie prawa karnego procesowego obowiązywały procedury państw zaborczych, tj. rosyjska z 1864 r., niemiecka z 1877 r., i austriacka z 1873 r. Zachowując moc obowiązującą tych procedur uznano je za dzielnicowe prawo polskie z wyłączeniem regulacji sprzecznych z Konstytucją RP oraz polską racją stanu. W dniu 3.06.1919 r. powołano komisję kodyfikacyjną, która miała przygotować m.in. projekty prawa karnego materialnego i procesowego. W 1928 r. przygotowany przez komisję projekt Kodeksu postępowania

³⁶² K. Grzybowski, *Historia państwa i prawa Polski, Tom IV...*, s. 218.

³⁶³ P. Jurek, *Historia...*, s. 99-100.

karnego przyjęto jako rozporządzenie Prezydenta RP³⁶⁴. Kodeks przejął część instytucji i rozwiązań obowiązujących w procedurach państw zaborczych, a także stanowił wyraz polskiej myśli prawniczej.

Zasada instancyjności postępowania karnego została uznana za jedną z gwarancji praworządności. Przepisy regulujące postępowanie odwoławcze zostały zawarte w Księdze VIII Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. zatytułowanej „Środki odwoławcze”. Wywodząco, że termin „odwołanie się” zawiera w sobie żądanie poddania kontroli odwoławczej rozstrzygnięcia przez inną instancję niż ta, która rozpoznawała sprawę³⁶⁵.

Zwyczajnymi środkami odwoławczymi były zażalenie oraz apelacja i kasacja.

Zażalenie stanowiło środek odwoławczy od postanowień zamykających drogę do wydania wyroku oraz od innych postanowień w wypadkach przewidzianych ustawie, a także od wskazanych w ustawie zarządzeń (art. 448 i art. 456 k.p.k. z 1928 r.). Środkami odwoławczymi od wyroków były natomiast apelacja i kasacja (art. 457 i art. 488 k.p.k. z 1928 r.).

Zażalenie miało skutek względnie dewolutywny, albowiem stosownie do art. 453 § 1 k.p.k. z 1928 r. sąd wydający zaskarżone postanowienie uznając zażalenie za zasadne mógł je uwzględnić. W przeciwnym razie przysyłał zażalenie do rozpoznania sądowi odwoławczemu. Wniesienie zażalenia nie wstrzymywało wykonania zaskarżonego postanowienia. Sąd, który wydał zaskarżone postanowienie lub sąd odwoławczy mogły jednak wstrzymać jego wykonanie (art. 454 k.p.k. z 1928 r.).

Apelacja przysługiwała od wyroków sądów grodzkich oraz od wyroków sądów okręgowych wydanych w pierwszej instancji, o ile ustawa nie stanowiła inaczej (art. 457 k.p.k. z 1928 r.).

Apelacja nie stanowiła środka odwoławczego od następujących wyroków:

- a) od wyroków wydanych przez sąd okręgowy z udziałem przysięgłych oraz wyroków sądów pierwszej instancji w sprawach karno-administracyjnych (zgodnie z art. 488 zdanie drugie k.p.k. z 1928 r. oraz art. 626 § 1 k.p.k. z 1928 r. wyroki te podlegały zaskarżeniu kasacją do Sądu Najwyższego);
- b) od wyroków wydanych w pierwszej instancji przez sąd okręgowy w postępowaniu karnym skarbowym (zgodnie z art. 230 ustawy karnej skarbowej

³⁶⁴ Rozporządzenie Prezydenta RP z 19.03.1928 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 33, poz. 313) powoływany dalej jako k.p.k. z 1928 r.

³⁶⁵ A. Mogilnicki, E.S. Rappaport, *Kodeks postępowania karnego, Część II, Motywy ustawodawcze*, Warszawa 1929, s. 549.

z 2.08.1926 r.³⁶⁶ od wyroków tych na ziemiach byłego zaboru rosyjskiego przysługiwała skarga kasacyjna, na ziemiach byłego zaboru pruskiego skarga rewizyjna, zaś na ziemiach byłego zaboru austriackiego zażalenie nieważności do Sądu Najwyższego; na podstawie art. 229 ustawy karnej skarbowej z 18.03.1932 r.³⁶⁷ oraz art. 349 § 1 dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 3.11.1936 r. – Prawo karne skarbowe³⁶⁸ od wyroków wydanych w pierwszej instancji przez sąd okręgowy przysługiwała kasacja do Sądu Najwyższego);

- c) od wyroków sądów apelacyjnych wydanych w pierwszej instancji w sprawach o zbrodnie i występki określone w rozporządzeniu Prezydenta RP z 24.10.1934 r. o niektórych przestępstwach przeciwko bezpieczeństwu Państwa³⁶⁹, od których zgodnie z art. 32 § 1 rozporządzenia przysługiwała kasacja do Sądu Najwyższego.

Apelacja zakładała pełną merytoryczną kontrolę zaskarżonego wyroku z przeprowadzaniem dowodów w postępowaniu odwoławczym, w tym także z możliwością powtórzenia dowodów przeprowadzonych przed sądem pierwszej instancji, jeżeli co do ich przeprowadzenia bądź rzetelności formułowano w apelacji zarzuty (art. 475 k.p.k. z 1928 r.). Rozpoznając apelację wniesioną na niekorzyść oskarżonego od wyroku uniewinniającego w sprawie o przestępstwo ścigane z urzędu sąd odwoławczy zobowiązany był przeprowadzić ponownie postępowanie dowodowe (art. 476 k.p.k. z 1928 r.). Zgodnie z art. 478 k.p.k. z 1928 r. sąd odwoławczy mógł oddalić wniosek o przeprowadzenie nowego dowodu jedynie wówczas, gdy okoliczność, która miała być udowodniona, nie mogła mieć wpływu na treść orzeczenia o winie. Wskazywano, że tak szeroko zakreślona możliwość przeprowadzania dowodów w postępowaniu odwoławczym wynika z zasady bezpośredniości³⁷⁰.

Oskarżony aresztowany nie miał jednak pełnej możliwości uczestniczenia w postępowaniu dowodowym przed sądem drugiej instancji. Sprowadzano go na rozprawę apelacyjną tylko na zgłoszone żądanie, jeżeli znajdował się on w areszcie w siedzibie sądu odwoławczego. W pozostałych wypadkach o doprowadzeniu oskarżonego na rozprawę decydował sąd odwoławczy (art. 479 § 1 i 2 k.p.k. z 1928 r.).

³⁶⁶ Dz.U. Nr 105, poz. 609.

³⁶⁷ Dz.U. Nr 34, poz. 355.

³⁶⁸ Dz.U. Nr 84, poz. 581.

³⁶⁹ Dz.U. Nr 94, poz. 851.

³⁷⁰ A. Mogilnicki, E.S. Rappaport, *Kodeks postępowania karnego, Część II...*, s. 595.

Kodeks nie zakreślał podstaw apelacji. Przepis art. 470 k.p.k. z 1928 r. stanowił, iż „w wywodzie apelacji wyszczególnia się zarzuty czynione wyrokowi i wskazuje się te części wyroku, których uchylenia lub zmiany strona żąda”. W literaturze procesowej wskazywano, że wymóg sformułowania w apelacji zarzutów ma jedynie charakter instrukcyjno-porządkowy, jako wskazówka dla składającego apelację, w związku z czym brak sformułowania zarzutów nie może być podstawą do odmowy jej przyjęcia³⁷¹. Potwierdzeniem poglądu o instrukcyjno-porządkującej funkcji zarzutów apelacyjnych był także przepis art. 459 k.p.k. z 1928 r., zgodnie z którym w apelacji można było także podnosić zarzuty, które nie stanowiły lub nie mogły stanowić przedmiotu zażalenia. Sąd odwoławczy nie był zatem związany zarzutami zawartymi w apelacji. Granice kontroli odwoławczej wyznaczał natomiast zakres zaskarżenia, który stosownie do art. 458 § 1 i 2 k.p.k. z 1928 r. mógł obejmować całość lub część wyroku, przy czym apelację wniesioną od orzeczenia o winie uznawano za zwróconą także przeciwko orzeczeniu o karze. Apelację na korzyść oskarżonego oprócz oskarżonego i jego obrońcy mógł wnieść również prokurator, a jeśli oskarżony był niepełnoletni lub ubezwłasnowolniony także jego rodzice, małżonek, opiekun lub kurator (art. 460 k.p.k. z 1928 r.).

Apelację na niekorzyść oskarżonego mógł wnieść jedynie oskarżyciel, przy czym oskarżyciel posiłkowy nie mógł wnieść apelacji co do kary (art. 463 § 1 i 2 k.p.k. z 1928 r.).

Rozpoznając sprawę sąd odwoławczy nie mógł wyjść poza granice apelacji za wyjątkiem sytuacji wskazanych w art. 485 a – e k.p.k. z 1928 r., tj. stwierdzenia braku znamion przestępstwa; w celu poprawienia błędnej kwalifikacji prawnej czynu; w razie stwierdzenia nieważności wyroku; w sytuacji uchylecia wyroku na korzyść współoskarżonych którzy nie złożyli apelacji, jeżeli uchylał wyrok co do oskarżonego na którego korzyść wniesiono apelację, a te same względy przemawiały za uchyleciem wyroku na rzecz pozostałych współoskarżonych; a także w sytuacji rozpoznania sprawy bez skargi uprawnionego oskarżyciela albo bez wymaganego ustawą wniosku pokrzywdzonego.

Po rozpoznaniu apelacji sąd odwoławczy zatwierdzał zaskarżony wyrok bądź uchylał go w całości lub w części orzekając merytorycznie. Nie był natomiast uprawniony do

³⁷¹ L. Peiper, *Komentarz do kodeksu postępowania karnego*, Kraków 1929, s. 318 i n.; J. Nisenson, M. Siewierski, *Kodeks postępowania karnego z komentarzem*, Warszawa 1939, s. 233; D. Świecki, *Apelacja w postępowaniu karnym...*, s. 58 i n.; tenże *Granice kontroli odwoławczej*, [w:] Białostockie Studia Prawnicze 2018, vol. 23, nr 1, s. 176.

uchylenia zaskarżonego wyroku i przekazania sprawy sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania (art. 483 k.p.k. z 1928 r.).

Od wyroku sądu drugiej instancji przysługiwała kasacja, której podstawą mogły być zarzuty nieprawidłowego zastosowania ustawy przy określeniu przestępstwa i wymierzeniu kary oraz obrazy przepisów postępowania sądowego (art. 494 k.p.k. z 1928 r.). Możliwość reformatoryjnego orzeczenia przez sąd kasacyjny ograniczała się do poprawienia błędnej kwalifikacji prawnej czynu lub omyłki niezwiązanej z koniecznością dokonania nowych ustaleń. Sąd kasacyjny mógł także zmienić zaskarżony wyrok i uniewinnić oskarżonego lub umorzyć postępowanie w razie stwierdzenia braku cech przestępstwa, braku skargi uprawnionego oskarżyciela lub wniosku pokrzywdzonego, a także występowania przesłanek do umorzenia postępowania³⁷².

Odmienne regulacje dotyczące postępowania odwoławczego zawarte były w Kodeksie wojskowego postępowania karnego z 1936 r.³⁷³ Zgodnie z art. 344 § 1 w.k.p.k. z 1936 r. środkiem odwoławczym od wyroku sądu wojskowego wydanego w pierwszej instancji była rewizja. Stosownie do art. 355 § 1 a-c w.k.p.k. z 1936 r. podstawą rewizji mogły być zarzuty: obrazy przepisu postępowania sądowego, nieprawidłowego zastosowania ustawy przy określaniu przestępstwa i wymierzeniu kary oraz znacznej niewspółmierności kary w stosunku do okoliczności sprawy. Rewizja nie mogła zatem opierać się na zarzucie błędnych ustaleń faktycznych. Jeżeli w trakcie posiedzenia niejawnego lub rozprawy rewizyjnej ujawniła się konieczność przeprowadzenia dodatkowych dowodów sędzia sprawozdawca, bądź Najwyższy Sąd Wojskowy, mogli zarządzić przeprowadzenie dowodów przez sąd pierwszej instancji (art. 359 § 1 i 2 w.k.p.k. z 1936 r.). Sąd drugiej instancji nie przeprowadzał zatem bezpośrednio postępowania dowodowego.

Po rozpoznaniu rewizji Najwyższy Sąd Wojskowy albo oddalał rewizję, albo uchylając zaskarżony wyrok w całości lub w części wydawał własne orzeczenie, bądź przekazywał sprawę do ponownego rozpoznania sądowi pierwszej instancji, albo też stwierdzając nieważność zaskarżonego wyroku przekazywał sprawę właściwemu organowi (art. 360 § 2 w.k.p.k. z 1936 r.).

³⁷² M. Rogacka-Rzewnicka, *Kasacja w polskim procesie karnym*, Warszawa 2001, s. 46.

³⁷³ Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z 29.09.1936 r. - Kodeks wojskowego postępowania karnego (Dz. U. Nr 76, poz. 537) powoływany dalej jako w.k.p.k. z 1936 r.

Poza Kodeksem postępowania karnego z 1928 r. pozostawiono przepisy o postępowaniu doraźnym, które było unormowane ustawą z 1919 r.³⁷⁴, zastąpioną następnie rozporządzeniem Prezydenta RP z 1928 r. o postępowaniu doraźnym³⁷⁵. Postępowanie doraźne stanowiło szczególny tryb postępowania karnego. Charakteryzowało się przyspieszeniem i uproszczeniem procesu (art. 11, 13, 21), zaostrzeniem sankcji karnej, która mogła przekroczyć górną granicę ustawowego zagrożenia (art. 32), brakiem możliwości skorzystania ze środków odwoławczych (art. 25 § 1) oraz natychmiastową wykonalnością wyroku (art. 26).

5.2. Ustrój i organizacja sądów

System organizacji sądów w II Rzeczypospolitej początkowo kształtował się w oparciu o systemy sądowe byłych państw zaborczych.

Dekretem Naczelnika Państwa z 8.02.1919 r.³⁷⁶ powołano Sąd Najwyższy. Sądami niższego rzędu były sądy apelacyjne oraz okręgowe. W odniesieniu do najniższego szczebla sądownictwa pomiędzy poszczególnymi dzielnicami występowały zasadnicze różnice.

W byłym zaborze rosyjskim sądami pierwszej instancji były sądy pokoju oraz sądy gminne. Na terenie zaboru pruskiego, byłego zaboru austriackiego oraz na terenie województwa śląskiego funkcjonowały sądy powiatowe. Na ziemiach byłego zaboru pruskiego przy sądach powiatowych funkcjonowały sądy ławnicze oraz sądy pokoju działające zamiast, bądź przy sądach powiatowych. Sądy ławnicze właściwe do rozpoznawania spraw karnych orzekały w składzie trzyosobowym, tj. sędziego zawodowego oraz dwóch ławników. Od sędziów sądów pokoju nie wymagano kwalifikacji prawniczych. Konstytucja marcowa z 1921 r.³⁷⁷ potwierdziła istnienie wybieranych przez obywateli sędziów pokoju, a także sądów przysięgłych. Zgodnie z art. 2 Konstytucji marcowej niezależne sądy stanowiły organy narodu w zakresie wymiaru sprawiedliwości.

³⁷⁴ Ustawa z 30.06.1919 r. w przedmiocie sądów doraźnych (Dz.U. Nr 55, poz. 341).

³⁷⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 19.03.1928 r. o postępowaniu doraźnym (Dz.U. Nr 33, poz. 315).

³⁷⁶ Dekret Naczelnika Państwa z 8.02.1919 r. - w przedmiocie ustroju Sądu Najwyższego (Dziennik Praw Nr 15, poz. 199).

³⁷⁷ Ustawa z 17.03.1921 r. - Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 44, poz. 267).

Ujednoczenie struktury sądów powszechnych nastąpiło w 1928 r.³⁷⁸ Na czteroszczeblową strukturę sądów powszechnych składały się: sądy grodzkie oraz sędziowie pokoju, sądy okręgowe, sądy apelacyjne i Sąd Najwyższy. Sędziowie pokoju, mimo że zostali przewidziani w Konstytucji marcowej, nie zostali jednak powołani. Było to wyrazem braku zaufania władz do udziału czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości.

Konstytucja z 1935 r.³⁷⁹ uznała sądy za organy państwa podporządkowane Prezydentowi RP na równi z innymi organami państwowymi, odrzucając tym samym zasadę podziału władz i nie zawierała już postanowień o sędziach pokoju.

Sądami pierwszej instancji, orzekającymi w poważniejszych sprawach oraz rozpoznającymi środki odwoławcze od orzeczeń sądów grodzkich i od postanowień sędziów śledczych, były sądy okręgowe. Sądy te miały orzekać w składzie trzech sędziów zawodowych, z możliwością odstępstw na rzecz orzekania jednoosobowego. Do rozstrzygania spraw o zbrodnie i przestępstwa polityczne przy sądach okręgowych miały zostać utworzone sądy przysięgłych. Do ich powołania jednak nie doszło. Na obszarze byłego zaboru pruskiego sądy te zostały zniesione w 1919 r. Sądy przysięgłych działały jedynie w byłej Galicji na podstawie dawnych przepisów austriackich i zostały zniesione w 1938 r.³⁸⁰

Sądami drugiej instancji, rozpoznającymi odwołania od wyroków wydanych w pierwszej instancji przez sądy okręgowe, były sądy apelacyjne, które orzekały także jako sądy pierwszej instancji w sprawach przekazanych im przez ustawy (w pierwszej i jedynej instancji orzekały w postępowaniu doraźnym). Sądy apelacyjne orzekały w składzie trzyosobowym, a wyjątkowo jednoosobowo.

Najwyższą instancją był Sąd Najwyższy. Rozpoznawał on kasacje od wyroków sądów apelacyjnych oraz od wyroków sądów okręgowych i sądów przysięgłych. Orzekał także w innych sprawach przekazanych przez ustawy, takich jak sprawy dyscyplinarne adwokatów oraz dotyczące ważności wyborów. Orzeczenia zapadały zwykle w składzie trzyosobowym bądź w składzie powiększonym, tj. siedmioosobowym, całej izby albo zgromadzenia ogólnego³⁸¹.

³⁷⁸ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 6.02.1928 r. - Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. Nr 12, poz. 93).

³⁷⁹ Ustawa Konstytucyjna z 23.04.1935 r., Dz.U. Nr 30, poz. 227.

³⁸⁰ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia...*, s. 548-549.

³⁸¹ P. Jurek, *Historia...*, s. 113-115.

Poza strukturą sądów powszechnych rozpoznających sprawy karne funkcjonowały także sądy wojskowe. Dzieliły się one na sądy pułkowe, sądy okręgów generalnych i Naczelny Sąd Wojskowy. Postępowanie przed tymi sądami było dwuinstancyjne. W 1920 r. zniesiono sądy pułkowe, wprowadzając w ich miejsce sądy wojskowe i sądy marynarki wojennej. Podczas wojny na terenie działań wojennych miały działać sądy polowe, a w marynarce wojennej sądy eskadry. Nadzór nad sądami wojskowymi należał do ministra spraw wojskowych. Sądy wojskowe orzekały na podstawie kodeksu karnego wojskowego i kodeksu wojskowego postępowania karnego w sprawach karnych oraz regulaminowych osób wojskowych³⁸².

6. Okres Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej

6.1. Postępowanie odwoławcze

Po zmianie ustroju politycznego w literaturze procesowej podjęto krytykę obowiązującego przed wojną apelacyjno-kasacyjnego modelu kontroli odwoławczej, zarzucając mu istotny wpływ na przewlekłość postępowania, znaczne koszty, a także osłabianie poczucia odpowiedzialności sędziego orzekającego w pierwszej instancji spowodowane przeświadczeniem, że sąd odwoławczy i tak naprawi ewentualne braki i uchybienia postępowania przed sądem a *quo*³⁸³.

Ustawą z 27.04.1949 r. o zmianie przepisów postępowania karnego³⁸⁴ w miejsce trójinstancyjnego postępowania odwoławczego z apelacją i kasacją wprowadzono postępowanie dwuinstancyjne z rewizją. Jako nadzwyczajny środek zaskarżenia, umożliwiający wzruszenie prawomocnych orzeczeń sądowych, wprowadzono rewizję nadzwyczajną do Sądu Najwyższego, przyznając prawo do jej wniesienia początkowo jedynie Pierwszemu Prokuratorowi Sądu Najwyższego (art. 509 § 1 k.p.k. z 1928 r. po nowelizacji z 27.04.1949 r.).

Zgodnie z art. 484 k.p.k. z 1928 r. po nowelizacji z 27.04.1949 r. podstawę rewizji mogły stanowić wyłącznie zarzuty: obrazy przepisów prawa materialnego, bezwzględne

³⁸² P. Jurek, *Historia...*, s. 115-117.

³⁸³ S. Śliwiński, *Polski proces karny przed sądem powszechnym. Przebieg procesu i postępowanie wykonawcze*, Warszawa 1948, s. 120-122; A. Bachrach, *Niektóre zagadnienia procesu karnego w świetle Konstytucji. Z praktyki i teorii procesowej w latach 1945-1952*, Warszawa 1953, s. 34.

³⁸⁴ Dz.U. Nr 32, poz. 238.

przyczyny rewizyjne wskazane w art. 491 b – f k.p.k. z 1928 r. po nowelizacji z 27.04.1949 r., obrazy przepisów prawa procesowego, jeżeli mogła ona mieć wpływ na treść wyroku, błędnej oceny okoliczności faktycznych przyjętych za podstawę wyroku oraz rażącej niewspółmierności kary albo nieodpowiedniego zastosowania lub niezastosowania środka zabezpieczającego lub wychowawczego.

Wprowadzono wymóg, aby rewizja zawierała wskazanie zarzucanych uchybień (art. 486 § 1 k.p.k. z 1928 r. po nowelizacji z 27.04.1949 r.) oraz wyłączono możliwość domagania się przeprowadzenia w postępowaniu rewizyjnym nowych dowodów co do istoty sprawy (art. 486 § 5 k.p.k. z 1928 r. po nowelizacji z 27.04.1949 r.). Jedynie w wyjątkowych wypadkach, gdy miałyby się to przyczynić do przyspieszenia postępowania, a nie było wymagane prowadzenie przewodu sądowego w całości lub w znacznej części, sąd rewizyjny mógł przeprowadzić dowód w postępowaniu odwoławczym, za wyjątkiem postępowania rewizyjnego przed Sądem Najwyższym (art. 502 § 1 – 3 k.p.k. z 1928 r. po nowelizacji z 27.04.1949 r.).

Oskarżonego aresztowanego nie doprowadzano na rozprawę rewizyjną przed Sądem Najwyższym oraz apelacyjnym. Ustawa dopuszczała jedynie możliwość doprowadzenia oskarżonego aresztowanego na rozprawę rewizyjną przed sądem okręgowym, gdy sąd ten uznał to za celowe (art. 493 § 2 k.p.k. z 1928 r. po nowelizacji z 27.04.1949 r.). Zachowano możliwość skazania oskarżonego, który został uniewinniony w pierwszej instancji, a także zaostrzenia kary w instancji odwoławczej, ograniczając ją do tych wypadków, gdy pozwalały na to dowody ujawnione w trakcie przewodu sądowego przed sądem pierwszej instancji. W innych wypadkach sąd rewizyjny uchylał zaskarżony wyrok i przekazywał sprawę właściwemu sądowi do ponownego rozpoznania (art. 496 pkt 1 w zw. z art. 501 § 1 k.p.k. z 1928 r. po nowelizacji z 27.04.1949 r.).

Możliwość skazania oskarżonego dopiero w instancji odwoławczej bez zapewnienia mu prawa do wzięcia w niej udziału, z oparciem się tylko o dowody zawarte w aktach sprawy, stała się przedmiotem krytyki ze strony doktryny, wyrażanej najmocniej przez M. Cieślaka³⁸⁵, który dostrzegał jej sprzeczność z zagwarantowanym w art. 53 ust. 2 Konstytucji PRL³⁸⁶ prawem oskarżonego do obrony.

³⁸⁵ M. Cieślak, *Merytoryczne pogorszenie sytuacji oskarżonego w sądzie odwoławczym na skutek założonej na jego niekorzyść rewizji lub rewizji nadzwyczajnej*, PiP 1964, z. 8–9, s. 287: „jest nie do pogodzenia z prawem do obrony sytuacja, kiedy sąd skazuje oskarżonego lub podwyższa mu karę bez przesłuchania go i bez dania mu możliwości złożenia przed tym sądem jakiegokolwiek oświadczenia, a więc przepisy art. 388 i 380 § 3 k.p.k. z 1928 r. przynajmniej wzięte dosłownie popadają w kolizję z Konstytucją”.

³⁸⁶ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy 22.07.1952 r., Dz.U. Nr 33, poz. 232.

Formalnie Kodeks postępowania karnego z 1928 r. został uchylony dopiero wraz z wejściem w życie Kodeksu postępowania karnego z 19.04.1969 r.³⁸⁷

Kodeks postępowania karnego z 1969 r. normował postępowanie w sprawach karnych należących do właściwości sądów powszechnych i wojskowych. Poza zakresem jego regulacji znalazły się sprawy karnoskarbowe, a także sprawy dotyczące postępowania w sprawach nieletnich oraz wykroczeń, objętych postępowaniem karno-administracyjnym. W kodeksie z 1969 r. zachowano dwuinstancyjność postępowania z rewizją jako zwyczajnym środkiem odwoławczym. Zgodnie z art. 382 k.p.k. z 1969 r. sąd odwoławczy rozpoznawał sprawę w granicach środka odwoławczego, a w zakresie szerszym jedynie w wypadkach przewidzianych w ustawie. Granice środka odwoławczego uznawane były za podstawowy element decydujący o zakresie kontroli odwoławczej³⁸⁸. Po rozpoznaniu rewizji sąd odwoławczy mógł utrzymać w mocy zaskarżony wyrok, zmienić go orzekając odmiennie co do istoty sprawy, albo uchylić zaskarżony wyrok przekazując sprawę sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania.

6.2. Ustrój i organizacja sądów

Dekretem z 22.02.1946 r. - Prawo o sądach obywatelskich powołano sądy obywatelskie³⁸⁹. Miały one orzekać w pierwszej instancji w wymienionych w dekrete drobniejszych sprawach cywilnych i karnych. W razie zawilości sprawy sąd obywatelski mógł przekazać ją do rozpoznania sądowi grodzkiemu. Od wyroku sądu obywatelskiego przysługiwała apelacja do sądu okręgowego. Sądy obywatelskie nie zostały jednak wprowadzone na obszarze całego państwa.

Ustawą z 20.07.1950 r. o zmianie przepisów postępowania karnego³⁹⁰ zlikwidowano sądy grodzkie, okręgowe i apelacyjne powołując w ich miejsce sądy powiatowe i wojewódzkie. Po 1944 r. do wymiaru sprawiedliwości wprowadzono także szeroki udział ławników jako czynnika społecznego.

³⁸⁷ Dz. U. Nr 13, poz. 96.

³⁸⁸ K. Marszał, *Problem granic środka odwoławczego w polskim procesie karnym*, Problemy prawa karnego, Katowice 1975, z. 1, s. 67; J. Izydorczyk, *Granice orzekania...*, s. 156 i n.; M. Klejnowska, *Ograniczenia sądu odwoławczego...*, s. 45 i n.; D. Świecki, *Granice kontroli odwoławczej...*, s. 177 i n.; S. Paweła, *Względne przyczyny odwoławcze*, Warszawa 1970, s. 9; F. Prusak, *Podstawy rewizji w procesie karnym*, Bydgoszcz 1970, s. 19 i 143.

³⁸⁹ Dz. U. Nr 8, poz. 64.

³⁹⁰ Dz.U. Nr 38, poz. 348.

Ogólne przepisy o ustroju sądownictwa w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej zostały zawarte w Rozdziale 6 Konstytucji PRL z 1952 r.³⁹¹ Podstawowym aktem prawnym określającym funkcjonowanie sądownictwa pozostawało formalnie przedwojenne Prawo o ustroju sądów powszechnych z 6.02.1928 r. Nowa ustawa Prawo o ustroju sądów powszechnych została uchwalona dopiero 20.06.1985 r.³⁹²

Struktura organizacyjna sądów powszechnych do 1975 r. stanowiła odzwierciedlenie podziału administracyjnego państwa. Na najniższym szczeblu funkcjonowały, orzekające jako sądy pierwszej instancji, sądy powiatowe (od 1.06.1975 r. sądy rejonowe), powołane dla każdego powiatu oraz dla każdego miasta stanowiącego powiat miejski. Wyższym szczeblem w organizacji sądownictwa powszechnego były sądy wojewódzkie. Orzekały one w pierwszej instancji w poważniejszych sprawach przekazanych im ustawą oraz rozpoznawały środki odwoławcze w postaci rewizji i zażaleń od orzeczeń wydanych w pierwszej instancji przez sądy powiatowe. Naczelnym organem sądownym, sprawującym nadzór judykacyjny nad działalnością sądów powszechnych oraz sądów szczególnych, był Sąd Najwyższy. Ustawą z 15.02.1962 r. o Sądzie Najwyższym³⁹³ rozszerzono nadzór judykacyjny Sądu Najwyższego na orzecznictwo sądów wojskowych i sądów ubezpieczeń społecznych. Sąd Najwyższy został jednocześnie podporządkowany Radzie Państwa, która powoływała jego sędziów na okres 5 lat. Sąd Najwyższy rozpoznawał środki odwoławcze od orzeczeń wydanych w pierwszej instancji przez sądy wojewódzkie, a także rewizje nadzwyczajne od prawomocnych orzeczeń. Do jego kompetencji należało również uchwalanie wytycznych wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej, które wiązały wszystkie sądy powszechne oraz podejmowanie uchwał zawierających odpowiedzi na pytania prawne. Sąd Najwyższy rozpatrywał również sprawy przekazane do jego właściwości przez przepisy prawa.

Obok sądownictwa państwowego specyficzną instytucją ustrojową PRL były sądy społeczne, powołane do rozpatrywania niektórych drobnych spraw karnych i cywilnych. Orzekały one w sprawach o naruszenie zasad współżycia i ładu społecznego takich jak lekceważenie obowiązków obywatelskich, rodzinnych i pracowniczych, zakłócanie spokoju i porządku w miejscach pracy lub zamieszkania oraz spory na tle stosunków sąsiedzkich. Podstawą ich działania była ustawa o sądach społecznych z 30.03.1965 r.³⁹⁴

³⁹¹ Dz.U. Nr 33, poz. 232.

³⁹² Dz.U. Nr 31, poz. 137.

³⁹³ Dz.U. Nr 11, poz. 54.

³⁹⁴ Dz.U. Nr 13, poz. 92.

Sądy społeczne nie wymierzały kary, lecz stosowały środki oddziaływania w postaci zobowiązania do przeproszenia pokrzywdzonego, zobowiązania do naprawienia szkody, nagany, upomnienia, zobowiązania do wpłacenia na określony cel określonej kwoty, nie wyższej niż 10% miesięcznego wynagrodzenia za pracę. Wykonanie orzeczenia sądu społecznego nie było objęte przymusem państwowym. Sądy społeczne działały w zakładach pracy oraz jako społeczne komisje pojednawcze w miejscu zamieszkania. Członków sądów społecznych wybierano na zebraniach w zakładach pracy, a członków społecznych komisji pojednawczych wybierały komitety Frontu Jedności Narodu. Od orzeczeń sądów społecznych nie przysługiwały środki odwoławcze. Zakładano, że znaczenie i zakres rozstrzygania konfliktów przez sądy społeczne za pomocą środków społeczno-wychowawczych będzie wzrastać bez konieczności angażowania organów sądowych stosujących przymus państwowy.

W latach 1945-1951 w drobnych sprawach karnych, określanych jako wykroczenia orzekały organy administracji państwowej. Ukarany mógł jednak w każdym przypadku żądać przekazania sprawy do sądu. Ustawą z 15.12.1951 r. o orzecznictwie karno-administracyjnym³⁹⁵ orzekanie w sprawach wykroczeń przekazano kolegiom orzekającym przy prezydiach gminnych, miejskich, dzielnicowych i powiatowych rad narodowych, przy czym kolegia nie były uprawnione do wymierzenia kary aresztu. Postępowanie toczyło się jawnie, kolegialnie oraz kontradyktoryjnie. Od orzeczeń kolegiów przy prezydiach rad narodowych orzekających w pierwszej instancji przysługiwało odwołanie do kolegiów przy prezydiach rad narodowych bezpośrednio wyższego stopnia. Oprócz kolegiów organami właściwymi do rozpatrywania niektórych spraw o wykroczenia były również organy administracji górniczej, administracji morskiej oraz administracji miast.

Ustawą z 22.05.1958 r. o zaostrzeniu odpowiedzialności karnej za chuligaństwo³⁹⁶ podwyższono sankcję za stanowiące takie czyny przestępstwa oraz wykroczenia. Upoważniano jednocześnie kolegia do wymierzania za wykroczenia o charakterze chuligańskim kary aresztu. W miejsce odwołania do kolegiów przy prezydiach rad narodowych bezpośrednio wyższego stopnia wprowadzono możliwość żądania skierowania sprawy na drogę postępowania sądowego. Ustawą z 17.06.1966 r. o przekazaniu niektórych drobnych przestępstw jako wykroczeń do orzecznictwa karno-administracyjnego³⁹⁷ rozszerzono zakres spraw rozpoznawanych przez kolegia, co miało

³⁹⁵ Dz.U. Nr 66, poz. 454.

³⁹⁶ Dz.U. Nr 34, poz. 152.

³⁹⁷ Dz.U. Nr 23, poz. 149.

odciążyć sądy od rozpoznawania drobnych spraw i pozwolić im na skoncentrowanie się na sprawach poważniejszych. Ustawami z 20.05.1971 r. Kodeks wykroczeń³⁹⁸, Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia³⁹⁹ oraz o ustroju kolegiów do spraw wykroczeń⁴⁰⁰ dokonano gruntownej reformy ustroju i działalności kolegiów.

7. Okres III Rzeczypospolitej

7.1. Postępowanie odwoławcze

Ustawą z 29.06.1995 r. o zmianie Kodeksu postępowania karnego, ustawy o ustroju sądów wojskowych, ustawy o opłatach w sprawach karnych i ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich⁴⁰¹ zastąpiono rewizję apelacją, zaś rewizję nadzwyczajną kasacją. Zmiana nazwy środka odwoławczego nie spowodowała jednak pozbawienia apelacji cech rewizyjnych. Sąd drugiej instancji w dalszym ciągu nie mógł prowadzić postępowania dowodowego co do istoty sprawy, a po rozpoznaniu apelacji mógł zarówno utrzymać w mocy zaskarżony wyrok, zmienić go rozstrzygając sprawę merytorycznie, a także uchylić zaskarżony wyrok i przekazać sprawę sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania.

W podobny sposób postępowanie odwoławcze zostało uregulowane w Kodeksie postępowania karnego z 1997 r.⁴⁰²

W literaturze procesowej wskazywano, że o modelu kontroli odwoławczej decydują dwa czynniki, tj. normatywnie wskazany cel środka zaskarżenia oraz określona struktura kontroli odwoławczej. Za zasadniczą funkcję kontroli odwoławczej uznawano reformatoryjno-kasacyjną reakcję na nieprawidłowości zaskarżonego orzeczenia⁴⁰³. Do zalet tego modelu postępowania odwoławczego zaliczano możliwość szerokiego zakresu kontroli odwoławczej oraz odformalizowanie środka zaskarżenia wnoszonego przez podmiot nieprofesjonalny prawniczo⁴⁰⁴. Jako jego wady wskazywano natomiast

³⁹⁸ Dz.U. Nr 12, poz. 114.

³⁹⁹ Dz.U. Nr 12, poz. 116.

⁴⁰⁰ Dz.U. Nr 12, poz. 118.

⁴⁰¹ Dz.U. Nr 89, poz. 443.

⁴⁰² Tekst jedn. Dz.U. z 2018 r. poz. 1987.

⁴⁰³ M. Klejnowska, *Ograniczenia sądu odwoławczego orzekającego w sprawie karnej po wniesieniu środka zaskarżenia*, Rzeszów 2008, s. 32 i n.

⁴⁰⁴ Zob. m.in. S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2009, s. 537 i n.; M. Klejnowska, *Ograniczenia sądu odwoławczego...*, s. 32 i n.

prowadzący do wydłużenia czasu trwania postępowania rozdźwięk pomiędzy postępowaniem pierwszoinstancyjnym a odwoławczym, wynikający ze zbyt daleko idących ograniczeń merytorycznego orzekania przez sąd drugiej instancji, wadliwych regulacji odnoszących się do możliwości sądu odwoławczego do bezpośredniego poznania faktów, niedopuszczalności dowodzenia co do istoty sprawy oraz zakreślonych bardzo szeroko kompetencji do wydawania orzeczeń kasatoryjnych⁴⁰⁵. W wadach tych upatrywano jedną z przyczyn powodujących niefunkcjonalność i przewlekłość postępowania sądowego⁴⁰⁶. Postulaty usprawnienia i przyśpieszenia procesu karnego, m.in. poprzez zmianę modelu postępowania odwoławczego, przyznanie sądowi odwoławczemu większych możliwości reformatoryjnego orzekania oraz ograniczenie reguł *ne peius*, stały się jednymi z głównych założeń Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego⁴⁰⁷.

Ustawami z 27.09.2013 r.⁴⁰⁸ oraz z 20.02.2015 r.⁴⁰⁹ o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw dokonano istotnej zmiany modelu postępowania odwoławczego w sprawach karnych w kierunku znacznie zbliżającym go do apelacyjnego. Zwiększono uprawnienia sądu odwoławczego do merytorycznego orzekania oraz do przeprowadzenia postępowania dowodowego, ograniczając jednocześnie możliwość wydawania orzeczeń o charakterze kasatoryjnym. Możliwość uchylecia zaskarżonego wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania sądowi pierwszej instancji ograniczono do wypadków wskazanych w art. 437 § 2 k.p.k., tj. bezwzględnych przyczyn odwoławczych z art. 439 § 1 k.p.k., zakazu merytorycznego orzekania wynikającego z reguł *ne peius* z art. 454 k.p.k., oraz konieczności przeprowadzenia na nowo przewodu w całości.

W wyniku kolejnej nowelizacji dokonanej ustawą z 11.03.2016 r.⁴¹⁰ sąd odwoławczy uzyskał bardzo szeroko zakreślone uprawnienie do przeprowadzenia postępowania dowodowego, które limitowane było z jednej strony poprzez stwierdzenie niecelowości przeprowadzania dowodów z przyczyn uzasadniających uchylenie zaskarżonego wyroku i

⁴⁰⁵ Zob. m.in. H. Paluszkiwicz, *Zasada bezpośredniości*, [w:] System prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego. Tom III. Część 2, red. P. Wiliński, Warszawa 2014, s. 1070.

⁴⁰⁶ Zob. m.in. D. Wysocki, *Postępowanie apelacyjne w procesie karnym (uwagi de lege ferenda)*, PiP 2011, z. 1, s. 18 i n.; T. Grzegorzczak, *Podstawowe kierunki projektowanych zmian procedury karnej*, PiP 2012, z. 11, s. 26; P. Hofmański, S. Zabłocki, *Dowodzenie w postępowaniu apelacyjnym i kasacyjnym – kwestie modelowe*, [w:] Funkcje procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tylmana, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2011, s. 475.

⁴⁰⁷ S. Zabłocki, *Priorytety Komisji w zakresie analizy rozwiązań dotyczących postępowania odwoławczego oraz postępowania w trybie nadzwyczajnych środków zaskarżenia*, BKKPK 2010, nr 2, s. 9 i n.

⁴⁰⁸ Dz.U. z 2013 r. poz. 1247.

⁴⁰⁹ Dz.U. z 2015 r. poz. 396.

⁴¹⁰ Dz.U. z 2016 r. poz. 437.

przekazanie sprawy sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania (art. 452 § 2 w zw. z art. 437 § 2 zdanie drugie k.p.k.), zaś z drugiej strony poprzez powiązanie zakresu postępowania dowodowego z zakresem rozpoznania sprawy przez sąd drugiej instancji.

Wzmacniając reformatoryjny charakter postępowania odwoławczego wprowadzono nowy środek zaskarżenia w postaci skargi na kasatoryjny wyrok sądu odwoławczego.

Ustawą z 19.07.2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw⁴¹¹ ograniczono reguły *ne peius* z art. 454 k.p.k., utrzymując zakaz skazania oskarżonego przez sąd drugiej instancji jeśli w pierwszej instancji został wobec niego wydany wyrok uniewinniający lub umarzający postępowanie, co miało wzmacniać reformatoryjny charakter postępowania odwoławczego.

Obecny model postępowania odwoławczego można zatem określić jako model mieszany z przewagą cech apelacyjnych. Postępowanie przed sądem drugiej instancji przestało pełnić jedynie funkcję kontrolną, a przybrało postać kontrolno-rozpoznawczą. W przeciwieństwie do klasycznej apelacji sąd odwoławczy nie rozpoznaje jednak sprawy ponownie, ale w granicach zaskarżenia, bądź w ustawowo dopuszczalnych wypadkach poza tymi granicami, kontroluje sposób jej rozstrzygnięcia. Czynności dowodowe w instancji odwoławczej mają zatem niejako charakter pomocniczy i uzupełniający w stosunku do dowodów zebranych przed sądem pierwszej instancji⁴¹².

7.2. Ustrój i organizacja sądów

Sądownictwo powszechne u progu transformacji ustrojowej z 1989 r. miało strukturę dwuszczeblową, na którą składało się 274 sądów rejonowych, rozpoznających sprawy w pierwszej instancji oraz 44 sądy wojewódzkie, orzekające zarówno jako sądy pierwszej, jak i drugiej instancji, rozpoznając środki odwoławcze od orzeczeń sądów rejonowych. Środki odwoławcze od orzeczeń wydanych w pierwszej instancji przez sądy wojewódzkie rozpoznawane były przez Sąd Najwyższy.

Ustawą z 7.04.1989 r. o zmianie Konstytucji PRL⁴¹³ dokonano zasadniczych zmian dotyczących wymiaru sprawiedliwości. Zasadę nieusuwalności sędziów podniesiono do rangi zasady konstytucyjnej, a także zniesiono kadencyjność sędziów Sądu Najwyższego.

⁴¹¹ Dz.U. z 2019 r. poz. 1694.

⁴¹² D. Świecki, *Bezpośredniość czy pośredniość...*, s. 262 i n.

⁴¹³ Dz.U. Nr 19, poz. 101.

Ustawą z 13.07.1990 r. o powołaniu sądów apelacyjnych oraz o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, Kodeks postępowania cywilnego, Kodeks postępowania karnego, o Sądzie Najwyższym, o Naczelnym Sądzie Administracyjnym i o Krajowej Radzie Sądownictwa⁴¹⁴ wprowadzono trójszczeblową strukturę sądownictwa powszechnego z sądami rejonowymi, wojewódzkimi oraz apelacyjnymi. Do sądów apelacyjnych miało należeć rozpoznawanie środków odwoławczych od orzeczeń wydanych w pierwszej instancji przez sądy wojewódzkie.

Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z 13.08.1990 r. w sprawie utworzenia sądów apelacyjnych⁴¹⁵ utworzono siedem takich sądów, a rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z 3.09.1990 r. w sprawie utworzenia sądów apelacyjnych⁴¹⁶ - trzy kolejne. Struktura sądów apelacyjnych została uzupełniona rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z 17.12.2003 r. w sprawie utworzenia Sądu Apelacyjnego w Szczecinie oraz zmiany rozporządzenia w sprawie sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości⁴¹⁷ i obecnie obejmuje 11 sądów apelacyjnych.

Kolejna zmiana struktury i organizacji sądów powszechnych związana była z uchwaleniem Konstytucji RP z 1997 r.⁴¹⁸ Zgodnie z zasadą sądowego wymiaru sprawiedliwości przestało być możliwe orzekanie w sprawach o wykroczenia przez kolegia do spraw wykroczeń działające przy sądach rejonowych. Funkcjonowanie kolegiów dopuszczono przejściowo w okresie 4 lat od wejścia w życie Konstytucji (art. 237 Konstytucji RP).

Ustawą z 18.12.1998 r. o zmianie ustawy - Prawo o ustroju sądów powszechnych⁴¹⁹ dokonano zmiany nazwy sądów wojewódzkich na okręgowe.

8. Podsumowanie

Instancyjność postępowania karnego, polegająca na prawie strony postępowania do poddania kontroli odwoławczej orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji co do głównego przedmiotu postępowania, wykonywanej przez sąd wyższej instancji,

⁴¹⁴ Dz. U. Nr 53, poz. 306.

⁴¹⁵ Dz. U. Nr 56, poz. 335.

⁴¹⁶ Dz.U. Nr 64, poz. 375.

⁴¹⁷ Dz.U. Nr 220, poz. 2187.

⁴¹⁸ Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.

⁴¹⁹ Dz.U. Nr 160, poz. 1064.

posiadający kompetencje umożliwiające wyeliminowanie uchybień i dokonanie korekty zaskarżonego rozstrzygnięcia, rozwinęła się w wyniku długotrwałej ewolucji procesu karnego.

Powiązanie wymiaru sprawiedliwości z osobą władcy stanowiło początkowo istotną barierę we wprowadzeniu zaskarżalności orzeczeń oraz związanej z nią instancyjności postępowania. Ograniczenia możliwości osobistego sprawowania wymiaru sprawiedliwości skutkowały przekazywaniem części kompetencji sądowniczych wskazanym przez panującego urzędnikom, co stopniowo doprowadziło do wyodrębnienia stałych organów sądowniczych.

Środki prawne przeciwko wyrokowi, stanowiące substytut środków odwoławczych, dotyczyły początkowo nie tyle samego wyroku, co osoby sędziego. Przyjmowano bowiem, że mimo iż orzekał on w imieniu panującego, to mógł sprzeniewierzyć się udzielonemu upoważnieniu.

Stanowy charakter społeczeństwa wiązał się ze stanową organizacją sądownictwa. W każdym z tych systemów odrębnie rozwijała się zaskarżalność wyroków oraz instancyjność postępowania.

W sądownictwie ziemskim wprowadzenie apelacji oraz instancyjności postępowania związane było z przyjęciem zasady nadrzędności prawa, które mało wiązać wszystkich, łącznie z panującym.

Złożona struktura sądownictwa, szeroko zakreślona możliwość odwoływania się od wyroków sądów niższego rzędu, niewydolność sądów odwoławczych, a także funkcjonowanie sądów specjalnych, takich jak sądy kapturowe oraz konfederackie, doprowadziły do kryzysu wymiaru sprawiedliwości w I Rzeczypospolitej. Trwające przez wiele lat, a czasami nawet dziesięcioleci, postępowania sądowe, dopuszczające możliwość wielu kolejnych instancji, stały się jedną z przyczyn braku zaufania do państwa oraz poszanowania prawa. Podejmowane środki zaradcze, polegające na tworzeniu sądów doraźnych i specjalnych, nie przynosiły oczekiwanego rezultatu.

Próbie kompleksowej reformy wymiaru sprawiedliwości podjęto w ramach reform ustrojowych Sejmu Wielkiego. Konstytucja 3 Maja nadała sądownictwu rangę działającej z woli narodu odrębnej władzy państwowej oraz zmieniła strukturę i organizację sądów stanowych. Rozbiory I Rzeczypospolitej oraz niepowodzenie zrywu powstańczego z 1794 r. uniemożliwiły wdrożenie reform wymiaru sprawiedliwości przyjętych przez Sejm Wielki.

Rozwój nowożytnego procesu karnego przypadł na czasy, w których na ziemiach polskich obowiązywały systemy prawne mocarstw zaborczych. We wszystkich z nich postępowanie odwoławcze oparto ostatecznie na modelu trójinstancyjnym, apelacyjno-kasacyjnym, z różnymi jego modyfikacjami.

Po odzyskaniu niepodległości podjęto wysiłek scalenia w jeden system prawny regulacji obowiązujących na ziemiach dawnych zaborów, a następnie uchwalenia jednolitego prawa obowiązującego w całym państwie. Wyrazem tych przedsięwzięć w zakresie prawa karnego procesowego było przyjęcie w 1928 r. Kodeksu postępowania karnego. Postępowanie odwoławcze zostało oparte na trójinstancyjnym modelu apelacyjno-kasacyjnym oraz trzystopniowej strukturze sądów. Od wyroków sądów pierwszej instancji przysługiwała apelacja do sądu drugiej instancji, a następnie kasacja do Sądu Najwyższego.

Trudno zaakceptować bez zastrzeżeń glosy krytyki zarzucające przewlekłość oraz znaczne koszty tego modelu postępowania odwoławczego, zważywszy na stosunkowo krótki okres jego obowiązywania, przerwany wybuchem II wojny światowej.

Głębokie zmiany ustrojowe wprowadzone w latach 1949 - 50 przemodelowały całkowicie kształt postępowania odwoławczego. Trójinstancyjny model apelacyjno-kasacyjny zastąpiono dwuinstancyjnym modelem rewizyjnym. Zlikwidowano jednocześnie kasację, a w jej miejsce wprowadzono rewizję nadzwyczajną, przysługującą od orzeczeń prawomocnych. W modelu rewizyjnym sąd pierwszej instancji rozpoznawał sprawę merytorycznie, zaś sąd odwoławczy stanowił instancję kontrolną.

Wprowadzony w latach 40 i 50 tych XX wieku model postępowania odwoławczego został w dużej mierze przejęty przez Kodeks postępowania karnego z 1969 r., a następnie Kodeks postępowania karnego z 1997 r., i obowiązywał w zasadzie aż do 1.07.2015 r. Dokonana w 1995 r. zmiana nazwy środka odwoławczego z rewizji na apelację nie pozbawiła jej bowiem cech rewizyjnych⁴²⁰.

Reformami z lat 2013 - 2016 dokonano kolejnej zmiany modelu postępowania odwoławczego, nadając mu charakter kontrolno-rozpoznawczy. Obecnie sąd drugiej instancji jest zatem także sądem merytorycznym, uprawnionym w szerokim zakresie do przeprowadzania dowodów oraz dokonywania własnych ustaleń faktycznych, z ograniczoną możliwością wydawania rozstrzygnięć kasacyjnych.

⁴²⁰ S. Zabłocki, *Postępowanie odwoławcze w kodeksie postępowania karnego po nowelizacji – komentarz praktyczny*, Warszawa 2003 r., s. 133.

Zmiany postępowania odwoławczego dokonywane na przestrzeni ostatnich wynikały z potrzeby poszukiwania rozwiązań mających na celu usprawnienie postępowania. Znaczną liczbę orzeczeń kasatoryjnych wydawanych przez sądy odwoławcze słusznie identyfikowano jako jedną z przyczyn powodujących przewlekłość postępowania⁴²¹.

⁴²¹ T. Grzegorzczak, *Środki zaskarżenia w orzecznictwie Sądu Najwyższego w sprawach karnych w latach 1929-2000 [wybrane zagadnienia]*, Prok. i Pr. 2000 r., nr 10, s. 33; R. Kmiecik, *Trójinstancyjny system apelacyjno-kasacyjny czy dwuinstancyjna hybryda rewizyjno-kasacyjna? (w związku z nowelizacją kodeksu postępowania karnego w zakresie postępowania odwoławczego)*, [w:] Kierunki i stan reformy prawa karnego, Lublin 1995 r., s. 66-74.

Rozdział III

Zasada instancyjności postępowania karnego w ujęciu porównawczym oraz wynikającym z prawa międzynarodowego

1. Uwagi wprowadzające

Przedstawiona analiza porównawcza dotycząca zasady instancyjności postępowania karnego w innych systemach prawnych uwzględnia zagadnienia związane zarówno ze strukturą sądów, jak i przebiegiem postępowania odwoławczego w aspekcie pozwalającym na ocenę realizacji wymogów instancyjności postępowania, tj. gwarancji prawa strony postępowania do odwołania się od wyroku wydanego przez sąd pierwszej instancji, powierzenia rozpoznania odwołania sądowi wyższego rzędu, a także ukształtowania postępowania odwoławczego w sposób zapewniający możliwość wydania merytorycznego rozstrzygnięcia.

Do analizy porównawczej wybrano systemy francuski, włoski oraz niemiecki⁴²². Pierwszym kryterium wyboru było wywodzenie się wszystkich tych systemów z tradycji prawa stanowionego, a zatem wspólne pochodzenie z systemem polskiego prawa karnego procesowego, co miało zapewnić porównywalność obowiązujących w nich regulacji. Kierowano się także wpływem rozwiązań francuskich i niemieckich na rozwój polskich instytucji procesowych, szczególnie silnym w okresie dwudziestolecia międzywojennego, kiedy to po odzyskaniu niepodległości nadawano kształt rodzimej procedurze karnej. Interesujący z porównawczego punktu widzenia wydawał się także fakt, iż systemy te prezentują odmienne podejście do zakresu kontroli odwoławczej wyroku wydanego przez sąd pierwszej instancji.

W systemie francuskim przyjęto apelacyjny model kontroli odwoławczej, zakładający ponowne badanie sprawy w granicach określonych granicami zaskarżenia pod kątem prawidłowości ustaleń faktycznych oraz kwestii prawnych.

⁴²² Z. Mierzejewski, *Zasada instancyjności we francuskim postępowaniu karnym*, PS 2020, nr 1, s. 91-102; *Zasada instancyjności oraz postępowanie odwoławcze we włoskiej procedurze karnej*, PS 2020, nr 3, s. 97-109; *Zasada instancyjności postępowania oraz postępowanie odwoławcze w niemieckiej procedurze karnej*, PS 2020, nr 10, s. 88-104.

W systemie niemieckim funkcjonuje natomiast zarówno model kontroli apelacyjnej, jak i kasacyjnej, który umożliwia kontrolę zaskarżonego wyroku wyłącznie pod kątem naruszeń prawa, pozostawiając poza jej zakresem kwestie związane z oceną dowodów oraz poprawnością ustaleń faktycznych.

Za wyborem do analizy porównawczej systemu włoskiego przemawiała z kolei oryginalność unormowania postępowania odwoławczego, które określić można jako system mieszany z przewagą cech modelu apelacyjnego.

Przedstawienie zakresu prawa do odwołania się od wyroku sądu pierwszej instancji wynikającego z ratyfikowanych przez Polskę umów międzynarodowych, tj. Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Międzynarodowego Paktu Praw Politycznych i Obywatelskich oraz prawa Unii Europejskiej, znajduje uzasadnienie nie tylko w wiążącej mocy prawnej prezentowanych regulacji w krajowym porządku prawnym, ale także w wynikającym z orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego nakazie uwzględniania w procesie wykładni wiążących aktów prawa międzynarodowego interpretacji dokonywanej przez uprawnione organy, tj. Trybunał Praw Człowieka, Komitet Praw Człowieka ONZ oraz Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej⁴²³.

2. Prawo francuskie

2.1. Zasada instancyjności postępowania

Zasada dwuinstancyjności postępowania (*double degré de juridiction*) powszechnie uznawana jest we Francji za jedną z naczelnych zasad postępowania karnego⁴²⁴. W przeciwieństwie do polskiego systemu prawnego nie ma ona jednak bezpośredniego umocowania konstytucyjnego.

Konstytucja Republiki Francuskiej z 1958 r.⁴²⁵, a także uznawane za akty prawne rangi konstytucyjnej Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 1789 r.⁴²⁶, Preambuła do

⁴²³ Z. Mierzejewski, *Prawo do odwołania się w sprawach karnych w ujęciu wynikającym z Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej*, Prok. i Pr. 2020, nr 4-5, s. 22-39.

⁴²⁴ J. Głębocka, *Francuska procedura karna*, [w:] System prawa karnego procesowego, tom II, Proces karny rozwiązania modelowe w ujęciu prawno-porównawczym, red. P. Kruszyński, Warszawa 2014, s. 217.

⁴²⁵ JORF, nr 238 z 5.10.1958 r.

⁴²⁶ <https://www.legifrance.gouv.fr/Droit-francais/Constitution/Declaration-des-Droits-de-l-Homme-et-du-Citoyen-de-1789>; dostęp 18.12.2019.

Konstytucji z 1946 r.⁴²⁷ oraz Karta Środowiska z 2004 r.⁴²⁸ nie zawierają regulacji dotyczących dwuinstancyjności postępowania karnego.

Rada Konstytucyjna, która swoim orzecznictwem znacznie przyczyniła się do konstytucjonalizacji niektórych zasad postępowania karnego, także nie zalicza dwuinstancyjności postępowania do zasad mających swoje oparcie w normach konstytucyjnych⁴²⁹.

Zasada dwuinstancyjności postępowania karnego została natomiast wyrażona w artykule wstępnym (*article préliminaire*) francuskiego Kodeksu postępowania karnego⁴³⁰, który w przedostatnim ustępie stanowi, że „każda osoba skazana ma prawo do poddania kontroli skazania przez inny sąd”⁴³¹.

We francuskiej procedurze karnej zasada dwuinstancyjności postępowania odnoszona jest do pełnej kontroli apelacyjnej, tj. do merytorycznego rozpoznawania sprawy zarówno w zakresie ustaleń faktycznych, jak i zagadnień prawnych, przez sądy obu instancji. Postępowanie kasacyjne, ograniczone do kontroli naruszeń prawa, nie jest w związku z tym uważane za stanowiące jej realizację. Z tego powodu zastrzeżenie interpretacyjne dokonane przez Francję podczas ratyfikacji protokołu dodatkowego nr 7 do EKPCz, zgodnie z którym prawo odwołania od wyroku skazującego sądu przysięgłych miało być ograniczone do naruszeń prawa rozpoznawanych w trybie kasacji, zostało zakwestionowane przez francuski Sąd Kasacyjny⁴³².

2.2. Struktura sądów

Wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych zgodnie z Kodeksem organizacji sądownictwa⁴³³ wykonywany jest we Francji przez sądy powszechne, które dzielą się na

⁴²⁷ <https://www.legifrance.gouv.fr/Droit-francais/Constitution/Preambule-de-la-Constitution-du-27-octobre-1946>; dostęp: 18.12.2019.

⁴²⁸ JORF nr 0051 z 2.03.2005 r.

⁴²⁹ Rada Konstytucyjna w decyzji nr 80-127 DC z 19/20.01.1981 r., oceniając brak możliwości poddania kontroli decyzji sędziego śledczego na gruncie przepisów ustawy zwiększającej bezpieczeństwo i chroniącej wolność osób, nie powiązała go z naruszeniem zasady dwuinstancyjności postępowania sądowego, ale uznała za poważne naruszenie prawa do obrony, *Journal Officiel* z 22.01.1981, s. 308, teza 44.

⁴³⁰ Code de procédure pénale, dalej powoływany jako CPP.

⁴³¹ Toute personne condamnée a le droit de faire examiner sa condamnation par une autre juridiction. Zob. także M. Rogacka-Rzewnicka, *Postępowanie odwoławcze we francuskim procesie karnym. Modelowe założenia apelacji*, [w:] *Postępowanie odwoławcze w procesie karnym – u progu nowych wyzwań*, red. S. Steinborn, Warszawa 2016, s. 35 i n.

⁴³² Wyrok Sądu Kasacyjnego z 23.06.1999 r., nr skargi 98-80561, 98-80571, 98-80573, „Bulletin Criminel” 1999/147, s. 399.

⁴³³ Code de l'organisation judiciaire.

sądy pierwszego i drugiego stopnia oraz sądy szczególne, powołane do orzekania w określonych sprawach ze względu na przedmiot procesu bądź osobę sprawcy.

Sądami powszechnymi pierwszego stopnia są sądy przysięgłych (*cours d'assises*), sądy poprawcze (*tribunaux correctionnels*), działające w ramach sądów wielkiej instancji (*tribunaux de grande instance*), oraz sądy policji (*tribunaux de police*), działające w ramach sądów instancji (*tribunaux d'instance*). W latach 2002–2017 działały we Francji także tzw. sądy bliskie obywatelowi (*jurisdiction de proximité*), które zostały ostatecznie zniesione 1.07.2017 r.⁴³⁴

Sąd przysięgłych jest właściwy do orzekania w sprawach o zbrodnie, choć stosownie do art. 231 CPP ma on pełną jurysdykcję we wszystkich sprawach, które zostały do niego skierowane aktem oskarżenia. Jest to sąd departamentalny. Daty rozpoczęcia jego sesji wyznaczane są w razie zaistnienia takiej konieczności. W większych departamentach sąd ten funkcjonuje praktycznie w sposób ciągły.

W skład sądu przysięgłych, działającego jako sąd pierwszej instancji, wchodzi 3 sędziów zawodowych, a także 6 przysięgłych wybranych losowo spośród obywateli. Sąd przysięgłych rozpoznaje również sprawy nieletnich, którym zarzucono popełnienie zbrodni (*cour d'assises des mineurs*).

Sprawy o niektóre zbrodnie związane z terroryzmem (art. 706-25 CPP), obronnością (art. 698-7, 702, 706–167 CPP), lub handlem narkotykami (art. 706-27 CPP), są rozpoznawane przez sąd przysięgłych, w skład którego wchodzi wyłącznie sędziowie zawodowi (*magistrats professionnels*). Sąd ten orzeka w pierwszej instancji w składzie pięcioosobowym, zaś w postępowaniu odwoławczym w składzie siedmioosobowym (art. 698-6 CPP).

Ustawą z 23.03.2019 r. w sprawie programowania i reformy wymiaru sprawiedliwości w latach 2018–2022⁴³⁵, tytułem trzyletniego eksperymentu dopuszczono możliwość utworzenia w nie mniej niż dwóch i w nie więcej niż dziesięciu departamentach sądów karnych (*cour criminelle*), właściwych do orzekania w sprawach o zbrodnie, składających się wyłącznie z sędziów zawodowych⁴³⁶. Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z

⁴³⁴ Ustawa nr 2011-1862 z 13.12.2011 r. w sprawie podziału sporów sądowych i ustalania niektórych procedur jurysdykcyjnych, JORF nr 0289 z 14.12.2011 r.

⁴³⁵ Ustawa z 23.03.2019 r. w sprawie programowania i reformy wymiaru sprawiedliwości w latach 2018–2022, JORF nr 0071 z 24.03.2019 r.

⁴³⁶ Mimo zastrzeżeń zgłaszanych przez środowiska naukowe decyzją Rady Konstytucyjnej nr 2019-778 DC z 21.03.2019 r. utworzenie tych sądów zostało uznane za zgodne z Konstytucją Republiki Francuskiej, JORF nr 0071 z 24.03.2019 r.

26.04.2019 r. w sprawie eksperymentalnego utworzenia sądu karnego⁴³⁷ powołano takie sądy w siedmiu departamentach.

Sąd karny jest właściwy do orzekania w sprawach o zbrodnie popełnione przez osoby dorosłe, zagrożone karą piętnastu lub dwudziestu lat pozbawienia wolności, niepopelnione w warunkach recydywy. Jeżeli choć jeden ze współoskarżonych nie spełnia tych warunków, sprawa podlega rozpoznaniu przez sąd przysięgłych. Jeżeli sąd karny w trakcie rozprawy bądź po jej zakończeniu uzna, że zarzucany czyn należy zakwalifikować jako zbrodnię zagrożoną karą 30 lat pozbawienia wolności lub dożywotniego pozbawienia wolności, przekazuje sprawę do rozpoznania sądowi przysięgłych.

Sąd poprawczy jest właściwy do orzekania w sprawach o występki (*délits*), tj. przestępstwa zagrożone karą do 10 lat pozbawienia wolności lub grzywną w wysokości co najmniej 3.750 euro (art. 381 CPP). Działa on w ramach sądu wielkiej instancji. Orzeka w składzie 3 sędziów zawodowych, z wyjątkiem spraw dotyczących występków wymienionych w art. 398-1 CPP, rozpoznawanych w składzie jednoosobowym.

Sąd policji jest właściwy do orzekania w sprawach o wykroczenia⁴³⁸. Jego siedzibą jest sąd instancji. Sąd ten orzeka w składzie jednoosobowym.

Sądami drugiego stopnia są sądy apelacyjne (*cours d'appel*) oraz sądy przysięgłych działające jako sądy odwoławcze (*cours d'assises d'appel*)⁴³⁹.

Najwyższym organem sądownictwa powszechnego, odpowiadającym polskiemu Sądowi Najwyższemu, jest Sąd Kasacyjny (*Cour de cassation*) z siedzibą w Paryżu. Do jego zadań należy sprawowanie nadzoru nad zgodnością orzeczeń sądów z zasadami prawa. Mimo tego, że wniesienie skargi kasacyjnej (*pourvoi en cassation*) – co do zasady – wstrzymuje wykonanie zaskarżonego wyroku, Sąd Kasacyjny nie jest uważany we Francji za sąd trzeciej instancji.

⁴³⁷ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 26.04.2019 r. w sprawie eksperymentalnego utworzenia sądu karnego, JORF nr 0098 z 26.04.2019 r.

⁴³⁸ Zgodnie z art. 131-13 francuskiego kodeksu karnego (Code pénal z 1992 r.) wykroczenia zagrożone są karą nieprzekraczającą 3000 euro, podział wykroczeń na poszczególne klasy zależy od wysokości kary grożącej za dany typ wykroczenia, wykroczenia klas od 1 do 4 zagrożone są karą grzywny od 38 euro do 750 euro, a wykroczenia klasy 5 karą grzywny od 1500 euro do 3000 euro.

⁴³⁹ A. Machowska, K. Wojtyczek, *Prawo francuskie, Tom I*, Kraków 2004, s. 498.

2.3. Środki zaskarżenia i postępowanie odwoławcze

Francuski Kodeks postępowania karnego w ramach środków zaskarżenia przysługujących od orzeczeń wydanych pod nieobecność oskarżonego wyróżnia sprzeciw (*opposition*), do których zalicza: sprzeciw od wyroku zaocznego, sprzeciw od nakazu karnego w sprawach rozpoznawanych w trybie uproszczonym, sprzeciw od nakazu karnego w sprawach o wykroczenia, jak również instytucję *purge de contumace* w postępowaniu bez udziału oskarżonego przed sądem przysięgłych. Zwyczajnym środkiem odwoławczym przysługującym od orzeczeń sądu pierwszej instancji i określonych orzeczeń wydanych w toku postępowania przygotowawczego jest odwołanie (*appel*)⁴⁴⁰. Do nadzwyczajnych środków zaskarżenia (*des voies de recours extraordinaires*) należą: kasacja (*pourvoi en cassation*), będąca środkiem kontroli orzeczenia co do jego zgodności z prawem, wniosek o wznowienie postępowania, jako środek kontroli prawidłowości ustaleń faktycznych (*de demande en révision et en réexamen*), a także wniosek o wznowienie postępowania ze względu na ochronę praw człowieka, jako środek kontroli orzeczenia w związku ze stwierdzeniem naruszenia przepisów Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności⁴⁴¹.

Prawo wniesienia odwołania przysługuje zarówno od wyroków, jak i od innych orzeczeń o charakterze niezasadniczym, wydawanych w toku postępowania, w tym również postępowania przygotowawczego. Porównując tę instytucję z rozwiązaniami obowiązującymi w polskiej procedurze karnej, można przyjąć, że w pierwszym wypadku odpowiada ona polskiej apelacji, zaś w drugim – zażaleniu⁴⁴².

Odwołanie powoduje ponowne rozpoznanie sprawy zarówno w zakresie dotyczącym kwestii prawnych, jak i ustaleń faktycznych.

Do 1.01.2001 r. nie przysługiwało odwołanie od wyroków wydanych w pierwszej instancji przez sądy przysięgłych. Obowiązywanie takiego rozwiązania uzasadniano dwuszczeblowością postępowania przygotowawczego prowadzonego w formie śledztwa. Skierowanie sprawy do rozpoznania przez sąd przysięgłych wymagało uprzedniej decyzji

⁴⁴⁰ J. Głębocka, *Francuska procedura karna...*, s. 329–335.

⁴⁴¹ M. Czajka, *Procedura karna*, [w:] *Prawo francuskie, Tom I*, red. A. Machowska, K. Wojtyczek, Kraków 2004, s. 540; M. Rogacka-Rzewnicka, *Postępowanie odwoławcze...*, s. 44.

⁴⁴² D. Świecki, *Postępowanie apelacyjne we francuskim kodeksie postępowania karnego*, Prok. i Pr. 2009, nr 10, s. 105. W braku wyraźnego odmiennego zastrzeżenia na potrzeby niniejszego artykułu przyjęto wymiennieść w posługiwaniu się pojęciami „odwołanie” i „apelacja”.

sędziego śledczego podlegającej zaskarżeniu do izby do spraw śledztwa. Sądowa kontrola decyzji sędziego śledczego na wstępnym etapie rozpoznania sprawy miała zatem świadczyć o realizacji zasady dwuinstancyjności postępowania karnego. Wskazywano także, że udział w orzekaniu czynnika społecznego gwarantuje ustalenie prawdy ostatecznej i uzasadnia brak racjonalnej potrzeby instancyjnej kontroli rozstrzygnięcia⁴⁴³. Ustawą z 15.06.2000 r. w sprawie wzmocnienia zasady domniemania niewinności oraz praw pokrzywdzonych⁴⁴⁴ wprowadzono możliwość zaskarżenia apelacją wyroków wydanych przez sądy przysięgłych. Podlega ona rozpoznaniu przez inny sąd przysięgłych składający się z 3 sędziów zawodowych i 9 przysięgłych⁴⁴⁵.

W odniesieniu do orzeczeń sądów przysięgłych apelacja przysługuje od wyroku skazującego, a także, w określonym zakresie, od uniewinniającego. Prawo wniesienia apelacji od wyroku sądu przysięgłych przysługuje oskarżonemu, prokuratorowi, podmiotowi odpowiedzialnemu cywilnie oraz stronie cywilnej, przy czym tym dwóm podmiotom jedynie w zakresie rozstrzygnięć o charakterze cywilnym naruszających ich prawa, a także – w przypadku wniesienia odwołania przez prokuratora – administracji publicznej w odniesieniu do jej skargi publicznej. Wyrok uniewinniający wydany przez sąd przysięgłych może zostać zaskarżony wyłącznie przez prokuratora generalnego (art. 380-2 CPP).

Odwołanie może być ograniczone wyłącznie do rozstrzygnięcia o karze. W takim przypadku postępowanie dowodowe przed sądem odwoławczym jest ograniczone do ustaleń związanych z zachowaniem oskarżonego i jego osobowością w zakresie, w jakim informacje te mogą mieć wpływ na wymiar kary (art. 380-2-1-A CPP). Strona cywilna jest zawiadamiana o terminie rozprawy apelacyjnej, nawet jeśli nie wносиła apelacji (art. 380-2-1 CPP). Przy rozpoznawaniu apelacji wniesionej wyłącznie przez oskarżonego obowiązuje zakaz *reformationis in peius* (art. 380-3 CPP).

Apelacja od orzeczenia sądu przysięgłych dotycząca jedynie rozstrzygnięć o charakterze cywilnym nie jest rozpoznawana przez sąd przysięgłych działający jako sąd odwoławczy, lecz przez sąd apelacyjny orzekający w składzie zawodowym (art. 380-5 CPP). Wniesienie odwołania od orzeczeń zasadniczych (wyroków) ma skutek suspensywny, wstrzymując ich

⁴⁴³ G. Stefani, G. Levasseur, B. Bouloc, *Procédure pénale*, Paris 2006, s. 453.

⁴⁴⁴ Ustawa z 15.06.2000 r. w sprawie wzmocnienia zasady domniemania niewinności oraz praw pokrzywdzonych, JORF nr 0138 z 16.06.2000 r.

⁴⁴⁵ Przed 1.01.2012 r., tj. przed wejściem w życie ustawy nr 2011-939 z 10.08.2011 r. w sprawie udziału obywateli w funkcjonowaniu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych i nieletnich (sur la participation des citoyens au fonctionnement de la justice pénale et le jugement des mineurs) liczba przysięgłych wynosiła 9 w pierwszej instancji i 12 w instancji odwoławczej.

wykonanie (art. 380-4 CPP, art. 506 CPP). Za wyjątek uważana jest możliwość aresztowania przez sąd pierwszej instancji oskarżonego odpowiadającego w warunkach recydywy, który został nieprawomocnie skazany na karę co najmniej roku bezwzględnie pozbawienia wolności (art. 367 CPP). Wniesienie apelacji od orzeczeń zasadniczych ma także skutek dewolutywny, przenosząc rozpoznanie sprawy do sądu wyższej instancji. Wyjątek stanowi apelacja od wyroku sądu przysięgłych, która jest rozpoznawana przez ten sam funkcjonalny sąd orzekający w innym oraz powiększonym, jeżeli chodzi o liczbę przysięgłych, dziewięcioosobowym składzie.

Wyroki wydane przez sąd poprawczy mogą być zaskarżone odwołaniem przez wszystkie strony, tj. oskarżonego, podmiot odpowiedzialny cywilnie, stronę cywilną (tym dwóm podmiotom przysługuje jedynie prawo wniesienia odwołania w zakresie dotyczącym roszczeń cywilnych), prokuratora, a także prokuratora generalnego działającego przy sądzie apelacyjnym (art. 497 CPP).

Prawo do wniesienia apelacji od wyroków wydanych przez sąd policji przysługuje oskarżonemu, podmiotowi odpowiedzialnemu cywilnie, prokuratorowi, urzędnikowi prokuratury przy sądzie policji, stronie cywilnej, a także prokuratorowi generalnemu, przy czym nie ma ono charakteru bezwzględnego. Przysługuje ono bowiem tylko w odniesieniu do wyroków skazujących na karę grzywny w wysokości co najmniej 150 euro, orzekających zatrzymanie prawa jazdy na okres co najmniej 3 lat, a także w przypadku zasądzenia roszczeń cywilnoprawnych. Apelacja od pozostałych wyroków dopuszczalna jest wyłącznie wówczas, gdy sprawa dotyczy przestępstwa zagrożonego co najmniej karą przewidzianą dla wykroczeń 5 klasy. Ograniczenia te nie obowiązują w sprawach rozpoznawanych na wniosek Dyrektora Regionalnego Administracji Leśnej (art. 546 CPP). Termin do wniesienia apelacji wynosi 10 dni od ogłoszenia wyroku bądź – w wypadkach określonych w art. 498 CPP – od doręczenia wyroku lub wyroku zaocznego (art. 499 CPP). Prokurator generalny działający przy sądzie apelacyjnym może wnieść apelację od wyroku skazującego w terminie 20 dni od jego ogłoszenia. Wniesienie odwołania przez prokuratora generalnego może również spowodować zmianę wyroku na korzyść oskarżonego przez orzeczenie łagodniejszej kary (art. 505 CPP). Termin do wniesienia odwołania od orzeczenia wydanego na skutek wniosku o uchylenie tymczasowego aresztowania lub środka kontroli sądowej wynosi 24 godziny od ogłoszenia orzeczenia (art. 501 CPP).

Wszczęcie procedury odwoławczej inicjuje złożenie deklaracji wniesienia odwołania przed sekretarzem sądu, w którym zostało wydane zaskarżone orzeczenie. Deklaracja wniesienia odwołania powinna być złożona osobiście przez stronę lub przez jej pełnomocnika oraz

wskazywać czy dotyczy oskarżenia publicznego, powództwa cywilnego lub obu rozstrzygnięć. Jeżeli deklaracja wniesienia odwołania dotyczy oskarżenia publicznego, powinna wskazywać, czy obejmuje całość rozstrzygnięcia, czy też odnosi się do jego określonych części. Jeżeli oskarżony został uznany za winnego kilku przestępstw deklaracja wniesienia odwołania powinna wskazywać czy dotyczy wszystkich, czy też niektórych przestępstw. Jeśli deklaracja nie zawiera tych informacji przyjmuje się, że dotyczy całości rozstrzygnięcia. Oskarżony, który nie ograniczył zakresu swojego odwołania może to zrobić w późniejszym terminie, aż do rozpoczęcia rozprawy odwoławczej.

W przypadku wniesienia odwołania głównego (*appel principal*) przez jedną ze stron postępowania pozostałym stronom przysługuje prawo wniesienia własnego odwołania akcesoryjnego (*appel incident*) w terminie dodatkowych 5 dni (art. 380-10, 500 i 547 CPP). Przyjęte i zarejestrowane odwołanie jest następnie, za pośrednictwem prokuratora, przesyłane sądowi odwoławczemu, który w przypadku stwierdzenia przekroczenia terminu do wniesienia odwołania, jego bezprzedmiotowości lub cofnięcia orzeka z urzędu o niedopuszczalności odwołania (art. 501-1 CPP). W przypadku cofnięcia odwołania przez skarżącego w terminie miesiąca od jego złożenia, odwołanie wraz z odwołaniami akcesoryjnymi traci swoją moc (art. 500-1 CPP). Postępowanie odwoławcze może toczyć się dalej tylko wtedy, gdy przynajmniej jedna z pozostałych stron złożyła odwołanie główne. Przed sądem przysięgłych oskarżony może cofnąć odwołanie do czasu pierwszego przesłuchania w ramach wstępnych czynności formalnych (art. 380-11 CPP).

Sąd apelacyjny rozpoznając odwołanie od orzeczenia wydanego przez sąd poprawczy orzeka w składzie trzyosobowym bądź jednoosobowo, jeżeli rozpoznaje odwołanie od wyroku wydanego w składzie jednoosobowym, chyba że oskarżony jest tymczasowo aresztowany, albo żąda kolegiального rozpoznania sprawy. Jednoosobowo sąd apelacyjny nie może jednak orzec kary surowszej niż 5 lat pozbawienia wolności. W razie stwierdzenia podstaw do orzeczenia takiej kary, a także z uwagi na skomplikowany charakter sprawy, na wniosek stron lub z urzędu, przekazuje odwołanie do rozpoznania sądowi apelacyjnemu w składzie trzyosobowym (art. 510 CPP).

Rozpoznając odwołanie od orzeczenia sądu policji, sąd apelacyjny orzeka w składzie jednoosobowym (art. 547 CPP).

Postępowanie przed sądem apelacyjnym rozpoczyna się od przedstawienia sprawozdania przez jednego z członków składu sędziowskiego. Pominięcie tej czynności może skutkować nieważnością postępowania odwoławczego. Następnie rozpoczyna się

przesłuchanie oskarżonego oraz przeprowadzane jest postępowanie dowodowe, zarówno w zakresie dowodów nowych, jak i tych, które były już przeprowadzone przed sądem pierwszej instancji. Prokurator może jednak sprzeciwić się przesłuchaniu świadka, który został już przesłuchany w postępowaniu pierwszoinstancyjnym. Po zakończeniu postępowania dowodowego wnoszący odwołanie lub jego pełnomocnik w sposób zwięzły przedstawiają powody odwołania. Swoje stanowisko przedstawiają także zainteresowane strony. Oskarżonemu lub jego obrońcy nie można odmówić prawa zabrania głosu po wystąpieniach pozostałych stron (art. 513 CPP).

Sąd apelacyjny rozpoznaje sprawę w granicach apelacji (art. 509 CPP), biorąc także pod uwagę kierunek środka odwoławczego. Stwierdzając niezasadności apelacji, oddala ją (art. 514 CPP). Rozpoznając apelację prokuratora wniesioną na niekorzyść oskarżonego sąd apelacyjny może utrzymać w mocy wyrok sądu pierwszej instancji bądź zmienić go w całości lub w części, zarówno na korzyść, jak i na niekorzyść oskarżonego.

Rozpoznając apelację wniesioną jedynie przez oskarżonego, podmiot odpowiedzialny cywilnie, stronę cywilną lub ubezpieczyciela, zgodnie z zakazem *reformationis in peius* sąd odwoławczy nie może orzec na niekorzyść wnoszącego odwołanie.

Strona cywilna nie może zgłaszać nowych roszczeń w postępowaniu odwoławczym. Może jednak domagać się podwyższenia odszkodowania za szkodę poniesioną od czasu orzeczenia sądu pierwszej instancji (art. 380-3, 380-6, 515 CPP).

Sąd odwoławczy może uznać odwołanie za niedopuszczalne jako niezgodne z prawem lub wniesione po terminie również po przeprowadzeniu rozprawy, a także utrzymać w mocy zaskarżony wyrok w przypadku stwierdzenia bezzasadności odwołania (art. 514 CPP). Sąd odwoławczy może utrzymać zaskarżone orzeczenie w mocy lub zmienić je w całości albo w części zgodnie z żądaniem strony skarżącej (art. 515 i 516 CPP). Stwierdzając nieważność zaskarżonego orzeczenia, które zostało wydane z naruszeniem przepisów o właściwości, uznając, że zarzucany czyn nie jest występkiem, a wykroczeniem, sąd apelacyjny uchyla zaskarżony wyrok i orzeka co do istoty sprawy na podstawie przepisów o wykroczeniach (art. 518 CPP). Jeżeli natomiast uzna, że czyn powinien zostać zakwalifikowany jako zbrodnia, uchylając zaskarżony wyrok, stwierdza swą niewłaściwość i przekazuje sprawę prokuratorowi celem podjęcia dalszych czynności, mających na celu skierowanie sprawy do rozpoznania przez sąd przysięgłych (art. 519 CPP). Podobnie postępuje sąd apelacyjny rozpoznający odwołanie od wyroku sądu policji, jeżeli uzna, że zarzucony czyn stanowi występki, który powinien zostać rozpoznany przed sądem poprawczym (art. 549 CPP).

Sąd odwoławczy jest uprawniony do unieważnienia postępowania przed sądem pierwszej instancji i samodzielnego rozpoznania sprawy (art. 520 CPP). Nie ma jednak uprawnienia do uchylenia zaskarżonego orzeczenia i przekazania sprawy sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania.

3. Prawo niemieckie

3.1. Zasada instancyjności postępowania

W Niemczech, podobnie jak we Francji, zasada instancyjności postępowania karnego nie jest bezpośrednio umocowana konstytucyjnie. Niemiecka Konstytucja⁴⁴⁶ nie zawiera regulacji dotyczących instancyjności postępowania sądowego ani nie gwarantuje prawa do zaskarżalności orzeczeń sądowych⁴⁴⁷. Przewidziane w art. 19 ust. 4 GG⁴⁴⁸ prawo do skutecznej ochrony prawnej w zakresie naruszeń wynikających z działań władzy publicznej ograniczone jest do jednego etapu postępowania sądowego. Mimo, że gwarancja z art. 19 ust. 4 GG odnosi się do naruszeń wynikających z działań władzy publicznej, to w piśmiennictwie wskazuje się, że pośrednio wyraża ona ogólne prawo do sądu, które funkcjonalnie wiąże się z prawem do sądowego wysłuchania (*Anspruch auf das rechtliche Gehör*), uregulowanym w art. 103 ust. 1 GG oraz z prawem do sędziego wyznaczonego na podstawie ustawy (*Recht auf den gesetzlichen Richter*) z art. 101 ust. 1 GG⁴⁴⁹. Nie uzasadnia ona jednak roszczenia o dostęp do wyższej instancji pozostawiając regulację o zakresie środków zaskarżenia w gestii ustawodawcy zwykłego⁴⁵⁰. Przyjmuje się jednak, że jeżeli przepisy procedury dopuszczają możliwość wniesienia odwołania do sądu wyższej

⁴⁴⁶ Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec z 23.05.1949 r. (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland), BGBl. s. 1, ze zm., powoływana dalej jako GG.

⁴⁴⁷ Uchwała Trybunału Konstytucyjnego (Bundesverfassungsgericht) z 22.06.1960 r., 2 BvR 37/60, BVerGE t. 11, s. 232-234.

⁴⁴⁸ Zgodnie z art. 19 ust. 4 GG osobie, której prawa zostały naruszone w wyniku działania władzy publicznej przysługuje droga prawna (wird jemand durch die öffentliche Gewalt in seinen Rechten verletzt, so steht ihm der Rechtsweg offen).

⁴⁴⁹ B. Remmert, *Die Rechtsschutzgarantie des Art. 19 IV 1 GG*, Juristische Ausbildung 2014, nr 9, s. 906; zob. także M. Dąbrowski, *Dostęp do apelacji i zakres kognicji sądu odwoławczego w postępowaniu cywilnym w Polsce na tle rozwiązań w innych państwach Unii Europejskiej – Austria, Niemcy i Szwajcaria*, Warszawa 2017, s. 13; P. Girdwoyń, *Zarys niemieckiego procesu karnego*, Białystok 2006, s. 39.

⁴⁵⁰ Uchwała Trybunału Konstytucyjnego z 11.06.1980 r., 1 PBvU 1/79, BVerfGE t. 54, s. 277 i n.

instancji, to zgodnie z wykładnią art. 19 ust. 4 GG powinno być ono skuteczne i efektywne⁴⁵¹.

Minimalne standardy instancyjności postępowania w sprawach karnych wyznaczają ratyfikowane przez Niemcy przepisy prawa międzynarodowego, tj. art. 2 ust. 1 protokołu Nr 7⁴⁵² do EKPCz oraz art. 14 ust. 5 MPPOiP, przyznające osobie skazanej za popełnienie przestępstwa prawo do odwołania się do sądu wyższej instancji w celu ponownego rozpatrzenia orzeczenia o winie i karze⁴⁵³. Ratyfikując MPPOiP Niemcy dokonały jednak zastrzeżenia do art. 14 ust. 5, wyłączając z zakresu prawa do odwołania się do sądu wyższej instancji sytuacje, w których oskarżony został skazany po raz pierwszy przez sąd wyższej instancji w wyniku rozpoznania odwołania od wyroku uniewinniającego, a także gdy został skazany przez sąd pierwszej instancji na karę inną niż pozbawienie wolności⁴⁵⁴.

W nauce niemieckiej przyjmuje się, że zawarte w art. 2 ust. 1 i 2 protokołu nr 7 do EKPCz prawo do odwołania w sprawach karnych, oddziałując wprawdzie na wykładnię praw podstawowych, nie wpływa jednak bezpośrednio na treść norm konstytucyjnych⁴⁵⁵.

3.2. Struktura sądów

Wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych, stosownie do art. 92 GG oraz § 12 ustawy z 27.01.1877 r. o ustroju sądów⁴⁵⁶, sprawowany jest przez sądy związków krajowych, do których zaliczają się sądy rejonowe (*Amtsgerichte*), działające wyłącznie jako sądy pierwszej instancji, sądy krajowe (*Landsgerichte*) oraz wyższe sądy krajowe (*Oberlandesgerichte*), które mogą działać zarówno jako sądy pierwszej oraz drugiej

⁴⁵¹ Uchwały Trybunału Konstytucyjnego z 29.10.1975, 2 BvR 630/73, BVerfGE t. 40, s. 272 oraz z 5.12.2001 r., 2 BvR 527/99 2 BvR 1337, 1777/00, BVerfGE t. 104, s. 220 i n.

⁴⁵² Dz.U. z 2003 r., Nr 42, poz. 364.

⁴⁵³ Zgodnie z art. 2 ust. 1 i 2 Protokołu nr 7 do EKPCz każdy, kto został uznany przez sąd za winnego popełnienia przestępstwa, ma prawo do rozpatrzenia przez sąd wyższej instancji jego sprawy, tak w przedmiocie orzeczenia o winie, jak i co do kary, korzystanie z tego prawa, a także jego podstawy, reguluje ustawa. Wyjątki od tego prawa mogą być stosowane w przypadku drobnych przestępstw, określonych w ustawie, lub w przypadkach, gdy dana osoba była sądzona w pierwszej instancji przez Sąd Najwyższy lub została uznana za winną i skazana w wyniku zaskarżenia wyroku uniewinniającego sądu pierwszej instancji. Natomiast zgodnie z art. 14 ust. 5 MPPOiP każda osoba skazana za przestępstwo ma prawo odwołania się do sądu wyższej instancji w celu ponownego rozpatrzenia orzeczenia o winie i karze zgodnie z ustawą.

⁴⁵⁴ Zbiór Konwencji ONZ https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&clang=_en#EndDec; dostęp 7.01.2020.

⁴⁵⁵ A. Hopfauf, [w:] *GG Kommentar zum Grundgesetz*, red. B. Schmidt-Bleibtreu, F. Klein, Köln 2008, s. 1869.

⁴⁵⁶ Gerichtsverfassungsgesetz, wersja odnowiona z 9.05.1975 r., BGBl. i 1975, s. 1077 ze zm., powoływana dalej jako GVG.

instancji, a także Trybunał Federalny (*Bundesgerichtshof*) z siedzibą w Karlsruhe, działający wyłącznie jako sąd odwoławczy.

Do rozpoznania odwołania od orzeczenia wydanego w pierwszej instancji przez sąd rejonowy właściwy może być zarówno sąd krajowy, jeśli rozpoznaje apelację, lub wyższy sąd krajowy, jeśli rozpoznaje rewizję wniesioną z pominięciem apelacji.

Wyższy sąd krajowy jako sąd drugiej instancji jest właściwy do rozpoznania rewizji od orzeczeń sądu krajowego wydanych zarówno w pierwszej instancji, jak i w wyniku rozpoznania apelacji od orzeczeń sądu rejonowego.

Trybunał Federalny jest sądem drugiej instancji rozpoznającym odwołania od orzeczeń wydanych w pierwszej instancji przez wyższy sąd krajowy.

Sądy rejonowe, sądy krajowe oraz wyższe sądy krajowe należą do struktury wymiaru sprawiedliwości w ramach poszczególnych krajów związkowych, natomiast Trybunał Federalny jest organem wymiaru sprawiedliwości na poziomie federalnym⁴⁵⁷.

Sądy rejonowe orzekają w pierwszej instancji w sprawach niezastrzeżonych do właściwości sądu krajowego lub wyższego sądu krajowego, ustalonej zgodnie z § 74 ust. 2 lub § 74a, bądź § 120 lub 120b GVG. Nie są natomiast właściwe do rozpoznania spraw, w których może dojść do orzeczenia kary przekraczającej cztery lata pozbawienia wolności lub do orzeczenia umieszczenia sprawcy w szpitalu psychiatrycznym obok kary pozbawienia wolności albo jako samoistnego środka zabezpieczającego. Z uwagi na szczególną wagę sprawy, w tym potrzebę ochrony świadków, będących jednocześnie osobami pokrzywdzonymi, przed wielokrotnym przesłuchaniem, prokurator może wnieść o rozpoznanie sprawy należącej do właściwości rzeczowej sądu rejonowego przez sąd krajowy (§ 24 ust. 1 GVG).

Sąd Rejonowy orzeka jednoosobowo bądź w składzie jednego lub dwóch sędziów zawodowych i dwóch ławników (§ 24 GVG). W składzie jednoosobowym sąd rejonowy rozpoznaje sprawy z oskarżenia prywatnego lub z oskarżenia publicznego o występki, w których nie przewiduje się wymierzenia kary wyższej niż dwa lata pozbawienia wolności (§ 25 GVG). W pozostałych sprawach sąd rejonowy orzeka w składzie ławniczym, tj. jednego sędziego zawodowego i dwóch ławników (§ 28 GVG). Sprawy o przestępstwa zagrożone karą od dwóch do czterech lat pozbawienia wolności na wniosek prokuratora mogą być rozpoznawane przez sąd ławniczy w poszerzonym składzie, tj. dwóch sędziów

⁴⁵⁷ A. Okońska, *Zakres kognicji sądów powszechnych w Niemczech*, Warszawa 2017, s. 7.

zawodowych i dwóch ławników, jeżeli ze względu na charakter sprawy istnieje potrzeba poszerzenia narady o drugiego sędziego zawodowego (§ 29 ust. 2 GVG).

Sąd krajowy w pierwszej instancji jest właściwy do orzekania w sprawach, które nie zostały zastrzeżone do właściwości sądów rejonowych lub wyższych sądów krajowych, tj. o przestępstwa, za które przewiduje się wymierzenie kary wyższej niż 4 lata pozbawienia wolności, jeżeli zachodzi prawdopodobieństwo orzeczenia umieszczenia sprawcy w szpitalu psychiatrycznym, zarówno obok kary pozbawienia wolności albo jako samoistnego środka zabezpieczającego, a także jeżeli prokurator postanowił wnieść akt oskarżenia w sprawie podlegającej rozpoznaniu przez sąd rejonowy do sądu krajowego z uwagi na szczególną wagę lub szczególne znaczenie sprawy (§ 24 ust. 1 pkt 3 GVG).

Sądy krajowe orzekają w składach nazywanych izbami karnymi (*Strafkammer*)⁴⁵⁸. W pierwszej instancji sąd krajowy orzeka jako tzw. wielka izba karna (*große Strafkammer*) w składzie trzech sędziów zawodowych i dwóch ławników bądź, we wskazanych ustawą przypadkach, dwóch sędziów zawodowych i dwóch ławników. Rozpoznając apelacje od wyroków sądów rejonowych sąd krajowy orzeka natomiast jako tzw. mała izba karna (*kleine Strafkammer*) w składzie jednego sędziego zawodowego i dwóch ławników (§ 76 ust. 1 GVG). Od wyroku sądu krajowego wydanego w następstwie rozpoznania apelacji może być jeszcze wniesiona rewizja oparta na zarzutach naruszenia prawa do wyższego sądu krajowego (§ 333 i § 335 ust. 1 Kodeksu postępowania karnego⁴⁵⁹ oraz § 121 GVG). Wyroki sądów rejonowych mogą zatem podlegać kontroli w postępowaniu trójinstancyjnym, natomiast wydane w pierwszej instancji wyroki sądów krajowych i wyższych sądów krajowych podlegają kontroli jedynie w postępowaniu dwuinstancyjnym⁴⁶⁰.

W sądach krajowych funkcjonują również tzw. szczególne wielkie izby (*besonderen große Strafkammern*), do których zalicza się sąd przysięgłych (*Schwurgericht*). Jest on właściwy do rozpoznania spraw o enumeratywnie wymienione, najpoważniejsze przestępstwa takie jak: napaść na tle seksualnym, gwałt z określonymi skutkami, zabójstwo, rozbój ze skutkiem śmiertelnym, spowodowanie uszkodzenia ciała ze skutkiem śmiertelnym (§ 74 ust. 2 GVG). Sąd przysięgłych orzeka w składzie trzech sędziów zawodowych oraz dwóch ławników. W sądach krajowych, które mają swoją siedzibę w tej samej miejscowości co

⁴⁵⁸ Ł. Malinowski, *Właściwość sądów*, [w:] System prawa karnego procesowego, proces karny rozwiązania modelowe w ujęciu porównawczym, Tom II, red. P. Kruszyński, Warszawa 2014, s. 426.

⁴⁵⁹ Strafprozeßordnung z 1.02.1877 r. w brzmieniu ustalonym obwieszczeniem z 7.04.1987 r., BGBl. I s. 1074 ze zm., dalej powoływany jako StPO.

⁴⁶⁰ D. Świecki, *Apelacja w niemieckim kodeksie postępowania karnego*, Prok. i Pr. 2011, nr 5, s. 106.

wyższe sądy krajowe funkcjonują izby ochrony państwa (*Staatsschutzkammer*), do których właściwości należy rozpoznawanie spraw dotyczących ochrony państwa, enumeratywnie wymienionych w § 74a ust. 1 GVG.

Wyższy sąd krajowy w pierwszej instancji orzeka w sprawach o przestępstwa przeciwko państwu (*Staatsschutzdelikt*), wymienione w § 120 ust. 1 GVG, takie jak zdrada stanu, atak przeciwko konstytucyjnym organom państwa, atak na organy i przedstawicieli państw obcych. Wyższy sąd krajowy rozpoznaje także w pierwszej instancji sprawy objęte właściwością izby ochrony państwa sądu krajowego takie jak: sprawy o morderstwo, zabójstwo oraz tworzenie i udział w związku terrorystycznym, o ile można powiązać ten czyn z działalnością organizacji funkcjonującej poza granicami Niemiec, i które mają na celu popełnianie tego rodzaju czynów, jak również sprawy o przestępstwa enumeratywnie wymienione w § 120 ust. 1 pkt 3 GVG, o ile mogły one godzić w istnienie lub bezpieczeństwo Republiki Federalnej Niemiec, zagrozić jej porządkowi konstytucyjnemu, zagrozić bezpieczeństwu stacjonujących na terytorium Republiki Federalnej Niemiec wojsk Paktu Północnoatlantyckiego, albo istnieniu lub bezpieczeństwu organizacji międzynarodowej, jeżeli prokurator generalny związkowy przejął prowadzenie postępowania (§ 120 ust. 1 pkt 1-3 GVG).

Wyższy sąd krajowy w składzie pięciu sędziów zawodowych wydaje postanowienie o otwarciu postępowania głównego podejmując jednocześnie decyzję o przekazaniu sprawy do rozpoznania w składzie trzech, albo pięciu sędziów, jeżeli uzna, że waga sprawy wymaga rozpoznania jej w składzie pięcioosobowym (§ 122 GVG).

Od wyroków wydanych w pierwszej instancji przez sąd rejonowy przysługuje prawo wniesienia apelacji (*Berufung*) do sądu krajowego (§ 312 StPO), który rozpoznaje ją w składzie jednego sędziego zawodowego oraz dwóch ławników, jako tzw. mała izba karna (§ 74 st. 3 GVG). W przypadku drobnych przestępstw wymagane jest wcześniejsze przyjęcie apelacji (§313 StPO). Apelacje od wyroków wydanych przez sąd rejonowy w poszerzonym składzie ławniczym (§ 29 ust. 2 GVG) rozpoznawane są przez sąd krajowy w składzie poszerzonym o dodatkowego sędziego zawodowego (§ 76 ust. 6 pkt 1 GVG).

Sąd krajowy rozpoznaje również zażalenia (*Beschwerde*) na zarządzenia (*Verfügung*) oraz postanowienia wydane przez sąd rejonowy (§ 304 i nast. StPO w zw. z § 73 GVG).

Wyższy sąd krajowy rozpoznaje rewizje (*Revision*) od wyroków wydanych przez sąd krajowy orzekający jako sąd pierwszej instancji oraz od wyroków wydanych przez sąd krajowy na skutek rozpoznania apelacji od wyroków wydanych w pierwszej instancji przez sąd rejonowy. Wyższy sąd krajowy rozpoznaje także tzw. „rewizje z przeskokiem”

(*Sprungrevision*) od wyroków wydanych w pierwszej instancji przez sąd rejonowy, których nie zaskarżono apelacją. Rewizja z przeskokiem polega na tym, że strona procesowa rezygnując z prawa do wniesienia apelacji do sądu krajowego może zaskarżyć wyrok sądu rejonowego od razu rewizją do wyższego sądu krajowego⁴⁶¹. W razie zbiegu rewizji i apelacji wniesionych w tej samej wieloosobowej sprawie rewizja traktowana jest jako apelacja (§ 335 ust. 1 i 3 StPO).

Wyższy sąd krajowy rozpoznaje również zażalenia na orzeczenia wydane w pierwszej instancji przez sąd krajowy (§ 304, 310, 311 StPO). Jako sąd odwoławczy wyższy sąd krajowy orzeka jako senat w składzie trzech sędziów zawodowych (§ 116 ust. 1 GVG).

Jeżeli podczas rozpoznawania sprawy wyższy sąd krajowy uzna, że zachodzi potrzeba odstąpienia od wykładni ustalonej w orzeczeniu innego wyższego sądu krajowego albo Trybunału Federalnego przekazuje sprawę właściwemu sądowi, tj. innemu wyższemu sądowi krajowemu lub Trybunałowi Federalnemu (§ 121 GVG). Regulacja ta ma na celu zapewnienie jednolitości orzecznictwa. Jednocześnie, z uwagi na zarzut „utrwalania systemu precedensowego”, bywa także przedmiotem krytyki ze strony doktryny⁴⁶².

Trybunał Federalny w składzie pięcioosobowym (§ 139 ust. 1 GVG) rozpoznaje rewizje od wyroków wydanych w pierwszej instancji przez wyższy sąd krajowy oraz od wyroków wydanych w pierwszej instancji przez sąd krajowy, o ile nie opierają się one wyłącznie na zarzucie naruszenia prawa krajowego (§ 135 ust. 1 GVG). Zażalenia na postanowienia wydane w postępowaniu przed wyższym sądem krajowym oraz przed sądem krajowym, w sprawach dla których Trybunał Federalny jest sądem drugiej instancji, rozpoznawane są w składzie trzyosobowym, za wyjątkiem zażaleń na postanowienia o odmowie wszczęcia postępowania lub jego umorzeniu z powodu negatywnej przesłanki procesowej (§ 139 ust. 2 GVG).

3.3. Środki zaskarżenia i postępowanie odwoławcze

Do zwyczajnych środków odwoławczych zalicza się: zażalenie (*Beschwerde*, § 304 – 311a StPO), apelację (*Berufung*, § 312 – 332 StPO) oraz rewizję (*Revision*, § 333 – 358 StPO)⁴⁶³.

⁴⁶¹ D. Świecki, *Apelacja w niemieckim kodeksie postępowania karnego...*, s. 106.

⁴⁶² P. Girdwoyń, *Zarys...*, s. 123.

⁴⁶³ B. Nita, *Organizacja systemu wymiaru sprawiedliwości w Republice Federalnej Niemiec*, PS 2001, nr 2, s. 131.

Środkiem zaskarżenia niebędącym środkiem odwoławczym jest sprzeciw od nakazu karnego (*Einspruch gegen den Strafbefehl*, § 410 ust. 1 StPO).

Katalog nadzwyczajnych środków zaskarżenia nie jest natomiast jednolicie ujmowany przez doktrynę niemieckiego procesu karnego. Powszechnie zalicza się do nich: wniosek o wznowienie postępowania (*Wiederaufnahme eines durch rechtskräftiges Urteil abgeschlossenen Verfahrens*, § 359 i następne StPO), wniosek o przywrócenie poprzedniego stanu (*Wiedereinsetzung in den vorigen Stand*, § 44 StPO), a także pozakodeksowe nadzwyczajne środki zaskarżenia, tj. skargę konstytucyjną (*Verfassungsbeschwerde*, art. 93 ust. 1 pkt 4a GG) oraz skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka o stwierdzenie naruszenia EKPCz wraz z protokołami dodatkowymi⁴⁶⁴.

Prawo do wniesienia środka odwoławczego przysługuje prokuratorowi, oskarżonemu, a także, niezależnie od oskarżonego, jego przedstawicielowi ustawowemu. Przedstawicielowi ustawowemu oskarżonego przysługuje prawo do samodzielnego wniesienia odwołania w terminie biegnącym dla oskarżonego (§ 298 StPO). Środek odwoławczy na korzyść oskarżonego może wnieść również obrońca, przy czym odwołanie obrońcy nie może być wniesione wbrew wyraźniej woli oskarżonego (§ 297 StPO).

Prokurator ma prawo do zaskarżenia orzeczenia zarówno na korzyść, jak i na niekorzyść oskarżonego. Zaskarżenie orzeczenia przez prokuraturę na niekorzyść oskarżonego może spowodować zmianę lub uchylene zaskarżonego orzeczenia również na jego korzyść (§ 296–298 oraz § 301 StPO). Prawo wniesienia środka odwoławczego przysługuje także oskarżycielowi prywatnemu (§ 390 ust. 1 StPO) oraz posiłkowemu (§ 395 ust. 4 StPO).

Środek odwoławczy może zostać cofnięty. Cofnięcie środka odwoławczego wniesionego na korzyść oskarżonego wymaga jego zgody (§ 302 StPO). Niemiecka procedura karna oprócz cofnięcia środka odwoławczego przewiduje nieznaną polskiej procedurze instytucję zrzeczenia się prawa do jego wniesienia (*Verzicht auf die Einlegung eines Rechtsmittels*). Oświadczenie w tym przedmiocie będzie skuteczne, jeśli osoba uprawniona zgłosi je przed upływem terminu do zaskarżenia orzeczenia. Zrzeczenie się prawa do wniesienia środka odwoławczego nie jest dopuszczalne w przypadku wyroków wydanych w trybie porozumień procesowych (*Verständigungen*), uregulowanych w art. 257c (§ 302 zdanie drugie StPO)⁴⁶⁵.

⁴⁶⁴ D. Pożaroszcyk, *Środki zaskarżenia w procesie niemieckim*, [w:] System prawa karnego procesowego, proces karny rozwiązywania modelowe w ujęciu porównawczym, tom II, red. P. Kruszyński, Warszawa 2014, s. 497-498.

⁴⁶⁵ C. Kulesza, *System środków odwoławczych w Niemczech*, [w:] Postępowanie odwoławcze w procesie karnym - u progu nowych wyzwań, red. S. Steinborn, Warszawa 2016, s. 21.

Istotą zwyczajnych środków odwoławczych jest dewolutywność polegająca na przekazaniu kontroli nieprawomocnego rozstrzygnięcia sądowi wyższej instancji. Apelacja i rewizja charakteryzują się nadto suspensywnością, bowiem ich wniesienie wstrzymuje wykonanie zaskarżonego orzeczenia.

Apelacja (*Berufung*) ma na celu zarówno kontrolę zgodności zaskarżonego wyroku z prawem, a także kontrolę prawidłowości dokonanych w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji ustaleń faktycznych. Ograniczenie apelacji jedynie do określonych rozstrzygnięć zawartych w zaskarżonym wyroku powoduje ograniczenie w tym zakresie postępowania apelacyjnego (§ 318 StPO). Apelacja jest środkiem odwoławczym przysługującym od wyroków sądu rejonowego wydawanych w składzie jednoosobowym oraz ławniczym. Nie przysługuje ona natomiast od wyroków wydanych w pierwszej instancji przez sąd krajowy oraz wyższy sąd krajowy, które podlegają jedynie zaskarżeniu rewizją. Rozwiązanie przyjęte przez niemieckiego ustawodawcę z pozoru wydaje się dość osobliwe. Jeżeli bowiem oskarżony zostanie skazany przez sąd rejonowy, rozpoznający sprawy o przestępstwa mniejszej wagi, zagrożone łagodniejszą karą, ma prawo zarówno do wniesienia apelacji, służącej weryfikacji wyroku w zakresie zgodności z prawem, jak i pod kątem prawidłowości dokonanych ustaleń faktycznych, oraz rewizji. Jeśli natomiast zostanie on skazany przez sąd krajowy lub wyższy sąd krajowy za znacznie poważniejsze przestępstwo, przysługuje mu wyłącznie prawo wniesienia rewizji opartej jedynie na zarzucie naruszenia przepisów prawa. Przyczyn tego stanu rzeczy upatruje się w genezie uchwalenia niemieckiego Kodeksu postępowania karnego. Rządowy projekt procedury karnej początkowo nie przewidywał w ogóle apelacji jako środka odwoławczego do sądu wyższej instancji. Wskazywano, że prawidłowość ustaleń faktycznych nie może być badana w ramach postępowania odwoławczego, gdyż wartość dowodów ponownie przeprowadzonych z reguły jest znacznie mniejsza, niż wartość dowodów przeprowadzonych bezpośrednio po zdarzeniu. Na wypadek ujawnienia nowych dowodów po wydaniu wyroku projekt przewidywał instytucję wznowienia postępowania, której przewaga nad apelacją miała polegać na tym, że możliwość jej zainicjowania nie była ograniczona upływem czasu. Z drugiej strony argumentowano, że w związku z niesformalizowanym i niejawnym postępowaniem przygotowawczym oskarżony byłby konfrontowany z zebranymi przeciwko niemu dowodami dopiero na etapie postępowania sądowego. Realizacja prawa do obrony powinna mu zatem zapewniać możliwość kwestionowania w pełnym zakresie prawidłowości ustaleń faktycznych dokonanych w postępowaniu pierwszoinstancyjnym. Tego rodzaju zagrożeń dla pełnej realizacji prawa do

obrony nie upatrywano natomiast w postępowaniu przed sądem krajowym, jako sądem pierwszej instancji. Przyjmowano bowiem, iż zapewniało ono kompleksowe gwarancje dla realizacji uprawnień oskarżonego, w tym obowiązkowe korzystanie z pomocy obrońcy. W związku z tym środkiem odwoławczym od wyroku sądu krajowego ustanowiono sformalizowaną rewizję, opartą jedynie na zarzutach naruszenia prawa⁴⁶⁶.

W doktrynie niemieckiego procesu karnego dostrzega się jednak dysonans wynikający z zestawienia obowiązujących w postępowaniu pierwszoinstancyjnym zasad bezpośredniości i ustności z możliwością realnej, prawidłowej kontroli instancyjnej zaskarżonego orzeczenia. Jeśli sąd pierwszej instancji opiera się na ustnych dowodach, przeprowadzonych bezpośrednio i ocenianych zgodnie w własnym przekonaniu, to jego ocena nie może być przedmiotem miarodajnej kontroli sądu drugiej instancji. Przeprowadzając taką kontrolę musiałby on bowiem opierać się na dokumentach zawartych w aktach sprawy oraz na uzasadnieniu wyroku sądu pierwszej instancji, naruszając tym samym zasady ustności i bezpośredniości. Wskazuje się również na brak jasnych kryteriów, w oparciu o które sąd odwoławczy miałby oceniać prawidłowość rozumowania sądu pierwszej instancji. Kwestia kontroli prawidłowości ustaleń faktycznych możliwa jest zatem jedynie w ramach postępowania apelacyjnego, stanowiącego powtórzenie postępowania dowodowego przed sądem pierwszej instancji, pozwalającego także na przeprowadzenie nowych dowodów. Apelacja w takim znaczeniu nie jest jednak uznawana za drugą instancję, mającą na celu kontrolę orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji, ale bywa nazywana „drugą pierwszą instancją”⁴⁶⁷. Wsuwa się w związku z tym postulat zmiany struktury środków odwoławczych poprzez rezygnację z apelacji, przy jednoczesnym wzmocnieniu gwarancji dla podejrzanego w postępowaniu przygotowawczym oraz rozszerzeniu zakresu postępowania rewizyjnego o kontrolę ustaleń faktycznych, z dopuszczeniem w ograniczonym zakresie możliwości przeprowadzenia dowodów⁴⁶⁸.

Niemieckie postępowanie karne nie gwarantuje pełnej realizacji zasady instancyjności postępowania, ograniczając możliwość zaskarżenia apelacją wyroku sądu pierwszej instancji w sprawach o drobne przestępstwa (*Bagatelsache*). Jeżeli oskarżony został skazany na karę grzywny nieprzekraczającą piętnastu stawek dziennych, również w przypadku orzeczenia takiej kary z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, gdy

⁴⁶⁶ D. Kleszczewski, *Die Berufung in Strafsachen; die Rechtslage in Deutschland*, Ankara 2003, s.149 i n.

⁴⁶⁷ C. Roxin, *Strafverfahrenrecht*, München 1995, s. 400.

⁴⁶⁸ D. Kleszczewski, *Die Berufung...*, s. 158.

orzeczono karę pieniężną, a także gdy oskarżony został uniewinniony lub umorzono wobec niego postępowanie, a prokurator wnosił o wymierzenie grzywny nieprzekraczającej trzydziestu stawek dziennych, apelacja podlega wstępnej ocenie sądu odwoławczego pod kątem jej dopuszczalności. Sąd odwoławczy uznając oczywistą niezasadność apelacji dotyczącej wymienionego katalogu spraw odmawia jej przyjęcia (§ 313 ust. 1 i 2 StPO). Pojęcie „oczywistej niezasadności” apelacji należy do bardziej kontrowersyjnych w niemieckiej doktrynie. Oczywistą niezasadność odnosi się najczęściej do stanu wiedzy osoby obeznanej z prawem, która, bez potrzeby szczegółowego badania może stwierdzić, że podniesione zarzuty nie uzasadniają środka odwoławczego⁴⁶⁹. Postanowienie sądu odwoławczego o przyjęciu bądź odmowie przyjęcia apelacji w sprawach wskazanych w § 313 StPO nie podlega zaskarżeniu, choć można spotkać się z poglądem, że może ono zostać zaskarżone skargą konstytucyjną⁴⁷⁰.

Ustawa procesowa nie wprowadza wymogów formalnych apelacji ani nie zakreśla jej podstaw. Błędne oznaczenie nazwy środka odwoławczego nie wpływa na skuteczność wniesienia apelacji (art. 300 StPO). Apelujący nie ma także obowiązku wskazania zarzutów stawianych zaskarżonemu rozstrzygnięciu. Jeżeli w apelacji nie wskazano zakresu zaskarżenia lub nie sformułowano zarzutów przyjmuje się, że wyrok został zaskarżony w całości (§ 318 StPO).

Termin do wniesienia apelacji wynosi 7 dni od ogłoszenia wyroku. Jeżeli oskarżony nie był obecny na ogłoszeniu wyroku termin do wniesienia apelacji biegnie od doręczenia mu wyroku, chyba że rozprawa mogła się toczyć od nieobecności oskarżonego i był on reprezentowany przez obrońcę (§ 314 ust. 1 i 2 StPO). Apelację wnosi się do sądu, który wydał zaskarżony wyrok. Można ją złożyć na piśmie lub ustnie do protokołu w sekretariacie sądu pierwszej instancji. Terminowe wniesienie apelacji powoduje wstrzymanie wykonania zaskarżonego wyroku oraz rodzi obowiązek przesłania apelującemu wyroku wraz z uzasadnieniem (§ 316 ust. 1 i 2 StPO). W razie wniesienia apelacji po upływie 7 dniowego terminu sąd pierwszej instancji odrzuca apelację. W ciągu tygodnia od doręczenia postanowienia o odrzuceniu apelacji apelujący może wystąpić o przyjęcie apelacji do sądu drugiej instancji. Złożenie wniosku o przyjęcie apelacji do sądu drugiej instancji nie wstrzymuje jednak uprawomocnienia zaskarżonego wyroku (§ 319 ust. 1 i 2 StPO).

⁴⁶⁹ P. Girdwoyń, *Zarys...*, s. 85.

⁴⁷⁰ D. Pożaroszczuk, *Środki zaskarżenia...*, s. 511.

Apelacja nie musi zawierać uzasadnienia, za wyjątkiem apelacji wnoszonej przez prokuratora. Apelujący może jednak sporządzić uzasadnienie apelacji na piśmie albo ustnie do protokołu w sekretariacie sądu pierwszej instancji. Sporządzenie uzasadnienia apelacji powinno nastąpić w ciągu 7 dni od daty upływu terminu do jej wniesienia (§ 317 StPO). W razie wniesienia apelacji przez prokuratora oskarżonemu doręcza się jej odpis wraz z uzasadnieniem.

Sąd odwoławczy rozpoznaje apelację w granicach zaskarżenia (§ 327 StPO).

W postępowaniu apelacyjnym co do zasady powtarzane są dowody przeprowadzone przed sądem pierwszej instancji, przy czym sąd odwoławczy może również przeprowadzić nowe dowody (§ 323 ust. 3 StPO). Po złożeniu referatu następuje przesłuchanie oskarżonego, a następnie zarządzane jest dalsze postępowanie dowodowe. Przy podejmowaniu decyzji o wezwaniu na rozprawę apelacyjną świadków i biegłych należy uwzględnić zarzuty podnoszone w uzasadnieniu apelacji (§ 323 ust. 2 i 4 StPO). Oskarżony we wniosku o przeprowadzenie określonych dowodów powinien wskazać okoliczności, które miałyby zostać tymi dowodami wykazane. Przeprowadzenie dowodów może nastąpić również na wniosek prokuratora lub z urzędu (§ 219, § 220 ust. 1, § 214 ust. 3 i 4 oraz § 221 StPO). Wniosek dowodowy podlega oddaleniu gdy przeprowadzenie dowodu jest niedopuszczalne, jeżeli fakt, który ma być udowodniony, został już udowodniony zgodnie z twierdzeniem wnioskodawcy, jeżeli nie wymaga on udowodnienia z uwagi na jego oczywistość, jeżeli dowód jest nieprzydatny dla ustalenia danej okoliczności bądź nie ma znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy, a także gdy wniosek dowodowy zmierza jedynie do przedłużenia postępowania (§ 245 ust. 2 StPO). Przy przeprowadzaniu dowodów obowiązuje zasada bezpośredniości. Na rozprawie należy przesłuchać osoby, które były naocznymi świadkami przestępstwa (§ 250 StPO). Sąd odwoławczy może jednak zaniechać bezpośredniego przeprowadzenia dowodów z zeznań świadków lub opinii biegłych jeśli uzna, że nie jest to konieczne dla merytorycznego rozpoznania sprawy (§ 323 ust. 2 StPO). Za zgodą prokuratora i oskarżonego mogą zostać odczytane protokoły przesłuchania świadków i biegłych sporządzone w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji. Zgoda na odczytanie nie jest jednak wymagana w przypadkach wymienionych w § 251 i § 253 StPO, tj. gdy świadek lub biegły zmarł lub jest chory umysłowo oraz jeżeli nieznane jest jego miejsce pobytu; gdy choroba, niedołęstwo lub inna przeszkoda uniemożliwiają świadkowi lub biegłemu stawienie się na rozprawę w ciągu dłuższego lub nieokreślonego czasu; jeżeli świadek lub biegły nie mogą się stawić na rozprawę z powodu dużej odległości, a ich przesłuchanie nie jest niezbędne. W warunkach określonych w §

253 StPO mogą zostać odczytane w odpowiednim zakresie protokoły przesłuchania świadka lub biegłego, jeśli podczas składania zeznań lub opinii na rozprawie apelacyjnej oświadczą oni, że nie pamiętają jakiegoś faktu lub pojawią się sprzeczności z wcześniejszymi zeznaniami lub opinią (§ 325 StPO).

Do wydania orzeczenia przeciwko oskarżonemu wymagana jest większość dwóch trzecich głosów zarówno co do winy, jak i kary oraz pozostałych skutków prawnych wynikających z popełnienia przestępstwa. Kwestia winy obejmuje również takie okoliczności szczególne, które wyłączają, zmniejszają lub zwiększają odpowiedzialność karną (§ 260 ust. 1 i § 263 StPO).

W postępowaniu apelacyjnym obowiązuje zakaz *reformationis in peius*. Nie stanowi on jednak przeszkody do umieszczenia oskarżonego w szpitalu psychiatrycznym lub w zakładzie leczenia odwykowego (§ 331 ust. 1 i 2 StPO).

Uznając apelację za zasadną sąd krajowy uchyla wyrok sądu rejonowego i rozstrzyga sprawę orzekając odmiennie co do jej istoty. Uznając apelację za niezasadną sąd krajowy utrzymuje w mocy zaskarżony wyrok (§ 328 ust. 1 i § 329 ust. 1 StPO). Jeżeli sąd rejonowy błędnie uznał swoją właściwość, sąd krajowy uchyla zaskarżone orzeczenie i przekazuje sprawę właściwemu sądowi do ponownego rozpoznania. Jeżeli to sąd krajowy jest właściwy do rozpoznania sprawy w pierwszej instancji rozpoznaje ją samodzielnie, po czym uchyla zaskarżony wyrok i wydaje merytoryczne rozstrzygnięcie (§ 328 ust. 2 StPO).

Rewizja (*Revision*) przysługuje od pierwszoinstancyjnych wyroków wyższego sądu krajowego, pierwszoinstancyjnych wyroków sądu krajowego wydanych w składzie wielkiej izby karnej, lub jako sąd przysięgłych, wyroków odwoławczych wydawanych przez sąd krajowy w składzie małej izby karnej po rozpoznaniu apelacji od wyroków sądu rejonowego, oraz od pierwszoinstancyjnych wyroków sądu rejonowego (tzw. „rewizja z przeskokiem”). Zaskarżenie wyroku sądu rejonowego rewizją powoduje, że nie będzie on kontrolowany przez sąd krajowy, lecz od razu zostanie poddany kontroli przez wyższy sąd krajowy (§ 335 ust. 2 StPO). Jeżeli jedna z uprawnionych stron zaskarży wyrok sądu rejonowego rewizją, zaś inna apelacją, wówczas wniesioną rewizję uważa się za apelację (§ 335 ust. 3 StPO).

Rewizja w przeciwieństwie do apelacji jest sformalizowanym środkiem odwoławczym i może być oparta jedynie na zarzutach dotyczących naruszenia przepisów prawa, rozumianego jako niewłaściwe zastosowanie bądź niezastosowanie normy prawnej (§ 337 ust. 1 i 3 StPO). Niezachowanie warunków formalnych rewizji stanowi podstawę jej odrzucenia przez sąd odwoławczy jako niedopuszczalnej (§ 349 ust. 1 StPO). Sąd

odwoławczy może także odrzucić rewizję na uzasadniony wniosek prokuratury, jeżeli jednoznacznie uzna, że jest ona oczywiście bezzasadna. O złożeniu wniosku o uznanie rewizji za oczywiście bezzasadną prokuratura informuje skarżącego. Skarżący może wnieść pisemną odpowiedź na wniosek prokuratury do sądu rozpoznającego rewizję w terminie dwóch tygodni od jego doręczenia (§ 349 ust. 2 StPO). W 2012 r. za oczywiście bezzasadne uznano 89,32 % rewizji wniesionych do wyższych sądów krajowych oraz 73,27 % rewizji wniesionych do Trybunału Federalnego⁴⁷¹. Możliwość odrzucenia rewizji jako oczywiście bezzasadnej była przedmiotem skargi do Trybunału Konstytucyjnego, zarzucającej naruszenie prawa do sądowego wysłuchania. Nie stwierdzając podnoszonego naruszenia Trybunał Konstytucyjny wskazał, że do realizacji konstytucyjnej gwarancji prawa do sądowego wysłuchania dochodzi poprzez złożenie uzasadnionego wniosku prokuratura, inicjującego postępowanie w przedmiocie odrzucenia rewizji, oraz przyznanie skarżącemu prawa ustosunkowania się do wniosku⁴⁷².

Rewizja musi wskazywać zakres zaskarżenia oraz określać czy orzeczenie jest kwestionowane z powodu naruszenia przepisów postępowania, czy też przepisów prawa materialnego, jak również zawierać uzasadnienie (§ 344 ust. 1 i 2 StPO).

Naruszenie prawa procesowego może przybrać postać bezwzględnej lub względnej przyczyny odwoławczej. Zamknięty katalog bezwzględnych przyczyn odwoławczych został zawarty w § 338 StPO. Zalicza się do nich: niewłaściwą obsadę sądu; udział w wydaniu wyroku sędziego lub ławnika podlegających wyłączeniu z mocy prawa; udział w wydaniu wyroku sędziego lub ławnika, co do których złożono wnioski o wyłączenie z uwagi na uzasadnioną wątpliwość co do ich bezstronności, a wniosek o ich wyłączenie został uznany za zasadny, lub został niezasadnie oddalony; błędne uznanie przez sąd swojej właściwości; przeprowadzenie rozprawy pod nieobecność prokuratora lub osoby, której obecność jest obowiązkowa; naruszenie zasady jawności postępowania; brak uzasadnienia wyroku lub przekroczenie terminu do jego sporządzenia oraz istotne ograniczenie prawa do obrony. Naruszenie przepisów postępowania zawierających normy gwarancyjne dla oskarżonego nie może być podstawą wniesienia przez prokuratora rewizji na niekorzyść oskarżonego (§ 339 StPO). Stwierdzenie występowania bezwzględnej przyczyny rewizyjnej zwalnia sąd odwoławczy od obowiązku badania wpływu zarzuczonego

⁴⁷¹ D. Pożaroszczuk, *Środki zaskarżenia...*, s. 514.

⁴⁷² Uchwały Trybunału Konstytucyjnego z 22.01.1982 r., 2 BvR 1506/81, NJW 82, nr 4, s. 130, z 10.10.2001 r., 2 BvR 1620/01, NJW 2002, s. 814; z 23.08.2005 r., 2 BvR 1066/05, NJW 2006, s. 136.

uchybień na zaskarżony wyrok⁴⁷³. Wystąpienie takiej przyczyny rodzi bowiem niewzruszalne domniemanie o istnieniu związku pomiędzy stwierdzonym uchybieniem, a treścią wyroku⁴⁷⁴. Powołanie względnych przyczyn rewizyjnych pociąga za sobą obowiązek wykazania wpływu zarzucanego naruszenia na zaskarżone orzeczenie. W rewizji nie mogą być podnoszone zarzuty na okoliczność niepopelnienia lub niezawinionego popelnienia czynu, jak również dotyczące niezasadnego przyjęcia bądź pominięcia okoliczności obciążających lub łagodzących⁴⁷⁵. W rewizji nie jest także dopuszczalne powoływanie nowych dowodów. Kwestie związane z oceną dowodów uważane są zasadniczo za mające charakter faktyczny i niedopuszczalne w postępowaniu rewizyjnym⁴⁷⁶.

Rewizję wnosi się na piśmie bądź ustnie do protokołu w sądzie, który wydał zaskarżony wyrok, w ciągu tygodnia od jego ogłoszenia. Dla oskarżonego, który nie był obecny na rozprawie i nie posiada obrońcy, tygodniowy termin do wniesienia rewizji biegnie od doręczenia mu wyroku (§ 341 StPO). W terminie miesiąca od wniesienia rewizji skarżący zobowiązany jest do jej uzasadnienia (§ 345 ust. 1 StPO). Miesięczny termin na sporządzenie uzasadnienia rewizji jest terminem prekluzyjnym i nie podlega przywróceniu. W przypadku rewizji wnoszonej przez oskarżonego wymagany jest przymus adwokacki (§ 345 ust. 2 StPO). Sąd pierwszej instancji przeprowadza formalną kontrolę rewizji. Stwierdzając, że rewizja nie spełnia wymogów formalnych wydaje postanowienie o jej odrzuceniu (§ 346 StPO). Postanowienie o odrzuceniu rewizji nie podlega zaskarżeniu zażaleniem, natomiast skarżący, w terminie tygodnia od wydania postanowienia o odrzuceniu rewizji, może złożyć do sądu odwoławczego wniosek w trybie § 346 ust. 2 StPO o wydanie orzeczenia o przyjęciu rewizji. Złożenie wniosku do sądu drugiej instancji o przyjęcie rewizji w trybie § 346 ust. 2 StPO, podobnie jak wniosku o przyjęcie apelacji w trybie § 319 ust. 2 StPO, stanowi *sui generis* środek zaskarżenia o cechach zbliżonych do „*sofortige Beschwerde*”⁴⁷⁷.

Jeżeli rewizja spełnia wymogi formalne jej odpis jest doręczany stronie przeciwnej, która w terminie tygodnia może złożyć odpowiedź na rewizję (§ 347 ust. 1 StPO). Po wniesieniu odpowiedzi na rewizję, bądź po upływie terminu na jej wniesienie, akta sprawy

⁴⁷³ D. Pożaroszczuk, *Środki zaskarżenia...*, s. 517.

⁴⁷⁴ C. Roxin, B. Schünemann, *Strafverfahrenrecht*, München 2012, s. 473, W. Beulke, *Strafprozessrecht*, Heidelberg 2012, s. 374.

⁴⁷⁵ W. Beulke, *Strafprozessrecht...*, s. 370.

⁴⁷⁶ Wyrok BGH z 18.01.2011 r., 1 StR 600/10, <http://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&nr=54965&pos=0&anz=1>, dostęp 7.01.2020.

⁴⁷⁷ D. Pożaroszczuk, *Środki zaskarżenia...*, s. 521.

przekazywane są sądowi drugiej instancji, który dokonuje ponownej kontroli formalnej rewizji. Stwierdzając braki formalne odrzuca rewizję (§ 349 ust. 1 StPO). Sąd rewizyjny uznając jednomyślnie, że rewizja wniesiona na korzyść oskarżonego jest zasadna, może postanowieniem wydanym na posiedzeniu uchylić zaskarżony wyrok.

Obecność oskarżonego na rozprawie rewizyjnej nie jest obowiązkowa. Sąd podejmuje decyzję czy konieczne jest doprowadzenie na rozprawę rewizyjną oskarżonego pozbawionego wolności (§ 350 ust. 2 StPO). Jeżeli po przeprowadzeniu rozprawy sąd odwoławczy uzna, że rewizja nie spełniała warunków formalnych odrzuca rewizję wyrokiem jako niedopuszczalną (§ 349 ust. 5 StPO). Sąd odwoławczy oddala rewizję jeśli uzna ją za niezasadną. Podzielając zarzuty zawarte w rewizji uchyla zaskarżony wyrok i co do zasady przekazuje sprawę sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania (§ 353 ust. 1 StPO). Sąd, któremu przekazano sprawę do ponownego postępowania, jest związany zapatrywaniami prawnymi sądu rewizyjnego, dotyczącymi uchybień skutkujących uchynieniem wyroku (§ 358 ust. 1 StPO). Jeżeli nie zachodzi konieczność dokonania dodatkowych ustaleń faktycznych sąd rewizyjny może samodzielnie rozstrzygnąć sprawę jeśli orzeka o uniewinnieniu oskarżonego, umorzeniu postępowania, lub wymierza karę o sankcji bezwzględnie oznaczonej, a także, gdy zgodnie z wnioskiem prokuratora orzeka ustawowo najniższą karę lub odstępuje od jej wymierzenia. Sąd rewizyjny może odstąpić od uchynienia wyroku z powodu naruszenia prawa, jeżeli pomimo stwierdzonego naruszenia orzeczenie w zakresie konsekwencji prawnych jest właściwe (§ 354 ust. 1a StPO). Na wniosek prokuratora orzeczone konsekwencje prawne mogą zostać także złagodzone. Sąd rewizyjny może także samodzielnie rozstrzygnąć co do kary w razie naruszenia przez sąd pierwszej instancji prawa w związku z wydaniem wyroku łącznego (§ 354 ust. 1b StPO). Sąd rewizyjny może również orzec poza granicami podmiotowymi rewizji. Uchylenie zaskarżonego wyroku na korzyść wnoszącego rewizję wywiera bowiem także skutek wobec współoskarżonego, który nie wnosił rewizji. Ma to miejsce w sytuacji skazania niewnoszącego rewizję tym samym wyrokiem, za ten sam czyn, jeśli uwzględnienie rewizji jest wynikiem błędów faktyczno-prawnych, lub też skutkiem braku przesłanki dopuszczalności procesu, którą należało wziąć pod uwagę z urzędu (§ 357 StPO). Sąd, któremu przekazano sprawę do ponownego rozpoznania na skutek uwzględnienia rewizji wniesionej wyłącznie przez oskarżonego, jego obrońcę lub przedstawiciela ustawowego, związany jest zakazem *reformationis in peius*, który nie obejmuje jednak umieszczenia w szpitalu psychiatrycznym lub ośrodka leczenia odwykowego (§ 358 ust. 2 StPO).

4. Prawo włoskie

4.1. Zasada instancyjności postępowania

We Włoszech zasada dwuinstancyjności postępowania sądowego (*il principio di doppio grado di giurisdizione*) uznawana jest za jedną z naczelných zasad postępowania karnego. Podobnie jednak jak w systemach francuskim oraz niemieckim nie ma ona bezpośredniego umocowania konstytucyjnego.

Konstytucja Republiki Włoskiej⁴⁷⁸ w art. 111 ust. 7 stanowi, że przeciwko wyrokom i postanowieniom dotyczącym wolności osobistej, wydanym przez sądy powszechne i wyspecjalizowane organy sądownictwa powszechnego lub szczególnego, przysługuje prawo odwołania w trybie kasacji z powodu naruszenia ustawy. Zapis ten nie jest jednak uważany za wyrażający zasadę dwuinstancyjności postępowania sądowego. Odnosi się ją bowiem do merytorycznego rozpoznawania sprawy zarówno w zakresie ustaleń faktycznych, jak i kwestii prawnych, przez sądy obu instancji. Kasacja, przysługująca jedynie z powodu kwalifikowanego naruszenia prawa, nie spełnia natomiast wymogu dwukrotnego, merytorycznego badania sprawy⁴⁷⁹.

W doktrynie włoskiego procesu karnego obowiązywanie zasady dwuinstancyjności postępowania wywodzi się wszakże pośrednio z szeregu innych norm konstytucyjnych⁴⁸⁰. Wskazuje się mianowicie na treść art. 24 Konstytucji, który gwarantuje prawo do obrony w każdym stadium i na każdym etapie postępowania sądowego argumentując, że skoro w przepisie tym mowa jest o „etapie”, czyli instancji postępowania, nie może być ono jednoinstancyjne. Pominięcie przez ustawodawcę zwykłego zapewnienia dostępu do sądu drugiej instancji naruszałoby zatem konstytucyjną zasadę prawa do obrony⁴⁸¹. Wskazuje się także na treść art. 111 ust. 6 Konstytucji, zgodnie z którym wszystkie orzeczenia sądowe muszą zawierać uzasadnienie, zaś *ratio legis* obowiązkowego uzasadnienia orzeczenia

⁴⁷⁸ Costituzione della Repubblica Italiana, GU z 27.12.1947 r., nr 298.

⁴⁷⁹ I. Pardo, *Profili critici dell'appello penale*, Roma 2015, s. 10. Wskazać jednak należy na wyrok włoskiego Trybunału Konstytucyjnego nr 288 z 1997 r., w którym stwierdził on, że gwarantowane w art. 2 protokołu nr 7 do EKPCz, jak i art. 14 ust. 5 MPPOiP prawo do odwołania w sprawach karnych jest w wystarczającym stopniu realizowane poprzez konstytucyjne prawo do kasacji, gdyż ani Konwencja, ani Pakt nie zakładają wymogu ponownego merytorycznego rozpoznania sprawy w drugiej instancji (GU 1a Serie Speciale - Corte Costituzionale nr 32 z 6.08.1997 r.), także <http://www.giurcost.org/decisioni/1997/0288s-97.html>, dostęp: 25.08.2019.

⁴⁸⁰ I. Pardo, *Profili critici dell'appello...*, s. 13 i n.

⁴⁸¹ G. Tranchina, G. Di Chiara, *Diritto Processuale Penale*, Milano 1999, s. 202.

realizuje się w sposób pełny dopiero wówczas, gdy służy ono jego kontroli instancyjnej⁴⁸². Dwuinstancyjność postępowania sądowego wynikać ma również z zawartej w art. 27 ust. 2 Konstytucji zasady domniemania niewinności, zgodnie z którą oskarżonego nie uważa się za winnego aż do prawomocnego skazania. Ze sformułowania o „prawomocnym skazaniu” wywodzi się w związku z tym ciężący na ustawodawcy zwykłym obowiązkiem zorganizowania dodatkowego etapu postępowania sądowego. Z połączenia gwarancji prawa do obrony na każdym etapie postępowania z art. 24 Konstytucji z zasadą domniemania niewinności z art. 27 ust. 2 wywodzi się twierdzenie, że model procesu wynikający z wykładni norm konstytucyjnych jest jednoznacznie skonstruowany dla co najmniej dwóch stopni jurysdykcji⁴⁸³. Dla uzasadnienia obowiązywania zasady dwuinstancyjności postępowania przywołuje się także treść art. 125 ust. 2 Konstytucji, dotyczącego utworzenia sądów administracyjnych pierwszej instancji, co z kolei implikuje istnienie organu odwoławczego, którego funkcję pełni Rada Stanu. Zatem skoro Konstytucja zakłada dwuinstancyjność sądownictwa administracyjnego ten sam system musi mieć zastosowanie do wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych⁴⁸⁴.

Wskazuje się wreszcie na gwarancje dwuinstancyjności postępowania w sprawach karnych wynikające z ratyfikowanych przez Republikę Włoską umów międzynarodowych, tj. z art. 2 protokołu nr 7 do EKPCz oraz z art. 14 ust. 5 MPPOiP⁴⁸⁵.

4.2. Struktura sądów

Włoski system wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych posiada strukturę trójstopniową. Składają się na niego sądy pierwszej instancji, sądy apelacyjne oraz Sąd Kasacyjny (*Corte di Cassazione*).

Sądami pierwszej instancji są orzekające jednoosobowo sądy pokoju (*Giudici di pace*⁴⁸⁶), a także orzekające jednoosobowo bądź w składzie trzech sędziów zawodowych trybunały

⁴⁸² G. Riccio, A. De Caro, S. Marotta, *Principi costituzionali e riforme della procedura penale*, Napoli 1991, s. 164.

⁴⁸³ A. De Caro, *Doppio grado di giurisdizione ed efficienza del processo penale*, Studium iuris, 1999, s. 946; G. Serges, *Il principio del doppio grado di giurisdizione*, Milano 1993, s. 97.

⁴⁸⁴ E. T. Liebman, *Il giudizio di appello e la Costituzione*, Rivista italiana di diritto e procedura penale, 1980 s. 408.

⁴⁸⁵ D. Chinnici, *Verso il “giusto processo” d’appello: se non ora, quando? Dalla irriducibile staticità nello ius positum italiano al dinamismo cognitivo nel “diritto vivente” europeo*, Archivio Penale 2012, n. 3, s. 4 i n.

⁴⁸⁶ Instytucja Sądów Pokoju została wprowadzona do włoskiego systemu wymiaru sprawiedliwości ustawą nr 374 z 21.11.1991 r. (GU nr 278 z 27.11.1991 r., Supplemento ordinario nr 76), która weszła w życie 1.05.1995 r. Ustawą nr 116 z 13.07.2017 r. (GU nr 177 z 31.07.2017 r., Serie Generale), której zasadnicza

(*Tribunali*). Sądami pierwszej instancji są również orzekające w składzie kolegiальnym dwóch sędziów zawodowych oraz sześciu przysięgłych sądy przysięgłych (*Corte di assise*⁴⁸⁷).

Sądami drugiej instancji są trybunały rozpoznające odwołania od orzeczeń sądów pokoju, oraz sądy apelacyjne (*Corte di appello*), w tym apelacyjny sąd przysięgłych (*Corti di assise d'appello*).

Sądem trzeciej instancji jest Sąd Kasacyjny z siedzibą w Rzymie, który pełni podwójną rolę. Ma zapewniać jednolitość orzecznictwa (*ius constitutionis*), a także gwarantować ochronę indywidualnego interesu strony (*ius litigatoris*)⁴⁸⁸.

Sądy pokoju są właściwe do orzekania w sprawach o drobne przestępstwa, wskazane w ustawie nr 274 z 28.08.2000 r. o jurysdykcji sędziego pokoju w sprawach karnych⁴⁸⁹.

Sprawy karne nienależące do właściwości sądów pokoju oraz sądów przysięgłych rozpoznawane są przez trybunały orzekające jako sądy pierwszej instancji.

Sądy przysięgłych są właściwe do orzekania w sprawach o poważne przestępstwa szczegółowo wymienione w art. 5 Kodeksu postępowania karnego⁴⁹⁰, w tym zagrożone karą od 24 lat do dożywotniego pozbawienia wolności.

4.3. Środki zaskarżenia i postępowanie odwoławcze

Do zwyczajnych środków odwoławczych przysługujących od nieprawomocnych orzeczeń należą: apelacja (art. 593 C.p.p.) oraz kasacja (art. 606 C.p.p.)⁴⁹¹.

Do nadzwyczajnych środków zaskarżenia zalicza się natomiast wnioski o wznowienie postępowania (*revisione*), który może zostać wniesiony na korzyść skazanego w określonych ustawą przypadkach od prawomocnych wyroków skazujących, przysługujący

część wejdzie w życie z dniem 31.10.2021 r., dokonano zmiany instytucji Sądów Pokoju, która przyjęła nazwę „honorowego sędziego pokoju” (*giudice onorario di pace*).

⁴⁸⁷ Zostały one powołane ustawą nr 287 z 10.04.1951 r. (GU nr 102 z 7.05.1951 r., Serie Generale).

⁴⁸⁸ C. Brusco, *La Corte di cassazione e il sistema delle impugnazioni penali: prospettive di riforma*, *Questione Giustizia* 2017, nr 3 s. 47, http://www.questionegiustizia.it/rivista/pdf/QG_2017-3_09.pdf, dostęp: 25.08.2019.

⁴⁸⁹ GU nr 234 z 6.10.2000 r., Supplemento ordinario nr 166.

⁴⁹⁰ Codice di procedura penale, GU nr 250 z 24.10.1988 r., Supplemento Ordinario nr 92, dalej powoływany jako C.p.p.

⁴⁹¹ Włoska procedura karna wyróżnia także inne zwyczajne środki odwoławcze takie jak: sprzeciw od wyroku nakazowego (art. 461 C.p.p.), sprzeciw od postanowienia prokuratora w przedmiocie zajęcia przedmiotów (art. 263 ust. 5 C.p.p.), kasacja od orzeczenia Sądu Apelacyjnego w przedmiocie ekstradycji (art. 706 C.p.p.), odwołanie od przejęcia do wykonania orzeczenia sądu zagranicznego (art. 734 ust. 2 C.p.p.) oraz od przekazania do wykonania za granicę orzeczenia wydanego przez sąd włoski (art. 743 ust. 4 C.p.p.), które jednak z uwagi na zakres opracowania nie będą przedmiotem szczegółowego omówienia.

bez żadnych ograniczeń czasowych, niezależnie od wykonania kary bądź zatarcia skazania (art. 629 C.p.p.).

Ustawą nr 103 z 27.06.2017 r. o zmianie Kodeksu karnego, Kodeksu postępowania karnego oraz systemu penitencjarnego⁴⁹² dodano do Kodeksu postępowania karnego art. 629 bis, przewidujący szczególny przypadek wznowienia postępowania w postaci uchylecia powagi rzeczy osądzonej (*rescissione del giudicato*).

Postępowanie odwoławcze w sprawach karnych ma charakter trójinstancyjny. Zgodnie z zasadą taksatywności z art. 568 C.p.p., ustawa enumeratywnie wskazuje rodzaj orzeczeń, które podlegają zaskarżeniu oraz przysługujący od nich środek odwoławczy. W ujęciu przedmiotowym zasada taksatywności oznacza, iż jedynie ustawa można określać, że dane orzeczenie podlega zaskarżeniu oraz wskazywać przysługujący od niego środek odwoławczy, natomiast w ujęciu podmiotowym oznacza ona, iż prawo do zaskarżenia orzeczenia przysługuje jedynie tej stronie, której zostało ono bezpośrednio przyznane w ustawie⁴⁹³.

Prawo wniesienia środka odwoławczego przysługuje prokuratorowi (art. 570 ust. 1 C.p.p.), oskarżonemu osobiście lub za pośrednictwem ustanowionego w tym celu pełnomocnika (art. 571 ust. 1 C.p.p.), przy czym w odniesieniu do kasacji wymagany jest przymus adwokacki (art. 613 § 1 C.p.p.), przedstawicielowi ustawowemu lub opiekunowi prawnemu oskarżonego (art. 571 ust. 2 C.p.p.) oraz obrońcy oskarżonego (art. 571 ust. 3 C.p.p.).

Prawo wniesienia środka odwoławczego przysługuje także stronie cywilnej w odniesieniu do rozstrzygnięć dotyczących kwestii cywilnych (art. 576 C.p.p.), podmiotowi odpowiedzialnemu za szkodę wyrządzoną przestępstwem oraz podmiotowi, który może zostać wraz z oskarżonym pociągnięty do odpowiedzialności za nałożoną karę finansową. Dwóm ostatnim podmiotom przysługuje prawo wniesienia środka odwoławczego wyłącznie w zakresie dotyczącym odpowiedzialności oskarżonego oraz naprawienia szkody i zwrotu kosztów postępowania (art. 575 C.p.p.). Odwołujący się mogą skarżyć jedynie rozstrzygnięcia naruszające ich prawa lub szkodzące ich interesom (art. 568 ust. 4 C.p.p.), za wyjątkiem prokuratora, który ma prawo zaskarżenia orzeczenia zarówno na korzyść, jak i na niekorzyść oskarżonego, przy czym zaskarżenie orzeczenia na niekorzyść

⁴⁹² GU nr 154 z 4.07.2017 r. Serie Generale.

⁴⁹³ M. Warchoń, *Włoski proces karny*, [w:] System prawa karnego procesowego, proces karny rozwiązania modelowe w ujęciu porównawczym, tom II, red. P. Kruszyński, Warszawa 2014, s. 633-634.

oskarżonego może także spowodować zmianę lub uchylenie orzeczenia na jego korzyść (art. 568 ust. 4 bis C.p.p.). Strona cywilna, pokrzywdzony, także jeśli nie przystąpił do postępowania jako strona, jak również organizacje i stowarzyszenia, które uczestniczyły w postępowaniu reprezentując interesy pokrzywdzonego, mogą wystąpić do prokuratora z uzasadnionym wnioskiem o wniesienie środka odwoławczego dotyczącego odpowiedzialności karnej oskarżonego. W razie odmowy wniesienia środka odwoławczego prokurator wydaje postanowienie wraz z uzasadnieniem, które następnie jest doręczane wnioskodawcy (art. 572 C.p.p.).

Środek odwoławczy dotyczący wyłącznie rozstrzygnięć co do odpowiedzialności cywilnej nie wstrzymuje wykonania zaskarżonego orzeczenia w zakresie odnoszącym się do odpowiedzialności karnej oskarżonego (art. 573 ust. 2 C.p.p.). Niewłaściwe oznaczenie oraz wniesienie środka odwoławczego do niewłaściwego sądu nie pozbawia go znaczenia prawnego. W takim wypadku błędnie wniesiony środek odwoławczy zostanie przekazany sądowi właściwemu (art. 568 ust. 5 C.p.p.).

O ile ustawa nie stanowi inaczej orzeczenia wydane w trakcie postępowania podlegają zaskarżeniu środkiem odwoławczym wniesionym od wyroku, nawet w sytuacji gdy został on złożony jedynie w celu kwestionowania orzeczeń wydanych w trakcie postępowania, za wyjątkiem orzeczeń dotyczących wolności osobistej, które podlegają natychmiastowemu zaskarżeniu (art. 586 C.p.p.).

W przypadku osób oskarżonych o popełnienie tego samego przestępstwa środek odwoławczy wniesiony przez jednego z oskarżonych wywołuje skutki także wobec innych oskarżonych, pod warunkiem, że nie jest on oparty wyłącznie na zarzutach na natury osobistej. W przypadku łącznego rozpoznania spraw o różne przestępstwa środek odwoławczy złożony przez jednego z oskarżonych wywołuje skutki także wobec innych oskarżonych, jeżeli zawarte w nim zarzuty dotyczą naruszenia prawa procesowego, a nie są oparte wyłącznie na zarzutach natury osobistej. Środek odwoławczy wniesiony przez oskarżonego wywołuje skutki także wobec podmiotu odpowiedzialnego cywilnie za szkodę wyrządzoną przestępstwem oraz podmiotu odpowiedzialnego posiłkowo za orzeczoną karę finansową. Środek odwoławczy wniesiony przez podmiot odpowiedzialny cywilnie za szkodę wyrządzoną przestępstwem oraz podmiot odpowiedzialny posiłkowo za orzeczoną karę finansową wywołuje również skutki wobec oskarżonego, pod warunkiem że nie jest on oparty wyłącznie na zarzutach natury osobistej (art. 587 ust. 1 – 4 C.p.p.).

Środek odwoławczy może zostać cofnięty. Prokurator może cofnąć wniesiony środek odwoławczy do momentu otwarcia rozprawy odwoławczej. Po rozpoczęciu rozprawy odwoławczej wniesiony przez prokuratora występującego przed sądem pierwszej instancji środek odwoławczy może zostać cofnięty aż do zakończenia rozprawy przez prokuratora występującego w postępowaniu przed sądem odwoławczym. Pozostałe strony mogą cofnąć wniesiony środek odwoławczy osobiście bądź za pośrednictwem pełnomocnika (art. 589 ust. 1 – 4 C.p.p.). Oskarżony może cofnąć środek odwoławczy wniesiony przez jego obrońcę. Jeśli oskarżony pozostaje pod opieką lub kuratelą dla skutecznego cofnięcia środka odwoławczego wymagana jest zgoda opiekuna bądź kuratora (art. 571 ust. 4 C.p.p.).

Apelacja przysługuje od wyroków skazujących oraz uniewinniających wydanych w pierwszej instancji przez trybunały oraz sądy przysięgłych i może być oparta zarówno na zarzutach dotyczących naruszenia przepisów prawa jak i ustaleń faktycznych.

Mimo, iż prawo wniesienia apelacji od wyroku sądu pierwszej instancji przysługuje zarówno oskarżonemu jak i prokuratorowi, to ustawą nr 11 z 6.02.2018 r. o zmianie przepisów dotyczących postępowania odwoławczego⁴⁹⁴, ograniczono zakres przypadków, w których podmioty te mogą odwołać się od wyroku. Obecnie prokurator może wnieść apelację od wyroku skazującego jedynie wówczas, gdy oskarżonego skazano za inne przestępstwo, niż zarzucane aktem oskarżenia, błędnie nieprzyjęto istnienia okoliczności obciążających, skutkujących określonymi konsekwencjami prawnymi bądź orzeczono karę nieprzewidzianą za dane przestępstwo (art. 593 ust. 1 C.p.p.). Prokurator nie ma natomiast żadnych ograniczeń we wnoszeniu apelacji od wyroku uniewinniającego. Oskarżony nie może z kolei wnieść apelacji od wyroku uniewinniającego, który został wydany w oparciu o ustalenie, że czynu nie popełniono bądź nie został on popełniony przez oskarżonego (art. 593 ust. 2 C.p.p.).

Zgodnie z art. 585 ust. 1 C.p.p. termin do wniesienia apelacji jest uzależniony od tego, czy wyrok został ogłoszony wraz z uzasadnieniem, czy też nie, i w wynosi od 15 do 45 dni (art. 585 ust. 2 C.p.p.).

Jeżeli ten sam wyrok został zaskarżony zarówno apelacją jak i kasacją, wniesiona kasacja podlega rozpoznaniu jak apelacja (art. 580 C.p.p.).

Apelacja powinna zostać wniesiona na piśmie oraz zawierać oznaczenie zaskarżonego orzeczenia, datę jego wydania oraz oznaczenie sądu wydającego orzeczenie. Apelacja powinna również pod rygorem niedopuszczalności zawierać:

⁴⁹⁴ GU nr 41 z 19.02.2018 r. Serie Generale.

- a) oznaczenie sekcji lub podsekcji orzeczenia, do których odnosi się środek odwoławczy (zakres zaskarżenia);
- b) określenie dowodów, które zdaniem skarżącego błędnie zostały uznane za nieistniejące, nie zostały zebrane, nie zostały ocenione lub zostały ocenione błędnie;
- c) wnioski, w tym także wnioski dowodowe w postępowaniu apelacyjnym;
- d) zarzuty stawiane zaskarżonemu wyrokowi dotyczące zarówno naruszenia przepisów prawa, jak i ustaleń faktycznych (art. 581 C.p.p.).

Sąd apelacyjny jest związany zakresem zaskarżenia⁴⁹⁵. Nie jest jednak związany zawartymi w apelacji zarzutami. Przy rozpoznawaniu apelacji wniesionej jedynie na korzyść oskarżonego obowiązuje zakaz *reformationis in peius* (art. 597 ust. 1 - 3 C.p.p.). Ustawą nr 103/2017 r., kierując się potrzebą ograniczenia czasu trwania postępowania odwoławczego, przywrócono obowiązującą przed 2008 r. instytucję porozumienia stron co do zarzutów apelacyjnych. Stosownie do art. 599 bis C.p.p. strony, za wyjątkiem spraw o wymienione *expressis verbis* najpoważniejsze przestępstwa, mogą zgodzić się na ograniczenie zarzutów apelacyjnych do określonych kwestii. Jeżeli zarzuty, co do których nastąpiło uzgodnienie, uzasadniają zmianę zaskarżonego wyroku, strony informują sąd apelacyjny o uzgodnionej modyfikacji. Sąd apelacyjny nie jest jednak związany stanowiskiem stron. W razie niewyrażenia zgody na zmianę zaskarżonego orzeczenia w uzgodnionym pomiędzy stronami zakresie kieruje sprawę do rozpoznania na rozprawie. O wyznaczeniu terminu rozprawy apelacyjnej zawiadamia się strony. Zawiadomienie o rozprawie apelacyjnej powinno nastąpić co najmniej 20 dni przed jej terminem (art. 600 C.p.p.).

Strona, która nie wносиła apelacji w ustawowym terminie, może jednak wnieść tzw. apelację akcesoryjną (*apello incidentale*) w terminie 15 dni od otrzymania zawiadomienia o wniesieniu apelacji głównej przez drugą stronę. Apelacja akcesoryjna wniesiona przez prokuratora może spowodować zmianę lub uchylenie zaskarżonego wyroku na niekorzyść oskarżonego, który wnosił apelację główną, znosząc tym samym zakaz *reformationis in peius*. Ścisły związek apelacji akcesoryjnej z apelacją główną wyraża się także tym, że nie ma ona wpływu na współoskarżonych, którzy nie wnosili apelacji głównej, a także traci moc w przypadku uznania niedopuszczalności apelacji głównej lub jej cofnięcia (art. 595 ust. 1 – 4 C.p.p.).

⁴⁹⁵ M. Warchoń, *Włoski proces karny...*, s. 636.

Rozprawa apelacyjna odbywa się jawnie i rozpoczyna się od sprawozdania sędziego referenta obejmującego przedstawienie stanu sprawy. Na rozprawie apelacyjnej mogą być odczytywane dokumenty z postępowania przed sądem pierwszej instancji. Co do zasady sąd apelacyjny nie przeprowadza nowych dowodów ani nie ponawia postępowania dowodowego w zakresie, w jakim było ono przeprowadzone przed sądem pierwszej instancji. Ustawa procesowa przewiduje wszakże istotne odstępstwa od tej zasady. Do przeprowadzenia postępowania dowodowego w postępowaniu apelacyjnym może dojść na zawarty w apelacji uzasadniony wniosek strony, wskazujący na konieczność ponownej oceny dowodów przeprowadzonych przed sądem pierwszej instancji bądź na pojawienie się nowych dowodów jeżeli sąd odwoławczy uzna, że dotychczas zebrany materiał dowodowy nie jest wystarczający dla rozstrzygnięcia sprawy (art. 603 ust. 1 C.p.p.). Sąd odwoławczy zarządza także postępowanie dowodowe jeżeli nowe dowody ujawniły się lub powstały po wydaniu zaskarżonego wyroku (art. 603 ust. 2 C.p.p.). Sąd odwoławczy może również dopuścić nowe dowody z urzędu jeżeli uzna to za absolutnie konieczne (art. 603 ust. 3 C.p.p.).

Ustawą nr 103/2017 nałożono na sąd odwoławczy obowiązek przeprowadzenia postępowania dowodowego także podczas rozpoznawania apelacji prokuratora od wyroku uniewinniającego, w której podnoszone są zarzuty dotyczące oceny zeznań (art. 603 ust. 3 bis C.p.p.). Przyjęcie tej zmiany uzasadniano koniecznością dostosowania przepisów włoskiej procedury karnej do orzecznictwa ETPCz w zakresie dotyczącym prawa do uczciwego procesu z art. 6 ust. 1 Konwencji oraz zasad ustności i bezpośredniości⁴⁹⁶. Zgodnie z orzecznictwem włoskiego Sądu Kasacyjnego sąd odwoławczy musi ponownie przeprowadzić dowody z zeznań świadków jeżeli zamierza skazać oskarżonego, który został uniewinniony w pierwszej instancji, a dowody te zostały uznane za decydujące o uniewinnieniu⁴⁹⁷. Ponowne przeprowadzenie dowodów z zeznań świadków zostało uznane za niezbędne przez Sąd Kasacyjny także w sytuacji, gdy sąd odwoławczy zamierza uniewinnić oskarżonego, który został skazany przez sąd pierwszej instancji⁴⁹⁸.

Stanowisko to zostało wszakże złagodzone orzeczeniem połączonych izb Sądu Kasacyjnego z 3.04.2018 r.⁴⁹⁹, zgodnie z którym sąd odwoławczy, przewidując możliwość

⁴⁹⁶ M. Bolognari, *L'appello Nel Processo Penale Italiano: Tra Riforme E Prassi Giurisprudenziali*, Journal of Penal Law and Criminology, Istanbul University 2018, nr 6, s. 22.

⁴⁹⁷ Wyrok Sądu Kasacyjnego z 6.07.2016 r. nr 27620, <http://www.giurisprudenzapenale.com/wp-content/uploads/2016/09/cass-pen-sez-un-27620-2016.pdf>, dostęp: 25.08.2019.

⁴⁹⁸ Wyrok Sądu Kasacyjnego z 12.09.2017 r., nr 41571.

⁴⁹⁹ Wyrok Sądu Kasacyjnego z 3.04.2018 r., nr 14800.

uniewinnienia oskarżonego, który został skazany przez sąd pierwszej instancji, nie ma obowiązku ponownego przeprowadzania postępowania dowodowego. Ma natomiast obowiązek dokładnego wyjaśnienia powodów zmiany oceny dokonanej przez sąd pierwszej instancji. Powodem odmiennej oceny sytuacji, w której w drugiej instancji dochodzi do wniosku o potrzebie skazania po uprzednim uniewinnieniu, od sytuacji w której w drugiej instancji ma dojść do uniewinnienia po uprzednim skazaniu jest to, że uniewinnienie, w przeciwieństwie do wyroku skazującego, nie musi być udowodnione ponad wszelką uzasadnioną wątpliwość, w związku z czym nie wymaga ponownego przeprowadzania postępowania dowodowego. Ponowne prowadzenie postępowania dowodowego również w przypadku zmiany wyroku skazującego na uniewinniający prowadziłyby do uznania postępowania apelacyjnego za powtórzone postępowanie pierwszoinstancyjne, co miałyby oczywiste konsekwencje dla czasu trwania postępowania. Jeżeli sąd odwoławczy uzna apelację za niedopuszczalną, np. z powodu braków formalnych, orzeka o jej niedopuszczalności (art. 591 ust. 2 C.p.p.). Uznając apelację za nieuzasadnioną utrzymuje w mocy zaskarżony wyrok. W razie uznania apelacji za zasadną w całości lub w części zmienia zaskarżone orzeczenie i orzeka odmiennie co do istoty sprawy (art. 605 C.p.p.). W razie stwierdzenia przyczyn nieważności postępowania przed sądem pierwszej instancji sąd odwoławczy uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę sądowi pierwszej instancji ponownego rozpoznania (art. 604 C.p.p.).

Kasacja z kolei przysługuje zarówno od orzeczeń wydanych w drugiej instancji na skutek rozpoznania apelacji, od niepodlegających zaskarżeniu apelacją orzeczeń wydanych w pierwszej instancji (art. 606 ust. 2 C.p.p.), jak również od wydanych w pierwszej instancji orzeczeń podlegających zaskarżeniu apelacją, z której wniesienia strona zrezygnowała decydując się od razu na wniesienie kasacji (tzw. kasacja *per saltum* art. 569 C.p.p.). Sąd Kasacyjny nie rozpoznaje ponownie sprawy merytorycznie. Jego kognicja ogranicza się do kontroli legalności stosowania prawa (art. 606-609 C.p.p.) zarówno w zakresie prawa materialnego (*errores in iudicando*), jak i procesowego (*errores in procedendo*). Nie dokonuje kontroli prawidłowości przyjętych ustaleń faktycznych oraz sposobu oceny zebranych dowodów. Może jednak stwierdzić naruszenie prawa procesowego w związku z nienależytym wskazaniem powodów przemawiających za przyjęciem bądź odmową wiarygodności poszczególnych dowodów⁵⁰⁰.

Do podstaw kasacyjnych ustawa zalicza:

⁵⁰⁰ M. Warchoń, *Włoski proces karny...*, s. 642.

- a) wykonywanie przez sąd uprawnień zastrzeżonych dla organów ustawodawczych lub administracyjnych bądź niedozwolonych dla władzy publicznej;
- b) niezastosowanie lub niewłaściwe zastosowanie przepisów prawa materialnego;
- c) naruszenie zasad postępowania, z którymi ustawa wiąże sankcję nieważności, bezskuteczności, niedopuszczalności lub wygaśnięcia;
- d) nieprzeprowadzenie istotnego dowodu, o przeprowadzenie którego wniosła strona;
- e) braki, wewnętrzną sprzeczność lub oczywistą nielogiczność uzasadnia orzeczenia (art. 606 ust. 1 C.p.p.).

Ustawą nr 103/2017 wprowadzono ograniczenia we wnoszeniu kasacji. Ograniczono mianowicie prawo do wnoszenia kasacji od wyroku wydanego w następstwie ugody, które często było wykorzystane jako instrument służący do nieformalnego „odroczenia” wykonania kary lub skorzystania ze środka zapobiegawczego polegającego na pobycie w areszcie domowym zamiast w zakładzie karnym (art. 448 ust. 2 bis C.p.p.)⁵⁰¹. Obecnie prokurator i oskarżony mogą wnosić kasację od wyroku wydanego w trybie ugody tylko w razie błędnego uwzględnienia woli oskarżonego, braku korelacji między treścią ugody, a wyrokiem, błędnej kwalifikacji prawnej czynu oraz niezgodnego z prawem zastosowania bądź niezastosowania kary lub środka karnego.

W przypadku kasacji od wyroku sądu apelacyjnego utrzymującego w mocy wyrok uniewinniający wydany przez sąd pierwszej instancji prawo do wniesienia kasacji ograniczono do sytuacji, w których jest ona oparta jedynie na zarzutach z art. 606 ust. 1 a,b,c C.p.p. (art. 608 ust. 1 bis C.p.p.). Kolejnym ograniczeniem jest wprowadzenie wymogu aby kasacja, pod rygorem niedopuszczalności, była sporządzona i podpisana przez adwokata uprawnionego do wnoszenia kasacji, figurującego w specjalnym rejestrze prowadzonym przy Sądzie Kasacyjnym (art. 618 ust. 1 C.p.p.). Tą samą ustawą przyznano Sądowi Najwyższemu w określonych ustawą przypadkach prawo stwierdzenia niedopuszczalności kasacji na posiedzeniu bez udziału stron (art. 610 ust. 5 bis C.p.p.).

⁵⁰¹ I. Pardo, C. Ingraio, *La riforma delle impugnazioni penali (L. Orlando)*, Milano, Giuffrè, 2017, s. 80.

5. Zasada instancyjności postępowania w ujęciu wynikającym z EKPCz, MPPOiP oraz prawa Unii Europejskiej

5.1. Zasada instancyjności postępowania karnego w EKPCz

Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności w pierwotnym brzmieniu nie gwarantowała prawa do odwołania się do sądu wyższej instancji ani nie nakładała na państwa członkowskie obowiązku ustanowienia sądu odwoławczego⁵⁰². Zawarta w art. 6 ust. 1 EKPCz zasada rzetelnego procesu odnosiła się jedynie do gwarancji sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd, ustanowiony ustawą przy rozstrzyganiu o prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia wytoczonego w sprawie karnej.

Przyjmowano wszakże, że jeśli w krajowym porządku prawnym została przewidziana możliwość wniesienia odwołania do sądu wyższej instancji, reguły wynikające z zasady rzetelnego procesu powinny mieć zastosowanie także do istniejących procedur odwoławczych⁵⁰³.

Pojęcie „oskarżenia w sprawie karnej”, o którym mowa w art. 6 ust. 1, ma na gruncie Konwencji znaczenie autonomiczne. W oparciu o standardy wypracowane w orzecznictwie ETPCz przyjmuje się, że o uznaniu oskarżenia w sprawie karnej nie decyduje jedynie zaklasyfikowanie postępowania na podstawie prawa krajowego, ale także charakter czynu i stopień surowości kary, którą może ponieść skarżący⁵⁰⁴.

Europejski Trybunał Praw Człowieka podkreśla, że choć Konwencja nie działa przeciwko państwom członkowskim wykonującym swoje zadania w zakresie ustanawiania katalogu

⁵⁰² P. Hofmański, A. Wróbel, [w:], *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, red. L. Garlicki, t. I, Warszawa 2011, s. 253.

⁵⁰³ M. A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2017, s. 541–562; wyroki ETPCz z: 23.07.1968 r., Delcourt p. Belgii, 1474/62, § 25; 22.02.1984 r., Sutter p. Szwajcarii, 8209/78, § 20 i n.; 29.05.1986 r., Deumeland p. Niemcom, 9384/81, § 77; 2.03.1987 r., Monnell i Morris p. Wielkiej Brytanii, 9562/81 i 9818/82, § 54; 26.05.1988 r., Ekbatani p. Szwecji, 10563/83, § 26; 19.12.1989 r., Kamasinski p. Austrii, 9783/82, § 106; 28.08.1991 r., F.C.B. p. Włochom, 12151/86, § 29 i n.; 22.04.1992 r., Vidal p. Belgii, 12351/86, § 30 i n.; 16.12.1992 r., Hadjianastassiou p. Grecji, 12945/87, § 20 i n.; 23.11.1993 r., Poitrimol p. Francji, 14032/88, § 28 i n.; 25.03.1998 r., Belziuk p. Polsce, 23103/93, § 37; 22.2.2011 r., Lalmahomed p. Holandii, 26036/08, HUDOC.

⁵⁰⁴ Decyzja ETPCz: z 30.05.2006 r., Matyjek p. Polsce, 38184/03; wyroki ETPCz: z 8.06.1976 r., Engel i inni p. Holandii, Seria A nr 22, § 80-82; z 28.06.1984 r. Campbell i Fell p. Wielkiej Brytanii, Seria A nr 80, HUDOC.

czynów zabronionych oraz rozróżniania pomiędzy różnymi kategoriami czynów dla celów prawa krajowego, to nie uznaje automatycznie klasyfikacji stworzonej przez państwa. Jeżeli poszczególne państwa w ramach swojego uznania zaklasyfikowałyby oskarżenie jako wykroczenie bądź jako przewinienie dyscyplinarne zamiast karne, wyłączając działanie podstawowych gwarancji zawartych w Konwencji, zastosowanie tych przepisów nie będzie podporządkowane jedynie ich suwerennej woli. Tak daleko idąca dowolność mogłaby bowiem prowadzić do skutków niezgodnych z przedmiotem i celem Konwencji⁵⁰⁵.

Nie można zatem wykluczyć, iż oskarżenie zakwalifikowane w ustawodawstwie krajowym jako wykroczenie administracyjne bądź przewinienie dyscyplinarne zostanie uznane za oskarżenie w sprawie karnej w rozumieniu przepisów Konwencji, o ile będą na to wskazywać charakter i stopień surowości kary, którą może ponieść skarżący.

Prawo do odwołania się do sądu wyższej instancji nie wynika także z art. 13 EKPCz⁵⁰⁶.

Zgodnie z tym przepisem każda osoba, której prawa i wolności zawarte w Konwencji zostały naruszone, ma prawo do skutecznego środka odwoławczego do właściwego organu państwowego. Powyższa regulacja stanowi wyraz zawartego w art. 1 EKPCz, ciężącego na państwie członkowskim obowiązku ochrony praw człowieka w pierwszej kolejności w jego własnym systemie prawnym⁵⁰⁷. Celem gwarancji wynikających z art. 13 EKPCz, pozostającego w ścisłym związku z regulacją zawartą w art. 35 ust. 1 EKPCz, jest zapewnienie skutecznego środka prawnego, na mocy którego osoby, których prawa zagwarantowane w Konwencji zostały naruszone, mogłyby uzyskać zadośćuczynienie na poziomie krajowym zanim skorzystają z prawa do wniesienia skargi do ETPCz⁵⁰⁸. Skuteczny środek odwoławczy, o którym mowa w art. 13 EKPCz, dotyczy zatem naruszenia praw i wolności zawartych w Konwencji mając na celu wzmocnienie jej obowiązywania, a nie obejmuje prawa do odwołania się do sądu wyższej instancji od orzeczeń wydanych przez sądy krajowe.

⁵⁰⁵ Wyrok ETPCz z 21.02.1984 r., Öztürk p. Niemcom, Seria A, nr 73, HUDOC.

⁵⁰⁶ Decyzja ETPCz z 1.09.2015 r., Dorado Baúlde p. Hiszpanii, 23486/12, § 18, HUDOC.

⁵⁰⁷ M. A. Nowicki, *Komentarz do art.13 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, LEX/el. 2017; wyrok ETPCz z 29.03.2006 r., Scordino p. Włochom (1), 36813/97, § 188, HUDOC.

⁵⁰⁸ A. Zieliński, *Konstytucyjny standard instancyjności postępowania sądowego*, PiP 2005, z. 11, s. 7; wyrok ETPCz z 26.10.2000 r., Kudła p. Polsce, 30210/96, § 152, HUDOC.

Gwarancja prawa do odwołania się od wyroku skazującego w sprawach karnych do sądu wyższej instancji została wprowadzona do EKPCz dopiero protokołem Nr 7 podpisanym 22 listopada 1984 r. w Strasburgu⁵⁰⁹.

Zgodnie z treścią art. 2 ust. 1 i 2 tego protokołu każdy, kto został uznany przez sąd za winnego popełnienia przestępstwa, ma prawo do rozpatrzenia przez sąd wyższej instancji jego sprawy, tak w przedmiocie orzeczenia o winie, jak i co do kary. Korzystanie z tego prawa, a także jego podstawy, ureguje ustawa. Wyjątki mogą być stosowane w przypadku drobnych przestępstw określonych w ustawie, lub w przypadkach, gdy dana osoba była sądzona w pierwszej instancji przez Sąd Najwyższy lub została uznana za winną i skazana w wyniku zaskarżenia wyroku uniewinniającego sądu pierwszej instancji.

Prawo do odwołania się do sądu wyższej instancji dotyczy zatem jedynie osób, wobec których wytoczono oskarżenie w sprawie karnej w rozumieniu przyjętym przez Konwencję. Nie obejmuje ono natomiast postępowań cywilnych ani administracyjnych. Realizacja gwarancji z art. 2 ust. 1 protokołu nr 7 do EKPCz odnosi się do rozstrzygnięcia w przedmiocie głównego nurtu procesu („w przedmiocie orzeczenia o winie, jak i co do kary”) i nie dotyczy kwestii wpaddingowych. Ustrojowo polega ona na zapewnieniu dostępu do sądu wyższej instancji jako do odrębnego organizacyjnie organu, usytuowanego w hierarchii sądów wyżej niż sąd pierwszej instancji, posiadającego kompetencje pozwalające na kontrolę zaskarżonego orzeczenia. Warunku tego nie będzie zatem spełniać możliwość wniesienia tzw. zaskarżenia poziomego do tego samego funkcjonalnie sądu rozpoznającego odwołanie w innym składzie.

Prawo do odwołania się do sądu wyższej instancji gwarantowane jest jedynie dla oskarżonego. Wyłączenie w prawie krajowym możliwości odwołania się od wyroku skazującego, czy też uniewinniającego, przez inne strony postępowania nie stanowi naruszenia Konwencji. Nie stanowi także naruszenia Konwencji wyłączenie możliwości odwołania się do sądu wyższej instancji przez oskarżonego od wyroku uniewinniającego. Przyjmuje się, że prawo do odwołania się do sądu wyższej instancji, o którym mowa w art. 2 protokołu nr 7 do EKPCz, dotyczy także wyroków warunkowo umarzających postępowanie karne. Mimo, że wyrok warunkowo umarzający postępowanie, wydany zarówno w trybie art. 341 § 5 k.p.k., jak i art. 414 § 1 k.p.k., nie jest wyrokiem skazującym,

⁵⁰⁹ Dz.U. z 2003 r., Nr 42, poz. 364.

to wymagane do jego wydania ustalenie winy oskarżonego obala domniemania niewinności⁵¹⁰.

W sytuacji przyznania się oskarżonego możliwość wniesienia odwołania co do winy może być wyłączona i ograniczać się jedynie do wymierzonej kary⁵¹¹. Ewentualne ograniczenia prawa do odwołania się do sądu wyższej instancji muszą być wszakże uzasadnione i nie mogą naruszać jego istoty⁵¹².

Konwencja dopuszcza możliwość ograniczenia prawa do odwołania od wyroków skazujących wydanych w wyniku porozumienia związanego ze zrzeczeniem się prawa do zwykłej kontroli odwoławczej. Warunkiem uznania ograniczenia za uzasadnione jest świadoma i dobrowolna rezygnacja z prawa do zwykłego merytorycznego rozpoznania sprawy i pełnej kontroli odwoławczej. Nie może być ona rezultatem przymusu bądź fałszywych obietnic ze strony oskarżenia, a także musi zawierać gwarancje przed ewentualnymi nadużyciami⁵¹³.

Mając na uwadze różne modele postępowania odwoławczego obowiązujące w poszczególnych państwach członkowskich Konwencja nie określa ani podstaw odwoławczych, ani zakresu postępowania odwoławczego, dopuszczając zarówno możliwość podnoszenia w odwołaniu jedynie zarzutów co do prawa, jak i zarówno co do prawa oraz ustaleń faktycznych. Akceptuje także obowiązujący w niektórych państwach członkowskich wymóg uzyskania zgody na wniesienie odwołania, o ile taka zgoda nie jest wydawana przez organ pozasądowy, albo sąd niemający statusu sądu wyższej instancji⁵¹⁴. Możliwość wniesienia odwołania nie może być zatem uzależniona od uzyskania zgody sądu, który wydał orzeczenie w pierwszej instancji.

Należy podkreślić, że gwarancja z art. 2 protokołu nr 7 ma na celu zapewnienie możliwości naprawienia wszelkich uchybień powstałych na etapie procesu lub wyrokowania, jeżeli

⁵¹⁰ W. Wróbel, A. Zoll, *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część II. Komentarz do art. 53-116*, teza 7 do art. 66 k.k., LEX/el. 2016; postanowienie SN z 1.03.2004 r., V KK 373/03, OSNwSK 2004, poz. 437; S. Steinborn, *Ograniczenie zaskarżalności ...*, s. 370; A. Wąsek, *Krytyczne uwagi do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 maja 2000 r. (P 1/99), dotyczącego warunkowego umorzenia postępowania karnego*, [w:] Współczesny polski proces karny. Księga ofiarowana profesorowi Tadeuszowi Nowakowi, red. S. Stachowiak, Poznań 2002, s. 23; E. Skrętowicz, *Charakter prawny orzeczenia warunkowo umarzającego postępowanie karne w świetle zasady domniemania niewinności*, [w:] Współczesny polski proces karny. Księga ofiarowana profesorowi Tadeuszowi Nowakowi, red. S. Stachowiak, Poznań 2002, s. 19 i n.

⁵¹¹ Explanatory Report to the Protocol No. 7 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Strasbourg, 22.XI.1984 r., teza 17 do art. 2, s. 5.

⁵¹² Decyzja ETPCz z 26.10.1995 r., E.M. p. Norwegii, 20087/92; wyroki ETPCz z: 13.02.2001 r., Krombach p. Francji, 29731/96, § 96; 30.10.2014 r., Shvydka p. Ukrainie, 17888/12, § 48-55; z 10.04.2018 r., Tsvetkova i inni p. Rosji, 54381/08, § 186, HUDOC.

⁵¹³ Wyrok ETPCz z 29.04.2014 r., Natsvlshvili i Togonidze p. Gruzji, 9043/05, § 90-98, HUDOC.

⁵¹⁴ Explanatory Report..., tezy 18 i 19 do art. 2, s. 5.; S. Steinborn, *Ograniczenie zaskarżalności...*, s. 371 i n.

skutkowały one wydaniem wyroku skazującego. Do naruszenia prawa do odwołania się w sprawach karnych może dojść zatem także wówczas, gdy sąd odwoławczy zostaje pozbawiony możliwości skutecznej kontroli zaskarżonego orzeczenia. Za naruszenie art. 2 protokołu nr 7 uznaje się także sytuację, gdy wniesienie odwołania do sądu wyższej instancji nie wstrzymuje wykonania orzeczonej kary pozbawienia wolności. Kontrola odwoławcza przeprowadzona już po odbyciu kary nie może bowiem skutecznie naprawić uchybień rozstrzygnięcia sądu niższej instancji. Oceny tej nie zmienia możliwość dochodzenia przez odwołującego się zadośćuczynienia za szkodę majątkową oraz doznaną krzywdę w razie uchylecia przez sąd odwoławczy zaskarżonego rozstrzygnięcia. Taki czysto odszkodowawczy środek prawny nie może bowiem zostać uznany za substytut prawa do odwołania z art. 2 protokołu nr 7 do EKPCz⁵¹⁵. Skuteczny środek odwoławczy na gruncie gwarancji wynikających z EKPCz musi zatem spełniać zarówno wymóg dewolutywności jak i suspensywności.

Konwencja dopuszcza możliwość wyłączenia osobistej obecności apelującego w postępowaniu przed sądem odwoławczym, pod warunkiem, że miał on przynajmniej prawo wypowiedzenia się w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji⁵¹⁶.

Dopuszcza także możliwość wyłączenia prawa do odwołania się do sądu wyższej instancji w razie skazania za drobne przestępstwo określone w ustawie, przy czym za „drobne przestępstwo” rozumie się takie, które nie jest zagrożone karą pozbawienia wolności⁵¹⁷.

Wyjątki od prawa do odwołania się do sądu wyższej instancji dotyczą również sytuacji, gdy z uwagi na swój status i związany z nim ustrojowo charakter odpowiedzialności, określone osoby odpowiadają w pierwszej instancji przed Sądem Najwyższym, czy też Trybunałem Stanu.

Prawo do odwołania się do sądu wyższej instancji może być wyłączone także w razie wydania wyroku skazującego dopiero w instancji odwoławczej na skutek rozpoznawania odwołania od wyroku uniewinniającego.

Gwarancje wynikające z EKPCz nie odnoszą się także do zakazu *reformationis in peius*⁵¹⁸, choć jest on przewidziany systemach prawnych wielu państw członkowskich Rady

⁵¹⁵ Wyrok ETPCz z 30.10.2014 r., Shvydka p. Ukrainie, 17888/12, § 48-55, HUDOC.

⁵¹⁶ Wyrok ETPCz z 22.02.2011 r., Lalmahomed p. Holandii, 26036/08, HUDOC.

⁵¹⁷ Explanatory Report..., teza 21 do art. 2, s. 5.

⁵¹⁸ Zob. odmiennie M. J. Szewczyk, *Zakaz reformationis in peius w polskim procesie karnym*, Warszawa 2015, s. 61-62. Wskazany przez Autora na potwierdzenie wyrażonego poglądu wyrok ETPCz z 26.05.1988 r., Ekbatani p. Szwecji, 10563/83, dotyczy stwierdzenia naruszenia art. 6 ust. 1 EKPCz w związku z niewysłuchaniem oskarżonego na rozprawie odwoławczej. Wskazać dodatkowo należy, że sam Trybunał w swoim postępowaniu nie stosuje gwarancji wynikających z zakazu *reformationis in peius* – zob. S. Sanz-Caballero, *How could it go so wrong? Reformatio in Peius before the Great Chamber of the ECtHR in the*

Europy⁵¹⁹. Zalecenie wprowadzenia zakazu *reformationis in peius* we wszystkich państwach członkowskich zostało natomiast zawarte w Rekomendacji Komitetu Ministrów Rady Europy nr R(92)/17 z 19.10.1992 r.⁵²⁰.

Trybunał w swoim orzecznictwie przyjmuje natomiast, że ewentualna zmiana orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji powinna być dokonana z zachowaniem gwarancji rzetelnego procesu z art. 6 ust. 1 – 3 EKPCz, tj. z zapewnieniem oskarżonemu prawa do realnego i skutecznego skorzystania z prawa do obrony poprzez odpowiednio wczesne poinformowanie go nie tylko o podstawie oskarżenia, co oznacza istotne ustalenia faktyczne, ale także o szczegółowej kwalifikacji prawnej zarzucanych czynów⁵²¹. Charakter gwarancji wynikającej z art. 2 ust. 1 i 2 protokołu nr 7 do EKPCz sprowadza się zatem w głównej mierze do zagwarantowania oskarżonemu prawa do ponownego osądu jego sprawy przez sąd wyższej instancji w razie wydania przez sąd pierwszej instancji wyroku skazującego.

5.2. Zasada instancyjności postępowania karnego w MPPOiP

Szersze gwarancje w zakresie prawa do odwołania się w sprawach karnych zostały zawarte w art. 14 ust. 5 MPPOiP, przyznającym każdej osobie skazanej za przestępstwo prawo do odwołania się do sądu wyższej instancji w celu ponownego rozpatrzenia orzeczenia o winie i karze zgodnie z ustawą.

Podobnie jak na gruncie EKPCz prawo do odwołania się dotyczy oskarżonego w postępowaniu karnym oraz odnosi się do rozstrzygnięcia w przedmiocie głównego nurtu

case Janowiec and Others v. Russia (or Polish Collective Memory Deceived in Strasbourg), [w:] XXIII Polish yearbook of international law, Warszawa 2014, s. 265.

⁵¹⁹ Zakaz *reformationis in peius* obowiązuje m.in. w procedurach karnych Albanii, Austrii, Azerbejdżanu, Bośni i Hercegowiny, Bułgarii, Chorwacji, Czech, Danii, Finlandii, Niemiec, Luksemburga, Mołdawii, Holandii, Norwegii, Polski, Rumunii, Serbii, Słowacji, Szwecji, Turcji, Wielkiej Brytanii – zob. *The legal framework for the re-examination and re-opening of criminal proceedings following the finding of a violation by the European Court of Human Rights: an assessment of the legal framework of Albania*, <https://rm.coe.int/assessment-fairness-of-criminal-proceedings/16808b7c68>, s. 17, dostęp: 22.03.2020.

⁵²⁰ “Prohibition of reformatio in peius: 1. The principle of the prohibition of reformatio in peius should be taken into account where only the defendant appeals. 2. In states where such a remedy exists, the powers of prosecutors to use their right to accessory appeal should not be used with a view to undermining the principle of the prohibition of reformatio in peius, thereby deterring offenders from appealing”, <https://rm.coe.int/16804d6ac8>, dostęp: 22.03.2020.

⁵²¹ Wyrok ETPCz z 11.12.2007, Drassich p. Włochom, 25575/04, § 34, HUDOC. W sprawie tej skarżący nie został na żadnym etapie postępowania poinformowany o możliwości przyjęcia surowszej kwalifikacji prawnej zarzucanego mu czynu przez Sąd Kasacyjny, w postępowaniu przed którym nie uczestniczył, i od rozstrzygnięcia którego nie mógł się już odwołać; zob. także wyroki ETPCz z: 11.06.2010 r., Alkes p. Turcji (2), 16047/04, § 21; 2.06.2015 r., Kuokkanen i Johannesdahl p. Finlandii, 38147/12, § 27, HUDOC.

procesu nieobejmując kwestii wypadkowych, jak również wymaga zapewnienia dostępu do sądu wyższej instancji w znaczeniu organizacyjno – ustrojowym, z wyłączeniem możliwości tzw. zaskarżenia poziomego do równorzędnego organizacyjnie sądu. Gwarantowane przez MPPOiP prawo do odwołania się do sądu wyższej instancji nie obejmuje innych niż oskarżony stron postępowania, jak również nie zapewnia oskarżonemu możliwości odwołania się od wyroku uniewinniającego.

Na gruncie MPPOiP do naruszenia prawa do odwołania się do sądu wyższej instancji dojdzie nie tylko wówczas, gdy przepisy krajowe nie zapewniają możliwości odwołania od wyroku skazującego wydanego w pierwszej instancji, ale także wtedy, gdy brak jest możliwości odwołania się od wyroku skazującego wydanego przez sąd wyższej instancji na skutek rozpoznawania odwołania od uniewinniającego orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji⁵²².

Nie stanowi jednak naruszenia Paktu możliwość skazania oskarżonego i wymierzenia mu kary przez sąd wyższej instancji na skutek rozpoznania odwołania od wyroku warunkowo umarzającego postępowanie. Warunkowe umorzenie postępowania, mimo iż na gruncie polskiej procedury karnej nie jest uznawane za skazanie, jest jednak orzeczeniem stwierdzającym winę, a wynikające z niego konsekwencje, wskazane w art. 67 § 3 k.k., jak również możliwość poddania oskarżonego próbie, mogą zostać uznane za odpowiadające „rozstrzygnięciu o karze” w rozumieniu przyjętym na gruncie MPPOiP.

Wątpliwości co do zgodności z gwarantowanym przez Pakt prawem do odwołania się do sądu wyższej instancji dotyczą natomiast możliwości orzeczenia przez sąd wyższej instancji kary po rozpoznaniu apelacji od wyroku skazującego z odstępniem od jej wymierzenia. W takim przypadku dochodzi bowiem do wymierzenia kary po raz pierwszy w instancji odwoławczej bez możliwości poddania takiego rozstrzygnięcia dalszej kontroli odwoławczej.

MPPOiP nie nakłada na państwa członkowskie wymogu zapewnienia wielu instancji odwoławczych. Jeżeli jednak w prawie krajowym przewidziano możliwość wniesienia odwołania do sądów kilku instancji, oskarżonemu należy zapewnić efektywny dostęp do każdej z nich⁵²³. Przepisy Paktu nie określają także modelu postępowania odwoławczego i

⁵²² Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Komentarz Ogólny Nr 32, przyjęty na 19 sesji ogólnej Komitetu Praw Człowieka ONZ w Genewie w dniach od 9 do 27.07.2007 r. (*International covenant on civil and political rights, General Comment No. 32*); Genewa 2007, teza 47 do art. 14, s. 14; decyzja Komitetu Praw Człowieka ONZ nr 1095/2002, Gomariz Valera p. Hiszpanii, § 7.1, Jurisprudence OHCHR.org.

⁵²³ MPPOiP, Komentarz Ogólny..., teza 45 do art. 14, s. 14; decyzja Komitetu Praw Człowieka ONZ nr 230/1987, Henry v. Jamajce, § 8.4, Jurisprudence OHCHR.org.; A. Gliszczyńska-Grabias, K. Sękowska-

nie wymagają ponawiania przed sądem odwoławczym postępowania prowadzonego przed sądem pierwszej instancji⁵²⁴. Jeżeli sąd drugiej instancji odniesienie się do wszystkich aspektów rozpoznawanej sprawy dokonując szczegółowej oceny zasadności zarzutów oskarżenia, jak również podda ocenie dowody przeprowadzone przed sądem pierwszej instancji, oraz te, do których odnoszono się w apelacji i dojdzie do wniosku, że były one wystarczające do wydania wyroku skazującego oraz wymierzenia kary, nie dojdzie do naruszenia art. 14 ust. 5 MPPOiP⁵²⁵.

W przeciwieństwie do gwarancji wynikających z art. 2 protokołu nr 7 do EKPCz prawo do odwołania się do sądu wyższej instancji na gruncie Paktu nie może być ograniczone jedynie do zarzutów naruszenia prawa z wyłączeniem z kontroli odwoławczej kwestii związanych z ustaleniami faktycznymi⁵²⁶.

Dla efektywnego skorzystania z prawa do odwołania się do sądu wyższej instancji wymagane jest, aby oskarżony miał zapewnioną możliwość dostępu do pisemnego uzasadnienia orzeczenia sądu pierwszej instancji, a także do protokołów rozpraw oraz innych dokumentów niezbędnych do efektywnej realizacji prawa do wniesienia odwołania. Jeżeli prawo krajowe zapewnia dostęp do kilku instancji odwoławczych możliwość dostępu do pisemnego uzasadniania wyroku oraz dokumentów niezbędnych do wniesienia odwołania powinna być zapewniona przynajmniej w postępowaniu przed sądem rozpoznającym odwołanie jako pierwszy w toku instancji⁵²⁷.

Za naruszenie prawa do odwołania się do sądu wyższej instancji uznawane jest także nadmierne przekroczenie terminu rozpoznania odwołania⁵²⁸, jak również wyłączenie możliwości wniesienia odwołania od orzeczeń, których wykonanie zostało rozpoczęte, niezależnie od tego, czy o takie odwołanie może wystąpić osoba skazana, czy też zależy

Kozłowska, R. Wieruszewski red., *Międzynarodowy pakt praw obywatelskich (osobistych) i politycznych. Komentarz*, LEX/el. 2012.

⁵²⁴ Decyzje Komitetu Praw Człowieka ONZ nr 1110/2002, Rolando p. Filipinom, § 4.5; nr 984/2001, Juma p. Australii, § 7.5; nr 536/1993, Perera p. Australii, § 6.4, Jurisprudence OHCHR.org.

⁵²⁵ Decyzje Komitetu Praw Człowieka ONZ nr 1156/2003, Pérez Escobar p. Hiszpanii, § 3; nr 1389/2005, Bertelli Gálvez p. Hiszpanii, § 4.5, Jurisprudence OHCHR.org.

⁵²⁶ MPPOiP, Komentarz Ogólny Nr 32..., teza 48 do art. 14, s. 14; decyzje Komitetu Praw Człowieka ONZ nr 1100/2002, Bandajevsky p. Białorusi, § 10.13; nr 985/2001, Aliboeva p. Tadżykistanowi, § 6.5; nr 973/2001, Khalilova v. Tadżykistanowi, § 7.5; nr 623-627/1995, Domukovsky i inni p. Gruzji, § 18.11; nr 964/2001, Saidova p. Tadżykistanowi, § 6.5; nr 802/1998, Rogerson p. Australii, § 7.5; nr 662/1995, Lumley p. Jamajce, § 7.3, Jurisprudence OHCHR.org.

⁵²⁷ MPPOiP, Komentarz Ogólny Nr 32..., teza 49 do art. 14, s. 15; decyzje Komitetu Praw Człowieka ONZ: nr 903/1999, Van Hulst p. Holandii, § 6.4; nr 709/1996, Bailey p. Jamajce, § 7.2; nr 663/1995, Morrison p. Jamajce, § 8.5, Jurisprudence OHCHR.org.

⁵²⁸ MPPOiP, Komentarz Ogólny Nr 32..., teza 49 do art. 14, s. 15; decyzje Komitetu Praw Człowieka ONZ: nr 845/1998, Kennedy p. Trinidadowi i Tobago, § 7.5; nr 818/1998, Sextus p. Trinidadowi i Tobago, § 7.3; nr 750/1997, Daley p. Jamajce, § 7.4; nr 665/1995, Brown i Parish p. Jamajce, § 9.5; nr 614/1995, Thomas p. Jamajce, § 9.5; nr 590/1994, Bennet p. Jamajce, § 10.5, Jurisprudence OHCHR.org.

ono od dyskrejonalnych uprawnień sędziego lub prokuratora⁵²⁹. Podobnie zatem jak na gruncie EKPCz skuteczny środek odwoławczy musi charakteryzować się zarówno dewolutywnością jak i suspensywnością.

Pojęcie „skazania za przestępstwo” na gruncie MPPOiP rozumiane jest autonomicznie, podobnie jak pojęcie „oskarżenia w sprawie karnej” na gruncie EKPCz. Prawo do odwołania się od wyroku skazującego nie może być zatem ograniczane jedynie do najpoważniejszych przestępstw⁵³⁰. Za naruszenie art. 14 ust. 5 MPPOiP uważa się także wyłączenie możliwości wniesienia odwołania do sądu wyższej instancji w przypadku skazania za zachowanie kwalifikowane w prawie krajowym jako wykroczenie, za które orzeczono karę pozbawienia wolności⁵³¹.

Szczególną wagę na gruncie MPPOiP przypisuje się możliwości skutecznej realizacji prawa do odwołania się do sądu wyższej instancji w sprawach zagrożonych karą śmierci. Odmowa przyznania pomocy prawnej przez sąd rozpoznający odwołanie od orzeczenia skazującego na karę śmierci uważana jest nie tylko za naruszenie prawa do obrony z art. 14 ust. 3 pkt d, ale także za naruszenie prawa do odwołania się z art. 14 ust. 5 MPPOiP⁵³². Za naruszenie art. 14 ust. 5 MPPOiP uważane jest także niepoinformowanie oskarżonego o zamiarze niewnoszenia przez obrońcę odwołania, jako pozbawiające go możliwości poszukiwania innej pomocy prawnej⁵³³.

5.3. Zasada instancyjności postępowania karnego w prawie Unii Europejskiej

Zarówno zapisy Traktatów, jak i gwarancje wynikające z Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej⁵³⁴, nie zawierają unormowań dotyczących prawa do odwołania się do sądu wyższej instancji⁵³⁵. Zasada instancyjności postępowania karnego

⁵²⁹ MPPOiP, Komentarz Ogólny Nr 32..., teza 50 do art. 14, s. 15; decyzje Komitetu Praw Człowieka ONZ: nr 1100/2002, Bandajevsky p. Białorusi, § 10.13; nr 836/1998, Gelazauskas p. Litwie, § 7.2, Jurisprudence OHCHR.org.

⁵³⁰ MPPOiP, Komentarz Ogólny Nr 32..., teza 45 do art. 14, s. 14.

⁵³¹ Decyzja Komitetu Praw Człowieka ONZ nr 64/1979, Salgar de Matejo p. Kolumbii, § 10.4, Jurisprudence OHCHR.org.

⁵³² MPPOiP, Komentarz Ogólny Nr 32..., teza 51 do art. 14, s. 15; decyzja Komitetu Praw Człowieka ONZ nr 554/1993, LaVende p. Trinidadowi i Tobago, § 5.8, Jurisprudence OHCHR.org.

⁵³³ MPPOiP, Komentarz Ogólny Nr 32..., teza 51 do art. 14, s. 15; decyzje Komitetu Praw Człowieka ONZ: nr 750/1997, Daley p. Jamajce, § 7.5; nr 680/1996, Gallimore p. Jamajce, § 7.4; nr 668/1995, Smith i Stewart p. Jamajce, § 7.3; nr 928/2000, Sooklal p. Trinidadowi i Tobago, § 4.10, Jurisprudence OHCHR.org.

⁵³⁴ Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat Ustanawiający Wspólnotę Europejską z 13.12.2007 r., Dz.U. z 2009 r., Nr 203, poz. 1569.

⁵³⁵ N. Półtorak, [w:] *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Komentarz*, red. A. Wróbel, Legalis/el. 2020, teza 119 do art. 47; wyrok TSUE z 28.07. 2011 r., Samba Diouf, C-69/10, pkt 69, CURIA.

nie wynika ani z zasady lojalnej współpracy sformułowanej w art. 4 ust. 3 TUE, zobowiązującej państwa członkowskie do zapewnienia na swoim terytorium stosowania i poszanowania prawa Unii, ani z zasady skutecznej ochrony sądowej z art. 19 ust. 1 TUE, zgodnie z którą państwa członkowskie zobowiązane są do ustanowienia środków niezbędnych do zapewnienia jednostkom poszanowania ich praw do skutecznej ochrony sądowej, ani też z zasady skutecznego środka prawnego i dostępu do bezstronnego sądu z art. 47 Karty Praw Podstawowych. Zadaniem państw członkowskich w odniesieniu do gwarancji z art. 19 ust. 1 TUE oraz art. 47 Karty Praw Podstawowych jest bowiem ustanowienie systemu środków i procedur sądowych zapewniających skuteczną kontrolę w zakresie objętym prawem Unii Europejskiej⁵³⁶. Organizacja tego systemu, zarówno w aspekcie ustrojowym, proceduralnym, jak i materialnoprawnym, należy do zakresu autonomii proceduralnej państw członkowskich⁵³⁷. W orzecznictwie TSUE przyjmuje się wszakże, że zasada skutecznej ochrony sądowej stanowi zasadę ogólną prawa Unii, wynikającą z tradycji konstytucyjnych wspólnych państwom członkowskim, wyrażoną w art. 6 i art. 13 EKPCz oraz potwierdzoną w art. 47 Karty Praw Podstawowych⁵³⁸.

Mimo braku formalnego przystąpienia Unii Europejskiej do EKPCz Trybunał Sprawiedliwości w swoim orzecznictwie wielokrotnie odwoływał się do gwarancji wynikających z Konwencji, uznając je za prawa podstawowe, mające zastosowanie także na gruncie prawa Unii Europejskiej⁵³⁹. Odwołanie to posiada jednak charakter pośredni, gdyż Unia Europejska nie jest stroną Konwencji, w związku z czym gwarancje wynikające z EKPCz są traktowane przez TSUE raczej jako zasady, niż jako normy⁵⁴⁰. Zasadnicze znaczenie dla ustalenia relacji pomiędzy gwarancjami wynikającymi z prawa Unii Europejskiej a EKPCz ma art. 52 ust. 3 Karty Praw Podstawowych stanowiący, że w zakresie, w jakim zawiera ona prawa odpowiadające gwarancjom zawartym w EKPCz ich

⁵³⁶ Wyroki TSUE: z 3.10.2013 r., *Inuit Tapiriit Kanatami i in.*, C-583/11 P, pkt 100, 101; z 27.02.2018 r., *Associação Sindical dos Juizes Portugueses*, C-64/16, pkt 34, CURIA.

⁵³⁷ Wyroki TSUE: z 19.11.1991 r., *A. Francovich i D. Bonifaci*, C-6/90 pkt 18; z 21.05.1976 r., *Roquette Freres*, C-26/76, pkt 11 i n.; z 12.06.1980 r., *Express Dairy Foods Limited*, C-130/79, pkt 16 i n.; z 15.09.1998 r., *Ansaldo Energia i in.*, C-279/96, C-280/96 i C-281/96, pkt 28, CURIA.

⁵³⁸ Wyroki TSUE: z 27.02.2018 r., *Associação Sindical dos Juizes Portugueses*, C-64/16, pkt 35; z 13.03.2007 r., *Unibet*, C-432/05, pkt 37; z 22.12.2010 r., *DEB*, C-279/09, pkt 29-33, CURIA.

⁵³⁹ Wyroki TSUE z 17.02.2009 r., *Elgafaji*, C-465/07, § 28; z 5.05.2011 r., *McCarthy*, C-434/09, § 29, CURIA.

⁵⁴⁰ D. Kronobis-Romanowska, *Europejska Konwencja Praw Człowieka w systemie prawa Wspólnot Europejskich*, Warszawa 2001, s. 90; J. Sozański, *Prawa zasadnicze a prawa człowieka we wspólnotowym systemie prawnym*, Warszawa – Poznań 2003, s. 320-321; A. Skorek, *Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej wobec szczególnej roli Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i jej organu sądowego po wejściu w życie Traktatu Lizbońskiego. Aspekty materialne i proceduralne* [w:] *Wpływ Europejskiej Konwencji Praw Człowieka na systemy ochrony praw człowieka oraz międzynarodowe prawo karne i humanitarne*, red. E. Karska, Warszawa 2013, s. 170.

znaczenie i zakres są takie same, jak praw przyznanych przez Konwencję, przy czym znaczenie i zakres tych praw określone są nie tylko przez EKPCz, ale także orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

Należy zatem uznać, że mimo, iż prawo wspólnotowe nie nakłada na państwa członkowskie obowiązku zapewnienia dostępu do sądu wyższej instancji w zakresie objętym prawem Unii Europejskiej, to o ile w krajowych porządkach prawnych prawo dostępu do sądu wyższej instancji zostało przewidziane, powinno mieć zastosowanie także do skutecznej ochrony sądowej i skutecznego środka prawnego z art. 19 ust. 1 TUE oraz art. 47 karty Praw Podstawowych. Potwierdzenie tej tezy można odnaleźć m.in. w uzasadnieniu wyroku TSUE z 13.03.2007 r., C-432/05, w którym stwierdzono, że zasady postępowania w sprawach mających na celu zapewnienie ochrony uprawnień podmiotów prawa wynikających z prawa wspólnotowego nie mogą być mniej korzystne, niż w przypadku podobnych postępowań o charakterze wewnętrznym (zasada równoważności) i nie mogą powodować w praktyce, że korzystanie z uprawnień wynikających z prawa wspólnotowego stanie się niemożliwe lub nadmiernie utrudnione (zasada skuteczności)⁵⁴¹.

6. Podsumowanie

W przeciwieństwie do polskiego systemu prawnego w żadnym z analizowanych systemów zasada instancyjności postępowania karnego nie ma bezpośredniego umocowania konstytucyjnego, mimo iż we Francji oraz we Włoszech jest ona uznawana za jedną z naczelných zasad procesowych.

Zawarcie określonych norm gwarancyjnych w przepisach ustawy zasadniczej z jednej strony wzmacnia poziom ochrony, z drugiej zaś, z uwagi na szczególnie, kwalifikowany tryb zmiany jej przepisów, utrudnia możliwość zmian legislacyjnych.

Taka sytuacja dotyczy m.in. kasacji we włoskim systemie prawnym, która zgodnie z przepisami Konstytucji Republiki Włoskiej jest dopuszczalna w każdej sprawie dotyczącej wolności osobistej.

Niezwykle szeroko zakreślone prawo do wniesienia kasacji pociągnęło za sobą bardzo dużą liczbę kasacji wnoszonych do włoskiego Sądu Kasacyjnego. Wskazuje się, że taki stan nie sprzyja jednolitości w stosowaniu prawa, a także proklamowanej w art. 3 Konstytucji

⁵⁴¹ Wyrok TSUE z 13.03.2007 r., Unibet (London) Ltd i in., C-432/05, pkt 43, CURIA.

Republiki Włoskiej zasadzie równości obywateli wobec prawa, która w obliczu różnych interpretacji tego samego przepisu przez różne składy Sądu Kasacyjnego nie może być w pełni realizowana⁵⁴². Konstytucyjne umocowanie prawa do wniesienia kasacji uznawane jest we Włoszech za istotną barierę praktycznie uniemożliwiającą istotną reformę tego środka odwoławczego⁵⁴³.

Zgodnie z poglądami doktryny francuskiego oraz włoskiego postępowania karnego realizacja zasady instancyjności postępowania wymaga zapewnienia stronie możliwości poddania orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji co do głównego przedmiotu postępowania pełnej kontroli odwoławczej, obejmującej zarówno ustalenia faktyczne, jak i kwestie prawne. Z tego powodu kasacja, przysługująca jedynie z powodu naruszenia przepisów prawa, nie jest uznawana we Włoszech i we Francji za środek odwoławczy realizujący zasadę instancyjności postępowania karnego.

Konieczność zapewnienia pełnej kontroli odwoławczej orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji co do głównego przedmiotu postępowania była powodem nowelizacji przepisów francuskiego postępowania karnego i wprowadzenia możliwości wniesienia apelacji od wyroku sądu przysięgłych, który poprzednio podlegał jedynie zaskarżeniu kasacją. Apelacja od wyroku sądu przysięgłych nie jest jednak rozpoznawana przez sąd wyższego rzędu w znaczeniu ustrojowym, lecz przez ten sam funkcjonalny sąd przysięgłych, orzekający w innym, oraz poszerzonym, jeżeli chodzi o liczbę przysięgłych, składzie.

W żadnym z analizowanych systemów prawnych prawo do zaskarżenia orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji co do głównego przedmiotu postępowania nie ma charakteru bezwzględnie.

We Włoszech prokurator może wnieść apelację od wyroku skazującego jedynie wówczas, gdy oskarżonego skazano za inne przestępstwo, niż zarzucane aktem oskarżenia, błędnie nieprzyjęto okoliczności obciążających, skutkujących określonymi konsekwencjami prawnymi bądź orzeczono karę nieprzewidzianą za dane przestępstwo. Oskarżony nie może z kolei wnieść apelacji od wyroku uniewinniającego, który został wydany w oparciu o ustalenie, że czynu nie popełniono bądź nie został on popełniony przez oskarżonego.

⁵⁴² A. Caligaris, *Le modifiche all'art. 618 cpp: verso un effettivo ed auspicato potenziamento della funzione nomofilattica*, La legislazione penale, 16.07.2018, s. 2 i n., <http://www.la legislazione penale.eu/wp-content/uploads/2018/07/Caligaris-approfondimenti.pdf>, dostęp: 25.08.2019.

⁵⁴³ C. Brusco, *La Corte di cassazione e il sistema delle impugnazioni penali: prospettive di riforma*, *Questione Giustizia* 2017, nr 3, s. 44.

We Francji prawo wniesienia odwołania do sądu wyższej instancji podlega wyłączeniu w przypadku wyroków skazujących za drobne przestępstwa na określonego rodzaju kary nieizolacyjne. Ograniczenia we wnoszeniu apelacji dotyczą także wyroków uniewinniających wydanych przez sąd przysięgłych, które mogą być zaskarżone jedynie przez prokuratora generalnego, co nie pozostaje jednak w sprzeczności z gwarancjami wynikającymi z art. 2 ust. 1 i 2 protokołu nr 7 do EKPCz oraz art. 14 ust. 5 MPPOiP, które zapewniają prawo do odwołania się do sądu wyższej instancji jedynie od wyroku skazującego.

W Niemczech zastrzeżenie dokonane podczas ratyfikacji MPPOiP, dotyczące zawartego w art. 14 ust. 5 prawa do odwołania się w sprawach karnych, ogranicza możliwość instancyjnej kontroli wyroku skazującego wydanego przez sąd pierwszej instancji w sprawach o drobne przestępstwa na określonego rodzaju kary nieizolacyjne. Pełną, merytoryczną kontrolę orzeczenia sądu pierwszej instancji, odnoszącą się zarówno do ustaleń faktycznych, jak i kwestii prawnych, zapewnia apelacja, która przysługuje jedynie od wyroków sądów rejonowych, rozpoznających sprawy o przestępstwa o mniejszym ciężarze gatunkowym. Wyroki wydane w pierwszej instancji przez sąd krajowy oraz wyższy sąd krajowy nie podlegają zaskarżeniu apelacją, ale rewizją, która ogranicza się do badania kwestii o charakterze prawnym.

Dokonując wykładni wiążących Polskę aktów prawa międzynarodowego w zakresie dotyczącym zasady instancyjności postępowania karnego należy mieć także na uwadze wykładnię dokonywaną przez ETPCz, Komitet Praw Człowieka ONZ oraz TSUE. Zgodnie bowiem z orzecznictwem polskiego Trybunału Konstytucyjnego interpretacja aktów prawa międzynarodowego, dokonywana przez uprawnione organy, powinna być uwzględniana przez krajowe organy władzy publicznej, wywierając w ten sposób bezpośredni wpływ na wykładnię prawa krajowego⁵⁴⁴.

Orzecznictwo organów międzynarodowych, uprawnionych do interpretacji ratyfikowanych aktów prawa międzynarodowego, zawierających gwarancje prawa do odwołania się do sądu wyższej instancji w sprawach karnych, przyczyniło się do znacznego poszerzenia zakresu tych gwarancji w stosunku do wynikającego z ich treści normatywnej. Dotyczy to m.in. zapewnienia wymogu skutecznej kontroli odwoławczej, za którą nie może zostać uznana kontrola wykonywana po odbyciu kary, a także zapewnienia oskarżonemu

⁵⁴⁴ Wyroki TK: z 1.04.2008 r., SK 77/06, OTK-A 2008, nr 3, poz. 39; z 21.04.2004 r., K 33/03, OTK-A 2004, nr 4, poz. 31; z 13.09.2005 r., K 38/04, OTK-A 2005, nr 8, poz. 92; z 20.07.2004 r., SK 19/02, OTK-A 2004, nr 7, poz. 67; z 20.11.2007 r., SK 57/05, OTK-A 2007, nr 10, poz. 125.

dostępu do pisemnego uzasadnienia orzeczenia sądu pierwszej instancji, obejmującego motywy rozstrzygnięcia, oraz do protokołów rozpraw i innych dokumentów niezbędnych do wniesienia odwołania, jak i wymogu rozpoznania odwołania bez nieuzasadnionej zwłoki.

Przepisy polskiej procedury karnej zasadniczo realizują gwarancje prawa do odwołania się do sądu wyższej instancji w ujęciu wynikającym z analizowanych aktów prawa międzynarodowego, zapewniając niejednokrotnie szerszy zakres ochrony.

Nie naruszają gwarancji wynikających z EKPCz oraz MPPOiP ograniczenia dotyczące zakresu kontroli instancyjnej wyroków wydanych w trybach konsensualnych oraz osobistego uczestniczenia oskarżonego w rozprawie odwoławczej.

Naruszenie prawa do odwołania się do sądu wyższej instancji może natomiast wynikać ze stosowania tych ograniczeń w praktyce. Z tego powodu istotne jest, aby sądy oraz inne organy stosujące prawo uwzględniały wykładnię prokonwencyjną, wynikającą z rozstrzygnięć ETPCz oraz Komitetu Praw Człowieka ONZ.

Rozdział IV

Zasada instancyjności postępowania w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego

1. Uwagi wprowadzające

Analiza zasady instancyjności postępowania karnego musi uwzględniać regulacje zawarte zarówno w art. 78, jak i art. 176 ust. 1 Konstytucji RP. Oba te przepisy dotyczą bowiem powiązanych ze sobą zagadnień zaskarżalności orzeczeń wydanych w pierwszej instancji oraz instancyjności postępowania sądowego.

Z poprzednio obowiązujących ustaw konstytucyjnych regulacje dotyczące instancyjności postępowania sądowego oraz zaskarżalności orzeczeń wydanych w pierwszej instancji w ograniczonym zakresie zawarte były w Konstytucji RP z 17.03.1921 r.⁵⁴⁵ Zgodnie z treścią art. 71 Konstytucji marcowej odwołanie się od orzeczeń organów rządowych, jak i samorządowych, dopuszczalne było tylko do jednej, wyższej instancji, o ile ustawy nie przewidywały w tym względzie wyjątków. W art. 72 Konstytucji z 1921 r. ustanowiono natomiast zasadę, zgodnie z którą od karnych orzeczeń władz administracyjnych, zapadłych w pierwszej instancji, przysługiwało stronom prawo odwołania się do właściwego sądu.

Na gruncie obowiązywania tzw. Małej Konstytucji z 1992 r.⁵⁴⁶ Trybunał Konstytucyjny wyinterpretował zasadę instancyjności postępowania sądowego oraz zasadę zaskarżalności orzeczeń wydanych w pierwszej instancji z zasad demokratycznego państwa prawnego oraz prawa do sądu stwierdzając, że brak możliwości zaskarżenia do sądu wyższej instancji postanowienia sądu, o którym mowa w art. 24 ust.1 oraz art. 28 i art. 29 ustawy z 3.02.1993 r. o restrukturyzacji finansowej przedsiębiorstw i banków oraz o zmianie niektórych ustaw⁵⁴⁷, ogranicza zainteresowanym prawo do sądu, co jest sprzeczne z zasadą demokratycznego państwa prawnego. Trybunał Konstytucyjny wskazał wówczas, że „model ustrojowy władzy sędziowskiej jest oparty na systemie sądów powszechnych (rejonowych, wojewódzkich i apelacyjnych) z zakodowanym weń prawem do środka

⁵⁴⁵ Dz.U. Nr 44, poz. 267.

⁵⁴⁶ Ustawa Konstytucyjna z 17.10.1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym, Dz.U. Nr 84, poz. 426 ze zm.

⁵⁴⁷ Dz.U. Nr 18, poz. 82.

odwoławczego od orzeczeń sądu pierwszej instancji do sądu drugiej instancji. Zasadniczą zatem cechą polskich procedur sądowych jest - poza pewnymi nielicznymi wyjątkami - zasada dwuinstancyjności”⁵⁴⁸.

Na gruncie obecnie obowiązującej Konstytucji RP zasada instancyjności postępowania sądowego wywodzona jest z art. 78 oraz art. 176 ust. 1, a pomocniczo także z art. 45 ust. 1. Ścisły związek wskazanych regulacji wynika z faktu, iż zaskarżalność orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji, rozstrzygających sprawę co do *meritum*, realizowana jest w ramach instancyjnego postępowania odwoławczego, stanowiąc jednocześnie jeden z elementów prawa do sądowego rozpoznania sprawy⁵⁴⁹.

Ustalenie zakresu, charakteru normatywnego oraz wzajemnej relacji unormowań zawartych w art. 78 oraz art. 176 ust. 1 Konstytucji RP wymaga odniesienia się do orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, który badając konstytucyjność określonych regulacji ustawowych często przywoływał łącznie oba te wzorce kontroli.

Zagadnienia te były także przedmiotem licznych wypowiedzi doktryny, formułującej niejednokrotnie krytyczne oceny dotyczące rozumienia zasady instancyjności postępowania sądowego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego⁵⁵⁰.

W literaturze, a także w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, można wyodrębnić trzy grupy poglądów co do charakteru normatywnego i wzajemnych relacji pomiędzy art. 78 a art. 176 ust. 1 Konstytucji RP⁵⁵¹.

⁵⁴⁸ Wyrok TK z 27.06.1995 r., K 4/94, OTK 1995, nr 1, poz. 16.

⁵⁴⁹ Na ścisły związek wskazanych regulacji TK powołał się m.in. w jednym z ostatnich orzeczeń, tj. w wyroku z 16.01.2019 r., P 19/17, OTK-A 2019, poz. 9, stwierdzając, że: „zgodnie z utrwaloną linią orzeczniczą, [...] samo prawo do zaskarżania rozstrzygnięć pozostaje treściowo w ścisłym powiązaniu z wyrażonym w art. 45 ust. 1 Konstytucji prawem do sądu [...] oraz zasadą dwuinstancyjności postępowania, o której mowa w art. 176 ust. 1 Konstytucji”.

⁵⁵⁰ Zob. m.in. P. Wiliński, *Proces karny...*, s. 154; D. Świecki, *Zaskarżalność orzeczeń i instancyjność postępowania sądowego w sprawach karnych w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego* [w:] Artes servitutit vitae sapientia imperat, *Proces karny sensu largo, rzeczywistość i wyzwania*, Księga jubileuszowa Profesora Tomasza Grzegorzczaka z okazji 70. urodzin, Warszawa-Łódź 2019, s. 676; K. Marszał, *Instancyjność postępowania karnego w świetle art. 176 ustę 1 Konstytucji Rzeczypospolitej...*, s. 701 i n.; S. Steinborn, *Ograniczenie zaskarżalności...*, s. 365; M. Michalska – Marciniak, *Zasada instancyjności...*, s. 173 i n.; A. Zieliński, *Konstytucyjny standard instancyjności postępowania sądowego*, PiP 2005, z. 11, s. 3; F. Zedler, *Zagadnienia instancyjności postępowania cywilnego*, [w:] *Prace z prawa prywatnego. Księga Pamiątkowa ku czci Sędziego Janusza Pietrzykowskiego*, Warszawa 2000, s. 377; T. Wiśniewski, *Problematyka instancyjności postępowania cywilnego w sprawach cywilnych*, [w:] *Ars et Usus. Księga pamiątkowa ku czci Sędziego Stanisława Rudnickiego*, Warszawa 2005, s. 289 i n.; P. Grzegorzczak, *Głosa do wyroku TK z 27.03.2007 r. (SK 3/05)*, PS 2007, nr 11-12, s. 190 i n.; Z. Kmiecik, *Instancyjność postępowania administracyjnego w świetle Konstytucji RP*, PiP 2012, z. 5, s. 6-7; Z. R. Kmiecik, *Dwuinstancyjność ogólnego postępowania administracyjnego w świetle przepisów Konstytucji RP i Kodeksu postępowania administracyjnego*, *Annales UMCS. Sectio G* 2017, tom 64- 1, s. 102.

⁵⁵¹ P. Grzegorzczak, [w:] *Konstytucja RP. Komentarz*, red. M. Safjan, L. Bosek, Komentarz do art. 176, Legalis/el. 2016.

Według pierwszej grupy stanowisk przepis art. 176 ust. 1 uznawany jest za *lex specialis* wobec przepisu art. 78 Konstytucji RP w tym znaczeniu, że w przeciwieństwie do gwarancji wynikającej z art. 78, przyznającej prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji także w postępowaniach pozasądowych, dotyczy on jedynie postępowania sądowego, a nadto nie dopuszcza możliwości wprowadzenia ustawowych wyjątków od wymogu instancyjnego toku postępowania odwoławczego, które z kolei mogą być wprowadzone na gruncie art. 78 Konstytucji RP⁵⁵². W tym ujęciu przyjmuje się niekiedy także, że regulacja zawarta w art. 176 ust. 1 Konstytucji RP wyraża samoistne prawo podmiotowe strony do dwuinstancyjnego postępowania sądowego⁵⁵³.

Według drugiej grupy poglądów zasada instancyjności postępowania sądowego, o której mowa w art. 176 ust. 1 Konstytucji RP, ma podwójny, tj. ustrojowo-gwarancyjny charakter.

W ujęciu ustrojowym wprowadza wymóg utworzenia sądów co najmniej dwóch instancji, z których jedna będzie stanowić instancję kontrolną. Mimo, iż nie wynika z niej *expressis verbis* prawo podmiotowe strony postępowania do zainicjowania kontroli instancyjnej orzeczenia wydanego w pierwszej instancji, to jednocześnie wskazane unormowanie nie pozostaje bez wpływu na zakres uprawnień jednostki⁵⁵⁴.

⁵⁵² Zob. m.in. S. Steinborn, *Ograniczenie zaskarżalności...*, s. 380; A. Zieliński, *Konstytucyjny standard...*, s. 3.

⁵⁵³ Zob. m.in. B. Nita-Światłowska, A. Światłowski, *Ograniczenia orzekania reformatoryjnego...*, s. 129-130; J. Brylak, *Prawne uregulowania procedury apelacyjnej w aspekcie procesów karnych*, Warszawa 2017, s. 69 i n.; P. Wiliński, *Proces karny...*, s. 154; tenże *Konstytucyjne uwarunkowania postępowania odwoławczego w procesie karnym*, [w:] *Postępowanie odwoławcze w procesie karnym - u progu nowych wyzwań*, red. S. Steinborn, Warszawa 2016, s. 102 i n.; L. Garlicki, *Komentarz do art. 176 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja RP. Komentarz*, tom I, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016, s. 6-8; Z. Kmiecik, *Instancyjność postępowania administracyjnego...*, s. 6-7; Z. R. Kmiecik, *Dwuinstancyjność ogólnego postępowania administracyjnego...*, s. 102; wyroki TK: z 12.06.2002 r., P 13/01, OTK-A 2002, nr 4, poz. 42; z 27.03.2007 r., SK 3/05, OTK-A 2007, nr 3, poz. 32; z 9.02.2010 r., SK 10/09, OTK-A 2010, nr 2, poz. 10; z 11.01.2012 r., K 36/09, OTK-A 2012, nr 1, poz. 3.

⁵⁵⁴ Zob. m.in. S. Steinborn, *Ograniczenie zaskarżalności...*, s. 375; G. Artymiak, „Instancja pozioma” jako jedna z propozycji usprawnienia postępowania karnego – uwagi *de lege lata* i *de lege ferenda*, [w:] *Funkcje Procesu Karnego. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tylmana*, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2011, s. 592; D. Świecki, *Zaskarżalność orzeczeń i instancyjność postępowania...*, s. 676; K. Marszał, *Zaskarżalność decyzji wydanych w procesie karnym*, PS 2007, nr 3, s. 63; tenże *Instancyjność postępowania sądowego w świetle artykułu 176 ustępow 1 Konstytucji Rzeczypospolitej...*, s. 701; *Konstytucyjna zasada zaskarżalności decyzji w procesie karnym*, WPP 2007, z. 3, s. 10; P. Wiliński, *Dwuinstancyjność postępowania karnego...*, s. 565–566; K. Sychta, *Względna przyczyna odwoławcza związana z błędem w rekonstruowaniu podstawy faktycznej orzeczenia w perspektywie prawnomiędzynarodowej i konstytucyjnej*, *Problemy Prawa Karnego* 2018, Tom 2, s. 173; F. Zedler, *Zagadnienia instancyjności postępowania cywilnego*, [w:] *Prace z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Sędziego Janusza Pietrzykowskiego*, red. Z. Banaszczyk, Warszawa 2000, s. 385; T. Wiśniewski, *Problematyka instancyjności postępowania sądowego w sprawach cywilnych*, [w:] *Ars et usus. Księga pamiątkowa ku czci Sędziego Stanisława Rudnickiego*, Warszawa 2005, s. 304; T. Ereciński, *Ograniczenia w dostępności do kasacji w sprawach cywilnych*, [w:] *Prace z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Sędziego Janusza Pietrzykowskiego*, red. Z. Banaszczyk, Warszawa 2000, s. 80; P. Tuleja, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, LEX/el. 2019, teza 1 do art. 176; wyroki TK: z

W orzeczeniach Trybunału Konstytucyjnego, które można zaliczyć do grupy stanowisk opowiadających się za ustrojowo-gwarancyjnym charakterem regulacji zawartej w art. 176 ust. 1 Konstytucji RP, zasada instancyjności postępowania sądowego odnoszona jest do spraw rozpatrywanych od początku do końca przez sądy, przy czym pojęcie „sprawy” ma tutaj znaczenie autonomiczne w ujęciu wynikającym z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, obejmując także rozstrzygnięcia w kwestiach incydentalnych, które dotyczą praw i obowiązków danego podmiotu⁵⁵⁵.

W doktrynie wyrażane jest również stanowisko przeciwne, odnoszące wymóg instancyjnego toku kontroli wyłącznie do orzeczeń sądu pierwszej instancji kończących postępowanie w jego głównym przedmiocie, natomiast zaskarżalność rozstrzygnięć w kwestiach incydentalnych, zagwarantowana w art. 78 Konstytucji RP, wynika z innych niż instancyjność postępowania potrzeb procesowych oraz może być realizowana nie tylko w toku kontroli instancyjnej, ale np. także poprzez tzw. zaskarżenie poziome, czy sprzeciw⁵⁵⁶.

Trzecia grupa stanowisk wyraża pogląd, iż art. 176 ust. 1 ma znaczenie wyłącznie organizacyjno-ustrojowe i nie powiela gwarancji zawartych w art. 78 Konstytucji RP⁵⁵⁷. W takim ujęciu z art. 176 ust. 1 nie można zatem wywodzić prawa podmiotowego jednostki do zaskarżania orzeczeń sądowych. Instancyjność postępowania, o której mowa w art. 176 ust. 1 Konstytucji RP, stanowi model ustrojowy, w którym powinno realizować się prawo do zaskarżania orzeczeń sądowych. Na poparcie tego poglądu przywołuje się argumenty natury systemowej, tj. fakt umieszczenia art. 176 ust. 1 w rozdziale VIII Konstytucji RP, zatytułowanym „Sądy i Trybunały”, zawierającym regulacje dotyczące kwestii ustrojowych. Wskazuje się także na orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego negujące możliwość oparcia skargi konstytucyjnej na zarzucie naruszenia zasady dwuinstancyjności

2.06.2010 r., SK 38/09, OTK-A 2010, nr 5, poz. 46; z 12.01.2010 r., SK 2/09, OTK-A 2010, nr 1, poz. 1; z 12.05.2003 r., SK 38/02, OTK-A 2003, nr 5, poz. 38; z 12.04.2012 r., SK 21/11, OTK-A 2012, nr 4, poz. 38; z 13.01.2015 r., SK 34/12, OTK-A 2015, nr 1, poz. 1; z 13.10.2015 r., SK 63/12, OTK-A 2015, nr 9, poz. 146; postanowienia TK: z 5.07.2006 r., TS 105/05, OTK-B 2014, nr 2, poz. 722; z 9.01.2006 r., TS 207/05, OTK-B 2006, nr 5, poz. 225.

⁵⁵⁵ Zob. m.in. wyroki TK: z 3.07.2002 r., SK 31/01, OTK-A 2002, nr 4, poz. 49; z 31.03.2009, SK 19/08, OTK-A 2009, nr 3, poz. 29; z 16.01.2019 r., P 19/17, OTK-A 2019, poz. 9.

⁵⁵⁶ D. Świecki, *Zaskarżalność orzeczeń i instancyjność postępowania...*, s. 676.

⁵⁵⁷ T. Zembrzusi, *Zaskarżanie orzeczeń incydentalnych wydanych po raz pierwszy w toku instancji (uwagi na tle wyroku Trybunału Konstytucyjnego)*, PS 2007, nr 9, s. 32; P. Grzegorzczak, *Komentarz do art. 176 Konstytucji RP*, [w:] Konstytucja RP. Komentarz, red. M. Safjan, L. Bosek, Legalis/el. 2016; P. Grzegorzczak, [w:] *System Prawa Cywilnego Procesowego*, red. J. Gudowski, Warszawa 2013, Tom III, Część 1, s. 44; M. Pilich, *Wpływ orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego na Kodeks postępowania cywilnego*, [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010, s. 378–380; P. Rylski, *Środki odwoławcze i środki zaskarżenia w postępowaniu cywilnym w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2011, s. 25–26.

postępowania sądowego, a zatem zaprzeczające pogładowi, aby art. 176 ust. 1 Konstytucji RP mógł stanowić samodzielne źródło prawa podmiotowego⁵⁵⁸.

Zwolennicy tego stanowiska przyjmują również, że możliwość wprowadzenia ustawowych wyjątków od zaskarżalności orzeczeń sądowych w trybie instancyjnym może dotyczyć także rozstrzygnięć kończących postępowanie sądowe, rozstrzygających sprawę co do istoty, o ile charakter i zakres tych wyłączeń nie będzie prowadzić do podważenia zadeklarowanego w art. 176 ust. 1 Konstytucji RP modelu dwuinstancyjnego postępowania sądowego⁵⁵⁹.

Pewne poparcie ostatniego z prezentowanych stanowisk można odnaleźć w uzasadnieniu wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 14.11.2006 r., SK 41/04⁵⁶⁰, w którym stwierdził on, że „do art. 78 Konstytucji nie można wprost stosować wymagań ustanowionych w art. 31 ust. 3 Konstytucji, a więc wyjątki, o których wspomina się w zdaniu drugim art. 78, mogą być wprowadzane z innych przyczyn niż konieczność ochrony wartości wskazanych w art. 31 ust. 3 Konstytucji, zaś ustawodawca ma tutaj większy stopień swobody, przy czym uwzględnić trzeba, iż ograniczenie prawa opartego na art. 78 Konstytucji dotyczy także regulacji z art. 176 ust. 1 Konstytucji, dotyczącego zresztą tylko postępowania sądowego”.

2. Zasada instancyjności postępowania sądowego

Trybunał Konstytucyjny odnosi wymóg instancyjności (co najmniej dwuinstancyjności) postępowania sądowego wyłącznie do tych postępowań, które od początku do końca rozpoznawane są przez sądy powszechne, działające jako organy sprawujące funkcję wymiaru sprawiedliwości, wyłączając z jej zakresu te postępowania, w

⁵⁵⁸ Zob. postanowienie TK z 6.09.2004 r., TS 91/04, OTK-B 2005, nr 1, poz. 33, w którym wskazano, że „art. 176 ust. 1 Konstytucji nie stanowi źródła praw lub wolności o charakterze podmiotowym, lecz ma charakter zasady ustrojowej odnoszącej się do organów wymiaru sprawiedliwości. Określa on konstytucyjny model sądownictwa: postępowanie sądowe jest co najmniej dwuinstancyjne”; także postanowienie TK z 1.07.2010 r., TS 6/10, OTK-B 2011, nr 1, poz. 82 – „art. 176 wysławia normę ustrojową regulującą organizację sądownictwa i nie może stanowić samoistnego wzorca kontroli konstytucyjnej, natomiast prawo do zaskarżania orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji wynika z art. 78”; także postanowienia TK: z 24.01.2006 r., TS 105/05, OTK-B 2014, nr 2, poz. 721; z 7.12.2009 r., TS 87/09, OTK-B 2010, nr 1, poz. 53; z 2.12.2010 r., TS 243/09, OTK-B 2010, nr 6, poz. 455; z 13.01.2011 r., TS 6/10, OTK-B 2011, nr 1, poz. 83; z 16.11.2011 r., TS 124/11, OTK-B 2011, nr 6, poz. 498; z 4.06.2012 r., TS 160/09, OTK-B 2012, nr 3, poz. 260; z 23.05.2013 r., TS 84/12, OTK-B 2013, nr 4, poz. 382; z 5.06.2013 r., TS 240/11, OTK-B 2013, nr 5, poz. 452; z 26.11.2013 r., TS 156/13, OTK-B 2014, nr 1, poz. 66; z 17.12.2013 r., TS 217/12, OTK-B 2014, nr 2, poz. 124.

⁵⁵⁹ P. Grzegorzczak, [w:] *System Prawa Cywilnego Procesowego...*, Tom III, Część 1, s. 44; M. Pilich, *Wpływ orzeczeń...*, s. 378–380; P. Rylski, *Środki odwoławcze...*, s. 25–26.

⁵⁶⁰ OTK-A 2006, nr 10, poz. 150.

których działają one jedynie jako organy ochrony prawnej⁵⁶¹. Zgodnie z takim założeniem obowiązek instancyjnego toku kontroli odwoławczej nie ma zatem zastosowania w sprawach, w których sąd rozpoznaje zażalenie na postanowienie prokuratora o odmowie wszczęcia postępowania przygotowawczego albo o jego umorzeniu. Orzekając w tym przedmiocie sąd nie rozpoznaje bowiem merytorycznie sprawy w ramach funkcji polegającej na wymierzaniu sprawiedliwości, ale dokonuje kontroli określonych czynności postępowania przygotowawczego⁵⁶². Z wymogu zapewnienia co najmniej dwuinstancyjnego toku postępowania Trybunał Konstytucyjny wyłączył także sprawy dyscyplinarne, które podlegając gwarancjom prawa do sądu z art. 45 ust. 1, oraz zaskarżalności orzeczeń wydanych w pierwszej instancji z art. 78 Konstytucji RP, nie należą jednak do kategorii spraw rozpoznawanych od początku do końca przez sądy⁵⁶³.

Trybunał Konstytucyjny przyjmuje, że jeżeli sąd pierwszej instancji działa jako organ wymiaru sprawiedliwości aktualizuje się, wynikający z art. 78 oraz art. 176 ust. 1 Konstytucji RP, obowiązek zapewnienia stronom możliwości dostępu do środka zaskarżenia i rozpoznania sprawy w drugiej instancji. Natomiast w sytuacji, gdy sąd działa jedynie jako organ ochrony prawnej, konieczność ustanowienia środka zaskarżenia może wynikać z ogólnego wymogu ukształtowania procedury sądowej zgodnie z zasadami sprawiedliwości proceduralnej⁵⁶⁴. W doktrynie zwracano jednak uwagę na trudności wynikające ze ścisłego rozdzielenia funkcji związanych z wymierzaniem sprawiedliwości oraz polegających na zapewnieniu ochrony prawnej⁵⁶⁵. Podnoszono także, że ograniczanie zasady instancyjności postępowania sądowego jedynie do spraw, które rozstrzygane są od początku do końca przez sądy, nie znajduje oparcia w treści art. 176 ust. 1 Konstytucji RP⁵⁶⁶.

W innych orzeczeniach Trybunał Konstytucyjny łączył także użyte w art. 176 ust. 1 określenie „postępowanie sądowe” z kompetencją zastrzeżoną na rzecz sądów w art. 175 ust. 1 Konstytucji RP, tj. ze sprawowaniem wymiaru sprawiedliwości poprzez stosowanie

⁵⁶¹ Zob. m.in. wyroki TK: z 8.12.1998 r., K 41/97, OTK 1998, nr 7, poz. 117; z 12.09.2006 r., SK 21/05, OTK-A 2006, nr 8, poz. 103; postanowienie TK z 9.01.2006 r., Ts 207/05, OTK-B 2006, nr 5, poz. 225.

⁵⁶² Wyrok TK z 2.04.2001 r., SK 10/00, OTK-A 2001, nr 3, poz. 52; W. Daszkiewicz, *Konstytucyjne prawo do sądu a nowy Kodeks postępowania karnego. Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postępowania karnego. Zagadnienia węzłowe*, Warszawa 1997, s. 49-50; postanowienie TK z 7.09.1999 r., Ts 35/99, OTK-B 1999, nr 6, poz. 134.

⁵⁶³ Wyrok TK z 8.12.1998 r., K 41/97, OTK 1998, nr 7, poz. 117; P. Wiliński, *Proces karny...*, s. 155.

⁵⁶⁴ Wyrok TK z 22.10.2015 r., SK 28/14, OTK-A 2015, nr 9, poz. 149.

⁵⁶⁵ M. Michalska-Marciniak, *Zasada instancyjności...*, s. 155-168.

⁵⁶⁶ A. Wróbel, *Glosa do trzech wyroków Trybunału Konstytucyjnego*, Przegląd Sejmowy 2000, nr 1, s. 221 i n.; A. Wasilewski, *Prawo do sądu w sprawach dyscyplinarnych*, PS 2001, nr 9, s. 38 i n.

prawa oraz merytoryczne rozstrzygnięcie konfliktów w sprawach indywidualnych. W takim znaczeniu określenie „postępowanie sądowe” odnoszono zatem do wydania merytorycznego orzeczenia kończącego postępowanie co do istoty sprawy⁵⁶⁷.

Stopniowo jednak Trybunał Konstytucyjny rozszerzał zakres pojęcia „merytoryczne orzeczenie kończące postępowanie co do istoty sprawy” także na rozstrzygnięcia sądu pierwszej instancji wydawane w kwestiach incydentalnych, które dotyczyły praw i wolności danego podmiotu⁵⁶⁸, jak np. nałożenie kary porządkowej⁵⁶⁹. Uzasadnieniem dla takiego rozszerzenia miało być autonomiczne i niezależne od znaczenia nadawanego przez poszczególne procedury sądowe rozumienie pojęcia „sprawa” w ujęciu wynikającym z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP⁵⁷⁰.

Łączenie przez Trybunał Konstytucyjny wymogu instancyjności postępowania sądowego z pojęciem „sprawy” w rozumieniu wynikającym z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, obejmującym także rozstrzygnięcia w określonych kwestiach incydentalnych, spotkało się krytyką doktryny. Zarzucano m.in., że prowadzi ono do błędnego rozumienia pojęcia „instancyjności postępowania” oraz zatarcia różnicy pomiędzy instancyjnością, jako cechą postępowania, związaną z jego aspektem ustrojowym, a zaskarżalnością, odnoszącą się do aspektu procesowego⁵⁷¹. Wskazywano, że wymóg instancyjności powinno się odnosić wyłącznie do postępowania sądowego, traktowanego jako synonim postępowania zasadniczego. Zakresem przedmiotowym zasady instancyjności postępowania sądowego należałoby zatem obejmować jedynie orzeczenia wydane przez sąd pierwszej instancji

⁵⁶⁷ Zob. m.in. wyroki TK: z 13.07.2009 r., SK 46/08, OTK-A 2009, nr 7, poz. 109; z 31.03.2009 r., SK 19/08, OTK-A 2009, nr 3, poz. 29; z 12.01.2010 r., SK 2/09, OTK-A 2010, nr 1, poz. 1.

⁵⁶⁸ Wyroki TK: z 31.03.2009 r., SK 19/08, OTK-A 2009, nr 3, poz. 29; z 12.01.2010 r., SK 2/09, OTK-A 2010, nr 1, poz. 1; z 9.02.2010 r., SK 10/09, OTK-A 2010, nr 2, poz. 10.

⁵⁶⁹ Wyrok TK z 3.07.2002 r., SK 31/01, OTK-A 2002, nr 4, poz. 49.

⁵⁷⁰ Wyroki TK: z 27.03.2007 r., SK 3/05, OTK-A 2007, nr 3, poz. 32; z 31.03.2009 r., SK 19/08, OTK-A 2009, nr 3, poz. 29. Analogiczne stanowisko na gruncie postępowania karnego zostało wyrażone w uchwale składu 7 sędziów SN z 28.03.2012 r., I KZP 26/11, w której stwierdzono, że „gdy rzecz dotyczy sprawy karnej, nie można ograniczać pojęcia «rozpoznanie i rozstrzygnięcie sprawy» do orzekania o głównym przedmiocie procesu. Orzekanie o prawach podmiotu następować może bowiem także wówczas, gdy przedmiotem rozpoznania i rozstrzygnięcia jest zagadnienie incydentalne z punktu widzenia głównego przedmiotu procesu, ale jednocześnie doniosłe z uwagi na uwikłanie interesów stron, o których prawach sąd rozstrzyga”. Za „sprawę” na gruncie procedury karnej w ujęciu interpretowanym w zgodzie z art. 45 ust. 1 Konstytucji uznano zatem zarówno sprawę w przedmiocie głównego nurtu postępowania, jak i w kwestii incydentalnej, jeżeli wiąże się ona z możliwą ingerencją w sferę podstawowych praw konstytucyjnych, OSNKW 2012, nr 4, poz. 36.

⁵⁷¹ M. Michalska-Marciniak, *Zasada instancyjności...*, s. 186 i n.; M. Pilich, *Wpływ orzeczeń...*, s. 378 i n.; T. Zembruski, *Zaskarżanie orzeczeń...*, s. 18 i n.; K. Marszał, *Instancyjność postępowania karnego...*, s. 704-705; B. Błońska, G. Rząsa, *Glosa do postanowienia SN z 3.10.2005 r., (III SO 19/05)*, Przegląd Sejmowy 2006, nr 3, s. 130; P. Grzegorzczak, *Glosa do wyroku TK z 27 marca 2007 r., SK 3/05, PS 2007, nr 11-12*, s. 199 i n.; tenże *Zaskarżalność orzeczeń...*, s. 106 i n.

kończące postępowanie w jego głównym nurcie⁵⁷². Uzasadnienia dla zaskarżalności orzeczeń w kwestiach incydentalnych, dotyczących praw i wolności określonych podmiotów, należałoby natomiast upatrywać nie w art. 176 ust. 1, ale w art. 78 Konstytucji RP. Argumentowano także, że przyjęcie wyrażanego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego poglądu, iż zasada instancyjności postępowania sądowego znajduje zastosowanie również do zaskarżenia rozstrzygnięć w kwestiach incydentalnych, prowadziłoby w istocie do zanegowania gwarancji zaskarżalności orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji, wynikającej z art. 78 Konstytucji RP, w tym zakresie, w którym odnosi się ona do postępowań sądowych. W takim ujęciu prawo do zaskarżenia orzeczeń sądowych wydanych w pierwszej instancji w kwestiach incydentalnych, stanowiących *sui generis* odrębną sprawę w rozumieniu wynikającym z art. 45 ust. 1, wynikałoby bowiem bezpośrednio z art. 176 ust. 1 Konstytucji RP. Odwołania do bliżej niesprecyzowanej kategorii „spraw rozstrzygających o prawach i obowiązkach danego podmiotu”, jako wyznacznika pojęcia „sprawy” w autonomicznym, konstytucyjnym, ujęciu nie uznawano także za obiektywny wzorzec dla ustawodawcy, który pozwalałby określić zakres zastosowania rozumianej w ten sposób dyrektywy, wynikającej z art. 176 ust. 1 Konstytucji RP⁵⁷³.

Trybunał Konstytucyjny poddając ocenie określone rozwiązania procesowe często odwołuje się do wielu przepisów Konstytucji RP uznając, że dopiero analizowane łącznie pozwalają na osiągnięcie właściwego rezultatu wykładni. Wyrazem takiego podejścia jest m.in. wskazywanie ścisłego związku pomiędzy zasadą instancyjności postępowania sądowego a zasadą prawa do rzetelnego procesu z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP. O ile jednak przedmiotem gwarancji zawartych w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP jest prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd, o tyle zasada instancyjności postępowania sądowego odnosi się jedynie do pewnego etapu rozpoznawania sprawy, tj. do kontroli rozstrzygnięcia wydanego przez sąd pierwszej instancji⁵⁷⁴. Trybunał Konstytucyjny przyjmuje, że w takim ujęciu zasada prawa do sądu z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP wzmacnia instancyjność jako proceduralną zasadę postępowania

⁵⁷² D. Świecki, *Zaskarżalność orzeczeń i instancyjność postępowania...*, s. 676; M. Michalska-Marciniak, *Zasada instancyjności...*, s. 155, 177.

⁵⁷³ P. Grzegorzczak, *Zaskarżalność orzeczeń...*, s. 112 i n.

⁵⁷⁴ Wyrok TK z 2.04.2001 r., SK 10/00, OTK 2001, nr 3, poz. 52.

sądowego, której celem jest zapobieganie pomyłkom i arbitralności orzeczeń wydawanych w pierwszej instancji⁵⁷⁵.

Na powiązanie regulacji zawartych w art. 176 ust. 1 oraz art. 45 ust. 1 Konstytucji RP Trybunał Konstytucyjny zwrócił również uwagę w wyroku z 24.10.2007 r., SK 7/06, dotyczącym asesorów sądowych, podkreślając, że „standardy rzetelnego procesu z art. 45 ust. 1 Konstytucji, w tym prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd, obejmują w równym stopniu sądy wszystkich szczebli i wszystkich instancji. Postępowanie odwoławcze nie jest bowiem oparte na czystym modelu apelacyjnym, który polega na ponownym rozpoznaniu sprawy w całości przez sąd drugiej instancji. Ograniczenia w tym przedmiocie wynikają choćby ze związania sądu drugiej instancji granicami środka odwoławczego. Konstytucyjna zasada dwuinstancyjności postępowania sądowego wymaga zatem, aby warunki niezależności, bezstronności i niezawisłości były spełnione przez sądy każdej instancji”⁵⁷⁶.

W wyroku z 8.06.2016 r., P 62/14⁵⁷⁷, Trybunał Konstytucyjny uznał z kolei, że prawo do zaskarżenia orzeczenia wydanego w pierwszej instancji, a także do rozpoznania sprawy w postępowaniu dwuinstancyjnym, stanowią jeden z elementów prawa do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy.

Trybunał Konstytucyjny przyjmuje, że ustrojowy obowiązek ukształtowania dwuinstancyjnego postępowania sądowego, wynikający z art. 176 ust. 1 Konstytucji RP, dotyczy sytuacji, w której:

- a) zachodzi konieczność władczego rozstrzygnięcia w warunkach niezawisłości;
- b) w oparciu o normy prawne wynikające z przepisów prawa;
- c) o prawach i wolnościach określonego podmiotu;
- d) gdy wykluczona jest zarówno arbitralność rozstrzygnięcia, jak i możliwość rozstrzygnięcia przez drugą stronę⁵⁷⁸.

Określając wymogi jakim powinno odpowiadać postępowanie sądowe, aby mogło zostać uznane za realizujące zasadę instancyjności (co najmniej dwuinstancyjności) z art. 176 ust. 1 Konstytucji RP Trybunał Konstytucyjny zalicza do nich:

⁵⁷⁵ Wyroki TK: z 10.07.2000 r., SK 12/99, OTK 2000, nr 5, poz. 143; z 27.03.2007 r., SK 3/05, OTK-A 2007, nr 3, poz. 32; z 31.03.2009 r., SK 19/08, OTK-A 2009, nr 3, poz. 29.

⁵⁷⁶ OTK-A 2007, nr 9, poz. 108.

⁵⁷⁷ OTK-A 2016, poz. 29.

⁵⁷⁸ Wyroki TK: z 12.01.2010 r. SK 2/09, OTK-A 2010, nr 1, poz. 1; z 22.10.2015 r., SK 28/14, OTK-A 2015, nr 9, poz. 149.

- 1) zapewnienie dostępu do sądu drugiej instancji, a co za tym idzie - przyznanie stronom odpowiednich środków zaskarżenia, które uruchamiają rzeczywistą kontrolę rozstrzygnięć wydanych przez sąd pierwszej instancji;
- 2) powierzenie rozpoznania sprawy w drugiej instancji - co do zasady - sądowi wyższego szczebla, a w konsekwencji nadanie środkowi zaskarżenia charakteru dewolutywnego;
- 3) odpowiednie ukształtowanie procedury przed sądem drugiej instancji, umożliwiającej wszechstronne zbadanie rozpoznawanej sprawy i wydanie merytorycznego rozstrzygnięcia⁵⁷⁹.

Z zasady instancyjności postępowania sądowego w ujęciu ustrojowo-organizacyjnym wynika zatem ciążący na ustawodawcy obowiązek utworzenia sądów pierwszej i drugiej instancji oraz wprowadzenia odpowiedniego środka zaskarżenia, a także uregulowania postępowania odwoławczego w sposób zapewniający realną możliwość uruchomienia i przeprowadzenia rzeczywistej kontroli instancyjnej.

Za naruszenie zasady instancyjności postępowania sądowego Trybunał Konstytucyjny uznaje nie tylko bezpośrednie wyłączenie możliwości wniesienia odwołania od orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji, ale także ustanowienie nadmiernych, nieuzasadnionych wymogów formalnych do jego wniesienia⁵⁸⁰, jak również ustanowienie nadmiernych obciążeń finansowych, warunkujących możliwość wniesienia środka odwoławczego oraz możliwość dyskrecjonalnego odrzucenia środka odwoławczego przez sąd powołany do jego rozpoznania⁵⁸¹.

Trybunał Konstytucyjny nie wyłącza natomiast samej możliwości ustanowienia określonych wymogów formalnych, uznając, że ich wprowadzenie jest uzasadnione realizacją konstytucyjnej zasady szybkości postępowania, a także jest niezbędne w demokratycznym państwie prawnym dla zapewnienia sprawności i rzetelności postępowania sądowego. Brak jakichkolwiek rygorów formalnych mógłby bowiem prowadzić do arbitralności wydawanych rozstrzygnięć⁵⁸².

⁵⁷⁹ Wyroki TK: z 31.03.2009 r., SK 19/08, OTK-A 2019, nr 3, poz. 29; z 13.07.2009 r., SK 46/08, OTK-A 2009, nr 7, poz. 109; także D. Świecki, *Bezpośredniość czy pośredniość...*, s. 273; P. Hofmański, *Nowy model postępowania odwoławczego w procesie karnym*, [w:] *Postępowanie odwoławcze w procesie karnym - u progu nowych wyzwań*, red. S. Steinborn, Warszawa 2016, s. 100; P. Wiliński, *Proces karny...*, s. 164-165.

⁵⁸⁰ Wyroki TK: z 12.03.2002 r., P 9/01, OTK-A 2002, nr 2, poz. 14; z 1.02.2005 r., SK 62/03, OTK-A 2005, nr 2, poz. 11.

⁵⁸¹ Wyrok TK z 9.02.2010 r., SK 10/09, OTK-A 2010, nr 2, poz. 10.

⁵⁸² Wyrok TK z 8.04.2014 r., SK 22/11, OTK-A 2014, nr 4, poz. 37.

Trybunał Konstytucyjny zauważa, że przepisy Konstytucji RP nie narzucają określonego modelu postępowania odwoławczego (apelacyjny, kasacyjny, rewizyjny), pozostawiając regulacje dotyczące tych kwestii ustawodawcy zwykłemu. W szczególności brak jest konstytucyjnego wymogu, aby procedura odwoławcza w każdym stadium sprawy zawsze przybierała formę pełnej apelacji⁵⁸³.

W doktrynie często przyjmuje się, że istotną cechą zasady instancyjności postępowania sądowego jest dewolutywność, polegająca na przekazaniu odwołania do rozpoznania sądowi wyższej instancji. Sąd odwoławczy powinien być usytuowany w hierarchii organizacji sądownictwa wyżej niż sąd pierwszej instancji, a także posiadać w stosunku do niego kompetencje kontrolne oraz składać się z sędziów o większym doświadczeniu zawodowym i wysokich kompetencjach merytorycznych. W takim ujęciu nie mieści się zatem możliwość rozpoznania odwołania od orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji dotyczącego głównego przedmiotu postępowania w trybie tzw. zaskarżenia poziomego, tj. przez ten sam funkcjonalny sąd w innym, także poszerzonym, składzie osobowym⁵⁸⁴.

Z konstytucyjnej zasady instancyjności postępowania sądowego wynika obowiązek uruchomienia co najmniej dwóch etapów postępowania sądowego, obejmujących rozpoznanie sprawy przed sądem pierwszej i drugiej instancji, przy czym rola sądu drugiej instancji nie musi ograniczać się jedynie do funkcji kontrolnej, ale może polegać także na merytorycznym rozpoznaniu sprawy.

Konstytucja RP nie wyłącza także możliwości wprowadzenia trójinstancyjnego modelu postępowania sądowego, który w latach 1996 - 2005 obowiązywał w procedurze cywilnej.

Dostrzegając fakt, że nawet merytoryczna i rzetelna kontrola instancyjna nie gwarantuje całkowitego wyeliminowania uchybień, które wystąpiły w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji, lub mogą zaistnieć w toku postępowania odwoławczego, jak również skutkuje wydłużeniem czasu trwania postępowania oraz prowadzi do zwiększenia jego kosztów, Trybunał Konstytucyjny zwracał uwagę na konieczność zapewnienia sprawności postępowania, które w pewnym momencie musi doprowadzić do wydania

⁵⁸³ Wyrok TK z 13.07.2009 r., SK 46/08, OTK-A 2009, nr 7, poz. 109.

⁵⁸⁴ K. Marszał, *Instancyjność postępowania karnego w świetle art. 176 ustęp 1 Konstytucji Rzeczypospolitej...*, s. 704; W. Skrzydło, *Polskie prawo konstytucyjne*, Lublin 2003, s. 385; wskazać jednak należy, że w uzasadnieniach wyroków z 31.03.2009 r., SK 19/08, OTK-A 2009, nr 3, poz. 29 oraz z 9.02.2010 r., SK 10/09, OTK-A 2010, nr 2, poz. 10 Trybunał Konstytucyjny dopuszcza możliwość innego niż dewolutywny trybu odwołania od orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji uznając dewolutywność postępowania odwoławczego – „co do zasady” - za jeden z wymogów zasady instancyjności postępowania sądowego.

rozstrzygnięcia niepodlegającego już dalszej kontroli instancyjnej, korzystającego z domniemania zgodności z prawem⁵⁸⁵. Przyjęty mechanizm kontroli orzeczeń wydanych w pierwszej instancji powinien zatem gwarantować efektywność postępowania sądowego a jego ograniczenia powinny uwzględniać kryterium proporcjonalności, o którym mowa w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP.

W doktrynie procesu karnego wyrażano opinię, że w ramach gwarancji wynikających z tak rozumianej zasady instancyjności postępowania sądowego, wywodzonej z art. 78 i art. 176 ust. 1 Konstytucji RP, a także z art. 2 protokołu nr 7 do EKPCz oraz art. 14 ust. 5 MPPOiP niedopuszczalne byłoby:

- a) ograniczenie kontroli odwoławczej wyłącznie do bezwzględnych podstaw odwoławczych;
- b) ograniczenie podstaw odwoławczych wyłącznie do naruszeń prawa z wyłączeniem z zakresu kontroli instancyjnej kwestii dotyczących ustaleń faktycznych;
- c) wyłączenie z katalogu podstaw odwoławczych rażącej niewspółmierności kary (art. 438 pkt 4 k.p.k.), czy też ograniczenie kontroli w zakresie wymiaru kary do obrazy prawa materialnego;
- d) wyłączenie możliwości zaskarżenia orzeczenia co do kary przez oskarżenie⁵⁸⁶.

Przyjmuje się jednak, że wskazane w punktach b – d warunki brzegowe nie będą miały zastosowania do odwołania od wyroków wydanych w trybach konsensualnych. Pozostawiona ustawodawcy zwykłemu możliwość ograniczenia podstaw odwoławczych, wynikająca z art. 176 ust. 2 Konstytucji RP, może bowiem znajdować uzasadnienie w realizacji innych wartości, wynikających chociażby z zasady sprawności i szybkości postępowania⁵⁸⁷.

⁵⁸⁵ Zob. m.in. wyroki TK: z 1.04.2008 r., SK 77/06, OTK-A 2008, nr 3, poz. 39; z 27.03.2007 r., SK 3/05 OTK-A 2007, nr 3, poz. 32; z 31.03.2009 r., SK 19/08 OTK-A 2009, nr 3, poz. 29.

⁵⁸⁶ S. Steinborn, *Ograniczenia zaskarżalności...*, s. 384–385; S. Zabłocki, *Opinia dotycząca zmian w kodeksie postępowania karnego, zawartych w projekcie rządowym (druk nr 2510) oraz w projektach poselskich (druki nr: 2336, 2154, 1638, 1814, 1655)*, CzPKiNP 2001, nr 2, s. 142; P. Wiliński, *Proces karny...*, s. 158.

⁵⁸⁷ Zob. m.in. T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Artykuły 1-467*, Warszawa 2014, teza 28 do art. 434; C. Kulesza, *Kontradyktoryjność postępowania odwoławczego w świetle projektu nowelizacji kodeksu postępowania karnego Komisji Kodyfikacyjnej z dnia 8 listopada 2012 roku (druk sejmowy nr 870)*, [w:] *Kontradyktoryjność w polskim procesie karnym*, red. P. Wiliński, Warszawa 2013, s. 127; J. Pawlikowska, M. Tokarska, *Konsensualizm w postępowaniu odwoławczym*, Internetowy Przegląd Prawniczy 2015, nr 2 (19), s. 139; M. J. Szewczyk, *Ograniczenia zakazu reformationis in peius oraz podstaw apelacyjnych w ujęciu art. 434 § 4 k.p.k. i art. 447 § 5 k.p.k.*, Prok. i Pr. 2017, nr 11, s. 104; J. Matras, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. Dudka, LEX/el. 2020, teza 7 do art. 447; D. Świecki, *Postępowanie odwoławcze w sprawach karnych. Komentarz. Orzecznictwo*, Warszawa 2020, s. 332; A. Sakowicz, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, Legalis/el. 2020, teza VI.1 do art. 447. Szerzej o ograniczeniach zaskarżalności wyroków wydanych w trybach konsensualnych zob. także rozdział VII, pkt 3.4.

Przedstawione wyliczenie można dodatkowo uzupełnić o niedopuszczalność wyłączenia możliwości zaskarżenia orzeczenia, które zostało już wykonane bądź rozpoczęto jego wykonywanie. Kontrola odwoławcza mająca miejsce już po wykonaniu zaskarżonego orzeczenia nie mogłaby bowiem skutecznie naprawić błędów orzeczenia sądu niższej instancji. Zasada instancyjności postępowania sądowego wymaga zatem, aby postępowanie odwoławcze dotyczące rozstrzygnięcia sprawy co do *meritum* charakteryzowało się także bezwzględną suspensywnością⁵⁸⁸.

W najnowszym orzecznictwie, odnoszącym się do grupy poglądów doktryny negujących możliwość oparcia skargi konstytucyjnej wyłącznie na zarzucie obrazy art. 176 ust. 1 z uwagi na usytuowanie tego przepisu wśród norm ustrojowych, Trybunał Konstytucyjny akcentuje jednak „wartość dodaną” wynikającą z art. 176 ust. 1 Konstytucji RP, przejawiającą się w wyraźnym zadekretowaniu dwuinstancyjnego toku postępowania sądowego oraz trudniejszym trybie wprowadzania od niego wyjątków. Potwierdza jednocześnie, że art. 176 ust. 1 Konstytucji RP nie kreuje samoistnego prawa podmiotowego. Jako przepis o charakterze ustrojowym określa on sposób zorganizowania procedur sądowych, a w konsekwencji sposób zorganizowania systemu sądów. Jednocześnie zawiera w sobie także element gwarancyjny, albowiem dopełniając regulację zawartą w art. 78 Konstytucji RP „konkretyzuje treść prawa jednostki do dwuinstancyjnego postępowania sądowego”⁵⁸⁹.

Tak wyrażone stanowisko Trybunału należy zaliczyć zatem do grupy poglądów o mieszanym, ustrojowo-gwarancyjnym charakterze normy zawartej w art. 176 ust. 1 Konstytucji RP.

3. Instancyjność postępowania a zaskarżalność orzeczeń wydanych w pierwszej instancji

Relacji pomiędzy zadekretowanym w art. 176 ust. 1 Konstytucji RP wymogiem co najmniej dwuinstancyjnego postępowania sądowego, a wynikającą z art. 78 Konstytucji RP gwarancją zaskarżalności orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji z pewnością nie można zaliczyć do zagadnień ugruntowanych w judykaturze i stanowiących przedmiot zgodnych poglądów doktryny.

⁵⁸⁸ Wyrok ETPCz z 30.10.2014 r., Shvydka p. Ukrainie, 17888/12, § 48-55, HUDOC.

⁵⁸⁹ Wyrok TK z 20.11.2019 r., SK 6/18, OTK-A 2019, poz. 62.

Sformułowaniu jednoznacznych i kategorycznych wniosków w tym przedmiocie nie sprzyja analiza orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, który oceniając konstytucyjność określonych rozwiązań ustawowych, mających związek z zagadnieniami dotyczącymi zaskarżalności orzeczeń wydanych w pierwszej instancji oraz instancyjności postępowania sądowego, często odwołuje się łącznie do wzorców kontroli z art. 78 oraz art. 176 ust. 1, pomocniczo powołując również zasadę sprawiedliwości proceduralnej z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, a niejednokrotnie także odstępuje od linii orzeczniczej, którą uprzednio uznawał za utrwaloną⁵⁹⁰.

Trybunał Konstytucyjny uznaje zasadę zaskarżalności orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji za jeden z elementów zasady sprawiedliwości proceduralnej, wynikającej z zasady demokratycznego państwa prawnego z art. 2 Konstytucji RP⁵⁹¹. Wskazuje także, że gwarancja zaskarżalności orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji ma charakter proceduralny, jako jeden ze środków ochrony praw i wolności konstytucyjnych⁵⁹².

W ujęciu przedmiotowym odnosi się ona do wszelkich rozstrzygnięć w sprawach indywidualnych, kształtujących lub określających prawa, obowiązki lub status prawny stron postępowania⁵⁹³. W ujęciu podmiotowym gwarantuje natomiast prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji wszystkim tym podmiotom, które mogą być adresatem praw i wolności konstytucyjnych⁵⁹⁴, nawet jeżeli przepisy ustawy nie przewidują ich udziału w postępowaniu prowadzącym do wydania orzeczenia⁵⁹⁵.

⁵⁹⁰ Na brak jednolitości linii orzeczniczej w zakresie dotyczącym wykładni pojęcia „pierwszej instancji” Trybunał Konstytucyjny wskazuje bezpośrednio w uzasadnieniu wyroku z 26.11.2013 r., SK 33/12, OTK-A 2013, nr 8, poz. 124.

⁵⁹¹ Wyrok TK z 14.06.2006 r., K 53/05, OTK-A 2006, nr 6, poz. 66: „Z zasady demokratycznego państwa prawnego wynika natomiast ogólny wymóg, aby wszelkie postępowania prowadzone przez organy władzy publicznej w celu rozstrzygnięcia spraw indywidualnych odpowiadały standardom sprawiedliwości proceduralnej. W szczególności regulacje prawne tych postępowań muszą zapewnić wszechstronne i staranne zbadanie okoliczności istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy, gwarantować wszystkim stronom i uczestnikom postępowania prawo do wysłuchania, tj. prawo przedstawiania i obrony swoich racji, a jednocześnie umożliwiać sprawne rozpatrzenie sprawy w rozsądnym terminie. Istotnym elementem sprawiedliwości proceduralnej jest także m.in. obowiązek uzasadniania swoich rozstrzygnięć przez organy władzy publicznej oraz prawo do zaskarżania przez strony i uczestników postępowania rozstrzygnięć wydanych w pierwszej instancji, zagwarantowane w art. 78 Konstytucji”.

⁵⁹² Wyroki TK: z 14.11.2006 r., SK 41/04, OTK-A 2006, nr 10, poz. 150; z 21.09.2011 r., SK 6/10, OTK-A 2011, nr 7, poz. 73.

⁵⁹³ Wyrok TK z 29.06.2016 r., SK 24/17, OTK-A 2016, poz. 46; L. Garlicki, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Tom V*, Warszawa 2007, s. 4-5.

⁵⁹⁴ L. Garlicki, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 5.

⁵⁹⁵ Wyrok TK z 14.03.2006 r., SK 4/05, OTK-A 2006, nr 3, poz. 29.

Trybunał Konstytucyjny nadaje zatem pojęciu „strony postępowania” znaczenie autonomiczne, które nie musi pokrywać się ze sposobem jego rozumienia na gruncie poszczególnych procedur.

Prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji nie przysługuje natomiast tym podmiotom, które nie mają interesu prawnego w rozstrzygnięciu i nie uczestniczą w postępowaniu przed organem pierwszej instancji⁵⁹⁶.

Zasada zaskarżalności orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji nie ma charakteru bezwzględnej. W art. 78 zdanie drugie Konstytucji RP przewidziano bowiem możliwość wprowadzenia ustawowych wyjątków od tej zasady, jak również pozostawiono ustawodawcy określenie trybu zaskarżenia.

Określenie wyjątków od zasady zaskarżalności orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji nie zależy jednak od pełnej swobody ustawodawcy zwykłego. Ingerencja w prawo do zaskarżalności orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji, obejmująca nie tylko możliwość jego ograniczenia, ale także wyłączenia, nie może bowiem prowadzić do naruszenia istoty tego prawa podmiotowego i powinna być oceniana przez pryzmat zasady proporcjonalności wyrażonej w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP⁵⁹⁷.

Odwołanie do zasady proporcjonalności, jako wzorca kontroli, zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego wymaga ustalenia:

1. czy kontrolowany przepis prawa doprowadzi do osiągnięcia zamierzonego przez prawodawcę celu, a więc czy ochroni w oznaczonym zakresie przynajmniej jedną z wartości, o których mowa w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP (przesłanka przydatności);
2. czy kontrolowany przepis prawa jest możliwie najmniej uciążliwym środkiem prowadzącym do osiągnięcia założonego przez ustawodawcę celu (przesłanka niezbędności, konieczności);
3. czy utracone w wyniku ograniczenia wolności lub prawa podstawowego dobro (wartość konstytucyjna) pozostaje w proporcji do dobra (wartości konstytucyjnej) osiągniętego przez kontrolowany przepis (proporcjonalność *sensu stricto*)⁵⁹⁸.

⁵⁹⁶ Z. Czeszejko-Sochacki, *Prawo do sądu w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (ogólna charakterystyka)*, PiP 1997, z. 11-12, s. 91.

⁵⁹⁷ Wyroki TK: z 18.04.2005 r., SK 6/05, OTK-A 2005, nr 4, poz. 36; z 6.12.2011 r., SK 3/11, OTK-A 2011, nr 10, poz. 113; z 16.05.2018 r., K 12/15, OTK-A 2018, poz. 29; z 3.10.2018 r., SK 5/16, OTK-A 2018, poz. 54; M. Bogusz, *Zasada dwuinstancyjności a zasada zaskarżalności rozstrzygnięć wydawanych w postępowaniu administracyjnym w pierwszej instancji (uwagi na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego)*, GSP 2017, nr 2, s. 667.

⁵⁹⁸ Wyroki TK: z 13.07.2007 r., K 8/07, OTK-A 2007, nr 3, poz. 26; z 22.03.2017 r., SK 13/14, OTK-A 2017, poz. 19.

Trybunał Konstytucyjny wskazuje jednocześnie, że ocena dopuszczalności wyłączenia, a także ograniczenia prawa do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji, powinna uwzględniać również inne zasady i wartości, w szczególności składające się na pojęcie państwa prawnego z art. 2 Konstytucji RP⁵⁹⁹.

W wyroku z 14.05.2013 r., P 27/12⁶⁰⁰, określając wymogi, którym powinny odpowiadać ustawowe odstępstwa od zasady zaskarżalności orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji Trybunał Konstytucyjny zaznaczył, że nie mogą one prowadzić do naruszenia innych norm konstytucyjnych ani naruszać istoty zasady zaskarżalności. Pozbawienie strony postępowania środka odwoławczego za każdym razem powinno być uzasadnione szczególnymi okolicznościami. Takim uzasadnionym powodem może być m.in. konieczność zapewnienia efektywności, sprawności oraz szybkości postępowania sądowego⁶⁰¹.

Oceniając dopuszczalność wyłączenia możliwości zaskarżenia przez oskarżyciela posiłkowego ubocznego postanowienia sądu o pozbawieniu go tego statusu Trybunał Konstytucyjny uznał jednak, że nawet jeżeli rozpoznanie środków zaskarżenia na postanowienia wydawane na podstawie art. 56 § 2 k.p.k. godziłoby w szybkość postępowania sądowego na jego początkowym etapie, to naruszenie zasady szybkości postępowania równoważone jest poprzez zmniejszenie ryzyka niesłusznego niedopuszczenia do udziału w nim pokrzywdzonego, co mogłoby powodować konieczność jego prowadzenia od początku, a jednocześnie wyłączenie takie nie jest najmniej uciążliwym środkiem prowadzącym do osiągnięcia efektywności, sprawności czy szybkości procesu karnego⁶⁰².

Za uzasadniony wyjątek od zasady zaskarżalności orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji Trybunał Konstytucyjny uznał natomiast wyłączenie możliwości zaskarżenia zarządzenia prokuratora o obecności osoby wskazanej podczas kontaktów tymczasowo aresztowanego z obrońcą w okresie pierwszych 14 dni od aresztowania,

⁵⁹⁹ Wyroki TK: z 16.05.2018 r., K 12/15, OTK-A 2018, poz. 29; z 3.10.2018 r., SK 5/16, OTK-A 2018, poz. 54.

⁶⁰⁰ OTK-A 2013 r., nr 4, poz. 41; także wyroki TK: z 12.06.2002 r., P 13/01, OTK-A 2002, nr 4, poz. 42; z 13.06.2006 r., SK 54/04, OTK-A 2006, nr 6, poz. 64; z 4.03.2008 r., SK 3/07, OTK-A 2008, nr 2, poz. 25; z 3.07.2012 r., K 22/09, OTK-A 2012, nr 7, poz. 74; z 8.10.2013 r., K 30/11, OTK-A 2013, nr 7, poz. 98.

⁶⁰¹ Wyrok TK z 16.05.2018 r., K 12/15, OTK-A 2018, poz. 29.

⁶⁰² Wyroki TK: z 16.05.2018 r., K 12/15, OTK-A 2018, poz. 29; z 3.10.2018 r., OTK-A 2018, poz. 54. Ustawą z 19.07.2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2019 r., 1694) wprowadzono zaskarżalność poziomą postanowienia sądu stwierdzającego, że oskarżyciel posiłkowy nie może brać udziału w postępowaniu z uwagi na fakt, iż nie jest osobą uprawnioną lub jego akt oskarżenia albo oświadczenie o przystąpieniu do postępowania zostało złożone po terminie.

uzasadniając to wyłączenie ograniczonym czasem obowiązywania oraz istnieniem nadzoru służbowego nad prawidłowością stosowania tego środka przez prokuratora⁶⁰³.

Trybunał Konstytucyjny przyjmuje, że przewidziane w art. 78 Konstytucji RP prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji przyznaje stronie postępowania jedynie określoną możliwość procesową, z której może ona, ale nie musi, skorzystać. Nieskorzystanie przez stronę postępowania z możliwości wniesienia środka zaskarżenia nie może być w związku z tym rozpatrywane w kontekście naruszenia art. 78 Konstytucji RP. Konstytucja nie wyłącza bowiem możliwości wprowadzenia rozwiązań ustawowych pozwalających na zrzeczenie się prawa do wniesienia środka zaskarżenia przez uprawnione podmioty w celu skrócenia toku instancji i wcześniejszego uzyskania prawomocnego rozstrzygnięcia⁶⁰⁴.

Kwestię sporną stanowi możliwość wprowadzenia ustawowego wyłączenia prawa do zaskarżenia rozstrzygnięcia wydanego w pierwszej instancji przez jedną ze stron postępowania.

W doktrynie wyrażane jest stanowisko, że takie wyłączenie naruszałoby zasadę równości z art. 32 ust. 1 Konstytucji RP⁶⁰⁵.

Należy także odnotować stanowisko przeciwne, dopuszczające możliwość zróżnicowania sytuacji podmiotów w zakresie prawa do zaskarżenia, o ile zróżnicowanie to będzie znajdowało uzasadnienie w ochronie innych istotnych wartości konstytucyjnych⁶⁰⁶.

W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego zasada równości rozumiana jest jako obowiązek równego traktowania podmiotów należących do tej samej kategorii, z dopuszczeniem możliwości odmiennego traktowania podmiotów, które różnią się od siebie, przy uwzględnieniu zasadności kryterium zróżnicowania ich sytuacji⁶⁰⁷. Dopuszczalne jest zatem odmienne uregulowanie prawa do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji w stosunku do poszczególnych uczestników postępowania w zależności od treści rozstrzygnięcia oraz interesu prawnego w zaskarżeniu. Ocena każdego przypadku z punktu widzenia realizacji zasady równości musi być dokonywana w odniesieniu do konkretnej procedury oraz powinna zostać poprzedzona dokładnym

⁶⁰³ Wyrok TK z 17.02.2004 r., SK 39/02, OTK-A 2004, nr 2, poz. 7.

⁶⁰⁴ P. Grzegorzczak, K. Weitz, *Komentarz do art. 78 Konstytucji RP*, [w:] Konstytucja RP. Komentarz, M. Safjan, L. Bosek red., Legalis/el. 2016, Nb 12; M. Michalska-Marciniak, *Zasada instancyjności...*, s. 227

⁶⁰⁵ P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2010, s. 101; K. Sychta, *Względna przyczyna odwoławcza...*, s. 171.

⁶⁰⁶ S. Steinborn, *Ograniczenie zaskarżalności...*, s. 378.

⁶⁰⁷ Wyroki TK: z 24.02.1999 r., SK 4/98, OTK-A 1999, nr 2, poz. 24; z 17.01.2001 r., K 5/00, OTK-A 2001, nr 1, poz. 2.

zbadaniem sytuacji prawnej porównywanych podmiotów, zarówno co do ich cech wspólnych, jak i różniących. Ewentualne zróżnicowanie sytuacji prawnej nie może natomiast opierać się na kryteriach arbitralnych oraz musi być merytorycznie uzasadnione⁶⁰⁸.

W wyroku z 17.05.2004 r., SK 32/03⁶⁰⁹, Trybunał Konstytucyjny uznał, że nie narusza zasady równości z art. 32 ust. 1 Konstytucji RP przewidziane w art. 523 § 2 k.p.k. zróżnicowanie sytuacji prawnej podmiotów uprawnionych do wniesienia kasacji na korzyść oskarżonego.

O ile bowiem oskarżony, za wyjątkiem sytuacji przewidzianych w art. 439 § 1 k.p.k., może wnieść kasację jedynie wówczas, gdy został skazany za przestępstwo lub przestępstwo skarbowe na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania, o tyle ograniczenia te nie dotyczą podmiotów specjalnych, tj. Prokuratura Generalnego, Rzecznika Praw Obywatelskich oraz Rzecznika Praw Dziecka (art. 523 § 4 pkt 2 k.p.k.). Trybunał Konstytucyjny podkreślił, że kasacja zwyczajna w postępowaniu karnym, wnoszona przez strony procesowe, podwyższa minimalny standard ochrony wynikający z art. 176 ust. 1 Konstytucji RP i ma na celu eliminację orzeczeń, które z uwagi na określony stopień ich wadliwości nie mogą zostać zaakceptowane. Celem takiej kasacji nie jest natomiast ustalenie właściwej wykładni przepisów ustawy. Wyłom od zasady stabilności prawomocnych orzeczeń sądowych w przypadku kasacji zwyczajnej wnoszonej na korzyść oskarżonego uzasadniony jest wagą niekorzystnych następstw wadliwego orzeczenia, które w przypadku skazania na bezwzględną karę pozbawienia wolności są szczególnie dotkliwe. Odnosząc się do zróżnicowania sytuacji prawnej oskarżonego oraz podmiotów specjalnych co do możliwości wnoszenia kasacji, w sytuacji gdy nie została orzeczona wobec oskarżonego bezwzględna kara pozbawienia wolności, Trybunał Konstytucyjny wskazał, że realizacja uprawnień do wniesienia kasacji przez podmioty specjalne, w tym także na korzyść oskarżonego, może zostać zainicjowana również przez oskarżonego. Mimo, iż podmioty specjalne, o których mowa w art. 521 § 1 i 2 k.p.k., nie są związane takim nieformalnym wnioskiem oskarżonego, to zakres ich ustawowych obowiązków i kompetencji wskazuje dostatecznie na to, że w razie podzielenia oceny zawartej we wniosku oskarżonego o istnieniu rażącego naruszenia prawa, które mogło mieć istotny

⁶⁰⁸ Zob. m.in. wyroki TK: z 28.05.2002 r., P 10/01, OTK-A 2002, nr 3, poz. 35; z 14.07.2004 r., SK 8/03, OTK-A 2004, nr 7, poz. 65; z 12.02.2008 r., SK 82/06, OTK-A 2008, nr 1, poz. 3.

⁶⁰⁹ OTK-A 2004, nr 5, poz. 44.

wpływ na treść orzeczenia, innego niż uchybienia wskazane w art. 439 § 1 k.p.k., skorzystają one ze swoich uprawnień.

W wyroku z 30.10.2012 r., SK 20/11⁶¹⁰, dotyczącym prawa do zaskarżenia orzeczenia w przedmiocie kosztów pomocy prawnej na gruncie procedury cywilnej, Trybunał Konstytucyjny uznał brak tożsamości pozycji pełnomocnika z wyboru oraz pełnomocnika z urzędu.

Za nieuzasadnione zróżnicowanie sytuacji prawnej stron postępowania uznane natomiast zostało wyłączenie możliwości zaskarżenia przez obwinionego sędziego postanowienia o umorzeniu postępowania dyscyplinarnego⁶¹¹.

Trybunał Konstytucyjny przyjmuje, że z art. 78 Konstytucji RP nie wynika bezwzględny obowiązek, aby w każdej kwestii incydentalnej, która nie ma charakteru odrębnej „sprawy” w rozumieniu wynikającym z art. 45 ust. 1 przysługiwał środek zaskarżenia. Konieczność jego ustanowienia może natomiast wynikać z ogólnego wymogu ukształtowania przepisów postępowania zgodnie z zasadami sprawiedliwości proceduralnej⁶¹². Ustawodawca może zatem przyznać prawo do zaskarżenia orzeczeń, które nie rozstrzygają „sprawy” w konstytucyjnym rozumieniu tego pojęcia, dotyczących zarówno kwestii incydentalnych, jak również orzeczeń wydanych w drugiej instancji lub w postępowaniu nadzwyczajnym.

Przyznanie prawa do dodatkowej kontroli orzeczenia wydanego w pierwszej instancji w kwestii incydentalnej, która nie ma charakteru odrębnej „sprawy” w rozumieniu wynikającym z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, jak i prawa do dodatkowej kontroli orzeczenia wydanego w drugiej instancji, nie jest jednak dowolne i wymaga uwzględnienia wszystkich istotnych wartości konstytucyjnych, w szczególności odnoszących się do standardów rzetelnego procesu⁶¹³.

Trybunał Konstytucyjny wskazuje jednocześnie, że brak jest możliwości precyzyjnego ustalenia katalogu kwestii incydentalnych, które powinny podlegać odrębnemu zaskarżeniu. Czasem za wystarczającą dla zachowania standardów rzetelnego procesu uznawana jest możliwość poddania ich kontroli w ramach rozpoznawania odwołania od ostatecznego merytorycznego orzeczenia (np. w oparciu o art. 447 § 4 k.p.k.), czasem

⁶¹⁰ OTK-A 2012, nr 9, poz. 110.

⁶¹¹ Wyrok TK z 4.03.2008 r., SK 3/07, OTK-A 2008, nr 2, poz. 25.

⁶¹² Zob. m.in. wyroki TK: z 5.07.2005 r., SK 26/04, OTK-A 2005, nr 7, poz. 78; z 27.03.2007 r., SK 3/05, OTK-A 2007, nr 3, poz. 32; z 31.03.2009 r., SK 19/08, OTK-A 2009, nr 3, poz. 29; z 12.01.2010 r., SK 2/09, OTK-A 2010, nr 1, poz. 1.

⁶¹³ Zob. m.in. wyroki TK: z 30.05.2007 r., SK 68/06, OTK-A 2007, nr 6, poz. 53; z 17.05.2004 r., SK 32/03, OTK-A 2004, nr 5, poz. 44; z 6.10.2004 r., SK 23/02, OTK-A 2004, nr 9, poz. 89.

przepisy ustawy przyznają możliwość kontroli rozstrzygnięcia w kwestii wadkowej w ramach zażalenia rozpatrywanego przez sąd wyższej instancji bądź w ramach tzw. zaskarżenia poziomego, zaś czasem możliwość takiej weryfikacji jest w ogóle wykluczona⁶¹⁴. Decydującym kryterium w tym przedmiocie jest zasada sprawiedliwości proceduralnej z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, która może uzasadniać konieczność ustanowienia środków zaskarżenia w niektórych kwestiach wadkowych, niemających charakteru odrębnej sprawy w autonomicznym rozumieniu tego pojęcia na gruncie konstytucyjnym.

Prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji obejmuje także orzeczenia wydane w postępowaniu prowadzonym po uchyleniu zaskarżonego rozstrzygnięcia i przekazaniu sprawy organowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania⁶¹⁵.

Sposób realizacji zasady zaskarżalności orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji, stosownie do art. 78 zdanie drugie Konstytucji RP, został pozostawiony ustawodawcy zwykłemu. Trybunał Konstytucyjny dopuszcza możliwość wprowadzenia różnych modeli kontroli odwoławczej⁶¹⁶, a także odmiennosc zasad kontroli orzeczeń w procedurach sądowych i pozasądowych⁶¹⁷.

Swoboda w sposobie ustawowego ukształtowania prawa do zaskarżalności orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji obejmuje również kwestie takie jak termin, sposób wniesienia oraz wymogi formalne środka zaskarżenia, a także możliwe sposoby zakończenia postępowania odwoławczego (uchylenie lub zmiana zaskarżonego rozstrzygnięcia)⁶¹⁸.

⁶¹⁴ Wyrok TK z 2.06.2010 r., SK 38/09, OTK-A 2010, nr 5, poz. 46.

⁶¹⁵ Zob. jednak odmienne stanowisko w tej kwestii K. Wojtyczek, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. L. Garlicki, M. Zubik, LEX/el. 2016, teza 10 do art. 78. Autor odnosi pojęcie „instancji” do pierwszego stadium postępowania w danej sprawie, prowadzonego przed organem określonego szczebla, zakończonego wydaniem rozstrzygnięcia kończącego rozpoznawanie sprawy. Zawężanie prawa do zaskarżalności orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji do pierwszego rozpoznania sprawy nie znajduje jednak uzasadnienia na gruncie reguł wykładni językowej, a także systemowej i funkcjonalnej. Brak jest bowiem argumentów pozwalających na pozbawienie strony postępowania prawa do zaskarżenia orzeczenia wydanego przez sąd (organ) pierwszej instancji rozpoznający sprawę ponownie po uchyleniu zaskarżonego orzeczenia. Ponowne rozpoznanie sprawy skutkuje bowiem ponownym zmaterializowaniem się wszystkich konstytucyjnych praw strony związanych z postępowaniem, w tym także prawa do zaskarżenia wydanego orzeczenia.

⁶¹⁶ Wyrok TK z 3.07.2002 r., SK 31/01, OTK-A 2002, nr 4, poz. 49.

⁶¹⁷ Wyrok TK z 8.12.1998 r., K 41/97, OTK 1998, nr 7, poz. 117; także P. Wiliński, *Proces karny...*, s. 151.

⁶¹⁸ Wyrok TK z 25.03.2014 r., SK 25/13, OTK-A 2014, nr 3, poz. 33; także P. Grzegorezyk, K. Weitz, *Komentarz do art. 78 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja RP. Komentarz*, red. M. Safjan, L. Bosek Legalis/el. 2016.

W wyrokach z 16.11.1999 r., SK 11/99⁶¹⁹, oraz z 25.05.2013 r., SK 61/12⁶²⁰, Trybunał Konstytucyjny wyraził pogląd, mający charakter „zasady kierunkowej”, tj. postulatu pod adresem ustawodawcy, niestanowiącego jednak bezwzględnego nakazu, aby w miarę możliwości środek zaskarżenia charakteryzował się dewolutywnością, bowiem sprzyja to zobiektywizowaniu i urealnieniu kontroli.

W wyroku z 6.12.2011 r., SK 3/11⁶²¹, Trybunał Konstytucyjny wskazał wprost, że postulat dewolutywności środka zaskarżenia nie ma charakteru bezwzględnego. Wynikające z art. 78 Konstytucji RP prawo do zaskarżenia orzeczenia wydanego w pierwszej instancji nie wymaga zatem zagwarantowania toku instancji, ale kładzie akcent na dwustopniowość orzekania, która może, ale nie musi być realizowana w układzie instancyjnym⁶²². Ewentualne ograniczenia w tym zakresie powinny być wszakże równoważone gwarancjami procesowymi strony, w szczególności prawem do udziału w postępowaniu, prawem do bycia wysłuchanym, zasadą jawności wewnętrznej oraz ujawnieniem w sposób czytelny motywów rozstrzygnięcia, umożliwiającym jego ewentualną weryfikację⁶²³. Za gwarancję taką należy również uznać przeprowadzenie kontroli zaskarżonego orzeczenia w odmiennym składzie osobowym niż ten, w którym wydano zaskarżone rozstrzygnięcie.

Z przepisów Konstytucji RP nie wynika *expressis verbis* wymóg suspensywności środka zaskarżenia od rozstrzygnięć w kwestiach wпадkowych.

Na gruncie procedury karnej wniesienie zażalenia na rozstrzygnięcie w kwestii incydentalnej co do zasady nie wstrzymuje jego wykonania (art. 462 § 1 k.p.k.). Charakter suspensywny ma natomiast apelacja, będąca środkiem odwoławczym przysługującym od rozstrzygnięcia dotyczącego głównego przedmiotu postępowania.

Trybunał Konstytucyjny wskazuje, że środek zaskarżenia powinien zapewniać skuteczną i efektywną kontrolę zaskarżonego orzeczenia oraz umożliwiać merytoryczne rozstrzygnięcie sprawy w postępowaniu odwoławczym zarówno co do kwestii formalnych, jak i merytorycznych. Dla uznania efektywności i skuteczności prawa do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji wymagane jest, aby sąd bądź organ kontrolujący był wyposażony w narzędzia umożliwiające stwierdzenie wadliwości kontrolowanego rozstrzygnięcia a także pozwalające na jego zmianę bądź spowodowanie

⁶¹⁹ OTK 1999, nr 7, poz. 158.

⁶²⁰ OTK-A 2013, nr 6, poz. 84.

⁶²¹ OTK-A 2011, nr 10, poz. 113.

⁶²² P. Grzegorzczak, K. Weitz, *Komentarz do art. 78 Konstytucji RP...*, Nb 51.

⁶²³ Wyroki TK: z 25.07.2013 r., SK 61/12, OTK-A 2013, nr 6, poz. 84; z 6.12.2011 r., SK 3/11, OTK-A 2011, nr 10, poz. 11.

zmiany przez organ, który je wydał⁶²⁴. Wskazanie to uznać należy za wyraz preferencji apelacyjnego modelu postępowania odwoławczego. Uzyskaniu merytorycznego rozstrzygnięcia w postępowaniu odwoławczym nie sprzyja bowiem takie jego uregulowanie, które prowadzi do ograniczenia kompetencji sądu drugiej instancji do wydania ostatecznego i prawomocnego orzeczenia, sprowadzając je do kontroli nad orzeczeniem sądu pierwszej instancji⁶²⁵.

Trybunał Konstytucyjny stwierdził wprost, że wymogu skutecznej i efektywnej kontroli nie spełnia postępowanie odwoławcze ograniczone do kontroli kwalifikowanych naruszeń prawa⁶²⁶. W związku z tym skarga do sądu administracyjnego nie została uznana za „materialnie równoważny” substytut prawa do zaskarżenia decyzji organu pierwszej instancji⁶²⁷.

Zalecenie wynikające z orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, aby kontrola wykonywana w ramach wniesionego środka zaskarżenia umożliwiała „merytoryczne rozstrzygnięcie sprawy” w postępowaniu odwoławczym, nie jest rozumiane jednolicie. Wyraża się wątpliwość, czy należy pojmować je jako konieczność umocowania sądu odwoławczego do wydania orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie⁶²⁸, czy też jako powinność zapewnienia mu możliwości merytorycznej oceny podniesionych zarzutów⁶²⁹. Podnosi się przy tym, że przepisy Konstytucji RP nie wyłączają *expressis verbis* dopuszczalności środków zaskarżenia o charakterze kasacyjnym⁶³⁰.

Za jeden z istotnych warunków dostępu do efektywnego środka zaskarżenia uznaje się umożliwienie stronie postępowania zapoznania się z uzasadnieniem orzeczenia wydanego w pierwszej instancji, choć w tym zakresie stanowisko Trybunału Konstytucyjnego nie jest konsekwentne.

Trybunał Konstytucyjny przyjmuje, że uzasadnienie rozstrzygnięć organów władzy publicznej jest istotnym elementem sprawiedliwości proceduralnej⁶³¹. Ujawnienie w

⁶²⁴ Wyroki TK: z 11.05.2004 r., K 4/03, OTK-A 2004, nr 5, poz. 41; z 19.09.2007 r., SK 4/06, OTK-A 2007, nr 8, poz. 98.

⁶²⁵ P. Wiliński, *Konstytucyjne uwarunkowania postępowania odwoławczego w procesie karnym*, [w:] *Postępowanie odwoławcze w procesie karnym - u progu nowych wyzwań*, red. S. Steinborn, Warszawa 2016, s. 102 i n.

⁶²⁶ Wyroki TK: z 12.06.2002 r., P 13/01, OTK-A 2002, nr 4, poz. 42; z 13.01.2004 r., SK 10/03, OTK-A 2004, nr 1, poz. 2.

⁶²⁷ Wyrok TK z 11.05.2004 r., K 4/03, OTK-A 2004, nr 5, poz. 41.

⁶²⁸ M. Michalska-Marciniak, *Zasada instancyjności...*, s. 271.

⁶²⁹ A. Zieliński, *Konstytucyjny standard instancyjności...*, s. 12.

⁶³⁰ P. Grzegorzcyk, *Dopuszczalność i kształt apelacji...*, s. 259.

⁶³¹ Wyroki TK: z 15.12.2008 r., P 57/07, OTK-A 2008, nr 10, poz. 178; z 26.02.2008 r., SK 89/06, OTK-A 2008, nr 1, poz. 7; z 21.07.2009 r., K 7/09, OTK-A 2009, nr 7, poz. 113.

sposób czytelny motywów rozstrzygnięcia stanowi bowiem podstawę przeprowadzenia kontroli przez organ wyższej instancji⁶³². Uzasadnienie orzeczeń sądowych zostało także uznane przez Trybunał Konstytucyjny za istotny komponent prawa do sądu. Obowiązek sporządzenia uzasadnienia wymusza bowiem samokontrolę sądu poprzez zobowiązanie go do wykazania, że wydane orzeczenie jest materialnie i formalnie prawidłowe oraz odpowiada wymogom sprawiedliwości. Dokumentuje także argumenty przemawiające za wydanym rozstrzygnięciem, stanowi podstawę do przeprowadzenia kontroli zewnętrznej przez organ wyższej instancji, służy indywidualnej akceptacji orzeczenia przez strony postępowania, umacnia poczucie zaufania społecznego i demokratycznej kontroli nad wymiarem sprawiedliwości oraz wzmacnia bezpieczeństwo prawne⁶³³.

W wyroku z 20.10.2010 r., P 37/09⁶³⁴, Trybunał Konstytucyjny uznał brak uzasadnienia decyzji administracyjnej za naruszenie prawa do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji.

W wyroku z 23.05.2018 r., SK 8/14⁶³⁵, dotyczącym m.in. przewidzianej w art. 30 ust. 4 ustawy z 5.08.2010 r. o ochronie informacji niejawnych⁶³⁶ możliwości całkowitego utajnienia uzasadnienia rozstrzygnięcia przed stroną postępowania w zakresie obejmującym ustalenia stanu faktycznego, Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że ograniczenie prawa skarżącego do zapoznania się z motywami uzasadnienia wyroku sądu pierwszej instancji, a co za tym idzie do skutecznego wniesienia skargi kasacyjnej do NSA, jest konieczne tylko w części dotyczącej informacji niejawnych chronionych na podstawie ustawy. W takim zakresie stanowi ono przydatne, konieczne oraz proporcjonalne ograniczenie praw konstytucyjnych strony postępowania. Wartość jaką jest bezpieczeństwo państwa uzasadnia ograniczenie praw skarżącego zawartych w art. 45 ust. 1 oraz art. 78 Konstytucji RP. Ochrona informacji niejawnych nie usprawiedliwia natomiast odmowy udostępnienia skarżącemu tych fragmentów uzasadnienia wyroku sądu pierwszej instancji, które nie zawierają informacji tajnych, a jedynie motywy faktyczne i prawne rozstrzygnięcia. Ustawodawca gwarantując ochronę informacji niejawnych powinien zatem wprowadzić rozwiązania mniej ingerujące w konstytucyjne prawa

⁶³² Postanowienie TK z 11.04.2005 r., SK 48/04, OTK-A 2005, nr 4, poz. 45; wyrok TK z 16.01.2006 r., SK 30/05, OTK-A 2006, nr 1, poz. 2.

⁶³³ Postanowienie TK z 11.04.2005 r., SK 48/04, OTK-A 2005, nr 4, poz. 45, wyrok TK z 16.01.2006 r., SK 30/05, OTK-A 2006, nr 1, poz. 2.

⁶³⁴ OTK-A 2010, nr 8, poz. 79.

⁶³⁵ OTK-A 2018, poz. 34.

⁶³⁶ Dz. U. Nr 182, poz. 1228.

skarżącego do sprawiedliwej procedury sądowej oraz do zaskarżania orzeczeń wydanych w pierwszej instancji.

W wyroku z 25.03.2014 r., SK 25/13⁶³⁷, Trybunał Konstytucyjny uznał natomiast, że brak uzasadnienia postanowienia o umorzeniu dochodzenia nie stanowi przeszkody do przeprowadzenia efektywnej kontroli sądowej i nie narusza zasady zaskarżalności orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji, gdyż sąd rozpoznający zażalenie ma obowiązek odniesienia się do zawartych w nim zarzutów, zaś skarżącemu przysługuje prawo do zapoznania się z aktami postępowania.

Dla realizacji gwarancji zaskarżalności orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji nie jest wymagane przyznanie prawa do bezpośredniego środka zaskarżenia każdego orzeczenia lub decyzji. Trybunał Konstytucyjny dopuszcza bowiem możliwość zaskarżenia rozstrzygnięcia w kwestii incydentalnej w środku odwoławczym wniesionym od rozstrzygnięcia co do istoty sprawy nie uznając takiej sytuacji za wyjątek od zasady zaskarżalności⁶³⁸. W takim wypadku stanowisko sądu bądź organu drugiej instancji co do prawidłowości kwestionowanego rozstrzygnięcia wyrażane jest dopiero w uzasadnieniu rozstrzygnięcia w przedmiocie środka zaskarżenia przeciwko orzeczeniu kończącemu postępowanie w sprawie⁶³⁹.

Ani z zasady zaskarżalności orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji, ani z zasady instancyjności postępowania sądowego, nie wynika natomiast uprawnienie strony postępowania do zaskarżenia orzeczenia wydanego w następstwie wniesienia środka zaskarżenia od rozstrzygnięcia organu pierwszej instancji. Kasacja w postępowaniu karnym, czy też skarga kasacyjna w postępowaniu cywilnym, są uznawane za środki zaskarżenia podwyższające standard konstytucyjny⁶⁴⁰.

Przedmiotem rozbieżnej wykładni Trybunału Konstytucyjnego było natomiast pojęcie „pierwszej instancji”, użyte w art. 78 Konstytucji RP.

⁶³⁷ OTK-A 2014, nr 3, poz. 33.

⁶³⁸ Zob. m.in. wyroki TK: z 7.03.2005 r., P 8/03, OTK-A 2005, nr 3, poz. 20; z 18.04.2005 r., SK 6/05, OTK-A 2005, nr 4, poz. 36; z 12.04.2012 r., SK 21/11, OTK-A 2012, nr 4, poz. 38; M. Wyrzykowski, M. Ziółkowski upatrują wszakże w takim rozwiązaniu dopuszczalny wyjątek od zasady zaskarżalności z art. 78 Konstytucji, [w:] *System Prawa Administracyjnego*, Tom 2, red. R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel, Warszawa 2012, s. 304.

⁶³⁹ P. Grzegorzcyk, K. Weitz, *Komentarz do art. 78 Konstytucji RP...*, Nb 46.

⁶⁴⁰ Zob. m.in. wyroki TK: z 10.07.2000 r., SK 12/99, OTK 2000, nr 5, poz. 143; z 6.10.2004 r., SK 23/02, OTK-A 2004, nr 9, poz. 89; z 2.10.2006 r., SK 34/06, OTK-A 2006, nr 9, poz. 118; z 1.07.2008 r., SK 40/07, OTK-A 2008, nr 6, poz. 101; postanowienie TK z 7.10.2008 r., SK 55/06, OTK-A 2008, nr 8, poz. 145.

W uzasadnieniu wyroku z 11.03.2003 r., SK 8/02⁶⁴¹, dotyczącym oparcia orzeczenia sądu drugiej instancji na własnych ustaleniach faktycznych, odmiennych od ustaleń dokonanych przez sąd pierwszej instancji, a także w uzasadnieniu wyroku z 1.02.2005 r., SK 62/03⁶⁴², dotyczącym odrzucenia apelacji przez sąd drugiej instancji w postępowaniu cywilnym, Trybunał Konstytucyjny przyjął, że o zakwalifikowaniu postępowania jako prowadzonego w pierwszej lub drugiej instancji nie może rozstrzygać jedynie fakt, iż sąd odwoławczy w pewnym zakresie dokonuje nowych ustaleń lub rozpoznaje daną kwestię po raz pierwszy. W uzasadnieniu wyroku w sprawie SK 8/02 Trybunał Konstytucyjny stwierdził wprost, że „z punktu widzenia konstytucyjnej zasady dwuinstancyjności postępowania nie sposób uznać, aby orzeczenie sądu odwoławczego, oparte na ustaleniach odmiennych od ustaleń sądu niższej instancji, stało się z tego powodu orzeczeniem pierwszoinstancyjnym. Jeśli sąd odwoławczy, w ramach kontroli orzeczenia sądu niższej instancji, oceniając zebrany w postępowaniu materiał dowodowy poprawia dostrzeżone błędy, to z istoty rzeczy zawsze wydaje orzeczenie jako sąd drugiej instancji. Przyjęcie założenia, iż sąd apelacyjny staje się - choćby w ograniczonym zakresie - sądem pierwszej instancji, skutkowałoby swego rodzaju trójinstancyjnością postępowania, bowiem od jego orzeczenia musiałyby przysługiwać jakiś środek zaskarżenia będący swoistą apelacją od wyroku sądu odwoławczego”.

Stanowisko to zostało następnie podtrzymane w wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 13.07.2009 r., SK 46/08⁶⁴³, dotyczącym możliwości zastosowania przez sąd odwoławczy tymczasowego aresztowania w wyniku rozpoznania zażalenia prokuratora na odmawiające jego zastosowania postanowienie sądu pierwszej instancji. Trybunał Konstytucyjny podkreślił wówczas, że zasada dwuinstancyjności postępowania sądowego zapewnia kontrolę zaskarżonego rozstrzygnięcia poprzez dwukrotną ocenę stanu faktycznego i prawnego sprawy oraz kontrolę prawidłowości stanowiska zajętego przez sąd pierwszej instancji. Kontrola zażalenkowa tymczasowego aresztowania, także w sytuacji gdy dochodzi do jego zastosowania po raz pierwszy przez sąd odwoławczy, realizuje zasadę dwuinstancyjności postępowania sądowego, gdyż sprawa podlega rozpoznaniu w dwóch instancjach. Reformatoryjne orzeczenie sądu odwoławczego, który stosuje tymczasowe aresztowanie rozpoznając zażalenie prokuratora na postanowienie sądu pierwszej instancji odmawiające jego zastosowania, nie przestaje być bowiem orzeczeniem drugoinstancyjnym.

⁶⁴¹ OTK-A 2003, nr 3, poz. 20.

⁶⁴² OTK-A 2005, nr 2, poz. 1.

⁶⁴³ OTK-A 2009, nr 7, poz. 109.

Przedstawiona w powołanych orzeczeniach argumentacja sprowadza się zatem do trafnego wniosku, że sądem pierwszej instancji jest ten sąd, przed którym rozpoczyna się postępowanie sądowe, w wyniku którego ma zostać wydane rozstrzygnięcie dotyczące *meritum* sprawy, w związku z czym nie może nim być sąd odwoławczy.

W postanowieniu sygnalizacyjnym w sprawie S 7/09⁶⁴⁴, powiązanych ze sprawą SK 46/08, Trybunał Konstytucyjny komunikując potrzebę wprowadzenia zaskarżenia postanowienia sądu odwoławczego o zastosowaniu tymczasowego aresztowania w następstwie rozpoznania zażalenia prokuratora na odmawiające jego zastosowania postanowienie sądu pierwszej instancji zaznaczył, że nie wynika ona ani z art. 176 ust. 1, ani z art. 41 ust. 2 Konstytucji RP, ale z uzupełniających się wzajemnie gwarancji zawartych w art. 41 ust. 2, art. 45 oraz art. 78. Pozbawienie wolności na skutek tymczasowego aresztowania w postępowaniu przygotowawczym różni się bowiem od pozbawienia wolności na podstawie prawomocnego wyroku skazującego. Podejznanemu tymczasowo aresztowanemu przysługuje nie tylko domniemanie niewinności, ale nadto w stosunku do osoby podejrzanej nie przeprowadzono rozprawy ani nie orzekano o jej winie. Z tych właśnie powodów przysługujące jej gwarancje powinny być znacznie dalej idące, niż gwarancje przysługujące osobie, wobec której orzeczono karę pozbawienia wolności po przeprowadzeniu postępowania sądowego.

Na pewne przełamanie stanowiska, zgodnie z którym reformatoryjne orzeczenie sądu odwoławczego nie przestaje być orzeczeniem drugoinstancyjnym, Trybunał Konstytucyjny wskazał w uzasadnieniu postanowienia z 1.06.2008 r., SK 48/07⁶⁴⁵, gdzie przedmiotem analizy była kwestia dopuszczalności dokonywania przez sąd odwoławczy ustaleń faktycznych jedynie na podstawie odmiennej oceny dowodów przeprowadzonych przed sądem pierwszej instancji i pozbawienia w związku z tym strony postępowania prawa do poddania tego rozumowania sądu odwoławczego dalszej kontroli z uwagi na rygory wynikające z art. 523 § 1 k.p.k. Trybunał Konstytucyjny umorzył postępowanie w tej sprawie wobec braku naruszenia prawa podmiotowego skarżącego uznając, że nowe ustalenia faktyczne dokonane przez sąd odwoławczy na podstawie odmiennie ocenionych dowodów przeprowadzonych przed sądem pierwszej instancji doprowadziły w konsekwencji do zmiany opisu i kwalifikacji prawnej czynu przypisanego skarżącemu na jego korzyść i nie spowodowały zaostrzenia kary. W uzasadnieniu postanowienia Trybunał

⁶⁴⁴ Postanowienie TK z 9.11.2009 r., OTK-A 2009, nr 10, poz. 154.

⁶⁴⁵ OTK-A 2008, nr 5, poz. 93.

Konstytucyjny wskazał jednak, że uprawnienia sądu odwoławczego do merytorycznego orzekania nie mogą być nieograniczone. Poddanie nowych ustaleń faktycznych sądu odwoławczego kontroli instancyjnej teoretycznie możliwe jest zarówno przez odpowiednie ukształtowanie przepisów o kasacji, otwierające szerzej możliwość skorzystania z tego nadzwyczajnego środka zaskarżenia, jak i poprzez ustawowe wyłączenie orzekania reformatoryjnego przez sąd odwoławczy w razie zmiany ustaleń faktycznych sądu pierwszej instancji. Odwołując się do obowiązującego wówczas stanu prawnego, a także orzecznictwa Sądu Najwyższego i poglądów doktryny, Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że odmienna ocena dowodów przeprowadzonych przed sądem pierwszej instancji przez sąd odwoławczy może być dokonana wyłącznie wtedy, kiedy są one kategoryczne i jednoznaczne, a ich ocena przeprowadzona przez sąd pierwszej instancji jest wynikiem błędu w rozumowaniu⁶⁴⁶. Nadto możliwość zmiany orzeczenia sądu pierwszej instancji w sytuacji dokonania własnych ustaleń faktycznych przez sąd odwoławczy ograniczona była poprzez zakazy merytorycznego orzekania wynikające z szeroko zakreślonych reguł *ne peius* z art. 454 k.p.k. Trybunał Konstytucyjny dostrzegł wszakże, że mimo tych ograniczeń sąd odwoławczy dokonując własnych, odmiennych od przyjętych przez sąd pierwszej instancji, ustaleń faktycznych, miał możliwość zmiany zaskarżonego orzeczenia na niekorzyść oskarżonego, w szczególności poprzez zaostrenie kary innej niż kara pozbawienia wolności, a także orzeczenie bądź zaostrenie środka karnego. Z uwagi jednak na abstrakcyjno-konkretny charakter rozpoznawanej skargi Trybunał Konstytucyjny nie oceniał takiej możliwości w aspekcie zgodności z zasadą instancyjności postępowania sądowego z art. 176 ust. 1 Konstytucji RP. Przyjął natomiast, że w ramach zasady instancyjności, składającej się na zasadę prawa do sądu, uwzględniającej wymóg rzetelnej procedury, gwarantującej w szczególności prawo do obrony, niezbędne jest poddanie kontroli instancyjnej rozumowania sądu prowadzącego do skazania. Pozbawienie oskarżonego tej gwarancji narusza bowiem zarówno prawo do obrony, jak i prawo do rzetelnego procesu. Możliwość wydania wyroku reformatoryjnego w oparciu o art. 437 § 2 k.p.k., o ile nie skutkuje on pogorszeniem sytuacji oskarżonego, nie prowadzi do naruszenia konstytucyjnie zagwarantowanego prawa podmiotowego.

⁶⁴⁶ Wyrok SN z 7.03.1979 r., V KRN 31/79, OSNPG 1980, nr 2, poz. 27; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Tom 2, Warszawa 1999, s. 596.

W wyrokach z 27.03.2007 r., SK 3/05⁶⁴⁷, oraz z 9.02.2010 r., SK 10/09⁶⁴⁸, dotyczących zaskarżalności rozstrzygnięć w przedmiocie kosztów procesu w postępowaniu cywilnym, Trybunał Konstytucyjny wyraził jednak stanowisko, że sądem pierwszej instancji może być także sąd odwoławczy, który orzekał o zwrocie kosztów procesu po raz pierwszy w toku postępowania. Pojęcie „pierwszej instancji” zostało zatem odniesione nie do sądu w znaczeniu ustrojowym, przed którym rozpoczyna się postępowanie mające rozstrzygnąć *meritum* sprawy, ale do „orzeczenia materialnie wydanego po raz pierwszy w sprawie”.

Stanowisko wyrażone przez Trybunał Konstytucyjny w uzasadnieniu orzeczeń w sprawach SK 3/05 oraz SK 10/09 spotkało się z trafną krytyką przedstawicieli doktryny⁶⁴⁹. Wskazywano, że pojęcie „instancji”, oznaczające organ określonego szczebla wyposażony w ściśle określone kompetencje, nie może być łączone z przedmiotem rozstrzygnięcia, a różne rozumienie tego pojęcia na gruncie Konstytucji RP, odnoszone raz do przedmiotu rozstrzygnięcia, a raz do pozycji ustrojowej organu, który je wydał, nie znajduje normatywnego uzasadnienia⁶⁵⁰. Argumentowano, że pojęcie „pierwszej instancji” powinno być odnoszone do hierarchicznej organizacji sądownictwa, a zatem ujmowane w znaczeniu ustrojowym⁶⁵¹.

W wyrokach z 12.01.2010 r., SK 2/09⁶⁵², 2.06.2010 r., SK 38/09⁶⁵³, 12.04.2012 r., SK 21/11⁶⁵⁴ oraz 30.10.2012 r., SK 20/11⁶⁵⁵ Trybunał Konstytucyjny odstąpił od łączenia pojęcia „instancji” z przedmiotem rozstrzygnięcia, wyrażając stanowisko, iż sądem pierwszej instancji jest ten sąd, przed którym rozpoczyna się postępowanie, w wyniku którego ma dojść do wydania orzeczenia rozstrzygającego spór pomiędzy stronami.

Jednakże w kolejnych wyrokach z 26.11.2013 r., SK 33/12⁶⁵⁶, oraz 24.02.2015 r., K 34/12⁶⁵⁷, dotyczących odpowiednio orzekania przez sąd odwoławczy w przedmiocie kosztów nieopłaconej pomocy prawnej świadczonej z urzędu oraz rozstrzygnięcia o kosztach procesu w postępowaniu karnym, o których po raz pierwszy orzekał sąd

⁶⁴⁷ OTK-A 2007, nr 3, poz. 32.

⁶⁴⁸ OTK-A 2010, nr 2, poz. 10.

⁶⁴⁹ T. Zembrzuski, *Zaskarżanie orzeczeń wydanych po raz pierwszy w toku instancji (uwagi na tle wyroku Trybunału Konstytucyjnego*, PS 2007, nr 9, s. 23 i n., P. Grzegorzczak, *Glosa do wyroku z dnia 27 marca 2007 r., SK 3/05*, PS 2007, nr 11-12, s. 196, M. Michalska - Marciniak, *Zasada instancyjności...*, s. 149 i n.

⁶⁵⁰ M. Michalska - Marciniak, *Zasada instancyjności...*, s. 149 i n.

⁶⁵¹ M. Michalska - Marciniak, *Zasada instancyjności...*, s. 176.

⁶⁵² OTK-A 2010, nr 1, poz. 1.

⁶⁵³ OTK-A 2010, nr 5, poz. 46.

⁶⁵⁴ OTK-A 2012, nr 4, poz. 38.

⁶⁵⁵ OTK-A 2012, nr 9, poz. 110.

⁶⁵⁶ OTK-A 2013, nr 8, poz. 124, z krytyczną glosą A. Skowrona, LEX/el. 2014.

⁶⁵⁷ OTK-A 2015, nr 2, poz. 17.

odwoławczy, Trybunał Konstytucyjny ponownie uznał, że rozstrzygnięcia te powinny być traktowane jako orzeczenia zapadłe „w pierwszej instancji” w rozumieniu art. 78 Konstytucji RP, „ze wszystkimi wynikającymi z tego konsekwencjami”.

Nadto w uzasadnieniu wyroku w sprawie K 34/12 Trybunał Konstytucyjny wyraził stanowisko, że sąd odwoławczy orzekając po raz pierwszy o kosztach procesu występuje jednocześnie w dwóch rolach, tj. jako sąd odwoławczy w sprawie głównej oraz jako sąd pierwszej instancji rozstrzygając odrębną sprawę dotyczącą praw majątkowych uczestników postępowania, jedynie pośrednio związaną z główną sprawą karną.

Pogląd ten, podobnie jak pogląd o „orzeczeniu materialnie wydanym po raz pierwszy w sprawie”, wyrażony w uzasadnieniach orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego w sprawach SK 3/05 oraz SK 10/09, został podany krytyce doktryny z uwagi na niezasadne wiązanie pojęcia „instancji” z przedmiotem rozstrzygnięcia zamiast z poziomem orzekania. Zarzucano, że dokonane przez Trybunał Konstytucyjny rozróżnienie postępowania przed sądem rozpoznającym apelację w sprawie karnej na postępowanie odwoławcze w drugiej instancji w sprawie głównej oraz postępowanie pierwszoinstancyjne w kwestiach wпадkowych wyłamuje się z nie tylko z modelowych założeń postępowania odwoławczego, ale także nie znajduje uzasadnienia w jego kształcie normatywnym⁶⁵⁸. Pierwszy etap postępowania odwoławczego rozpoczyna się bowiem po wydaniu orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie przez sąd pierwszej instancji i toczy się przed tym sądem, obejmując tzw. postępowanie międzyinstancyjne, natomiast drugi, zasadniczy etap postępowania odwoławczego toczy się przed sądem drugiej instancji i rozpoczyna się po przekazaniu mu akt sprawy⁶⁵⁹. Sąd odwoławczy nie może zatem, tak jak postrzega to Trybunał Konstytucyjny, być jednocześnie sądem pierwszej i drugiej instancji. Logiczną konsekwencją pojmowania przez Trybunał Konstytucyjny sądu odwoławczego jednocześnie jako sądu pierwszej i drugiej instancji powinien być postulat wprowadzenia kolejnego środka zaskarżenia od orzeczenia wydanego w następstwie rozpoznania środka odwoławczego, bowiem w jego toku także mogłoby dojść do rozstrzygnięcia o danej kwestii wпадkowej po raz pierwszy, czego nie da się pogodzić z konstytucyjnym prawem do rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki⁶⁶⁰.

⁶⁵⁸ D. Świecki, *Zaskarżalność orzeczeń i instancyjność postępowania ...*, s. 679.

⁶⁵⁹ D. Świecki, *Zaskarżalność orzeczeń i instancyjność postępowania ...*, s. 680.

⁶⁶⁰ P. Grzegorzcyk, K. Weitz, *Komentarz do art. 78 Konstytucji RP ...*, Nb 26.

4. Podsumowanie

W doktrynie trafnie podnosi się, że sformułowanie ogólnych wniosków wynikających z orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, dotyczącego zaskarżalności orzeczeń wydanych w pierwszej instancji oraz instancyjności postępowania sądowego, jest niezmiernie trudne, o ile w ogóle możliwe⁶⁶¹. Trudności te wynikają w głównej mierze z odchodzenia przez Trybunał Konstytucyjny od utrwalonego w poszczególnych procedurach sądowych znaczenia określonych pojęć i nadawania im nowych znaczeń z odwołaniem się do kontekstu konstytucyjnego⁶⁶².

Zasadniczym źródłem nieporozumień jest w szczególności nadawanie autonomicznych znaczeń pojęciom takim jak „sprawa” oraz „orzeczenie wydane w pierwszej instancji”, a także wymienne posługiwanie się pojęciami „zaskarżalności” oraz „instancyjności postępowania”⁶⁶³, co doprowadziło w konsekwencji do uznania przez Trybunał Konstytucyjny orzeczenia wydanego przez sąd odwoławczy za wydane w pierwszej instancji w rozumieniu wynikającym z art. 78 Konstytucji RP.

Orzeczenia sądu odwoławczego, nawet jeżeli ich przedmiotem są kwestie rozstrzygane po raz pierwszy w toku postępowania, z pewnością nie stanowią orzeczeń wydanych w pierwszej instancji, a tylko takich dotyczy zasada zaskarżalności wyrażona w art. 78 Konstytucji RP. Nie można zatem wywodzić z niej prawa do zaskarżenia orzeczeń wydawanych przez sąd odwoławczy. Uzasadnienia do wprowadzenia zaskarżalności określonej kategorii orzeczeń wydawanych w postępowaniu odwoławczym można byłoby natomiast upatrywać w zasadzie sprawiedliwości proceduralnej z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP⁶⁶⁴.

⁶⁶¹ Zob. m.in. P. Rylski, *Środki odwoławcze i środki zaskarżenia w postępowaniu cywilnym w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2011, s. 32; P. Hofmański, *Nowy model postępowania odwoławczego w procesie karnym* [w:] *Postępowanie odwoławcze w procesie karnym - u progu nowych wyzwań*, red. S. Steinborn, Warszawa 2016, s. 97.

⁶⁶² P. Wiliński, *Konstytucyjne uwarunkowania postępowania odwoławczego w procesie karnym*, [w:] *Postępowanie odwoławcze w procesie karnym - u progu nowych wyzwań*, red. S. Steinborn, Warszawa 2016, s. 102.

⁶⁶³ Zob. m.in. uzasadnienie wyroku TK z 8.04.2014 r., SK 22/11, w którym stwierdzono, że „zasada instancyjności (zaskarżalności) postępowania sądowego urzeczywistnia sprawiedliwość proceduralną”, OTK-A 2014, nr 4, poz. 37. Z kolei w innych orzeczeniach TK dostrzegał różnice pomiędzy instancyjnością postępowania, a zaskarżalnością orzeczeń - zob. m.in. wyrok TK z 12.06.2012 r., SK 21/11, OTK-A 2012, nr 4, poz. 38.

⁶⁶⁴ Zob. m.in. wyrok TK z 2.06.2010 r., SK 38/09, OTK-A 2010, nr 5, poz. 46.

Jedną z przyczyn występujących nieporozumień była operatywna wykładnia nakierowana na rozwiązanie określonego problemu interpretacyjnego, której Trybunał Konstytucyjny nie zawsze skutecznie próbował nadać wymiar uniwersalny.

Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego poprzez bezpośredni wpływ na regulacje ustawowe powoduje stopniowe rozszerzenie katalogu zaskarżalnych rozstrzygnięć sądu drugiej instancji. Zgodnie z art. 426 § 2 k.p.k. prawo zaskarżenia orzeczeń wydanych przez sąd drugiej instancji dotyczy już bowiem postanowienia o zastosowaniu tymczasowego aresztowania wydanego na skutek zażalenia oraz wydanych w toku postępowania odwoławczego postanowień o przeprowadzeniu obserwacji, zastosowaniu środka zapobiegawczego, nałożeniu kary porządkowej, zawieszeniu postępowania, a także w przedmiocie kosztów procesu, o których po raz pierwszy orzekał sąd odwoławczy. Rozszerzenie katalogu zaskarżalnych rozstrzygnięć sądu drugiej instancji wydawanych w kwestiach incydentalnych, będące konsekwencją orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, nie świadczy jednak o wyłomie od zasady dwuinstancyjności postępowania karnego, bowiem zażalenie w tych sprawach nie ma skutku dewolutywnego i nie przenosi rozpoznania sprawy do trzeciej instancji⁶⁶⁵.

W literaturze można spotkać się także z odmiennym, choć niewłaściwym stanowiskiem, iż ustawowe wyjątki od zasady niezaskarżalności orzeczeń wydanych przez sąd odwoławczy świadczą o obowiązywaniu w ograniczonym zakresie zasady trójinstancyjności postępowania karnego⁶⁶⁶. Podejście to wynika z utożsamiania instancyjności postępowania z zaskarżalnością orzeczeń, która jednak może być realizowana także w innym, niż instancyjny, trybie.

Trybunał Konstytucyjny słusznie odżegnuje się od spojrzenia na zagadnienia zaskarżalności orzeczeń wydanych w pierwszej instancji oraz instancyjności postępowania sądowego w sposób wyizolowany, wyłącznie przez pryzmat art. 78 bądź art. 176 ust. 1 Konstytucji RP. Mimo, iż w najnowszym orzecznictwie opowiada się wyraźnie za tą grupą stanowisk doktryny, które negują samoistny charakter unormowania zawartego w art. 176 ust. 1 Konstytucji RP jako źródła prawa podmiotowego jednostki do dwuinstancyjnego postępowania sądowego, to wyraża jednocześnie pogląd o zawartej w nim „wartości dodanej”, wzmacniającej wynikającą z art. 78 Konstytucji RP gwarancję zaskarżalności

⁶⁶⁵ D. Świecki, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2020, teza 4 do art. 426.

⁶⁶⁶ D. Drajewicz, *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz*, Legalis/el. 2020, teza III.1. do art. 426.

orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji⁶⁶⁷. Oceniając konstytucyjność rozwiązań ustawowych, dotyczących instancyjności postępowania sądowego oraz zaskarżalności orzeczeń wydanych w pierwszej instancji, Trybunał Konstytucyjny często odwołuje się także do art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, podkreślając, iż odwołanie to ma swoje oparcie w utrwalonej linii orzeczniczej⁶⁶⁸.

Nie znajduje stanowczego potwierdzenia w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego wyrażany przez część doktryny pogląd, odnoszący wymóg co najmniej dwuinstancyjnego postępowania sądowego jedynie do rozstrzygnięć dotyczących głównego przedmiotu postępowania⁶⁶⁹. Wyrazem braku takiego zawężenia zakresu zasady instancyjności postępowania sądowego są liczne orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego, w których za „sprawę” uznaje on zarówno rozstrzygnięcia w głównym przedmiocie postępowania, jak i w określonych kwestiach incydentalnych, które dotyczą praw i wolności danego podmiotu⁶⁷⁰. Konsekwencją takiego stanowiska powinno być zatem - co do zasady - objęcie wymogiem kontroli odwoławczej także tych rozstrzygnięć sądu pierwszej instancji w kwestiach incydentalnych, które zostały uznane za *sui generis* odrębną sprawę w rozumieniu wynikającym z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP⁶⁷¹.

Trybunał Konstytucyjny nie opowiada się za bezwzględnym wymogiem zapewnienia prawa do zaskarżenia wszystkich rozstrzygnięć wydanych w pierwszej instancji, wskazując na przyznane ustawodawcy na podstawie art. 78 zdanie drugie Konstytucji RP prawo do wprowadzenia wyjątków w tym względzie. Nie ulega wątpliwości, że przyjęcie zaskarżalności wszystkich orzeczeń i decyzji wydawanych w pierwszej instancji doprowadziłoby nieuchronnie do dysfunkcjonalności postępowania w jego głównym przedmiocie, dotyczącym rozstrzygnięcia o odpowiedzialności oskarżonego za zarzucany czyn przestępczy, co nie jest w żadnej mierze możliwe do pogodzenia z

⁶⁶⁷ Wyrok TK z 20.11.2019 r., SK 6/18, OTK-A 2019, poz. 62.

⁶⁶⁸ Zob. m.in. wyrok TK z 16.01.2019 r., P 19/17, OTK-A 2019, poz. 9.

⁶⁶⁹ D. Świecki, *Zaskarżalność orzeczeń i instancyjność postępowania...*, s. 676; A. Banaszewska, *Skarga na orzeczenie Krajowej Izby Odwoławczej jako środek ochrony prawnej w systemie zamówień publicznych*, Warszawa 2018, s. 289; odmiennie K. Marszał, według którego regulacja z art. 78 Konstytucji RP obejmuje wyłącznie te decyzje (orzeczenia), które rozstrzygają „sprawę” w zakresie wolności i praw, a więc decyzje (orzeczenia), które rozstrzygając sprawę, kończą postępowanie w pierwszej instancji, K. Marszał, *Zaskarżalność decyzji wydanych w procesie karnym*, PS 2007, nr 3, s. 63.

⁶⁷⁰ Zob. m.in. wyroki TK: z 3.07.2002 r., SK 31/01, OTK-A 2002, nr 4, poz. 49; z 31.03.2009 r., SK 19/08, OTK-A 2009, nr 3, poz. 29.

⁶⁷¹ Wyroki TK: z 27.03.2007 r., SK 3/05, OTK-A 2007, nr 3, poz. 32; z 31.03.2009 r., SK 19/08, OTK-A 2009, nr 3, poz. 29; także uchwała składu 7 sędziów SN z 28.03.2012 r., I KZP 26/11, OSNKW 2012, nr 4, poz. 36; P. Wiliński, *Proces karny...*, s. 161.

wynikającym z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP oraz z art. 6 EKPCz prawem strony do rozpatrzenia sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki.

W odniesieniu do orzeczeń wydanych w pierwszej instancji w kwestiach incydentalnych, które nie stanowią *sui generis* sprawy w autonomicznym rozumieniu tego pojęcia na gruncie art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, Trybunał Konstytucyjny akceptuje różnorakie sposoby ich kontroli, a także dopuszcza możliwość ustawowych wyłączeń i ograniczeń ich zaskarżalności.

Z zakresu przedmiotowego zasady instancyjności postępowania sądowego wyłączone są także te sprawy, które nie są od początku do końca rozpoznawane przez sąd, tj. takie, w których działa on jako organ ochrony prawnej, np. poprzez sprawowanie kontroli nad czynnościami postępowania przygotowawczego lub postępowania w sprawach o wykroczenia⁶⁷².

Przedmiotem oceny Trybunału Konstytucyjnego nie była natomiast dopuszczalność wyłączenia zaskarżalności do sądu wyższej instancji orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji co do *meritum* sprawy w postępowaniu karnym, a zatem dotycząca warunkowego bądź bezwarunkowego charakteru unormowania z art. 176 ust. 1 Konstytucji RP. Możliwość takiego wyłączenia, zarówno przedmiotowego (brak możliwości wniesienia odwołania od wyroku uniewinniającego), jak i podmiotowego (brak możliwości wniesienia odwołania od wyroku skazującego przez inne strony postępowania niż oskarżony), jest dopuszczalna na gruncie EKPCz oraz MPPOiP. Doktryna procesu karnego w zdecydowanej większości wyklucza jednak dopuszczalność takiego wyłączenia na gruncie polskiej procedury karnej opowiadając się za bezwarunkowym charakterem art. 176 ust. 1 Konstytucji RP⁶⁷³. Pośrednio potwierdzenie tego stanowiska można odnaleźć w uzasadnieniu wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 12.06.2002 r., P 13/01⁶⁷⁴. Oceniając konstytucyjność braku możliwości zaskarżenia apelacją wyroku wydanego w pierwszej instancji przez Sąd Antymonopolowy, a zatem rozstrzygnięcia dotyczącego głównego przedmiotu postępowania, Trybunał Konstytucyjny uznał sprzeczność takiego rozwiązania

⁶⁷² Zob. wyroki TK: z 12.05.2003 r., SK 38/02, OTK-A 2003, nr 5, poz. 38; z 18.05.2004 r., SK 38/03, OTK-A 2004, nr 5, poz. 45.

⁶⁷³ Zob. m.in. S. Steinborn, *Ograniczenie zaskarżalności...*, s. 366–389; S. Zabłocki, *Opinia dotycząca zmian w kodeksie postępowania karnego, zawartych w projekcie rządowym (druk nr 2510) oraz w projektach poselskich (druki nr: 2336, 2154, 1638, 1814, 1655)*, CzPKiNP 2001, nr 2, s. 142; P. Wiliński, *Konstytucyjne uwarunkowania postępowania odwoławczego w procesie karnym...*, s. 102 i n.; W. Jasiński, *Redukcja postępowania przed sądem pierwszej instancji a konstytucyjny i konwencyjny standard prawa do odwołania się w sprawach karnych*, [w:] *Postępowanie odwoławcze w procesie karnym - u progu nowych wyzwań*, red. S. Steinborn, Warszawa 2016, s. 114 i n.

⁶⁷⁴ OTK-A 2002, nr 4, poz. 42.

z art. 78 oraz 176 ust. 1 Konstytucji RP. W uzasadnieniu swojego rozstrzygnięcia Trybunał Konstytucyjny odwołał się także do zasad sprawiedliwości proceduralnej z art. 45 ust. 1 oraz państwa prawnego z art. 2 Konstytucji RP, wskazując na brak harmonijnego, spójnego i niebudzącego wątpliwości trybu postępowania sądowego z precyzyjnie określonymi zasadami odwoławczymi i zakresem zastosowania przepisów części ogólnej kodeksu postępowania cywilnego.

Brak jest w związku z tym przesłanek do przyjęcia, aby z odmienną oceną Trybunału Konstytucyjnego mogło spotkać się wyłączenie możliwości poddania kontroli instancyjnej orzeczenia co do głównego przedmiotu postępowania na gruncie procedury karnej.

Literalna wykładnia art. 176 ust. 1 Konstytucji RP nie daje uzasadnionych podstaw do uznania, iż w określonych sytuacjach konstytucyjny standard spełniłoby postępowanie, w którym całkowicie wyłączona byłaby możliwość podania kontroli instancyjnej rozstrzygnięcia co do głównego przedmiotu postępowania. Zawarta w art. 176 ust. 2 Konstytucji RP delegacja dla ustawodawcy zwykłego do określenia ustroju i właściwości sądów oraz postępowania sądowego nie obejmuje w związku z tym możliwości modyfikacji zasady ogólnej zawartej w ustępie pierwszym tego artykułu.

Trybunał Konstytucyjny nie podważał natomiast możliwości wprowadzenia ustawowych ograniczeń dotyczących zakresu instancyjnej kontroli odwoławczej w oparciu o art. 176 ust. 2 Konstytucji RP. Na gruncie procedury karnej ograniczenie takie zostało przewidziane m.in. w art. 447 § 5 k.p.k. i dotyczy braku możliwości podniesienia określonych zarzutów odwoławczych związanych z treścią zawartego porozumienia, o którym mowa w art. 343, art. 343a i art. 387 k.p.k. Ograniczenie zakresu kontroli odwoławczej wyroków wydanych w trybach konsensualnych znajduje bowiem uzasadnienie w realizacji innych istotnych wartości, takich jak zapewnienie trwałości zawartych porozumień procesowych (*zasada pacta sunt servanda*), czy też rozpoznanie sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki⁶⁷⁵.

Trybunał Konstytucyjny podkreśla, że dla realizacji zasady instancyjności postępowania sądowego wymagane jest zapewnienie stronie dostępu do sądu drugiej instancji, powierzenie rozpoznania sprawy w postępowaniu odwoławczym - co do zasady - sądowi wyższego rzędu oraz odpowiednie ukształtowanie procedury odwoławczej,

⁶⁷⁵ P. Wiliński, *Wola oskarżonego jako przesłanka wyłączająca ochronę wynikającą z konstytucyjnych gwarancji procesowych*, [w:] *Iudicium et Scientia. Księga Jubileuszowa Profesora Romualda Kmiecika*, red. A. Przyborska-Klimczak, A. Taracha, Warszawa 2011, s. 333–345, tenże *Konstytucyjne uwarunkowania postępowania odwoławczego w procesie karnym...*, s. 102 i n.

gwarantującej rzetelne rozpoznanie sprawy i wydanie merytorycznego rozstrzygnięcia. Wydanie orzeczenia reformatoryjnego w instancji odwoławczej w oparciu o nowe ustalenia faktyczne, o ile jest ono wynikiem zastosowania procedury gwarantującej rzetelne rozpoznanie sprawy, nie stanowi zatem naruszenia zasady instancyjności postępowania sądowego.

Wymóg uwzględnienia przy ocenie realizacji zasady instancyjności postępowania sądowego rzetelności procedury odwoławczej, który wywodzony jest przez Trybunał Konstytucyjny z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, powoduje, że już choćby tylko z tego powodu art. 176 ust. 1 Konstytucji RP nie może stanowić samodzielnego wzorca kontroli. Jako jeden z elementów zasady sprawiedliwości proceduralnej z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP Trybunał Konstytucyjny uznaje prawo do odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej zgodnie z wymogami sprawiedliwości i jawności oraz prawo do wyroku sądowego, tj. prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia danej sprawy przez sąd⁶⁷⁶.

W kontekście uregulowania zawartego w art. 437 § 2 k.p.k., wyrażającego prymat rozstrzygnięć merytorycznych, ograniczającego jednocześnie możliwość rozstrzygnięć kasatoryjnych tylko do sytuacji wystąpienia bezwzględnych przyczyn odwoławczych, zakazu merytorycznego orzekania wynikającego z reguły *ne peius* bądź konieczności przeprowadzenia na nowo przewodu sądowego w całości, ocena realizacji konstytucyjnej zasady dwuinstancyjności postępowania sądowego musi zatem uwzględniać także uregulowania procedury odwoławczej, które powinny zapewniać możliwość wydania orzeczenia o charakterze reformatoryjnym z zachowaniem gwarancji uczciwego procesu⁶⁷⁷.

⁶⁷⁶ Wyroki TK: z 16.03.1999 r., SK 19/98, OTK 1999, nr 3, poz. 36; z 2.04.2001 r., SK 10/00, OTK 2001, nr 3, poz. 52; z 20.09.2006 r., SK 63/05, OTK-A 2006, poz. 108.

⁶⁷⁷ B. Nita-Światłowska, A. Światłowski, *Ograniczenia orzekania reformatoryjnego sądu odwoławczego...*, s. 129-130.

Rozdział V

Zasada instancyjności w postępowaniu administracyjnym, w postępowaniu cywilnym oraz w orzecznictwie Sądu Najwyższego w sprawach karnych

1. Zasada instancyjności postępowania administracyjnego

1.1. Instancyjność ogólnego postępowania administracyjnego

Zasada instancyjności ogólnego postępowania administracyjnego została bezpośrednio wyrażona w art. 15 ustawy z 14.06.1960 r. - Kodeks postępowania administracyjnego⁶⁷⁸. Zgodnie z treścią tego przepisu postępowanie administracyjne jest dwuinstancyjne, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej.

Umieszczenie art. 15 w rozdziale 2 działu i k.p.a., zatytułowanym „zasady ogólne”, nie pozostawia wątpliwości co do tego, że wyraża on zasadę postępowania administracyjnego⁶⁷⁹, która, podobnie jak inne zawarte w rozdziale 2 k.p.a. zasady ogólne postępowania administracyjnego, stanowi wiążącą normę prawną⁶⁸⁰. Normatywny charakter zasady instancyjności postępowania administracyjnego przyjmowany jest także w orzecznictwie sądów administracyjnych⁶⁸¹.

⁶⁷⁸ Tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 256, powoływany dalej jako k.p.a.

⁶⁷⁹ Zob. m.in. J. Borkowski, [w:] B. Adamiak, J. Borkowski, *Postępowanie administracyjne i sądowniczoadministracyjne*, Warszawa 2013, s. 35; W. Chróścielewski, J. P. Tarno, *Postępowanie administracyjne i postępowanie przed sądami administracyjnymi*, Warszawa 2011, s. 41; R. Kędziora, *Ogólne postępowanie administracyjne*, Warszawa 2008, s. 90; H. Knysiak-Molczyk, [w:] *Postępowanie administracyjne*, red. T. Woś, Warszawa 2013, s. 131; M. Kotulska, *Zasady prawa i postępowania administracyjnego – pojęcie i funkcje na tle ogólnej teorii prawa i dyscyplin szczegółowych*, Annales UMCS. Sectio G 2009–2010, t. 56–57, s. 143; A. Matan, [w:] G. Łaszczyca, C. Martysz, A. Matan, *Postępowanie administracyjne ogólne*, Warszawa 2003, s. 80 - 84; L. Żukowski, [w:] L. Żukowski, R. Sawuła, *Postępowanie administracyjne i postępowanie przed Naczelnym Sądem Administracyjnym*, Warszawa 2002, s. 44 - 45.

⁶⁸⁰ J. Szreniawski, *Rola i znaczenie zasad ogólnych Kodeksu postępowania administracyjnego w stosowaniu prawa*, [w:] Kodyfikacja postępowania administracyjnego: na 50 - lecie K.P.A., red. J. Niczyporuk, Lublin 2010, s. 809; M. Zdyb, *Zasady ogólne Kodeksu postępowania administracyjnego jako fundament kształtowania współczesnego ładu konstytucyjnego*, [w:] Kodyfikacja postępowania administracyjnego: na 50 -lecie K.P.A., red. J. Niczyporuk, Lublin 2010, s. 945; W. Piątek, *Zasady ogólne Kodeksu postępowania administracyjnego jako podstawa skargi kasacyjnej w postępowaniu sądowniczoadministracyjnym*, [w:] Kodyfikacja postępowania administracyjnego: na 50 - lecie K.P.A., red. J. Niczyporuk, Lublin 2010, s. 621 i n.

⁶⁸¹ Zob. m.in. wyrok WSA w Warszawie z 20.04.2005 r., II SA 4823/03, Legalis nr 271676, w uzasadnieniu którego stwierdzono, że: „wydanie decyzji z naruszeniem zasady dwuinstancyjności godzi w podstawowe prawa i gwarancje strony i musi być oceniane jako naruszenie przepisów postępowania, które może mieć istotny wpływ na wynik sprawy”; także wyrok NSA z 10.04.1989 r., II SA 1198/88, ONSA 1989, nr 1, poz.

W doktrynie postępowania administracyjnego wskazuje się, że zasada instancyjności postępowania administracyjnego jest jednocześnie zasadą konstytucyjną, mającą swoje źródło w art. 78 Konstytucji RP, który gwarantuje dwuinstancyjność postępowań sądowych oraz administracyjnych, kończących się wydaniem decyzji administracyjnej, tj. tzw. jurysdykcyjnych postępowań administracyjnych (ogólnego – unormowanego w działach I, II, IV i IX k.p.a., oraz szczególnych – unormowanych poza k.p.a.)⁶⁸². Zwraca się przy tym uwagę na krzyżowanie się normujących zasadę instancyjności zakresów regulacji z art. 78 oraz art. 176 ust. 1 Konstytucji RP. Wskazuje się, że zasada zaskarżalności orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji nie ma charakteru absolutnego dopuszczając możliwość wprowadzania ustawowych wyjątków, w przeciwieństwie do zasady dwuinstancyjności postępowania sądowego z art. 176 ust. 1 Konstytucji RP, która ma charakter bezwzględny⁶⁸³.

Zasada instancyjności postępowania administracyjnego obejmuje gwarancję procesową strony postępowania, wyrażającą się w możliwości żądania przez nią ponownego rozstrzygnięcia sprawy zakończonej decyzją organu pierwszej instancji. Sprowadza się ona zatem do prawa strony postępowania do tego, „aby jej sprawa była dwukrotnie rozpatrywana pod względem merytorycznym, by dwukrotnie oceniono dowody, w sposób rzeczowy przeanalizowano wszelkie argumenty, opinie i żądania i w konsekwencji doprowadzono do wydania takiego rozstrzygnięcia, które najlepiej odpowiadać będzie prawu, interesowi publicznemu i słusznemu interesowi strony”⁶⁸⁴.

W doktrynie postępowania administracyjnego prezentowane są stanowiska uznające, że wymogu dwuinstancyjności postępowania administracyjnego nie spełniają postępowania odwoławcze w układzie hybrydowym, tj. takie, w których organem wydającym rozstrzygnięcie jest organ należący do określonego rodzaju organów władzy publicznej, np. organ administracji państwowej czy samorządowej, a organem dokonującym jego

36, w uzasadnieniu którego stwierdzono, że: „wydanie decyzji z pogwałceniem zasady dwuinstancyjności, obowiązującej w postępowaniu administracyjnym (art. 15 KPA), godzi w podstawowe prawa i gwarancje procesowe obywatela i musi być ocenione jako rażące naruszenie prawa”.

⁶⁸² B. Adamiak, *Konstytucyjna zasada dwuinstancyjności postępowania administracyjnego*, [w:] *Pozycja samorządowych kolegiów odwoławczych w postępowaniu administracyjnym*, red. C. Martysz, A. Matan, Kraków 2005, s. 25; Z. R. Kmieciak, *Dwuinstancyjność ogólnego postępowania administracyjnego w świetle przepisów Konstytucji RP i Kodeksu postępowania administracyjnego*, *Annales UMCS. Sectio G*, 2017, t. 64- 1, s. 92. Wyrażane są także stanowiska negujące aby art. 78 Konstytucji wyrażał zasadę dwuinstancyjności postępowania administracyjnego – zob. Z. Kmieciak, *Instancyjność postępowania administracyjnego w świetle Konstytucji RP*, *PiP* 2012, z. 5, s. 9-10.

⁶⁸³ Z. R. Kmieciak, *Dwuinstancyjność ogólnego postępowania administracyjnego...*, s. 102.

⁶⁸⁴ Zob. uzasadnienie uchwały SN z 1.12.1994 r., III AZP 8/94, OSN 1995, nr 7, poz. 82; także R. Kędziora, *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Legalis/el. 2017, teza I1 do art. 15.

kontroli i oceny przeprowadzanej na skutek wniesienia środka zaskarżenia jest organ należący do innego rodzaju władzy, np. sąd⁶⁸⁵.

Do cech zasady instancyjności postępowania administracyjnego zalicza się: ograniczenie możliwości wniesienia odwołania tylko do jednej instancji, skargowość postępowania odwoławczego, pośredni tryb wnoszenia i ograniczony formalizm odwołania, ponowne rozpoznanie sprawy w całości, zakaz pogarszania sytuacji odwołującego w wyniku wniesienia odwołania⁶⁸⁶.

Sporna w doktrynie postępowania administracyjnego jest natomiast kwestia zaliczenia do tych elementów dewolutywności. Jako argument przeciwko uznaniu dewolutywności za cechę zasady instancyjności postępowania administracyjnego przywołuje się m.in. fakt, iż zaliczany do środków odwoławczych *sensu largo* wniosek o ponowne rozpatrzenie sprawy z art. 127 § 3 k.p.a. nie ma charakteru dewolutywnego. Podnosi się także, że konstrukcja dewolucji w znaczeniu organizacyjnym, uznawana za jedną z głównych gwarancji obiektywizmu rozstrzygnięć organu umocowanego do rozpatrzenia odwołania, zastępowana jest w coraz większym zakresie dewolucją w znaczeniu personalnym, polegającą na rozpoznaniu odwołania przez ten sam funkcjonalny organ, z wyłączeniem z jego składu osoby lub osób biorących udział w wydaniu zaskarżonej decyzji, co uważane jest za formę realizacji samokontroli aktów wydawanych przez organy administracji publicznej równoważną odwołaniu hierarchicznemu. Na potwierdzenie tej tezy przywołuje się nowelizację art. 16 § 1 k.p.a., dokonaną ustawą z 3.12.2010 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania administracyjnego oraz ustawy Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi⁶⁸⁷, mocą której za równoważne formalnie środki zaskarżenia decyzji uznano zarówno odwołanie jak i wniosek o ponowne rozpatrzenie sprawy⁶⁸⁸.

Brak jest także jednolitości poglądów doktryny postępowania administracyjnego co do charakteru i funkcji postępowania drugoinstancyjnego.

Według jednej z grup stanowisk głównym celem postępowania odwoławczego jest kontrola prawidłowości decyzji wydanej przez organ pierwszej instancji. Postępowanie rozpoznawcze w instancji odwoławczej prowadzi się w związku z tym w takim zakresie,

⁶⁸⁵ Z. Kmiecik, *Instancyjność postępowania administracyjnego...*, s. 7; P. Sarnecki, *Dwuinstancyjność postępowania administracyjnego w świetle zasad Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.*, [w:] Samorządowe kolegia odwoławcze jako gwarant prawa do dobrej administracji, red. K. Sieniawska, Warszawa 2009, s. 76.

⁶⁸⁶ J. Borkowski, *Decyzja administracyjna*, Łódź - Zielona Góra 1998, s. 111; M. Stahl, *Tok instancji i środki prawne w Kodeksie postępowania administracyjnego*, PiP 1980, z. 9, s. 35; K. Glibowski, [w:] Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz, red. R. Hauser, M. Wierzbowski, Legalis/el. 2020, teza V1 do art. 15.

⁶⁸⁷ Dz.U. Nr 6 poz. 18.

⁶⁸⁸ Z. Kmiecik, *Instancyjność postępowania administracyjnego...*, s. 12-13.

w jakim jest to konieczne do oceny prawidłowości rozstrzygnięcia wydanego przez organ pierwszej instancji⁶⁸⁹.

Według drugiej grupy stanowisk postępowanie przed organem drugiej instancji ma na celu ponowne przeprowadzenie postępowania rozpoznawczego. Weryfikacja decyzji organu pierwszej instancji jest natomiast skutkiem rozstrzygnięcia podjętego przez organ drugiej instancji⁶⁹⁰.

Trzecia grupa stanowisk wyraża przekonanie, że przedmiotem postępowania odwoławczego jest zarówno kontrola prawidłowości zaskarżonej decyzji, jak i ponowne rozpoznanie i rozstrzygnięcie sprawy administracyjnej. Przyjęcie założenia o jedynie kontrolnym charakterze postępowania przed organem drugiej instancji oznaczałoby, że nie jest on uprawniony do wydania rozstrzygnięcia reformatoryjnego, bądź też może to uczynić jedynie w wyjątkowych sytuacjach. Wskazuje się przy tym, że regułą w postępowaniu odwoławczym powinno być merytoryczne rozpoznanie sprawy przez organ drugiej instancji, a wydanie orzeczenia kasatoryjnego na podstawie art. 138 § 2 k.p.a. powinno być stosowane wyjątkowo⁶⁹¹. Rozstrzygnięcie reformatoryjne zawiera natomiast w sobie zarówno element kontroli, jak i ponownego rozpoznania sprawy przez organ drugiej instancji. Jego wynikiem jest bowiem uchylenie zaskarżonej decyzji i orzeczenie odmienne co do istoty sprawy. Podnosi się jednocześnie, że realizacja drugiego z celów zasady dwuinstancyjności postępowania administracyjnego, tj. ponownego merytorycznego rozpoznania sprawy, aktualizuje się dopiero wówczas, gdy w wyniku przeprowadzenia kontroli zaskarżonej decyzji, czyli realizacji pierwszego z celów postępowania odwoławczego, okaże się, że jest ona dotknięta istotną wadą, a jednocześnie brak jest podstaw do umorzenia postępowania oraz do stwierdzenia nieważności decyzji. Istota kontroli drugoinstancyjnej polega zatem na ponownym rozpoznaniu sprawy i porównaniu rezultatów tego rozpoznania z treścią rozstrzygnięcia wydanego przez organ pierwszej instancji, a nie jedynie na ustaleniu wadliwości zaskarżonej decyzji⁶⁹².

Na konieczność merytorycznego rozpoznania sprawy i przeprowadzenia postępowania wyjaśniającego przez organy obu instancji zwraca się także uwagę w orzecznictwie sądów

⁶⁸⁹ Z. R. Kmieciak, *Dwuinstancyjność ogólnego postępowania administracyjnego...*, s. 93-94.

⁶⁹⁰ B. Adamiak, *Odwolanie w polskim systemie postępowania administracyjnego*, Acta Universitatis Wratislaviensis 1980, Tom 88, s. 144; także wyroki WSA: w Warszawie z 29.10.2004 r., I SA 768/03, Legalis nr 72822; w Gdańsku z 16.02.2011 r., I SA/Gd 1295/10, Legalis nr 314055.

⁶⁹¹ B. Adamiak, [w:] *Postępowanie administracyjne i sądownoadministracyjne*, red. B. Adamiak, J. Borkowski, Warszawa 2013, s. 519-520.

⁶⁹² Z. R. Kmieciak, *Dwuinstancyjność ogólnego postępowania administracyjnego...*, s. 93-94; B. Adamiak, *Odwolanie w polskim systemie postępowania administracyjnego*, Wrocław 1980, s. 83.

administracyjnych⁶⁹³. Zaznacza się przy tym, że organ drugiej instancji nie ma obowiązku ponownego przeprowadzania całego postępowania dowodowego. Zakres czynności organu odwoławczego określony jest przez treść stosunku administracyjnoprawnego będącego przedmiotem postępowania pierwszoinstancyjnego, zaś w przypadku postępowania wszczętego na żądanie strony - treścią wniosku o wszczęcie postępowania, a nie treścią wniesionego odwołania i podniesionych zarzutów⁶⁹⁴.

Zakres rozpoznania sprawy przez organ odwoławczy powinien być zatem taki sam i mieć takie same podstawy faktyczne, jak zakres rozpoznania sprawy w postępowaniu pierwszoinstancyjnym⁶⁹⁵. Nie oznacza to obowiązku ponownego przeprowadzenia całego postępowania dowodowego przez organ drugiej instancji. Organ odwoławczy ma natomiast obowiązek ponownego przeprowadzenia procesu myślowego w zakresie dokonanych ustaleń faktycznych oraz zastosowania odpowiadających nim norm prawa materialnego. Granicę wyznaczającą możliwość prowadzenia czynności wyjaśniających przez organ drugiej instancji stanowi ustalenie, że sprawa została w ogóle rozpoznana przez organ pierwszej instancji. Jeżeli postępowania wyjaśniającego w wystarczającym zakresie przed organem pierwszej instancji nie przeprowadzono oznacza to, że organ ten nie rozpoznał sprawy, ale jedynie ją rozstrzygnął. W związku z wymogiem dwukrotnego rozpoznania i rozstrzygnięcia sprawy administracyjnej przez organy obu instancji przeprowadzenie w takiej sytuacji postępowania dowodowego dopiero przez organ odwoławczy pozostawałoby w sprzeczności z jego kompetencją do ponownego rozpoznania sprawy i sprzeciwiałoby się zasadzie dwuinstancyjności postępowania⁶⁹⁶. Błędna ocena przeprowadzonych dowodów, albo dokonanie na ich podstawie błędnych ustaleń faktycznych, nie są natomiast uważane za podstawę do uchylenia zaskarżonej decyzji i przekazania sprawy organowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania⁶⁹⁷.

⁶⁹³ Zob. m.in. wyrok NSA z 12.11.1993 r., V SA 721/92, ONSA 1992, nr 3–4, poz. 95; wyrok WSA w Gdańsku z 16.02.2011 r., I SA/Gd 1295/10, Legalis nr 314055.

⁶⁹⁴ Z. R. Kmieciak, *Dwuinstancyjność ogólnego postępowania administracyjnego...*, s. 96.

⁶⁹⁵ Z. Janowicz, *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 1999, s. 360–361.

⁶⁹⁶ B. Adamiak, [w:] *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, red. B. Adamiak, J. Borkowski, Legalis/el. 2019, teza 3 do art. 15.

⁶⁹⁷ Z. R. Kmieciak, *Dwuinstancyjność ogólnego postępowania administracyjnego...*, s. 99.

1.2. Instancyjność postępowania sądownoadministracyjnego

Sądowy nadzór nad działalnością administracji publicznej od momentu jego wprowadzenia do polskiego systemu prawnego w 1980 r. opierał się na zasadzie jednoinstancyjności. Wejście w życie Konstytucji RP z 1997 r. spowodowało konieczność dostosowania obowiązujących regulacji do treści art. 176 ust. 1 poprzez wprowadzenie dwuinstancyjnego postępowania przed sądami administracyjnymi. Zgodnie z treścią art. 236 ust. 2 Konstytucji RP ustawodawca uzyskał pięcioletni okres na dostosowanie ustroju sądów administracyjnych i postępowania przed nimi do wymogu co najmniej dwuinstancyjności. Stosowne zmiany w tym zakresie zostały wprowadzone ustawami z 25.07.2002 r. Prawo o ustroju sądów administracyjnych⁶⁹⁸, z 30.08.2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi⁶⁹⁹, a także z 30.08.2002 r. przepisy wprowadzające ustawę Prawo o ustroju sądów administracyjnych i ustawę Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi⁷⁰⁰.

W zakresie organizacyjno-ustrojowym przyjęte rozwiązania polegały na utworzeniu sądów administracyjnych dwóch instancji, tj. Wojewódzkich Sądów Administracyjnych, jako sądów pierwszej instancji, oraz Naczelnego Sądu Administracyjnego, jako sądu odwoławczego.

W zakresie proceduralnym zdecydowano się na przyjęcie, z niezbędnymi modyfikacjami, rozwiązań dotyczących kasacji w procedurze cywilnej, która stanowiła wówczas zwyczajny środek odwoławczy w ramach postępowania trójinstancyjnego⁷⁰¹, wskazując na możliwość wykorzystania dorobku doktryny oraz bogatego orzecznictwa Sądu Najwyższego⁷⁰².

Obecnie kontrola działalności administracji publicznej może być zatem wykonywana w dwuinstancyjnym postępowaniu administracyjnym, a następnie w dwuinstancyjnym postępowaniu sądowym⁷⁰³.

⁶⁹⁸ Tekst jedn. Dz.U. z 2019 r. poz. 2167.

⁶⁹⁹ Tekst jedn. Dz.U. z 2019 r. poz. 2325.

⁷⁰⁰ Dz.U. Nr 153, poz. 1271.

⁷⁰¹ H. Knysiak-Molczyk, *Skarga kasacyjna w postępowaniu sądownoadministracyjnym*, Warszawa 2010, s. 17 i n.

⁷⁰² G. Rząsa, *Podstawy skargi kasacyjnej w postępowaniu sądownoadministracyjnym*, PiP 2008, z. 8, s. 65.

⁷⁰³ B. Adamiak, *Uwagi o modelu dwuinstancyjnego postępowania sądownoadministracyjnego*, [w:] *Procedura administracyjna wobec wyzwań współczesności*. Profesorowi zwyczajnemu Januszowi Borkowskiemu

Oparcie skargi kasacyjnej na rozwiązaniach obowiązujących w procedurze cywilnej skutkowało ograniczoną możliwością wydawania przez NSA orzeczeń o charakterze reformatoryjnym. Ustawą z 9.04.2015 r. o zmianie ustawy Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi⁷⁰⁴ możliwość wydawania w drugiej instancji orzeczeń o charakterze reformatoryjnym została znacznie poszerzona. Zgodnie z obecnym brzmieniem art. 188 p.p.s.a. w razie uwzględnienia skargi kasacyjnej NSA uchyla zaskarżone orzeczenie i rozpoznaje skargę, jeżeli uzna, że istota sprawy jest dostatecznie wyjaśniona. Przesłanka „dostatecznego wyjaśnienia istoty sprawy” rozumiana jest w orzecznictwie NSA jako wyjaśnienie jej w stopniu umożliwiającym weryfikację kontroli legalności zaskarżonego orzeczenia dokonaną przez sąd pierwszej instancji⁷⁰⁵. W związku z faktem, iż NSA przyjmuje za podstawę orzeczenia stan faktyczny przyjęty przez sąd pierwszej instancji, wydanie orzeczenia reformatoryjnego możliwe jest jedynie wówczas, gdy uchybienia sądu pierwszej instancji nie polegają na pominięciu kwestii istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy lub gdy nie zachodzi konieczność ponownego ich zbadania. Oceniając zgodność zakresu uprawnień NSA do reformatoryjnego orzekania z zasadą instancyjności postępowania sądowego z art. 176 ust. 1 Konstytucji RP odrzuca się takie jej rozumienie, w którym miałyby z niej wynikać ciężący na sądach obu instancji obowiązek zajęcia stanowiska co do każdego występującego w sprawie zagadnienia prawnego. Przyjmuje się natomiast, że odnosi się ona do prawa strony postępowania do dwukrotnego rozpatrzenia sprawy sądownoadministracyjnej przez niezależny i niezawisły sąd, w granicach określonych skargą kasacyjną⁷⁰⁶. Zasada instancyjności postępowania sądownoadministracyjnego pojmowana jest zatem jako prawo strony do dwukrotnego rozpoznania przez sądy obu instancji tej samej sprawy, a nie dwukrotnego odniesienia się do tych samych zarzutów⁷⁰⁷.

przyjaciele i uczniowie, Łódź 2004, s. 29; W. Piątek, *Wyrok reformatoryjny Naczelnego Sądu Administracyjnego*, ZN SA 2017, nr 2 (71), s. 15.

⁷⁰⁴ Dz.U. z 2015 r. poz. 658.

⁷⁰⁵ Wyrok NSA z 11.02.2020 r., II GSK 1409/19, Legalis nr 2333555.

⁷⁰⁶ J. P. Tarno, [w:] *System prawa administracyjnego. Tom 10. Sądowa kontrola administracji publicznej*, red. R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel, Warszawa 2016, s. 209.

⁷⁰⁷ W. Piątek, *Wyrok reformatoryjny...*, s. 15.

2. Zasada instancyjności postępowania cywilnego

Zasada instancyjności postępowania cywilnego wynika z art. 367 § 1 i 2 oraz z art. 518 k.p.c., i odnosi się do orzeczeń wydanych w głównym przedmiocie postępowania, rozstrzygających sprawę co do *meritum*.

Zgodnie z treścią art. 367 § 1 i 2 k.p.c. od wyroku sądu pierwszej instancji przysługuje apelacja do sądu drugiej instancji. Apelację od wyroku sądu rejonowego rozpoznaje sąd okręgowy, zaś od wyroku wydanego w pierwszej instancji przez sąd okręgowy - sąd apelacyjny. Apelacja przysługuje od wszystkich wyroków sądu pierwszej instancji, w tym od wyroku częściowego (art. 317 § 1 k.p.c.), wstępnego (art. 318 § 1 k.p.c.), łącznego - wydanego po połączeniu spraw do łącznego rozpoznania i rozstrzygnięcia (art. 219 k.p.c.) i uzupełniającego (art. 351 § 1 i 3 k.p.c.). Od wyroku zaocznego apelacja przysługuje wyłącznie powodowi, albowiem pozwany może zaskarżyć go jedynie sprzeciwem (art. 344 § 1 k.p.c.).

Przepis art. 518 k.p.c. stanowi natomiast, że od postanowień sądu pierwszej instancji orzekających co do istoty sprawy przysługuje apelacja, natomiast od innych postanowień sądu pierwszej instancji, w wypadkach wskazanych w ustawie - zażalenie.

Apelacja ma skutek dewolutywny - przenosząc rozpoznanie sprawy do sądu wyższej instancji, oraz suspensywny - wstrzymując wykonanie zaskarżonego orzeczenia.

W postępowaniu cywilnym przyjęto model apelacji pełnej, w którym sąd drugiej instancji orzeka w oparciu o dowody zgromadzone zarówno w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji, jak i w postępowaniu apelacyjnym (art. 382 k.p.c.)⁷⁰⁸. Może on jednak pominąć nowe fakty i dowody jeżeli uzna, że strona mogła je powołać w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji, chyba że potrzeba powołania się na nie wynikła później (art. 381 k.p.c.).

Przeprowadzając kontrolę odwoławczą zaskarżonego orzeczenia sąd drugiej instancji jest zatem sądem merytorycznym, uprawnionym do rozpoznania sprawy łącznie z możliwością uzupełnienia, a także powtórzenia dowodów przeprowadzonych przed sądem pierwszej instancji. Może on z urzędu uwzględnić naruszenie przepisów prawa materialnego, a także

⁷⁰⁸ T. Ereciński, *Apelacja w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2010, s. 128–131; M. Michalska – Marciniak, *Zasada instancyjności...*, s. 309; A. Góra – Błaszczkowska, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Legalis/el. 2020, teza I.3. do art. 367.

dokonać korekty uchybień, które wystąpiły w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji⁷⁰⁹. Merytoryczny charakter postępowania apelacyjnego oznacza między innymi, że sąd drugiej instancji rozpoznaje „sprawę”, a nie środek odwoławczy⁷¹⁰. Nie może on zatem ograniczyć się do ustosunkowania się do zarzutów apelującego, ale, niezależnie od ich treści, musi dokonać ponownie własnych ustaleń, a następnie poddać je ocenie przez pryzmat przepisów prawa materialnego. Zakres swobody jurysdykcyjnej sądu odwoławczego ograniczony jest jedynie granicami zaskarżenia. W granicach apelacji powinien on zatem naprawić wszystkie dostrzeżone naruszenia prawa materialnego.

W modelu apelacji pełnej, polegającej na ponownym, merytorycznym rozpoznaniu sprawy w granicach apelacji, sąd drugiej instancji tylko wyjątkowo może uchylić zaskarżony wyrok i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania, co ma miejsce wówczas, gdy zachodzi nieważność postępowania, lub gdy sąd pierwszej instancji nie rozpoznał istoty sprawy, albo gdy wydanie wyroku wymaga przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości (art. 386 § 2 i 4 k.p.c.). Nierozpoznanie istoty sprawy przez sąd pierwszej instancji oznacza nierozpoznanie merytoryczne sprawy wobec stwierdzenia istnienia przesłanki unicestwiającej roszczenie. Sąd drugiej instancji może uchylić zaskarżony wyrok i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania jeśli sam nie jest w stanie rozpoznać jej merytorycznie. Jeżeli jest to możliwe, powinien on wydać orzeczenie merytoryczne oceniając wszystkie przesłanki roszczenia⁷¹¹.

Drugim obok apelacji zwyczajnym środkiem odwoławczym jest zażalenie, które służy kontroli określonego rodzaju rozstrzygnięć w kwestiach proceduralnych. W zakresie dotyczącym zażalenia, zwłaszcza w aspekcie odnoszącym się do instancyjności postępowania, zasadnicze zmiany wprowadzone zostały ustawą z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw⁷¹².

Dotychczas zażalenie, uznawane jako środek odwoławczy stanowiący uzupełnienie apelacji⁷¹³, rozpoznawane było co do zasady przez sąd wyższego rzędu. W dewolutywności zażalenia upatrywano jedną z przyczyn powodujących przewlekłość postępowania w jego zasadniczym nurcie. Uzasadniając potrzebę zmian w tym zakresie wskazywano, że czas

⁷⁰⁹ Uchwała SN z 9.02.2000 r., III CZP 38/99, OSNC 2000, nr 7–8, poz. 126.

⁷¹⁰ Zob. także T. Wiśniewski, *Apelacja*, [w:] System Prawa Procesowego Cywilnego. Środki zaskarżenia, Tom III. Część 1, red. J. Gudowski, Warszawa 2013, s. 326.

⁷¹¹ Uchwała SN z 31.01.2008 r. III CZP 49/07, OSNC 2008, nr 6, poz. 55; wyrok SN z 7.05.2009 r., IV CSK 513/08, Legalis nr 264468.

⁷¹² Dz.U. z 2019 r. poz. 1469.

⁷¹³ T. Zembruski, *Zażalenie po nowelizacji, czyli o standardzie środka zaskarżenia*, Pal. 2019, nr 11 – 12, s. 242 i n.

trwania postępowania wywołanego wniesieniem zażalenia zbliża się do czasu rozpoznania apelacji, postępowania zażaleniowe bywają wykorzystywane w celu przedłużenia postępowania głównego, zaś sądy drugiej instancji są zmuszane do zajmowania się kwestiami incydentalnymi o stosunkowo niskiej wadze i niewielkim stopniu skomplikowania⁷¹⁴.

Jako remedium na zgłaszane zastrzeżenia zaproponowano zatem rozszerzenie katalogu rozstrzygnięć w kwestiach incydentalnych, które podlegają zaskarżeniu w trybie tzw. zażalenia poziomego. Argumentowano, że ponowna ocena kwestii incydentalnej nie powinna co do zasady łączyć się z przeniesieniem rozpoznania sprawy do sądu wyższej instancji. Wskazywano, iż wprowadzone rozwiązanie pozwoli na wyraźne rozgraniczenie kompetencji sądu pierwszej i drugiej instancji, odciążając sądy drugiej instancji od rozstrzygania kwestii mniej istotnych, a zarazem obniża ono koszty i czas trwania postępowania zażaleniowego, związane z przekazywaniem akt sądowych pomiędzy sądem pierwszej, a drugiej instancji⁷¹⁵.

Od zasady rozpoznawania zażaleń na rozstrzygnięcia w kwestiach incydentalnych przez inny skład sądu tej samej instancji wyłączono jedynie postanowienia sądu pierwszej instancji kończące postępowanie w sprawie, a także wskazane w art. 394 § 1 pkt 1 – 5 k.p.c. postanowienia oraz zarządzenia przewodniczącego, których przedmiotem jest:

- 1) zwrot pisma wniesionego jako pozew, z którego nie wynika żądanie rozpoznania sprawy;
- 2) zwrot pozwu;
- 3) odmowa odrzucenia pozwu;
- 4) przekazanie sprawy sądowi równorzędnemu lub niższemu albo podjęcie postępowania w innym trybie;
- 5) zawieszenie postępowania i odmowa podjęcia zawieszzonego postępowania;
- 6) zwrot kosztów, określenie zasad ponoszenia przez strony kosztów procesu, zwrot opłaty lub obciążenie kosztami sądowymi - jeżeli strona nie składa środka zaskarżenia co do istoty sprawy.

⁷¹⁴ Zob. uzasadnienie projektu ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 3137, s. 86, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/166CCC44490F3965C1258384003CD40A/%24File/3137-uzas.pdf>, dostęp: 1.07.2020.

⁷¹⁵ Zob. uzasadnienie projektu ustawy, druk sejmowy nr 3137, s. 88, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/166CCC44490F3965C1258384003CD40A/%24File/3137-uzas.pdf>, dostęp: 1.07.2020.

Jako uzasadnienie przyjętego kryterium wyodrębnienia tej grupy rozstrzygnięć wskazano, że mimo, iż formalnie mają one charakter incydentalny, to jednak w praktyce często mogą decydować o bycie lub toku sprawy, co uzasadnia przekazanie kontroli nad nimi sądowi drugiej instancji⁷¹⁶.

Wprowadzone zmiany w założeniu mają doprowadzić do wyraźnego rozgraniczenia kwestii incydentalnych i postępowania głównego. Zasadniczym zadaniem sądu drugiej instancji jest bowiem wydanie orzeczenia rozstrzygającego sprawę co do *meritum*. Kwestie poboczne i incydentalne powinny być natomiast rozstrzygane niezwłocznie, powodując w efekcie zmniejszenie obciążenia sądów wyższej instancji zagadnieniami o charakterze formalnym lub finansowym, takimi jak np. rozstrzygnięcia co do kosztów postępowania, interwencji, grzywny nałożonej dla świadka, co powinno pozwolić na skoncentrowanie się na merytorycznej ocenie poprawności orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji co do głównego przedmiotu postępowania⁷¹⁷.

Zakładanym skutkiem wprowadzonej zmiany, obok wprowadzonego w art. 4¹ k.p.c. ogólnego zakazu nadużywania prawa procesowego, a także wynikającej z art. 394³ § 1 k.p.c. instytucji niedopuszczalności zażalenia wniesionego jedynie dla zwłoki w postępowaniu, ma być doprowadzenie do zmniejszenia liczby wnoszonych zażaleń, z których część była wnoszona jedynie w celu przedłużenia postępowania. Brak konieczności przesyłania akt sprawy wraz z zażaleniem do sądu drugiej instancji ma spowodować, że wnoszenie zażaleń jedynie w celu przedłużenia postępowania nie będzie już spełniać zakładanego przez wnoszące je strony celu.

Oceniając wprowadzone rozwiązania w doktrynie postępowania cywilnego wskazuje się, że mimo, iż prowadzą one do przyśpieszenia postępowania zażaleniowego, to jednocześnie deprecjonują zalety związane z przeniesieniem kompetencji kontrolnych do sądu wyższego rzędu. Ponowne badanie sprawy przez organ bardziej doświadczony - jakim co do zasady powinien być sąd drugiej instancji - zapewnia większe gwarancje prawidłowego rozstrzygnięcia oraz pełniejszą realizację prawa do sądu⁷¹⁸. Wskazuje się także na ryzyko petryfikacji poglądów wypracowanych w sądach pierwszej instancji,

⁷¹⁶ Zob. uzasadnienie projektu ustawy, druk sejmowy nr 3137, s. 88, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/166CCC44490F3965C1258384003CD40A/%24File/3137-uzas.pdf>, dostęp: 1.07.2020.

⁷¹⁷ Zob. uzasadnienie projektu ustawy, druk sejmowy nr 3137, s. 88, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/166CCC44490F3965C1258384003CD40A/%24File/3137-uzas.pdf>, dostęp: 1.07.2020.

⁷¹⁸ T. Zembrzuski, *Zażalenie po nowelizacji...*, s. 257, P. Pogonowski, *Dopuszczalność zażalenia w postępowaniu upadłościowym*, Przegląd Prawa Handlowego 2005, nr 12, s. 57.

dotyczących wykładni i stosowania przepisów będących podstawą orzekania w kwestiach incydentalnych, bez możliwości konfrontacji ich z poglądami sądów drugiej instancji⁷¹⁹. Zwiększenie zakresu przedmiotowego rozstrzygnięć w kwestiach incydentalnych, które podlegają zaskarżeniu do tego samego funkcjonalnie sądu, może prowadzić do ryzyka postrzegania ich jako wydawanych przez osoby bezpośrednio współpracujące z sędzią, który brał udział w wydaniu kwestionowanego rozstrzygnięcia, a zatem rodzi zagrożenie braku obiektywizmu⁷²⁰.

W postępowaniu cywilnym zasada instancyjności postępowania sądowego rozumiana jest zatem w sposób formalny.

Przyjęty model apelacji pełnej zakłada, że dla realizacji zasady instancyjności postępowania nie jest niezbędne poddanie każdego ustalenia sądu drugiej instancji, zawierającego element „nowości”, dalszej kontroli instancyjnej⁷²¹. Przeciwnie, sąd drugiej instancji, jako sąd merytoryczny, ma bardzo szeroko zakreślone uprawnienie do przeprowadzenia postępowania dowodowego oraz dokonywania własnych, także odmiennych od dokonanych przez sąd pierwszej instancji, ustaleń faktycznych i wydania merytorycznego rozstrzygnięcia. Zasada instancyjności postępowania zasadza się zatem na gwarancji przysługującej stronie postępowania do poddania orzeczenia co do głównego przedmiotu postępowania, wydanego przez sąd pierwszej instancji, kontroli wykonywanej przez sąd drugiej instancji.

Kierując się względami pragmatycznymi, uwzględniając jednocześnie postulat mający postać „zasady kierunkowej”, wynikający z wyroków Trybunału Konstytucyjnego w sprawach SK 11/99⁷²² oraz SK 61/12⁷²³, aby w miarę możliwości środek zaskarżenia charakteryzował się dewolutywnością, dewolutywny tok rozpoznawania zażaleń pozostawiono tylko w odniesieniu do rozstrzygnięć sądu pierwszej instancji w kwestiach incydentalnych, mających istotny wpływ na bieg postępowania zasadniczego, zaś w pozostałym zakresie dopuszczono możliwość przeprowadzenia ich kontroli w drodze tzw. zaskarżenia poziomego.

⁷¹⁹ M. Romańska, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, red. T. Zembrzusi, Komentarz do art. 394^{1a}, LEX/el. 2020.

⁷²⁰ A. Łazarska, K. Górski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. T. Szanciło, Komentarz do art. 394, Legalis/el. 2019.

⁷²¹ Zob. m.in. postanowienia SN: z 12.09.2019 r., I CZ 65/19, LEX nr 2734424; z 20.02.2018 r., II UZ 114/17, LEX nr 2488697; z 13.10.2017 r., I CZ 90/17, LEX nr 2400310; z 25.11.2016 r., V CZ 76/16, LEX nr 216198; wyrok SN z 8.02.2019, I CSK 803/17, LEX nr 2618429.

⁷²² OTK 1999, nr 7, poz. 158.

⁷²³ OTK-A 2013, nr 6, poz. 84.

3. Zasada instancyjności postępowania karnego w orzecznictwie Sądu Najwyższego

W orzecznictwie Sądu Najwyższego, podobnie jak w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, zasada instancyjności postępowania karnego nie była interpretowana w sposób jednolity. Spotkać można m.in. orzeczenia, w których określenie „sąd pierwszej instancji” odnoszono do przedmiotu rozstrzygnięcia a nie do poziomu orzekania. W zasadzie instancyjności postępowania upatrywano także uzasadnienia dla ograniczenia możliwości merytorycznego orzekania przez sąd odwoławczy oraz odwoływano się do funkcji interpretacyjnej zasady instancyjności, wywodząc z niej prawo do poddania instancyjnej kontroli określonego rodzaju rozstrzygnięć wydanych w pierwszej instancji, dotyczących *sui generis* sprawy w ujęciu wynikającym z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP. Różnie także odnoszono się do skutków tzw. zakresowych wyroków Trybunału Konstytucyjnego, dotyczących zasad instancyjności postępowania oraz zaskarżalności orzeczeń wydanych w pierwszej instancji, stwierdzających niekonstytucyjność pomięcia ustawodawczego.

Do grupy orzeczeń odnoszących pojęcie „sądu pierwszej instancji” do przedmiotu rozstrzygnięcia zamiast do poziomu orzekania należy zaliczyć w szczególności postanowienie Sądu Najwyższego z 24.07.2003 r., WZ 24/03⁷²⁴, w którym rozstrzygnięcie sądu odwoławczego, dotyczące sprostowania oczywistej omyłki pisarskiej, zostało uznane za wydane „w pierwszej instancji” z uwagi na fakt, iż odnosiło się po raz pierwszy do określonej kwestii incydentalnej. W przywołanym orzeczeniu zaprezentowano zatem pogląd tożsamy z wyrażonym w poddanych krytyce wyrokach Trybunału Konstytucyjnego z 27.03.2007 r., SK 3/05, z 9.02.2010 r., SK 10/09, z 26.11.2013 r., SK 33/12 oraz z 24.02.2015 r., K 34/12.

Stanowisko wyrażone przez Sąd Najwyższy w postanowieniu w sprawie WZ 24/03 nie zasługuje na aprobatę. Brak jest bowiem podstaw do łączenia pojęcia „instancji”, które oznacza organ określonego szczebla, wyposażony w ściśle określone kompetencje, z przedmiotem rozstrzygnięcia.

Do drugiej grupy orzeczeń Sądu Najwyższego dotyczących zasady instancyjności postępowania karnego zaliczają się rozstrzygnięcia, w których wskazywano ją jako

⁷²⁴ OSNKW 2003, nr 9-10, poz. 86.

uzasadnienie dla ograniczeń merytorycznego orzekania przez sąd odwoławczy⁷²⁵, a także wiązano z prawem do obrony, łączonym z zakazami *ne peius* z art. 454 k.p.k., rozumianymi jako prawo osoby oskarżonej do dwuinstancyjnego orzeczenia o jej winie i odpowiedzialności karnej⁷²⁶.

Oceniając te judykaty należy jednak pamiętać, że zapadły one na gruncie obowiązującego wówczas rewizyjnego modelu postępowania odwoławczego, cechującego się przewagą funkcji kontrolnej, wyjątkowością prowadzenia postępowania dowodowego przez sąd drugiej instancji oraz ograniczonymi uprawnieniami sądu *ad quem* do reformatoryjnego orzekania. Uzasadnienia dla ograniczeń merytorycznego orzekania przez sąd odwoławczy próbowano odszukiwać w zasadzie dwuinstancyjności postępowania przyjmując, że obejmuje ona prawo strony do poddania kontroli instancyjnej każdego ustalenia, w tym także dokonanego po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji.

Podobne stanowisko w tym przedmiocie wyrażane było także przez część przedstawicieli doktryny⁷²⁷.

Kolejna grupa orzeczeń Sądu Najwyższego, mających w istocie charakter prawotwórczy, wywodziła bezpośrednio z zasad zaskarżalności orzeczeń wydanych w pierwszej instancji oraz instancyjności postępowania sądowego prawo do zaskarżenia orzeczenia wydanego w pierwszej instancji pomimo tego, że przepisy ustawy nie przewidywały wprost takiej możliwości.

⁷²⁵ Wyroki SN: z 19.02.2004, IV KK 268/03, OSNwSK 2004, nr 1, poz. 336; z 19.08.2004 r., II KK 388/03, OSNKW 2004, nr 12, poz. 103; z 9.03.2005 r., III KK 276/04, OSNKW 2005 nr 6, poz. 55; z 1.02.2007 r., II KK 375/06, OSNKW 2007, nr 1, poz. 332; postanowienie SN z 26.03.2008 r., V KK 389/07, OSNKW 2008 nr 8, poz. 61, z krytycznymi glosami R. Kmiecika, OSP 2009, z. 1, poz. 9; B. Nity i A. Światłowskiego, Pal. 2009, nr 7-8, poz. 319; P. Rogozińskiego, PS 2010, nr 5, poz. 113.

⁷²⁶ Zob. wyroki SN: z 18.11.2008 r., II KK 121/08, KZS 2009, nr 4, poz. 23; z krytyczną glosą M. Fingasa, GSP Przegląd Orzecznictwa 2009, nr 3, poz. 13; z 18.03.2010 r., III KK 26/10, KZS 2010, nr 7-8, poz. 36.

⁷²⁷ Zob. m.in. S. Zabłocki, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom III*, red. Z. Gostyński, Warszawa 2004, s. 273; J. Grajewski, [w:] J. Grajewski, L. K. Paprzycki, S. Steinborn, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom II*, Kraków 2006, s. 130; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom II*, Warszawa 2007, s. 765; W. Kociubiński, *Możliwości reformacyjnego orzeczenia sądu odwoławczego – wybrane zagadnienia*, PS 2001, nr 7–8, s. 105; tenże *Własne ustalenia faktyczne sądu odwoławczego i ich wpływ na treść rozstrzygnięcia w postępowaniu odwoławczym*, PS 2003, nr 7–8, s. 151; P. Pojnar, *Prawo sądu odwoławczego do własnych ustaleń faktycznych a zasada kontroli procesu – rozważania de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Waltosia*, red. J. Czapska, A. Gaberle, A. Światłowski i A. Zoll, Warszawa 2000, s. 710 i n.; G. Artymiak, [w:] *Proces karny. Część szczególna*, red. G. Artymiak, M. Rogalski, Z. Sobolewski, Warszawa 2007, s. 148; Z. Muras, *Postępowanie odwoławcze w procesie karnym. Artykuły 425–467 KPK. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 321–322; odmiennie D. Świecki, *Rozprawa apelacyjna w polskim procesie karnym*, Kraków 2006, s. 120–122; T. Grzegorzczuk, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 974; tenże [w:] T. Grzegorzczuk, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2009, s. 815–816; W. Grzeszczyk, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2007, s. 454; M. Klejnowska, *Ograniczenia sądu odwoławczego...*, s. 452; W. Hermeliński, B. Nita, *Orzekanie reformatoryjne...*, s. 59-71.

Do tej kategorii należy zaliczyć m.in. postanowienie Sądu Najwyższego z 25.10.2007 r., I KZP 33/07⁷²⁸, w którym uznano, że prawo do zaskarżenia postanowienia wydanego w postępowaniu wykonawczym, rozstrzygającego w przedmiocie wniosku skazanego o zwolnienie go z orzeczonego zakazu uczestniczenia we władzach spółki handlowej lub skrócenie czasu jego obowiązywania, złożonego na podstawie art. 18 § 4 Kodeksu spółek handlowych⁷²⁹, mimo braku wskazania *expressis verbis* w przepisach ustawy, iż podlega ono zaskarżeniu, należy wywodzić z art. 6 § 1 k.k.w., rozumianego zgodnie ze standardami konstytucyjnymi, wynikającymi z art. 45 ust. 1, art. 78 i art. 176 ust. 1 Konstytucji RP.

Sąd Najwyższy podkreślił, że mimo, iż orzekanie w przedmiocie zwolnienia z zakazu uczestniczenia we władzach spółki handlowej lub skrócenia okresu jego obowiązywania nie dotyczy głównego przedmiotu postępowania, to ze względu na wagę skutków rozstrzygnięcia dla sytuacji skazanego, mieści się w pojęciu „sprawy sądowej” w szerokim znaczeniu wynikającym z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP. W związku z powyższym, zgodnie z zasadami zawartymi w art. 78 zdanie pierwsze i art. 176 ust. 1 Konstytucji RP, powinno się zagwarantować możliwość zaskarżenia rozstrzygnięcia sądu pierwszej instancji w tym przedmiocie. Mimo, że art. 78 zdanie drugie Konstytucji RP dopuszcza możliwość wprowadzenia ustawowych wyjątków od zasady zaskarżalności orzeczeń wydanych w pierwszej instancji, to - zdaniem Sądu Najwyższego - nie można do nich zaliczyć unormowania z art. 18 § 4 k.s.h. Przepis ten nie wyłącza bowiem wprost zaskarżalności wydanego na jego podstawie postanowienia, lecz tylko „przemilcza kwestię możliwości wniesienia środka odwoławczego”.

Posługując się wnioskowaniem *per analogiam legis* Sąd Najwyższy wskazał na podobieństwo wynikającej z art. 18 § 4 k.s.h. możliwości zwolnienia z zakazu zajmowania określonych stanowisk do instytucji zatarcia skazania, w przypadku której dopuszczalność zaskarżenia rozstrzygnięcia wydanego w pierwszej instancji została bezpośrednio wyrażona w art. 6 § 1 k.k.w., a także brak racjonalnych powodów, które uzasadniałyby odmienne traktowanie obu tych sytuacji.

Reprezentatywną dla tej kategorii orzeczeń jest także uchwała Sądu Najwyższego z 30.04.2014 r., I KZP 4/14⁷³⁰, w której wywiedziono uprawnienie strony postępowania do zaskarżenia postanowienia sądu pierwszej instancji, wydanego na podstawie art. 50 ust. 1 ustawy z 27.09.2013 roku o zmianie ustawy Kodeks postępowania karnego oraz niektórych

⁷²⁸ OSNKW 2007, nr 12, poz. 90.

⁷²⁹ Ustawa z 15.09.2000 r. - Kodeks spółek handlowych, (tekst jedn. Dz.U. z 2019 r. poz. 505).

⁷³⁰ OSNKW 2014, nr 6, poz. 45.

innych ustaw, w oparciu o wyrażone w Konstytucji RP zasady zaskarżalności orzeczeń wydanych w pierwszej instancji oraz dwuinstancyjności postępowania sądowego, a następnie w drodze wnioskowania *per analogiam legis* ustalono tryb tego odwołania.

Sąd Najwyższy uznał, iż rozstrzygnięcie w przedmiocie kontrawencjonalizacji, o którym mowa w art. 50 ust. 1 ustawy z 27.09.2013 r., ma charakter *sui generis* sprawy w autonomicznym rozumieniu tego pojęcia wynikającym z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, a zatem powinno ono podlegać zaskarżeniu w trybie instancyjnym. Brak wskazania w przepisach ustawy, iż postanowienie w przedmiocie kontrawencjonalizacji podlega zaskarżeniu, został uznany przez Sąd Najwyższy za wypadek tzw. luki technicznej, tj. niezamierzonego przez ustawodawcę pominięcia, którą należało wypełnić w drodze wnioskowania *per analogiam legis*.

Przyjęcie przez Sąd Najwyższy nieprzewidzianego wprost w przepisach ustawy uprawnienia do wniesienia środka odwoławczego w oparciu o bezpośrednie odwołanie się do ogólnych zasad konstytucyjnych może jednak budzić wątpliwości co do tego, czy mieści się ono jeszcze w zakresie uprawnień do dokonywania wykładni przepisów prawa, a nie wkracza w kompetencje przynależne ustawodawcy. Zgodnie z treścią art. 7 Konstytucji RP organy władzy publicznej, a zatem również sądy, działają na podstawie i w granicach prawa, w związku z tym ich działania powinny być oparte na wyraźnie określonej normie kompetencyjnej⁷³¹.

W doktrynie wskazuje się, że możliwość przyjęcia, iż sądy mogłyby samodzielnie decydować o tym czy dana decyzja procesowa podlega zaskarżeniu jest nie do pogodzenia z zasadą trójpodziału władz, a także niesie za sobą zagrożenie związane z brakiem pewności prawa⁷³².

Wątpliwości dotyczyć mogą także i tego, na ile zasady prawa, nawet niebudzące wątpliwości co do ich obowiązywania, mogą stanowić samoistną podstawę rozstrzygnięcia.

Roli zasad prawa we wnioskowaniach prawniczych niewątpliwie nie można zaliczyć do zagadnień nieskomplikowanych i niekontrowersyjnych, choć dogmatyka prawa karnego procesowego od dawna dostrzegała ich szeroko rozumianą rolę interpretacyjną⁷³³.

⁷³¹ M. Klejnowska, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 15 listopada 2017 r., IV KS 5/17*, OSP 2018, nr 7-8, poz. 74, s. 109.

⁷³² M. Wąsek- Wiaderek, *Skutki wyroków Trybunału Konstytucyjnego „kreujących” środek odwoławczy w postępowaniu karnym. Analiza wykonania wyroku w sprawie K 30/11 przez sądy orzekające w sprawach karnych*, Ius Novum 2015, nr 3, s. 47, także *Samodzielność jurysdykcyjna sądu karnego wobec kompetencji Trybunału Konstytucyjnego i trybunałów europejskich*, Lublin 2012, s. 70 -73.

⁷³³ M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1984, s. 158.

W klasycznym ujęciu przyjmuje się, że interpretacyjna funkcja zasad prawa odnosi się do sytuacji, w których w przypadku konkurencyjnych norm, mogących stać się podstawą wnioskowania, należy przyjąć taką, która stanowi jednocześnie zasadę prawa⁷³⁴. Dopuszcza się także wnioskowanie z zasad prawa przy zastosowaniu analogii *legis*, uznając je jako środek służący wypełnianiu tzw. luk konstrukcyjnych, powstałych z tego powodu, iż ustawodawca pominął niektóre z postanowień niezbędnych do funkcjonowania czynności konwencjonalnej, np. nieokreślając trybu postępowania⁷³⁵. W doktrynie teorii i filozofii prawa dopuszcza się również wnioskowanie bezpośrednio w oparciu o zasady prawa, które przejawia pewne podobieństwo do wnioskowania z wykorzystaniem wnioskowania *per analogiam iuris*⁷³⁶. Wskazuje się przy tym, że wnioskowanie z zasad prawa budzi mniejsze zastrzeżenia niż wnioskowanie z wykorzystaniem wnioskowania *per analogiam iuris*, bowiem unika enigmatyczności przy odtwarzaniu wzorca oceny, którym w przypadku wnioskowania z zasad prawa jest właśnie owa, dość łatwo identyfikowalna zasada, zaś w przypadku wnioskowania z wykorzystaniem analogii *iuris* zespół norm, dla którego to zespołu upatruje się spójnego uzasadnienia aksjologicznego⁷³⁷. Jednocześnie, mimo dopuszczenia możliwości wnioskowania z odwołaniem się wyłącznie do zasad prawa jako jednej z metod wnioskowania prawniczego, wskazuje się, że bezpośrednia rola interpretacyjna zasad prawa we współczesnej polskiej kulturze prawnej nie ma większej doniosłości, bowiem brak jest takich zasad prawa, które wprost mogą zostać uznane za reguły interpretacyjne⁷³⁸. Wydaje się jednak, że taką regułą interpretacyjną, pozwalającą na wnioskowanie bezpośrednio z odwołaniem się do zasad prawa, jest, wyrażona w art. 8 ust. 2 Konstytucji RP, dyrektywa nakazująca bezpośrednie stosowanie jej przepisów, o ile sama Konstytucja nie stanowi inaczej. Należy jednak poczynić zastrzeżenie, że może mieć ona zastosowanie jedynie w odniesieniu do zasad prawa bezpośrednio zawartych w Konstytucji RP, które mogą być bezpośrednio stosowane. Tego charakteru nie mają jednak zasady zaskarżalności orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji oraz instancyjności postępowania sądowego, bowiem w odniesieniu do obu z nich Konstytucja odsyła do szczegółowych regulacji ustawowych⁷³⁹.

⁷³⁴ M. Zieliński, *Wykładnia prawa zasady - reguły - wskazówki*, Warszawa 2017, s. 263-265.

⁷³⁵ L. Morawski, *Wykładnia w orzecznictwie sądów*, Toruń 2002, s. 296 i n.

⁷³⁶ M. Zieliński, A. Munczewski, *Interpretacyjna rola zasad prawa...*, s. 781.

⁷³⁷ M. Zieliński, A. Munczewski, *Interpretacyjna rola zasad prawa...*, s. 781.

⁷³⁸ M. Zieliński, A. Munczewski, *Interpretacyjna rola zasad prawa...*, s. 782.

⁷³⁹ W odniesieniu do zasady zaskarżalności orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji odesłanie z art. 78 zdanie drugie Konstytucji RP pozwala na wprowadzenie ustawowych wyjątków oraz deleguje na rzecz ustawodawcy zwykłego uprawnienie do określenia trybu zaskarżenia, z kolei w odniesieniu do zasady

Analizowane orzeczenia Sądu Najwyższego mogłyby zatem zostać uznane za trafne i niekontrowersyjne jedynie wówczas, gdyby przepisy ustawy dopuszczały możliwość zaskarżenia postanowienia w przedmiocie zwolnienia z zakazu zajmowania określonego stanowiska we władzach spółki handlowej lub skrócenia jego okresu, bądź postanowienia w przedmiocie kontrawencjonalizacji, a nie określały jego formy i trybu (np. zaskarżenie poziome, czy też dewolutywne), jak również innych kwestii procesowych, związanych np. z forum wydania orzeczenia, doręczeniem jego odpisu, określeniem początku okresu od którego ma biec termin do jego zaskarżenia itp. W takim przypadku, poprzez wypełnienie luki konstrukcyjnej, posługując się wnioskowaniem *per analogiam legis*, możliwe byłoby odwołanie się do najbardziej zbliżonej charakterem prawnym instytucji procesowej, która określa sposób i formę odwołania.

Oprócz wskazanych wyżej orzeczeń Sądu Najwyższego, stanowiących wyraz nowatorskiego podejścia do interpretacyjnej funkcji zasad procesowych, należy wskazać także na grupę judykatów, w których Sąd Najwyższy odnosił się do skutków tzw. zakresowych wyroków Trybunału Konstytucyjnego, dotyczących zagadnień związanych z zaskarżalnością orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji oraz instancyjnością postępowania sądowego⁷⁴⁰. Chodzi w szczególności o wyroki Trybunału Konstytucyjnego z 5.07.2005 r., SK 26/04⁷⁴¹, 8.10.2013 r., K 30/11⁷⁴² oraz 26.11.2013 r., SK 33/12⁷⁴³.

W wyroku z 5.07.2005 r., SK 26/04, Trybunał Konstytucyjny stwierdził niezgodność art. 50 § 3 ustawy z 27.07.2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych w zakresie, w jakim nie przewidywał on możliwości zaskarżenia postanowienia o zamianie kary porządkowej grzywny na karę pozbawienia wolności, z art. 78 oraz art. 176 ust. 1 w zw. z art. 41 ust. 1 Konstytucji RP, odraczając jednocześnie wejście w życie wyroku do 30.06.2006 r.

W wyroku z 8.10.2013 r., K 30/11, Trybunał Konstytucyjny stwierdził z kolei niezgodność art. 81 § 1 k.p.k. w zakresie, w jakim nie przewidywał on sądowej kontroli zarządzenia

instancyjności postępowania sądowego w art. 176 ust. 2 Konstytucji RP zawarte zostało upoważnienie dla ustawodawcy zwykłego do określenia ustroju i właściwość sądów oraz postępowania przed nimi.

⁷⁴⁰ Zob. m.in. M. Florczak – Wątor, *Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego...*, s. 152 -157; K. Gonera, E. Łętowska, *Wieloaspektowość następstw stwierdzenia niekonstytucyjności*, PiP 2008, z. 5, s. 24; A. Kustra, *Wyroki zakresowe Trybunału Konstytucyjnego*, Przegląd Sejmowy, rok XIX - 4 (105) 2011, s. 60; także *Wznowienie postępowania w następstwie stwierdzenia niekonstytucyjności pominięcia prawodawczego*, [w:] *Skutki wyroków Trybunału Konstytucyjnego w sferze stosowania prawa*, red. M. Bernatt, J. Królikowski, M. Ziółkowski, Studia i Materiały Trybunału Konstytucyjnego, tom XLVIII, Warszawa 2013, s. 211; K. Osajda, *Koncepcja orzeczenia zakresowego a wątpliwości na tle skutków orzeczeń TK*, [w:] *Skutki wyroków Trybunału Konstytucyjnego w sferze stosowania prawa*, Studia i Materiały Trybunału Konstytucyjnego, Tom XLVIII, Warszawa 2013, s. 303; M. Wąsek – Wiaderek, *Skutki wyroków...*, s. 31-55.

⁷⁴¹ OTK-A 2005, nr 7, poz. 7.

⁷⁴² OTK-A 2013, nr 7, poz. 98.

⁷⁴³ OTK-A 2013, nr 8, poz. 124.

prezesa sądu o odmowie wyznaczenia obrońcy z urzędu dla oskarżonego, który złożył wnioski w trybie art. 78 § 1 k.p.k., z art. 42 ust. 2 w zw. z art. 45 ust. 1 oraz art. 78 Konstytucji RP, a także niezgodność art. 78 § 2 k.p.k. w zakresie, w jakim nie przewidywał on zaskarżenia postanowienia sądu o cofnięciu wyznaczenia obrońcy z urzędu, z art. 78 w zw. z art. 42 ust. 2 Konstytucji RP.

W wyroku z 26.11.2013 r., SK 33/12, Trybunał Konstytucyjny stwierdził natomiast niezgodność art. 426 § 2 k.p.k. w brzmieniu obowiązującym do dnia wejścia w życie ustawy z 20.01.2011 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego⁷⁴⁴ w zakresie, w jakim nie przewidywał on możliwości zaskarżenia postanowienia w przedmiocie kosztów nieopłaconej przez strony pomocy prawnej udzielonej z urzędu, zasądzonych po raz pierwszy przez sąd odwoławczy, z art. 78 w zw. z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP.

W zakresie skutków wywieranych przez orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego stwierdzające niekonstytucyjność pominięcia ustawodawczego w doktrynie prezentowane są zarówno stanowiska uznające, iż orzeczenia takie nie mogą powodować wprowadzenia nieprzewidzianej przez ustawę możliwości zaskarżenia orzeczenia⁷⁴⁵, jak również takie, które z wejściem w życie wyroku uznającego określone pominięcie za niezgodne z Konstytucją RP wiążą skutek normatywny, polegający na uzupełnieniu wskazanego pominięcia ustawodawczego w drodze wykładni wynikającej z orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego⁷⁴⁶.

Według drugiej grupy stanowisk, od ogłoszenia wyroku skutkującego obaleniem domniemania konstytucyjności kwestionowanego przepisu, aż do zmiany stanu prawnego, sądy powinny stosować wskazany w wyroku Trybunału Konstytucyjnego wzorzec konstytucyjny, wywodząc z niego brakującą treść normatywną⁷⁴⁷.

W postanowieniu z 27.10.2005 r., I KZP 37/05⁷⁴⁸, opowiadając się za brakiem dopuszczalności zaskarżenia postanowienia o zamianie kary porządkowej grzywny na karę pozbawienia wolności, wydanego na podstawie art. 50 § 3 u.s.p., w okresie odroczenia wejście w życie wyroku Trybunału Konstytucyjnego w sprawie SK 26/04, Sąd Najwyższy wyraził pogląd, że zakresowy wyrok Trybunału Konstytucyjnego nie może oznaczać wprowadzenia do systemu prawnego przepisu dopuszczającego możliwość wniesienia

⁷⁴⁴ Dz.U. Nr 48, poz. 246.

⁷⁴⁵ M. Florczak-Wątor, *Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego...*, s. 59–60.

⁷⁴⁶ A. Mączyński, *Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] Księga XX-lecia orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, red. M. Zubik, Warszawa 2006, s. 122.

⁷⁴⁷ S. Zabłocki, *Rozpoznawanie zażaleń na decyzje o zatrzymaniu*, Pal. 2005, nr 1–2, s. 228–229.

⁷⁴⁸ OSNKW 2005, nr 11, poz. 109.

zażalenia, w sytuacji gdy taka możliwość nie została wprost przewidziana przez ustawodawcę.

Poddając krytyce to stanowisko wskazywano, że odroczenie wejścia w życie wyroku Trybunału Konstytucyjnego nie uniemożliwiało Sądowi Najwyższemu zastosowania wykładni prokonstytucyjnej, czy wręcz bezpośredniego odwołania się do przepisów Konstytucji RP⁷⁴⁹. Podnoszono także, że wzorzec konstytucyjny, ustalony w wyroku Trybunału Konstytucyjnego w sprawie SK 26/04, pozwalał na samodzielne wywiedzenie prawa podmiotowego do zaskarżenia orzeczenia wydanego w pierwszej instancji, zwłaszcza w wypadku, gdy kwestionowane rozstrzygnięcie dotyczyło pozbawienia wolności⁷⁵⁰.

Odnosząc się do skutków wyroku Trybunału Konstytucyjnego w sprawie K 30/11, dotyczącego braku zaskarżalności zarządzenia prezesa sądu o odmowie wyznaczenia obrońcy z urzędu dla oskarżonego, który złożył wniosek w trybie art. 78 § 1 k.p.k., a także braku zaskarżalności postanowienia sądu o cofnięciu wyznaczenia obrońcy z urzędu, Sąd Najwyższy w postanowieniu z 30.12.2013 r., IV KZ 75/13⁷⁵¹ stwierdził, że wynikające z niego ustalenia pozwalają na przyjęcie zaskarżalności także postanowienia sądu o nieuwzględnieniu wniosku oskarżonego (skazanego) o ustanowienie obrońcy z urzędu złożonego na podstawie art. 78 § 1 k.p.k.

W postanowieniu z 13.08.2014 r., V KZ 27/14⁷⁵², Sąd Najwyższy wyraził natomiast pogląd, że wyrok Trybunału Konstytucyjnego w sprawie K 30/11, stwierdzający zakresową niekonstytucyjność art. 78 § 2 oraz art. 81 § 1 k.p.k., nie powoduje obowiązku odmiennej niż dotychczasowa interpretacji przepisu art. 426 § 2 k.p.k., określającego jakie postanowienia sądu odwoławczego mogą być zaskarżone zażaleniem i nie przewiduje takiej możliwości w odniesieniu do postanowienia w przedmiocie wyznaczenia obrońcy z urzędu bądź o cofnięciu wyznaczenia obrońcy. Sąd Najwyższy trafnie podkreślił, że decyzji procesowej o odmowie wyznaczenia obrońcy w postępowaniu odwoławczym lub o cofnięciu jego wyznaczenia nie należy traktować jako wydanej „w pierwszej instancji”. Pogląd wyrażony w postanowieniu Sądu Najwyższego w sprawie V KZ 27/14 spotkał się z aprobatą doktryny. Podkreślano, że mimo, iż argumentacja Trybunału Konstytucyjnego w sprawie K 30/11 nie ograniczała się do zapewnienia oskarżonemu prawa do korzystania

⁷⁴⁹ E. Łętowska, *Promieniowanie orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego na poszczególne gałęzie prawa*, [w:] *Księga XX-lecia orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, red. M. Zubik, Warszawa 2006, s. 363–365.

⁷⁵⁰ M. Wąsek – Wiaderek, *Skutki wyroków...*, s. 37, także *Samodzielność jurysdykcyjna...*, s. 126–127.

⁷⁵¹ Legalis nr 745474.

⁷⁵² Legalis nr 1034092.

z pomocy obrońcy w postępowaniu pierwszoinstancyjnym, to zawężenie skutków wyroku wynikało jednoznacznie z jego tezy, która nie obejmowała art. 426 § 2 k.p.k. i odnosiła się zakresowo wyłącznie do art. 78 § 2 i art. 81 § 1 k.p.k.⁷⁵³

O ile zatem w oparciu o argumentację zawartą w wyroku Trybunału Konstytucyjnego w sprawie K 30/11 i bezpośrednio stosowany art. 78 Konstytucji RP uprawnione było wywodzenie prawa do zaskarżania zarządzenia o odmowie wyznaczenia obrońcy bądź postanowienia o cofnięciu jego wyznaczenia w postępowaniu pierwszoinstancyjnym, to jednocześnie brak było podstaw do przyjęcia zaskarżalności tych rozstrzygnięć w sytuacji, gdy zostały one wydane przez sąd odwoławczy⁷⁵⁴.

Rozbieżności w orzecznictwie Sądu Najwyższego dotyczyły także skutków wyroku Trybunału Konstytucyjnego w sprawie K 30/11 w postępowaniu okołokasacyjnym oraz wznowieniowym.

W licznej i dominującej grupie orzeczeń Sąd Najwyższy zajmował trafne stanowisko, że z wyroku Trybunału Konstytucyjnego w sprawie K 30/11 nie można wyprowadzić wniosku o zaskarżalności zarządzenia o odmowie wyznaczenia obrońcy w celu sporządzenia kasacji, bowiem rozstrzygnięcie Trybunału Konstytucyjnego nie odnosiło się do art. 528 § 1 pkt 2 k.p.k.⁷⁵⁵, zwłaszcza, że zasadność niewyznaczenia obrońcy z urzędu celem ewentualnego sporządzenia kasacji może być przedmiotem kontroli w trybie rozpoznania zażalenia na zarządzenie o odmowie jej przyjęcia⁷⁵⁶.

W postanowieniu z 17.07.2014 r., V KZ 26/14⁷⁵⁷, Sąd Najwyższy zajął jednak stanowisko odmienne uznając, że „stwierdzenie przez Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 8.10.2013 r., K 30/11, zakresowej niekonstytucyjności art. 81 k.p.k., polegającej na braku możliwości wniesienia zażalenia na odmowę wyznaczenia oskarżonemu obrońcy z urzędu oznacza, że sam fakt, iż w świetle art. 459 § 2 *in fine* w związku z art. 466 § 1 k.p.k. zarządzenie nie jest zaskarżalne, nie ma tu aktualnie znaczenia. Jest to bowiem rozwiązanie niezgodne z Konstytucją RP, a sądy, dopóki nie dojdzie do odpowiedniej zmiany przepisów, w razie zdecydowania o takiej odmowie powinny wprost stosować przepisy ustawy zasadniczej dotyczące prawa oskarżonego do obrony, jak i możliwości zaskarżania

⁷⁵³ M. Wąsek – Wiaderek, *Skutki wyroków...*, s. 41.

⁷⁵⁴ M. Wąsek – Wiaderek, *Skutki wyroków...*, s. 41.

⁷⁵⁵ Zob. m.in. postanowienia SN: z 27.05.2014 r., V KZ 20/14, OSNKW 2014, nr 11, poz. 85; z 13.08.2014 r., V KZ 29/14, OSNKW 2015, nr 2, poz. 10; z 15.11.2017 r., IV KZ 30/17, Legalis nr 1692168; z 11.04.2018 r., IV KZ 14/18, Legalis nr 1781253; z 13.06.2018 r. IV KZ 26/18, Legalis nr 1793931; z 13.06.2018 r. IV KZ 33/18, Legalis nr 1793930; z 19.03.2019 r., IV KZ 6/19, Legalis nr 1885165.

⁷⁵⁶ Zob. m.in. postanowienia SN: z 27.05.2014 r., V KZ 16/14, OSNKW 2014, nr 10, poz. 79; z 27.05.2014 r., V KZ 20/14, OSNKW 2014, nr 11, poz. 85.

⁷⁵⁷ KZS 2014, nr 12, poz. 21.

pierwszoinstancyjnie wydanych decyzji procesowych wskazanych w tym orzeczeniu Trybunału”.

Odnosząc się do skutków wyroku Trybunału Konstytucyjnego w sprawie K 30/11 w postępowaniu wznowieniowym w postanowieniu z 10.12.2014 r., III KZ 93/14⁷⁵⁸, Sąd Najwyższy wyraził trafny pogląd, że nie kreuje on zaskarżalności decyzji procesowej o odmowie wyznaczenia obrońcy z urzędu celem sporządzenia wniosku o wznowienie postępowania bądź o cofnięciu jego wyznaczenia. Postępowanie wznowieniowe toczy się bowiem już po prawomocnym zakończeniu postępowania rozstrzygającego o winie i odpowiedzialności karnej oskarżonego za zarzucany czyn przestępczy, i ma na celu rozstrzygnięcie czy istnieją ustawowe podstawy do podważenia prawomocnego orzeczenia oraz wznowienia postępowania sądowego. Jego przedmiotem nie jest zatem rozstrzygnięcie „sprawy” w rozumieniu wynikającym z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP⁷⁵⁹.

Argumentacja przedstawiona w uzasadnieniu tego orzeczenia, iż do postępowania wznowieniowego nie ma zastosowania zasada dwuinstancyjności postępowania sądowego z art. 176 ust. 1 Konstytucji RP, stanowiła zatem rozwinięcie trafnej argumentacji wyrażonej w postanowieniu SN z 14.11.2011 r., V KZ 58/11⁷⁶⁰.

W postanowieniu z 14.11.2014 r., III KZ 86/14⁷⁶¹, Sąd Najwyższy stwierdził natomiast, że wyrok Trybunału Konstytucyjnego w sprawie K 30/11 miał charakter sygnalizacyjny i nie wywierał skutków określonych w art. 190 ust. 1 i 4 Konstytucji RP. Na poparcie wyrażonego poglądu Sąd Najwyższy odwołał się do tego fragmentu uzasadnienia wyroku Trybunału Konstytucyjnego, w którym wskazał on, że „przesądzając o konieczności stworzenia mechanizmu zaskarżalności rozstrzygnięć podejmowanych na podstawie art. 81 § 1 w zw. z art. 78 § 1 k.p.k. Trybunał Konstytucyjny nie wypowiedział się w tym miejscu o tym, jaki model ich weryfikacji należy stosować”.

Na brak bezpośredniego wpływu wyroku Trybunału Konstytucyjnego w sprawie K 30/11 wskazał także Sąd Najwyższy w postanowieniu z 10.12.2014 r., III KZ 93/14⁷⁶², podnosząc, że tryb kontroli zarządzenia o odmowie wyznaczenia przedstawiciela procesowego z urzędu w postępowaniu o wznowienie postępowania nie został przewidziany w sposób bezpośredni poprzez przyznanie odrębnego środka odwoławczego od negatywnej decyzji procesowej w tym przedmiocie, ale w sposób pośredni, poprzez

⁷⁵⁸ Legalis nr 1157288.

⁷⁵⁹ M. Wąsek – Wiaderek, *Skutki wyroków...*, s. 43.

⁷⁶⁰ OSNwSK 2011, nr 1, poz. 2100.

⁷⁶¹ OSNKW 2015, nr 4, poz. 31.

⁷⁶² Legalis nr 1157288.

możliwość zaskarżenia zarządzenia o odmowie przyjęcia wniosku o wznowienie postępowania z uwagi na niespełnienie wymogu jego sporządzenia i podpisania przez adwokata lub radcę prawnego.

Jednakże w postanowieniu z 13.03.2014 r., IV KZ 13/14⁷⁶³, Sąd Najwyższy zajął stanowisko odmienne, uznając, iż „stwierdzenie przez Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 8.10.2013 r., K 30/11, niekonstytucyjności braku w art. 81 k.p.k. możliwości zażalenia się na odmowę ustanowienia oskarżonemu obrońcy z urzędu oznacza, że sam fakt, iż w świetle art. 459 § 2 *in fine* w zw. z art. 466 § 1 k.p.k., nie jest to zarządzenie zaskarżalne, nie ma tu aktualnie znaczenia, gdyż rozwiązanie to jest niezgodne z Konstytucją RP, a sądy, dopóki nie dojdzie do odpowiedniej zmiany przepisów, w razie zdecydowania o takiej odmowie powinny wprost stosować przepisy ustawy zasadniczej dotyczące prawa oskarżonego do obrony, jak i możliwości zaskarżania pierwszoinstancyjnie wydanych decyzji procesowych wskazanych w tym orzeczeniu Trybunału”.

W orzeczeniu tym nie zawarto jednak argumentacji pozwalającej na uznanie zasadności stosowania wyroku Trybunału Konstytucyjnego w sprawie K 30/11 także do orzeczeń wydanych przez sąd odwoławczy. W uzasadnieniu postanowienia Sądu Najwyższego z 10.12.2014 r., III KZ 93/14, odnosząc się do rozstrzygnięcia wydanego w sprawie IV KZ 13/14 wskazano natomiast, że wyrażona przez Sąd Najwyższy teza miała charakter ogólny, „sprowadzający się do zalecenia stosowania przez sądy przepisów Konstytucji RP bezpośrednio (art. 8 ust. 2). Ponadto wypowiedziany pogląd dotyczy możliwości zaskarżenia decyzji wydanych w pierwszej instancji”.

Wskazać także należy na tą grupę orzeczeń Sądu Najwyższego, w których zasada instancyjności postępowania karnego zgodnie z dominującym orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego rozumiana jest w sposób formalny.

Do tej grupy orzeczeń należy zaliczyć m.in. uchwałę składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z 23.03.2011 r., I KZP 28/10⁷⁶⁴. W uzasadnieniu wskazanej uchwały Sąd Najwyższy stwierdził, że „dwuinstancyjność musi być interpretowana formalnie, a nie materialnie. Gwarancja wynikająca z art. 176 ust. 1 Konstytucji RP, zgodnie z którym postępowanie sądowe musi być co najmniej dwuinstancyjne, nie oznacza więc, że w odniesieniu do każdego rozstrzygnięcia zawartego w orzeczeniu sądu odwoławczego, które zawiera w

⁷⁶³ OSNKW 2014, nr 7, poz. 58.

⁷⁶⁴ OSNKW 2011, nr 4, poz. 30, z aprobowaną glosą J. Skorupki, OSP 2011, nr 10, poz. 100.

sobie element nowości w porównaniu z orzeczeniem poddawany takiej kontroli, musi być otwarta droga kontroli instancyjnej. Taka kontrola instancyjna ma być otwarta jedynie w stosunku do orzeczeń wydanych w pierwszej instancji, a nie w drugiej. Odmienne rozumienie gwarancji dwuinstancyjności oznaczałoby wszak, że jakakolwiek korekta orzeczenia pierwszoinstancyjnego dokonana przez sąd odwoławczy nie byłaby dopuszczalna, skoro orzeczenie sądu odwoławczego nie podlega kontroli odwoławczej”. Sąd Najwyższy słusznie podkreślił także, że zasada dwuinstancyjnego postępowania sądowego jest bezkierunkowa, w związku z czym nie może ona uzasadniać uprzywilejowania tylko jednej ze stron postępowania.

Przykładem orzeczenia, w którym zasada instancyjności postępowania karnego rozumiana jest w sposób formalny jest także wyrok z 15.11.2017 r., IV KS 5/17⁷⁶⁵, w którym Sąd Najwyższy stwierdził, że „standard konstytucyjny wynikający z przepisów art. 78 i art. 176 ustawy zasadniczej nie wymaga, by każde nowe, tj. odmienne od zapatrywania wyrażonego w pierwszej instancji, ustalenie sądu drugiej instancji, mogło być przedmiotem zaskarżenia. Co więcej, z obowiązującego brzmienia przepisu art. 437 § 2 k.p.k. jasno przebija intencja ustawodawcy zmierzająca do ograniczenia orzekania kasatoryjnego i uczynienia zasadą orzekania o charakterze reformatoryjnym. To ostatnie zaś z założenia oznacza dokonanie przez sąd drugiej instancji ustaleń faktycznych i prawnych odmiennych niż dokonane przez sąd pierwszej instancji. Dokonanie przez sąd odwoławczy odmiennej oceny faktycznej i prawnej (...), niż ta, która stała się podstawą orzeczenia sądu pierwszej instancji jest w pełni dopuszczalne i zasadne w świetle zasady dwuinstancyjności, a nadto niezbędne w świetle zasady szybkości procesu”.

4. Podsumowanie

Zasada instancyjności w postępowaniu administracyjnym, zarówno ogólnym, jak i sądowym, a także w postępowaniu cywilnym, rozumiana jest podobnie jak w postępowaniu karnym, tj. jako uprawnienie strony postępowania do poddania merytorycznej kontroli rozstrzygnięcia wydanego w pierwszej instancji, dotyczącego głównego przedmiotu postępowania, przez odrębny organizacyjnie sąd odwoławczy (organ drugiej instancji),

⁷⁶⁵ OSP 2018, nr 7-8, poz. 74, z aprobowaną glosą M. Klejnowskiej.

wyposażony w kompetencje pozwalające na dokonanie kontroli zaskarżonego orzeczenia i wydanie merytorycznego rozstrzygnięcia.

We wszystkich analizowanych procedurach nie wymaga się, aby od każdego ustalenia bądź rozstrzygnięcia, dokonanego po raz pierwszy przez sąd odwoławczy (organ drugiej instancji), przysługiwał środek odwoławczy. Przyjmuje się natomiast, że zasada instancyjności nie wyłącza uprawnień sądu odwoławczego (organu drugiej instancji) do dokonywania własnych, odmiennych od dokonanych w pierwszej instancji, ustaleń faktycznych. Podobnie zatem jak w ujęciu wynikającym z dominującego orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego ma ona wymiar formalny.

Dopełnieniem normatywnym zasady instancyjności postępowania, wywodzonej z art. 78 w zw. z art. 176 ust. 1, a pomocniczo także z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, są regulacje ustawowe określające ustrój i organizację sądów (organów) uprawnionych do rozpoznania sprawy w pierwszej i drugiej instancji, a także tryb postępowania odwoławczego.

We wszystkich analizowanych procedurach postępowanie odwoławcze oparte jest na modelu pełnej apelacji bądź zbliżonym do apelacyjnego. Wyjątek stanowi postępowanie sądoadministracyjne, w którym kontrola odwoławcza, oparta na modelu kontroli kasacyjnej, ma charakter kontroli formalnej. Także i w tym wypadku dochodzi jednak do rozszerzania zakresu merytorycznego orzekania przez sąd drugiej instancji.

Wspólną cechą zasady instancyjności w analizowanych procedurach jest dewolutywność. Należy jednak zwrócić uwagę na stopniowe ograniczanie wymogu dewolutywności w przypadku zaskarżalności rozstrzygnięć wydanych w pierwszej instancji w kwestiach wпадkowych, czego przykładem są ostatnie zmiany legislacyjne dotyczące zażalenia w procedurze cywilnej preferujące poziomy tryb zaskarżenia, co ma sprzyjać sprawności postępowania.

Interesująca jest także koncepcja wyrażana na gruncie ogólnego postępowania administracyjnego, zgodnie z którą dewolucja w układzie organizacyjnym zastępowana jest w coraz większym zakresie dewolucją w układzie personalnym, uznawaną za równoważną odwołaniu hierarchicznemu. To zatem nie organizacyjne podporządkowanie w relacji występującej pomiędzy organem pierwszej i drugiej instancji ma gwarantować rzetelność przeprowadzonej kontroli odwoławczej, ale ustawowo określone kompetencje kontrole, powierzone innemu organowi tego samego szczebla. W takim znaczeniu instancyjność ogólnego postępowania administracyjnego polegać może nie tyle na uprawnieniu do domagania się zainicjowania kontroli odwoławczej rozstrzygnięcia wydanego w pierwszej instancji przez organ wyższego szczebla, ale na uprawnieniu do

domagania się dwukrotnego merytorycznego rozpoznania sprawy przez dwa niezależne organy.

Analizując rozumienie zasady instancyjności postępowania w orzecznictwie Sądu Najwyższego w sprawach karnych stwierdzić należy, że ulegało ono podobnej ewolucji jak rozumienie jej w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego. Ujmowanie przez Sąd Najwyższy zasady instancyjności postępowania karnego w sposób materialny oraz upatrywanie w niej ograniczeń merytorycznego orzekania przez sąd drugiej instancji znajdowało częściowe uzasadnienie w obowiązującym poprzednio rewizyjnym modelu postępowania odwoławczego.

Szczególnie interesujące są te orzeczenia Sądu Najwyższego, w których odwołując się do interpretacyjnej funkcji zasady instancyjności postępowania wywodził z jej treści konieczność przyjęcia zaskarżalności określonych rozstrzygnięć incydentalnych. Trzeba jednak stwierdzić, że orzeczenia te mają w istocie charakter prawotwórczy, wykraczając poza rolę przynależną władzy sądowniczej. Stanowią one jednak próbę znalezienia remedium na błędy legislacyjne wynikające z częstych i obszernych nowelizacji przepisów postępowania karnego, prowadzących do sytuacji, które nie mogły zostać zaakceptowane z punktu widzenia zasady rzetelnego procesu.

Najnowsze orzeczenia Sądu Najwyższego dotyczące zasady instancyjności postępowania karnego zasługują na aprobatę i wpisują się w sposób rozumienia jej zarówno w dominującym orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego oraz Sądu Najwyższego na gruncie procedury cywilnej. Sąd Najwyższy słusznie przyjmuje, że z zasady instancyjności postępowania sądowego nie wynika wymóg zapewnienia możliwości zaskarżenia każdego rozstrzygnięcia sądu odwoławczego, które zawiera w sobie element nowości oraz nie ogranicza możliwości przeprowadzenia dowodów i dokonywania własnych ustaleń faktycznych, także odmiennych od dokonanych przez sąd pierwszej instancji.

Rozdział VI

Zasada instancyjności postępowania karnego a powiązane z nią zasady procesowe

1. Uwagi wprowadzające

Zasada instancyjności postępowania karnego pozostaje w ścisłej relacji z wieloma innymi zasadami procesu karnego. Polega ona zarówno na wzajemnym wzmacnianiu ich oddziaływania, wynikającym z częściowego krzyżowania się ich zakresów, jak i na pozornej sprzeczności w realizacji wyrażanych przez nie wartości.

Zmiana modelu postępowania odwoławczego dokonana ustawą z 27.09.2013 r. skłania do podjęcia próby ponownego spojrzenia na te relacje⁷⁶⁶.

Od 1.07.2015 r. postępowanie odwoławcze przestało pełnić przede wszystkim funkcję kontrolną, charakterystyczną dla modelu rewizyjnego oraz kasacyjnego, a przybrało postać kontrolno-rozpoznawczą, zbliżając się do modelu apelacyjnego⁷⁶⁷.

⁷⁶⁶ Zob. m.in. D. Świecki, *Reformatoryjne orzekanie w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania karnego*, PS 2014, nr 10, s. 8 i n.; A. Sakowicz, *Postępowanie dowodowe w postępowaniu apelacyjnym. Zarys problematyki*, [w:] *Obrońca i pełnomocnik w procesie karnym po 1 lipca 2015 r. Przewodnik po zmianach*, red. P. Wiliński, Warszawa 2015, s. 452 i n.; S. Steinborn, *Postępowanie dowodowe w instancji apelacyjnej w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, Prok. i Pr. 2015, nr 1–2, s. 149 i n.; P. Mirek, *Nowy model postępowania dowodowego przed sądem II instancji – aspekty praktyczne nowelizacji art. 452 k.p.k.*, *Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury* 2014, nr 2, s. 52 i n.; S. Zabłocki, *Między reformatoryjnością a kasacyjnością, między apelacyjnością a rewizyjnością – ku jakiemu modelowi zmierza postępowanie odwoławcze po zmianach kodeksowych w lat 2013–2015*, [w:] *Obrońca i pełnomocnik w procesie karnym po 1 lipca 2015 r. Przewodnik po zmianach*, red. P. Wiliński, Warszawa 2015, s. 431 i n.; M. Fingas, S. Steinborn, *Granice rozpoznania sprawy w instancji odwoławczej w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego z dnia 27 września 2013 r. i 20 lutego 2015 r.*, [w:] *Obrońca i pełnomocnik w procesie karnym po 1 lipca 2015 r. Przewodnik po zmianach*, red. P. Wiliński, Warszawa 2015, s. 488 i n.; W. Kociubiński, *Zakres orzekania sądu odwoławczego w świetle ustawy z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw*, *Wrocławskie Studia Sądowe* 2014, nr 1, s. 26 i n.; T. Grzegorzcyk, *Ku usprawnieniu postępowania apelacyjnego i szerszemu reformatoryjnemu orzekaniu przez sąd odwoławczy*, [w:] *Fiat iustitia perezat mundus. Księga jubileuszowa poświęcona Sędziemu Sądowi Najwyższego Stanisławowi Zabłockiemu z okazji 40-lecia pracy zawodowej*, red. P. Hofmański, Warszawa 2014, s. 145 i n.; P. Hofmański, *Nowy model postępowania odwoławczego w procesie karnym*, [w:] *Postępowanie odwoławcze w procesie karnym – u progu nowych wyzwań*, red. S. Steinborn, Warszawa 2016, s. 97 i n.

⁷⁶⁷ Szerzej o modelach i funkcjach postępowania odwoławczego zob. m.in. K. Mioduski, *Model postępowania rewizyjnego w polskim procesie karnym*, PiP 1968, z. 8-9, s. 293 i n.; M. Lipczyńska, *Model postępowania kontrolnego w k.p.k. z 1969 r.*, PiP 1971, z. 2, s. 298; A. Kaftal, *System środków odwoławczych w polskim procesie karnym (rozważania modelowe)*, Warszawa 1972, s. 13 i n.; Z. Doda, *Model postępowania odwoławczego w świetle kodeksu postępowania karnego*, [w:] *Problemy kodyfikacji prawa karnego*. Księga ku czci Profesora Mariana Cieślaka, red. S. Waltoś, Kraków 1993, s. 506 i n.; P. Hofmański, S. Zabłocki, *Dowodzenie w postępowaniu apelacyjnym i kasacyjnym - kwestie modelowe*, [w:] *Funkcje procesu karnego*. Księga jubileuszowa profesora Janusza Tylmana, red. T. Grzegorzcyk, Warszawa 2011, s. 467 i n.; R. Kmiecik, *Trójinstancyjny system apelacyjno-kasacyjny czy dwuinstancyjna hybryda rewizyjno-kasacyjna*, [w:] *Kierunki i stan reformy prawa karnego*, red. T. Bojarski, E. Skrętowicz, Lublin 1995, s. 69 i n.; D.

Sąd drugiej instancji stał się zatem również sądem merytorycznym, wyposażonym w szeroko zakreślone kompetencje do prowadzenia postępowania dowodowego co do istoty sprawy oraz do reformatoryjnego orzekania.

Zasada instancyjności postępowania karnego w ujęciu wynikającym z orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego wymaga zapewnienia stronie postępowania prawa do poddania kontroli orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji co do głównego przedmiotu postępowania, powierzenia przeprowadzenia tej kontroli sądowi wyższego rzędu oraz odpowiedniego ukształtowania procedury odwoławczej, gwarantującej rzetelne rozpoznanie sprawy i wydanie merytorycznego rozstrzygnięcia⁷⁶⁸.

Ścisły związek zasady instancyjności postępowania karnego z zasadami procesowymi mającymi zapewnić wydanie w postępowaniu odwoławczym merytorycznego rozstrzygnięcia opartego na prawdziwych ustaleniach faktycznych uwidacznia się przede wszystkim w ostatnim z wymienionych aspektów zasady instancyjności postępowania, tj. w odpowiednim ukształtowaniu procedury odwoławczej.

Do zasad procesowych służących zapewnieniu możliwości wydania w postępowaniu odwoławczym merytorycznego rozstrzygnięcia należy zaliczyć zasadę prawdy materialnej, zasadę bezpośredniości oraz zasadę swobodnej oceny dowodów. Zakładając obowiązek dążenia do oparcia rozstrzygnięcia sądu drugiej instancji na prawdziwych ustaleniach faktycznych oraz określając właściwe mechanizmy dojścia do tych ustaleń wszystkie one sprzyjają realizacji zasady trafnej reakcji karnej z art. 2 § 1 pkt 1 k.p.k., stanowiącej nadrzędny cel procesu karnego.

Zasada prawa do obrony, gwarantując oskarżonemu możliwość realizacji przysługujących mu uprawnień procesowych także w postępowaniu odwoławczym, służy m.in. zapewnieniu zgodności postępowania przed sądem drugiej instancji z wymogami rzetelnego procesu z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, art. 6 EKPCz oraz art. 14 MPPOiP.

Pozornie przeciwstawna zasadzie instancyjności postępowania karnego, zawarta w art. 2 § 1 pkt 4 k.p.k., zasada sprawności i szybkości postępowania, wymaga z kolei takiego ukształtowania procedury odwoławczej, aby przeprowadzenie kontroli i wydanie

Świecki, *Konstytucyjna zasada dwuinstancyjności postępowania sądowego a możliwość reformatoryjnego orzekania w instancji odwoławczej...*, s. 215 i n.; P. Wiliński, *Konstytucyjne uwarunkowania postępowania odwoławczego w procesie karnym*, [w:] *Postępowanie odwoławcze w procesie karnym - u progu nowych wyzwań*, red. S. Steinborn, Warszawa 2016, s. 102 i n.

⁷⁶⁸ Zob. m.in. wyroki TK: z 31.03.2009 r., SK 19/08, OTK-A 2019, nr 3, poz. 29; z 13.07.2009 r., SK 46/08, OTK-A 2009, nr 7, poz. 109.

merytorycznego rozstrzygnięcia przez sąd drugiej instancji nie prowadziło do nadmiernego przedłużenia postępowania.

Postępowanie odwoławcze jako kolejny etap procesu karnego skutkuje niewątpliwie przedłużeniem czasu trwania postępowania jako całości. Jego głównym celem jest wszakże poddanie kontroli rozstrzygnięcia wydanego przez sąd pierwszej instancji, mającej na celu wyeliminowanie błędów w zakresie dotyczącym zastosowania przepisów prawa materialnego za wyjątkiem sytuacji, gdy nie dotyczą one kwalifikacji prawnej czynu przypisanego oskarżonemu, a pomimo błędnej podstawy prawnej orzeczenie odpowiada prawu, błędów obejmujących ustalenia faktyczne przyjęte za podstawę orzeczenia oraz błędnego zastosowania przepisów postępowania, jeżeli błędne ustalenia faktyczne bądź uchybienia przepisom postępowania mogły mieć wpływ na treść zaskarżonego orzeczenia, jak również dokonanie kontroli zaskarżonego rozstrzygnięcia przez pryzmat rażącej niewspółmierności kary, środka karnego, nawiązki lub niesłusznego zastosowania albo niezastosowania środka zabezpieczającego, przypadku lub innego środka.

W zachowaniu właściwych relacji pomiędzy zasadami instancyjności oraz sprawności i szybkości postępowania ważną rolę odgrywa także zasada skargowości. Z tej perspektywy istotne jest zwłaszcza zagwarantowanie stronom postępowania szerokiej autonomii w dysponowaniu środkiem odwoławczym oraz ograniczenie do niezbędnego minimum aktywności sądu drugiej instancji w rozpoznawaniu sprawy z urzędu, poza zakreślonymi przez strony granicami zaskarżenia.

2. Zasada instancyjności postępowania karnego a zasada prawdy materialnej

Zasada prawdy materialnej określana jest także ogólnie jako „zasada prawdy” bez przeciwstawiania prawdy materialnej (rzeczywistej, obiektywnej) prawdzie formalnej (sądowej)⁷⁶⁹. Przez część przedstawicieli doktryny polskiego procesu karnego jest ona uznawana za jedną z naczelných, bądź wręcz za naczelną zasadę procesową⁷⁷⁰, a także wskazywana jako najwyższy cel procesu karnego⁷⁷¹.

⁷⁶⁹ Zob. m.in. W. Daszkiewicz, *Proces karny, Część ogólna*, Poznań 1996, s. 88; K. Marszał, S. Stachowiak, K. Zgrzyzek, *Proces karny*, Katowice 2003, s. 75; T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 54; J. Izydorczyk, *Prawda w procesie karnym*, Acta Universitatis Lodzianensis Folia Iuridica 2014, nr 73, s. 111.

⁷⁷⁰ Zob. m.in. M. Cieślak, *Zagadnienia dowodowe...*, s. 102; A. Murzynowski, *Istota i zasady...*, s. 110; S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2005, s. 212.

⁷⁷¹ S. Glaser, *Wstęp do nauki procesu karnego*, Warszawa 1928, s. 56 i n.

Zasada prawdy materialnej nie została w sposób bezpośredni wyrażona w przepisach Konstytucji RP ani w aktach prawa międzynarodowego. Wielu autorów upatruje jej konstytucyjnego umocowania w szeregu innych zasad konstytucyjnych, takich jak zasada demokratycznego państwa prawnego z art. 2, zasada praworządności z art. 7, zasada rzetelnego procesu z art. 45 ust. 1⁷⁷², zasada *nullum crimen sine lege* z art. 42 ust. 1 oraz zasada proporcjonalności z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP⁷⁷³. Wskazuje się także na konglomerat przepisów konstytucyjnych, z których zasada prawdy materialnej ma wynikać, tj. art. 2, art. 31 ust. 3, art. 42 ust. 1 i 3 oraz art. 175 Konstytucji RP⁷⁷⁴. Wyrażany jest również pogląd o braku potrzeby poszukiwania normatywnej podstawy obowiązywania zasady prawdy materialnej w przepisach Konstytucji RP, bowiem bardziej istotne jest wskazanie konstytucyjnych wartości, których realizacji zasada ta służy⁷⁷⁵. Na poziomie ustawowym zasada prawdy materialnej została sformułowana *expressis verbis* w art. 2 § 2 k.p.k., zgodnie z treścią którego podstawę wszelkich rozstrzygnięć powinny stanowić prawdziwe ustalenia faktyczne. Przez prawdziwość ustaleń faktycznych rozumie się powszechnie wynik zgodności osądu z rzeczywistym stanem rzeczy, którego ten osąd dotyczy (*veritas est adaequatio conformitas intellectus et rei*)⁷⁷⁶.

⁷⁷² S. Waltoś, *Zasada prawdy materialnej*, [w:] System prawa karnego procesowego, Tom III. Część 1, red. P. Wiliński, Warszawa 2014, s. 299; J. Grajewski, S. Steinborn, *Zasada prawdy materialnej jako granica upraszczania procesu karnego*, [w:] Zasada prawdy materialnej, Materiały z konferencji, Krasieczyn 15-16 października 2005 r., Kraków 2006, s. 209; B. Nita, A. Świątłowski, *Kontraduktoryjny proces karny* (między prawdą materialną a szybkością postępowania), PiP 2012, z. 1, s. 38; Ł. Chojniak, *O zasadzie prawdy materialnej w procesie karnym w świetle przepisów Konstytucji RP*, PiP 2013, z. 9, s. 22 i n.; R. A. Stefański, *Przyszły model postępowania przygotowawczego*, Ius Novum 2009, nr 1, s. 31; P. Kardas, *Garść refleksji o standardzie rzetelnego procesu w kontekście zasady prawdy materialnej oraz konstrukcji czynności sądowych w postępowaniu przygotowawczym*, [w:] Rzetelny proces karny. Materiały konferencji naukowej, Trzebiezowice 17-19 września 2009 r., Warszawa 2010, s. 167 i n.

⁷⁷³ A. Sakowicz, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Legalis/el. 2018, teza 7 do art. 2.

⁷⁷⁴ J. Jodłowski, *Zasada prawdy materialnej w postępowaniu karnym*, Warszawa 2015, s. 421.

⁷⁷⁵ P. Wiliński, *Konstytucyjne podstawy zasady prawdy materialnej – pomiędzy karnoprosesowymi a konstytucyjnymi koncepcjami ujęcia prawdy*, [w:] Pojęcie, miejsce i znaczenie prawdy w polskim procesie karnym, red. K. Kremens, J. Skorupka, Wrocław 2013, s. 41 i n.

⁷⁷⁶ Definicja prawdy jako zgodności myśli z rzeczywistością sformułowana przez Arystotelesa i upowszechniona przez Tomasza z Akwinu w *Summa contra gentiles* została następnie powszechnie przyjęta jako w sposób najtrafniejszy oddająca istotę tego pojęcia – zob. W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii. Filozofia starożytna i średniowieczna*. Tom I, Warszawa 2005; A. Tarski, *Pojęcie prawdy w językach nauk dedukcyjnych*, Warszawa 1933, s. 4 i n.; J. Zajadło, *Teoretyczno – i filozoficzno – prawne pojęcie prawdy*, [w:] Pojęcie, miejsce i znaczenie prawdy w polskim procesie karnym, red. K. Kremens, J. Skorupka, Wrocław 2013, s. 20; S. Śliwiński, *Polski proces*, Warszawa 1948, s. 111; A. Murzynowski, *Istota i zasady...*, s. 114; S. Waltoś, *Naczelné zasady procesu karnego...*, s. 13.; J. Izdorczyk, *Prawda w procesie karnym...*, s. 111; T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2014, s. 82; R. Kmiecik, w Skrętowicz, *Proces karny. Część ogólna*, Warszawa 2009, s. 84; K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2013, s. 90.

Twierdzenie, że w toku procesu karnego możliwe jest ustalenie prawdy obiektywnej stanowi jednak wyłącznie wyraz projekcji określonego modelu idealizacyjnego⁷⁷⁷. Z uwagi na ograniczenia faktyczne i prawne ustalenia dokonane w procesie karnym mogą przyjąć bowiem jedynie postać najwyższego możliwego prawdopodobieństwa, nie zaś pewności⁷⁷⁸.

W charakteryzujących się pragmatyzmem rozwiązań procesowych systemach prawa *common law* właśnie z uwagi na świadomość ograniczeń procesu poznawczego właściwy standard w dowodzeniu wyrażany jest poprzez formułę *beyond a reasonable doubt*, czyli brak racjonalnych wątpliwości⁷⁷⁹.

Wynikający z art. 2 § 2 k.p.k., skierowany do organów postępowania karnego obowiązek („powinność”), aby podstawę wszelkich ustaleń faktycznych stanowiły prawdziwe ustalenia faktyczne, należy zatem rozumieć jako zobowiązanie do dążenia do możliwie maksymalnego ustalenia prawdy, przy uwzględnieniu ograniczeń zarówno natury faktycznej jak i normatywnej. Zasada prawdy materialnej ma zatem charakter optymalizacyjny, zakładający obowiązek jej realizacji w możliwie najszerszym zakresie, określając także cel, jakim powinno kierować się postępowanie karne⁷⁸⁰.

Na płaszczyźnie normatywnej ograniczenia możliwości realizacji zasady prawdy materialnej wynikają zarówno z innych zasad procesu karnego, takich jak zasada prawa do obrony, *zasada in dubio pro reo*, *zakaz reformationis in peius*, prawomocność materialna związana z zakazem *ne bis in idem*, jak i z szeregu zakazów dowodowych, zawartych m.in. w art. 178, art. 178a, art. 179, art. 180 § 1, art. 182 § 1, art. 183 oraz art. 199 k.p.k.

Słusznie wskazuje się przy tym, że brak jakichkolwiek ograniczeń w dochodzeniu do prawdy wiązałyby się z zagrożeniem dla innych istotnych wartości chronionych prawem, takich jak prywatność, ochrona prawnie chronionych tajemnic, bezpieczeństwo państwa, działanie organów władzy publicznej na podstawie i w granicach prawa⁷⁸¹.

⁷⁷⁷ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego*. Komentarz. Tom I, Warszawa 2007, s. 36: „prawda absolutna jest w ogóle niepoznawalna, to zaś oznacza, że organy procesowe mogą jedynie ukształtować sąd o rzeczywistości, który jest jej bliższy lub dalszy”; także M. Cieślak, *Zagadnienia dowodowe...*, s. 111.

⁷⁷⁸ J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, Warszawa 1988, s. 190 i n.; M. Cieślak, *Zagadnienia dowodowe...*, s. 49-50; T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2014, s. 82.

⁷⁷⁹ S. Waltoś, *Zasada prawdy materialnej*, [w:] System prawa karnego procesowego. Tom III. Część 1, red. P. Wiliński, Warszawa 2014, s. 292.

⁷⁸⁰ J. Jodłowski, *Zasada prawdy materialnej w postępowaniu karnym*, Warszawa 2015, s. 421.

⁷⁸¹ M. Cieślak, *Polska procedura karna*, Warszawa 1971, s. 326; W. Daszkiewicz, *Proces karny. Część ogólna*, Poznań 1995, s. 84; K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2013, s. 107; R. Kmiecik, E. Skrętowicz, *Proces karny. Część ogólna*, Kraków 2002, s. 94; S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys Systemu*, Warszawa 2018, s. 227 i n.; D. Gruszecka, K. Kremens, K. Nowicki, J. Skorupka, *Proces karny*, Warszawa 2018, s. 187.

Ograniczenia faktyczne w realizacji zasady prawdy materialnej wynikają natomiast z pośredniego charakteru sądowego procesu poznawczego oraz redukcyjnego mechanizmu dowodzenia w dochodzeniu do prawdy.

Opis wzajemnych relacji pomiędzy zasadą prawdy materialnej, a zasadą instancyjności postępowania karnego musi uwzględniać wskazane wyżej ograniczenia. Przyznanie stronie postępowania prawa do zainicjowania kontroli odwoławczej rozstrzygnięcia wydanego przez sąd pierwszej instancji w głównym przedmiocie postępowania, mającej na celu weryfikację trafności przyjętych ustaleń faktycznych i dokonanie ich korekty, wzmacnia realizację zasady prawdy materialnej w procesie karnym⁷⁸².

Dyrektywa wynikająca z art. 2 § 2 k.p.k., nakazująca dążenie do oparcia rozstrzygnięcia na prawdziwych ustaleniach faktycznych, w postępowaniu odwoławczym doznaje jednak dalej idących ograniczeń normatywnych, niż w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji. Wynikają one z zasady dyspozycyjności, uzależniającej uruchomienie procedury odwoławczej od decyzji uprawnionego podmiotu, a także z zakresu rozpoznania sprawy przez sąd drugiej instancji, limitowanego poprzez granice zaskarżenia oraz granice merytorycznego orzekania przez sąd drugiej instancji.

Jednym z takich ograniczeń jest, wynikający z zakazu *reformationis in peius* z art. 434 § 1 k.p.k., brak możliwości oparcia rozstrzygnięcia sądu drugiej instancji na prawdziwych ustaleniach faktycznych przy rozpoznawaniu apelacji wniesionej wyłącznie na korzyść oskarżonego, jeżeli miałyby one być mniej korzystne dla oskarżonego, niż ustalenia dokonane przez sąd pierwszej instancji⁷⁸³.

Kolejnym ograniczeniem zasady prawdy materialnej w postępowaniu apelacyjnym jest, wynikający z art. 447 § 5 k.p.k., zakaz podnoszenia w apelacji od wyroków wydanych w trybach konsensualnych zarzutu błędu w ustaleniach faktycznych przyjętych za podstawę orzeczenia, związanego z treścią zawartego porozumienia, nawet jeżeli mógł on mieć wpływ na treść wyroku⁷⁸⁴. Co do zasady zatem ustalenia faktyczne dotyczące wyroków

⁷⁸² M. Fingas, *Orzekanie reformatoryjne...*, s. 104; J. Kasiński, *Zasada prawdy materialnej*, [w:] Meritum. Postępowanie karne, red. D. Świecki, Warszawa 2019, s. 92.

⁷⁸³ M. Klejnowska, *Zasada prawdy materialnej w postępowaniu odwoławczym*, [w:] *Zasada prawdy materialnej*, red. Z. Sobolewski, G. Artymiak, Kraków 2006, s. 258.

⁷⁸⁴ Ograniczenie normatywne apelacji od wyroku wydanego w trybie porozumienia procesowego w postaci braku możliwości podnoszenia zarzutu rażącej niewspółmierności kary, środka karnego, nawiązki lub niesłusznego zastosowania albo niezastosowania środka zabezpieczającego, przypadku lub innego środka, nie odnosi bezpośrednio do zasady prawdy materialnej jako dotyczącej ustaleń faktycznych. Zob. także A. Bułat, M. Roślawska, *Zaskarżalność ustaleń faktycznych w wyrokach wydanych w trybie art. 343 k.p.k. oraz art. 387 k.p.k. a zasada prawdy materialnej*, [w:] *Postępowanie dowodowe w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, red. A. Lach, Toruń 2014, s. 189.

wydanych w trybie porozumień procesowych nie mogą podlegać kontroli i weryfikacji sądu drugiej instancji. Częściowego złagodzenia ograniczenia zasady prawdy materialnej w tym zakresie można upatrywać w obowiązku uwzględnienia w kontroli odwoławczej przesłanki rażącej niesprawiedliwości z art. 440 k.p.k. W razie przyjęcia, że utrzymanie w mocy wyroku wydanego w trybie konsensualnym byłoby rażąco niesprawiedliwe, sąd drugiej instancji jest uprawniony do jego zmiany na korzyść oskarżonego, albo - w sytuacji określonej w art. 437 § 2 zdanie drugie k.p.k. - uchylenia, niezależnie od granic zaskarżenia i podniesionych zarzutów. Stwierdzenie rażącej niesprawiedliwości orzeczenia otwiera zatem sądowi odwoławczemu możliwość weryfikacji ustalonego stanu faktycznego także w przypadku wyroków wydanych w trybach porozumień procesowych⁷⁸⁵.

Nie stanowi natomiast ograniczenia zasady prawdy materialnej w postępowaniu odwoławczym zakaz *ne peius* z art. 454 § 1 k.p.k. Obligując w określonych sytuacjach sąd drugiej instancji do wydania orzeczenia kasatoryjnego nie wyłącza on bowiem możliwości dokonania prawdziwych ustaleń faktycznych podczas ponownego rozpoznania sprawy w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji⁷⁸⁶.

Wyrazem prymatu zasady prawdy materialnej w postępowaniu odwoławczym są z kolei unormowania pozwalające na wyjście poza granice zaskarżenia, co ma miejsce w sytuacjach wskazanych w art. 435 (dobrodziejstwo cudzego środka odwoławczego) oraz w art. 440 k.p.k. (stwierdzenie rażącej niesprawiedliwości wyroku). Pozostałe przypadki pozwalające na orzekanie przez sąd drugiej instancji poza granicami zaskarżenia, wskazane w art. 439 § 1 oraz w art. 455 k.p.k., odnoszą się bowiem do ściśle określonych przesłanek prawnych.

Realizacji zasady prawdy materialnej w postępowaniu odwoławczym służą unormowania określające sposób i zakres przeprowadzania postępowania dowodowego, stanowiąc mechanizmy i narzędzia wykorzystywane w dochodzeniu do prawdziwych ustaleń faktycznych.

Możliwość ustalenia prawdy materialnej w postępowaniu przed sądem drugiej instancji zależeć będzie także od przyjętego modelu postępowania odwoławczego (apelacyjny, kasacyjny, rewizyjny), wpływającego następnie na określenie charakteru tego postępowania (kontrolne bądź rozpoznawcze), możliwości przeprowadzenia w postępowaniu odwoławczym dowodów (brak możliwości przeprowadzania dowodów co

⁷⁸⁵ O ograniczeniach zasady instancyjności postępowania związanych z zaskarżalnością wyroków wydanych w trybach konsensualnych zob. także rozdział VII, pkt. 3.4.

⁷⁸⁶ M. Klejnowska, *Zasada prawdy materialnej...*, s. 324; M. Fingas, *Orzekanie reformatoryjne...*, s. 107.

do istoty sprawy, ograniczona do wyjątkowych sytuacji możliwość przeprowadzenia dowodów, pełna możliwość przeprowadzenia dowodów w postępowaniu odwoławczym, włącznie z możliwością powtórzenia dowodów przeprowadzonych w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji, możliwość przeprowadzenia dowodu jedynie na wniosek bądź również z urzędu), a także od obowiązywania w postępowaniu odwoławczym prekluzji dowodowej.

W modelu postępowania odwoławczego obowiązującym do 1.07.2015 r. sąd drugiej instancji, który był uprawniony do przeprowadzenia kontroli rozstrzygnięcia wydanego przez sąd pierwszej instancji zarówno co do ustaleń faktycznych, jak i kwestii prawnych, nie prowadził postępowania dowodowego co do istoty sprawy. Jedynie w wyjątkowych wypadkach, w zakresie niezbędnym dla dokonania kontroli materiału dowodowego zgromadzonego w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji, a także w celu weryfikacji zasadności zarzutów zawartych w środku odwoławczym, mógł przeprowadzić dowód na rozprawie apelacyjnej, jeżeli miałyby się to przyczynić do przyspieszenia postępowania, a nie było konieczne przeprowadzenie na nowo przewodu sądowego w całości lub w znacznej części. Uzasadnienia dla ograniczenia postępowania dowodowego w instancji odwoławczej do wyjątkowych wypadków, z wyłączeniem możliwości przeprowadzania dowodów co do istoty sprawy, w powiązaniu z szeroko zakreślonymi zakazami merytorycznego orzekania wynikającymi z reguły *ne peius*, upatrywano między innymi w konstytucyjnej zasadzie dwuinstancyjności postępowania sądowego⁷⁸⁷. Zasada dwuinstancyjności postępowania w ujęciu formalnym nie wyklucza jednak możliwości dokonywania nowych, a także odmiennych od dokonanych w postępowaniu pierwszoinstancyjnym, ustaleń faktycznych, jak również wyciągania odmiennych wniosków i odmiennej oceny prawnej, jeśli są one uzasadnione w świetle zgromadzonego materiału procesowego⁷⁸⁸. Nie wymaga ona zatem dwukrotnego badania każdego ustalenia dokonanego przez sąd w trakcie postępowania, w szczególności poddania kontroli ustaleń dokonanych po raz pierwszy przez sąd odwoławczy.

Przyjęcie formalnego rozumienia zasady instancyjności postępowania karnego stanowiło jeden z istotnych argumentów w dyskusji o potrzebie poszerzenia możliwości

⁷⁸⁷ Zob. wyrok SN z 18.03.2010 r., III KK 26/10, OSNwSK 2010, poz. 570; także P. Pojnar, *Prawo sądu odwoławczego do własnych ustaleń faktycznych...*, s. 710 i n.; W. Hermeliński, B. Nita, *Orzekanie reformatoryjne...*, s. 59.

⁷⁸⁸ Wyrok TK z 30.10.2012 r., SK 20/11, OTK-A 2012, nr 9, poz. 110.

reformatoryjnego orzekania przez sąd odwoławczy⁷⁸⁹. Wskazywano na rozdzwięk pomiędzy prawem sądu odwoławczego do merytorycznego rozstrzygnięcia sprawy, a jego uprawnieniami do przeprowadzenia dowodów i bezpośredniego poznania faktów stanowiących podstawę rozstrzygnięcia⁷⁹⁰. Zwiększenie uprawnień sądu odwoławczego do merytorycznego orzekania oraz do przeprowadzenia postępowania dowodowego także co do istoty sprawy niewątpliwie wzmacnia realizację zasady prawdy materialnej. W poprzednio obowiązującym modelu postępowania odwoławczego uchylenie zaskarżonego wyroku w celu przeprowadzenia nowego dowodu co do istoty sprawy, bądź ponownego przeprowadzenia dowodu, który był już przeprowadzony przed sądem pierwszej instancji, oddalało w czasie jego przeprowadzenie, skutkując zwykle obniżeniem wartości dowodu. Nie wymaga szczegółowego uzasadnienia teza, że upływ czasu oddziałuje negatywnie na rzetelność relacji świadków oraz wartość poznawczą innych dowodów, zwłaszcza w razie nieodwracalnej zmiany warunków do ich przeprowadzenia.

W obecnie obowiązującym modelu postępowania odwoławczego uprawnienie sądu drugiej instancji do przeprowadzenia postępowania dowodowego limitowane jest poprzez stwierdzenie niecelowości przeprowadzania dowodów z przyczyn uzasadniających uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania (art. 452 § 2 pkt 1 w zw. z art. 437 § 2 zdanie drugie k.p.k.), ograniczoną prekluzją dowodową (art. 452 § 2 pkt 2 k.p.k.), za wyjątkiem sytuacji, gdy okoliczność, która ma być udowodniona w granicach rozpoznania sprawy przez sąd odwoławczy, ma istotne znaczenie dla ustalenia czy został popełniony czyn zabroniony, czy stanowi on przestępstwo i jakie, czy czyn zabroniony został popełniony w warunkach, o których mowa w art. 64 lub art. 65 k.k., lub czy zachodzą warunki od orzeczenia pobytu w zakładzie psychiatrycznym na podstawie art. 93g k.k. (art. 452 § 3 k.p.k.), a także poprzez powiązanie zakresu postępowania dowodowego z zakresem rozpoznania sprawy przez sąd odwoławczy (art. 433 § 1 w zw. z art. 170 § 1 pkt 2 k.p.k.).

Do uchylenia zaskarżonego wyroku i przekazania sprawy sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania może dojść wyłącznie w następujących wypadkach:

⁷⁸⁹ T. Grzegorzczak, *Podstawowe kierunki projektowanych zmian procedury karnej*, PiP 2012, z. 11, s. 26; P. Hofmański, S. Zabłocki, *Dowodzenie w postępowaniu apelacyjnym i kasacyjnym – kwestie modelowe*. [w:] *Funkcje procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tyłmana*, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2011, s. 475.

⁷⁹⁰ P. Rogoziński, *Postępowanie dowodowe na rozprawie apelacyjnej w sprawach karnych*, *Studia Prawnicze* 2010, nr 1, s. 160 i n.; A. Sakowicz, *Postępowanie dowodowe w postępowaniu apelacyjnym. Zarys problematyki*, [w:] *Obrońca i pełnomocnik w procesie karnym po 1 lipca 2015 r. Przewodnik po zmianach*, red. P. Wiliński, Warszawa 2015, s. 452 i n.

1. wystąpienia jednej z bezwzględnych przyczyn odwoławczych z art. 439 § 1 k.p.k.;
2. konieczności skazania oskarżonego, wobec którego sąd pierwszej instancji wydał wyrok uniewinniający lub umarzający postępowanie (art. 454 § 1 k.p.k.);
3. konieczności przeprowadzenia na nowo przewodu sądowego w całości.

O ile pierwsza z przyczyn kasatoryjnych nie nasuwa większych wątpliwości interpretacyjnych, o tyle zakres postępowania dowodowego przed sądem drugiej instancji w razie stwierdzenia zakazu merytorycznego orzekania wynikającego z zakazu *ne peius*, jak również „konieczności przeprowadzenia na nowo przewodu w całości”, były przedmiotem rozbieżnej wykładni, znajdującej wyraz także w orzecznictwie Sądu Najwyższego. W odniesieniu do zakazu *ne peius* z art. 454 § 1 k.p.k. prezentowano między innymi stanowisko, iż rozpoznając apelację od wyroku uniewinniającego sąd odwoławczy nie ma obowiązku prowadzenia postępowania dowodowego w zakresie koniecznym do weryfikacji uchybień i braków postępowania pierwszoinstancyjnego, gdyż i tak musiałby wydać orzeczenie kasatoryjne⁷⁹¹.

Według drugiej grupy poglądów uchylenie wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania sądowi pierwszej instancji z uwagi na zakaz *ne peius* może nastąpić dopiero wówczas, gdy po usunięciu przez sąd odwoławczy stwierdzonych uchybień, np. poprzez uzupełnienie postępowania dowodowego lub dokonanie zgodnej z wymogami wskazanymi w art. 7 k.p.k. oceny dowodów, zachodzi podstawa do wydania wyroku skazującego⁷⁹². Takie stanowisko zostało ostatecznie przyjęte w rozstrzygającej rozbieżności w orzecznictwie uchwale Sądu Najwyższego z 20.09.2018 r., I KZP 10/18⁷⁹³. W literaturze wskazuje się jednak, że nałożenie na sąd odwoławczy obowiązku stanowczego wyrażenia poglądu o potrzebie wydania w danej sprawie wyroku skazującego, mimo wynikającej z art. 8 k.p.k. zasady samodzielności jurysdykcyjnej sądu ponownie rozpoznającego sprawę, może prowadzić do powstania u oskarżonego wątpliwości co do możliwości uzyskania bezstronnego rozstrzygnięcia⁷⁹⁴.

W odniesieniu do przesłanki „konieczności prowadzenia na nowo przewodu w całości” przyjmowano, że wydanie wyroku kasatoryjnego nie może być uzasadnione

⁷⁹¹ Postanowienia SN: z 21.11.2017 r., III KS 8/17, LEX nr 2428758; z 16.05.2018 r., V KS 7/18, LEX nr 2500563; z 16.05.2018 r., V KS 9/18, LEX nr 2500565; z 11.04.2018 r., IV KS 7/18, LEX nr 2499850.

⁷⁹² Wyroki SN: z 27.07.2017 r., IV KS 2/17, OSNKW 2018, nr 5, poz. 35; z 10.08.2017 r., III KS 5/17, LEX nr 2340594; z 14.03.2018 r., IV KS 4/18, OSNKW 2018, nr 7, poz. 51; z 12.07.2017 r., III KS 4/17, LEX nr 2341782; z 23.08.2018 r., V KS 16/18, LEX nr 2538860.

⁷⁹³ OSNKW 2018, nr 11, poz. 73.

⁷⁹⁴ Ł. Chojniak, *O bezstronności sądu na przykładzie postępowania odwoławczego – wybrane uwagi*, [w:] *Istota i zasady procesu karnego 25 lat później. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Murzynowskiego*, red. M. Rogacka – Rzewnicka, H. Gajewska – Kraczkowska, Warszawa 2020, s. 46.

jedynie potrzebą dokonania odmiennej oceny dowodów przeprowadzonych przed sądem pierwszej instancji⁷⁹⁵. Prezentowane było także stanowisko przeciwne, uznające konieczność ponownej oceny wszystkich przeprowadzonych dowodów za wystarczający powód uchylenia zaskarżonego orzeczenia⁷⁹⁶. Zgodnie z trzecim stanowiskiem, które zostało ostatecznie przyjęte przez Sąd Najwyższy w uchwale z 22.05.2019 r., I KZP 3/19⁷⁹⁷, za „konieczność przeprowadzenia na nowo przewodu w całości” uznano naruszenie przez sąd pierwszej instancji przepisów prawa procesowego, skutkujące nierzetelnością prowadzonego postępowania, w stopniu uzasadniającym potrzebę powtórzenia (przeprowadzenia na nowo) wszystkich czynności procesowych.

Stwierdzenie występowania jednej z przesłanek uchylenia wyroku z art. 437 § 2 zdanie drugie k.p.k. uznawane było za samodzielną podstawę oddalenia wniosku dowodowego przez sąd drugiej instancji. Przyjmowano także, że podstawę oddalenia wniosku dowodowego w związku z koniecznością wydania orzeczenia kasatoryjnego można wyprowadzić z ogólnej przesłanki zawartej w art. 170 § 1 pkt 2 k.p.k., tj. stwierdzenia braku znaczenia dowodu dla rozstrzygnięcia sprawy. Uzasadnienia dla oddalenia wniosku dowodowego wykraczającego poza podniesione w środku odwoławczym zarzuty, jako niemającego znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy, upatrywano także w wynikającym z art. 433 § 1 k.p.k. powiązaniu zakresu postępowania dowodowego z zakresem rozpoznania sprawy przez sąd drugiej instancji⁷⁹⁸.

Realizacja zasady prawdy materialnej w postępowaniu odwoławczym uzależniona jest również od zakresu kontroli odwoławczej oraz zakresu merytorycznego orzekania przez sąd drugiej instancji, związanego z wprowadzonym ustawą z 11.03.2016 r. zwolnieniem strony nieprofesjonalnej prawniczo z obowiązku formułowania zarzutów odwoławczych.

⁷⁹⁵ Wyroki SN: z 10.07.2019 r., IV KS 17/19, LEX nr 2694639; z 26.09.2018 r., IV KS 14/18, LEX nr 2580175; z 12.09.2017 r., III KS 7/17, LEX nr 2390685; z 12.07.2017 r., III KS 4/17, LEX nr 2341782; z 9.12.2016 r., IV KS 5/16, LEX nr 2165596; uchwała SN z 22.05.2019 r., I KZP 3/19, OSNKW 2019, nr 6, poz. 31; postanowienie SN z 23.05.2017 r., III KS 2/17, LEX nr 2298284.

⁷⁹⁶ Wyrok SN z 9.10.2018 r., III KS 20/18, LEX nr 2580179; postanowienie SN z 21.11.2017 r., III KS 8/17, LEX nr 2428758.

⁷⁹⁷ OSNKW 2019, nr 6, poz. 31; także postanowienie SN z 23.01.2019 r., III KS 34/18, OSNKW 2019, nr 3, poz. 17; D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, LEX/el. 2019, teza 24 do art. 437.

⁷⁹⁸ D. Świecki, *Zakres postępowania dowodowego w instancji odwoławczej*, [w:] *Postępowanie odwoławcze w procesie karnym - u progu nowych wyzwań*, red. S. Steinborn, Warszawa 2016, s. 287; M. Fingas, S. Steinborn, *Granice rozpoznania sprawy w instancji odwoławczej w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego z dnia 27 września 2013 r. i 20 lutego 2015 r.*, [w:] *Obrońca i pełnomocnik w procesie karnym po 1 lipca 2015 r. Przewodnik po zmianach*, red. P. Wiliński, Warszawa 2015, s. 488 i n.; uzasadnienie projektu ustawy z 11.03.2016 r., druk sejmowy z 27.01.2016 r., nr 207, s. 10.

W wypadku wniesienia przez taką stronę środka odwoławczego niezawierającego zarzutów zakres kontroli odwoławczej wyznaczany jest poprzez granice zaskarżenia oraz podstawy do orzekania poza tymi granicami w wypadkach wskazanych w art. 435, art. 439 § 1, art. 440 i art. 455 k.p.k. Jednoczesne uchylenie wskazaną ustawą zakazu podnoszenia przez strony w kasacji zarzutu naruszenia art. 440 k.p.k. przywróciło aktualność prezentowanej w orzecznictwie Sądu Najwyższego jeszcze na gruncie Kodeksu postępowania karnego z 1969 r. ekstensywnej wykładni tego przepisu, zgodnie z którą kierując się właśnie prymatem zasady prawdy materialnej, sąd odwoławczy ma obowiązek zbadania sprawy pod względem merytorycznym i prawnym nie tylko w granicach środka odwoławczego, ale także niezależnie od tych granic z urzędu, w celu stwierdzenia, czy nie zachodzi rażąca niesprawiedliwość wyroku, a w szczególności czy nie zaistniała potrzeba orzeczenia na korzyść oskarżonego pod kątem wystąpienia każdej ze względnych przyczyn odwoławczych⁷⁹⁹.

Obowiązek przeprowadzenia kontroli odwoławczej zaskarżonego orzeczenia poza granicami zaskarżenia wzmacnia znaczenie zasady prawdy materialnej na tym etapie procesu.

3. Zasada instancyjności postępowania karnego a zasada bezpośredniości

Z analizowaną w poprzednim podrozdziale zasadą prawdy materialnej związana jest ściśle zasada bezpośredniości. Obie te zasady służą bowiem ustaleniu prawdy. O ile jednak celem zasady prawdy materialnej jest oparcie rozstrzygnięcia na prawdziwych ustaleniach faktycznych, o tyle zasada bezpośredniości, jako metoda realizacji tego celu, określa sposób przeprowadzenia dowodów, zapewniający ustalenie najbardziej zbliżonej do prawdy podstawy faktycznej rozstrzygnięcia⁸⁰⁰.

Zasada bezpośredniości nie została bezpośrednio zdefiniowana w żadnym przepisie prawnym. Jej obowiązywanie wyprowadza się w związku z tym z szeregu przepisów określających wyjątki od obowiązku bezpośredniego przeprowadzania dowodów. Przyjmuje się zatem, że jest ona zasadą skodyfikowaną, choć prawnie niezdefiniowaną⁸⁰¹.

⁷⁹⁹ Wyrok SN z 29.05.1973 r., V KRN 118/73, OSNKW 1973, nr 12, poz. 155.

⁸⁰⁰ H. Paluszkiwicz, *Zasada bezpośredniości*, [w:] System prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego. Tom III. Część 2, red. P. Wiliński, Warszawa 2014, s. 1013, 1106-107.

⁸⁰¹ D. Świecki, *Bezpośredniość czy pośredniość...*, s. 21. Niekiedy zasadę bezpośredniości zalicza się także do kategorii zasad prawnie nieskodyfikowanych jako niewyrażoną wprost w określonym przepisie, ale wynikającą z grupy przepisów lub ich całokształtu, tworząc z punktu widzenia przedmiotu zasady harmonijną

W najbardziej ogólnym ujęciu stanowi ona dyrektywę skierowaną do organów procesowych, a w głównej mierze do sądu rozpoznającego sprawę, nakazującą oparcie ustaleń faktycznych w miarę możliwości na dowodach pierwotnych, z jednoczesnym unikaniem zastępowania ich dowodami pochodnymi⁸⁰². Maksymalne zbliżenie organu procesowego do faktu głównego ogranicza możliwość jego zniekształcenia, co może wystąpić w sytuacji, kiedy pomiędzy organem procesowym, a ustalonym faktem pojawiają się dodatkowe ogniwa. Nie oznacza ona natomiast obowiązku bezpośredniego zetknięcia się organu procesowego z ustalonym faktem. Sędziowskie poznanie faktu i okoliczności popełnienia przestępstwa może być tylko poznaniem pośrednim, opartym wyłącznie na środkach dowodowych⁸⁰³. Sytuacja, w której sędzia byłby świadkiem czynu, którego popełnienie zarzuca się oskarżonemu, stanowi okoliczność uzasadniająca wyłączenie go z mocy ustawy od rozpoznawania sprawy na podstawie art. 40 § 1 pkt 4 k.p.k.

W doktrynie procesu karnego do najistotniejszych cech zasady bezpośredniości najczęściej zalicza się: obowiązek orzekania wyłącznie w oparciu o dowody przeprowadzone na rozprawie, obowiązek bezpośredniego zetknięcia się przez sąd z dowodami, a także prymat oparcia rozstrzygnięcia na dowodach pierwotnych, z ograniczeniem możliwości korzystania z dowodów pochodnych do tych sytuacji, w których kontakt z dowodem pierwotnym okaże się niemożliwy lub znacznie utrudniony⁸⁰⁴.

Wskazuje się, że zasada bezpośredniości w pełnym zakresie adresowana jest przede wszystkim do sądu pierwszej instancji, jako do tego organu, który w celu dokonania ustaleń faktycznych stanowiących podstawę merytorycznego rozstrzygnięcia przeprowadza postępowanie dowodowe⁸⁰⁵.

całość - zob. m.in. S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2016, s. 217; T. Nowak, *Zasada bezpośredniości w polskim procesie karnym*, Poznań 1971, s. 51.

⁸⁰² M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1973, s. 327; A. Gaberle, *Dowody w sądowym procesie karnym*, Kraków 2007, s. 76.

⁸⁰³ M. Cieślak, *Zagadnienia dowodowe...*, s. 185; H. Paluszkiwicz, *Zasada bezpośredniości...*, s. 1010.

⁸⁰⁴ Zob. m.in. M. Cieślak, *Zagadnienia dowodowe...*, s. 186; T. Nowak, *Zasada bezpośredniości...*, s. 45 i n.; R. Kmiecik, *Prawo dowodowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2008, s. 80; J. Tylman, *Zasada bezpośredniości na tle zmian w polskim prawie karnym procesowym*, [w:] Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdry, red. J. Skorupka, Warszawa 2009, s. 125; D. Świecki, *Bezpośredniość czy pośredniość...*, s. 22-23; tenże *Zasada bezpośredniości*, [w:] Meritum. Postępowanie karne, red. D. Świecki, Warszawa 2019, s. 109-110. W literaturze procesowej prezentowane jest także stanowisko uznające za elementy zasady bezpośredniości jedynie dyrektywy nakazujące bezpośrednie zetknięcie się przez sąd z dowodami, a także prymat oparcia orzeczenia na dowodach pierwotnych z ograniczeniem korzystania z dowodów pochodnych - zob. S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2009, s. 269; H. Paluszkiwicz, *Pierwszoinstancyjne wyrokowanie merytoryczne poza rozprawą w polskim procesie karnym*, Warszawa 2008, s. 240 i n.

⁸⁰⁵ D. Świecki, *Bezpośredniość czy pośredniość...*, s. 21; tenże *Zasada bezpośredniości...*, s. 108.

W istocie jednak zasada bezpośredniości rozciąga się na wszystkie etapy procesu, w których dochodzi do kształtowania podstawy faktycznej rozstrzygnięcia. Siła jej oddziaływania w postępowaniu odwoławczym powinna być zatem tym większa, w im większym zakresie sąd drugiej instancji uprawniony jest do dokonywania ustaleń faktycznych i przeprowadzania dowodów co do istoty sprawy⁸⁰⁶.

W rewizyjnym modelu postępowania odwoławczego sąd drugiej instancji nie był uprawniony do przeprowadzania postępowania dowodowego co do istoty sprawy. Jedynie w wyjątkowych wypadkach, stwierdzając potrzebę uzupełnienia materiału dowodowego zgromadzonego w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji, mógł on bezpośrednio przeprowadzić dowód na rozprawie odwoławczej, jeżeli miałyby się to przyczynić do przyspieszenia postępowania, a nie było konieczne przeprowadzenie na nowo przewodu sądowego w całości lub w znacznej części. Wskazywano, że główny cel postępowania odwoławczego, przejawiający się przede wszystkim w realizacji funkcji kontrolnej, nie wymaga w tym stadium postępowania realizacji zasady bezpośredniości⁸⁰⁷. W wyłączeniu możliwości przeprowadzenia przez sąd drugiej instancji dowodów co do istoty sprawy upatrywano zadekretowanej ustawowo pośredniości postępowania odwoławczego. Weryfikacja prawidłowości zaskarżonego rozstrzygnięcia dokonywana była bowiem głównie w oparciu o dowody przeprowadzone przed sądem pierwszej instancji, utrwalone protokolarnie w aktach sprawy⁸⁰⁸. Ograniczony zakres postępowania dowodowego przed sądem odwoławczym zawęził zatem zakres oddziaływania na tym stadium procesu karnego zasady bezpośredniości⁸⁰⁹.

Zmiana modelu postępowania odwoławczego z rewizyjnego na zbliżony do apelacyjnego, dokonana ustawą z 27.09.2013 r., powoduje konieczność weryfikacji tego stanowiska i odmiennego spojrzenia na obowiązywanie zasady bezpośredniości w postępowaniu przed sądem drugiej instancji.

Analizę zakresu realizacji zasady bezpośredniości w postępowaniu odwoławczym należy jednak poprzedzić kilkoma uwagami natury ogólnej w związku ze zmianą przepisów dotyczących postępowania dowodowego, wynikającą z ustawy z 19.07.2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw⁸¹⁰. Wskazaną

⁸⁰⁶ M. Fingas, *Orzekanie reformatoryjne...*, s. 130.

⁸⁰⁷ T. Nowak, *Zasada bezpośredniości...*, s. 193.

⁸⁰⁸ D. Świecki, *Bezpośredniość czy pośredniość...*, s. 263.

⁸⁰⁹ M. Klejnowska, *Ograniczenia sądu odwoławczego...*, s. 386; J. Izydorczyk, *Granice orzekania...*, s. 103 i n.

⁸¹⁰ Dz.U. 2019 r., poz. 1694.

nowelizacją ograniczono wymóg bezpośredniego przeprowadzenia dowodów w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji do dowodów osobowych. Dopuszczono także możliwość ujawnienia przez odczytanie protokołów obejmujących zeznania świadka, gdy przewodniczący zaniechał jego wezwania na podstawie art. 350a k.p.k. (art. 391 § 1 k.p.k.). W przypadku dowodów rzeczowych obowiązek ich sprowadzenia na rozprawę, jeżeli nie stoją temu na przeszkodzie właściwości dowodów, ograniczono do sytuacji, kiedy wnosi o to strona lub sąd uzna to za niezbędne (art. 395 k.p.k.). Ustawą z 19.07.2019 r. wprowadzono również domniemanie zapoznania się przez strony postępowania oraz sąd z treścią podlegających odczytaniu protokołów i dokumentów, które nie zostały odczytane na rozprawie, bez konieczności ich szczegółowego wskazywania. Domniemanie to opiera się na założeniu, że protokoły i dokumenty znajdujące się w aktach sprawy, obejmujące dowody wnioskowane w akcie oskarżenia przez oskarżyciela, wskazane w uwzględnionym przez sąd wniosku dowodowym stron, a także dopuszczone z urzędu, są znane zarówno sądowi, jak i stronom postępowania, w związku z czym mogą stanowić podstawę ustaleń faktycznych (art. 405 § 2 i 3 k.p.k.).

W postępowaniu pierwszoinstancyjnym zasada bezpośredniości doznaje zatem coraz dalej idących ograniczeń na rzecz pośredniości.

Przechodząc do oceny zakresu obowiązywania zasady bezpośredniości w postępowaniu odwoławczym należy wskazać, że w modelu apelacyjnym reguły przeprowadzenia dowodów przed sądem drugiej instancji powinny być takie same jak w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji, zaś w modelu rewizyjnym zasada bezpośredniości odnosi się przede wszystkim do postępowania pierwszoinstancyjnego, jako tego stadium procesu, na którym dokonywane są ustalenia faktyczne.

W modelach mieszanych, łączących w sobie zarówno cechy modelu rewizyjnego, jak i apelacyjnego, obowiązywanie zasady bezpośredniości w postępowaniu odwoławczym będzie zróżnicowane w zależności od relacji pomiędzy funkcją kontrolną, a rozpoznawczą tego postępowania. Przewaga funkcji kontrolnej postępowania odwoławczego pozwala na dopuszczenie w większym zakresie możliwości oceny prawidłowości rozstrzygnięcia w oparciu o dowody i protokoły znajdujące się w aktach sprawy. Przewaga funkcji rozpoznawczej wymaga z kolei szerszej realizacji zasady bezpośredniości, zwłaszcza wówczas, gdy sąd odwoławczy dokonuje odmiennych ustaleń faktycznych i rozstrzyga sprawę reformatoryjnie.

Za w znacznej mierze aktualne należy zatem uznać poglądy wyrażane w doktrynie oraz orzecznictwie Sądu Najwyższego na gruncie modelu postępowania odwoławczego

obowiązującego do 1.07.2015 r., iż prawo sądu drugiej instancji do wydania orzeczenia reformatoryjnego nie oznacza przekreślenia obowiązującej w polskim procesie karnym zasady bezpośredniości. Odmienna ocena dowodów przeprowadzonych przed sądem pierwszej instancji będzie uzasadniona i dopuszczalna w postępowaniu odwoławczym bez uzupełnienia przewodu sądowego jedynie wtedy, gdy dowody te mają jednoznaczną wymowę, a ich ocena przez sąd pierwszej instancji jest oczywiście błędna⁸¹¹. W razie uznania, że dokonana przez sąd pierwszej instancji ocena dowodów osobowych budzi zastrzeżenia, sąd odwoławczy powinien uzupełnić przewód sądowy poprzez bezpośrednie przesłuchanie świadków⁸¹². Bez uzupełnienia przewodu sądowego nie może on bowiem dokonać odmiennej, niż sąd pierwszej instancji, oceny dowodów, jeżeli nie wykaże przekonująco, że była ona nieprawidłowa i wynikała z naruszenia określonych przepisów postępowania⁸¹³.

W obecnie obowiązującym modelu postępowania odwoławczego, w związku z ograniczoną jedynie do wypadków wskazanych w art. 437 § 2 zdanie drugie k.p.k. możliwością uchylenia zaskarżonego wyroku, nieobejmującą jednak konieczności ponownego przeprowadzenia dowodu, zastrzeżenia sądu *ad quem* dotyczące poprawności oceny dowodów przeprowadzonej przez sąd pierwszej instancji, zgodnie z zasadą bezpośredniości powinny skutkować rozważeniem potrzeby ponownego przeprowadzenia kwestionowanego dowodu⁸¹⁴. Nie można bowiem pogodzić tezy o obowiązywaniu w postępowaniu odwoławczym zasady pośredniości z jednoczesnym wyposażeniem sądu drugiej instancji w szerokie uprawnienia do dokonywania odmiennych ustaleń faktycznych oraz reformatoryjnego orzekania.

Ścisła zależność pomiędzy wymogiem bezpośredniego przeprowadzania dowodów przez sąd odwoławczy, a jego uprawnieniami do reformatoryjnego orzekania występuje także w analizowanych porównawczo systemach prawnych, tj. opartych na modelu apelacyjnym procedurach francuskiej i niemieckiej (w procedurze niemieckiej odnoszonym do

⁸¹¹ Zob. m.in. Z. Świda-Łagiewska, *Zasada swobodnej oceny dowodów w polskim procesie karnym*, Wrocław 1983, s. 322 i n.; A. Gaberle, *Funkcje kontroli instancyjnej w procesie karnym (zagadnienia podstawowe)*, [w:] Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa ku czci prof. Zbigniewa Dody, red. A. Gaberle, S. Waltoś, Kraków 2000, s. 28–29; wyroki SN: z 5.06.2000 r., IV KKN 310/99, Legalis nr 326773; z 5.04.2002 r., III KK 35/02, Legalis nr 59522.

⁸¹² Wyroki SN: z 8.12.1973 r., V KRN 449/73, OSNKW 1974, nr 5, poz. 99; z 7.03.1979 r., V KRN 31/79, OSNPG 1980, nr 2, poz. 27; z 5.06.2000 r., IV KKN 417/99, Legalis nr 326799; z 9.01.2001 r., V KKN 461/00, Legalis nr 51008.

⁸¹³ Wyrok SN z 5.06.2000 r., IV KKN 310/99, Legalis nr 326773.

⁸¹⁴ Zob. także M. Fingas, *Orzekanie reformatoryjne...*, s. 133-134.

odwołania - „*Berufung*”), a także w mieszanej, z dominującymi cechami apelacyjności, procedurze włoskiej.

W obowiązującym we francuskiej procedurze karnej modelu postępowania odwoławczego sąd drugiej instancji w granicach zakreślonych apelacją rozpoznaje ponownie sprawę zarówno w zakresie ustaleń faktycznych, jak i kwestii prawnych. Postępowanie dowodowe przed sądem drugiej instancji obejmuje w związku z tym ponowne przesłuchanie oskarżonego oraz przeprowadzenie dowodów, które były już przeprowadzone przed sądem pierwszej instancji, a także umożliwia przeprowadzenie dowodów nowych. Jest ono natomiast mniej sformalizowane niż postępowanie dowodowe przed sądem pierwszej instancji, dopuszczając odstępstwa na rzecz pośredniości. W razie braku możliwości bezpośredniego przesłuchania świadka przed sądem odwoławczym odczytuje się protokoły jego zeznań złożonych w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji. Prokurator może także sprzeciwić się bezpośredniemu przesłuchaniu świadka, który został już przesłuchany w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji.

Niemiecka apelacja, podobnie jak francuska, zakłada - w granicach zaskarżenia - ponowne przeprowadzenie dowodów, które zostały przeprowadzone przed sądem pierwszej instancji, a także dowodów nowych. Wymagane jest przy tym przesłuchanie naocznych świadków przestępstwa, chyba że bezpośrednio przeprowadzenie tego dowodu, lub dowodu z opinii biegłych, nie jest to konieczne dla merytorycznego rozpoznania sprawy. Protokoły przesłuchania świadków i biegłych sporządzone w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji mogą także zostać odczytane za zgodą prokuratora i oskarżonego. Rewizja z kolei, w przeciwieństwie do apelacji, stanowi sformalizowany środek odwoławczy i może być oparta jedynie na zarzutach dotyczących naruszenia przepisów prawa. W postępowaniu rewizyjnym nie ma zatem zastosowania zasada bezpośredniości.

We włoskiej procedurze karnej sąd odwoławczy co do zasady nie powtarza postępowania dowodowego przeprowadzonego przed sądem pierwszej instancji ani nie przeprowadza nowych dowodów. Ustawa procesowa dopuszcza jednak szereg wyjątków od tej reguły. Do przeprowadzenia postępowania dowodowego w postępowaniu odwoławczym może bowiem dojść na zawarty w apelacji uzasadniony wniosek strony, wskazujący na konieczność ponownej oceny dowodów przeprowadzonych przed sądem pierwszej instancji, bądź na ujawnienie nowych dowodów, a także gdy sąd odwoławczy uzna, że dotychczas zebrany materiał dowodowy nie jest wystarczający dla rozstrzygnięcia sprawy oraz gdy nowe dowody ujawniły się lub powstały dopiero po wydaniu zaskarżonego wyroku. Sąd odwoławczy może również dopuścić nowe dowody z urzędu, jeżeli uzna to

za absolutnie konieczne. Ma on też obowiązek przeprowadzenia postępowania dowodowego podczas rozpoznawania apelacji prokuratora od wyroku uniewinniającego, w której podnoszone są zarzuty dotyczące oceny zeznań.

Postępowanie odwoławcze oparte na modelu pełnej apelacji, bądź modelu mieszanym zbliżonym do apelacyjnego, wiąże się zatem z obowiązkiem pełniejszej realizacji zasady bezpośredniości przed sądem drugiej instancji⁸¹⁵.

Dopuszczenie w szerokim zakresie możliwości oparcia się przez sąd odwoławczy na dowodach przeprowadzonych w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji z dokonaniem ich odmiennej oceny i wyciągnięciem z nich odmiennych wniosków pozostaje w sprzeczności z zasadą bezpośredniości. Ustalenia sądu pierwszej instancji, dokonane w oparciu o bezpośrednio przeprowadzone ustne dowody (wyjaśnienia oskarżonego, zeznania świadków, opinie biegłych), ocenione zgodnie w własnym przekonaniu, nie mogą być w sposób pełny miarodajnie skontrolowane przez sąd drugiej instancji. Przeprowadzając taką kontrolę, wbrew dyrektywom wynikającym z zasad ustności i bezpośredniości, sąd odwoławczy opiera się bowiem jedynie na dokumentach zawartych w aktach sprawy oraz uzasadnieniu wyroku sądu pierwszej instancji. Wyrażając wątpliwość co do wartości takiej kontroli wskazuje się również nie bez racji na brak jasnych i obiektywnych kryteriów, w oparciu o które sąd odwoławczy miałby oceniać prawidłowość rozumowania sądu pierwszej instancji⁸¹⁶.

Zawarte w art. 7 k.p.k. kryteria swobodnej oceny dowodów, obejmujące zasady logicznego rozumowania oraz wskazania wiedzy i doświadczenia życiowego, jedynie w ograniczonym zakresie pozwalają sądowi odwoławczemu na dokonanie kontroli prawidłowości oceny dowodów przeprowadzonych przed sądem pierwszej instancji, zwłaszcza w odniesieniu do dowodów ze źródeł osobowych. Opierając się na zapisie protokołu rozprawy sąd drugiej instancji nie może bowiem uwzględnić zachowania przesłuchiwanego. Nie może ocenić spontaniczności wypowiedzi, mimiki, zdenerwowania, interakcji ze stronami postępowania, a także szeregu innych okoliczności pozwalających na właściwszą ocenę wiarygodności relacji, niż stanowiący jej odzwierciedlenie zapis protokołu rozprawy, zawierający często inne słownictwo, pomijający kontekst i poboczne wątki wypowiedzi oraz pytania stron. Przeprowadzenie pełnej, obiektywnej i miarodajnej kontroli

⁸¹⁵ Zob. także D. Świecki, *Zasada bezpośredniości w postępowaniu odwoławczym*, [w:] *Istota i zasady procesu karnego 25 lat później. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Murzynowskiego*, red. M. Rogacka – Rzewnicka, H. Gajewska – Krackowska, Warszawa 2020, s.466.

⁸¹⁶ C. Roxin, *Strafverfahrenrecht...*, s. 400.

prawidłowości oceny dowodów i wynikających z nich ustaleń faktycznych w oparciu o zapis protokołu nie jest po prostu możliwe⁸¹⁷.

W jeszcze szerszym zakresie na dysonans ten wskazywał S. Glaser twierdząc, że obowiązywanie zasady bezpośredniości powinno wyłączać bądź znacznie ograniczać możliwość odwołania się do sądu wyższej instancji w zakresie dotyczącym winy i ustaleń faktycznych, bowiem nawet mimo ponownego przeprowadzenia dowodów sąd odwoławczy i tak będzie sądem gorzej poinformowanym, choćby tylko z powodu upływu czasu od zdarzenia powodującego obniżenie ich wartości⁸¹⁸.

Jako jeden ze sposobów rozwiązania tego dylematu trafnie wskazuje się na wynikający z art. 147 § 2b k.p.k., względnie obligatoryjny obowiązek utrwalania przebiegu rozprawy za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk albo obraz i dźwięk, chyba że nie jest to możliwe ze względów technicznych⁸¹⁹. Możliwość zapoznania się z nagraniem obejmującym przeprowadzone przed sądem pierwszej instancji dowody ze źródeł osobowych zapewnia nieporównanie większe spektrum kryteriów oceny ich wiarygodności i rzetelności, niż lektura protokołu rozprawy.

Przy pozostawieniu protokołu rozprawy w dotychczasowym kształcie, wynikającym z art. 148 § 2 k.p.k., obawy o długość czasu poświęconego przez sędziów orzekających w sądach odwoławczych na zapoznanie się ze sprawą nie muszą być zasadne. Nie zawsze przecież dla przeprowadzenia kontroli rozstrzygnięcia wydanego przez sąd pierwszej instancji wymagane będzie odtworzenie zapisu obrazu i dźwięku obejmującego całość postępowania przed sądem pierwszej instancji, a jedynie tych jego fragmentów, które obejmują dowody kwestionowane w apelacji oraz te, których ocena wymaga kontroli z urzędu. Wartość tak przeprowadzonej kontroli odwoławczej jest z pewnością nieporównanie wyższa, niż kontrola prawidłowości ustaleń faktycznych dokonywana jedynie w oparciu o protokoły i dowody zawarte w aktach sprawy.

Zapoznanie się z nagraniem obejmującym przeprowadzenie dowodu nie stanowi wprawdzie jego bezpośredniego przeprowadzenia, ale niewątpliwie ma mniej pośredni charakter, niż zapoznanie się z tym dowodem poprzez lekturę protokołu obejmującego jego przeprowadzenie.

⁸¹⁷ W tym zakresie warto powołać także uchwałę 7 sędziów SN z 23.03.1999 r., III CZP 59/98, OSNC 1999, nr 7-8, poz. 124. Mimo, iż odnosi się ona do procedury cywilnej, to zawarta w jej uzasadnieniu argumentacja, dotycząca obowiązywania zasady bezpośredniości w modelach rewizyjnym i apelacyjnym ma charakter uniwersalny.

⁸¹⁸ S. Glaser, *Wstęp do nauki procesu karnego*, Warszawa 1928, s. 91; K. Sychta, *Względna przyczyna odwoławcza...*, s. 161.

⁸¹⁹ M. Fingas, *Orzekanie reformatoryjne...*, s. 134 i n.

Kontakt sądu odwoławczego z utrwalonym za pomocą urządzeń rejestrujących obraz i dźwięk przebiegiem postępowania dowodowego przed sądem pierwszej instancji określić można, używając oksymoronu, jako wyraz bezpośredniości ograniczonej.

Przy bezwarunkowej realizacji obowiązku wynikającego z art. 147 § 2b k.p.k. wymóg bezpośredniego przeprowadzenia dowodu w postępowaniu odwoławczym mógłby zostać ograniczony do sytuacji ujawnienia nowego dowodu, potrzeby dodatkowego wyjaśnienia kwestii, które nie były przedmiotem postępowania przed sądem pierwszej instancji, bądź ewentualnej konfrontacji, wymagającej wyjaśnienia istniejących sprzeczności.

4. Zasada instancyjności postępowania karnego a zasada swobodnej oceny dowodów

Zasada swobodnej oceny dowodów zakłada, aby dokonując oceny przeprowadzonych dowodów i wyciągając z nich wnioski organ postępowania kierował się wewnętrznym przekonaniem nie będąc ograniczonym ścisłymi regułami prawnymi, tak jak ma to miejsce na gruncie stanowiącej jej przeciwieństwo zasady legalnej oceny dowodów⁸²⁰.

Zasada swobodnej oceny dowodów pozostaje w ścisłym związku z zasadą prawdy materialnej. Prawdziwe ustalenia faktyczne, stanowiące podstawę wszelkich rozstrzygnięć w procesie karnym, mogą bowiem zostać dokonane jedynie w warunkach swobodnej oceny dowodów⁸²¹. Stanowi ona zatem metodę dochodzenia organu postępowania do przekonania o wiarygodności, bądź niewiarygodności przeprowadzonych dowodów⁸²².

Swobodna ocena dowodów może przybrać postać zarówno oceny kontrolowanej, zakładającej istnienie określonych przez prawo kryteriów oceny, jak i niekontrolowanej, opierającej się na pełnym zaufaniu do podmiotu, który tej oceny dokonuje⁸²³.

Zasada swobodnej i niekontrolowanej oceny dowodów obowiązuje m.in. w postępowaniu przed sądem przysięgłych we francuskiej procedurze karnej. Stosownie do art. 353 CPP przysięgli oceniając dowody nie muszą kierować się żadnymi ustalonymi kryteriami.

⁸²⁰ Zob. m.in. M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1973, s. 344; T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2014, s. 86.

⁸²¹ Z. Świda, *Zasada swobodnej oceny dowodów w polskim procesie karnym*, [w:] *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności*. Księga ku czci Profesora Stanisława Waltosia, red. J. Czapska, Warszawa 2000, s. 560.

⁸²² Z. Gaberle, *Dowody w sądowym procesie karnym*, Kraków 2007, s. 237.

⁸²³ D. Świecki, [w:] *Meritum. Postępowanie karne*, red. D. Świecki, Warszawa 2019, s. 99.

Wymaga się od nich jedynie, aby na podstawie własnej oceny, dokonanej w zgodzie ze swoim sumieniem, odpowiedzieli sobie na pytanie czy mają wewnętrzne przekonanie (*Avez-vous une intime conviction?*).

Obowiązująca w polskim postępowaniu karnym zasada swobodnej i kontrolowanej oceny dowodów jest skierowana do wszystkich organów postępowania. Została ona bezpośrednio wyrażona w art. 7 k.p.k. Zgodnie z treścią tego przepisu organy postępowania kształtują swoje przekonanie na podstawie wszystkich przeprowadzonych dowodów, ocenianych swobodnie, z uwzględnieniem zasad prawidłowego rozumowania oraz wskazań wiedzy i doświadczenia życiowego.

Związek zasady swobodnej i kontrolowanej oceny dowodów z zasadą instancyjności postępowania karnego wyraża się w możliwości poddania kontroli wykonywanej przez sąd odwoławczy oceny dowodów przeprowadzonej przez sąd pierwszej instancji. Kontrola ta ma charakter ograniczony i dokonywana jest w oparciu o następujące kryteria: czy swobodne przekonanie sądu pierwszej instancji zostało oparte na podstawie wszystkich przeprowadzonych dowodów, a także czy nie wykracza ono poza zasady prawidłowego rozumowania oraz wskazania wiedzy i doświadczenia życiowego.

Normatywnym wyrazem kontroli swobodnej oceny dowodów jest przepis art. 424 § 1 pkt 1 k.p.k., określający wymogi, którym powinno odpowiadać pisemne uzasadnienie wyroku sądu pierwszej instancji. Do wymogów tych, w zakresie obejmującym ocenę dowodów, ustawa zalicza: wskazanie jakie fakty sąd uznał za udowodnione lub nieudowodnione, na jakich w tej mierze oparł się dowodach i dlaczego nie uznał dowodów przeciwnych.

Naruszenie granic swobodnej oceny dowodów z art. 7 k.p.k., niewskazanie w pisemnym uzasadnieniu zaskarżonego orzeczenia faktów uznanych za udowodnione bądź nieudowodnione, niewskazanie dowodów, w oparciu o które dokonano określonych ustaleń, a także niewskazanie powodów dokonanej oceny (art. 424 § 1 pkt 1 k.p.k.), mogą stanowić podstawę zarzutu odwoławczego, polegającego na obrazie przepisów postępowania, która mogła mieć wpływ na treść orzeczenia (art. 438 pkt 2 k.p.k.).

Kontrola oceny dowodów dokonanej przez sąd pierwszej instancji może zostać przeprowadzona przez sąd odwoławczy również z urzędu na podstawie art. 440 k.p.k., w związku z potrzebą ustalenia czy zaskarżone orzeczenie nie jest rażąco niesprawiedliwe⁸²⁴.

W modelu postępowania odwoławczego obowiązującym do 1.07.2015 r. w judykaturze oraz literaturze procesowej wypracowano kryteria dotyczące zakresu kontroli

⁸²⁴ D. Świecki, [w:] *Meritum...*, s. 100.

oceny dowodów dokonanej przez sąd pierwszej instancji, wyłączając z niej sferę przekonania sędziowskiego związanego z bezpośredniością przesłuchania⁸²⁵. Ograniczona kontrola oceny dowodów sprowadzała się zatem do sprawdzenia czy oceną objęto wszystkie przeprowadzone dowody mające istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia danej kwestii, czy nie wykazuje ona błędów natury faktycznej i logicznej, a także czy nie jest sprzeczna ze wskazaniami wiedzy lub z doświadczeniem życiowym⁸²⁶. Sędziowskie przekonanie o wiarygodności jednych dowodów i niewiarygodności innych uznawano za mieszczące się w granicach dozwolonej swobody i korzystające z ochrony w ramach kontroli odwoławczej, jeśli zostało ono poprzedzone ujawnieniem w toku rozprawy głównej wszystkich okoliczności sprawy, stanowiło efekt rozważenia okoliczności przemawiających zarówno na korzyść, jak i na niekorzyść oskarżonego oraz było wyczerpująco i logicznie, z uwzględnieniem zasad prawidłowego rozumowania oraz wskazań wiedzy i doświadczenia życiowego, przedstawione w uzasadnieniu wyroku⁸²⁷. Jeżeli ocena dowodów dokonana przez sąd pierwszej instancji spełniała przedstawione powyżej wymogi, korzystała z ochrony i nie mogła zostać skutecznie podważona przez sąd odwoławczy⁸²⁸. Ochronę oceny dowodów sądu pierwszej instancji wyprawdzano nie tylko z samej treści art. 7 k.p.k., ale także z przyjętego modelu postępowania odwoławczego, który tylko w ograniczonym zakresie dopuszczał możliwość zmiany ustaleń faktycznych oraz samodzielnego przeprowadzenia dowodów przez sąd drugiej instancji. Będąc sądem gorzej poinformowanym sąd odwoławczy musiał polegać na ocenie dowodów dokonanej przez sąd pierwszej instancji, o ile nie naruszała ona kryteriów wypracowanych w judykaturze oraz piśmiennictwie⁸²⁹. Przyjmowano, że dokonanie przez sąd odwoławczy nowej, odmiennej oceny dowodów, jest uzasadnione tylko w razie stwierdzenia dowolności oceny dokonanej przez sąd pierwszej instancji. Jeżeli natomiast ocena sądu *a quo* nie wykracza poza granice swobodnej oceny dowodów brak jest podstaw do jej modyfikacji w postępowaniu odwoławczym⁸³⁰. W każdym przypadku wydania przez sąd odwoławczy orzeczenia reformatoryjnego wymagano, aby było ono poprzedzone przeprowadzeniem szczegółowej analizy zebranego w postępowaniu materiału

⁸²⁵ J. Skorupka, *Zasada swobodnej oceny dowodów i zasada legalnej oceny dowodów*, [w:] System prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego, Tom III. Część 2, red. P. Wiliński, Warszawa 2014, s. 1188.

⁸²⁶ S. Kalinowski, *Postępowanie karne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1963, s. 122.

⁸²⁷ Wyroki SN z 16.12.1974 r., Rw 618/74, OSNKW 1975, nr 3–4, poz. 47; z 9.11.1990 r., WRN 149/90, OSNKW 1991, nr 7–9, poz. 41.

⁸²⁸ Postanowienie SN z 18.01.2007 r., III KK 440/06, OSNwSK 2007, poz. 218; wyrok SA we Wrocławiu z 19.4.2012 r., II AKa 85/12, LEX nr 1162856.

⁸²⁹ M. Fingas, *Orzekanie reformatoryjne...*, s. 137.

⁸³⁰ Wyrok SN z 11.02.2004 r., IV KK 323/03, OSNwSK 2004, nr 1, poz. 303.

dowodowego, a następnie przekonująco wykazywało na czym polegało uchybienie sądu pierwszej instancji⁸³¹. Podnoszono również, że dokonanie przez sąd odwoławczy odmiennych od dokonanych przez sąd pierwszej instancji ustaleń faktycznych wymaga daleko posuniętej ostrożności, zarówno z uwagi na fakt, iż sąd odwoławczy nie przeprowadzał dowodów bezpośrednio, a także ze względu na fakt, iż ustalenia te nie podlegają dalszej kontroli instancyjnej⁸³². W razie dokonania odmiennych ustaleń faktycznych w oparciu o odmienną ocenę dowodów uzasadnienie wyroku sądu odwoławczego powinno zawierać szczegółową analizę materiału dowodowego, w szczególności wskazywać dlaczego ustalenia sądu pierwszej instancji zostały uznane za błędne oraz jakie fakty zostały uznane za udowodnione lub nieudowodnione, na jakich w tej mierze oparto się dowodach i dlaczego nie uznano dowodów przeciwnych⁸³³.

Zmiana modelu postępowania odwoławczego dokonana ustawą z 27.09.2013 r., przyznającą sądowi drugiej instancji szerokie uprawnienia do prowadzenia postępowania dowodowego oraz merytorycznego orzekania, skłania do potrzeby zmiany spojrzenia na kwestię ochrony oceny dowodów dokonanej przez sąd pierwszej instancji w postępowaniu odwoławczym.

Zagadnienie to ściśle wiąże się także z wyrażonym w poprzednim podrozdziale postulatem szerszej realizacji zasady bezpośredniości w postępowaniu odwoławczym. Mając możliwość bezpośredniego przeprowadzenia dowodów także co do istoty sprawy sąd drugiej instancji przestał być instytucjonalnie sądem „gorzej poinformowanym”, polegającym na ocenie dowodów dokonanej przez sąd pierwszej instancji, o ile mieściła się ona w granicach wskazanych w art. 7 k.p.k. i spełniała kryteria wypracowane w judykaturze oraz piśmiennictwie. Obecnie sąd odwoławczy może dokonać weryfikacji tej oceny nie tylko w oparciu o pisemne uzasadnienie wyroku sądu *a quo*, ale także na podstawie art. 452 § 2 i 3 k.p.k. *a contrario* bezpośrednio przeprowadzić niezbędne dowody, włącznie z powtórzeniem określonych dowodów przeprowadzonych przed sądem pierwszej instancji, jeżeli zostaną ujawnione uzasadnione wątpliwości dotyczące sposobu ich przeprowadzenia i oceny.

Oceniając zakres niepodlegającej kontroli odwoławczej swobody sądu *a quo* w ocenie dowodów argumentowano, że opiera się ona na zaufaniu do rzetelności i zdolności sędziów

⁸³¹ Wyrok SN z 30.05.1974 r., III KRN 22/74, OSNKW z 1974, nr 9, poz. 172.

⁸³² Wyrok SN z 25.03.1987 r., V KRN 18/87, Legalis nr 25776.

⁸³³ Wyrok SN z 26.06.2008 r., IV KK 53/08, OSNwSK 2008, nr 1, poz. 1342.

sądów pierwszej instancji do prawidłowego ustalenia faktów. Wskazywano jednak, że w praktyce owo zaufanie może niekiedy okazać się przyczyną poważnych pomyłek⁸³⁴.

Celem maksymalnego ograniczenia możliwości ewentualnych pomyłek sądowych, z których każda jest przyczyną zarówno trudnej do zrekompensowania krzywdy, jak i podważa zaufanie do wymiaru sprawiedliwości, należałoby postulować szersze korzystanie przez sądy odwoławcze z możliwości przeprowadzania dowodów, zwłaszcza jeśli w środку odwoławczym kwestionowano ocenę dowodu bądź sposób jego przeprowadzenia.

Ponowne przeprowadzenie dowodu w postępowaniu odwoławczym nie stanowi ograniczenia swobody oceny dowodów sądu pierwszej instancji i nie zawęża sfery niepodlegającego kontroli sędziowskiego przekonania. Powoduje natomiast konieczność dokonania oceny przeprowadzonego ponownie dowodu przez sąd odwoławczy. Punkt ciężkości w relacji pomiędzy postępowaniem pierwszoinstancyjnym a odwoławczym przesuwają się zatem z realizacji funkcji kontrolnej na rozpoznawczą, pozwalając na merytoryczne rozstrzygnięcie sprawy w oparciu o możliwie najszerszą podstawę dowodową, co w większym niż poprzednio stopniu powinno sprzyjać realizacji zasady instancyjności postępowania karnego poprzez zapewnienie narzędzi pozwalających na rzetelne rozpoznanie sprawy i wydanie merytorycznego rozstrzygnięcia.

5. Zasada instancyjności postępowania karnego a zasada prawa do obrony

5.1. Uwagi wprowadzające

Zasada prawa do obrony została bezpośrednio wyrażona w art. 42 ust. 2 Konstytucji RP oraz w art. 6 k.p.k., a także w ratyfikowanych przez Polskę aktach prawa międzynarodowego, tj. w art. 6 ust. 3 EKPCz oraz art. 14 ust. 3 MPPOiP.

W ujęciu wynikającym z art. 42 ust. 2 Konstytucji RP oraz art. 6 k.p.k. zasada prawa do obrony została określona w sposób ogólny, jako przysługujące oskarżonemu prawo do obrony, w tym prawo do korzystania z pomocy obrońcy, we wszystkich stadiach postępowania.

⁸³⁴ D. Kaczmarska, R. Kmiecik, A. Taracha, *Prawo dowodowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2008, s. 78.

EKPCz oraz MPPOiP do prawa do obrony zaliczają: prawo do niezwłocznego otrzymania szczegółowej informacji w zrozumiałym dla oskarżonego języku o istocie i przyczynie skierowanego przeciwko niemu oskarżenia; prawo do posiadania odpowiedniego czasu i możliwości do przygotowania obrony; prawo do bronięcia się osobiście lub przez ustanowionego przez siebie obrońcę, a jeśli oskarżony nie ma wystarczających środków na pokrycie kosztów obrony - do bezpłatnego korzystania z pomocy obrońcy wyznaczonego z urzędu, gdy wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości; prawo do przesłuchania lub spowodowania przesłuchania świadków oskarżenia oraz żądania obecności i przesłuchania świadków obrony na takich samych warunkach jak świadków oskarżenia; prawo do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli oskarżony nie rozumie lub nie mówi językiem używanym w sądzie, a także prawo do odmowy składania wyjaśnień przeciwko sobie lub do odmowy przyznania się do winy.

W doktrynie przyjmuje się powszechnie, że prawo do obrony ma zarówno wymiar materialny, jak i formalny⁸³⁵.

Przez obronę materialną rozumie się możliwość bronięcia przez oskarżonego jego interesów osobiście. Obejmuje ona prawo do kształtowania i wpływania na prowadzone postępowanie dowodowe i dokonywane podczas tego postępowania czynności procesowe, m.in. poprzez składanie wyjaśnień lub odmowę ich złożenia, wgląd w akta sprawy oraz składanie wniosków dowodowych. W wyroku z 6.12.2004, SK 29/04⁸³⁶ Trybunał Konstytucyjny uznał także, że warunkiem realizacji prawa do obrony w ujęciu materialnym jest prawo do udziału w posiedzeniach sądu, przy czym nie dotyczy ono jedynie postępowania głównego, ale także postępowań incydentalnych, w tym postępowania zainicjowanego wniesieniem zażalenia na zatrzymanie. Tak rozumiane prawo do obrony nakłada na organy procesowe obowiązek stworzenia warunków pozwalających na jego realizację⁸³⁷.

⁸³⁵ Zob. m.in. A. Murzynowski, *Istota i zasady...*, s. 272; P. Wiliński, *Zasada prawa do obrony...*, s. 39–42; tenże *Obrona materialna i formalna w procesie karnym*, [w:] Problemy prawa i procesu karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Alfreda Kaftala, red. G. Rejman, B.T. Bieńkowska, Z. Jędrzejewski, P. Mierzejewski, Warszawa 2008, s. 341–351; K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2008, s. 118–119; M. Safjan, L. Bosek, *Konstytucja RP, Komentarz. Tom 1*, Warszawa 2016, s. 1050; B. Banaszak, *Konstytucja RP, Komentarz*, Warszawa 2009, s. 231–232; T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2009, s. 145; wyroki TK: z 17.02.2004 r., SK 39/02, OTK-A 2004, nr 2, poz. 7; z 7.10.2008 r., P 30/07, OTK-A 2008, nr 8, poz. 135; z 19.02.2008 r., P 48/06, OTK-A 2008, nr 1, poz. 4.

⁸³⁶ OTK-A 2004, nr 11, poz. 114.

⁸³⁷ Z. Mierzejewski, *Ograniczenia prawa do obrony w postępowaniu odwoławczym*, Pal. 2020, nr 7-8, s. 71 i n.

Obrona formalna oznacza natomiast prawo do korzystania z pomocy obrońcy ustanowionego z wyboru lub wyznaczonego z urzędu.

Treść art. 42 ust. 2 Konstytucji RP, zgodnie z którym prawo do obrony przysługuje we wszystkich stadiach postępowania, nie pozostawia wątpliwości co do jego związku z zasadą instancyjności postępowania karnego. Podkreślając ten związek przyjmuje się, że prawo do zainicjowania kontroli odwoławczej orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji wzmacnia realizację uprawnień procesowych wynikających z prawa do obrony⁸³⁸. Z zapisu, iż prawo do obrony obejmuje wszystkie stadia postępowania, nie można jednak wywodzić wniosku o ciążącym na ustawodawcy obowiązku ustanowienia określonych procedur kontrolnych⁸³⁹.

Prawo do obrony nie ma charakteru bezwzględnego. Trybunał Konstytucyjny dopuszcza bowiem możliwość wprowadzenia jego ustawowych ograniczeń, których obowiązywanie każdorazowo należy oceniać poprzez pryzmat zasady proporcjonalności wyrażonej w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP⁸⁴⁰.

Gwarancje wynikające z zasady prawa do obrony w postępowaniu przed sądem drugiej instancji zawarte są: w art. 425 oraz art. 444 k.p.k. (prawo do zaskarżenia orzeczenia wydanego w pierwszej instancji, w tym prawo do wniesienia apelacji); art. 426 § 2 k.p.k. (prawo do zaskarżenia postanowień wydanych przez sąd odwoławczy dotyczących zastosowania tymczasowego aresztowania na skutek rozpoznania zażalenia, przeprowadzenia obserwacji, zastosowania środka zapobiegawczego, nałożenia kary porządkowej, zawieszenia postępowania oraz kosztów procesu, o których po raz pierwszy orzekał sąd odwoławczy); art. 428 § 2 k.p.k. (prawo do złożenia pisemnej odpowiedzi na środek odwoławczy); art. 429 § 2 i art. 430 § 2 k.p.k. (prawo do zaskarżenia zarządzenia o odmowie przyjęcia środka odwoławczego oraz postanowienia o pozostawieniu go bez rozpoznania); art. 431 k.p.k. (prawo do cofnięcia środka odwoławczego oraz uzależnienie cofnięcia środka odwoławczego wniesionego na korzyść oskarżonego od jego zgody); art. 435 k.p.k. (prawo oskarżonych, którzy nie odwoływali się od wyroku sądu pierwszej instancji do skorzystania z dobrodziejstwa cudzego środka odwoławczego); art. 438 pkt 2 oraz art. 439 § 1 pkt 10 i 11 k.p.k., (uznanie naruszenia prawa do obrony, które mogło mieć wpływ na treść orzeczenia za względną, zaś w sytuacji gdy oskarżony w postępowaniu

⁸³⁸ P. Wiliński, *Zasada prawa do obrony...*, s. 410.

⁸³⁹ Wyrok TK z 17.05.2004 r., SK 32/03, OTK-A 2004, nr 5, poz. 44.

⁸⁴⁰ M. Fingas, *Orzekanie reformatoryjne...*, s. 115; także wyroki TK: z 17.02.2004 r., SK 39/02, OTK-A 2004, nr 2, poz. 7; z 6.12.2004 r., SK 29/04, OTK-A 2004, nr 11, poz. 114, z 3.06.2008 r., K 42/07, OTK-A 2008, nr 5, poz. 77.

sądowym nie miał obrońcy w wypadkach określonych w art. 79 § 1 i 2 oraz art. 80 k.p.k. lub obrońca nie brał udziału w czynnościach, w których jego udział był obowiązkowy, a także jeśli rozpoznano sprawę podczas nieobecności oskarżonego, którego obecność była obowiązkowa, za bezwzględną przyczynę odwoławczą). Prymat prawa do obrony we wskazanych wypadkach bezwzględnych przyczyn odwoławczych przejawia się w możliwości uchylecia orzeczenia jedynie na korzyść oskarżonego (art. 439 § 2 k.p.k.), przy czym gdyby do uchylecia orzeczenia miało dojść na posiedzeniu, ustawa przyznaje oskarżonemu oraz obrońcy prawo do wzięcia w nim udziału celem umożliwienia wyrażenia stanowiska, czy ewentualne uchylene orzeczenia z powodów wskazanych w art. 439 § 1 pkt 10 i 11 k.p.k. rzeczywiście stanowić będzie rozstrzygnięcie dla oskarżonego korzystne (art. 439 § 3 k.p.k.).

Kolejnymi regulacjami wzmacniającymi realizację prawa do obrony w postępowaniu odwoławczym są: obowiązek zawiadomienia o przyjęciu apelacji oraz przesłania odpisu apelacji (art. 448 § 1 i 2 k.p.k.); prawo do udziału w rozprawie apelacyjnej (art. 450 § 1 i art. 451 k.p.k.); prawo do składania na rozprawie apelacyjnej wyjaśnień, oświadczeń i wniosków, zarówno ustnie, jak i na piśmie (art. 453 § 2 k.p.k.); prawo do uzyskania uzasadnienia wyroku sądu odwoławczego (art. 457 § 1 i 2 k.p.k.); prawo do wniesienia zażalenia na postanowienia sądu zamykające drogę do wydania wyroku, co do środka zabezpieczającego oraz w innych wypadkach przewidzianych w ustawie (art. 459 § 1 i 2 k.p.k.), a także na zarządzenie prezesa sądu pierwszej instancji oraz na określone czynności lub ich zaniechanie (art. 466 § 1 oraz art. 467 § 1 k.p.k.)⁸⁴¹.

Do instytucji procesowych wzmacniających realizację prawa do obrony w postępowaniu odwoławczym należy zaliczyć także ograniczenia możliwości orzekania na niekorzyść oskarżonego wynikające z zakazu *ne peius* z art. 454 § 1 k.p.k. oraz zakazu *reformationis in peius* z art. 434 § 1 k.p.k., jak również wynikającą z art. 434 § 2 k.p.k. możliwość odwrócenia kierunku środka odwoławczego wniesionego na niekorzyść oskarżonego, jeżeli zachodzą przesłanki określone w art. 440 lub art. 455 k.p.k.

⁸⁴¹ J. Izydorczyk, *Prawo do obrony w postępowaniu odwoławczym*, [w:] Węzłowe problemy procesu karnego, red. P. Hofmański, Warszawa 2010, s. 963-971.

5.2. **Udział oskarżonego pozbawionego wolności w rozprawie apelacyjnej**

Ograniczenie prawa do obrony w ujęciu materialnym w postępowaniu odwoławczym może wynikać z przewidzianej w art. 451 k.p.k. możliwości zaniechania doprowadzenia oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawę apelacyjną, mimo złożenia przez oskarżonego takiego wniosku, przy uznaniu za wystarczającą obecności obrońcy. Ograniczenie to będzie szczególnie jaskrawe, jeżeli pod nieobecność oskarżonego miałyby dojść do przeprowadzenia istotnych dowodów i zaostżenia wyroku wydanego w pierwszej instancji⁸⁴².

Oceniając zaniechanie doprowadzenia oskarżonego na rozprawę apelacyjną jako naruszenie prawa do obrony z art. 6 ust. 3 pkt c Konwencji ETPCz w wyroku z 9.06.2009 r. w sprawie Sobolewski przeciwko Polsce⁸⁴³ uznał, że „osobiste stawiennictwo oskarżonego nie ma równie zasadniczego znaczenia na rozprawie odwoławczej, jak ma to miejsce na rozprawie w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji. Sposób, w jaki art. 6 jest stosowany w postępowaniach przed sądami odwoławczymi, zależy od szczególnych cech danego postępowania, przy czym należy uwzględnić całość postępowania w krajowym porządku prawnym oraz rolę sądów odwoławczych w takim postępowaniu. Postępowanie związane jedynie z kwestiami prawnymi, w przeciwieństwie do kwestii dotyczących okoliczności faktycznych, może być zgodne z wymogami art. 6, pomimo iż odwołujący nie miał danej możliwości bycia wysłuchanym osobiście przez sąd odwoławczy lub kasacyjny, pod warunkiem zapewnienia mu jawnej rozprawy w pierwszej instancji. Jednakże nawet wówczas, gdy sąd apelacyjny ma jurysdykcję do zbadania sprawy zarówno co do okoliczności faktycznych, jak i prawnych, art. 6 nie zawsze wymaga zapewnienia prawa do przeprowadzenia jawnej rozprawy, a tym bardziej nie wymaga osobistego stawiennictwa. W celu rozstrzygnięcia tej kwestii należy mieć na względzie, między innymi, szczególne cechy przedmiotowego postępowania oraz sposób, w jaki interesy skarżącego zostały w rzeczywistości przedstawione oraz chronione przed sądem odwoławczym, w szczególności w świetle charakteru kwestii rozstrzyganych przez ten sąd.

⁸⁴² A. Wąsek, *Prawo oskarżonego pozbawionego wolności do udziału w rozprawie odwoławczej*, [w:] Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa ku czci profesora Zbigniewa Dody, red. A. Gaberle, S. Waltoś, Kraków 2000, s. 145; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, tom 2, Warszawa 2007, s. 761–762; J. Izydorczyk, *Prawo do obrony w postępowaniu odwoławczym...*, s. 968 i n.

⁸⁴³ Skarga nr 19847/07, HUDOC.

Gdy sąd odwoławczy musi zbadać sprawę w zakresie okoliczności faktycznych i prawnych oraz dokonać pełnej oceny kwestii winy lub niewinności, nie może on rozstrzygnąć takiej kwestii bez dokonania bezpośredniej oceny dowodów przedstawionych osobiście przez oskarżonego w celu wykazania, iż nie dopuścił się on popełnienia zarzucanego mu czynu stanowiącego czyn zagrożony karą”.

Szerzej niż na gruncie EKPCz prawo oskarżonego do udziału w postępowaniu odwoławczym zostało uregulowane w MPPOiP. Zgodnie z treścią art. 14 ust. 3 pkt d MPPOiP każda osoba oskarżona o popełnienie przestępstwa ma prawo, na zasadach pełnej równości, do uczestniczenia w rozprawie. Wskazana gwarancja nie wyłącza w sposób bezwzględny możliwości prowadzenia postępowania *in absentia*. Prowadzenie rozprawy pod nieobecność oskarżonego jest uznawane jest za dopuszczalne wówczas, gdy wymaga tego prawidłowe funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości, w szczególności gdy osoba oskarżona, pomimo poinformowania jej z odpowiednim wyprzedzeniem o rozprawie, rezygnuje z wykonywania swojego prawa do wzięcia w niej udziału⁸⁴⁴. W sytuacji, w której na etapie postępowania apelacyjnego mogą być dokonywane nowe ustalenia faktyczne, także w oparciu o odmienną ocenę materiału dowodowego zebranego przed sądem pierwszej instancji, pozbawienie oskarżonego prawa do uczestniczenia w rozprawie przy uznaniu za wystarczającą obecności obrońcy mogłoby zostać uznane za naruszające prawo do obrony z art. 14 ust. 3 pkt d MPPOiP. Uwagę tą odnieść należy także do sytuacji, gdy przedmiotem apelacji są wyłącznie kwestie dotyczące wymiaru kary⁸⁴⁵.

Uwzględnienie wniosku oskarżonego pozbawionego wolności o doprowadzenie na rozprawę apelacyjną nabiera szczególnego znaczenia wobec znacznego poszerzenia od 1.07.2015 r. możliwości przeprowadzenia dowodów i merytorycznego orzekania przez sąd drugiej instancji. Odmowa doprowadzenia oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawę apelacyjną i uznanie za wystarczającą obecności obrońcy tylko wówczas może zostać uznana za nienaruszającą prawa do obrony w ujęciu materialnym, jeżeli przedmiotem zarzutów apelacji są wyłącznie kwestie prawne, których ocena nie jest powiązana z dokonanymi ustaleniami faktycznymi i oceną dowodów. Natomiast jeżeli przedmiotem zarzutów apelacji są kwestie dotyczące ustaleń faktycznych, związane z oceną dowodów i ustaleniem sprawstwa, a także odnoszące się do wymierzonej kary,

⁸⁴⁴ General Comment No. 32: Article 14: Right to Equality before Courts and Tribunals and to Fair Trial, pkt. 36, https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=8&DocTypeID=11; dostęp: 19.01.2021 r.

⁸⁴⁵ Zob. jednak odmiennie wyrok SN z 4.10.2000 r., III KKN 164/00, OSNKW 2001, nr 1-2, poz. 10.

sprowadzenie oskarżonego na rozprawę apelacyjną - jeżeli wyraża on chęć wzięcia w niej udziału - powinno być uznane za niezbędną⁸⁴⁶. Jako naruszenie prawa do obrony materialnej uznać należy także uzależnienie doprowadzenia oskarżonego na rozprawę apelacyjną od możliwości technicznych, związanych z organizacją służb konwojowych⁸⁴⁷. Wymóg uwzględnienia wniosku oskarżonego o doprowadzenie na rozprawę apelacyjną w związku z planowanymi do przeprowadzenia czynnościami dowodowymi znajduje uzasadnienie w treści art. 390 § 1 w zw. z art. 458 k.p.k. i powinien odnosić się nie tylko do dowodów ze źródeł osobowych, ale także dowodów z dokumentów, celem umożliwienia oskarżonemu złożenia w tym zakresie wyjaśnień (art. 386 § 2 w zw. z art. 458 k.p.k.), ewentualnie złożenia wniosku dowodowego mającego na celu ocenę ich wiarygodności (art. 169 § 2 k.p.k.).

Mając na uwadze wynikającą z art. 374 § 4 w zw. z art. 458 k.p.k. możliwość uczestniczenia oskarżonego pozbawionego wolności w rozprawie apelacyjnej za pośrednictwem urządzeń technicznych zapewniających bezpośredni przekaz obrazu i dźwięku, uznać należy, że brak jest obecnie powodów, które mogłyby uzasadniać pozbawienie oskarżonego prawa do osobistego, bezpośredniego bądź pośredniego, udziału w rozprawie apelacyjnej.

Ograniczenie prawa do obrony w postępowaniu odwoławczym może wynikać także z przewidzianej w art. 117 § 3a k.p.k. możliwości przeprowadzenia czynności procesowej, a zatem również rozprawy apelacyjnej⁸⁴⁸, pod nieobecność oskarżonego, niezależnie od jej przyczyny, jeżeli został on należycie zawiadomiony o terminie rozprawy, a stawił się jego obrońca.

Unormowanie zawarte w art. 117 § 3a k.p.k. powinno znajdować zastosowanie jedynie do tych przypadków, kiedy przedmiotem zarzutów apelacji są wyłącznie kwestie prawne, których ocena nie jest powiązana z dokonanymi ustaleniami faktycznymi oraz oceną dowodów.

Gdyby natomiast na rozprawie apelacyjnej miało dojść do przeprowadzenia dowodów, odpowiednie zastosowanie - jako przepisy szczególne - będą mieć regulacje zawarte w art. 378a § 1 – 7 w zw. z art. 458 k.p.k. Przewidziana w art. 378a § 1 k.p.k. możliwość przeprowadzenia na rozprawie głównej postępowania dowodowego - przy czym na

⁸⁴⁶ Zob. m.in. wyroki SN: z 13.10.2016 r., IV KK 175/16, LEX nr 2151439; z 21.08.2007 r., II KK 81/07, OSNKW 2008/1, poz. 5; z 5.03.2008 r., V KK 356/07, LEX nr 359269; z 8.05.2008 r., III KK 520/07, LEX nr 435387; z 13.05.2008 r., IV KK 3/08, LEX nr 393941.

⁸⁴⁷ Wyrok SN z 1.10.2017 r., V KK 199/17, Legalis nr 1692551.

⁸⁴⁸ J. Skorupka, [w:] *Kodeks postępowania karnego, tom 1, Komentarz do art. 1–166*, red. R. A. Stefański, S. Zabłocki, Warszawa 2017, s. 1041–1042

podstawie art. 458 k.p.k. należy odpowiednio odnosić ją także od rozprawy apelacyjnej - pomimo usprawiedliwionej nieobecności oskarżonego lub obrońcy, spotkała się z dość krytyczną oceną w piśmiennictwie⁸⁴⁹. Dostrzegając *ratio legis* wprowadzonego rozwiązania, którym było zapobieganie przypadkom obstrukcji procesowej, z ograniczeniem możliwości przeprowadzenia postępowania dowodowego pomimo usprawiedliwionej nieobecności oskarżonego lub obrońcy do szczególnie uzasadnionych wypadków, wskazywano, że może ono prowadzić do naruszenia konstytucyjnie oraz konwencyjnie gwarantowanych praw do obrony oraz do rzetelnego procesu. Zastosowanie omawianej instytucji w postępowaniu odwoławczym w konsekwencji i tak będzie skutkowało koniecznością przerwania lub odroczenia rozprawy apelacyjnej (argument z art. 378a § 3 k.p.k.). Wniosek o ponowienie dowodu przeprowadzonego podczas usprawiedliwionej nieobecności oskarżonego lub obrońcy (zgodnie z treścią art. 378a § 3 k.p.k. zdanie drugie prawo złożenia wniosku nie przysługuje, jeżeli okaże się że nieobecność oskarżonego lub obrońcy była nieusprawiedliwiona) może dotyczyć jedynie jego uzupełniającego przeprowadzenia (argument z art. 378a § 3 w zw. z § 6 k.p.k.). Przeprowadzenie przed sądem drugiej instancji postępowania dowodowego na podstawie art. 378a § 1 w zw. z art. 458 k.p.k. pod nieobecność oskarżonego i obrońcy także w sytuacji, gdy należycie usprawiedliwili oni swoją nieobecność, mogłoby zatem prowadzić do sytuacji, w których podstawą rozstrzygnięcia sądu drugiej instancji, od którego nie przysługują już dalsze środki odwoławcze, mogłyby się stać ustalenia faktyczne dokonane w oparciu o dowody, w których przeprowadzeniu oskarżony i jego obrońca nie mieli możliwości uczestniczenia, co pozostaje w oczywistej sprzeczności z realizacją prawa do obrony w aspekcie wynikającym z art. 6 ust. 3 pkt d EKPCz oraz art. 14 ust. 3 pkt d i e MPPOiP.

6. Zasada instancyjności postępowania sądowego a zasada sprawności i szybkości postępowania

Zasada sprawności i szybkości postępowania nie była powszechnie uznawana za jedną z naczelných zasad procesu karnego. Do tej kategorii nie zaliczali jej m.in. L.

⁸⁴⁹ M. Żbikowska, *Przeprowadzenie postępowania dowodowego podczas usprawiedliwionej nieobecności oskarżonego lub jego obrońcy na rozprawie*, *Przegląd Prawa i Administracji* 2020, tom 122, s. 345-363; Ł. Brzezowski, *Obecność oskarżonego na rozprawie głównej – ocena regulacji po nowelizacji z 19.07.2019 r.*, *PS* 2020, nr 6, s. 82-96.

Schaff⁸⁵⁰, S. Śliwiński⁸⁵¹, A. Kaftal⁸⁵², W. Daszkiewicz⁸⁵³, J. Tylman⁸⁵⁴, K. Marszał⁸⁵⁵, A. Murzynowski⁸⁵⁶ oraz S. Waltoś⁸⁵⁷.

Za jedną z naczelnych zasad procesu karnego była ona z kolei uznawana m.in. przez M. Cieślaka⁸⁵⁸, J. Grajewskiego⁸⁵⁹, R. Kmiećnika⁸⁶⁰, Z. Gostyńskiego⁸⁶¹, B. Bieńkowską⁸⁶², Z. Świdę⁸⁶³ oraz G. Artymiak⁸⁶⁴.

Także w najnowszych opracowaniach brak jest zgodności stanowisk co do miejsca zasady sprawności i szybkości postępowania w hierarchii naczelnych zasad procesu karnego. Do tego grona nie zaliczają jej K. Dudka i H. Paluszkiewicz⁸⁶⁵. Jako jedna z naczelnych zasad procesowych jest ona natomiast wskazywana w podręcznikach akademickich pod redakcją naukową J. Skorupki⁸⁶⁶ oraz J. Zagrodnika⁸⁶⁷. Z kolei P. Wiliński, a także J. Kasiński uznają dyrektywę szybkości i sprawności postępowania za element zasady koncentracji⁸⁶⁸. Zasada sprawności i szybkości postępowania karnego wynika bezpośrednio z wyrażonej w art. 2 § 1 pkt 4 k.p.k. dyrektywy, zgodnie z którą przepisy kodeksu mają na celu takie

⁸⁵⁰ L. Schaff, *Proces karny...*, Warszawa 1953, s. 203.

⁸⁵¹ S. Śliwiński, *Polski proces karny przed sądem powszechnym: zasady ogólne*, Warszawa 1961, s. 136.

⁸⁵² A. Kaftal, *Zasada bezpośredniości i ciągłości w nowym k.p.k.*, Pal. 1970, nr 6, s. 79.

⁸⁵³ W. Daszkiewicz, *Proces karny. Część ogólna*, Toruń 1972, s. 102.

⁸⁵⁴ J. Tylman, *Koncentracja i szybkość postępowania sprawdzającego w procesie karnym*, Nowe Prawo 1982, nr 11-12, s. 126. Autor ten dostrzegając wagę szybkości postępowania opowiadał się przeciwko nadawaniu jej znaczenia zasadniczego.

⁸⁵⁵ K. Marszał, *Prawo karne procesowe*, Warszawa 1988, s. 73.

⁸⁵⁶ A. Murzynowski, *Zasada ciągłości rozprawy w polskim procesie karnym*, [w:] Współczesne problemy procesu karnego i wymiaru sprawiedliwości. Księga ku czci Profesora Kazimierza Marszała, red. P. Hofmański, K. Zgryzek, Katowice 2003, s. 275.

⁸⁵⁷ S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2009, s. 219. Autor ten przyjmuje, że dyrektywa szybkości mieści się w szeroko pojętej zasadzie bezpośredniości.

⁸⁵⁸ M. Cieślak, *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, Tom I, Warszawa 1955, s. 249.

⁸⁵⁹ J. Grajewski, [w:] *Prawo karne procesowe. Część ogólna*, red. J. Grajewski, K. Papke – Olszauskas, S. Steinborn, K. Woźniewski, Warszawa 2011, s. 107.

⁸⁶⁰ R. Kmiećnik, [w:] *Proces karny. Część ogólna*, red. R. Kmiećnik, E. Skrętowicz, Warszawa 2009, s. 104.

⁸⁶¹ Z. Gostyński, *Zasada szybkości w nowym kodeksie postępowania karnego*, [w:] Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postępowania karnego. Zagadnienia węzłowe, red. E. Skrętowicz, Warszawa 1997, s. 279.

⁸⁶² B. Bieńkowska, *Szybkość postępowania karnego i ochrona interesów pokrzywdzonego: zasady do pogodzenia czy nie. Refleksje na tle nowej kodyfikacji karnej*, [w:] Nowe prawo karne procesowe. Zagadnienia wybrane. Księga ku czci Profesora Wiesława Daszkiewicza, Tom III, red. T. Nowak, Poznań 1999, s. 125.

⁸⁶³ Z. Świda, *Refleksje wokół pojęcia „rozsądny termin rozstrzygnięcia sprawy” (art. 2 § 1 pkt 4 k.p.k.)*, [w:] Czas i jego znaczenie w prawie karnym, red. J. Warylewski, Gdańsk 2007, s. 393; także *Właściwość sądu i prawo strony do rozstrzygnięcia sprawy w „rozsądnym terminie”*, PiP 2005, z. 10, s. 45.

⁸⁶⁴ G. Artymiak, *Zasada szybkości postępowania karnego. Kilka uwag na tle ustawy o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki*, WPP 2005, nr 1, s. 18.

⁸⁶⁵ *Postępowanie karne*, K. Dudka, H. Paluszkiewicz, Warszawa 2020.

⁸⁶⁶ *Proces karny*, red. J. Skorupka, Warszawa 2018, s. 165.

⁸⁶⁷ *Proces karny*, red. J. Zagrodnik, Warszawa 2019, s. 132-133.

⁸⁶⁸ P. Wiliński, [w:] *Polski proces karny*, red. P. Wiliński, Warszawa 2020, s. 324-328; J. Kasiński, [w:] *Meritum. Postępowanie karne*, red. D. Świecki, Warszawa 2019, s. 86-87, 161-170.

ukształtowanie postępowania karnego, aby rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło w rozsądnym terminie⁸⁶⁹.

Łączenie zasady sprawności i szybkości postępowania z zasadą koncentracji, rozumianą jako zasada koncentracji rozprawy, zasada koncentracji materiału dowodowego na rozprawie, zasada koncentracji procesu lub zasada koncentracji materiału dowodowego w procesie, wnika z faktu, iż obie te zasady uwzględniają czynnik czasu. O ile jednak w przypadku zasady sprawności i szybkości postępowania wyróżnia się zarówno jej aspekt czasowy (szybkość postępowania), odnoszący się do formalnego kryterium długości trwania postępowania, oraz związany z wykonywanymi w jego toku czynnościami, które powinny być podejmowane w rozsądnym terminie, bez nieuzasadnionej zwłoki (sprawność postępowania), o tyle zasada koncentracji kładzie nacisk na maksymalne skoncentrowanie czynności procesowych⁸⁷⁰.

Zasada sprawności i szybkości postępowania nie została bezpośrednio zdefiniowana w przepisach Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. ani Kodeksu postępowania karnego z 1969 r. Została ona natomiast bezpośrednio wyrażona w art. 6 ust. 1 EKPCz, art. 14 ust. 3 pkt c MPPOiP, a także w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP oraz art. 2 § 1 pkt 4 Kodeksu postępowania karnego z 1997 r.

Na gruncie art. 45 ust. 1 Konstytucji RP oraz art. 6 ust. 1 EKPCz prawo do rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki (w rozsądnym terminie) uznawane jest za jeden z elementów prawa do rzetelnego procesu sądowego. Z kolei na gruncie art. 14 ust. 3 pkt c MPPOiP zostało ono ujęte jako odrębna gwarancja procesowa. Kodeks postępowania karnego z 1997 r. w art. 2 § 1 pkt 4 zalicza natomiast dyrektywę nakazującą rozstrzygnięcie sprawy w rozsądnym terminie do zasadniczych celów postępowania karnego.

Zasada sprawności i szybkości postępowania karnego jest zatem postrzegana na dwóch płaszczyznach, tj. prakseologicznej - jako instrument służący zapewnieniu realizacji celów postępowania karnego, w szczególności trafnej reakcji karnej, oraz aksjologicznej - związanej z przyznaniem jednostce uprawnienia do rozstrzygnięcia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki, które na gruncie postanowień Konstytucji RP, EKPCz oraz MPPOiP zostało uznane za podlegające ochronie prawo podmiotowe⁸⁷¹. W orzecznictwie

⁸⁶⁹ Z. Gostyński, *Zasada szybkości w nowym kodeksie postępowania karnego*, [w:] Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postępowania karnego. Zagadnienia węzłowe, red. E. Skrętowicz, Warszawa 1997, s. 281.

⁸⁷⁰ D. Szumiło-Kulczycka, *Zasada sprawności (szybkości) i zasada koncentracji materiału dowodowego*, [w:] System prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego. Tom III. Część 2, red. P. Wiliński, Warszawa 2014, s. 949.

⁸⁷¹ D. Szumiło-Kulczycka, *Zasada sprawności...*, s. 950.

ETPCz przyjmuje się, że zawarte w art. 6 ust. 1 Konwencji prawo do rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie służy zarówno zapewnieniu publicznego zaufania do wymiaru sprawiedliwości, jak i ma na celu objęcie ochroną wszystkich stron postępowania sądowego przed nadmiernym opóźnieniem o charakterze proceduralnym. Ma to szczególne istotne znaczenie w postępowaniu karnym, którego celem jest zapobieżenie pozostawaniu osoby oskarżonej o popełnienie przestępstwa w stanie niepewności co do jej losu przez zbyt długi okres. Wskazuje się także, że sprawowanie wymiaru sprawiedliwości z naruszeniem prawa do rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie mogłoby zagrażać jego skuteczności oraz wiarygodności.

Przy ocenie rozsądnej długości postępowania ETPCz bierze pod uwagę konkretne okoliczności sprawy, a także jej złożoność oraz postępowanie skarżącego i władz krajowych, uwzględniając również grożące skarżącemu konsekwencje. Konwencja nakłada na państwa będące jej stroną obowiązek zorganizowania systemu sądownictwa w sposób umożliwiający rozpoznanie sprawy w rozsądnym terminie. Ponoszą one zatem odpowiedzialność zarówno za opóźnienia proceduralne, jak i organizacyjne, związane z działaniem władzy sądowniczej, włączając w to odpowiedzialność za działania wszystkich organów w toku postępowania karnego, dotyczące m.in. przedstawiania raportów i opinii (np. wywiadu środowiskowego oraz opinii biegłego).

Stosownie do art. 13 oraz art. 35 ust. 1 Konwencji skarga do ETPCz dotycząca naruszenia prawa do rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie ma charakter subsydiarny w stosunku do środków przewidzianych w prawie krajowym. Środki dostępne dla skarżącego na poziomie krajowym, umożliwiające wniesienie skargi na przewlekłość postępowania, są uznawane za skuteczne w rozumieniu art. 13 Konwencji, jeżeli możliwość skorzystania z nich ma na celu usprawnienie postępowania przed sądami krajowymi, albo przyznanie stronie odpowiedniego zadośćuczynienia w związku z zaistniałą zwłoką⁸⁷².

Wyrazem realizacji obowiązku zapewnienia ochrony przed naruszeniem prawa do rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie na poziomie krajowym było uchwalenie ustawy z 17.06.2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki⁸⁷³.

⁸⁷² Wyrok ETPC z 7.07.2015 r., Rutkowski i inni p. Polsce, 72287/10. Zob. także wyroki ETPCz: z 10.05.2011 r. Finger p. Bułgarii, 37346/05; z 29.03.2006 r., Scordino p. Włochom (Nr 1), 36813/97; z 26.10.2000 r., Kudła p. Polsce, 30210/96; z 28.07.1999 r., Bottazzi i inni p. Włochom, 34884/97, HUDOC.

⁸⁷³ Dz.U. Nr 179, poz. 1843.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego, uwzględniającym także wykładnię prawa do rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie dokonaną przez ETPCz na gruncie art. 6 ust. 1 Konwencji, wypracowano kryteria, które należy uwzględnić oceniając czy w sprawie doszło do przewlekłości postępowania. Do kryteriów tych Sąd Najwyższy zalicza w szczególności: charakter sprawy, stopień jej faktycznej i prawnej zawichości, znaczenie dla strony, która wniosła skargę oraz zachowanie się stron, a w szczególności strony, która zarzuciła przewlekłość postępowania, terminowość i prawidłowość czynności podjętych przez sąd w celu wydania rozstrzygnięcia kończącego postępowanie w sprawie. Wskazanie przez stronę okoliczności uzasadniających skargę nie może ograniczać się do zakwestionowania ogólnego czasu trwania postępowania, lecz powinno wskazywać określone czynności procesowe, których sąd nie podjął, lub podjął z nieuzasadnioną zwłoką, bądź też dokonał wadliwie. Oceniając zasadność odroczenia rozprawy w celu przeprowadzenia dodatkowych dowodów należy ustalić czy nie mogły one zostać przeprowadzone niezwłocznie⁸⁷⁴. Przy ocenie przewlekłości postępowania odwoławczego przyjmuje się, że okresem takim jest bezczynność sądu drugiej instancji polegająca na niewyznaczeniu rozprawy apelacyjnej, trwająca co najmniej 12 miesięcy⁸⁷⁵. Wskazuje się także, że Skarb Państwa nie może zwolnić się z odpowiedzialności za przewlekłość postępowania sądowego powołując się na zaniedbania władz publicznych w zapewnieniu sądom optymalnych warunków do sprawowania wymiaru sprawiedliwości, skutkujące nadmiernym obciążeniem sędziów pracą oraz zaległościami w rozpatrywaniu spraw sądowych⁸⁷⁶.

W literaturze podkreśla się rolę i wagę zasady sprawności i szybkości postępowania w realizacji celów procesu karnego. Wskazuje się przy tym, że zbyt długo trwające postępowanie osłabia skuteczność reakcji karnej utrudniając jej właściwe zastosowanie, a także stanowi źródło naruszenia prawa podmiotowego do rozstrzygnięcia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki⁸⁷⁷. Odwołując się do paremii zaczerpniętej z systemu *common law* - „*justice delayed is justice denied*”, podnosi się trafnie, że brak niezwłocznej reakcji, lub przedłużająca się reakcja państwa na popełnione przestępstwo, godzi w istotę wymiaru

⁸⁷⁴ Postanowienie SN z 2.07.2019 r., I NSP 54/19, Legalis nr 1964775.

⁸⁷⁵ Zob. m.in. postanowienia SN: z 12.05.2005 r., III SPP 96/05, Legalis nr 71878; z 16.03.2006 r., III SPP 10/06, Legalis nr 81888; z 21.03.2006 r., III SPP 13/06, Legalis nr 81889; z 18.05.2016 r., III SPP 53/16, Legalis nr 1472985; z 22.01.2019 r., I NSP 71/18, Legalis nr 1878804; z 6.07.2019 r., I NSP 66/19, Legalis nr 2235940.

⁸⁷⁶ Postanowienie SN z 18.07.2019 r., I NSP 53/19, Legalis nr 1975091.

⁸⁷⁷ D. Szumiło-Kulczycka, S. Majcher, *Nauka prawa wobec problematyki szybkości postępowania karnego*, PiP 2005, z. 8, s. 55.

sprawiedliwości i podważa zaufanie do państwa⁸⁷⁸. Sprawca sądzony po upływie długiego czasu od popełnienia przestępstwa często może już być zupełnie inną osobą, niż w czasie popełnienia czynu. Nadmierny upływ czasu pomiędzy czynem a orzeczoną karą osłabia poczucie, iż stanowi ona sprawiedliwą konsekwencję przestępczego zachowania. Ogranicza także efektywność czynności wykrywczych i utrudnia organom procesowym ustalenie prawdy. Wpływa również na zwiększenie zarówno ekonomicznych, jak i społecznych kosztów wymiaru sprawiedliwości.

Zasada sprawności i szybkości postępowania obejmuje swoim zakresem wszystkie etapy postępowania karnego, w tym postępowanie odwoławcze.

Normatywnym wyrazem dyrektywy sprawności i szybkości postępowania na etapie postępowania odwoławczego są regulacje zawarte m.in.: w art. 445 § 1 k.p.k. (zakreślenie 14 dniowego terminu zawitego od doręczenia wyroku z uzasadnieniem do wniesienia apelacji), art. 517h § 3 k.p.k. (zakreślenie 7 dniowego terminu zawitego od doręczenia wyroku z uzasadnieniem do wniesienia apelacji w postępowaniu przyspieszonym), art. 460 k.p.k. (zakreślenie 7 dniowego terminu zawitego do wniesienia zażalenia lub sprzeciwu od ogłoszenia postanowienia, a jeżeli ustawa nakazuje doręczenie postanowienia – od daty doręczenia), art. 348 w zw. z art. 458 k.p.k. (obowiązek wyznaczenia i przeprowadzenia rozprawy apelacyjnej bez nieuzasadnionej zwłoki); art. 517h § 4 k.p.k. (obowiązek rozpoznania apelacji wniesionej w trybie przyspieszonym najpóźniej w ciągu miesiąca od daty jej wpływu do sądu odwoławczego), art. 366 § 2 w zw. z art. 458 k.p.k. (nałożenie na przewodniczącego rozprawy apelacyjnej obowiązku takiego jej zorganizowania, aby sprawa została rozstrzygnięta na pierwszym terminie), art. 436 k.p.k. (możliwość ograniczenia rozpoznania środka odwoławczego tylko do poszczególnych uchybień podniesionych przez stronę lub podlegających uwzględnieniu z urzędu, jeżeli rozpoznanie w tym zakresie jest wystarczające do wydania orzeczenia, a rozpoznanie pozostałych uchybień byłoby przedwczesne lub bezprzedmiotowe dla dalszego toku postępowania), art. 439 § 1 k.p.k. (możliwość uchylenia zaskarżonego orzeczenia na posiedzeniu niezależnie od granic zaskarżenia i podniesionych zarzutów w razie stwierdzenia występowania bezwzględnej przyczyny odwoławczej), art. 450 § 3 k.p.k. (możliwość przeprowadzenia rozprawy apelacyjnej pod nieobecność należycie zawiadomionych stron, obrońców lub pełnomocników, chyba że ich udział jest obowiązkowy, rozszerzona na podstawie art. 117 § 3a k.p.k. także na sytuację usprawiedliwionej nieobecności strony, jeżeli stawił się jej

⁸⁷⁸ D. Szumiło-Kulczycka, *Zasada sprawności...*, s. 950.

obrońca lub pełnomocnik, chyba że udział strony jest obowiązkowy), art. 117 a § 1 k.p.k. (możliwość prowadzenia rozprawy apelacyjnej w razie stawiennictwa przynajmniej jednego obrońcy lub pełnomocnika jeżeli strona ustawiła więcej niż jednego obrońcę lub pełnomocnika), art. 453 § 1a k.p.k. (możliwość odstąpienia od ustnego sprawozdania na wnioski lub za zgodą obecnych stron jeżeli na rozprawę stawili się jedynie uczestnicy postępowania, bądź nikt się nie stawił), art. 378a § 1 w zw. z art. 458 k.p.k. (możliwość przeprowadzenia w wyjątkowych wypadkach postępowania dowodowego na rozprawie apelacyjnej pod usprawiedliwioną nieobecność oskarżonego i obrońcy z jednoczesnym obowiązkiem wyznaczenia w takiej sytuacji kolejnego terminu rozprawy celem umożliwienia skorzystania przez oskarżonego lub obrońcę z uprawnień wynikających z art. 378a § 3 k.p.k.), art. 402 § 1 w zw. z art. 458 k.p.k. (możliwość odstąpienia od obowiązku zawiadomienia o terminie przerwanej rozprawy apelacyjnej osób uprawnionych do wzięcia w niej udziału nieuczestniczących w rozprawie w razie wyznaczenia jej czasu i miejsca jednocześnie z zarządzeniem przerwy), art. 411 w zw. z art. 458 k.p.k. (możliwość odroczenia wydania wyroku w sprawie zawilej lub z innych ważnych powodów na czas nieprzekraczający 14 dni), art. 524 § 1 k.p.k. (zakreślenie 7 dniowego terminu zawitego do złożenia wniosku o pisemne uzasadnienie wyroku sądu odwoławczego), art. 457 § 1 k.p.k. (zakreślenie 14 dniowego terminu instrukcyjnego od ogłoszenia wyroku do sporządzenia jego uzasadnienia z urzędu), art. 423 § 1 w zw. z art. 458 k.p.k. (zakreślenie 14 dniowego terminu instrukcyjnego na sporządzenie uzasadnienia wyroku na wniosek liczonego od daty wpływu wniosku do sądu), a także w art. 252 § 3 k.p.k. (obowiązek niezwłocznego rozpoznania zażalenia na postanowienie w przedmiocie środka zapobiegawczego, natomiast jeśli zażalenie dotyczy postanowienia w przedmiocie tymczasowego aresztowania obowiązek jego rozpoznania nie później niż przed upływem 7 dni od przekazania zażalenia sądowi odwoławczemu wraz z niezbędnymi aktami).

Postulat dotyczący szybkości postępowania nie może być oczywiście realizowany w sposób bezwzględny kosztem innych naczelnych zasad procesowych, zwłaszcza zasady prawdy materialnej, zasady bezpośredniości, zasady trafnej reakcji karnej oraz zasady prawa do obrony. Z tego powodu zasada sprawności i szybkości postępowania odnosi się nie tyle do obiektywnego kryterium upływu czasu, co do obowiązku rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie, bez nieuzasadnionej zwłoki.

Na zakres realizacji zasady sprawności i szybkości postępowania niebagatelny wpływ wywiera także model przyjętego postępowania odwoławczego.

Postępowanie odwoławcze w kształcie obowiązującym do 1.07.2015 r., oparte na modelu rewizyjnym, z ograniczoną możliwością prowadzenia przed sądem drugiej instancji postępowania dowodowego oraz ograniczoną możliwością orzekania reformatoryjnego, oceniane w oderwaniu od czasu trwania całego postępowania, charakteryzowało się wysoką sprawnością. Postępowanie przed sądem drugiej instancji kończyło się najczęściej na jednym terminie rozprawy apelacyjnej. Szybkość postępowania odwoławczego nie przekładała się jednak bezpośrednio na ogólną szybkość procesu karnego. Ograniczone możliwości reformatoryjnego orzekania stanowiły przyczynę wydawania orzeczeń kasacyjnych, co z kolei powodowało konieczność ponownego rozpoznawania sprawy przez sąd pierwszej instancji. W sprawach skomplikowanych, obszernych dowodowo, złożonych podmiotowo, obejmujących dużą liczbę zarzutów, dochodziło czasami do kilkakrotnego uchylania przez sąd odwoławczy wyroków wydawanych przez sądy pierwszej instancji⁸⁷⁹.

Między innymi w szeroko zakreślonej możliwości wydawania orzeczeń kasacyjnych upatrywano jedną z przyczyn powodujących dysfunkcjonalność postępowania odwoławczego. Postulowano w związku z tym poszerzenie możliwości orzekania reformatoryjnego przez sąd drugiej instancji argumentując, że rewizyjny model postępowania odwoławczego z przewagą elementów kasacyjnych wcale nie gwarantuje większej sprawności i szybkości postępowania, niż model postępowania odwoławczego z przewagą cech apelacyjnych⁸⁸⁰.

Postępowanie odwoławcze po zmianie jego modelu dokonanej ustawą z 27.09.2013 r. w niektórych sytuacjach może trwać dłużej niż w modelu obowiązującym poprzednio. Sąd drugiej instancji nie może bowiem oddalić zasadnego wniosku o przeprowadzenie dowodu co do istoty sprawy uchylając zaskarżony wyrok i przekazując w tym celu sprawę sądowi pierwszej instancji. Potrzeba merytorycznej zmiany zaskarżonego orzeczenia może także wymagać powtórzenia określonych dowodów przeprowadzonych przed sądem pierwszej instancji. Łączny czas postępowania karnego powinien jednak ulec skróceniu, albowiem sytuacje, w których może dojść do wydania przez sąd drugiej instancji orzeczenia kasacyjnego, zostały ustawowo ograniczone do wskazanych w art. 437 § 2 zdanie drugie

⁸⁷⁹ D. Wysocki, *Postępowanie apelacyjne w polskim procesie karnym (de lege ferenda)*, PiP 2011, z. 1, s. 21.

⁸⁸⁰ P. Hofmański, *Zmiany w kodeksie postępowania karnego w świetle poglądów sędziów i prokuratorów*, PiP 2006, z. 1, s. 6-7; A. Zachuta, *Kasacyjne orzeczenia w odniesieniu do wyroków wydawanych w sprawach karnych przez sądy rejonowe*, Prok. i Pr. 2006, nr 6, s. 65; H. Hermeliński, B. Nita, *Orzekanie reformatoryjne w procesie karnym na podstawie nowych ustaleń faktycznych*, PiP 2009, z. 4, s. 67 i n.; M. Fingas, *Orzekanie reformatoryjne...*, s. 149.

k.p.k., tj. stwierdzenia bezwzględnych przyczyn odwoławczych z art. 439 § 1 k.p.k., zakazu merytorycznego orzekania wynikającego z reguły *ne peius* z art. 454 § 1 k.p.k. oraz konieczności przeprowadzenia przewodu sądowego w całości.

7. Zasada instancyjności postępowania karnego a zasada skargowości

7.1. Uwagi wprowadzające

Zasada skargowości rozumiana jest jako dyrektywa, zgodnie z którą organ procesowy prowadzi postępowanie i rozstrzyga o jego przedmiocie tylko na żądanie innego uprawnionego podmiotu. Zakłada ona także trójpodmiotową strukturę procesu karnego poprzez rozdzielenie funkcji procesowych oskarżania, obrony i orzekania⁸⁸¹.

Przeciwieństwem zasady skargowości jest zasada inkwizycyjności, zgodnie z którą wszystkie zasadnicze funkcje procesowe, obejmujące wszczęcie i prowadzenie postępowania, oskarżenie, obronę oraz orzekanie, wykonywane są przez jeden organ.

Jednym z głównych celów zasady skargowości jest wzmocnienie gwarancji procesowych oskarżonego przed arbitralnym wszczęciem i prowadzeniem postępowania karnego przez organ, który następnie miałby rozstrzygać sprawę, a przez to zapewnienie bezstronności i obiektywizmu sądu.

Zasada skargowości wymaga także, aby to oskarżyciel we wnoszonej do sądu skardze określił przedmiotowe i podmiotowe ramy postępowania⁸⁸².

W doktrynie procesu karnego zasada skargowości ujmowana była zarówno w wąskim, jak i szerokim znaczeniu.

W wąskim ujęciu odnoszono ją jedynie do wszczęcia postępowania zasadniczego, wyłączając spoza jej zakresu zarówno dalszy bieg postępowania, jak również postępowania etapowe oraz incydentalne⁸⁸³.

⁸⁸¹ T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2011, s. 251; C. Kulesza, *Zasada skargowości*, [w:] System prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego, Tom III. Część 1, red. P. Wiliński, Warszawa 2014, s. 558.

⁸⁸² C. Kulesza, *Zasada skargowości...*, s. 550-551.

⁸⁸³ Zob. m.in. S. Śliwiński, *Polski proces karny przed sądem powszechnym*, Warszawa 1948, s. 66; S. Stachowiak, *Funkcje zasady skargowości w polskim procesie karnym*, Poznań 1975, s. 14.

W szerokim ujęciu przyjmowano natomiast, że odnosi się ona nie tylko do wszczęcia postępowania głównego, ale rozciąga się także na jego kontynuację, obejmując również postępowania nie stanowiące zasadniczego przedmiotu procesu⁸⁸⁴.

Zasada skargowości ma niebagatelny wpływ na określenie modelu procesu karnego, a także pozwala na wyodrębnienie trzech podstawowych funkcji procesowych skargi, tj. funkcji impulsu procesowego (inicjującej wszczęcie postępowania), funkcji obligującej, określanej także niekiedy jako względnie obligująca (uzależniającej wszczęcie postępowania od uprzedniego wniesienia skargi, zobowiązującej organ procesowy do rozstrzygnięcia kwestii będącej jej przedmiotem oraz zakazującej wyjścia poza granice skargi), jak również funkcji informacyjnej (umożliwiającej pozostałym stronom postępowania oraz organowi procesowemu zapoznanie się z zapatrywaniem podmiotu wnoszącego skargę na określoną kwestię faktyczną i prawną)⁸⁸⁵.

Normatywnym wyrazem zasady skargowości jest przepis art. 14 § 1 i 2 k.p.k., uzależniający wszczęcie postępowania sądowego od żądania uprawnionego oskarżyciela lub innego uprawnionego podmiotu, a także dopuszczający nieograniczoną możliwość cofnięcia aktu oskarżenia przez oskarżyciela publicznego do czasu wszczęcia przewodu sądowego na pierwszej rozprawie głównej, zaś w toku procesu sądowego przed sądem pierwszej instancji za zgodą oskarżonego.

Zgodnie z przeważającym stanowiskiem wyrażanym w literaturze procesowej za postępowanie sądowe, o którym mowa w art. 14 § 1 k.p.k., uznaje się nie tylko postępowanie przed sądem pierwszej instancji, ale także postępowanie odwoławcze, postępowania incydentalne oraz następcze⁸⁸⁶.

Zasada skargowości, dopuszczając rozpoznawanie sprawy tylko w granicach skargi, nie ogranicza jednak sądu w możliwości dokonywania odmiennych ustaleń faktycznych ani w możliwości odmiennej oceny prawnej czynu, niż zawarta w skardze uprawnionego oskarżyciela. Odmienne ustalenia faktyczne i ocena prawna nie mogą jednak wykraczać poza tożsamość czynu, rozumianego jako zdarzenie historyczne, na którym oparte jest oskarżenie, wyznaczone jego ramami faktycznymi.

⁸⁸⁴ Zob. m.in. M. Cieślak, *Polska procedura karna*, Warszawa 1971, s. 281; A. Murzynowski, *Istota i zasady...*, s. 156; S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2009, s. 276.

⁸⁸⁵ C. Kulesza, *Zasada skargowości...*, s. 564; M. Kurowski, *Zasada skargowości*, [w:] Meritum. *Postępowanie karne*, red. D. Świecki, Warszawa 2019, s. 114.

⁸⁸⁶ Zob. m.in. J. Skorupka, [w:] *Proces karny*, red. J. Skorupka, Warszawa 2018, s. 148; M. Kurowski, *Zasada skargowości...*, s. 113; C. Kulesza, *Zasada skargowości...*, s. 558; J. Grajewski, [w:] *Prawo karne procesowe - część ogólna*, red. J. Grajewski, Warszawa 2011, s. 87; B. Bienkowska, [w:] *Wykład prawa karnego procesowego*, red. P. Kruszyński, Białystok 2012, s. 46.

W judykaturze oraz piśmiennictwie przyjmuje się, że ustalając tożsamość zdarzenia faktycznego należy uwzględnić identyczność przedmiotu zamachu, tożsamość podmiotów, przeciwko którym wniesiono skargę, tożsamość podmiotów pokrzywdzonych przestępstwem, tożsamość miejsca i czasu zdarzenia, zaś w wypadku odmiennego niż w akcie oskarżenia określenia miejsca i czasu czynu istnienie związku przyczynowego pomiędzy ustalonym zachowaniem oskarżonego i wynikającym z tego zachowania skutkiem, a także przynajmniej częściową tożsamość znamion czynu⁸⁸⁷.

Do ustawowych wyjątków od zasady skargowości należy przykładowo zaliczyć postępowanie w przedmiocie wydania wyroku łącznego (art. 570 k.p.k.), postępowanie w przedmiocie wznowienia postępowania (art. 542 § 3 k.p.k.), oraz postępowanie w przedmiocie podjęcia warunkowo umorzonego postępowania (art. 549 k.p.k.).

7.2. Zasada skargowości w postępowaniu odwoławczym

Związek zasady skargowości z zasadą instancyjności postępowania karnego uwidacznia się już na etapie składania wniosku o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku sądu pierwszej instancji.

Zgodnie z art. 422 § 2 k.p.k. składając wniosek o sporządzenie pisemnego uzasadnienia wyroku należy bowiem wskazać jego zakres przedmiotowy (czy dotyczy on całości wyroku, czy też niektórych czynów, których popełnienie oskarżyciel zarzucił oskarżonemu, bądź też jedynie rozstrzygnięcia o karze i o innych konsekwencjach prawnych czynu), zaś w przypadku wniosku nie pochodzącego od oskarżonego także zakres podmiotowy (wskazanie tego z oskarżonych, którego wniosek dotyczy).

Zakres wniosku o sporządzenie pisemnego uzasadnienia determinuje z kolei zakres zaskarżenia wyroku. Zaskarżenie wyroku możliwe jest bowiem tylko w zakresie wskazanym we wniosku o jego pisemne uzasadnienie. Zatem już na etapie składania

⁸⁸⁷ Zob. m.in. K. Marszał, *Proces karny*, Katowice 1998, s. 59; T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Kraków 2003, s. 85; A. Murzynowski, *Istota i zasady...*, s. 163; P. Hofmański, S. Zabłocki, *Granice skargi oskarżycielskiej w świetle najnowszego orzecznictwa*, [w:] Skargowy model procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi, red. A. Gerecka-Żołyńska, P. Górecki, H. Paluszkiwicz, P. Wiliński, Warszawa 2008, s. 136; wyroki SN: z 17.07.1973 r., V KRN 264/73, OSNKW 1973, nr 12, poz. 163; z 20.01.1983 r., II KR 347/83, OSPiKA 1983, nr 9, poz. 203; z 11.05.1984 r., RW 262/84, OSNKW 1985, nr 1-2, poz. 10; z 23.09.1994 r., II KRN 173/94, OSNKW 1995, nr 1-2, poz. 9; z 5.09.2006 r., IV KK 194/06, OSNwSK 2006, nr 1, poz. 1663; postanowienie SN z 19.10.2010 r., III KK 97/10, OSNKW 2011, nr 6, poz. 50.

wniosku o sporządzenie pisemnego uzasadnienia wyroku sądu pierwszej instancji strona określa przysze granice kontroli odwoławczej.

Zasada skargowości w postępowaniu odwoławczym ma podwójny wymiar. Sąd drugiej instancji związany jest bowiem zarówno granicami skargi zasadniczej, wniesionej przez uprawnionego oskarżyciela, inicjującej wszczęcie postępowania przed sądem pierwszej instancji, jak i wniesieniem środka odwoławczego przez uprawniony podmiot oraz względnie związany jego granicami⁸⁸⁸. Do rozpoznania sprawy w postępowaniu odwoławczym może dojść jedynie po wniesieniu środka odwoławczego, a następnie jest ono prowadzone zasadniczo w granicach zaskarżenia⁸⁸⁹.

7.2.1. Ograniczenia zasady skargowości w postępowaniu odwoławczym

7.2.1.1. Rażąca niesprawiedliwość orzeczenia

Kodeks postępowania karnego z 1928 r. w pierwotnej wersji nie przewidywał kontroli zaskarżonego orzeczenia poza granicami zaskarżenia i podniesionymi zarzutami z uwagi na jego niesprawiedliwość.

Obowiązek przeprowadzenia rozszerzonej kontroli odwoławczej zaskarżonego orzeczenia przez pryzmat niesprawiedliwości został wprowadzony do polskiej procedury karnej ustawą z 27.04.1949 r. o zmianie przepisów postępowania karnego. Wprowadzone w art. 498 k.p.k. z 1928 r. unormowanie nakazywało sądowi rewizyjnemu, niezależnie od zawartych w rewizji zarzutów, uchylenie zaskarżonego wyroku w całości lub w części na korzyść strony, która wniosła rewizję, jeżeli utrzymanie go w mocy byłoby oczywiście niesprawiedliwe⁸⁹⁰.

Wskazywano, że jednym z niewyrażanych wówczas bezpośrednio powodów wprowadzonego unormowania był fakt, iż w realiach powojennych wcale nierzadko osoby pełniące urząd prokuratora bądź sędziego nie miały pełnego wykształcenia prawniczego i przygotowania zawodowego, w związku z tym klauzula generalna oczywiście

⁸⁸⁸ C. Kulesza, *Zasada skargowości...*, s. 613.

⁸⁸⁹ S. Śliwiński, *Polski proces karny przed sądem powszechnym*, Warszawa 1948, s. 103 i n.

⁸⁹⁰ D. Świecki, *Konstrukcja apelacji jako środka odwoławczego w procesie karnym*, Warszawa 2017, s. 193 i n.

niesprawiedliwości pozwalała sądowi drugiej instancji na możliwość dokonania szerokiej korekty uchybień poza granicami zaskarżenia i zarzutami rewizyjnymi⁸⁹¹.

Analogiczne rozwiązanie zostało następnie przyjęte przez Kodeks postępowania karnego z 1969 r. Zgodnie z art. 389 k.p.k. z 1969 r. orzeczenie podlegało zmianie na korzyść oskarżonego lub uchyleniu niezależnie od granic środka odwoławczego, jeżeli było ono oczywiście niesprawiedliwe.

Różnica pomiędzy unormowaniem zawartym w art. 498 k.p.k. z 1928 r., a wynikającym z art. 389 k.p.k. z 1969 r. polegała zatem na tym, że na podstawie art. 498 k.p.k. z 1928 r. stwierdzając oczywistą niesprawiedliwość orzeczenia sąd odwoławczy uchylał zaskarżony wyrok w całości lub w części na korzyść strony, która wniosła rewizję, natomiast na podstawie art. 389 k.p.k. z 1969 r. zmieniał go na korzyść oskarżonego lub uchylał.

W doktrynie i orzecznictwie Sądu Najwyższego początkowo wyrażano stanowisko, że stwierdzenie oczywistej niesprawiedliwości w wyniku wyjścia poza granice środka odwoławczego wniesionego na niekorzyść oskarżonego nie może spowodować uchylenia orzeczenia na jego niekorzyść.

W uchwale z 25.08.1972 r., VI KZP 16/72⁸⁹² Sąd Najwyższy stwierdził wprost, że efektem rozszerzonej kontroli odwoławczej, przeprowadzonej w trybie art. 389 k.p.k. z 1969 r., może być wyłącznie rozstrzygnięcie korzystne dla oskarżonego. Wskazywano także, że wynikający z art. 389 k.p.k. z 1969 r. obowiązek przeprowadzenia kontroli odwoławczej poza wyznaczonymi granicami ma na celu przede wszystkim zbadanie, czy z uwagi na oczywistą niesprawiedliwość nie istnieje konieczność rozstrzygnięcia z korzyścią dla oskarżonego, mimo że wniesiony środek odwoławczy ma wydzwięk dla oskarżonego niekorzystny⁸⁹³.

Pogląd, iż sąd odwoławczy może zmienić lub uchylić zaskarżone rozstrzygnięcie jedynie na korzyść oskarżonego w wyniku stwierdzenia oczywistej niesprawiedliwości orzeczenia poza granicami środka odwoławczego wyrażany był także w literaturze procesowej⁸⁹⁴, z argumentacją, że ustawodawca w art. 389 k.p.k. z 1969 r. posłużył się alternatywą łączną „lub” („podlega zmianie na korzyść oskarżonego lub uchyleniu”).

⁸⁹¹ S. Steinborn, *O zakresie orzekania poza granicami środka odwoławczego w świetle zasad i tendencji rozwojowych współczesnego procesu karnego (uwagi de lege ferenda)*, [w:] *Z problematyki funkcji procesu karnego*, red. T. Grzegorzczak, J. Izdorczyk, R. Olszewski, Warszawa 2013, s. 564.

⁸⁹² OSNPG 1972, nr 9, poz. 160.

⁸⁹³ Zob. wyroki SN: z 10.03.1972 r., V KRN 21/72, OSNKW 1972, nr 9, poz. 143; z 29.05.1973 r., V KRN 118/73, OSNKW 1973, poz. 155.

⁸⁹⁴ A. Kaftal, *O granicach i kierunku środka odwoławczego w świetle nowego k.p.k.*, Pal. 1970, nr 3, s. 46; tenże *System środków odwoławczych w polskim procesie karnym*, Warszawa 1972, s. 242.

Stanowisko Sądu Najwyższego dopuszczające jedynie korzystny dla oskarżonego efekt rozszerzonej kontroli odwoławczej prowadzonej w trybie art. 389 k.p.k. z 1969 r. uległo następnie modyfikacji poprzez dopuszczenie możliwości uchylecia orzeczenia z uwagi na stwierdzenie jego oczywistej niesprawiedliwości także na niekorzyść oskarżonego⁸⁹⁵.

W doktrynie za taką wykładnią art. art. 389 k.p.k. z 1969 r. opowiadał się z kolei Z. Doda⁸⁹⁶.

W Kodeksie postępowania karnego z 1997 r. instytucję rozszerzonej kontroli odwoławczej przez pryzmat niesprawiedliwości orzeczenia unormowano nieco odmiennie.

Zgodnie z art. 440 k.p.k. w pierwotnym brzmieniu, jeżeli utrzymanie orzeczenia w mocy byłoby rażąco niesprawiedliwe podlegało ono zmianie na korzyść oskarżonego albo uchyleciu niezależnie od granic zaskarżenia i podniesionych zarzutów. Przepis ten wprowadził zatem dwie zmiany w porównaniu do art. 389 k.p.k. z 1969 r. Po pierwsze, ocenę niesprawiedliwości, która poprzednio miała dotyczyć zaskarżonego orzeczenia sądu pierwszej instancji (orzeczenie jest oczywiście niesprawiedliwe), odniesiono do rozstrzygnięcia sądu odwoławczego (utrzymanie orzeczenia w mocy byłoby rażąco niesprawiedliwe). Po drugie, określenie nieakceptowalnej niesprawiedliwości jako „oczywistej” zastąpiono określeniem „rażąca”.

W przeciwieństwie do mającej w istocie charakter redakcyjny zmiany dotyczącej orzeczenia dotkniętego niesprawiedliwością, zmianę związaną z określeniem stwierdzanej niesprawiedliwości należy uznać za merytoryczną⁸⁹⁷.

„Oczywistość” odnosi się do charakteru stwierdzonej niesprawiedliwości, która powinna być widoczna *prima facie* i nie budzić wątpliwości, natomiast ciężar gatunkowy uchybienia, które ją spowodowało, nie miał znaczenia dla jej ustalenia. Każde oczywiste uchybienie, powodujące niesprawiedliwość zaskarżonego orzeczenia, mogło stanowić podstawę do przeprowadzenia kontroli poza granicami zaskarżenia i podniesionymi zarzutami⁸⁹⁸. Stwierdzenie „rażącej niesprawiedliwości” wymaga natomiast ustalenia stopnia jej natężenia⁸⁹⁹. Wskazuje się, że nie chodzi o każdą niesprawiedliwość orzeczenia,

⁸⁹⁵ Zob. postanowienia SN: z 21.07.1978 r., VI KRN 176/78, OSNKW 1978, nr 12, poz. 149; z 25.04.1979 r., V KR 72/79, OSNPG 1979, nr 10, poz. 143; wyrok SN z 26.08.1983 r., V KR 40/83, OSNPG 1984, nr 5, poz. 45.

⁸⁹⁶ Z. Doda, *Zażalenie w procesie karnym*, Warszawa 1985, s. 291; Z. Doda, A. Gaberle, *Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Komentarz. Kontrola odwoławcza w procesie karnym*, tom 2, Warszawa 1997, s. 266–267.

⁸⁹⁷ Zob. jednak odmiennie P. Kruszyński, *Kilka refleksji na temat art. 440 k.p.k.*, [w:] *Rzetelny proces karny*. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdry, red. J. Skorupka, Warszawa 2009, s. 575.

⁸⁹⁸ W. Kociubiński, *Zakres orzekania sądu odwoławczego w nowym Kodeksie postępowania karnego*, PS 1997, nr 11-12, s. 43 i n.; Z. Doda, A. Gaberle, *Kontrola odwoławcza w procesie karnym...*, s. 262.

⁸⁹⁹ W. Kociubiński, *Glosa do postanowienia SN z 20 lipca 2005 r.*, I KZP 20/05, PS 2006, nr 4, s. 138 i n.

ale tylko o taką, której w żaden sposób nie da się pogodzić ze społecznym poczuciem sprawiedliwości. W grę wchodzić może zarówno niesprawiedliwość formalna, rozumiana jako niezgodność orzeczenia z obowiązującym prawem, niesprawiedliwość proceduralna, wynikająca z nierzetelnego rozpoznania sprawy, oraz niesprawiedliwość materialna, powodująca sprzeczność orzeczenia ze społecznym systemem wartości⁹⁰⁰.

Podkreślenie wymogu wysokiego natężenia „niesprawiedliwości” nakazuje jednocześnie przeprowadzenie jej gradacji. Celem regulacji z art. 440 k.p.k. nie jest bowiem usuwanie wszelkich uchybień związanych z zaskarżonym orzeczeniem, ale jedynie takich, których skutkiem jest rażąca niesprawiedliwość⁹⁰¹.

W literaturze procesowej można spotkać się z dwiema grupami poglądów co do charakteru unormowania zawartego w art. 440 k.p.k.

Zgodnie z pierwszą grupą stanowisk stanowi ono jedną z bezwzględnych przyczyn odwoławczych, albowiem umożliwia korektę zaskarżonego orzeczenia poza przedmiotowymi granicami zaskarżenia zarówno co do winy oskarżonego, jak i co do wymierzonej kary⁹⁰².

Według drugiej grupy stanowisk „rażącej niesprawiedliwości” nie można zaliczyć do bezwzględnych przyczyn odwoławczych, bowiem stwierdzenie ich występowania skutkuje wyłącznie koniecznością uchylecia zaskarżonego orzeczenia, a nie stanowi podstawy do jego korekty⁹⁰³. Skutkiem stwierdzenia występowania bezwzględnej przyczyny odwoławczej z art. 439 § 1 k.p.k., choć nie bezpośrednim, ale realizowanym w wyniku uprzedniego uchylecia zaskarżonego orzeczenia jest dokonanie jego korekty, natomiast stwierdzenie rażącej niesprawiedliwości może prowadzić do realizacji obu tych celów, tj. zarówno w sposób bezpośredni poprzez korektę, jak i pośredni, poprzez uchylecie

⁹⁰⁰ J. Skorupka, *O sprawiedliwość procesu karnego*, Warszawa 2013, s. 319 i n.; J. Izydorczyk, *Granice orzekania...*, s. 254–255.

⁹⁰¹ M. Fingas, *Orzekanie reformatoryjne...*, s. 258.

⁹⁰² J. Grajewski, *Przebieg procesu karnego*, Warszawa 2012, s. 313; S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2013, s. 527–529; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do artykułów 297–467, Tom 2*, Warszawa 2011, s. 818; J. Grajewski, S. Steinborn, *Postępowanie odwoławcze*, [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. L. K. Paprzycki, t. 2, Warszawa 2013, s. 114; K. Marszał, *Postępowanie odwoławcze*, [w:] Proces karny. Przebieg postępowania, red. K. Marszał, Katowice 2008, s. 213; Z. Doda, A. Gaberle, *Kontrola odwoławcza w procesie karnym...*, s. 49.

⁹⁰³ T. Grzegorzczak, [w:] T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2014, s. 850; D. Świecki, *Apelacja w postępowaniu karnym...*, s. 233; S. Zabłocki, *Postępowanie odwoławcze, kasacyjne i wznowieniowe w procesie karnym*, Warszawa 1999, s. 100.

zaskarżonego orzeczenia w celu dokonania jego korekty, co pozwala na uznanie rażącej niesprawiedliwości za jedną z bezwzględnych przyczyn odwoławczych⁹⁰⁴.

Celem rozszerzonej kontroli odwoławczej przeprowadzanej przez pryzmat rażącej niesprawiedliwości jest realizacja zasady trafnej reakcji karnej⁹⁰⁵, a także zasady prawdy materialnej, albowiem umożliwia ona korektę orzeczeń, które nie zostały oparte na prawdziwych ustaleniach faktycznych⁹⁰⁶.

Unormowanie z art. 440 k.p.k. postrzegane jest często w literaturze jako umożliwiająca przeprowadzenie totalnej kontroli zaskarżonego orzeczenia⁹⁰⁷.

Poddając krytyce to stanowisko wskazuje się jednak, że rozszerzona kontrola odwoławcza przez pryzmat rażącej niesprawiedliwości nie może prowadzić do całkowitego zatarcia modelowych założeń postępowania odwoławczego, wynikających z zakresienia granic kontroli odwoławczej⁹⁰⁸. Odwołanie się do rażącej niesprawiedliwości powinno być zatem ograniczone do uchybień niewątpliwych i bezspornych, o znacznym stopniu natężenia, bowiem nieograniczona kontrola nie zawsze służy trafnej reakcji karnej oraz urzeczywistnieniu zasady prawdy materialnej⁹⁰⁹.

Rażąca niesprawiedliwość nie stanowi samodzielnej przyczyny odwoławczej. Ma ona charakter subsydiarny i może dotyczyć każdego z uchybień wskazanych w art. 438 pkt 1 – 4 k.p.k., zaistniałych poza granicami zaskarżenia. Staje się ona podstawą do zmiany albo uchylecia zaskarżonego rozstrzygnięcia jedynie wtedy, gdy we wniesionym środku odwoławczym nie wskazano zarzutu umożliwiającego dokonanie zmiany orzeczenia dotkniętego stanem rażącej niesprawiedliwości⁹¹⁰. Jeżeli natomiast we wniesionym środku odwoławczym zawarto zarzut pozwalający na stwierdzenie rażącej niesprawiedliwości sąd

⁹⁰⁴ K. D. Tabaka, *Rażąca niesprawiedliwość orzeczenia a rażące naruszenie prawa*, Studia Iuridica Lubliniensia 2016, nr 2, s. 212.

⁹⁰⁵ M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1973, s. 221.

⁹⁰⁶ D. Świecki, *Konstrukcja apelacji...*, s. 193 i n.

⁹⁰⁷ A. Bulsiewicz, *Postępowanie przed sądem drugiej instancji*, [w:] A. Bulsiewicz, M. Jeż-Ludwichowska, D. Kala, D. Osowska, *Przebieg postępowania karnego*, Toruń 1999, s. 224; P. Hofmański, S. Zabłocki, *Niektóre zagadnienia związane z granicami orzekania w instancji odwoławczej w procesie karnym*, [w:] red. I. Nowikowski, *Problemy stosowania prawa sądowego. Księga ofiarowana Profesorowi Edwardowi Skrętowiczowi*, Lublin 2007, s. 182; W. Kociubiński, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 5.07.2011 r., IV KK 146/11*, Wrocławskie Studia Sądowe 2012, nr 1, s. 95; M. Kondracki, *Rola zarzutów odwoławczych w procesie karnym*, Pal. 2009, nr 3-4, s. 103.

⁹⁰⁸ W. Kociubiński, *Orzekanie przez sąd odwoławczy w wypadku zmodyfikowanego środka odwoławczego*, Prok. i Pr. 2003, nr 5, s. 55 i n.; M. Fingas, *Orzekanie reformatoryjne...*, s. 260.

⁹⁰⁹ A. Gaberle, *Funkcje kontroli instancyjnej w procesie karnym (zagadnienia podstawowe)*, [w:] Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa ku czci prof. Zbigniewa Dody, red. A. Gaberle. S. Waltoś, Karków 2000, s. 35-38, 56.

⁹¹⁰ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do artykułów 297–467*, s. 862; wyrok SN z 10.03.1972 r., V KRN 21/72, OSNKW 1972, nr 9, poz. 143; postanowienie SN z 24.04.2007 r., II KK 242/06, OSNwSK 2007, poz. 887.

odwoławczy nie przekraczając granic przedmiotowych środka odwoławczego powinien dokonać odpowiedniej korekty zaskarżonego orzeczenia na podstawie sformułowanego zarzutu⁹¹¹.

W literaturze prezentowane jest także stanowisko odmienne, zgodnie z którym stan rażącej niesprawiedliwości nie musi pozostawać w związku z innym uchybieniem i może stanowić wyłączny zarzut odwoławczy. Wystarczające jest bowiem uznanie, że zaskarżone rozstrzygnięcie w sposób rażąco burzy poczucie sprawiedliwości⁹¹².

Trudno jednak uznać je za trafne, albowiem rażąca niesprawiedliwość orzeczenia zawsze jest konsekwencją któregoś z uchybień wskazanych w art. 438 pkt 1 – 4 bądź art. 439 § 1 pkt 1-11 k.p.k. (w tym jednak wypadku podstawą uchylecia orzeczenia stanowić będzie wyłącznie bezwzględna przyczyna odwoławcza). Jeżeli zaskarżone orzeczenie nie narusza przepisów prawa materialnego, zostało wydane w oparciu o prawidłowo ustalony stan faktyczny w konsekwencji prawidłowo przeprowadzonej oceny dowodów, nie dopuszczono się naruszenia przepisów postępowania, zastosowane konsekwencje prawne nie noszą cechy rażącej niewspółmierności, a nadto nie nastąpiła żadna z przyczyn odwoławczym o charakterze bezwzględnym, wskazanych w art. 439 § 1 k.p.k., nie można twierdzić, iż takie rozstrzygnięcie może być rażąco niesprawiedliwe, o ile oczywiście nie przeniesie się płaszczyzny oceny na sprawiedliwość stanowiącego prawa.

Brak jest natomiast przeszkód, aby strona powołała się na rażąca niesprawiedliwość orzeczenia, domagając się orzekania przez sąd odwoławczy poza granicami zaskarżenia lub podniesionymi zarzutami, w związku z uchybieniem stanowiącym względną przyczynę odwoławczą z art. 438 pkt 1 - 4 k.p.k.

Z wnioskiem o przeprowadzenie kontroli odwoławczej poza granicami zaskarżenia z powołaniem się na rażąca niesprawiedliwość może wystąpić zarówno podmiot wnoszący środek odwoławczy, jeżeli nie zawarł w nim zarzutu uprawniającego do przeprowadzenia kontroli w granicach zaskarżenia, a upłynął termin do jego wniesienia, jak i podmiot, który nie wniósł środka odwoławczego, poprzez poinformowanie sądu odwoławczego o potrzebie uwzględnienia rażącej niesprawiedliwości z urzędu. Wniosek taki może zostać złożony także na rozprawie odwoławczej w oparciu o art. 453 § 2 k.p.k.⁹¹³

⁹¹¹ K. D. Tabaka, *Rażąca niesprawiedliwość...*, s. 215.

⁹¹² T. Gardocka, *Postępowanie karne. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2005, s. 228–229.

⁹¹³ D. Świecki, *Konstrukcja apelacji...*, s. 193 i n.

W orzecznictwie przyjmuje się, że stan rażącej niesprawiedliwości może wynikać z naruszenia przepisów prawa procesowego⁹¹⁴, z oceny dowodów i dokonanych w oparciu o nią ustaleń faktycznych zarówno na korzyść⁹¹⁵, jak i na niekorzyść oskarżonego⁹¹⁶, a także z wymierzonej kary i środków karnych⁹¹⁷.

Na podstawie art. 440 k.p.k. możliwe jest dokonanie zmiany na korzyść, albo uchylenie zaskarżonego orzeczenia, jeżeli zostanie ono zaskarżone przynajmniej w części. Objęcie zaskarżeniem jedynie części rozstrzygnięcia możliwe jest tylko wtedy, gdy ma ona charakter autonomiczny, dający się niejako wyodrębnić z całości⁹¹⁸. W sprawie przeciwko jednemu oskarżonemu o jeden czyn dopuszczalne jest rozstrzygnięcie w oparciu o rażącą niesprawiedliwość co do niezaskarżonej części orzeczenia. W sprawach złożonych podmiotowo lub przedmiotowo granice zaskarżenia mogą być natomiast ograniczone tylko co do niektórych sprawców, bądź tylko co do określonych czynów⁹¹⁹.

Rozszerzona przedmiotowo kontrola odwoławcza w oparciu o kryterium rażącej niesprawiedliwości obejmuje zatem te elementy orzeczenia, które uzyskały już status prawomocności⁹²⁰.

Ustawą z 11.03.2016 r., ograniczającą kontradiktoryjność postępowania sądowego, zmieniono treść art. 440 k.p.k. Zgodnie z obecnym brzmieniem tego przepisu jeżeli utrzymanie orzeczenia w mocy byłoby rażąco niesprawiedliwe, podlega ono niezależnie od granic zaskarżenia i podniesionych zarzutów zmianie na korzyść oskarżonego albo w sytuacji określonej w art. 437 § 2 zdanie drugie k.p.k. uchyleniu. Na podstawie art. 443a § 1 k.p.k. w brzmieniu nadanym ustawą z 19.07.2019 r. kontrola odwoławcza przez pryzmat

⁹¹⁴ Wyroki SN: z 26.08.1983 r., V KR 40/83, OSNPG 1984, nr 5, poz. 45; z 1.12.1994 r., III KRN 120/94, OSP 1995, nr 6, poz. 138; R. Kmieciak, *Przesłanki zastosowania art. 338 § 1 k.p.k. oraz uznania wyroku za oczywiście niesprawiedliwy w rozumieniu art. 389 k.p.k. Glosa do wyroku SN z dnia 1 grudnia 1994 r., III KRN 120/94*, PiP 1996, z. 3, s. 101-104; wyrok SN z 28.01.2005 r., V KK 364/04, OSNKW 2005, nr 3, poz. 30 wraz z glosami: M. Skwarcowa, GSP – Przegląd Orzecznictwa 2005, nr 4, s. 103–112; J. Grajewskiego, OSP 2006, nr 1, poz. 6; M. Rogalskiego, Prokurator 2007, nr 3-4, s. 173-177.

⁹¹⁵ Wyrok SN z 7.09.1994 r. III KRN 116/94, OSNKW 1994, nr 11-12, poz. 74.

⁹¹⁶ Wyroki SN: z 26.08.1983 r., V KR 40/83, OSNPG 1984, nr 5, poz. 45; z 28.01.2005 r., V KK 364/04, OSNKW 2005, nr 3, poz. 30; postanowienie SN z 1.03.2006 r., III KK 240/05, LEX nr 180781.

⁹¹⁷ Wyrok SA w Katowicach z 24.05.1991 r., II AkR 32/91, OSA 1992, nr 3, poz. 23.

⁹¹⁸ Z. Doda, *Zażalenie...*, s. 289.

⁹¹⁹ S. Steinborn, *Prawomocność części orzeczenia w procesie karnym*, Warszawa 2011, s. 100, 111.

⁹²⁰ J. Izydorzycyk, *Granice orzekania...*, s. 254; S. Steinborn, *Prawomocność części orzeczenia...*, s. 520–523; D. Świecki, *Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych*, Warszawa 2011, s. 358–359; K. D. Tabaka, *Rażąca niesprawiedliwość...*, s. 217; odmiennie M. Rogacka-Rzewnicka, *Kasacja w polskim procesie...*, s. 160–161; A. Kaftal, *Prawomocność wyroków sądowych w polskim prawie karnym procesowym*, Warszawa 1966, s. 145–146; M. Cieślak, *Polska procedura karna: podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1984, s. 374; Z. Doda, *Rewizja nadzwyczajna w polskim procesie karnym*, Warszawa 1972, s. 116–118; K. Łojewski, *Rewizja obrońcy...*, s. 20.

rażącej niesprawiedliwości ma także odpowiednie zastosowanie do rozpoznania zażalenia na uzasadnienie orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji.

Stwierdzenie rażącej niesprawiedliwości w wyniku kontroli odwoławczej przeprowadzonej poza granicami zaskarżenia i podniesionymi zarzutami implikuje zatem dwa rodzaje rozstrzygnięć sądu odwoławczego, tj. zmianę zaskarżonego orzeczenia na korzyść oskarżonego niezależnie od kierunku zaskarżenia, bądź uchylenie zaskarżonego orzeczenia w wyniku rozpoznania środka odwoławczego wniesionego zarówno na korzyść, jak i na niekorzyść oskarżonego, w razie jednoczesnego występowania przesłanek z art. 437 § 2 zdanie drugie k.p.k.

Wskazane w art. 440 k.p.k. uchylenie orzeczenia, poprzez odesłanie do art. 437 § 2 zdanie drugie k.p.k., dotyczy uchylenia z jednoczesnym przekazaniem sprawy sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania, natomiast nie odnosi się do uchylenia orzeczenia i umorzenia postępowania. W takim układzie procesowym rozpoznanie sprawy poza granicami zaskarżenia w oparciu o rażącą niesprawiedliwość nastąpi na podstawie art. 440 k.p.k., natomiast podstawą uchylenia i umorzenia postępowania stanowić będzie art. 437 § 2 zdanie pierwsze k.p.k.⁹²¹

Stwierdzenie rażącej niesprawiedliwości poza granicami zaskarżenia i podniesionymi zarzutami nie stanowi podstawy do zmiany zaskarżonego orzeczenia na niekorzyść oskarżonego, co wynika z posłużenia się przez ustawodawcę w treści art. 440 k.p.k. alternatywą rozłączną „albo”. Nie jest także możliwe uchylenie zaskarżonego orzeczenia na niekorzyść oskarżonego w związku ze stwierdzeniem rażącej niesprawiedliwości w wyniku rozpoznawania środka odwoławczego wniesionego wyłącznie na jego korzyść (argument z art. 443 k.p.k.). Odwołanie się w treści art. 440 do art. 437 § 2 zdanie drugie k.p.k. prowadzi także do wniosku, że uchylenie zaskarżonego orzeczenia na podstawie art. 440 k.p.k. możliwe jest wyłącznie w razie jednoczesnego stwierdzenia którejkolwiek z bezwzględnych przyczyn odwoławczych z art. 439 § 1 k.p.k., zakazu merytorycznego orzekania wynikającego z reguły *ne peius* z art. 454 § 1 k.p.k., lub konieczności przeprowadzenia na nowo przewodu w całości⁹²².

W związku z powyższym jeżeli w wyniku rozszerzonej kontroli odwoławczej przeprowadzonej poza granicami zaskarżenia i podniesionymi zarzutami podczas rozpoznania środka odwoławczego wniesionego na niekorzyść oskarżonego okaże się, że

⁹²¹ D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2020, teza 6 do art. 440.

⁹²² Zob. także wyrok SN z 6.04.2017 r., V KK 372/16, OSNKW 2017, nr 9, poz. 51.

rozstrzygnięcie sądu pierwszej instancji jest rażąco niesprawiedliwe, a zarazem nie będzie występować żadna z przyczyn uzasadniających uchylenie zaskarżonego orzeczenia i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania z art. 437 § 2 zdanie drugie k.p.k., wówczas sąd odwoławczy będzie mógł jedynie utrzymać w mocy orzeczenie dotknięte rażącą niesprawiedliwością, albo przełamując kierunek wniesionego środka odwoławczego zmienić je na korzyść oskarżonego.

Wskazuje się, że taka konsekwencja wynikająca z językowej wykładni art. 440 w zw. z art. 437 § 2 k.p.k. nie była zamierzona przez ustawodawcę⁹²³.

Uzasadniając zmianę treści art. 440 k.p.k. poprzez określenie, iż do uchylenia zaskarżonego orzeczenia może dojść jedynie w sytuacjach określonych w art. 437 § 2 zdanie drugie k.p.k., odwoływano się do szerokich możliwości reformatoryjnego orzekania sądu odwoławczego oraz potrzeby ograniczenia sytuacji, w których mogłoby dochodzić do wydawania orzeczeń kasatoryjnych⁹²⁴. Pozostawienie w niezmienionej postaci początkowej części art. 440 k.p.k., umożliwiającej zmianę zaskarżonego orzeczenia jedynie na korzyść oskarżonego, doprowadziło do sytuacji, w której pomimo stwierdzenia rażącej niesprawiedliwości zaskarżonego orzeczenia w wyniku rozszerzonej kontroli odwoławczej brak jest możliwości jego korekty lub uchylenia w celu dokonania korekty na niekorzyść oskarżonego, o ile nie występuje jednocześnie żadna z podstaw umożliwiających uchylenie zaskarżonego orzeczenia i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania, wskazanych w art. 437 § 2 zdanie drugie k.p.k.

Postuluje się w związku z tym potrzebę nowelizacji art. 440 oraz art. 437 § 2 zdanie drugie k.p.k. przez dopuszczenie możliwości zmiany zaskarżonego orzeczenia na niekorzyść oskarżonego, przy zachowaniu gwarancji wynikających z zakazu *ne peius* oraz ograniczenie w art. 440 k.p.k. podstaw uchylenia zaskarżonego orzeczenia wskazanych w art. 437 § 2 zdanie drugie k.p.k. tylko do orzekania na korzyść oskarżonego, przy

⁹²³ A. Sakowicz, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Legalis/el. 2020, teza 1 do art. 440.

⁹²⁴ Zob. uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, druk nr 207, s. 10: „w razie stwierdzenia podniesionej w środku odwoławczym lub z urzędu rażącej niesprawiedliwości orzeczenia, sąd odwoławczy – w ramach swych uprawnień do przeprowadzania postępowania dowodowego z urzędu na tych samych zasadach co sąd a quo – powinien w razie potrzeby przeprowadzić niezbędne dowody pozwalające na wydanie w drugiej instancji orzeczenia usuwającego ową rażącą niesprawiedliwość. Ma ku temu takie same możliwości jak sąd pierwszej instancji (por. art. 452 k.p.k.), a wydanie rozstrzygnięcia merytorycznego zapobiegnie bezzasadnemu przedłużaniu się postępowania karnego”, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=207>, dostęp: 20.04.2020.

jednoczesnym zniesieniu takich ograniczeń przy uchyleniu zaskarżonego orzeczenia na jego niekorzyść⁹²⁵.

Wskazując, że nowelizacja art. 440 k.p.k. dokonana ustawą z 11.03.2016 r. doprowadziła do powstania niezamierzonej przez ustawodawcę luki normatywnej, proponuje się także odstąpienie od rezultatów wykładni językowej art. 440 k.p.k. i oparcie się na wykładni systemowej oraz funkcjonalnej z jednoczesnym odwołaniem się do wnioskowania *per analogiam legis*. Brak możliwości zmiany zaskarżonego orzeczenia na niekorzyść oskarżonego w razie stwierdzenia jego rażącej niesprawiedliwości w wyniku rozszerzonej kontroli odwoławczej po rozpoznaniu środka odwoławczego wniesionego na niekorzyść oskarżonego wykazuje bowiem podobieństwo do zakazu *ne peius* z art. 454 § 1 k.p.k., uniemożliwiającego sądowi odwoławczemu skazanie oskarżonego, który został uniewinniony przed sądem pierwszej instancji, lub wobec którego przed sądem pierwszej instancji umorzono postępowanie po rozpoznaniu środka odwoławczego wniesionego na jego niekorzyść. Dostrzegając kontrowersyjność proponowanej wykładni argumentuje się jednak, że nie narusza ona gwarancji oskarżonego, bowiem do zmiany orzeczenia na niekorzyść oskarżonego w związku ze stwierdzeniem rażącej niesprawiedliwości będzie mogło dojść jedynie po przeprowadzeniu ponownego postępowania przed sądem pierwszej instancji⁹²⁶.

Nowelizacja art. 440 k.p.k. doprowadziła w istocie do stanu przypadkowości pozycji prawnej oskarżonego w związku z wniesieniem na jego niekorzyść środka odwoławczego, uzależniając ją od tego, czy zachodzą przesłanki do uchylenia zaskarżonego orzeczenia wskazane w art. 437 § 2 zdanie drugie k.p.k., czy też brak jest takich podstaw. W razie wniesienia środka odwoławczego na niekorzyść oskarżonego, którego zarzuty okazały się niezasadne, a sąd odwoławczy niezależnie od zakresu zaskarżenia uznał utrzymanie w mocy zaskarżonego orzeczenia za rażąco niesprawiedliwe, w razie jednoczesnego występowania podstawy do uchylenia zaskarżonego orzeczenia określonej w art. 437 § 2 zdanie drugie k.p.k. dojdzie do jego uchylenia z możliwością wydania podczas ponownego rozpoznania sprawy orzeczenia surowszego. Jeżeli jednak w takiej samej sytuacji nie zajdzie żadna z przesłanek wskazanych w art. 437 § 2 zdanie drugie k.p.k. sąd odwoławczy będzie zobowiązany do utrzymania w mocy zaskarżonego orzeczenia, bądź do jego zmiany na korzyść oskarżonego. Powyższa sytuacja wywołuje uzasadnione wątpliwości co do

⁹²⁵ D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, LEX/el. 2019, teza 6 do art. 440; także K. D. Tabaka, *Rażąca niesprawiedliwość...*, s. 224.

⁹²⁶ J. Zagrodnik, *Glosa do wyroku SN z dnia 6 kwietnia 2017 r., V KK 372/16*, OSP 2018, nr 5, s. 78 i n.

zgodności z zasadą rzetelnego procesu z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP oraz art. 6 ust. 1 EKPCz.

Klauzula generalna „rażącej niesprawiedliwości” stanowiąc ustawowe ograniczenie zasady skargowości oraz przejaw prymatu zasady inkwizycyjności nakazuje sądowi odwoławczemu przeprowadzenie kontroli zaskarżonego orzeczenia oraz wydanie rozstrzygnięcia poza granicami zaskarżenia i podniesionymi zarzutami.

Odnosząc się ponownie do uzasadnienia wprowadzenia tej instytucji do polskiego procesu karnego, tj. zapewnienia możliwości reakcji na brak odpowiedniego przygotowania zawodowego prokuratorów oraz sędziów orzekających w sądach pierwszej instancji, a także niewątpliwie ideologicznego jej zabarwienia, można zaryzykować postawienie pytania o sens dalszego jej funkcjonowania w ramach współczesnego procesu karnego, w którym nie tylko sędziowie sądów pierwszej instancji, ale także pozostałe podmioty uczestniczące profesjonalnie w postępowaniu karnym, muszą się legitymować wysokim poziomem przygotowania teoretycznego i zawodowego, potwierdzonym zarówno ukończeniem magisterskich studiów prawniczych, jak i zawodowych aplikacji kończących się egzaminem państwowym.

Przyjmując pewną, choć niewielką dozę przesady, można stwierdzić, że środek odwoławczy, który okazał się nietrafny nie tylko co do podniesionych zarzutów, ale także co do zakresu zaskarżenia, niewiele różni się od sytuacji, w której takiego środka nie wniesiono. Mimo tego może on doprowadzić do ingerencji sądu odwoławczego w zaskarżone orzeczenie i skutkować bezpośrednimi konsekwencjami dla oskarżonego. Natomiast w sytuacji wskazanej w art. 435 k.p.k. brak środka odwoławczego umożliwia jedynie uchylene lub zmianę orzeczenia na korzyść oskarżonego, nigdy zaś na jego niekorzyść.

Znaczna niedookreśloność pojęcia „rażącej niesprawiedliwości” nie może prowadzić do zakwestionowania swobody uznania sądu odwoławczego, która jest niezbędną do prawidłowego sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Mając jednak na uwadze fakt, iż normy prawa karnego procesowego mają charakter gwarancyjny można byłoby zasadnie argumentować powrót do stanu prawnego, kiedy stwierdzenie „rażącej niesprawiedliwości” dawało podstawę do korekty zaskarżonego orzeczenia niezależnie od zakresu zaskarżenia i podniesionych zarzutów wyłącznie na korzyść oskarżonego.

Rozszerzona kontrola odwoławcza przeprowadzana przez pryzmat rażącej niesprawiedliwości poza granicami zaskarżenia i podniesionymi zarzutami ma odpowiednie zastosowanie do rozpoznania zażalenia na uzasadnienie orzeczenia (art. 443a

§ 1 k.p.k.). Po rozpoznaniu zażalenia na uzasadnienie orzeczenia stosownie do treści art. 443a § 4 w zw. z art. 440 k.p.k. stwierdzając rażącą niesprawiedliwość uzasadnienia sąd odwoławczy może jedynie utrzymać je w mocy, bądź zmienić zaskarżone uzasadnienie w całości lub w części na korzyść oskarżonego. Rozstrzygnięcie sądu odwoławczego nie może natomiast przybrać formy kasatoryjnej.

7.2.1.2. Orzekanie poza podmiotowymi granicami zaskarżenia

Rozszerzona kontrola odwoławcza przez pryzmat „rażącej niesprawiedliwości” nie stanowi podstawy do orzekania poza podmiotowymi granicami zaskarżenia co do oskarżonych, których nie dotyczył wniesiony środek odwoławczy. Podstawę taką stanowi bowiem wyłącznie przepis art. 435 k.p.k., dopuszczający możliwość uchylecia lub zmiany zaskarżonego orzeczenia na korzyść współoskarżonych, choćby nie wnieśli środka odwoławczego, jeżeli „te same względy” przemawiają za orzekaniem na rzecz oskarżonych, których środek odwoławczy dotyczył⁹²⁷.

Przez „te same względy” (*gravamen commune*) rozumie się te same uchybienia, które odnoszą się także do współoskarżonych, których nie dotyczył wniesiony środek odwoławczy. Mogą one mieć postać zarówno względnych przyczyn odwoławczych z art. 438 pkt 1 – 4 k.p.k., bezwzględnych przyczyn odwoławczych z art. 439 § 1 pkt 1 -11 k.p.k., a także rażącej niesprawiedliwości z art. 440 k.p.k.⁹²⁸

Instytucja *gravamen commune* w podobnym kształcie obowiązywała w Kodeksie postępowania karnego z 1928 r. i była ujęta w art. 485 pkt d.

W Kodeksie postępowania karnego z 1969 r. możliwość wyjścia poza podmiotowe granice zaskarżenia ograniczona była jedynie warunkiem *gravamen simile*. Zgodnie z art. 384 k.p.k. z 1969 r. sąd odwoławczy zobowiązany był do uchylecia lub zmiany zaskarżonego orzeczenia na korzyść współoskarżonych, choćby nie wnieśli środka odwoławczego, jeżeli uchylił je lub zmienił na rzecz współoskarżonego, którego środek dotyczył, gdy istniały względy, które przemawiały za uchyleciem lub zmianą na rzecz tamtych.

⁹²⁷ T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2014, s. 837; D. Świecki, *Konstrukcja apelacji...*, s. 180 i n.; odmiennie P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Tom 2. Komentarz do artykułów 297-467*, Warszawa 2011, s. 864.

⁹²⁸ M. Fingas, *W sprawie przekraczania granic podmiotowych środka odwoławczego w procesie karnym* (cz. 2), Pal. 2010, nr 9-10, s. 97.

Dokonując wykładni określenia „te same względy” Sąd Najwyższy w postanowieniu z 12.04.2006 r., II KK 335/05⁹²⁹, stwierdził, że „przekraczanie przez sąd odwoławczy granic podmiotowych zaskarżenia orzeczenia możliwe jest wyłącznie w związku ze stwierdzeniem okoliczności wymienionych w art. 435 k.p.k., nawet wówczas, gdy w stosunku do osoby, wobec której orzeczenie nie zostało zaskarżone, występuje jedna z bezwzględnych przyczyn jego uchylecia. Oznacza to, że w tym zakresie, w jakim orzeczenie nie zostało podmiotowo zaskarżone, ujawnienie się jednej z przesłanek wymienionych w art. 439 § 1 pkt 1–11 k.p.k. dopóty nie może stanowić podstawy jego uchylecia, dopóki nie zostanie ujawniona ta sama przesłanka uchylecia orzeczenia wobec osoby, w stosunku do której zostało zaskarżone, a zatem dopóki to samo uchylecie (art. 435 k.p.k. – «te same względy») nie zostanie przyjęte za powód wzruszenia orzeczenia w części niezaskarżonej podmiotowo”.

W piśmiennictwie podnosi się, że kwestia ustalenia, czy istnieją względy przemawiające za uchyleciem lub zmianą orzeczenia na rzecz współoskarżonych, których nie dotyczył środek odwoławczy, aktualizuje się dopiero wówczas, kiedy sąd *ad quem* stwierdzi powody do uchylecia lub zmiany orzeczenia wobec współoskarżonego, którego dotyczył środek odwoławczy, a zatem ma charakter następczy. Jeżeli nie stwierdzono potrzeby uchylecia lub zmiany zaskarżonego orzeczenia na korzyść oskarżonego, którego środek odwoławczy dotyczył, nie aktualizuje się kwestia możliwości zastosowania art. 435 k.p.k., co wynika z założenia, że współoskarżony, który nie wniósł środka odwoławczego, nie powinien być traktowany lepiej niż współoskarżony, który taki środek odwoławczy wniósł. Przyjęcie przeciwnego stanowiska wiązałoby się z nałożeniem na sąd *ad quem* obowiązku przeprowadzenia z urzędu pełnej kontroli zaskarżonego orzeczenia także wobec oskarżonych, którzy nie wnieśli środka odwoławczego⁹³⁰.

Argumentuje się również, że dopuszczenie możliwości przekroczenia podmiotowych granic zaskarżenia na podstawie art. 440 k.p.k. skutkowałoby uchyleciem ochrony wynikającej z zakazu *reformationis in peius* wobec oskarżonego, którego środek odwoławczy nie dotyczył, a ściślej ujmując jego sytuacja byłaby uzależniona od kierunku środka odwoławczego dotyczącego innego oskarżonego, który spowodował uchylecie orzeczenia⁹³¹.

⁹²⁹ OSNKW 2006, nr 7–8, poz. 70, z aprobowaną glosą A. Gaberle, OSP 2007, nr 1, poz. 2.

⁹³⁰ M. Fingas, *W sprawie przekraczania (cz. 2)*..., s. 95.

⁹³¹ M. Fingas, *W sprawie przekraczania (cz. 2)*..., s. 98.

Mimo, iż zakaz *reformationis in peius* nie chroni oskarżonego, wobec którego zapadło już prawomocne orzeczenie w przypadku wznowienia postępowania z urzędu, to zgodnie z dyspozycją art. 542 § 5 k.p.k. możliwość taka ustaje z upływem roku od uprawomocnienia się orzeczenia. Przyjęcie możliwości podmiotowego rozszerzenia granic zaskarżenia w oparciu o art. 440 k.p.k. mogłoby natomiast doprowadzić do dłuższego rozciągnięcia w czasie stanu niepewności dla oskarżonego, na którego rzecz nie został wniesiony środek odwoławczy, związanego z dłuższym niż roczny okresem od wydania orzeczenia w pierwszej instancji do rozpoznania sprawy przez sąd odwoławczy⁹³².

Przepis art. 435 k.p.k. nie daje możliwości zmiany lub uchylecia zaskarżonego orzeczenia na niekorzyść oskarżonego, którego nie dotyczył wniesiony środek odwoławczy, co wynika zarówno z bezpośredniego jak i pośredniego zakazu *reformationis in peius* (art. 434 § 1 pkt 1 oraz art. 443 k.p.k.). Sąd odwoławczy może bowiem orzec na niekorzyść oskarżonego jedynie w razie wniesienia na jego niekorzyść środka odwoławczego, a w razie przekazania sprawy do ponownego rozpoznania sąd pierwszej instancji może wydać orzeczenie surowsze niż uchylone jedynie wtedy, gdy zostało ono zaskarżone na niekorzyść oskarżonego (za wyjątkiem sytuacji dotyczących naruszenia lojalności procesowej wskazanych w art. 434 § 4 k.p.k.).

W literaturze procesowej podkreśla się, że przekraczanie podmiotowych granic środka odwoławczego, jako związane z ingerencją w prawomocne części orzeczenia, powinno być traktowane jako sytuacja wyjątkowa i bezwzględnie konieczna⁹³³. Zwraca się przy tym uwagę na gwarancyjną funkcję prawomocności, która rodzi domniemanie prawdziwości zawartych w orzeczeniu ustaleń faktycznych oraz jego niewadliwości. Każde postępowanie powinno bowiem kiedyś zakończyć się prawomocnie. Istotne jest w związku z tym odpowiednie wyważenie proporcji pomiędzy dążeniem do wykrycia prawdy i osiągnięciem stanu sprawiedliwości, a prawomocnym zakończeniem postępowania, zapewniającym trwałość i niezmienność rozstrzygnięcia. Wzruszenie domniemań wynikających z prawomocności orzeczenia powinno być zatem ograniczone do wyjątkowych wypadków i dostępne w drodze nadzwyczajnych środków prawnych⁹³⁴. Funkcja gwarancyjna prawomocności orzeczenia zabezpiecza bowiem zarówno interes oskarżonego przed

⁹³² M. Fingas, *W sprawie przekraczania (cz. 2)...*, s. 98.

⁹³³ M. Fingas, *W sprawie przekraczania granic podmiotowych środka odwoławczego w procesie karnym (cz. 1)*, Pal. 2010, nr 7-8, s. 89.

⁹³⁴ A. Kaftal, *Prawomocność wyroków sądowych w polskim prawie karnym procesowym*, Warszawa 1966, s. 34; S. Steinborn, *Gwarancyjna funkcja prawomocności i jej konsekwencje dla zakresu orzeczeń zdolnych do uprawomocnienia się*, [w:] *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa profesor Zofii Świdry*, red. J. Skorupka, Warszawa 2009, s. 238.

modyfikacją niezaskarżonego na jego rzecz orzeczenia, jak i zaufanie do wymiaru sprawiedliwości.

Należy jednak zauważyć, że możliwość korekty bądź uchylenia prawomocnej podmiotowo części rozstrzygnięcia jedynie na korzyść oskarżonego, na którego rzecz nie został wniesiony środek odwoławczy, nie wiąże się z obowiązkiem poinformowania oskarżonego, którego taka nadzwyczajna modyfikacja może dotyczyć, o rozważaniu przez sąd odwoławczy potrzeby jej dokonania, ani nawet zawiadomienia go o terminie rozprawy apelacyjnej, w przeciwieństwie choćby do sytuacji uchylenia orzeczenia z powodu bezwzględnych przyczyn odwoławczych na posiedzeniu na korzyść oskarżonego (art. 439 § 2 i 3 k.p.k.). Tymczasem ustalenie, czy zmiana lub uchylenie prawomocnej podmiotowo części orzeczenia będą dla oskarżonego korzystne, wcale nie jest oczywiste. Oceniając skutek takiej zmiany bądź uchylenia sąd odwoławczy powinien dokonać porównania wszystkich konsekwencji prawnych prawomocnej podmiotowo części orzeczenia z orzeczeniem, które dopiero miałyby zostać wydane, nie tylko przez pryzmat ich dolegliwości w czasie wyrokowania, lecz także uwzględniając skutki modyfikacji mające nastąpić podczas wykonywania orzeczenia, takie jak np. kwestie związane z warunkowym zawieszeniem wykonania kary, warunkowym przedterminowym zwolnieniem, przedawnieniem wykonania kary, zatarciem skazania, amnestią, czy też możliwością zarządzenia wykonania warunkowo zawieszony kary orzeczonej w innej sprawie⁹³⁵.

W doktrynie brak było zgodności poglądów co do kryteriów, które powinny zostać uwzględnione przez sąd odwoławczy podczas oceny skutków zmiany bądź uchylenia orzeczenia.

Według jednego ze stanowisk ocena skutków wynikających ze zmiany bądź uchylenia orzeczenia dla oskarżonego powinna opierać się na przepisach materialnych. Jeżeli nie da się ustalić obiektywnego kryterium, np. wobec braku możliwości porównywania kary ograniczenia wolności z zakazem prowadzenia pojazdów, czy też kary pozbawienia wolności z zakazem prowadzenia określonej działalności gospodarczej, dokonanie zmiany orzeczenia bądź jego uchylenie nie powinno być dopuszczalne⁹³⁶.

⁹³⁵ M. J. Szewczyk, *Zakaz reformationis in peius...*, s. 145 i n.; wyrok SN z 23.11.1988 r., V KRN 245/88, LEX nr 20343.

⁹³⁶ A. Kaftal, *W sprawie obowiązywania zakazu reformationis in peius*, Pal. 1980, nr 6, s. 43; tenże *O niektórych zagadnieniach zakazu reformationis in peius w praktyce Sądu Najwyższego oraz wojewódzkich sądów rewizyjnych*, Nowe Prawo 1962, nr 9, s. 1142–1144; K. Marszał, *Zakaz reformationis in peius w nowym ustawodawstwie karnym procesowym*, Warszawa 1970, s. 176–177.

Według drugiej grupy stanowisk przy ocenie, które z porównywanych orzeczeń jest bardziej korzystne dla oskarżonego należy uwzględnić w pierwszej kolejności kryterium ilościowe w przypadku orzeczenia kar tego samego rodzaju, a w przypadku środków represji karnej różnego rodzaju obiektywny stosunek porównywanych środków do interesu oskarżonego. Dopiero w sytuacji, gdy nie ma możliwości jednoznacznego określenia, które z rozstrzygnięć będzie bardziej korzystne, należy uwzględnić wszelkie okoliczności związane z konkretną sytuacją, w tym również stanowisko oskarżonego⁹³⁷.

Wskazuje się także, że odstępstwa od kryteriów zobiektywizowanych powinny mieć miejsce jedynie w takich sytuacjach, gdy nie da się ustalić przelicznika mającego podstawy w przepisach prawa karnego materialnego. W takim ujęciu uwzględnianie subiektywnego stanowiska oskarżonego powinno zatem stanowić wyjątek, a nie regułę przy ocenie czy zmiana bądź uchylenie orzeczenia będzie dla niego korzystne⁹³⁸.

Nie budzi wątpliwości sytuacja, w której w trybie art. 435 k.p.k. miałyby dojść do zmiany prawomocnej podmiotowo części wyroku i uniewinnienia oskarżonego, którego nie dotyczył rozpoznawany środek odwoławczy lub umorzenia wobec niego postępowania, czy też obniżenia orzeczonej wobec niego bezwzględnej kary pozbawienia wolności.

W pozostałych wypadkach ocena „korzystności” modyfikacji bądź uchylenia orzeczenia nie będzie już tak jednoznaczna. Bez trudu można bowiem wyobrazić sobie sytuację, że korekta prawomocnej podmiotowo części wyroku, oceniana obiektywnie jako korzystna dla oskarżonego, spowoduje konsekwencje dla niego niekorzystne. Zwykle będzie to związane z faktem ponownego ustalenia daty prawomocności wyroku, co może przesunąć ten moment czasami o kilkanaście miesięcy, i będącego jej konsekwencją biegu terminu do zatarcia skazania.

De lege ferenda należałoby zatem postulować wprowadzenie obowiązku poinformowania oskarżonego przez sąd odwoławczy o możliwości korekty bądź uchylenia prawomocnej podmiotowo części orzeczenia na jego korzyść oraz o terminie rozprawy apelacyjnej, aby umożliwić mu zajęcie stanowiska w tym przedmiocie. Ocena „korzystności” modyfikacji

⁹³⁷ Zob. m.in. R. A. Stefański, *Glosa do wyroku SN z dnia 22 grudnia 1992 r., III KRN 203/92*, OSP 1994, nr 4; J. Bratoszewski, *Procesowe funkcje i kryteria pojęć: „orzekanie na korzyść lub na niekorzyść oskarżonego” w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, *Studia Iuridica* 1997, t. 33, s. 45; Z. Doda, *Zakres zakazu reformationis in peius według obowiązującego kodeksu postępowania karnego*, ZN UJ 1967, s. 198–199; J. Brylak, *Orzekanie wbrew kierunkowi środka odwoławczego na niekorzyść oskarżonego*, Prok. i Pr. 2006, nr 7–8, s. 51; P. Łuczyński, *Kryteria oceny surowości orzeczenia wydawanego w postępowaniu ponownym w porównaniu z orzeczeniem uchylonym w kontekście zakazu pośredniego reformationis in peius*, PS 2013, nr 10, s. 72 i n.

⁹³⁸ M. J. Szewczyk, *Zakaz reformationis in peius...*, s. 145 i n.

dokonywana *in abstracto* zamiast stanowić wyraz sprawiedliwości może bowiem okazać się jej zaprzeczeniem (*summum ius summa iniuria*).

7.2.1.3. Poprawienie błędnej kwalifikacji prawnej

Kolejne ograniczenie zasady skargowości w postępowaniu odwoławczym związane jest z wynikającym z art. 455 k.p.k. obowiązkiem rozszerzenia kontroli odwoławczej niezależnie od granic zaskarżenia i podniesionych zarzutów o sprawdzenie poprawności zastosowanej kwalifikacji prawnej.

Podobne unormowanie zawarte było także w Kodeksach postępowania karnego z 1928 r. oraz z 1969 r.

Zgodnie z art. 485 pkt b k.p.k. z 1928 r. sąd odwoławczy z urzędu, niezależnie od granic apelacji, poprawiał przyjętą przez sąd pierwszej instancji błędną kwalifikację prawną czynu. W orzecznictwie Sądu Najwyższego wskazywano, że przez błędną kwalifikację prawną należy rozumieć zastosowanie przez sąd niewłaściwego przepisu do ustalonego stanu faktycznego⁹³⁹.

Kodeks postępowania karnego z 1969 r. w art. 404 nakazywał z kolei sądowi odwoławczemu poprawienie błędnej kwalifikacji prawnej czynu „niezależnie od granic środka odwoławczego, jeżeli nawet nie można poza tym wyroku zmienić”. W literaturze oraz orzecznictwie przyjmowano, że poprawienie błędnej kwalifikacji prawnej może mieć miejsce jedynie wówczas, gdy nie zachodzi konieczność zmiany ustaleń faktycznych dokonanych przez sąd pierwszej instancji⁹⁴⁰. Wyrażano także stanowisko, że obowiązek poprawienia błędnej kalifikacji prawnej jest niezależny od kierunku wniesionego środka odwoławczego, a zatem art. 404 k.p.k. z 1969 r. stanowi *lex specialis* do zakazu *reformationis in peius* z art. 383 § 1 zdanie pierwsze k.p.k. z 1969 r.⁹⁴¹ W uchwale z 30.10.1985 r., VI KZP 11/84⁹⁴², Sąd Najwyższy stwierdził z kolei, że sąd rewizyjny na podstawie art. 404 k.p.k. z 1969 r. może poprawić błędną kwalifikację prawną czynu na

⁹³⁹ Zob. m.in. wyrok SN z 10.02.1932 r., II K 19/32, OSN(K) 1932, z. V, poz. 90.

⁹⁴⁰ Zob. m.in. wyroki SN: z 11.02.1971 r., II KR 191/70, LEX nr 16584; z 23.10.1973 r., V KRN 396/73, OSNKW 1974, nr 3, poz. 55; uchwała SN z 25.11.1971 r., OSNKW 1972, nr 2, poz. 29.

⁹⁴¹ J. Bafia, J. Bednarzak, M. Flemming, S. Kalinowski, H. Kempisty, M. Siewierski, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 1971, s. 528; wyrok SN z 20.01.1972 r., III KR 201/71, OSPiKA 1973, nr 4, poz. 63, z krytyczną glosą K. Marszała OSPiKA 1973, nr 4, s. 150–153; także wyroki SN z 25.09.1974 r., i KR 84/74, OSNKW 1974, nr 12, poz. 235; z 25.06.1975 r., V KRN 60/75, LEX nr 16907.

⁹⁴² OSNKW 1986, nr 1–2, poz. 1, z aprobującą glosą W. Makara, OSPiKA 1986, nr 6, s. 257–258 oraz krytyczną A. Kaftala, OSPiKA 1986, nr 6, s. 258–260.

surowszą niezależnie od kierunku rewizji, tylko na podstawie ustaleń faktycznych zawartych w opisie przypisanego oskarżonemu czynu.

Kierując się potrzebą usunięcia występujących na gruncie art. 404 k.p.k. z 1969 r. wątpliwości, dotyczących kierunku i zakresu zmiany błędnej kwalifikacji prawnej, w art. 455 k.p.k. z 1997 r. przyjęto, że poprawienie błędnej kwalifikacji prawnej niezależnie od granic zaskarżenia i podniesionych zarzutów może nastąpić jedynie wówczas, gdy sąd odwoławczy nie zmienia ustaleń faktycznych, zaś korekta zaskarżonego wyroku na niekorzyść oskarżonego dopuszczalna jest tylko wtedy, gdy wniesiono na jego niekorzyść środek odwoławczy.

Konsekwencją takiej redakcji art. 455 k.p.k. jest możliwość poprawienia błędnej kwalifikacji prawnej na korzyść oskarżonego niezależnie od kierunku wniesionego środka odwoławczego. Wniesienie środka odwoławczego na niekorzyść oskarżonego może bowiem doprowadzić do odwrócenia kierunku zaskarżenia i poprawienia błędnej kwalifikacji prawnej na jego korzyść (art. 434 § 2 k.p.k.). Ocena czy poprawienie błędnej kwalifikacji prawnej prowadzi do zmiany sytuacji oskarżonego na korzyść powinna być przeprowadzona z uwzględnieniem tych samych kryteriów, co ocena korzystności zmiany prawomocnej podmiotowo części orzeczenia w trybie art. 435 k.p.k.

Błędna kwalifikacja prawna, o której mowa w art. 455 k.p.k., powinna wynikać z wadliwego zastosowania lub niezastosowania przepisu prawa materialnego przy prawidłowo dokonanych ustaleniach faktycznych. Jeżeli błędna kwalifikacja prawna wiązałaby się dodatkowo z wadliwym opisem czynu dokonanie jej poprawy niezależnie od granic zaskarżenia i podniesionych zarzutów nie będzie możliwe⁹⁴³, co nie wyklucza wszakże możliwości dokonania jej zmiany wraz ze zmianą opisu czynu na podstawie art. 440 k.p.k.

Unormowanie z art. 455 k.p.k. zakłada obowiązek działania sądu odwoławczego z urzędu niezależnie od granic zaskarżenia, a także niezależnie od zarzutów, jeżeli zostały one zawarte w środku odwoławczym. Jeżeli natomiast granice zaskarżenia i podniesione zarzuty umożliwiają dokonanie zmiany ustaleń faktycznych i kwalifikacji prawnej czynu przepis art. 455 k.p.k. nie będzie mieć zastosowania⁹⁴⁴. Wskazuje się, że w wypadku zaskarżenia wyroku przez inne podmioty niż oskarżyciel publiczny, obrońca lub pełnomocnik, możliwość poprawienia błędnej kwalifikacji prawnej na podstawie art. 455

⁹⁴³ J. Matras, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. Dudka, LEX/el. 2018, teza 2 do art. 455.

⁹⁴⁴ Zob. postanowienie SN z 29.01.2016 r., IV KK 320/15, LEX nr 1972986.

k.p.k. będzie uzależniona od zakresu zaskarżenia i wskazania zarzutów odwoławczych. W przypadku zaskarżenia orzeczenia w całości bez wskazania w środku odwoławczym zarzutów sąd *ad quem* na podstawie art. 433 § 1 w zw. z art. 447 § 1 k.p.k. przeprowadza kontrolę zaskarżonego orzeczenia pod kątem wszystkich przyczyn odwoławczych z art. 438 pkt 1 – 4 k.p.k. Podstawę poprawienia błędnej kwalifikacji stanowić będzie w takiej sytuacji art. 438 pkt 1 k.p.k. W przypadku zaskarżenia orzeczenia przez podmiot nieprofesjonalny prawniczo w całości oraz wskazania zarzutów odwoławczych, albo zaskarżenia orzeczenia w części, zastosowanie będzie mieć art. 455 k.p.k.

Poprawienie błędnej kwalifikacji prawnej na niekorzyść oskarżonego możliwe jest tylko wówczas, gdy środek odwoławczy został wniesiony na jego niekorzyść. Nie ma natomiast znaczenia czy środek zaskarżenia okaże się zasadny, albowiem art. 455 k.p.k. stanowi podstawę do poprawienia kwalifikacji prawnej niezależnie od zakresu zaskarżenia i podniesionych zarzutów. Zakres zmiany zaskarżonego orzeczenia z urzędu na podstawie art. 455 k.p.k. obejmuje wyłącznie poprawienie błędnej kwalifikacji prawnej. Przepis ten nie pozwala natomiast na dokonanie korekty w innym zakresie, np. dotyczącym wymiaru kary.

W doktrynie podnoszono, że wynikający z art. 455 k.p.k., ciążący na sądzie drugiej instancji obowiązek poprawienia błędnej kwalifikacji prawnej dotyczy wszystkich uchybień powodujących obrazę przepisów prawa materialnego, bez różnicowania ich istotności⁹⁴⁵. Korekta kwalifikacji prawnej w trybie art. 455 k.p.k. odnosi się bowiem do względnej przyczyny odwoławczej obrazu przepisu prawa materialnego z art. 438 pkt 1 k.p.k., która obejmowała wszelkiego rodzaju naruszenia prawa materialnego. Stwierdzenie występowania tej przyczyny zwalniało sąd odwoławczy od ustalenia wpływu uchybienia na treść orzeczenia, albowiem przyjmowano, że każde naruszenie przepisu prawa materialnego z uwagi na fakt, iż dotyczy samego orzeczenia, wywiera wpływ na jego treść. Błędne zastosowanie lub niezastosowanie przepisów prawa materialnego miało miejsce wówczas, gdy dotyczyło przepisów o charakterze stanowczym, tzn. nakazujących bądź zakazujących stosowania określonych instytucji prawa materialnego. Mogło ono polegać m.in. na wadliwej ocenie przesłanek odpowiedzialności karnej w zakresie bezprawności czynu, jego karalności, karygodności czy zawinienia, odnosić się do kwalifikacji prawnej czynu, form zjawiskowych oraz form stadialnych popełnienia przestępstwa, wadliwego przyjęcia konstrukcji prawnej czynu ciągłego (art. 12 k.k.), ciągu przestępstw (art. 91 § 1

⁹⁴⁵ M. Klejnowska, *Ograniczenia sądu odwoławczego...*, s. 475.

k.k.), chuligańskiego charakteru występku (art. 57a § 1 k.k.), czy też podstaw do nadzwyczajnego obostrzenia kary (art. 64 § 1 i 2 k.k.) albo obligatoryjnego nadzwyczajnego złagodzenia kary (art. 60 § 3 k.k.). Zarzut obrazy prawa materialnego mógł być także postawiony, jeżeli nie dotyczyła ona kwalifikacji prawnej czynu, ale naruszenia innych przepisów prawa materialnego dotyczących środków reakcji karnej na przestępstwo, np. gdy wymiar lub rodzaj zastosowanej sankcji karnej nie został przewidziany w zastosowanym przepisie. Obraza przepisów prawa materialnego mogła polegać też na orzeczeniu środka karnego nieprzewidzianego za dane przestępstwo, nieorzeczeniu obligatoryjnego środka karnego lub określeniu go sprzecznie z przepisami prawa. Obrazą prawa materialnego było także niezastosowanie instytucji materialnoprawnych dotyczących innych środków reakcji karnej o charakterze obligatoryjnym, np. nadzwyczajnego złagodzenia lub obostrzenia kary czy też obligatoryjnego orzeczenia o dozorze⁹⁴⁶.

W związku z tak szeroko ujętym zakresem przedmiotowym zarzutu obrazy przepisów prawa materialnego ustawą z 19.07.2019 r. dokonano podziału tej podstawy odwoławczej, ujętej dotychczas w art. 438 pkt 1 k.p.k., na obrazę przepisów prawa materialnego w zakresie kwalifikacji prawnej czynu przypisanego oskarżonemu (art. 438 pkt 1 k.p.k.) oraz obrazę przepisów prawa materialnego w innych wypadkach niż wskazany w pkt 1, chyba że pomimo błędnej podstawy prawnej orzeczenie odpowiada prawu (art. 438 pkt 1a k.p.k.). Zmiana treści art. 438 pkt 1 k.p.k. dokonana ustawą z 19.07.2019 r. spowodowała, że pogląd o obowiązku poprawienia błędnej kwalifikacji prawnej, dotyczącej wszystkich uchybień powodujących obrazę przepisów prawa materialnego bez różnicowania ich istotności, stracił aktualność. Skoro błędna podstawa prawna orzeczenia, która nie powoduje jego niezgodności z prawem (przy czym posłużenie się przez ustawodawcę tym określeniem należy uznać za skrót myślowy, albowiem każda obraza przepisów prawa materialnego powoduje niezgodność orzeczenia z prawem) nie stanowi względnej przyczyny odwoławczej, to tym bardziej brak jest podstaw aby stwierdzając błędną kwalifikację prawną w zaskarżonym orzeczeniu poza granicami zaskarżenia i podniesionymi zarzutami sąd odwoławczy z urzędu dokonywał jej korekty.

Obecnie zatem nawet stwierdzenie błędnej kwalifikacji prawnej poza granicami zaskarżenia i podniesionymi zarzutami nie będzie stanowiło podstawy do jej poprawienia

⁹⁴⁶ Zob. uzasadnienie projektu ustawy z 19.07.2019 r. druk nr 3251, s. 58-59, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=3251>, dostęp: 25.04.2020.

w trybie art. 455 k.p.k., jeżeli nie dotyczy ona kwalifikacji prawnej czynu przypisanego oskarżonemu, bądź mimo jej zaistnienia orzeczenie odpowiada prawu.

W uzasadnieniu projektu ustawy wskazano, że celem wprowadzonej zmiany jest ograniczenie zaskarżania orzeczeń w oparciu o jedynie czysto formalne przyczyny. Jako przykłady obraży przepisów prawa materialnego nieodnoszącej się do kwalifikacji prawnej czynu przypisanego oskarżonemu oraz niepowodującej niezgodności orzeczenia z prawem wskazano przykładowo sytuacje, takie jak np. orzeczenie zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych wobec sprawcy przestępstwa z art. 178b k.k. na podstawie art. 42 § 1 k.k. zamiast na podstawie § 2 tego artykułu, zastosowanie wobec młodocianego sprawcy przestępstwa umyślnego dozoru na podstawie art. 73 § 1 k.k. zamiast na podstawie art. 73 § 1 i § 2 k.k., czy też powołanie w podstawie wymiaru kary wobec oskarżonego odpowiadającego w warunkach recydywy art. 64 § 1 k.k., któremu jednak nie obostrzono kary⁹⁴⁷.

Stwierdzając konieczność poprawienia błędnej kwalifikacji prawnej czynu na podstawie art. 455 k.p.k. sąd odwoławczy stosownie do obowiązku wynikającego z art. 399 § 1 w zw. z art. 458 k.p.k. powinien uprzedzić obecne na rozprawie apelacyjnej strony o możliwości dokonania takiej zmiany⁹⁴⁸. Zmiana kwalifikacji prawnej niezależnie od granic zaskarżenia i podniesionych zarzutów, możliwa w razie braku środka odwoławczego na niekorzyść oskarżonego tylko w kierunku dla niego korzystnym, powinna uwzględniać wszystkie konsekwencje, które mogą z niej wynikać dla oskarżonego.

7.2.1.4. Ograniczenie dyspozycyjności wniesionym środkiem odwoławczym

Ograniczenia zasady skargowości w postępowaniu odwoławczym wynikają nie tylko z szeroko zakreślonych możliwości orzekania poza granicami zaskarżenia, ale także z ograniczonej dyspozycyjności środkiem odwoławczym po jego wniesieniu. O ile na etapie postępowania przed sądem pierwszej instancji cofnięcie aktu oskarżenia przez oskarżyciela publicznego do czasu rozpoczęcia przewodu sądowego na pierwszej rozprawie głównej, jeżeli pokrzywdzony oraz oskarżyciel posiłkowy nie skorzystają z

⁹⁴⁷ Zob. uzasadnienie projektu ustawy z 19.07.2019 r. druk nr 3251, s. 58-59, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=3251>, dostęp: 25.04.2020.

⁹⁴⁸ Zob. m.in. wyroki SN: z 16.03.1984 r., RNw 2/84, OSNKW 1984, nr 11-12, poz. 115; z 1.10.2010 r., IV KK 185/10, LEX nr 688697; T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego, Tom I. Komentarz do art. 1-467*, Warszawa 2014, s. 1560-1561; D. Świecki, *Apelacja w postępowaniu karnym...*, s. 241.

uprawnień zawartych w art. 54 § 2 k.p.k., wiąże sąd skutkując umorzeniem postępowania, o tyle na etapie postępowania odwoławczego cofnięcie środka odwoławczego nie wstrzymuje kontroli odwoławczej. Sąd odwoławczy zobowiązany jest bowiem do zbadania nie tylko warunków skuteczności oświadczenia o cofnięciu wniesionego środka odwoławczego wskazanych w art. 431 § 2 i 3 k.p.k., ale także do przeprowadzenia merytorycznej kontroli zaskarżonego orzeczenia w zakresie obejmującym stwierdzenie występowania bezwzględnych przyczyn odwoławczych z art. 439 § 1 k.p.k. oraz pod kątem rażącej niesprawiedliwości orzeczenia z art. 440 k.p.k., która - jako klauzula generalna - otwiera szeroko pole kontroli instancyjnej.

Wynikająca z zasady dyspozycyjności, określona w art. 431 § 1 k.p.k., możliwość cofnięcia wniesionego środka odwoławczego wymaga uzyskania zgody oskarżonego, jeżeli środek odwoławczy został wniesiony na jego korzyść (art. 431 § 3 k.p.k.). Oświadczenie oskarżonego o wyrażeniu zgody na cofnięcie wniesionego na jego korzyść środka odwoławczego może zostać złożone zarówno pisemnie jak i ustnie do protokołu (art. 116 k.p.k.). Zgoda oskarżonego musi być wyrażona w sposób niebudzący wątpliwości⁹⁴⁹, choć przyjmuje się, że może ona zostać również przekazana sądowi odwoławczemu za pośrednictwem obrońcy⁹⁵⁰.

Cofnięcie środka odwoławczego przez obrońcę w określonych wypadkach może pozostawać w kolizji z obowiązkiem działania wyłącznie na korzyść oskarżonego (art. 86 § 1 k.p.k.). Sąd odwoławczy uprawniony jest zatem do zbadania czy taka kolizja nie zachodzi, zaś w razie jej stwierdzenia powinien uznać cofnięcie środka odwoławczego przez obrońcę za bezskuteczne⁹⁵¹.

Oskarżony może cofnąć środek odwoławczy wniesiony zarówno osobiście, jak i przez obrońcę, za wyjątkiem sytuacji wskazanych w art. 79 k.p.k., obejmujących wypadki obrony obligatoryjnej. Ma to miejsce jeżeli oskarżony nie ukończył 18 lat, jest głuchy, niemy lub niewidomy, zachodzi uzasadniona wątpliwość co do jego poczytalności w czasie czynu, bądź uzasadniona wątpliwość, czy z uwagi na stan zdrowia psychicznego jest on w stanie uczestniczyć w postępowaniu lub prowadzić samodzielną i rozsądną obronę, a także gdy sąd uzna to za niezbędne ze względu na inne okoliczności utrudniające obronę. Jeżeli biegli lekarze psychiatrzy stwierdzą, że poczytalność oskarżonego w chwili czynu lub w czasie

⁹⁴⁹ Zob. wyrok SN z 13.06.2001 r., IV KKN 169/01, LEX nr 553799.

⁹⁵⁰ D. Świecki, *Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych*, Warszawa 2016, s. 564 i n.

⁹⁵¹ J. Zagrodnik, *Metodyka pracy obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych i karnych skarbowych*, Warszawa 2016, s. 338 i n.

postępowania nie budzi wątpliwości, a także stan jego zdrowia psychicznego pozwala mu na udział w postępowaniu i prowadzenie obrony w sposób samodzielny i rozsądny, sąd orzeka, że udział obrońcy nie jest obowiązkowy (art. 79 § 4 k.p.k.). W takiej sytuacji ustaje także zakaz cofnięcia przez oskarżonego środka odwoławczego wniesionego osobiście lub przez obrońcę⁹⁵².

Oskarżony nie może natomiast skutecznie cofnąć środka odwoławczego wniesionego na jego korzyść przez oskarżyciela publicznego (art. 431 § 2 k.p.k.).

Środek odwoławczy wniesiony przez pełnomocnika może być cofnięty zarówno przez pełnomocnika, jak i bezpośrednio przez stronę, w której imieniu został on wniesiony⁹⁵³.

Ustawa nie określa terminu, w którym możliwe jest cofnięcie środka odwoławczego. Należy zatem przyjąć, że jest to możliwe aż do czasu wydania orzeczenia przez sąd odwoławczy⁹⁵⁴.

Po ustaleniu kwestii dotyczących uprawnień do cofnięcia środka odwoławczego sąd odwoławczy przystępuje do merytorycznej kontroli zaskarżonego orzeczenia w zakresie obejmującym ustalenie, czy nie zachodzi żadna z bezwzględnych przyczyn odwoławczych z art. 439 § 1 k.p.k., a także pod kątem ewentualnej rażącej niesprawiedliwości z art. 440 k.p.k.

Konsekwencją stwierdzenia występowania okoliczności wskazanych w art. 439 § 1 oraz art. 440 k.p.k. będzie rozpoznanie sprawy pomimo cofnięcia środka odwoławczego oraz uchylenie zaskarżonego orzeczenia z przekazaniem sprawy sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania, względnie uchylenie zaskarżonego orzeczenia i umorzenie postępowania lub dokonanie zmiany zaskarżonego rozstrzygnięcia. Dopiero stwierdzenie braku bezwzględnych przyczyn odwoławczych oraz braku rażącej niesprawiedliwości zaskarżonego orzeczenia umożliwi sądowi odwoławczemu pozostawienie środka odwoławczego bez rozpoznania (art. 432 k.p.k.).

Postanowienie o pozostawieniu środka odwoławczego bez rozpoznania w związku z jego cofnięciem nie podlega zaskarżeniu (argument z art. 459 § 1 i 2 k.p.k.).

W doktrynie procesu karnego wyrażano wątpliwości co do możliwości częściowego cofnięcia środka odwoławczego.

Według jednego ze stanowisk środek odwoławczy traktowany jest jako niepodzielna całość, a zatem brak jest możliwości pozostawienia go bez rozpoznania w części dotyczącej

⁹⁵² Zob. postanowienie SN z 8.06.2004 r., IV KK 116/04, LEX nr 162786.

⁹⁵³ D. Świecki, *Czynności procesowe obrońcy...*, s. 564 i n.

⁹⁵⁴ J. Zagrodnik, *Metodyka pracy obrońcy...*, s. 338 i n.

zarzutów i wniosków, które zostały cofnięte przez stronę wnoszącą środek odwoławczy, bądź też nie były przez nią popierane na rozprawie odwoławczej⁹⁵⁵.

Przedstawione stanowisko o braku możliwości częściowego cofnięcia określonych zarzutów i wniosków odwoławczych odnosi się tylko do takiej sytuacji procesowej, w której przedmiotem zaskarżenia jest jeden czyn w sprawie dotyczącej jednego oskarżonego, bowiem brak jest normatywnej podstawy do częściowego pozostawienia środka odwoławczego bez rozpoznania⁹⁵⁶.

W sprawach złożonych przedmiotowo, lub podmiotowo, jeden środek odwoławczy, dotyczący więcej niż jednego oskarżonego, stanowi w istocie dwa bądź więcej środków odwoławczych zawartych w jednym piśmie procesowym. Analogiczna sytuacja ma miejsce w sprawie złożonej przedmiotowo, gdzie środkiem odwoławczym objęto więcej niż jeden czyn. Wówczas co do każdego z tych czynów istnieje odrębny substrat zaskarżenia, odnoszący się do samodzielnych rozstrzygnięć o przedmiocie procesu. Brak jest zatem podstaw normatywnych i uzasadnienia aksjologicznego do ograniczenia możliwości cofnięcia środka odwoławczego co do poszczególnych czynów, bądź co do poszczególnych oskarżonych, które to czyny i oskarżenia z uwagi na łączność przedmiotową, bądź podmiotową objęci zostali jednym postępowaniem. W takiej sytuacji brak jest przeszkód do skutecznego cofnięcia wniesionego środka odwoławczego co do rozstrzygnięć obejmujących poszczególne czyny lub poszczególne oskarżonych⁹⁵⁷.

Cofnięcie środka odwoławczego, manifestujące brak chęci dalszego kontynuowania postępowania i ostateczną akceptację rozstrzygnięcia wydanego w pierwszej instancji, nie jest wiążące dla sądu odwoławczego. Podobnie nie jest wiążące dla sądu odwoławczego określenie granic kontroli odwoławczej we wniesionym środku zaskarżenia, bowiem szeroka możliwość kontroli zaskarżonego orzeczenia także poza granicami skargi odwoławczej wynika z art. 440 k.p.k.

Poddając krytyce tak daleko zakreślone ograniczenia w dyspozycyjności środkiem odwoławczym w literaturze procesowej kwestionowano uzasadnienie obowiązywania rozwiązań normatywnych nakładających na sąd odwoławczy obowiązek działania z urzędu bez stosownej inicjatywy procesowej stron, uznając je jako wyraz nieuzasadnionego

⁹⁵⁵ Zob. wyroki SN: z 25.10.1974 r., Rw 488/74, OSNKW 1975, nr 1, poz. 18; z 12.07.2006 r., II KK 304/05, LEX nr 193054.

⁹⁵⁶ D. Świecki, *Czynności procesowe obrońcy...*, s. 564 i n.

⁹⁵⁷ Zob. wyrok SN z 12.07.2006 r., II KK 304/05, LEX nr 193054; postanowienie SN z 1.10.2009 r., II KK 52/09, LEX nr 532381; D. Świecki, *Czynności procesowe obrońcy...*, s. 564 i n.; J. Zagrodnik, *Metodyka pracy obrońcy...*, s. 338 i n.

protekcjonalizmu zarówno wobec podmiotów nieprofesjonalnych prawniczo, jak i podmiotów fachowych⁹⁵⁸. Zwracano także uwagę na paradoks wynikający z faktu, iż z jednej strony dla zainicjowania postępowania odwoławczego wymagana jest inicjatywa uprawnionych podmiotów, wyrażająca się we wniesieniu środka odwoławczego, natomiast jeżeli już środek odwoławczy zostanie wniesiony, to bieg postępowania odwoławczego w niewielkim stopniu zależy od woli podmiotów, które go wniosły⁹⁵⁹.

Podzielając te zastrzeżenia *de lege ferenda* można wyrazić postulat rezygnacji z kontroli cofniętego środka odwoławczego przez pryzmat przesłanki rażącej niesprawiedliwości z art. 440 k.p.k., pozostawiając jednocześnie wymóg kontroli zaskarżonego rozstrzygnięcia pod kątem bezwzględnych przyczyn odwoławczych z art. 439 § 1 k.p.k., których występowanie mogłoby następnie uzasadniać wniesienie kasacji nadzwyczajnej w trybie art. 521 k.p.k.

8. Podsumowanie

Analiza zasady instancyjności postępowania karnego nie może zostać przeprowadzona w sposób wyizolowany. Musi ona także uwzględniać jej relacje i stosunek do innych zasad procesowych.

Zarówno Trybunał Konstytucyjny jak i Sąd Najwyższy w swoich orzeczeniach często odwołują się bowiem łącznie do wielu zasad procesowych, przywołując je jako reguły interpretacyjne przy wykładni określonych regulacji normatywnych.

Uwzględnienie w przeprowadzanej analizie wskazanych zasad procesowych uzasadnione jest także koniecznością ustalania warunkowej relacji pierwszeństwa w razie wystąpienia ich kolizji. Jej wynik nie skutkuje wszakże utratą mocy obowiązującej przez zasadę, która w wyniku zastosowanej procedury ważenia nie została przyjęta za podstawę rozstrzygnięcia. Nie musi także prowadzić do pełnej realizacji zasady uznanej za przeważającą. Przeprowadzenie tej analizy wymaga natomiast uwzględnienia wartości leżących u podstaw analizowanych zasad.

Zmiana modelu postępowania odwoławczego z rewizyjnego na zbliżony do apelacyjnego wpłynęła także na zmianę relacji zasady instancyjności postępowania karnego do innych zasad procesowych.

⁹⁵⁸ A. Bojańczyk, *O inkwizycyjności w postępowaniu odwoławczym, czyli głos w sprawie protekcjonalizmu polskiego procesu karnego*, BKKPK 2010, nr 2, s. 256.

⁹⁵⁹ M. Fingas, *Orzekanie reformatoryjne...*, s. 155.

W szczególności szerokie uprawnienia sądu drugiej instancji do merytorycznego orzekania oraz do prowadzenia postępowania dowodowego także co do istoty sprawy wymagały rewizji poglądów dotyczących obowiązywania w postępowaniu odwoławczym zasady bezpośredniości.

Możliwość dokonywania przez sąd drugiej instancji odmiennych ustaleń faktycznych oraz ograniczenie zakazów merytorycznego orzekania, wynikających z reguły *ne peius* z art. 454 § 1 k.p.k., powinny spowodować stopniową zmianę doczasowej praktyki sądów odwoławczych, polegającej na opieraniu się w bardzo szerokim zakresie na ocenie dowodów dokonanej przez sąd pierwszej instancji. W szczególności tam, gdzie co do sposobu przeprowadzenia dowodu, bądź co do sposobu jego oceny, podnoszone są w śródku odwoławczym zarzuty, należałoby w szerszym, niż w obowiązującym poprzednio modelu postępowania odwoławczego, zakresie korzystać z możliwości ponownego przeprowadzenia kwestionowanego dowodu w postępowaniu odwoławczym.

Jako przedwcześnie zarzucony należy ocenić w związku z tym program pełnej informatyzacji sal rozpraw poprzez wyposażenie ich w urządzenia do utrwalania przebiegu rozprawy za pomocą urządzeń rejestrujących dźwięk albo obraz i dźwięk, co pozwoliłoby na pełną realizację wymogu z art. 147 § 2b k.p.k.⁹⁶⁰

Zapoznanie się przez sąd drugiej instancji z zapisem obejmującym przeprowadzenie dowodu osobowego daje bowiem nieporównanie szersze spektrum kryteriów jego oceny, niż zapis wynikający z protokołu rozprawy.

⁹⁶⁰ Zob. odpowiedź Ministra Sprawiedliwości z 12.10.2017 r. na interpelację nr 15370 „w sprawie montażu urządzeń do rejestrowania obrazu i dźwięku w salach sądowych” zawierająca informację o niekontynuowaniu projektu: „Wdrożenie systemu elektronicznej rejestracji rozpraw sądowych (sprawy karne), skrócona nazwa projektu: SERRS”, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=0F70214B>, dostęp: 8.04.2020.

Rozdział VII

Zasada instancyjności w postępowaniu apelacyjnym

1. Cechy i charakter apelacji jako środka odwoławczego od rozstrzygnięcia sądu pierwszej instancji dotyczącego głównego przedmiotu postępowania

Urzeczywistnieniem realizacji zasady instancyjności postępowania karnego jest kontrola wyroku sądu pierwszej instancji, tj. rozstrzygnięcia dotyczącego głównego przedmiotu postępowania, wydanego zarówno w oparciu o przesłanki merytoryczne (wyrok skazujący, uniewinniający, warunkowo umarzający postępowanie oraz umarzający postępowanie wobec niepoczytalności sprawcy), jak i formalne (wyrok umarzający postępowanie z powodu stwierdzenia po rozpoczęciu przewodu sądowego innych negatywnych przesłanek procesowych)⁹⁶¹, wykonywana w układzie dewolutywnym przez sąd wyższego rzędu nad sądem rozstrzygającym sprawę w pierwszej instancji, wyposażony w stosunku do niego w uprawnienia kontrolne, zainicjowana wniesieniem zwyczajnego środka odwoławczego jakim jest apelacja.

Kontrola apelacyjna obejmuje zarówno zbadanie prawidłowości ustalonego stanu faktycznego, zastosowanych przepisów prawa jak i wymierzonej kary, środków karnych, nawiązki, środka zabezpieczającego, przepadku lub innego środka.

Apelacja przysługuje od wszystkich wyroków wydawanych przez sąd pierwszej instancji za wyjątkiem wyroku nakazowego, który - stosownie do treści art. 506 § 1 k.p.k. - podlega zaskarżeniu sprzeciwem, stanowiącym środek zaskarżenia o charakterze kasatoryjnym⁹⁶².

Sprzeciwu od wyroku nakazowego nie można jednak traktować jako wyłomu od zasady instancyjnej kontroli orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji co do głównego przedmiotu postępowania, bowiem zgodnie z treścią art. 506 § 3 k.p.k. jego wniesienie skutkuje utratą mocy przez wyrok nakazowy i rozpoznaniem sprawy od początku, z zachowaniem w dalszym toku postępowania możliwości zaskarżenia go apelacją do sądu drugiej instancji.

⁹⁶¹ E. Skrętowicz, *Wyrok sądu karnego pierwszej instancji. Z problematyki wyrokowania*, Lublin 1989, s. 61.

⁹⁶² D. Świecki, [w:] *Meritum...*, s. 946.

Jako wyjątek od zasady, zgodnie z którą środkiem odwoławczym od wyroku wydanego przez sąd pierwszej instancji jest apelacja, wskazuje się w literaturze możliwość zaskarżenia zażaleniem zawartego w wyroku rozstrzygnięcia o kosztach procesu (art. 626 § 3 k.p.k.)⁹⁶³. Rozstrzygnięcie w przedmiocie kosztów procesu nie jest jednak orzeczeniem dotyczącym głównego przedmiotu postępowania i stanowi w istocie postanowienie zawarte w wyroku.

Z tego powodu zaskarżenie go zażaleniem nie stanowi odstępstwa od zasady apelacyjnej kontroli wyroku wydanego przez sąd pierwszej instancji⁹⁶⁴. Za takim poglądem przemawia dodatkowo treść art. 447 § 6 k.p.k., stanowiącego, iż podstawą apelacji nie mogą być wyłącznie zarzuty, których uwzględnienie mogłoby nastąpić w trybie określonym w art. 105, art. 420 lub art. 626 k.p.k. Sam ustawodawca wskazuje zatem, że apelacja służy przede wszystkim zaskarżeniu rozstrzygnięcia sądu pierwszej instancji wydanego w głównym przedmiocie postępowania. Weryfikacja innych rozstrzygnięć zawartych w wyroku, które nie dotyczą bezpośrednio *meritum* sprawy, o ile ich zaskarżenie nie jest połączone z wnioskiem o przeprowadzenie kontroli rozstrzygnięcia dotyczącego głównego przedmiotu postępowania, powinna być natomiast realizowana w innym, niż apelacyjny trybie.

Apelacja stanowi środek odwoławczy charakteryzujący się bezwzględną dewolutywnością, bowiem jej wniesienie przenosi rozpoznanie sprawy do sądu drugiej instancji.

Zgodnie z treścią art. 25 § 3 k.p.k. sądem drugiej instancji, uprawionym do rozpoznania apelacji od wyroków wydawanych w pierwszej instancji przez sąd rejonowy, jest sąd okręgowy, natomiast zgodnie z treścią art. 26 k.p.k. sądem drugiej instancji, uprawionym do rozpoznania apelacji od wyroków wydawanych w pierwszej instancji przez sąd okręgowy, jest sąd apelacyjny.

Sądem drugiej instancji, uprawionym do rozpoznania apelacji, może być także, usytuowany ustrojowo poza strukturą sądów powszechnych, Sąd Najwyższy⁹⁶⁵. Rozpoznaje on bowiem apelacje od wyroków wydanych w pierwszej instancji przez wojskowy sąd okręgowy (art. 655 § 1 k.p.k.) oraz apelacje od wyroków uniewinniających lub umarzających postępowanie, wydanych w postępowaniu wznowieniowym przez sąd

⁹⁶³ D. Drajewicz, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. D. Drajewicz, Legalis/el. 2020, t. I.2 do art. 444.

⁹⁶⁴ Podobnie D. Świecki, *Konstrukcja apelacji...*, s. 35.

⁹⁶⁵ Zgodnie z art. 1 § 1 u.s.p. sądami powszechnymi są sądy rejonowe, sądy okręgowe oraz sądy apelacyjne.

apelacyjny (art. 547 § 3 zdanie drugie w zw. z art. 27 k.p.k.)⁹⁶⁶. Może on także, przełamując reguły właściwości funkcjonalnej, przejść do rozpoznania apelację od wyroku sądu rejonowego lub okręgowego, jeżeli rozstrzyga w przedmiocie zagadnienia prawnego wymagającego zasadniczej wykładni ustawy, przekazanego przez sąd odwoławczy w związku z rozpoznawaniem apelacji (art. 441 § 5 k.p.k.).

Występowanie hierarchicznej zależności pomiędzy sądem pierwszej instancji a sądem odwoławczym, uprawnionym do rozpoznania apelacji i wyposażonym w kompetencje kontrolne, wskazywane jest w doktrynie oraz orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego jako jeden z warunków realizacji zasady instancyjności postępowania sądowego⁹⁶⁷. Świadczy także o realizacji wymogu wynikającego z art. 2 ust. 1 protokołu nr 7 do EKPCz oraz art. 14 ust. 5 MPPOiP, zgodnie z którym sądem uprawnionym do przeprowadzenia kontroli skazującego orzeczenia wydanego w pierwszej instancji powinien być sąd wyższego rzędu.

Apelacja charakteryzuje się również bezwzględną suspensywnością, bowiem jej wniesienie powoduje wstrzymanie wykonalności zaskarżonego wyroku. W tym aspekcie oceny spełnia ona zatem kryteria rzetelnego środka odwoławczego wynikające z orzecznictwa ETPCz⁹⁶⁸.

Cechą apelacji jest także skargowość, oznaczająca, iż uruchomienie postępowania przed sądem drugiej instancji następuje jedynie na skutek skargi odwoławczej wniesionej przez uprawniony podmiot⁹⁶⁹.

Zgodnie z treścią art. 444 § 1 k.p.k. podmiotami uprawnionymi do wniesienia apelacji są strony postępowania, pokrzywdzony w przypadku wyroku warunkowo umarzającego postępowanie wydanego na posiedzeniu, a także podmiot określony w art. 91a k.p.k., tj. osoba fizyczna, prawna albo jednostka organizacyjna niemająca osobowości prawnej, której odrębne przepisy przyznają zdolność prawną i która uzyskała korzyść majątkową lub świadczenie, o którym mowa w art. 405 - 407, art. 410 i art. 412 Kodeksu cywilnego⁹⁷⁰

⁹⁶⁶ Z. Doda, *Rola Sądu Najwyższego w świetle nowego kodeksu postępowania karnego*, PiP 1998, z. 9-10, s. 138; D. Świecki, *Apelacja w postępowaniu karnym...*, s. 107; tenże *Rozprawa apelacyjna...*, s. 23.

⁹⁶⁷ L. Garlicki, [w:] *Konstytucja RP. Komentarz, Tom IV*, red. L. Garlicki, Warszawa 2005, s. 2; K. Marszał, *Instancyjność postępowania karnego w świetle art. 176 ustępowania 1 Konstytucji...*, s. 702; P. Wiliński, *Dwuinstancyjność postępowania karnego w świetle Konstytucji*, [w:] *Funkcje procesu karnego. Księga pamiątkowa Profesora Janusza Tylmana*, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2011, s. 565; M. Michalska – Marciniak, *Zasada instancyjności...*, s. 73 i n.; D. Świecki, [w:] *Meritum...*, s. 173; wyroki TK: z 31.03.2009 r., SK 19/08, OTK-A 2019, nr 3, poz. 29; z 13.07.2009 r., SK 46/08, OTK-A 2009, nr 7, poz. 109.

⁹⁶⁸ Zob. wyrok ETPCz z 30.10.2014 r., 17888/12, Shvydka p. Ukrainie, HUDOC.

⁹⁶⁹ S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2001, s. 321.

⁹⁷⁰ Ustawa z 23.04.1964 r. Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz.U. z 2019 r. poz. 1145).

od Skarbu Państwa, jednostki samorządowej, państwowej lub samorządowej jednostki organizacyjnej, podmiotu, dla którego organ samorządu jest organem założycielskim, lub spółki prawa handlowego z większościowym udziałem Skarbu Państwa lub jednostki samorządowej.

Podmiotem uprawnionym do wniesienia apelacji w zakresie dotyczącym orzeczonego środka karnego przypadku przedsiębiorstwa niestanowiącego własności sprawcy lub jego równowartości jest także właściciel przedsiębiorstwa zagrożonego przypadkiem, o którym mowa w art. 44a § 2 k.k., albowiem stosownie do treści art. 91b k.p.k. przysługują mu prawa strony w zakresie czynności procesowych odnoszących się do tego środka.

Prawo wniesienia apelacji przysługuje także podmiotowi zbiorowemu, który zgłosił udział swego przedstawiciela w postępowaniu sądowym w sprawie przeciwko sprawcy przestępstwa, które może być podstawą odpowiedzialności tego podmiotu (art. 21a ust. 1 ustawy z 28.10.2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary⁹⁷¹).

Stronami postępowania sądowego są: oskarżyciel publiczny, w tym prokurator w sprawach o przestępstwa ścigane z urzędu (art. 45 § 1 k.p.k.), a także w sprawach o przestępstwa ścigane z oskarżenia prywatnego - jeżeli wszczął postępowanie albo wstąpił do postępowania już wszczętego z uwagi na interes społeczny (art. 60 § 1 k.p.k.); nieprokuratorscy oskarżyciele publiczni, tj. strażnicy leśni, nadleśniczy, ich zastępcy, inżynierowie nadzoru, leśniczy i podleśniczy - w sprawach w których przedmiotem przestępstwa jest drewno pochodzące z lasów stanowiących własność Skarbu Państwa (art. 47 ust. 2 pkt 7 i art. 48 ustawy z 28.09.1991 r. o lasach⁹⁷²); strażnicy Państwowej Straży Łowieckiej - w sprawach w których przedmiotem przestępstwa jest zwierzyna (art. 39 ust. 2 pkt 7 ustawy z dnia 13.10.1995 r. prawo łowieckie⁹⁷³); a także oskarżyciel posiłkowy uboczny i subsydiarny (art. 53 k.p.k.), oskarżyciel prywatny (art. 59 § 1 k.p.k.) oraz oskarżony (art. 71 § 2 k.p.k.).

Stronami postępowania sądowego są także nieprokuratorские organy oskarżycielskie wymienione w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 22.09.2015 r. w sprawie organów uprawnionych obok policji do prowadzenia dochodzeń oraz organów uprawnionych do wnoszenia i popierania oskarżenia przed sądem pierwszej instancji w sprawach, w których prowadzono dochodzenie, jak również zakresu spraw zleconych tym

⁹⁷¹ Tekst jedn. Dz.U. z 2020 r., poz. 358.

⁹⁷² Tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 6.

⁹⁷³ Tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 67.

organom⁹⁷⁴, tj. organy Inspekcji Handlowej w sprawach o ujawnione przez nie w czasie przeprowadzania kontroli przestępstwa określone w art. 43 ust. 1 i 2 oraz w art. 45³ ust. 1 ustawy z 26.10.1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi⁹⁷⁵, a także w art. 38 ustawy z 15.12.2000 r. o Inspekcji Handlowej⁹⁷⁶; organy Państwowej Inspekcji Sanitarnej w sprawach o przestępstwa określone w art. 37b ustawy z dnia 14.03.1985 r. o Państwowej Inspekcji Sanitarnej⁹⁷⁷, w art. 96-99 ustawy z 25.08.2006 r. o bezpieczeństwie żywności i żywienia⁹⁷⁸, w art. 14 ust. 3 ustawy z 30.03.2001 r. o kosmetykach⁹⁷⁹ oraz w art. 31-34, art. 36-40, art. 50 i art. 51 ustawy z 25.02.2011 r. o substancjach chemicznych i ich mieszaninach⁹⁸⁰; Prezes Urzędu Komunikacji Elektronicznej w sprawach o przestępstwa określone w art. 208 ust. 2 ustawy z 16.07.2004 r. Prawo telekomunikacyjne⁹⁸¹; organy Straży Granicznej w sprawach o przestępstwa określone w art. 264 § 2, art. 264a § 1, art. 270, art. 271 § 1 i 2 oraz w art. 272-277 ustawy z 6.06.1997 r. Kodeks karny⁹⁸², w art. 464 ustawy z 12.12.2013 r. o cudzoziemcach⁹⁸³, w art. 125 ustawy z 13.06.2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej⁹⁸⁴ oraz w art. 9 i art. 10 ust. 1 i 2 ustawy z 15.06.2012 r. o skutkach powierzania wykonywania pracy cudzoziemcom przebywającym wbrew przepisom na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej⁹⁸⁵.

Uprawnienia do wnoszenia i popierania oskarżenia przed sądem pierwszej instancji w sprawach o przestępstwa określone w art. 77-79 ustawy z 29.09.1994 r. o rachunkowości⁹⁸⁶ przysługują także naczelnikowi urzędu celno-skarbowego w sprawach z zakresu kontroli celno-skarbowej oraz naczelnikowi urzędu skarbowego w pozostałych sprawach, chyba że akt oskarżenia wnosi i popiera prokurator.

Należy zaznaczyć, że uprawnienie wymienionych w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 22.09.2015 r. nieprokuratorskich oskarżycieli publicznych do

⁹⁷⁴ Tekst jedn. Dz.U. z 2018 r. poz. 522.

⁹⁷⁵ Tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 487 ze zm.

⁹⁷⁶ Tekst jedn. Dz.U. z 2017 r. poz. 1063 ze zm.

⁹⁷⁷ Tekst jedn. Dz.U. z 2017 r. poz. 1261 ze zm.

⁹⁷⁸ Tekst jedn. Dz.U. z 2017 r. poz. 149 ze zm.

⁹⁷⁹ Tekst jedn. Dz.U. z 2013 r. poz. 475.

⁹⁸⁰ Tekst jedn. Dz.U. z 2018 r. poz. 143.

⁹⁸¹ Tekst jedn. Dz.U. z 2017 r. poz. 1907 ze zm.

⁹⁸² Tekst jedn. Dz.U. z 2017 r. poz. 2204 ze zm.

⁹⁸³ Tekst jedn. Dz.U. z 2017 r. poz. 2206 ze zm.

⁹⁸⁴ Tekst jedn. Dz.U. z 2018 r. poz. 51 ze zm.

⁹⁸⁵ Dz.U. poz. 769.

⁹⁸⁶ Tekst jedn. Dz.U. z 2018 r. poz. 395 ze zm.

popierania aktu oskarżenia przed sądem pierwszej instancji nie rozciąga się na postępowanie odwoławcze i nie obejmuje prawa do wniesienia apelacji⁹⁸⁷.

Ograniczenie uprawnień oskarżycielskich do popierania aktu oskarżenia przed sądem pierwszej instancji nie dotyczy natomiast innych niż wymienione w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 22.09.2015 r. nieprokuratorskich oskarżycieli publicznych. Umocowanie tych organów wynika bowiem z ustaw szczególnych, które nie ograniczają ich kompetencji do postępowania przed sądem pierwszej instancji, i obejmuje prawo do kierowania do sądu aktu oskarżenia i popierania oskarżenia w całym postępowaniu, łącznie z prawem do wniesienia apelacji i występowania w postępowaniu odwoławczym.

W postępowaniu karnym skarbowym stronami postępowania sądowego w sprawach o przestępstwa skarbowe są: oskarżyciel publiczny, oskarżony, podmiot pociągnięty do odpowiedzialności posiłkowej oraz interwenient (art. 120 § 1 k.k.s.), natomiast w postępowaniu w sprawach o wykroczenia skarbowe stronami postępowania sądowego są: oskarżyciel publiczny, oskarżony oraz interwenient (art. 120 § 2 k.k.s.).

Oprócz prokuratora w postępowaniu karnym skarbowym oskarżycielem publicznym jest organ, który wnosi i popiera akt oskarżenia (art. 121 § 1 k.k.s.). Organami, które mogą wnosić i popierać akt oskarżenia w postępowaniu karnym skarbowym są finansowe organy postępowania przygotowawczego, tj. naczelnik urzędu celno-skarbowego w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe określone w art. 54 § 1, art. 55 § 1, art. 56 § 1, art. 62 § 2 i 2a, art. 63-68, art. 69 § 1, 3 i 4, art. 69a-70, art. 73-73a, art. 75a-75c, art. 76 § 1 i 2, art. 77 § 1, art. 78 § 1, art. 85-95, art. 96 § 1, art. 97-106k, art. 107-110b i art. 111 § 1 k.k.s. oraz w sprawach ujawnionych w zakresie swojego działania przez naczelnika urzędu celno-skarbowego określonych w art. 54 § 2 i 3, art. 55 § 2 i 3, art. 56 § 2-4, art. 56a, art. 56b, art. 57 § 1, art. 60-61, art. 62 § 1 i 3-5, art. 69 § 2, art. 71, art. 72, art. 75, art. 76 § 3, art. 77 § 2 i 3, art. 78 § 2 i 3, art. 80, art. 80a, art. 81-83, art. 84 § 1, art. 106l i art. 106ł k.k.s.; naczelnik urzędu skarbowego w sprawach o pozostałe przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe; Szef Krajowej Administracji Skarbowej w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe ujawnione w zakresie swojego działania, jeżeli nie przekaze ich naczelnikowi urzędu celno-skarbowego lub naczelnikowi urzędu skarbowego (art. 133 § 1 pkt 1 – 3 k.k.s.).

⁹⁸⁷ T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1-467*, Warszawa 2014, s. 1389; także uchwały SN: z 5.11.1970 r., VI KZP 44/70, OSNKW 1970, nr 12, poz. 166; z 21.07.1971 r., VI KZP 68/70, OSNKW 1971, nr 4, poz. 51.

Finansowe organy postępowania przygotowawczego mogą samodzielnie wносить i popierać przed sądem akt oskarżenia w sprawach o przestępstwa skarbowe, w których było prowadzone dochodzenie nieobjęte nadzorem prokuratora oraz w sprawach o wykroczenia skarbowe (art. 155 § 4 k.k.s.). Natomiast w sprawach, w których finansowy organ postępowania przygotowawczego prowadził śledztwo, a także w sprawach o przestępstwo skarbowe, w których prowadził on dochodzenie objęte nadzorem prokuratora, akt oskarżenia zatwierdza i wnosi do sądu prokurator. W tych sprawach finansowemu organowi postępowania przygotowawczego przysługują w postępowaniu sądowym uprawnienia oskarżyciela publicznego, a zatem także prawo do wniesienia apelacji (art. 155 § 2 k.k.s. oraz art. 165 k.k.s. w zw. z art. 157 § 1 i 2 k.k.s.).

W sprawach o wykroczenia skarbowe uprawnienia do sporządzania i wnoszenia aktu oskarżenia oraz do popierania go przed sądem, a także do występowania w charakterze oskarżyciela publicznego w toku całego postępowania, włącznie z zaskarżeniem rozstrzygnięć w głównym przedmiocie postępowania, przysługują finansowym organom postępowania przygotowawczego, które prowadziły postępowanie przygotowawcze, tj. naczelnikowi urzędu skarbowego, naczelnikowi urzędu celno-skarbowego oraz Szefowi Krajowej Administracji Skarbowej (art. 121 § 2 w zw. z art. 133 § 1 k.k.s.), a także niektórym niefinansowym organom postępowania przygotowawczego, tj. Straży Granicznej i Policji (art. 121 § 2 w zw. z art. 134 § 1 pkt 1 k.k.s.).

Wymienione uprawnienia nie przysługują natomiast pozostałym niefinansowym organom postępowania przygotowawczego, tj. Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Żandarmerii Wojskowej i Centralnemu Biuru Antykorupcyjnemu, albowiem są one uprawnione do prowadzenia postępowania przygotowawczego w sprawach o przestępstwa skarbowe w wypadkach przewidzianych w ustawie (art. 134 § 1 pkt 3-5 k.k.s.). W sprawach o przestępstwa skarbowe niefinansowe organy prowadzące postępowanie przygotowawcze nie są uprawnione do wniesienia do sądu i popierania oskarżenia. Nie mogą zatem występować w tych sprawach w roli oskarżyciela publicznego, w związku z czym nie przysługuje im także prawo zaskarżenia orzeczeń wydanych w postępowaniu sądowym. W tych sprawach akt oskarżenia wnosi i popiera przed sądem prokurator⁹⁸⁸.

W postępowaniu karnym skarbowym prawo wniesienia apelacji przysługuje również podmiotowi pociągniętemu do odpowiedzialności posiłkowej oraz interwientowi w

⁹⁸⁸ Zob. m.in. J. Skorupka, [w:] *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, red. I. Zgoliński, Legalis/el. 2018, teza 5 do art. 121.

granicach interwencji (art. 120 § 1 i 3 k.k.s.). Zgodnie z treścią art. 166 k.k.s. podmiot odpowiedzialny posiłkowo może wnieść apelację z powodu nałożenia odpowiedzialności posiłkowej, natomiast z powodu skazania oskarżonego tylko wtedy, gdy skazanie jest podstawą tej odpowiedzialności.

Uprawnienia do wniesienia apelacji przysługują także przedstawicielom procesowym stron i pokrzywdzonego w zakresie wyroku warunkowo umarzającego postępowanie wydane na posiedzeniu, podmiotów określonych w art. 91a i b k.p.k. oraz podmiotu zbiorowego, a w postępowaniu karnym skarbowym podmiotu pociągniętego do odpowiedzialności posiłkowej oraz interwenienta, tj. ich obrońcom i pełnomocnikom.

Ustawodawca przyznał zatem uprawnienie do zaskarżenia apelacją wyroku sądu pierwszej instancji nie tylko stronom postępowania w znaczeniu procesowym, ale także innym podmiotom spełniającym kryteria pozwalające uznać je za stronę postępowania w autonomicznym rozumieniu tego pojęcia, wynikającym z orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, których praw i wolności dotyczy wydane rozstrzygnięcie⁹⁸⁹.

Apelacja stanowi także środek odwoławczy o charakterze reformacyjnym, powodując przeprowadzenie kontroli instancyjnej zaskarżonego wyroku i wydanie merytorycznego rozstrzygnięcia.

Ograniczenia merytorycznego orzekania w postępowaniu odwoławczym mają charakter wyjątkowy i zostały ściśle określone w ustawie.

Dotyczą one następujących sytuacji:

1. występowania jednej z bezwzględnych przyczyn odwoławczych (art. 439 § 1 k.p.k.);
2. konieczności skazania oskarżonego, który został uniewinniony przed sądem pierwszej instancji, lub co do którego przed sądem pierwszej instancji umorzono postępowanie (art. 454 § 1 k.p.k.);
3. konieczności przeprowadzenia przewodu sądowego w całości (art. 437 § 2 k.p.k.);
4. zakazu orzeczenia na niekorzyść oskarżonego w razie braku wniesienia na jego niekorzyść środka odwoławczego, za wyjątkiem sytuacji, gdy został on skazany z zastosowaniem art. 60 § 3 lub 4 k.k. bądź art. 36 § 3 k.k.s. i po wydaniu wyroku odwołał lub w istotny sposób zmienił swoje wyjaśnienia lub zeznania, przy czym wyjątek ten nie dotyczy wypadku zasadnego podniesienia zarzutu obrazy prawa

⁹⁸⁹ Zob. wyrok TK z 14.03.2006 r., SK 4/05, OTK-A 2006, nr 3, poz. 29.

materialnego lub stwierdzenia występowania bezwzględnych przyczyn odwoławczych z art. 439 § 1 k.p.k. (art. 434 § 1 i 4 k.p.k.).

Wskazane ograniczenia nie odnoszą się do zakresu kontroli zaskarżonego wyroku przeprowadzanej przez sąd drugiej instancji, ale dotyczą zakresu jego orzekania. Stwierdzenie przeszkód do wydania merytorycznego rozstrzygnięcia w postępowaniu apelacyjnym powinno być bowiem poprzedzone uprzednim dokonaniem kontroli zaskarżonego wyroku, która może być także połączona z przeprowadzeniem w niezbędnym zakresie postępowania dowodowego. Uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania nie może być jedynie skutkiem stwierdzenia hipotetycznej możliwości skazania oskarżonego, który został uniewinniony przez sąd pierwszej instancji, lub wobec którego przed sądem pierwszej instancji umorzono postępowanie, ale powinno być uwarunkowane ustaleniem przez sąd drugiej instancji potrzeby wydania wyroku skazującego, czemu stoi na przeszkodzie, wynikający z zawartej w art. 454 § 1 k.p.k. reguły *ne peius*, zakaz merytorycznego orzekania w instancji odwoławczej⁹⁹⁰. Kontrola apelacyjna wyroku uniewinniającego oskarżonego lub umarzającego wobec niego postępowanie, wskazująca na potrzebę wydania orzeczenia skazującego, mimo tego, że w jej efekcie nie dochodzi do merytorycznego zakończenia postępowania, stanowi zatem wyraz reformacyjności postępowania apelacyjnego w rozumieniu wynikającym z orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, bowiem nie ogranicza się wyłącznie do badania ściśle określonych kwestii formalnych⁹⁹¹.

W doktrynie wskazuje się także, że apelacja powinna charakteryzować się - co do zasady - obowiązywaniem w stosunku do oskarżonego zakazu *reformationis in peius*, stanowiącego gwarancję procesową polegającą na tym, że z powodu zaskarżenia wyroku sądu pierwszej instancji jedynie na korzyść oskarżonego, w postępowaniu odwoławczym nie może dojść do pogorszenia jego sytuacji, w porównaniu z wynikającą z zaskarżonego orzeczenia⁹⁹². Wyjątki od zakazu *reformationis in peius* zostały wskazane w art. 434 § 4 k.p.k. i dotyczą sytuacji, w których doszło do skazania oskarżonego z zastosowaniem art.

⁹⁹⁰ Uchwała SN z 20.09.2018 r., I KZP 10/18, OSNKW 2018, nr 11, poz. 73; wyroki SN: z 29.01.2020 r., II KS 27/19, Legalis nr 2280143; z 28.11.2019 r., IV KS 48/19, Legalis nr 2254714.

⁹⁹¹ Wyroki TK: z 12.06.2002 r., P 13/01, OTK-A 2002, nr 4, poz. 42; z 13.01.2004 r., SK 10/03, OTK-A 2004, nr 1, poz. 2.

⁹⁹² D. Świecki, [w:] *Meritum...*, s. 943-945; J. Brylak, *Prawne uregulowania procedury apelacyjnej w aspekcie procesów karnych*, Warszawa 2017, s. 149 i n.; J. Grajewski, *Przebieg procesu karnego*, Warszawa 2001, s. 234; A. Bulsiewicz, M. Jeż-Ludwichowska, D. Kala, D. Osowska, A. Lach, *Przebieg procesu karnego*, Toruń 2003, s. 183; K. Marszał, *Proces karny*, Katowice 1996, s. 431.

60 § 3 lub 4 k.k. bądź art. 36 § 3 k.k.s., a oskarżony po wydaniu wyroku odwołał lub w istotny sposób zmienił swoje wyjaśnienia lub zeznania. Możliwość odstąpienia od zakazu *reformationis in peius* nie dotyczy natomiast przypadku zasadnego podniesienia zarzutu obrazy prawa materialnego lub stwierdzenia przez sąd odwoławczy okoliczności uzasadniających uchylenie orzeczenia, określonych w art. 439 § 1 k.p.k.

2. Ustalenie momentu początku i końca postępowania przed sądem pierwszej i drugiej instancji

Ustalenie w oparciu o reguły właściwości funkcjonalnej sądu uprawnionego do rozpoznania sprawy w pierwszej oraz w drugiej instancji nie budzi wątpliwości i wynika bezpośrednio z przepisów art. 24 – 27, art. 655 § 1 oraz art. 547 § 3 zdanie drugie w zw. z art. 27 k.p.k.

Wątpliwości mogą natomiast dotyczyć ustalenia początku i końca postępowania przed sądem pierwszej instancji oraz początku i końca postępowania przed sądem drugiej instancji i wynikają one z braku ustawowych definicji tych pojęć.

Ustawodawca posłużył się określeniem „zakończenie postępowania w danej instancji” m.in. w art. 30 ustawy z 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, w celu ustalenia momentu petryfikującego właściwość oraz skład sądu w związku ze zmianą przepisów postępowania karnego.

Zgodnie z dominującym w doktrynie i orzecznictwie stanowiskiem przyjmuje się, że pojęcie „postępowanie w danej instancji” należy wiązać z kompetencją sądu danej instancji do merytorycznego rozpoznania sprawy co do głównego przedmiotu postępowania⁹⁹³.

Postępowanie przed sądem pierwszej instancji rozpoczyna się zatem z chwilą wpływu do tego sądu aktu oskarżenia, lub jego surrogatu inicjującego postępowanie jurysdykcyjne, a kończy z momentem wydania orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie, z wyłączeniem postępowań dotyczących kwestii incydentalnych, które nie mają własnego toku instancji, odrębnego od toku instancji w postępowaniu głównym⁹⁹⁴.

⁹⁹³ D. Świecki, [w:] *Znowelizowany Kodeks postępowania karnego w pracy prokuratora i sędziego. Postępowanie odwoławcze, nadzwyczajne środki zaskarżenia, postępowanie po uprawomocnieniu się wyroku i postępowanie w sprawach karnych ze stosunków międzynarodowych*, B. Augustyniak, M. Wąsek-Wiaderek, D. Świecki red., Kraków 2015, s. 16.

⁹⁹⁴ Postanowienie SN z 23.09.2016 r., III KK 41/16, OSNKW 2016, nr 12, poz. 81; D. Świecki, [w:] *Znowelizowany Kodeks postępowania karnego...*, s. 16.

W orzecznictwie sądów powszechnych oraz w literaturze procesowej prezentowano także stanowisko, zgodnie z którym zawarte w art. 30 ustawy z 27.09.2013 r. określenie „postępowanie w danej instancji” należy łączyć z rozprawą główną w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji, albo z rozprawą apelacyjną w postępowaniu przed sądem drugiej instancji, a nie z datą zarejestrowania sprawy, czy też przekazania akt sprawy sądowi odwoławczemu⁹⁹⁵.

Uzasadniając ten pogląd wskazywano, że petryfikacja składu i właściwości sądu, o której mowa w art. 30 ustawy z 27.09.2013 r., ma na celu uniknięcie konieczności zmiany składu lub właściwości sądu, który rozpoznaje już sprawę na rozprawie lub posiedzeniu. W związku z tym przy interpretacji pojęcia „postępowanie w danej instancji”, użytego w art. 30 ustawy z 27.09.2013 r., nie można pomijać celu, który stał u podstaw wyrażonej w nim zasady.

Argumenty te słusznie zostały w literaturze uznane za nieprzekonujące. Wskazywano mianowicie, że nie wszystkie przepisy Kodeksu postępowania karnego wiążą orzekanie na posiedzeniu i rozprawie ze składem sądu, jak np. art. 29 § 2 k.p.k. czy art. 534 § 1 k.p.k., zaś ustawa procesowa nakłada na skład orzekający określone uprawnienia i obowiązki dotyczące czynności procesowych wykonywanych jeszcze przed wyznaczeniem rozprawy bądź posiedzenia (np. art. 349 § 7, art. 350 § 2-4, art. 352 k.p.k.)⁹⁹⁶.

W doktrynie postępowania karnego wskazuje się na konieczność odróżnienia postępowania apelacyjnego przed sądem drugiej instancji od postępowania apelacyjnego *sensu largo*, wskazując, iż nie są to pojęcia synonimiczne. Postępowanie apelacyjne *sensu largo* rozpoczyna się bowiem przed sądem pierwszej instancji z chwilą wniesienia środka odwoławczego (art. 428 § 1 i art. 429 § 1 k.p.k.)⁹⁹⁷.

Momentem wszczęcia postępowania apelacyjnego przed sądem drugiej instancji jest natomiast chwila wpływu do tego sądu akt sprawy wraz ze środkiem odwoławczym⁹⁹⁸.

⁹⁹⁵ Zarządzenie upoważnionego sędziego SA we Wrocławiu z 25.01.2016 r., II AKo 200/15, LEX nr 2204496; M. Świetlicka, *Komentarz do przepisów przejściowych (art. 27 – art. 51) ustawy z dnia 27 września 2013 roku o zmianie ustawy Kodeks postępowania karnego i niektórych innych ustaw (Dz.U.2013.1247)*, LEX/el. 2015. Autorka przyjmuje, iż przez postępowanie z danej instancji, o którym mowa w art. 30 komentowanej ustawy, należy rozumieć postępowanie od momentu rozpoczęcia rozprawy głównej albo apelacyjnej do wydania końcowego orzeczenia, przy zachowaniu wszelkich warunków ustawowych, a zatem tok czynności procesowych od momentu określonego w art. 381 k.p.k. do momentu określonego w art. 418 k.p.k.

⁹⁹⁶ W. Jasiński, *Petryfikacja składu sądu w przepisach intertemporalnych – uwagi na tle postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 2016 r., I KZP 9/16*, Ius Novum 2017, Nr 3, s. 31.

⁹⁹⁷ D. Świecki, [w:] *Znowelizowany Kodeks postępowania karnego...*, s. 17; postanowienie SN z 23.09.2016 r., III KK 41/16, OSNKW 2016, nr 12, poz. 81.

⁹⁹⁸ Postanowienie SN z 23.09.2016 r., III KK 41/16, OSNKW 2016, nr 12, poz. 81.

Przyjmując zaproponowany podział można zatem wyodrębnić dwie fazy postępowania apelacyjnego, a mianowicie:

1. postępowanie apelacyjne przed sądem pierwszej instancji (wstępne postępowanie apelacyjne);
2. postępowanie apelacyjne przed sądem drugiej instancji (właściwe postępowanie apelacyjne)⁹⁹⁹.

W literaturze prezentowane są rozbieżne stanowiska dotyczące ustalenia momentu rozpoczęcia postępowania apelacyjnego przed sądem pierwszej instancji.

Według jednej grupy poglądów postępowanie apelacyjne przed sądem pierwszej instancji rozpoczyna się z chwilą skutecznego wniesienia apelacji¹⁰⁰⁰. Uzupełniając tą argumentację wskazuje się także na treść art. 14 § 1 k.p.k., z którego można wywieść wniosek, że początkiem postępowania apelacyjnego jest dopiero wniesienie inicjującej je skargi etapowej¹⁰⁰¹.

Prezentowane jest również stanowisko odmienne, zgodnie z którym postępowanie apelacyjne przed sądem pierwszej instancji rozpoczyna się już z chwilą złożenia przez stronę, lub uprawiony podmiot, wniosku o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku¹⁰⁰².

Poddając krytyce to stanowisko wskazuje się jednak, że złożenie wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku wcale nie musi prowadzić do wniesienia apelacji, a zatem już choćby tylko z tego powodu czynność ta nie może być uznawana za początek postępowania apelacyjnego przed sądem pierwszej instancji¹⁰⁰³.

Rozbieżność poglądów dotyczy także wskazania katalogu czynności składających się na określane powszechnie w języku prawniczym tzw. postępowanie międzyinstancyjne.

⁹⁹⁹ J. Zagrodnik, *Metodyka pracy obrońcy...*, s. 298; D. Świecki, *Zaskarżalność orzeczeń i instancyjność postępowania sądowego w sprawach karnych w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Artes servium vitae sapientia imperat, Proces karny sensu largo, Rzeczywistość i Wyzwania, Księga jubileuszowa Profesora Tomasza Grzegorzycy z okazji 70. urodzin*, Warszawa – Łódź 2019, s. 680; tenże *Postępowanie odwoławcze w sprawach karnych. Komentarz. Orzecznictwo*, Warszawa 2020, s. 56.

¹⁰⁰⁰ J. Zagrodnik, *Metodyka pracy obrońcy...*, s. 298; D. Świecki, [w:] *Kodeks postępowania Karnego. Komentarz*, red. D. Świecki, LEX/el. 2020, teza 2 do art. 448.

¹⁰⁰¹ D. Świecki, [w:] *Kodeks postępowania Karnego. Komentarz*, red. D. Świecki, LEX/el. 2020, teza 2 do art. 448.

¹⁰⁰² H. Kempisty, *Metodyka pracy sędziego w sprawach karnych*, Warszawa 1986, s. 303; E. Samborski, *Zarys metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, Warszawa 2013, s. 532.

¹⁰⁰³ D. Świecki, *Apelacja w postępowaniu karnym...*, s. 258.

Według jednej grupy stanowisk postępowanie międzyinstancyjne rozpoczyna się z momentem wydania przez prezesa sądu (przewodniczącego wydziału, upoważnionego sędziego) zarządzenia o przyjęciu apelacji¹⁰⁰⁴.

Do pozostałych czynności postępowania międzyinstancyjnego zalicza się także:

1. zawiadomienie stron i innych uprawnionych podmiotów o przyjęciu apelacji wraz z załączeniem do zawiadomienia odpisu apelacji strony przeciwnej, chyba że w sprawie była wyłączona jawność rozprawy ze względu na ochronę informacji niejawnych o klauzuli tajności „tajne” lub „ściśle tajne” (art. art. 448 § 1 i 2 k.p.k.);
2. wniesienie przez strony i inne uprawnione podmioty pisemnej odpowiedzi na apelację (art. 428 § 2 k.p.k.), przy czym przyjmuje się, że pisemna odpowiedź na apelację, wobec braku przewidzianego ustawą terminu do jej wniesienia, może być wniesiona do tego sądu, w którym znajdują się akta sprawy, tj. zarówno do sądu pierwszej instancji, skąd jest ona następnie przesyłana wraz z aktami sprawy do sądu odwoławczego, bądź też bezpośrednio do sądu odwoławczego¹⁰⁰⁵;
3. niezwłoczne przekazanie akt sprawy sądowi odwoławczemu po nadejściu potwierdzenia odbioru zawiadomień o przyjęciu apelacji (art. 448 § 1 k.p.k. oraz § 311 ust. 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 18.06.2019 r. - Regulamin urzędowania sądów powszechnych¹⁰⁰⁶).

Wydaje się jednak, że można wskazać na kilka ważkich argumentów przemawiających za zaliczeniem do katalogu czynności postępowania międzyinstancyjnego także innych czynności mających miejsce przed sądem pierwszej instancji już po wydaniu wyroku, a zatem po zakończeniu postępowania w pierwszej instancji, a jednocześnie przed wniesieniem środka odwoławczego.

Do czynności wykonywanych przed sądem pierwszej instancji, mających miejsce już po wydaniu wyroku, należą:

1. doręczenie z urzędu odpisu wyroku oskarżonemu pozbawionemu wolności, który nie ma obrońcy i pomimo złożenia wniosku o doprowadzenie na termin rozprawy, na którym ogłoszono wyrok, nie został na nią doprowadzony (art. 422 § 2a k.p.k.);
2. złożenie przez stronę lub inne uprawnione podmioty pisemnego wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku (art. 422 § 1 k.p.k.);

¹⁰⁰⁴ D. Świecki, *Postępowanie odwoławcze w sprawach karnych. Komentarz. Orzecznictwo*, Warszawa 2020, s. 336; postanowienie SN z 23.09.2016 r., III KK 41/16, OSNKW 2016, nr 12, poz. 81.

¹⁰⁰⁵ D. Świecki, *Postępowanie odwoławcze w sprawach karnych...*, s. 54.

¹⁰⁰⁶ Dz.U. z 2019 r. poz. 1141.

3. przeprowadzenie przez prezesa sądu (przewodniczącego wydziału lub upoważnionego sędziego) kontroli formalnej wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku i w razie pozytywnego wyniku tej kontroli wydanie niezaskarżalnego zarządzenia o przyjęciu wniosku oraz przedstawienie sprawy sędziemu referentowi celem sporządzenia uzasadnienia, w razie stwierdzenia występowania braków usuwalnych wezwanie do ich uzupełnienia w trybie art. 120 § 1 k.p.k., zaś w razie nieuzupełnienia braków, bądź występowania braków nieusuwalnych, wydanie zaskarżalnego zarządzenia o odmowie przyjęcia wniosku (art. 422 § 3 k.p.k. w zw. z art. 93 § 2 k.p.k.);
4. sporządzenie pisemnego uzasadnienia wyroku (art. 423 § 1 k.p.k.);
5. przesłanie stronom i uprawnionym podmiotom, które złożyły wniosek o sporządzenie i doręczenie uzasadnienia wyroku odpisu wyroku wraz z uzasadnieniem (art. 423 § 2 k.p.k.);
6. wniesienie przez strony i inne uprawnione podmioty pisemnych apelacji wraz z odpisami dla strony przeciwnej (art. 428 § 1 k.p.k. w zw. z art. 446 § 2 k.p.k.);
7. przeprowadzenie przez prezesa sądu (przewodniczącego wydziału lub upoważnionego sędziego) kontroli formalnej wniesionych apelacji i w razie pozytywnego wyniku tej kontroli wydanie niezaskarżalnego zarządzenia o przyjęciu apelacji, w razie stwierdzenia występowania braków usuwalnych wezwanie do ich uzupełnienia w trybie art. 120 § 1 k.p.k. i po ich uzupełnieniu wydanie zarządzenia o przyjęciu apelacji, zaś w razie nieuzupełnienia braków, bądź występowania braków nieusuwalnych, wydanie zaskarżalnego zarządzenia o odmowie przyjęcia apelacji (art. 429 § 1 i 2 k.p.k.);
8. ewentualne uzupełnienie, bądź korekta wyroku o rozstrzygnięcia co do przepadku, zaliczenia okresu rzeczywistego pozbawienia wolności, okresu zatrzymania prawa jazdy lub innego odpowiedniego dokumentu lub okresu stosowania środków zapobiegawczych wymienionych w art. 276 k.k., nałożenia obowiązku zwrotu dokumentu uprawniającego do prowadzenia pojazdu albo dowodów rzeczowych (art. 420 § 1 i 2 k.p.k.), w zakresie dotyczącym kosztów procesu (art. 626 § 2 k.p.k.) oraz w zakresie opłaty (art. 16 ust. 2 ustawy z 23.06.1973 r. o opłatach w sprawach karnych¹⁰⁰⁷).

¹⁰⁰⁷ Tekst jedn. Dz.U. z 1983 r. Nr 49, poz. 223 ze zm.

Podział czynności mających miejsce już po wydaniu wyroku przez sąd pierwszej instancji, a zatem po zakończeniu postępowania w danej instancji, na czynności postępowania odwoławczego, rozpoczynającego się z momentem wniesienia apelacji, oraz czynności postępowania międzyinstancyjnego, rozpoczynającego się z momentem wydania zarządzenia o przyjęciu apelacji, skutkuje pozostawieniem poza zakresem należącym do którejkolwiek z wyróżnionych kategorii czynności wymienionych w pkt. od 1 do 5.

Doręczenie z urzędu odpisu wyroku oskarżonemu pozbawionemu wolności, który nie ma obrońcy i pomimo złożenia wniosku o doprowadzenie na rozprawę, na której ogłoszono wyrok, nie został na nią doprowadzony, dokonane w trybie art. 422 § 2a k.p.k., mimo, że ma miejsce po zakończeniu postępowania w pierwszej instancji, nie wiąże się jeszcze bezpośrednio z ewentualnym postępowaniem apelacyjnym, gdyż stanowi w istocie substytut promulgacji wyroku dla oskarżonego, który wyrażając wolę obecności na jego ogłoszeniu, z przyczyn od siebie niezależnych został tego pozbawiony.

Złożenie wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku pozostaje natomiast w ścisłym związku z właściwym postępowaniem apelacyjnym, co wynika z powiązania przepisów art. 422 § 2, art. 423 § 1a oraz art. 424 § 3 w zw. z art. 425 § 2 k.p.k. Należy oczywiście podzielić argumentację, że złożenie wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku nie musi skutkować wszczęciem wstępnego postępowania apelacyjnego przed sądem pierwszej instancji, a następnie właściwego postępowania apelacyjnego przed sądem drugiej instancji, bowiem strona, bądź uprawniony podmiot składający wniosek, po zapoznaniu się z pisemną motywacją wyroku mogą zaniechać podejmowania dalszych działań zmierzających do wszczęcia i przeprowadzenia kontroli odwoławczej. Niemniej jednak samo złożenie wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku determinuje zakres przyszłej apelacji, wyznaczając już na tym etapie postępowania jej granice podmiotowe i przedmiotowe¹⁰⁰⁸. Ścisły związek czynności polegającej na złożeniu wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku z właściwym postępowaniem apelacyjnym wynika z faktu, iż zgodnie z treścią art. 422 § 2 k.p.k. należy w nim wskazać czy dotyczy on całości wyroku, czy też niektórych czynów, których popełnienie oskarżyciel zarzucił oskarżonemu, bądź też jedynie rozstrzygnięcia o karze i o innych

¹⁰⁰⁸ Uchwała SN z 25.03.2004 r., I KZP 45/2003, OSNKW 2004, z. 4, poz. 38; postanowienie SN z 13.06.2017 r., V KK 480/16, OSKW 2017, nr 9, poz. 55; K. Nowicki, *Ograniczanie obowiązku sporządzenia pisemnego uzasadnienia wyroku w sprawie karnej*, PS 2009, nr 3, s. 89 i n.; T. Grzegorzcyk, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Tom I*, Warszawa 2014, s. 1390.

konsekwencjach prawnych czynu, zaś jeżeli wniosek nie pochodzi od oskarżonego - tego z oskarżonych, którego dotyczy. Wskazanie zakresu przedmiotowego oraz podmiotowego wniosku o doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku stanowi z kolei podstawę do ograniczenia zakresu jego sporządzenia (art. 423 § 1a oraz art. 424 § 3 k.p.k.).

W literaturze wskazuje się, że zakresowy wniosek o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku powoduje uprawomocnienie się wyroku w pozostałej części, tj. co do rozstrzygnięć nieobjętych wnioskiem, zaś w sprawie złożonej podmiotowo - co do oskarżonych nieobjętych wnioskiem¹⁰⁰⁹.

Podzielając tą uwagę należy jednak stwierdzić, że nie oddaje ona w pełni istoty związku pomiędzy wnioskiem o sporządzenie pisemnego uzasadnienia wyroku, a możliwym zakresem przyszłej apelacji. W sytuacji, w której jedna ze stron złożyła wniosek o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku zakresowo, a inna w całości, nie dojdzie do uprawomocnienia się wyroku w jakiegokolwiek części, a mimo tego strona, która ograniczyła zakres wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku do określonych rozstrzygnięć, bądź określonych oskarżonych, nie będzie mogła zaskarżyć go apelacją ponad zakres objęty wnioskiem o sporządzenie i doręczenie jego pisemnego uzasadnienia. Przyjmuje się, że apelacja zawierająca jedynie zarzuty wykraczające poza zakres objęty wnioskiem o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku podlegać będzie odmowie przyjęcia (art. 429 § 1 k.p.k.), bądź pozostawieniu bez rozpoznania (art. 430 § 1 k.p.k.), jako niedopuszczalna z mocy ustawy, natomiast jeżeli zawierałaby ona zarówno zarzuty mieszczące się w zakresie wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku, jak i wykraczające poza ten zakres, wówczas zarzuty wykraczające poza zakres wniosku nie będą przedmiotem rozpoznania przez sąd odwoławczy¹⁰¹⁰.

To zatem nie w kwestii częściowej prawomocności wyroku należy poszukiwać odpowiedzi na pytanie o podstawę ograniczenia zakresu zaskarżenia wyroku apelacją do wynikającego z uprzedniego wniosku o jego pisemne uzasadnienie, ale w ścisłym i nierozzerwalnym powiązaniu normatywnym zachodzącym pomiędzy tymi czynnościami, wynikającym z łącznego odczytania dyspozycji art. 422 § 2, art. 423 § 1a, art. 424 § 3 oraz art. 425 § 2 k.p.k.

¹⁰⁰⁹ K. Eichstaedt, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. D. Świecki, LEX/el. 2020, teza 16 do art. 422.

¹⁰¹⁰ Postanowienie SN z 13.06.2017 r., V KK 480/16, OSNKW 2017, nr 9, poz. 55; K. Eichstaedt, [w:] *Kodeks postępowania karnego...*, teza 21 do art. 422.

Związek ten uległ jeszcze silniejszemu zacieśnieniu po zmianie treści art. 422 § 1 – 3 k.p.k., dokonanej ustawą z 27.09.2013 r.

W stanie prawnym obowiązującym do 1.07.2015 r. wymóg określenia zakresu wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku ograniczony był jedynie do kwestii podmiotowych.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmowano wówczas, że jeżeli prokurator określił we wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku, iż dotyczy on tylko niektórych z oskarżonych, nie mógł następnie wnieść apelacji w stosunku do oskarżonego, którego nie wskazał we wniosku. Jeżeli natomiast prokurator nie wskazał zakresu podmiotowego wniosku w sprawie wieloosobowej przyjmowano, że złożony przez niego wniosek dotyczy wszystkich oskarżonych. Uznawano bowiem, że wyraża on w sposób dorozumiany wolę zaskarżenia wyroku w całości¹⁰¹¹.

W doktrynie prezentowane było stanowisko, że pogląd ten ma zastosowanie także do sytuacji, w której inna strona niż prokurator złożyła wniosek o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku, który nie zawiera zakresu podmiotowego. Brak wskazania zakresu podmiotowego wniosku nie był bowiem uznawany za brak formalny, uniemożliwiający nadanie wnioskowi biegu, zaś art. 422 § 3 k.p.k. nie wymieniał tej przyczyny jako podstawy do odmowy przyjęcia wniosku¹⁰¹².

W obecnie obowiązującym stanie prawnym wniosek o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku powinien określać zarówno zakres podmiotowy – o ile nie pochodzi od oskarżonego – jak i przedmiotowy (art. 422 § 2 k.p.k.), zaś wniosek, który nie zawiera tego wskazania uznawany jest za niespełniający wymogów formalnych i po bezskutecznym wezwaniu do ich uzupełnienia w terminie 7 dni podlega odmowie przyjęcia jako bezskuteczny (art. 422 § 3 k.p.k.)¹⁰¹³.

Ścisły związek czynności polegającej na złożeniu wniosku o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku z właściwym postępowaniem apelacyjnym przed sądem drugiej instancji przemawia za uznaniem jej, oraz wszystkich pozostałych czynności przed sądem pierwszej instancji, mających miejsce już po wydaniu orzeczenia kończącego postępowanie w jego głównym nurcie aż do momentu wpływu akt sprawy wraz z apelacją do sądu drugiej instancji, za czynności postępowania międzyinstancyjnego. Jako czynności

¹⁰¹¹ Uchwała SN z 25.03.2004 r., I KZP 45/03, OSNKW 2004, nr 4, poz. 38.

¹⁰¹² D. Świecki, *Apelacja w postępowaniu karnym...*, s. 126.

¹⁰¹³ Postanowienia SN: z 7.09.2016, WZ 17/16, Legalis nr 1507295; z 12.12.2018 r., II KZ 37/18, Legalis nr 1885222.

przygotowujące do wniesienia środka odwoławczego stanowią one łącznik pomiędzy poszczególnymi instancjami, zaś w razie skutecznego wniesienia apelacji determinują zakres rozpoznania sprawy przez sąd drugiej instancji.

Udział sądu pierwszej instancji, a w zasadzie jego prezesa (przewodniczącego wydziału, upoważnionego sędziego) w czynnościach postępowania międzyinstancyjnego uzasadniany jest względami ekonomii procesowej. Wskazuje się, że ma on na celu wyeliminowanie sytuacji, w których akta sprawy wraz z apelacją przekazywane byłyby sądowi odwoławczemu bez dostatecznej weryfikacji czy zostały spełnione ustawowe warunki do jej wniesienia¹⁰¹⁴. Należy jednak zauważyć, że obowiązujące rozwiązanie zakłada *de facto* trójstopniową kontrolę warunków formalnych i dopuszczalności wniesienia apelacji oraz czynności poprzedzających jej wniesienie, mających miejsce po wydaniu wyroku przez sąd pierwszej instancji. Kontroli tej dokonują bowiem niezależnie od siebie prezes (przewodniczący wydziału, upoważniony sędzia) sądu pierwszej i drugiej instancji, a nadto przeprowadza ją także sąd rozpoznający apelację, przy czym negatywny wynik kontroli przeprowadzonej przez prezesa (przewodniczącego wydziału, upoważnionego sędziego) sądu pierwszej instancji podlega zaskarżeniu dewolutywnym zażaleniem (art. 429 § 2 w zw. z art. 466 § 2 k.p.k.), zaś negatywny wynik kontroli przeprowadzonej przez sąd odwoławczy podlega zaskarżeniu zażaleniem do równorzędnego składu (art. 430 § 2 k.p.k.). W razie konieczności wezwania do uzupełnienia braków formalnych wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku, bądź do uzupełnienia braków formalnych apelacji, ten piętrowy system kontroli może prowadzić do znacznego przedłużenia postępowania odwoławczego. Taka sytuacja rodzi uzasadnioną wątpliwość co do celowości i potrzeby utrzymywania obowiązującego rozwiązania, zwłaszcza w obliczu formułowanych powszechnie postulatów usprawnienia i przyśpieszenia postępowania.

Dostrzegając podobne zagrożenia, wynikające z dublowania kompetencji związanych z kontrolą warunków formalnych i dopuszczalności apelacji, w postępowaniu cywilnym, kierując się potrzebą przyśpieszenia postępowania odwoławczego, ustawą z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw¹⁰¹⁵ dokonano nowelizacji przepisów obejmujących postępowanie międzyinstancyjne.

Wprowadzone zmiany zakładają:

¹⁰¹⁴ D. Świecki, [w:] *Meritum...*, s. 953.

¹⁰¹⁵ Dz.U. z 2019 r. poz. 1469, dalej powoływana jako ustawa z 4.07.2019 r.

1. koncentrację czynności postępowania apelacyjnego w sądzie drugiej instancji;
2. uproszczenie czynności formalnej kontroli oraz dopuszczalności apelacji, a także odejście od dewolutywności zażaleń na rozstrzygnięcia podejmowane w toku postępowania międzyinstancyjnego;
3. ograniczenie liczby czynności i doręczeń dokonywanych przez sąd w toku postępowania międzyinstancyjnego¹⁰¹⁶.

Kontrola warunków formalnych oraz dopuszczalności apelacji została zatem przekazana w całości do sądu odwoławczego (art. 373 § 1 oraz art. 373¹ k.p.c.). W związku z tym zażalenia na rozstrzygnięcia stwierdzające negatywny wynik kontroli formalnej rozpoznawane są w drodze zaskarżenia poziomego przez inny skład sądu odwoławczego (art. 394² § 1 k.p.c.). Przyjęte rozwiązanie ma doprowadzić także do wyeliminowania czynności związanych z przesyłaniem akt sprawy pomiędzy sądami pierwszej i drugiej instancji. Obecnie do sądu pierwszej instancji w ramach czynności postępowania apelacyjnego należy jedynie przedstawienie akt sprawy wraz z apelacją sądowi odwoławczemu (art. 371 k.p.c.).

Wychodząc z założenia, że kontrola warunków formalnych i dopuszczalności apelacji nie stanowi realizacji sprawowania wymiaru sprawiedliwości, a pełni jedynie funkcję z zakresu ochrony prawnej, dopuszczono możliwość powierzenia tej czynności referendarzom sądowym (art. 373 § 2 k.p.c.).

W przypadku wniesienia apelacji bezpośrednio do sądu drugiej instancji sąd odwoławczy zawiadamia o tym fakcie sąd pierwszej instancji żądając przedstawienia mu akt sprawy (art. 369 § 3 k.p.c.).

Po poddaniu ocenie funkcjonowania wprowadzonych zmian w praktyce należy *de lege ferenda* rozważyć postulat wprowadzenia tożsamyh rozwiązań w procedurze karnej. Powinny one niewątpliwie pozwolić na skrócenie czasu trwania postępowania odwoławczego, a także - w płaszczyźnie rozwiązań systemowych - w sposób bardziej czytelny wyznaczyć granicę pomiędzy czynnościami postępowania apelacyjnego w sądzie pierwszej i drugiej instancji.

Do czynności postępowania apelacyjnego wykonywanych przed sądem drugiej instancji należą z kolei:

¹⁰¹⁶ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw projektu ustawy, druk sejmowy nr 3137, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/166CCC44490F3965C1258384003CD40A/%24File/3137-uzas.pdf>, s. 79-80, dostęp: 6.07.2020.

1. przeprowadzenie przez prezesa sądu drugiej instancji (przewodniczącego wydziału, upoważnionego sędziego) kontroli formalnej wniesionych apelacji, łącznie z kontrolą prawidłowości przyjęcia wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku, a także kontroli prawidłowości rozstrzygnięcia o przywróceniu terminu do złożenia wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku oraz przywrócenia terminu do wniesienia apelacji, a następnie:
 - a) w razie pozytywnego wyniku tej kontroli wydanie niezaskarżalnego zarządzenia o przyjęciu apelacji, skierowanie sprawy do losowania sędziego referenta oraz pozostałych członków składu orzekającego przez System Losowego Przydziału Spraw (SLPS) oraz wyznaczenie terminu rozprawy apelacyjnej, bądź posiedzenia (art. 449 § 1 k.p.k.);
 - b) w razie stwierdzenia usuwalnych braków formalnych apelacji wezwanie do ich uzupełnienia w trybie art. 120 § 1 k.p.k.;
 - c) w razie stwierdzenia braków nieusuwalnych, bądź nieusunięcia braków w terminie, skierowanie sprawy na posiedzenie w przedmiocie pozostawienia apelacji bez rozpoznania;
2. przeprowadzenie rozprawy apelacyjnej i wydanie wyroku przez sąd drugiej instancji (art. 456 k.p.k.), z możliwością zwrotu akt sprawy z rozprawy apelacyjnej sądowi pierwszej instancji w celu uzupełnienia uzasadnienia wyroku jeżeli jest to niezbędne dla prawidłowego wyrokowania w sprawie (art. 449a § 1 k.p.k.);
3. w wypadkach przewidzianych w ustawie sporządzenie pisemnego uzasadnienia wyroku przez sąd drugiej instancji (art. 457 § 1 i 2 k.p.k.);
4. zwrot akt sprawy sądowi pierwszej instancji.

Mimo, iż wpływ akt sprawy wraz ze środkiem odwoławczym do sądu drugiej instancji jest czynnością techniczną, a ustalenie tego momentu może powodować trudności dla stron postępowania, to nie mogą one skutkować brakiem akceptacji dla poglądu, iż rozpoczyna on właściwe postępowanie odwoławcze, bowiem nie są z nim związane żadne konsekwencje procesowe.

Zakończenie postępowania przed sądem drugiej instancji następuje natomiast z momentem wydania przez sąd odwoławczy orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie¹⁰¹⁷. Z tego

¹⁰¹⁷ D. Świecki, [w:] *Znowelizowany Kodeks postępowania karnego...*, s. 17.

względu czynności takie jak sporządzenie pisemnego uzasadnienia wyroku sądu drugiej instancji oraz zwrot akt sprawy sądowi pierwszej instancji należy uznać za czynności sądu *ad quem* mające miejsce już po zakończeniu postępowania w instancji odwoławczej.

3. Ograniczenia zasady instancyjności postępowania karnego w postępowaniu apelacyjnym

3.1. Termin do złożenia wniosku o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku

Koniecznym warunkiem wszczęcia postępowania apelacyjnego jest uprzednie złożenie w sądzie pierwszej instancji wniosku o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku (art. 422 § 1 k.p.k.), bądź wniesienie w tym terminie tzw. apelacji „wprost”, którą następnie w terminie 14 dni od otrzymania odpisu wyroku wraz z pisemnym uzasadnieniem strona może uzupełnić (art. 445 § 2 k.p.k.).

Termin do złożenia wniosku o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku sądu pierwszej instancji jest terminem zawitym i - za wyjątkiem postępowania przyspieszonego - wynosi 7 od daty ogłoszenia wyroku, a jeżeli ustawa przewiduje doręczenie wyroku, co ma miejsce w sytuacji wyroku wydanego pod nieobecność oskarżonego pozbawionego wolności, który nie miał obrońcy i nie był obecny podczas ogłoszenia wyroku pomimo złożenia wniosku o doprowadzenie, od daty doręczenia wyroku oskarżonemu. Wniosek o sporządzenie uzasadnienia wyroku składa się na piśmie (art. 422 § 1 i 2a k.p.k.).

W postępowaniu przyspieszonym termin do złożenia pisemnego wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku wynosi 3 dni od ogłoszenia wyroku, a jeżeli ustawa przewiduje doręczenie wyroku - od jego doręczenia. Wniosek o sporządzenie pisemnego uzasadnienia wyroku w postępowaniu przyspieszonym może zostać również złożony ustnie do protokołu rozprawy lub posiedzenia (art. 517h § 1 k.p.k.).

Mimo, iż z treści art. 422 § 2a k.p.k. wynika, że doręczeniu oskarżonemu, o którym mowa w tym przepisie, podlega jedynie wyrok wydany na rozprawie, to w drodze analogii, uwzględniając gwarancyjny charakter tego unormowania, należy uznać, że obejmuje on także wyroki wydawane na posiedzeniu bez udziału oskarżonego pozbawionego wolności,

który nie ma obrońcy i pomimo złożenia stosownego wniosku nie został doprowadzony na termin posiedzenia¹⁰¹⁸.

Zgodnie z dominującym w literaturze i orzecznictwie stanowiskiem przyjmuje się, że wniosek o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku może zostać skutecznie wniesiony dopiero po ogłoszeniu wyroku. Wcześniejsze złożenie wniosku uznawane jest bowiem za bezskuteczne¹⁰¹⁹. Podnosi się, że dopuszczenie możliwości złożenia wniosku o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku zanim doszło do jego ogłoszenia prowadziłyby do instrumentalnego traktowania uprawnień procesowych przez strony postępowania i rozerwania związku występującego pomiędzy wnioskiem o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku a samym wyrokiem¹⁰²⁰. Wskazuje się także na prewencyjno-wychowawcze znaczenie ogłoszenia wyroku i zasadniczych powodów rozstrzygnięcia, których celem jest także przekonanie stron co do słuszności wydanego orzeczenia i zapobieżenie wnoszeniu nieuzasadnionych środków odwoławczych¹⁰²¹.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego można spotkać się także z poglądami łagodzącymi stanowisko o bezskuteczności przedwczesnego wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku, jak również z pozostającymi w opozycji do wynikającego z dominującej linii orzeczniczej.

W postanowieniu z 26.02.2015 r., III KZ 6/15¹⁰²², Sąd Najwyższy uznał, że wniosek o sporządzenie i doręczenie osobie zainteresowanej uzasadnienia wyroku, złożony w warunkach przewidzianych w art. 422 § 2 k.p.k., nie może być uznany za bezskuteczny, jeżeli został wniesiony po ogłoszeniu wyroku, ale przed jego doręczeniem osobie zainteresowanej.

W postanowieniu z 29.06.2017 r., III KZ 23/17¹⁰²³, Sąd Najwyższy stwierdził natomiast, że jeśli wniosek o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku został złożony przed datą ogłoszenia wyroku, to wówczas dla jego skuteczności niezbędne jest, aby strona,

¹⁰¹⁸ M. Kurowski, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. D. Świecki, LEX/el. 2020, teza II. 6 do art. 100.

¹⁰¹⁹ Postanowienia SN: z 11.10.2002 r., WA 53/02, OSNKW 2003, nr 1-2, poz. 15; z 19.09.2009 r., IV KZ 38/09, LEX nr 608562; z 1.06.2010 r., IV KZ 30/10 OSNwSK 2010, nr 1, poz. 1142.

¹⁰²⁰ J. Kosonoga, *Glosa do postanowienia SN z dnia 22 maja 2014 r., III KZ 15/14*, Ius Novum 2015, nr 3, s. 201-208.

¹⁰²¹ P. Hofmański, S. Zabłocki, *Elementy metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, Warszawa 2011, s. 255.

¹⁰²² Legalis nr 1186394.

¹⁰²³ LEX nr 2321867.

która taki wniosek złożyła, ponowiła go w terminie określonym w art. 422 § 1 k.p.k., lub też w tym terminie złożyła pisemne oświadczenie, że ów wniosek podtrzymuje.

W postanowieniu z 22.05.2014 r., III KZ 15/14¹⁰²⁴, Sąd Najwyższy uznał z kolei, że ze względu na znaczenie, tak dla stron postępowania, jak i dla ogółu społeczeństwa, prawa do uzyskania uzasadnienia wyroku, wniosek o doręczenie wyroku wraz z uzasadnieniem nie może zostać odrzucony tylko z tego powodu, że został złożony przed jego ogłoszeniem. Odwołując się bowiem do rezultatów wykładni językowej art. 422 § 3 k.p.k. należy uznać, że możliwość odmowy przyjęcia wniosku zachodzi wyłącznie wówczas, gdy został on złożony przez osobę nieuprawnioną lub po terminie.

Kwestia dotycząca złożenia wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku przed jego ogłoszeniem była także przedmiotem rozstrzygnięcia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

W wyroku z 13.12.2018 r. w sprawie Witkowski przeciwko Polsce¹⁰²⁵ ETPCz uznał odmowę przyjęcia wniosku oskarżonego o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku złożonego na blisko godzinę przed jego ogłoszeniem za naruszenie zagwarantowanego w art. 6 ust. 1 zdanie pierwsze EKPCz prawa do sądu.

W analizowanej sprawie zarządzenie o odmowie przyjęcia wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku zostało doręczone skarżącemu już po upływie terminu do skutecznego dokonania tej czynności. Sąd drugiej instancji nie uwzględnił zażalenia na zarządzenie odmawiające przyjęcia wniosku, a następnie sądy obu instancji nie uwzględniły wniosku skarżącego o przywrócenie terminu do jego złożenia.

W skardze wniesionej do ETPCz skarżący podnosił, że ograniczenie proceduralne zastosowane przez sąd krajowy, które w praktyce pozbawiło go zagwarantowanego w art. 6 ust. 1 Konwencji prawa dostępu do sądu, nie było uzasadnione. Wywodził także, że odmowa przyjęcia jego wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku w celu wniesienia apelacji nie znajdowała oparcia w przepisie art. 422 § 3 k.p.k., dopuszczającym możliwość odmowy przyjęcia wniosku jedynie w razie złożenie go po terminie lub przez osobę uprawnioną, ale w sprzecznej z jego brzmieniem, bardzo restrykcyjnej wykładni dokonanej przez sądy krajowe.

Rozstrzygając skargę ETPCz podkreślił, że choć prawo dostępu do sądu, o którym mowa w art. 6 ust. 1 Konwencji, nie ma charakteru bezwzględnego i może podlegać

¹⁰²⁴ KZS 2014 nr 7-8, poz. 37, z krytyczną glosą J. Kosonogi, Ius Novum 2015, nr 3, s. 201-208.

¹⁰²⁵ Skarga nr 21497/14, HUDOC.

ograniczeniom, to muszą one być proporcjonalne i służyć realizacji uprawnionego celu. Nie mogą natomiast ograniczać przysługującego jednostce prawa dostępu do sądu w taki sposób, lub w takim stopniu, który prowadzi do naruszenia jego istoty, bowiem wówczas ochrona praw gwarantowanych Konwencją byłaby jedynie teoretyczna i miała wymiar iluzoryczny. Uznając konieczność obowiązywania rygorów formalnych związanych z wniesieniem środka odwoławczego ETPCz wskazał, że stosując przepisy prawa procesowego sądy powinny unikać zarówno nadmiernego formalizmu, który mógłby podważyć zasadę rzetelności postępowania, jak i nadmiernej elastyczności, która z kolei mogłaby prowadzić do pozbawienia znaczenia obowiązujących wymogów proceduralnych. W realiach analizowanej sprawy Trybunał uznał, że dokonana przez sądy krajowe wykładnia art. 422 § 3 k.p.k. doprowadziła do pozbawienia skarżącego możliwości wniesienia apelacji, a doręczenie mu zarządzenia o odmowie przyjęcia wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku już po upływie terminu do jego wniesienia spowodowało, że nie mógł on skutecznie ponowić wniosku. Zachowanie skarżącego, który złożył wniosek o sporządzenie i doręczenie uzasadnienia wyroku w dniu jego ogłoszenia zostało uznane przez ETPCz za spełniające wymogi należytej staranności, której zazwyczaj wymaga się od strony postępowania.

W literaturze można spotkać się ze stanowiskiem, że wyrok ETPCz w sprawie Witkowski przeciwko Polsce, jako wydany w określonym układzie procesowym, tj. w sytuacji gdy strona została poinformowana o dacie ogłoszenia wyroku, która następnie uległa zmianie bez powiadomienia o tym strony, nie powoduje konieczności zmiany dotychczasowej wykładni art. 422 § 1 i 3 k.p.k., zgodnie z którą wniosek o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku złożony przed jego ogłoszeniem uznawany jest za bezskuteczny. Przeciwnie stanowisko mogłoby bowiem prowadzić do twierdzenia, że wniosek taki można złożyć w każdym czasie, w tym także bezpośrednio po otrzymaniu zawiadomienia o wyznaczeniu terminu rozprawy¹⁰²⁶.

W tej kwestii prezentowane są także stanowiska przeciwne. Wskazuje się mianowicie, że analiza językowa art. 422 § 3 k.p.k., wzmocniona dodatkowo argumentacją wynikającą z uzasadnienia wyroku ETPCz w sprawie Witkowski przeciwko Polsce, wskazuje na możliwość odmowy przyjęcia wniosku o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku wyłącznie w następujących przypadkach, tj.:

¹⁰²⁶ K. Eichstaedt, [w:] *Kodeks postępowania karnego...*, teza 13 do art. 422; także postanowienie SN z 1.06.2010 r., IV KZ 30/10, OSNwSK 2010, poz. 1142.

1. złożenia wniosku przez osobę nieuprawnioną;
2. złożenia wniosku po terminie;
3. niezuzpełnienia w terminie braków formalnych wniosku.

We wskazanym katalogu przesłanek odmowy przyjęcia wniosku nie mieści się natomiast przedwczesność jego złożenia¹⁰²⁷.

Podnosi się również, że złożenie wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku jeszcze przed jego ogłoszeniem nie może stanowić samoistnej przesłanki do odmowy przyjęcia wniosku, zwłaszcza że może on być ponowiony w terminie określonym w art. 422 § 1 k.p.k. przez stronę, która taki wniosek złożyła, lub też może ona w tym terminie złożyć pisemne oświadczenie o podtrzymaniu wniosku¹⁰²⁸.

Wskazuje się także na gwarancyjny charakter kontroli formalnej wniosku o sporządzenie pisemnego uzasadnienia wyroku przewidzianej w art. 422 § 1 k.p.k., która ma służyć określeniu sposobu realizacji jednego z najistotniejszych aspektów prawa do sądu, wynikającego z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, co wyklucza możliwość takiej jego interpretacji, która wbrew rezultatowi wykładni językowej prowadziłaby do zawężenia treści tego prawa, niezajdującej nadto uzasadnienia w zasadzie proporcjonalności z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP¹⁰²⁹. Argumentuje się także, że brak jest normatywnych podstaw do przyjmowania sankcji bezwzględnej bezskuteczności czynności procesowych dokonanych przed rozpoczęciem biegu terminu określonego przez prawo procesowe. Przepisy Kodeksu postępowania karnego przewidują sankcję bezskuteczności wyłącznie w wypadku niezuzpełnienia w terminie braków formalnych pisma procesowego (art. 120 § 2 k.p.k.), a także w przypadku dokonania czynności procesowej po upływie terminu (art. 122 § 1 k.p.k.). Nie można jej zatem odnosić odpowiednio do sytuacji, w których czynność została dokonana przed rozpoczęciem biegu terminu¹⁰³⁰.

Na poparcie argumentacji prezentowanej przez drugą grupę stanowisk należy dodatkowo wskazać na wynikający z orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego obowiązek uwzględniania w procesie wykładni czynnika służącego urzeczywistnianiu tzw. sprawiedliwości proceduralnej, która wymaga poszanowania podstawowych wartości

¹⁰²⁷ M. Gudowski, *Wyrok w sprawie Witkowski przeciwko Polsce jako przyczynek do dyskusji nad czynnościami procesowymi wykonanymi przed rozpoczęciem biegu terminu procesowego*, Prok. i Pr. 2020, nr 1, s. 120; postanowienie SN z 22.05.2014 r., III KZ 15/14, LEX nr 1463635.

¹⁰²⁸ K. Wytrykowski, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. D. Drajewicz, Legalis/el. 2020, teza II. 6 do art. 422.

¹⁰²⁹ M. Gudowski, *Wyrok w sprawie Witkowski...*, s. 120 i n.

¹⁰³⁰ Postanowienia SA w Lublinie: z 16.03.2005 r., II AKz 60/05, LEX nr 287484; z 28.03.2012 r., II AKz 154/12, LEX nr 1210838; postanowienie SN z 10.09.2008 r., V KK 138/08, LEX nr 457933; K. Dudka, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. Dudka, LEX/el. 2018, teza 5 do art. 429.

charakteryzujących państwo prawa, takich jak bezpieczeństwo prawne, przewidywalność, legalizm oraz zaufanie do prawa¹⁰³¹. Do istotnych elementów zasady sprawiedliwości proceduralnej, która wynika z zasady demokratycznego państwa prawnego z art. 2 Konstytucji RP, Trybunał Konstytucyjny zalicza także prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji¹⁰³², stanowiące jeden ze środków ochrony praw i wolności konstytucyjnych¹⁰³³.

Trybunał Konstytucyjny nie wyłącza możliwości ustanowienia określonych wymogów formalnych, dotyczących m.in. wnoszenia środków zaskarżenia, uznając, że ich wprowadzenie znajduje uzasadnienie w realizacji konstytucyjnej zasady szybkości postępowania, a także jest niezbędne w demokratycznym państwie prawnym dla zapewnienia sprawności i rzetelności postępowania sądowego, zapobiegając arbitralności wydawanych rozstrzygnięć¹⁰³⁴. Wskazuje jednak, że powinny być one oceniane przez pryzmat zasady proporcjonalności wyrażonej w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP i nie mogą prowadzić do naruszenia istoty prawa do odwołania się do sądu wyższej instancji¹⁰³⁵. Trybunał Konstytucyjny podkreśla także, że interpretacja ratyfikowanych aktów prawa międzynarodowego, dokonywana przez uprawnione organy, powinna oddziaływać na wykładnię dokonywaną przez polskie sądy i trybunały¹⁰³⁶.

Nie można zatem podzielić poglądu, iż wyrok ETPCz w sprawie Witkowski przeciwko Polsce, jako wydany w określonym układzie procesowym, nie powoduje konieczności zmiany podejścia do oceny sytuacji, w której do złożenia wniosku o sporządzenie i

¹⁰³¹ Zob. wyrok TK z 27.03.2007 r., SK 3/05, OTK-A 2007, nr 3, poz. 32; także T. Zembruski, *Skarga kasacyjna. Dostępność w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2011, s. 82.

¹⁰³² Zob. wyrok TK z 14.06.2006 r., K 53/05, OTK-A 2006, nr 6, poz. 66: „Z zasady demokratycznego państwa prawnego wynika natomiast ogólny wymóg, aby wszelkie postępowania prowadzone przez organy władzy publicznej w celu rozstrzygnięcia spraw indywidualnych odpowiadały standardom sprawiedliwości proceduralnej. w szczególności regulacje prawne tych postępowań muszą zapewnić wszechstronne i staranne zbadanie okoliczności istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy, gwarantować wszystkim stronom i uczestnikom postępowania prawo do wysłuchania, tj. prawo przedstawiania i obrony swoich racji, a jednocześnie umożliwiać sprawne rozpatrzenie sprawy w rozsądnym terminie. Istotnym elementem sprawiedliwości proceduralnej jest także m.in. obowiązek uzasadniania swoich rozstrzygnięć przez organy władzy publicznej oraz prawo do zaskarżania przez strony i uczestników postępowania rozstrzygnięć wydanych w pierwszej instancji, zagwarantowane w art. 78 Konstytucji”.

¹⁰³³ Zob. wyroki TK: z 14.11.2006 r., SK 41/04, OTK-A 2006, nr 10, poz. 150; z 21.09.2011 r., SK 6/10, OTK-A 2011, nr 7, poz. 73.

¹⁰³⁴ Wyrok TK z 8.04.2014 r., SK 22/11, OTK-A 2014, nr 4, poz. 37.

¹⁰³⁵ Wyroki TK: z 18.04.2005 r., SK 6/05, OTK-A 2005, nr 4, poz. 36; z 6.12.2011 r., SK 3/11, OTK-A 2011, nr 10, poz. 113; z 16.05.2018 r., K 12/15, OTK-A 2018, poz. 29; z 3.10.2018 r., SK 5/16, OTK-A 2018, poz. 54; M. Bogusz, *Zasada dwuinstancyjności a zasada zaskarżalności rozstrzygnięć wydawanych w postępowaniu administracyjnym w pierwszej instancji (uwagi na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego)*, GSP 2017, nr 2, s. 667.

¹⁰³⁶ Wyroki TK: z 1.04.2008 r., SK 77/06, OTK-A 2008, nr 3, poz. 39; z 21.04.2004 r., K 33/03, OTK-A 2004, nr 4, poz. 31; z 13.09.2005 r., K 38/04, OTK-A 2005, nr 8, poz. 92; z 20.07.2004 r., SK 19/02, OTK-A 2004, nr 7, poz. 67; z 20.11.2007 r., SK 57/05, OTK-A 2007, nr 10, poz. 125.

doręczenie uzasadnienia wyroku dochodzi przed jego ogłoszeniem. Powinien on bowiem zostać uznany za wskazówkę interpretacyjną, a także podstawę argumentacyjną w wykładni przepisów prawa krajowego.

W najnowszym orzecznictwie Sądu Najwyższego brak jest jednolitości stanowisk co do oceny przedwczesnego złożenia wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku.

W postanowieniach z 30.01.2019 r., V KZ 65/18¹⁰³⁷, z 15.05.2019 r., II KZ 9/19¹⁰³⁸, z 30.05.2019 r., II KZ 11/19¹⁰³⁹ oraz z 25.07.2019 r., II KZ 18/19¹⁰⁴⁰ Sąd Najwyższy uznał złożenie wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku przed jego ogłoszeniem za bezskuteczne i podlegające odmowie przyjęcia. W postanowieniach w sprawach V KZ 65/18, II KZ 9/19 oraz II KZ 11/19 Sąd Najwyższy odwołał się do wcześniejszych orzeczeń najwyższej instancji prezentujących taki kierunek wykładni, nie odnosząc się w jakikolwiek sposób do wyroku ETPCz w sprawie Witkowski przeciwko Polsce.

Z kolei w postanowieniu z 1.08.2019 r., II KZ 5/19¹⁰⁴¹, dzieląc w całości argumentację zawartą w uzasadnieniu wyroku ETPCz w sprawie Witkowski przeciwko Polsce, Sąd Najwyższy zmienił zaskarżone zarządzenie upoważnionego sędziego sądu drugiej instancji o odmowie przyjęcia wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku złożonego przed jego ogłoszeniem i przyjął wniosek jako złożony w terminie, stwierdzając w ślad za ETPCz, że mimo, iż warunki proceduralne związane z prawem do wniesienia odwołania od rozstrzygnięcia sądowego są jak najbardziej dopuszczalne, to właściwe organy krajowe muszą unikać nadmiernego formalizmu w ich stosowaniu.

Z porównania argumentów zawartych w uzasadnieniach postanowień w sprawach II KZ 18/19 i II KZ 5/19 można wywnioskować, że Sąd Najwyższy dopuszcza możliwość przyjęcia wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku złożonego przed jego ogłoszeniem w tych sytuacjach, w których odmowa jego przyjęcia mogłaby pozbawić składającego wniosek prawa do sądu, co miało miejsce w sprawie II KZ 5/19, w której przyjęcie wniosku otwierało skazanemu prawo do wniesienia kasacji. Natomiast w sprawie II KZ 18/19, w której wniosek o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku złożony przez obwinioną dotyczył uzasadnienia wyroku sądu odwoławczego

¹⁰³⁷ Legalis nr 1872525.

¹⁰³⁸ Legalis nr 1921339.

¹⁰³⁹ Legalis nr 1973149.

¹⁰⁴⁰ Legalis nr 2245702.

¹⁰⁴¹ Legalis nr 2258814.

wydanego w sprawie o wykroczenie, którym zmieniono wyrok sądu pierwszej instancji i uniewinniono obwinioną, Sąd Najwyższy uznał, że odmowa przyjęcia wniosku złożonego przed ogłoszeniem wyroku sądu odwoławczego nie pozbawiała obwinionej prawa do sądu. O ile przytoczona argumentacja Sądu Najwyższego może być pomocna do oceny przedwczesnego wniosku o uzasadnienie wyroku wydanego przez sąd odwoławczy, o tyle ma ona ograniczoną przydatność do oceny sytuacji dotyczących przedwczesnego wniosku o uzasadnienie wyroku sądu pierwszej instancji. W tym bowiem przypadku każdorazowo uznanie takiego wniosku za bezskuteczny skutkuje ograniczeniem prawa strony do poddania wyroku kontroli odwoławczej.

Podejmując próbę oceny przedwczesnego wniosku o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku należy w pierwszej kolejności odwołać się do funkcji, które pisemne uzasadnienie wyroku ma spełniać.

W doktrynie najczęściej zalicza się do nich: funkcję autokontrolną dla sądu wydającego orzeczenie, funkcję dokumentacyjną, funkcję kontrolną dla sądu odwoławczego, funkcję informacyjną dla adresata orzeczenia, a także funkcję społecznego oddziaływania orzeczenia¹⁰⁴².

Restrykcyjna wykładnia art. 422 § 3 k.p.k., nakazująca uznanie wniosku o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku złożonego przed jego ogłoszeniem za bezskuteczny, mogłaby ewentualnie znajdować w ograniczonym zakresie uzasadnienie w realizacji funkcji kontrolnej pisemnego uzasadnienia wyroku, związanej z zainicjowaniem postępowania odwoławczego. Porządkując postępowanie odwoławcze wprowadza jednak dodatkowy element jego formalizmu. Nie znajduje ona natomiast uzasadnienia w realizacji pozostałych funkcji pisemnego uzasadnienia wyroku. Mimo, iż wprowadzanie rygorów formalnych dotyczących postępowania odwoławczego uznawane jest za dopuszczalne, to powinno ono służyć należytemu sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, a w szczególności poszanowaniu zasady pewności prawa. O ile celom tym służy niewątpliwie określenie końcowego terminu do wnoszenia środków odwoławczych, bowiem po ich upływie orzeczenie powinno rodzić skutek pewności i niewzruszalności, o tyle trudno znaleźć takie uzasadnienie dla sytuacji, w których do złożenia wniosku o sporządzenie pisemnego uzasadnienia wyroku, inicjującego postępowanie odwoławcze, dochodzi przed

¹⁰⁴² E. Łętowska, A. Paprocka, I. Rzucidło-Grochowska, *Podstawy uzasadniania w prawie konstytucyjnym i międzynarodowym*, [w:] *Uzasadnienia decyzji stosowania prawa*, red. M. Grochowski, I. Rzucidło-Grochowska, Warszawa 2015, s. 16–18; także A. Kotowski, *O formularzach uzasadnień w sprawach karnych*, *Prok. i Pr.* 2020, nr 7-8, s. 145 i n.

terminem jego ogłoszenia. Niewątpliwie wniosek o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku złożony przed jego ogłoszeniem jest bezprzedmiotowy, bowiem brak jego substratu, tj. wyroku, do którego miałby się odnosić. Uznając jednak, że stanowi on postulatywne oświadczenie woli, nie można uznać go za bezskuteczny. Do jego zmaterializowania się dojdzie bowiem wówczas, gdy dojdzie realizacji zdarzenia procesowego, którego dotyczył, a zatem ogłoszenia wyroku¹⁰⁴³.

Argumentacja wyrażona w uzasadnieniu wyroku ETPCz w sprawie Witkowski przeciwko Polsce skłania do uznania za słuszny poglądu prezentowanego w piśmiennictwie, aby w sytuacji złożenia przez stronę wniosku o sporządzenie pisemnego uzasadnienia wyroku jeszcze przed jego ogłoszeniem wniosek taki, z powodu jego bezprzedmiotowości, podlegał załączeniu do akt sprawy w formie niezaskarżalnej czynności prezesa sądu (przewodniczącego wydziału, upoważnionego sędziego) o charakterze administracyjnym, z jednoczesnym poinformowaniem o tym fakcie strony składającej wniosek oraz udzieleniem jej informacji, iż z uwagi na brak wyroku, którego wniosek miałby dotyczyć, nie zostanie mu nadany bieg procesowy¹⁰⁴⁴. Gdyby jednak doręczenie wnioskodawcy stosownego pouczenia przed ogłoszeniem wyroku nie było możliwe, należałoby w takiej sytuacji przyjąć, że doszło do zmaterializowania się zdarzenia objętego wnioskiem i poddać go kontroli w zakresie warunków formalnych wskazanych w art. 422 § 2 k.p.k. Nie wydaje się przy tym, aby przyjęcie takiej interpretacji mogło prowadzić do nadmiernej elastyczności, skutkującej uchynieniem przewidzianych przez prawo rygorów formalnych, związanych ze wszczęciem postępowania odwoławczego. Zaprezentowany pogląd uwzględnia jednocześnie szczególną rolę zasad prawa w procesie wykładni, a konkretnie zasady zaskarżalności orzeczeń wydanych w pierwszej instancji oraz instancyjności postępowania sądowego. Skoro rezultaty wykładni językowej art. 422 § 3 k.p.k. nie uzasadniają sankcji bezskuteczności przedwczesnego wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku, to wymóg możliwie najpełniejszej realizacji wskazanych wyżej konstytucyjnych zasad procesowych przemawia za nadaniem mu znaczenia zgodnego z intencją wnioskodawcy, które nie będzie jednocześnie prowadzić do instrumentalnego traktowania uprawnień procesowych przez strony postępowania i rozerwania związku występującego pomiędzy wnioskiem o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku, a samym wyrokiem.

¹⁰⁴³ M. Gudowski, *Wyrok w sprawie Witkowski...*, s. 122.

¹⁰⁴⁴ M. Gudowski, *Wyrok w sprawie Witkowski...*, s. 122.

Poddając ocenie analogiczną sytuację na gruncie procedury cywilnej Sąd Najwyższy w postanowieniu z 25.10.2012 r., I CZ 153/12¹⁰⁴⁵, uznał wniosek o sporządzenie pisemnego uzasadnienia wyroku złożony w dniu jego ogłoszenia, jednakże przed dokonaniem tej czynności, za dopuszczalny. W uzasadnieniu postanowienia wskazał, że restrykcyjna wykładnia art. 328 § 1 k.p.c., zgodnie z treścią którego pisemne uzasadnienie wyroku sporządza się na wniosek strony o doręczenie wyroku z uzasadnieniem zgłoszony w terminie tygodnia od dnia ogłoszenia wyroku, mogłaby prowadzić do nieuzasadnionego zróżnicowania sytuacji stron postępowania w zależności od tego, czy przedwczesny wniosek zostałby złożony w biurze podawczym sądu z odnotowaniem daty, godziny i minuty jego złożenia, czy też w urzędzie pocztowym z odnotowaniem jedynie daty i godziny złożenia bez wskazania minuty.

Automatyczne przyjęcie sankcji bezskuteczności wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku, tylko z tego powodu, że został on złożony w krótkim czasie przed wydaniem wyroku, a w konsekwencji uniemożliwienie stronie zaskarżenia wyroku sądu pierwszej instancji, może zostać uznane za istotne naruszenie gwarantowanych konstytucyjnie oraz konwencyjnie praw.

3.2. Forma wniosku o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku

Zgodnie z treścią art. 422 § 1 *in fine* k.p.k. wniosek o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku składa się na piśmie.

W postępowaniu przyspieszonym, zgodnie z treścią art. 517h § 1 k.p.k. w brzmieniu obowiązującym do 30.06.2015 r., wniosek o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku mógł być zgłoszony ustnie do protokołu rozprawy lub posiedzenia, albo złożony na piśmie w terminie zawitym 3 dni od daty ogłoszenia wyroku. Ustawą z 27.09.2013 r. przyjęto, że wniosek taki może być zgłoszony ustnie do protokołu rozprawy lub posiedzenia, albo złożony na piśmie w terminie zawitym 3 dni od daty doręczenia wyroku. Wprowadzona zmiana w zakresie dotyczącym określenia początku biegu terminu do złożenia pisemnego wniosku o sporządzenie i doręczenie uzasadnienia wyroku z momentu ogłoszenia wyroku na jego doręczenie, związana była ze zmianą treści art. 100 § 3 k.p.k., nakazującego doręczenie z urzędu odpisu wyroku każdej stronie nieobecnej

¹⁰⁴⁵ LEX nr 1265547.

podczas jego ogłoszenia. Strona obecna podczas ogłoszenia wyroku wydanego w postępowaniu przyspieszonym na rozprawie lub posiedzeniu mogła zatem złożyć wniosek o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku jedynie w formie ustnej do protokołu rozprawy lub posiedzenia¹⁰⁴⁶. Obecna treść art. 517h § 1 k.p.k., wprowadzona ustawą z 19.07.2019 r., doprowadziła do usunięcia wątpliwości wynikających z jego wykładni w brzmieniu obowiązującym pomiędzy 1.07.2015 r., a 5.10.2019 r.

Ustawą z 19.07.2019 r. rozszerzono możliwość złożenia pisemnego wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku na sytuacje, w których ustawa nie przewiduje doręczenia wyroku. Obecna regulacja w sposób pełniejszy realizuje zatem prawo strony postępowania do zapoznania się z pisemnymi motywami rozstrzygnięcia oraz do zaskarżenia orzeczenia wydanego w pierwszej instancji.

W postępowaniu przyspieszonym momentem początkowym do złożenia wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku jest moment ogłoszenia wyroku (art. 517h § 1 zdanie pierwsze k.p.k.). Termin do złożenia pisemnego wniosku kończy się z upływem 3 dni od ogłoszenia wyroku, a jeżeli ustawa przewiduje doręczenie wyroku - od daty jego doręczenia. Z treści art. 517h § 1 *in fine* k.p.k. wynika natomiast, że końcowym terminem dla złożenia ustnego wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku jest zamknięcie rozprawy lub posiedzenia, na którym ogłoszono wyrok. Ustny wniosek o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku wydanego w postępowaniu przyspieszonym należy zatem złożyć bezpośrednio po jego ogłoszeniu. Choć ustawodawca nie posłużył się w art. 517h § 1 k.p.k. *expressis verbis* określeniem „bezpośrednio po ogłoszeniu wyroku”, tak jak uczynił to w art. 92 § 1 pkt 5 k.p.w., to za przyjęciem takiej wykładni przemawia argument, iż wniosek w formie ustnej należy złożyć do protokołu rozprawy lub posiedzenia. Po zamknięciu rozprawy lub posiedzenia ustne złożenie wniosku nie będzie po prostu możliwe, natomiast stronie postępowania pozostanie możliwość złożenia wniosku w formie pisemnej.

Z treści art. 517h § 1 k.p.k. w brzmieniu obowiązującym od 1.07.2015 r. do 5.10.2019 r. wywodzono, że termin do ustnego złożenia wniosku o sporządzenie i doręczenie uzasadnienia wyroku wydanego w postępowaniu przyspieszonym nie jest terminem zawitym, w związku z czym nie może ulec przywróceniu. Terminami zawitymi są bowiem wyłącznie terminy do wnoszenia środków zaskarżenia oraz inne terminy, które ustawa uznaje za zawite (art. 122 § 2 k.p.k.). Przepis art. 517h § 1 k.p.k. w brzmieniu

¹⁰⁴⁶ D. Świecki, *Postępowanie przed sądem i instancji oraz postępowania szczególne*, Kraków 2015, s. 118.

obowiązującym od 1.07.2015 r. do 5.10.2019 r. posługiwał się natomiast określeniem „zawity” jedynie w odniesieniu do terminu złożenia pisemnego wniosku o sporządzenie i doręczenie uzasadnienia wyroku¹⁰⁴⁷. Z obecnie obowiązującego brzmienia art. 517h § 1 k.p.k.¹⁰⁴⁸ wynika w sposób niebudzący wątpliwości, że zarówno trzydniowy termin do złożenia pisemnego wniosku, jak i termin do złożenia ustnego wniosku są terminami zawitymi.

Mimo, iż spóźnione złożenie wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku w formie ustnej daje jeszcze stronie postępowania możliwość jego złożenia w formie pisemnej w terminie 3 dni od ogłoszenia wyroku, to w związku z obowiązującym brzmieniem art. 517h § 1 k.p.k. nie można wykluczyć możliwości przywrócenia stronie terminu do złożenia ustnego wniosku o sporządzenie i doręczenie wyroku wydanego w postępowaniu przyspieszonym na podstawie art. 126 § 1 k.p.k.

Wątpliwości w literaturze procesowej wywoływał także wynikający z art. 422 § 2 k.p.k. obowiązek wskazania zakresu wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku w sytuacji, w której wniosek taki został złożony ustnie. Podnoszono mianowicie, iż w razie niewskazania zakresu ustnego wniosku brak jest możliwości wezwania strony do uzupełnienia jego braków formalnych w trybie art. 120 § 1 k.p.k., bowiem dotyczy on wyłącznie braków formalnych pisma procesowego. Brak wskazania we wniosku złożonym ustnie czy dotyczy on całości wyroku, czy też niektórych czynów, bądź jedynie rozstrzygnięcia o karze i innych konsekwencjach prawnych czynu, a w przypadku wniosku nie pochodzącego od oskarżonego także tego z oskarżonych, którego wniosek dotyczy, powinien skutkować w związku z tym sporządzeniem uzasadnienia wyroku w całości¹⁰⁴⁹. Mając jednak na uwadze fakt, iż wniosek w formie ustnej składany jest bezpośrednio przez stronę postępowania na rozprawie lub posiedzeniu przewodniczący na podstawie art. 16 § 2 k.p.k. powinien wezwać stronę do wskazania zakresu wniosku, informując jednocześnie o treści art. 422 § 2 k.p.k.

Na gruncie gwarancji wynikających z Konstytucji RP, EKPCz oraz MPPOiP dopuszcza się możliwość wprowadzenia wymogów formalnych związanych ze

¹⁰⁴⁷ P. Gensikowski, *Wniosek o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku wydanego w postępowaniu przyspieszonym w sprawach o przestępstwa – aktualne problemy*, Iustitia 2017, nr 3, s. 141.

¹⁰⁴⁸ Art. 517h § 1 k.p.k. w brzmieniu wprowadzonym ustawą z 19.07.2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2019 r., poz. 1694): „Wniosek o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku może być złożony na piśmie w terminie zawitym 3 dni od daty ogłoszenia wyroku, a jeżeli ustawa przewiduje doręczenie wyroku - od daty jego doręczenia. Wniosek można również złożyć ustnie do protokołu rozprawy lub posiedzenia”.

¹⁰⁴⁹ P. Gensikowski, *Wniosek o sporządzenie...*, s. 140-141.

wszczęciem postępowania odwoławczego, dotyczących między innymi formy wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku. Wymogi te nie mogą być jednak nadmierne i prowadzić do ograniczenia istoty prawa do odwołania się do sądu wyższej instancji.

Prawo do zapoznania się z motywami rozstrzygnięcia stanowi jeden z elementów składających się na prawo do rzetelnego procesu sądowego z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP¹⁰⁵⁰, a także art. 6 ust. 1 EKPCz¹⁰⁵¹ oraz art. 14 ust. 3 MPPOiP¹⁰⁵².

Złożenie wniosku o sporządzenie pisemnego uzasadnienia wyroku, nazywane w języku prawniczym „zapowiedzią apelacji”, stanowi czynność poprzedzającą oraz warunkującą wszczęcie postępowania odwoławczego, o czym świadczy obowiązek złożenia takiego wniosku także w sytuacji sporządzenia uzasadnienia z urzędu (art. 422 § 1 zdanie drugie k.p.k.). Wyjątek stanowi przewidziana w art. 445 § 2 k.p.k. możliwość wniesienia w terminie przewidzianym do złożenia wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku tzw. „apelacji wprost”.

Wniesienie „apelacji wprost” zobowiązuje sąd pierwszej instancji do sporządzenia pisemnego uzasadnienia wyroku, chyba że zostało ono sporządzone z urzędu, a także do przyjęcia takiej apelacji i zawiadomienia o tym stron oraz ich obrońców i pełnomocników (art. 448 § 1 k.p.k.). „Apelacja wprost” może być następnie, w terminie 14 dni od doręczenia odpisu wyroku wraz z uzasadnieniem, uzupełniona.

Charakter wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku, warunkującego wszczęcie postępowania odwoławczego, powoduje, iż warunki formalne związane z jego wniesieniem mogą podlegać ocenie przez pryzmat ograniczeń prawa do odwołania się do sądu wyższej instancji, zagwarantowanego dla stron postępowania w art. 78 oraz art. 176 ust. 1 Konstytucji RP, zaś dla oskarżonego, który został skazany w pierwszej instancji także w art. 2 ust. 1 i 2 protokołu nr 7 do EKPCz oraz art. 14 ust. 5 MPPOiP.

Skoro wniosek o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku stanowi wyraz postulatywnego oświadczenia woli strony postępowania lub jej przedstawiciela procesowego należy w związku z tym rozważyć, czy istotnie bezwzględny wymóg zachowania jego pisemnej formy w postępowaniu zwyczajnym stanowi niezbędne

¹⁰⁵⁰ Postanowienie TK z 11.04.2005 r., SK 48/04, OTK – A 2005, nr 4, poz. 45.

¹⁰⁵¹ Wyrok ETPCz z 29.11.2016 r., skarga Nr 34238/09, Lhermitte p. Belgii, HUDOC.

¹⁰⁵² Decyzje Komitetu Praw Człowieka ONZ: nr 903/1999, Van Hulst p. Holandii, § 6.4; nr 709/1996, Bailey p. Jamajce, § 7.2; nr 663/1995, Morrison p. Jamajce, § 8.5, Jurisprudence OHCHR.org.

ograniczenie formalne, zwłaszcza w sytuacji, gdy w postępowaniu przyspieszonym wniosek taki może zostać złożony także ustnie do protokołu rozprawy lub posiedzenia. Trudno znaleźć przekonujące argumenty, dla których w postępowaniu zwyczajnym ustawodawca wyłączył możliwość złożenia wniosku o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku ustnie do protokołu rozprawy lub posiedzenia wyrokowego przez stronę lub jej przedstawiciela procesowego obecnych podczas ogłoszenia wyroku. Wymogi formalne pisma procesowego, wskazane w art. 119 § 1 k.p.k., mają w większości charakter porządkowy, związany z ustaleniem sprawy, której dotyczy pismo, potwierdzeniem legitymacji do jego złożenia oraz stwierdzeniem czy stanowi ono wyraz woli podmiotu wnoszącego pismo¹⁰⁵³. Z pewnością złożenie wniosku w formie ustnej nie spowodowałoby zagrożenia dla realizacji wskazanych powyżej wymogów.

Wymóg bezwzględnego zachowania formy pisemnej wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku w postępowaniu zwyczajnym należy zatem ocenić jako wyraz nadmiernego formalizmu, nieznajdującego uzasadnienia w zagrożeniu związanym z nadmierną elastycznością wymogów formalnych dotyczących postępowania odwoławczego.

3.3. Termin do wniesienia apelacji

Termin do wniesienia apelacji wynosi 14 dni i biegnie dla każdego uprawnionego od daty doręczenia mu wyroku z uzasadnieniem (art. 445 § 1 k.p.k.), przy czym apelacja wniesiona przed upływem terminu do złożenia wniosku o sporządzenie uzasadnienia wyroku wywołuje skutki określone w art. 422 k.p.k. i podlega rozpoznaniu. Może ona być także uzupełniona w terminie określonym w art. 445 § 1 k.p.k.

W postępowaniu przyspieszonym termin do wniesienia apelacji wynosi 7 dni od daty doręczenia wyroku z pisemnym uzasadnieniem.

Wskazuje się nie bez racji, że w sprawach wielotomowych oraz skomplikowanych pod względem faktycznym i prawnym, w których zgromadzono bardzo obszerny materiał dowodowy, rzetelne sporządzenie apelacji w ustawowym terminie bywa trudne, a czasami wręcz niemożliwe¹⁰⁵⁴.

¹⁰⁵³ M. Kurowski, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. D. Świecki, LEX/el. 2020, teza 1 do art. 119.

¹⁰⁵⁴ P. Kardas, J. Giezek, *Ustawowe terminy do wniesienia środka zaskarżenia w sprawach karnych a standard rzetelnego procesu – propozycje de lege ferenda*, Pal. 2016, nr 10, s. 30.

Szczególny dysonans w tym względzie dostrzegalny jest zwłaszcza w sprawach, w których pisemne uzasadnienie wyroku sporządzane jest przez sąd pierwszej instancji przez wiele miesięcy i zajmuje objętość kilkuset stron, zaś strony oraz ich przedstawiciele procesowi muszą wykonać wszystkie czynności związane z analizą wydanego wyroku oraz jego pisemnego uzasadnienia, odwołując się często także do akt sprawy, w ramach 14 - dniowego terminu do wniesienia apelacji.

Należy przypomnieć, że w postępowaniu apelacyjnym istotną rolę pełni właściwe sformułowanie zarzutów odwoławczych - obligatoryjnych w przypadku podmiotów profesjonalnych prawniczo - bowiem w ustawowo określonych wypadkach petryfikują one granice kontroli odwoławczej oraz granice orzekania sądu drugiej instancji¹⁰⁵⁵.

Uznając, że 14-dniowy termin do wniesienia apelacji, zwłaszcza w sprawach obszernych i skomplikowanych, może stanowić ograniczenie zasady instancyjności postępowania oraz zaskarżalności orzeczeń wydanych w pierwszej instancji, w doktrynie postępowania karnego przedstawiono kilka wariantów możliwych rozwiązań dotyczących tej kwestii¹⁰⁵⁶. Jedną z przedstawionych propozycji zakładała wydłużenie terminu do wniesienia apelacji do 30 dni. Przy czym termin ten miałby dotyczyć wszystkich kategorii spraw, niezależnie od stopnia ich skomplikowania oraz nakładu pracy wymaganego do przeprowadzenia rzetelnej analizy wyroku sądu pierwszej instancji oraz jego uzasadnienia, a następnie sporządzenia środka odwoławczego.

Według drugiej koncepcji przedłużenie 14-dniowego terminu do wniesienia apelacji następowałoby z mocy ustawy i byłoby uzależnione od wystąpienia ustawowo określonych przesłanek oraz dotyczyło określonej kategorii spraw.

Trzecia propozycja zakłada obligatoryjne lub fakultatywne przedłużenie terminu do wniesienia apelacji na podstawie decyzji sądu, podejmowanej z urzędu lub na wniosek jednej ze stron, w przypadku wystąpienia ustawowo określonych przesłanek.

Czwarta natomiast, nie modyfikując obowiązującego 14-dniowego terminu do wniesienia apelacji, dopuszcza możliwość jej uzupełnienia w terminie określonym ustawowo lub wyznaczonym przez sąd na wniosek strony lub z urzędu¹⁰⁵⁷.

Jako przykład ustawowego unormowania tej kwestii można przywołać rozwiązanie przyjęte we włoskiej procedurze karnej. Zgodnie z treścią art. 585 ust. 2 C.p.p. termin do wniesienia apelacji uzależniony jest od czasu sporządzenia uzasadnienia wyroku. Od

¹⁰⁵⁵ P. Kardas, J. Giezek, *Ustawowe terminy...*, s. 30.

¹⁰⁵⁶ P. Kardas, J. Giezek, *Ustawowe terminy...*, s. 35.

¹⁰⁵⁷ P. Kardas, J. Giezek, *Ustawowe terminy...*, s. 35.

wyroków ogłoszonych wraz z uzasadnieniem, o których mowa w art. 544 ust. 1 C.p.p., termin do wniesienia apelacji wynosi 15 dni od ogłoszenia wyroku, od wyroków których uzasadnienie zostało sporządzone w terminie do 15 dni termin do wniesienia apelacji wynosi 30 dni (art. 544 ust. 2 C.p.p.), zaś od wyroków, których uzasadnienie sporządzono powyżej 15 dni – przy czym termin ten co do zasady nie powinien przekraczać 90 dni – termin do wniesienia apelacji wynosi 45 dni od doręczenia odpisu wyroku wraz z uzasadnieniem (art. 544 ust. 3 C.p.p.)

Podobne rozwiązanie zostało także wprowadzone w polskiej procedurze cywilnej. Ustawą z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw uzależniono termin do wniesienia apelacji od terminu sporządzania pisemnego uzasadnienia wyroku. Zasadniczo termin do wniesienia apelacji wynosi dwa tygodnie od doręczenia stronie skarżącej odpisu wyroku z uzasadnieniem. Jeżeli jednak przedłużono termin do sporządzenia pisemnego uzasadnienia wyroku, termin do wniesienia apelacji wynosi trzy tygodnie (art. 360 § 1 i 1a k.p.c.). Wprowadzone rozwiązanie w większym stopniu umożliwia poddanie ocenie wyroku sądu pierwszej instancji i sporządzenie środka odwoławczego. Choć nie zawsze dłuższe sporządzanie uzasadnienia wyroku wynika ze stopnia skomplikowania sprawy, to powiązanie terminu do wniesienia apelacji z czasem sporządzania uzasadnienia stanowi w miarę zobiektywizowane kryterium, wykluczające uznaniowość i nienastręczające wątpliwości interpretacyjnych.

W kontekście wyroku ETPCz w sprawie Witkowski przeciwko Polsce należy odnieść się także do kwestii związanych z przedwczesnym wniesieniem środków odwoławczych. Mimo, iż dotyczył on przedwczesnego złożenia wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku, to zawarta w nim argumentacja może mieć także zastosowanie do przedwczesnego wniesienia apelacji, w szczególności wskazanej w art. 445 § 2 k.p.k., stanowiącej jednocześnie wniosek o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku, a także przedwczesnego wniesienia zażalenia.

W doktrynie przyjmuje się, że niezbędnym warunkiem do zaskarżenia wyroku jest wydanie go w sposób przewidziany prawem, tj. sporządzenie na piśmie (art. 412 k.p.k.), podpisanie (art. 113, art. 418 § 1 i argument a *contrario* z art. 439 § 1 pkt 6 k.p.k.), ogłoszenie (art. 418 § 1 k.p.k.), albo uznanie za ogłoszony (art. 100 § 1a k.p.k.), lub udostępnienie publiczne (art. 418a k.p.k.). Wskazuje się, że skoro z brzmienia art. 444 § 1 k.p.k. wynika, iż od wyroku wydanego w pierwszej instancji przysługuje apelacja, to jeżeli nie doszło do wydania wyroku w znaczeniu procesowym, nie może przysługiwać od niego prawo wniesienia apelacji. Apelacja wniesiona od wyroku niespełniającego warunków

przewidzianych prawem uznawana jest za niedopuszczalną z mocy ustawy i podlega odmowie przyjęcia na podstawie art. 429 § 1 k.p.k., zaś jeżeli została przyjęta, pozostawieniu bez rozpoznania przez sąd odwoławczy na podstawie art. 430 § 1 k.p.k.¹⁰⁵⁸

W literaturze wskazuje się jednak, że należałoby odmiennie ocenić niedopuszczalność apelacji w zależności od powodów braku wyroku, którego miałyby dotyczyć.

Jeżeli postępowanie w sprawie zostało zakończone i istnieje formalnie dokument oznaczony jako wyrok, ale nie został on prawidłowo podpisany i ogłoszony można mówić o wyroku nieistniejącym (*sententia non existens*), a zatem wniesienie od niego apelacji jest niedopuszczalne z mocy ustawy.

Z kolei apelację przedwczesną, wniesioną przed zakończeniem postępowania w sprawie której dotyczy, należałoby traktować podobnie jak środki odwoławcze od orzeczeń sądów odwoławczych (art. 426 § 1 k.p.k.), lub Sądu Najwyższego (art. 528 k.p.k.).

Powinna ona zatem zostać pozostawiona w aktach sprawy jako bezprzedmiotowa na podstawie zarządzenia przewodniczącego o charakterze administracyjno-porządkowym. Wnosząc taką apelację powinno się natomiast poinformować, że jako przedwczesna nie może ona wywołać skutków prawnych, o ile w terminie 7 dni od ogłoszenia wyroku nie zostanie złożony wniosek o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku, bądź w tym terminie nie zostanie ponownie wniesiona apelacja „wprost”. Gdyby jednak pouczenie takie nie mogło zostać doręczone skarżącemu przed terminem wydania wyroku, przedwczesna apelacja powinna spowodować sporządzenie i doręczenie uzasadnienia wyroku¹⁰⁵⁹.

Zgodnie z argumentacją wynikającą z orzeczenia ETPCz w sprawie Witkowski przeciwko Polsce uznanie apelacji bądź zażalenia, które zostały wniesione w krótkim czasie przed wydaniem orzeczenia za niedopuszczalne z mocy ustawy, przy jednoczesnym pozbawieniu skarżącego możliwości skutecznego naprawienia swojego błędu, mogłoby zostać uznane za nieuzasadnione ograniczenie prawa do sądu, a także prawa do odwołania się do sądu wyższej instancji.

Wadą zaproponowanej wykładni jest to, że zakłada ona pewną płynność oceny sytuacji polegających na przedwczesnym złożeniu wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku oraz przedwczesnym wniesieniu środka odwoławczego, uzależnioną od tego, czy przed ogłoszeniem orzeczenia było możliwe doręczenie stronie składającej

¹⁰⁵⁸ D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. D. Świecki, LEX/el. 2020, teza 3 do art. 429.

¹⁰⁵⁹ M. Gudowski, *Wyrok w sprawie Witkowski...*, s. 129.

wniosek bądź środek odwoławczy pouczenia o konieczności ponownego ich złożenia w ustawowym terminie, biegnącym od ogłoszenia orzeczenia. Nie powoduje ona jednak nadmiernej elastyczności i nie prowadzi do uchylecia rygorów proceduralnych związanych ze wszczęciem postępowania odwoławczego. Pozwala jednocześnie na pełniejszą realizację konstytucyjnych zasad zaskarżalności orzeczeń wydanych w pierwszej instancji oraz instancyjności postępowania sądowego, a także uwzględnia wykładnię przepisów EKPCz wynikającą z orzeczenia uprawnionego organu, która stosownie do orzecznictwa polskiego Trybunału Konstytucyjnego powinna stanowić istotny punkt odniesienia dla wykładni dokonywanej przez sądy krajowe.

3.4. Wymóg pisemnej formy apelacji

Zgodnie z ogólną zasadą dotyczącą formy czynności procesowych, wyrażoną w art. 116 k.p.k., jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, strony i inni uprawnieni do wzięcia udziału w czynności procesowej składają oświadczenia na piśmie albo ustnie do protokołu.

Jedną z sytuacji, w których ustawa stanowi inaczej jest, wynikający z art. 428 § 1 k.p.k., wymóg wniesienia środka odwoławczego na piśmie¹⁰⁶⁰.

Nałożenie obowiązku zachowania formy pisma procesowego wskazywane jest w doktrynie jako konkretyzacja sposobu wyrażania oświadczeń woli, czy wiedzy, uczestników postępowania karnego¹⁰⁶¹. Ustawa procesowa nie definiuje pojęcia „oświadczenie na piśmie”, o którym mowa w art. 116 k.p.k. W doktrynie można spotkać się z rozbieżnymi poglądami dotyczącymi rozumienia tego określenia. Według pierwszego ze stanowisk wymóg „oświadczenia na piśmie” spełniać będzie każde oświadczenie wyrażone za pomocą pisma, rozumianego jako zespół znaków graficznych służących do wyrażania myśli, a zatem także przy wykorzystaniu komputerowego programu do edycji tekstu. Warunkiem skuteczności dokonanej w ten sposób czynności procesowej jest potwierdzenie, że pismo procesowe przesłane w formie elektronicznej zostało zarejestrowane przez serwer, na którym znajduje się skrzynka poczty elektronicznej

¹⁰⁶⁰ W postępowaniu w sprawach o wykroczenia stosownie do treści art. 108 k.p.w. zażalenie może zostać wniesione także ustnie do protokołu rozprawy lub posiedzenia.

¹⁰⁶¹ M. Kurowski, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. D. Świecki, LEX/el. 2020, teza 2 do art. 116.

adresata¹⁰⁶². Wyrażany jest także pogląd, że formę „oświadczenia na piśmie” spełnia jedynie pisemne oświadczenie sporządzone w sposób tradycyjny, czyli „na papierze”¹⁰⁶³.

Stanowisko Sądu Najwyższego w zakresie warunków, które powinno spełniać „oświadczenie na piśmie” przez długi czas było otwarte, wychodząc naprzeciw potrzebom wynikającym z rozwoju techniki. Sąd Najwyższy uznawał, że choć w dotychczasowej praktyce utrzymała się forma odręczna lub maszynowa pisma procesowego, to ustawodawca wskazując wymagania, jakim powinno ono odpowiadać, nie określił jednoznacznie sposobu jego sporządzenia. Przywiązanie do dotychczasowych zwyczajów nie może zatem wyłączać innych form sporządzania pism procesowych, jakie z biegiem czasu mogą powstać dzięki postępowi wiedzy i techniki, jeżeli okażą się one przydatne z punktu widzenia realizacji celów procesu, a także wymogu pisemności¹⁰⁶⁴. Z tego powodu, jako spełniające wymóg formy pisemnej uznawano także oświadczenia wnoszone za pośrednictwem telegramu oraz telefaxu¹⁰⁶⁵. Sąd Najwyższy przyjmował, że oświadczenie sporządzone w formie telegramu w pełni realizuje wymóg pisemności, dodając jednocześnie, że „jest rzeczą obojętną, czy telegram został nadany osobiście w urzędzie pocztowym, czy też przekazany drogą telefoniczną, gdyż jest to kwestia techniki, a nie istoty rzeczy. Techniczna trudność wynikająca z faktu, iż telegram nie będzie zawierał podpisu strony może być rozwiązana poprzez wezwanie do uzupełnienia braków formalnych pisma”¹⁰⁶⁶.

Z odmienną oceną spotkała się natomiast dopuszczalność wniesienia za pośrednictwem poczty elektronicznej apelacji opatrzonej kwalifikowanym podpisem elektronicznym. W postanowieniu z 26.03.2009 r., I KZP 39/08¹⁰⁶⁷, Sąd Najwyższy wykluczył możliwość uznania apelacji wniesionej w formie elektronicznej, opatrzonej kwalifikowanym podpisem elektronicznym, za spełniającą wymóg wniesienia jej „na piśmie”, czego konsekwencją było przyjęcie, że nie wywołuje ona żadnego skutku procesowego i nie podlega wezwaniu do uzupełnienia braków formalnych w trybie art. 120 § 1 k.p.k.

¹⁰⁶² P. Kardas, *O sposobach wnoszenia pism procesowych w sytuacji ograniczenia działania organów wymiaru sprawiedliwości*, Pal. 2020, nr 3, s. 5.

¹⁰⁶³ D. Świecki, *Postępowanie odwoławcze w sprawach karnych. Komentarz. Orzecznictwo*, Warszawa 2020, s. 51-52.

¹⁰⁶⁴ Zob. uchwała SN z 29.04.1977 r., III CZP 23/77, OSNCP 1977, nr 12, poz. 230.

¹⁰⁶⁵ Zob. uchwała SN z 20.12.2006 r., I KZP 29/06, OSNKW 2007, nr 1, poz. 1; także postanowienia SN: z 8.08.2013 r., III KZ 42/13, Legalis nr 722015; z 29.01.2003 r., I CZ 192/02, OSNC 2004, nr 4, poz. 64.

¹⁰⁶⁶ Uchwała SN z 29.04.1977 r., III CZP 23/77, OSNCP 1977, nr 12, poz. 230.

¹⁰⁶⁷ OSNKW 2009, nr 5, poz. 36.

Odnosząc powyższą argumentację do teorii czynności konwencjonalnych w prawie można byłoby zatem stwierdzić, że wymóg sporządzenia oświadczenia „na papierze” został uznany za konstytutywny warunek ważności czynności procesowej, bez którego spełnienia nie można mówić o jej zaistnieniu¹⁰⁶⁸.

Odwołując się do art. 5 ust. 2 obowiązującej wówczas ustawy z 18.09.2001 r. o podpisie elektronicznym¹⁰⁶⁹, ustanawiającego tzw. zasadę równoważności, zgodnie z treścią którego dokument w postaci elektronicznej, opatrzony bezpiecznym podpisem elektronicznym, złożonym na podstawie ważnego kwalifikowanego certyfikatu, wywołuje te same skutki prawne, co dokument opatrzony podpisem własnoręcznym, chyba że przepisy odrębne stanowią inaczej, Sąd Najwyższy uznał, że skoro ani Kodeks postępowania karnego, ani Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, nie zawierają regulacji dotyczących wnoszenia pism procesowych w formie elektronicznej, a stosowne unormowania zawarte są m.in. w Kodeksie postępowania cywilnego, to obowiązek zastosowania wykładni systemowej zewnętrznej wyłącza w postępowaniu karnym możliwość posługiwania się takim podpisem, jako równoważnym podpisowi własnoręcznemu. Sąd Najwyższy przyjął zatem, że warunkiem dopuszczalności apelacji sporządzonej w formie elektronicznej, opatrzonej kwalifikowanym podpisem, jest uprzednie wprowadzenie szczególnych regulacji w tym przedmiocie do Kodeksu postępowania karnego oraz Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia.

Poddając krytyce przedstawioną wyżej argumentację wskazywano, że przepisy ustaw procesowych nie są komplementarne wobec ustawy o podpisie elektronicznym i nie są skutkiem realizacji zamiaru uregulowania przez ustawodawcę relacji pomiędzy przepisami ustawy o podpisie elektronicznym, a przepisami wskazanych ustaw procesowych, czego dowodem jest m.in. fakt, iż stosowne regulacje zawarte w art. 125 § 1 i 2 k.p.c., do których odwoływał się Sąd Najwyższy, zostały uchwalone wcześniej niż ustawa o podpisie elektronicznym¹⁰⁷⁰.

Podnoszono również, że ustawodawca nie określił także warunków wnoszenia pism procesowych za pośrednictwem telegramu oraz telefaksu, podobnie jak nie określił warunków wnoszenia pism procesowych za pośrednictwem poczty elektronicznej, a mimo

¹⁰⁶⁸ O czynnościach konwencjonalnych zob. m.in. S. Czepita, *Reguły konstytutywne a zagadnienia prawoznawstwa*, Szczecin 1996, s. 146 i n.; B. Janusz-Pohl, *O konstrukcji niedopuszczalności czynności karnoprosesowej*, RPEiS 2014, nr 4, s. 162.

¹⁰⁶⁹ Dz.U. Nr 130, poz. 1450. Ustawa ta została uchylona przez ustawę z 5.09.2016 r. o usługach zaufania oraz identyfikacji elektronicznej (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 1173).

¹⁰⁷⁰ M. Żak, *Wnoszenie pism drogą elektroniczną oraz elektroniczne doręczenia w procesie karnym*, CzPKiNP 2010, z. 3, s. 121.

tego dopuszczalność wnoszenia pism procesowych za pośrednictwem telegramu oraz telefaksu była dotychczas powszechnie przyjmowana. Brak jest przy tym dostatecznych powodów dla różnicowania apelacji wnoszonej za pośrednictwem telegramu bądź telefaksu od apelacji wnoszonej za pośrednictwem poczty elektronicznej. Przesłanie pisma procesowego za pośrednictwem telefaksu, podobnie jak przesłanie pisma pocztą elektroniczną, sprowadza się do przeprowadzenia transmisji elektronicznej. Różnica pomiędzy tymi dwiema formami wniesienia pisma procesowego polega jedynie na tym, że w przypadku transmisji przy użyciu telefaksu dochodzi do automatycznego wydruku przekazywanych danych, zaś w przypadku poczty elektronicznej do dokonania takiego wydruku konieczna jest czynność odbiorcy pisma procesowego¹⁰⁷¹.

Stanowisko wyrażone przez Sąd Najwyższy w uzasadnieniu postanowienia w sprawie I KZP 39/08 zostało następnie złagodzone w zarządzeniu sędziego Sądu Najwyższego z 26.01.2012 r., III KZ 93/11¹⁰⁷², w którym dopuszczono możliwość uzupełnienia braków formalnych zażalenia na zarządzenie o odmowie przyjęcia kasacji wniesionego za pośrednictwem poczty elektronicznej w trybie procedury określonej w art. 120 § 1 k.p.k.¹⁰⁷³

Posługiwanie się w postępowaniu karnym formą elektroniczną, jako ekwiwalentem pisma sporządzonego w sposób tradycyjny, może dotyczyć zarówno komunikowania się uczestników postępowania z organami procesowymi, jak i komunikowania się organów procesowych z uczestnikami postępowania¹⁰⁷⁴. Upoważnienie dla organów procesowych do posługiwania się w relacjach z uczestnikami postępowania pocztą elektroniczną nie ogranicza się jedynie do doręczenia wezwań i zawiadomień w wypadkach niecierpiących zwłoki (art. 137 k.p.k.). Zgodnie z treścią art. 132 § 3 k.p.k. taka forma komunikacji dopuszczalna jest także w odniesieniu do innych pism procesowych, za wyjątkiem wymienionych w paragrafie 4 tego artykułu. Możliwość posługiwania się w postępowaniu karnym pocztą elektroniczną wynika również z art. 81a § 3 k.p.k., dopuszczającego w razie konieczności natychmiastowego podjęcia obrony przekazanie do właściwego sądu wniosku o wyznaczenie obrońcy z urzędu wraz z dokumentami niezbędnymi do rozpoznania wniosku za pośrednictwem telefaksu lub poczty elektronicznej oraz zawiadomienie w ten sposób oskarżonego o wyznaczeniu obrońcy, a także z art. 299a § 2

¹⁰⁷¹ Ł. Goździaszek, *Glosa do postanowienia SN z 26.03.2009 r., I KZP 39/08*, OSP 2009, nr 12, s. 877; M. Żak, *Wnoszenie pism drogą elektroniczną ...*, s. 127.

¹⁰⁷² OSNKW 2012, nr 3, poz. 34.

¹⁰⁷³ Podobne stanowisko zostało wyrażone na gruncie procedury cywilnej w uchwale SN z 23.05.2012 r., III CZP 9/12, OSNC 2012, nr 11, poz. 128.

¹⁰⁷⁴ M. Żak, *Wnoszenie pism drogą elektroniczną ...*, s. 118.

k.p.k., umożliwiającego doręczenie pokrzywdzonemu za pośrednictwem poczty elektronicznej informacji o sposobie zakończenia sprawy wraz z odpisem prawomocnego orzeczenia lub jego wyciągiem. Obowiązek wskazania w przepisach ustawy dopuszczalności doręczenia pism przez organy procesowe za pośrednictwem poczty elektronicznej wynika z art. 7 Konstytucji RP, zgodnie z treścią którego organy władzy publicznej działają na podstawie i w granicach prawa. Obowiązek ustawowego określenia kompetencji dla działania organów procesowych nie odnosi się jednak do stron i uczestników postępowania karnego.

Poddając ocenie unormowania przyznające organom postępowania uprawnienie do doręczenia wezwań, zawiadomień, a także wniosków procesowych oraz orzeczeń, za pośrednictwem poczty elektronicznej, trudno znaleźć aksjologiczne uzasadnienie dla odmowy korzystania z takiej formy komunikacji z organami procesowymi przez strony i uczestników postępowania.

W świetle przywołanego orzecznictwa Sądu Najwyższego przyjęcie kwalifikowanego podpisu elektronicznego jako równoważnego podpisowi własnoręcznemu wymaga ingerencji ustawodawcy. Należy jednak odrzucić pogląd, jakoby brak szczegółowych uregulowań zawartych w Kodeksie postępowania karnego oraz Kodeksie postępowania w sprawach o wykroczenia kategorycznie wykluczał możliwość wniesienia środków odwoławczych za pośrednictwem poczty elektronicznej. Apelacja przesłana do sądu za pośrednictwem poczty elektronicznej spełnia bowiem wymóg sporządzenia jej na piśmie i powinna zostać poddana ocenie przez pryzmat ogólnych wymogów formalnych pisma procesowego, wynikających z art. 119 § 1 k.p.k., a także szczegółowych wymogów dotyczących tego środka odwoławczego wskazanych w art. 427 § 1 i 2 oraz art. 446 § 1 i 2 k.p.k., z ewentualnym zastosowaniem procedury przewidzianej w art. 120 § 1 k.p.k.¹⁰⁷⁵

Przyjęcie, iż apelacja wniesiona za pośrednictwem poczty elektronicznej nie wywiera żadnych skutków procesowych z uwagi na fakt, iż nie została sporządzona w sposób tradycyjny, tj. „na papierze”, a w konsekwencji nie ma do niej zastosowania przewidziana w art. 120 § 1 k.p.k. procedura umożliwiająca uzupełnienie braków formalnych pisma procesowego, może stanowić nieuzasadnione ograniczenie realizacji prawa do odwołania się do sądu wyższej instancji oraz zasady instancyjności postępowania karnego, pozbawiając stronę postępowania prawa do skutecznego wniesienia środka odwoławczego.

¹⁰⁷⁵ Zob. także A. Lach, *Glosa do postanowienia SN z dnia 26 marca 2009 r., I KZP 39/08*, LEX/el. 2009. Odmienne T. Kobus, *Glosa do postanowienia SN z dnia 26 marca 2009 r., I KZP 39/08*, LEX/el. 2011.

Ustawą z 18.11.2020 r. o doręczeniach elektronicznych¹⁰⁷⁶, wychodząc naprzeciw potrzebom wynikającym z rozwoju techniki, dokonano nowelizacji art. 116 k.p.k., uzupełniając go o zdanie drugie o następującej treści: „Za oświadczenie złożone na piśmie uważa się również oświadczenie złożone elektronicznie”. Wskazaną ustawą znowelizowano także szereg przepisów postępowania karnego dotyczących warunków formalnych pisma procesowego, procedury uzupełnienia jego braków formalnych, a także doręczeń dokonywanych przez organy postępowania (art. 119, art. 120, art. 124, art. 128, art. 130 - 133, art. 138 – 139, art. 141, art. 148a, art. 157, art. 300a, art. 302a, art. 333 k.p.k.). Wprowadzone zmiany, w zakresie dotyczącym art. 116 k.p.k., wejdą w życie z dniem 1.10.2029 r.

3.5. Przymus adwokacko-radcowski dotyczący apelacji od wyroku sądu okręgowego

W doktrynie i orzecznictwie wskazuje się, że *ratio legis* przymusu adwokacko-radcowskiego, o którym mowa w art. 446 § 1 k.p.k., ma na celu zapewnienie fachowego poziomu apelacji od wyroków sądu okręgowego, rozpoznającego z reguły sprawy skomplikowane pod względem faktycznym i prawnym, zagrożone surowymi sankcjami. W takim ujęciu przymus adwokacko-radcowski, dotyczący apelacji od wyroku sądu okręgowego, spełnia funkcję gwarancyjną dla oskarżonego oraz innych nieprofesjonalnych prawniczo stron postępowania sądowego¹⁰⁷⁷.

Oceniając zasadność obowiązywania tego wymogu należy jednak zauważyć, że wbrew intencjom ustawodawcy może on prowadzić w efekcie do ograniczenia zasady instancyjności postępowania karnego, a także prawa do obrony materialnej. Trzeba bowiem mieć na uwadze fakt, że nie wszystkie sprawy rozpoznawane w pierwszej instancji przez sąd okręgowy wymagają obligatoryjnej obrony. Zgodnie z treścią art. 80 k.p.k. oskarżony musi mieć obrońcę w postępowaniu przed sądem okręgowym tylko wówczas, gdy zarzucono mu zbrodnię. W takim wypadku udział obrońcy w rozprawie głównej jest obowiązkowy.

¹⁰⁷⁶ Dz.U. z 2020, poz. 2320.

¹⁰⁷⁷ Zob. m.in. D. Świecki [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, Legalis/el. 2020, teza A.1. do art. 446; B. Nita – Światłowska, *Przymus adwokacko-radcowski przy wnoszeniu środków zaskarżenia w postępowaniu karnym (cz. 1)*, Pal. 2017, nr 1-2, s. 43; wyrok SN z 30.10.2014 r., II KK 88/14, LEX nr 1551332.

Do właściwości sądu okręgowego, jako sądu pierwszej instancji, zgodnie z treścią art. 25 § 1 pkt 2 i 3 k.p.k., należy jednak także szereg, czasami niezwykle skomplikowanych i zagrożonych surową karą, spraw o występki, w których oskarżony może bronić się samodzielnie. Sprawy te często mogą toczyć się wiele miesięcy, a nawet lat, i obejmować bardzo obszerny materiał dowodowy.

W przypadku pozostałych nieprofesjonalnych prawniczo stron postępowania sądowego brak jest natomiast wymogu, aby w postępowaniu przed sądem okręgowym, jako sądem pierwszej instancji, były one reprezentowane przez fachowego pełnomocnika.

Pozbawienie stron nieprofesjonalnych prawniczo możliwości osobistego wniesienia apelacji od wyroku sądu okręgowego z argumentacją, że wymóg sporządzenia apelacji przez profesjonalnego obrońcę lub pełnomocnika, który nie uczestniczył na żadnym etapie postępowania przed sądem pierwszej instancji, ma służyć podwyższeniu gwarancji procesowych i realizacji zasady równości broni, jest co najmniej dyskusyjne.

Przyjmuje się, że w sytuacji osobistego sporządzenia apelacji od wyroku sądu okręgowego przez stronę, która nie jest jednocześnie adwokatem, radcą prawnym, bądź radcą Prokuraturii Generalnej RP, należy na podstawie art. 120 § 2 k.p.k. wezwać ją do uzupełnienia braków formalnych apelacji, polegających na sporządzeniu i podpisaniu jej przez adwokata bądź radcę prawnego, pod rygorem uznania takiej apelacji za bezskuteczną¹⁰⁷⁸.

Skoro zatem strona niebędąca jednocześnie adwokatem, radcą prawnym, bądź Radcą Prokuraturii Generalnej RP, nie może samodzielnie wnieść apelacji od wyroku sądu okręgowego, to wniesione przez nią osobiście pismo, zatytułowane jako apelacja, nie zmienia zakresu zaskarżenia wyroku wyznaczonego apelacją podmiotu fachowego i nie może wywołać żadnych skutków w zakresie zawartych w nim zarzutów. W takiej sytuacji osobista apelacja strony nieprofesjonalnej prawniczo może jedynie stanowić dodatkowe uzasadnienie apelacji podmiotu fachowego, a także sygnalizować naruszenie prawa odpowiadające bezwzględny przyczynom odwoławczym z art. 439 k.p.k., bądź zwracać uwagę na okoliczności świadczące o rażącej niesprawiedliwości zaskarżonego wyroku.

Zakres apelacji wniesionej przez podmiot fachowy, zwłaszcza w sytuacji wyznaczenia obrońcy lub pełnomocnika wyłącznie w celu sporządzenia apelacji, wcale nie musi

¹⁰⁷⁸ Zob. m.in. uchwała SN z 20.11.1991 r., I KZP 19/91, OSNKW 1992, nr 3–4, poz. 21; także P. Misztal, *Przymus adwokacko-radcowski w polskim procesie karnym*, Warszawa 2020, s. 89-92.

pokrywać się z zakresem apelacji wniesionej osobiście przez stronę nieprofesjonalną prawniczo i zawierać te same zarzuty.

W literaturze wskazuje się trafnie, że z istoty rzetelnego procesu powinna wynikać konieczność rozważenia przez sąd odwoławczy wszystkich kwestii podnoszonych przez oskarżonego, a nie wyłącznie zarzutów zawartych w apelacji sporządzonej w jego imieniu przez obrońcę¹⁰⁷⁹.

Wymóg przymusu adwokacko-radcowskiego, jako mogącego potencjalnie prowadzić do ograniczenia prawa do obrony w postępowaniu kasacyjnym, był przedmiotem oceny Trybunału Konstytucyjnego oraz ETPCz. Trybunał Konstytucyjny postanowieniem z 8.07.2003 r., Ts 52/03¹⁰⁸⁰, odmówił nadania skardze konstytucyjnej dalszego biegu stwierdzając, że przymus adwokacko-radcowski nie stanowi naruszenia prawa do obrony, ale podobnie jak ma to miejsce w przypadku tzw. obrony obligatoryjnej, stanowi jej wzmocnienie.

ETPCz w wyroku z 11.06.2013 r., w sprawie Kowalski przeciwko Polsce¹⁰⁸¹, uznał z kolei, że choć zasada prawa do obrony z art. 6 ust. 3 EKPCz, znajduje zastosowanie także do postępowania przed sądami orzekającymi w przedmiocie nadzwyczajnych środków zaskarżenia, to jej zakres powinien uwzględniać specyfikę tych postępowań. Wymóg, aby skarżący był reprezentowany przed Sądem Najwyższym, który rozpoznaje nadzwyczajne środki zaskarżenia, przez wykwalifikowanego prawnika, sam w sobie nie może być zatem postrzegany jako sprzeczny z art. 6 EKPCz.

Ocena ta dotyczyła jednakże nadzwyczajnych środków zaskarżenia, podwyższających zakres gwarancji wynikających z zasady dwuinstancyjności postępowania karnego, a argumentacja zawarta w wyroku ETPCz w sprawie Kowalski przeciwko Polsce podkreślała konieczność zapewnienia w takiej sytuacji realnego dostępu do bezpłatnej pomocy prawnej.

Przymus adwokacko-radcowski, dotyczący sporządzenia apelacji od wyroku sądu okręgowego, w postaci przyjętej przez polskiego ustawodawcę, wyłączając możliwość osobistej realizacji przez oskarżonego prawa do podejmowania czynności procesowych na swoją korzyść, ogranicza realizację prawa do obrony w ujęciu materialnym. Mimo, iż oskarżony może bronić się osobiście zarówno przed sądem pierwszej, jak i drugiej

¹⁰⁷⁹ W. Kociubiński, *Zasady rzetelnego procesu w postępowaniu apelacyjnym - wybrane zagadnienia*, [w:] *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdy*, red. J. Skorupka, Warszawa 2009, s. 601.

¹⁰⁸⁰ Postanowienie TK z 8.07.2003 r., Ts 52/03, OTK-B 2003, nr 4, poz. 232.

¹⁰⁸¹ Wyrok ETPCz z 11.06.2013 r., Kowalski p. Polsce, 43316/08, HUDOC.

instancji, to z uwagi na limitującą zakres orzekania sądu drugiej instancji rolę zarzutów odwoławczych, których oskarżony nie może sformułować samodzielnie, pozbawienie go prawa do wniesienia apelacji osobistej może prowadzić do ograniczenia zasady zaskarżalności orzeczeń wydanych w pierwszej instancji oraz instancyjności postępowania karnego¹⁰⁸². obrońca nie zastępuje bowiem oskarżonego w procesie karnym, ale działa obok niego (art. 86 § 2 k.p.k.).

W orzecznictwie Sądu Najwyższego nierozpoznanie apelacji od wyroku sądu rejonowego wniesionej osobiście przez oskarżonego, mimo jednoczesnego rozpoznania apelacji wniesionej przez obrońcę, zawierającej zbliżone zarzuty, uznawane jest za rażące naruszenie prawa do obrony¹⁰⁸³. Paradoksalnie zatem szerszy zakres prawa do obrony przysługuje oskarżonemu odpowiadającemu w pierwszej instancji przed sądem rejonowym, rozpoznającym z reguły sprawy o drobniejsze przestępstwa, niż oskarżonemu odpowiadającemu przed sądem okręgowym, od wyroku którego nie może wnieść osobiście apelacji.

Przymus adwokacko-radcowski dotyczący apelacji od wyroku sądu okręgowego mógłby zostać uznany za podwyższający poziom przysługujących oskarżonemu i innym nieprofesjonalnym prawniczom stronom postępowania gwarancji procesowych jedynie wówczas, gdyby nie wyłączał jednocześnie możliwości wniesienia apelacji osobistej¹⁰⁸⁴.

Warte rozważenia jako postulat *de lege ferenda* byłoby zatem przyznanie stronom nieprofesjonalnym prawniczom prawa do uzupełnienia apelacji od wyroku sądu okręgowego wniesionej przez podmiot fachowy w terminie 14 dni od otrzymania zawiadomienia o wniesieniu apelacji przez obrońcę lub pełnomocnika, tym bardziej, że możliwość uzupełnienia apelacji została już przewidziana w przypadku tzw. apelacji „wprost” (art. 445 § 1 k.p.k.), a także po uzupełnieniu uzasadnienia wyroku sądu pierwszej instancji na skutek decyzji procesowej sądu odwoławczego (art. 449a § 3 k.p.k.).

W takiej postaci przymus adwokacko-radcowski dotyczący apelacji od wyroku sądu okręgowego realizowałby *ratio legis* jego obowiązywania zapewniając jej fachowy poziom, a jednocześnie nie prowadziłby do nieuzasadnionego ograniczenia zasady prawa

¹⁰⁸² B. Nita – Świątłowska, *Przymus adwokacko-radcowski przy wnoszeniu środków zaskarżenia w postępowaniu karnym (cz. 1)*, Palestra 2017, nr 1-2, s. 44. Szerzej o zarzutach odwoławczych jako ograniczeniach zasady instancyjności postępowania karnego zob. rozdział VII, pkt 3.6.

¹⁰⁸³ Zob. m.in. wyroki SN: z 21.10.2010 r., V KK 315/10, OSNwSK 2010, nr 1, poz. 2059; z 25.10.2005 r., IV KK 368/05, KZS 2006, nr 7-8, poz. 60.

¹⁰⁸⁴ Zob. jednak odmiennie P. Misztal, *Przymus adwokacko-radcowski...*, s. 129-131.

do obrony oraz zasady zaskarżalności orzeczeń wydanych w pierwszej instancji i zasady instancyjności postępowania karnego.

4. Rola zarzutów odwoławczych jako elementu wyznaczającego granice kontroli odwoławczej oraz zakres merytorycznego orzekania przez sąd odwoławczy

4.1. Uwagi wprowadzające

Pod pojęciem „zarzutu odwoławczego” rozumie się twierdzenie skarżącego o uchybieniach popełnionych przez sąd pierwszej instancji¹⁰⁸⁵. Pojęcie zarzutu nie jest zatem tożsame z pojęciem uchybienia, bowiem występowanie uchybienia ma charakter obiektywny, natomiast zarzut stanowi wyraz subiektywnego przekonania skarżącego o zaistniałym uchybieniu, które jednak nie musi zostać potwierdzone¹⁰⁸⁶.

Przyjmuje się, że zarzuty odwoławcze pełnią dwie istotne funkcje, tj. porządkującą oraz petryfikującą.

Funkcja porządkująca określa program kontroli odwoławczej, ułatwiając i porządkując jej przeprowadzenie.

Funkcja petryfikująca wyznacza z kolei zakres kontroli odwoławczej. Po upływie terminu do wniesienia środka odwoławczego nie jest już bowiem możliwe wnioskowanie o rozszerzenie zakresu tej kontroli o dodatkowe zarzuty¹⁰⁸⁷.

Wymóg sformułowania w środku odwoławczym zarzutów ma zatem przyczyniać się do sprawności postępowania odwoławczego.

Należy jednak mieć na uwadze fakt, że w postępowaniu dwuinstancyjnym zbyt sformalizowanie kontroli odwoławczej, co dotyczy także wymogu sformułowania zarzutów, może prowadzić do ograniczenia możliwości jej przeprowadzenia z powodów wyłącznie formalnych, mimo że prawidłowość rozstrzygnięcia budzi uzasadnione zastrzeżenia¹⁰⁸⁸.

¹⁰⁸⁵ Zob. m.in. M. Cieślak, *Podstawowe pojęcia dotyczące rewizji według k.p.k.*, Pal. 1960, nr 9, s. 24; K. Marszał, *Zasadnicze składniki granic środka odwoławczego w procesie karnym*, [w:] *Środki zaskarżenia w procesie karnym*. Księga pamiątkowa ku czci prof. Z. Dody, red. S. Waltoś, A. Gaberle, Kraków 2000, s. 50; D. Świecki, *Konstrukcja apelacji jako środka odwoławczego w procesie karnym*, Warszawa 2018, s. 83.

¹⁰⁸⁶ J. Izydorczyk, *Granice orzekania...*, s. 277.

¹⁰⁸⁷ A. Bojańczyk, A. Górski, M. Klonowski, *Orzekanie w granicach środka odwoławczego – w kwestii prawidłowej wykładni przepisu art. 433 § 1 k.p.k.*, Białostockie Studia Prawnicze 2018, vol. 23, nr 1, s. 23.

¹⁰⁸⁸ S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2008, s. 327.

Podając ocenie rolę zarzutów odwoławczych, jako jednego z elementów wyznaczających granice kontroli odwoławczej oraz granice orzekania sądu odwoławczego, należy wskazać, że Kodeks postępowania karnego z 1969 r. nie posługiwał się pojęciem granic kontroli odwoławczej, natomiast w art. 382 używał pojęcia granic środka odwoławczego. Zgodnie z treścią tego przepisu sąd odwoławczy rozpoznawał sprawę w granicach środka odwoławczego, a w zakresie szerszym o tyle, o ile przewidywała to ustawa.

Podobną treść normatywną uzyskał art. 433 § 1 k.p.k. z 1997 r., który obowiązywał w tej postaci do 1.07.2015 r.

Ustalenie elementów składających się na granice środka odwoławczego było przedmiotem rozbieżnych poglądów wyrażanych zarówno w doktrynie, jak i orzecznictwie. Przyjmując, iż granice środka odwoławczego decydują o zakresie kontroli odwoławczej różnie identyfikowano zespół elementów, które się na nie składają¹⁰⁸⁹.

Spośród wyrażanych w tym przedmiocie stanowisk doktryny można wyodrębnić opowiadające się za czteroelementową, trójelementową oraz dwuelementową strukturą granic środka odwoławczego, modyfikowaną w zależności od jego kierunku.

Według koncepcji czteroelementowej struktury granic środka odwoławczego wyznaczały je: zakres zaskarżenia, kierunek zaskarżenia, zarzuty odwoławcze oraz wnioski odwoławcze¹⁰⁹⁰.

Zgodnie z koncepcją trójelementową z przedstawionego wyżej katalogu elementów granic środka odwoławczego wyłączono wnioski odwoławcze¹⁰⁹¹.

Trzecia grupa poglądów do elementów granic środka odwoławczego zaliczała jedynie kierunek i zakres zaskarżenia, bądź też kierunek i zakres zaskarżenia, a także zarzuty

¹⁰⁸⁹ Zob. szerzej K. Marszał, *Problem granic środka odwoławczego w polskim procesie karnym*, Problemy prawa karnego, Katowice 1975, z. 1, s. 67; D. Świecki, *Rozprawa apelacyjna...*, s. 26 i n.; M. Klejnowska, *Ograniczenia sądu odwoławczego...*, s. 45 i n.; M. Kondracki, *Rola zarzutów odwoławczych w procesie karnym*, Pal. 2009, nr 3-4, s. 88 i n.; J. Izydorczyk, *Granice orzekania...*, s. 156 i n.; K. Sychta, *W kwestii legalnej definicji granic karnoprosesowego środka odwoławczego*, RPEiS 2015, nr 4, s. 161-164.

¹⁰⁹⁰ S. Paweła, *Względne przyczyny...*, s. 9; F. Prusak, *Podstawy rewizji...*, s. 143.

¹⁰⁹¹ Zob. m.in. Z. Doda, *Konstrukcja granic środka odwoławczego w polskim prawie karnym procesowym*, Krakowskie Studia Prawnicze, Rok VIII – 1975, s. 80; M. Lipczyńska, R. Ponikowski, *Mały komentarz do kodeksu postępowania karnego*, Warszawa 1986, s. 284; S. Zabłocki, *Postępowanie odwoławcze, kasacyjne i wznowieniowe w procesie karnym*, Warszawa 1999, s. 56; W. Grzeszczyk, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2003, s. 382; S. Steinborn, *Orzekanie przez sąd odwoławczy niezależnie od kierunku środka odwoławczego*, [w:] Aktualne problemy prawa i procesu karnego. Księga ofiarowana Prof. J. Grajewskiemu, Gdańskie Studia Prawnicze 2003, Tom XI, s. 323 i n.; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgrzyzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Tom II, Warszawa 2004, s. 574; wyroki SN: z 29.05.1973 r., V KRN 118/73, OSPiKA 1974, nr 11, poz. 236; z 10.07.1973 r., V KRN 173/73, OSNKW 1974, nr 1, poz. 19; z 12.04.2001 r., III KKN 354/00, Legalis nr 356457; uchwała SN z 9.12.1975 r., VI KZP 31/75, OSNKW 1976, nr 2, poz. 22.

odwoławcze w razie wniesienia środka odwoławczego na niekorzyść oskarżonego przez podmioty profesjonalne prawniczo¹⁰⁹².

Prezentowane było także stanowisko, zgodnie z którym granice środka odwoławczego wyznaczone były przez granice zaskarżenia, natomiast zakres orzekania sądu odwoławczego zakreślony był dodatkowo przez kierunek środka odwoławczego, podniesione zarzuty i ograniczenia merytorycznego orzekania w postępowaniu odwoławczym, wynikające z zakazu *reformationis in peius* oraz reguł *ne peius*¹⁰⁹³.

Ustawą z 27.09.2013 r. zrezygnowano z posługiwania się wywołującym kontrowersje pojęciem granic środka odwoławczego.

Zgodnie z ustalonym wówczas brzemieniem art. 433 § 1 k.p.k. granice kontroli odwoławczej wyznaczone były poprzez granice zaskarżenia, z uwzględnieniem domniemań wynikających z art. 447 § 1-3 k.p.k., a także zarzuty odwoławcze, do których wskazania, w związku z rozszerzeniem zakresu kontradyktoryjności postępowania, zobowiązane zostały także podmioty nieprofesjonalne prawniczo. Sąd odwoławczy był związany zarzutami odwoławczymi, z możliwością wyjścia poza granice zaskarżenia i podniesione zarzuty tylko w wypadkach wskazanych w art. 435, art. 439 § 1, art. 440 i art. 455 k.p.k. Wymóg sformułowania w środku odwoławczym zarzutów miał przyczyniać się do sprawności postępowania odwoławczego.

Ustawą z 11.03.2016 r., ograniczającą kontradyktoryjność procesu karnego, zmodyfikowano także przepisy dotyczące elementów środka odwoławczego oraz granic kontroli odwoławczej.

Zgodnie z obecnie obowiązującym brzmieniem art. 427 § 2 k.p.k., jeżeli środek odwoławczy pochodzi od oskarżyciela publicznego, obrońcy lub pełnomocnika, powinien zawierać wskazanie zarzutów stawianych rozstrzygnięciu oraz uzasadnienie. Strony nieprofesjonalne prawniczo zostały zatem ponownie zwolnione z obowiązku wskazania zarzutów w środku odwoławczym.

Literalna wykładnia art. 433 § 1 k.p.k. mogłaby prowadzić do wniosku, że zarzuty odwoławcze stanowią element wyznaczający zakres kontroli odwoławczej, bowiem sąd drugiej instancji rozpoznaje sprawę w granicach zaskarżenia, uwzględniając domniemania wynikające z art. 447 § 1-3 k.p.k., a jeżeli w środku odwoławczym zostały wskazane

¹⁰⁹² R. Łojewski, *Rewizja obrońcy...*, s. 18-23; K. Marszał, *Zasadnicze składniki granic środka odwoławczego w procesie karnym*, [w:] *Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa ku czci prof. Z. Dody*, Kraków 2000, s. 48 i 55; K. Marszał, S. Stachowiak, K. Zgryzek, *Proces karny*, Katowice 2003, s. 534.

¹⁰⁹³ T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2004, s. 790-791.

zarzuty stawiane rozstrzygnięciu, również w granicach podniesionych zarzutów, zaś w szerszym zakresie w wypadkach wskazanych w art. 435, art. 439 § 1, art. 440 i art. 455 k.p.k.¹⁰⁹⁴

W doktrynie prezentowane jest także stanowisko, iż zarzuty odwoławcze, obok kierunku środka odwoławczego oraz reguły *ne peius*, zawężają jedynie granice orzekania sądu odwoławczego. Sąd odwoławczy musi bowiem, niezależnie od podniesionych zarzutów, dokonać kompleksowej kontroli zaskarżonego orzeczenia, uwzględniając przepisy nakazujące w określonych sytuacjach, wskazanych w art. 435, art. 439, art. 440 oraz art. 455 k.p.k., wyjście poza granice zaskarżenia. Z drugiej strony zakres kontroli odwoławczej może zostać ograniczony jedynie do części zarzutów zawartych w środku odwoławczym, gdyby rozpoznanie pozostałych było przedwczesne lub bezprzedmiotowe (art. 436 *in fine* k.p.k.)¹⁰⁹⁵.

Mimo, iż zgodnie z treścią art. 427 § 2 k.p.k. zarzuty stanowią niezbędny element środka odwoławczego pochodzącego od oskarżyciela publicznego, obrońcy, lub pełnomocnika, to mogą one być także sformułowane w środku odwoławczym wnoszonym osobiście przez podmioty nieprofesjonalne prawniczo.

Ustawa procesowa nie wprowadza wymogów formalnych jakim powinny odpowiadać zarzuty odwoławcze¹⁰⁹⁶. Brak jest zatem obowiązku, aby podmiot wnoszący środek odwoławczy, zobowiązany do sformułowania zarzutów, wskazywał przepisy, które miałyby zostać naruszone w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji, czy też szczegółowo opisywał błędnie ustalone fakty¹⁰⁹⁷. Uwaga ta dotyczy zarówno środków odwoławczych wnoszonych na korzyść, jak i na niekorzyść oskarżonego. Przyjmuje się, że nawet jeśli podmiot profesjonalny prawniczo błędnie zakwalifikuje zarzucane w środku odwoławczym uchybienie, o możliwości orzeczenia na niekorzyść oskarżonego decydować będzie to, czy zarzucane uchybienie rzeczywiście wystąpiło, nie zaś to, czy zostało ono prawidłowo nazwane w środku odwoławczym¹⁰⁹⁸.

¹⁰⁹⁴ D. Świecki, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, Legalis/el. 2020, teza A2 do art. 427; tenże *Rola i znaczenie zarzutów odwoławczych w sprawach karnych*, Temidium 2015, nr 2, s. 33.

¹⁰⁹⁵ J. Izydorzycyk, *Analiza rozwiązań dotyczących postępowania odwoławczego oraz postępowania w trybie nadzwyczajnych środków zaskarżenia (konferencja Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego – 28 września 2010 r.)*, s. 12.

¹⁰⁹⁶ Zob. m.in. wyroki SN: z 14.11.2001 r., III KKN 250/01, LEX nr 51944; z 9.07.2003 r., III KK 337/02, LEX nr 80299; wyrok SA w Lublinie z 23.05.2006 r., II AKa 121/06, Legalis nr 80682.

¹⁰⁹⁷ D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. D. Świecki, LEX/el. 2020, teza 10 do art. 427.

¹⁰⁹⁸ Wyrok SN z 14.11.2001 r., III KKN 250/2001, LEX nr 356474.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego można jednak spotkać się także z poglądem, iż brak obowiązku sformułowania zarzutów w sposób sformalizowany i możliwość odczytania ich treści poprzez dyrektywę z art. 118 § 1 i 2 k.p.k. dotyczy jedynie zarzutów zawartych w środkach odwoławczych wnoszonych na korzyść oskarżonego, co wynika z zawartej w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP oraz art. 6 ust. 1 EKPCz zasady sprawiedliwego procesu. Stosowanie tej dyrektywy także do dekodowania treści zarzutów zawartych w środku odwoławczym wniesionym na niekorzyść oskarżonego stwarzałoby bowiem dla niego stan niepewności prawnej, utrudniając mu realizację prawa do obrony¹⁰⁹⁹. Wyrażony pogląd odnosił się jednak do zarzutów kasacyjnych, które zgodnie z treścią art. 526 § 1 k.p.k. wymagają dodatkowego wskazania na czym polega zarzucane uchybienie.

Zwolnienie strony nieprofesjonalnej prawniczo z obowiązku sformułowania zarzutów w środku odwoławczym wnoszonym osobiście na niekorzyść oskarżonego może stwarzać zagrożenie dla realizacji przez oskarżonego prawa do obrony.

Stosownie bowiem do treści art. 434 § 1 – 3 k.p.k. do orzeczenia na niekorzyść oskarżonego może dojść jedynie gdy:

1. wniesiono na jego niekorzyść środek odwoławczy;
2. w granicach zaskarżenia, chyba że ustawa nakazuje wydanie orzeczenia niezależnie od granic zaskarżenia;
3. w razie stwierdzenia uchybień podniesionych w środku w środku odwoławczym (potwierdzenia zasadności zarzutów), chyba że środek odwoławczy nie pochodzi od oskarżyciela publicznego lub pełnomocnika i nie podniesiono w nim zarzutów, albo ustawa nakazuje wydane orzeczenia niezależnie od podniesionych zarzutów.

Powiązanie przepisu art. 427 § 2 k.p.k., określającego wymogi środka odwoławczego, z przepisem art. 434 § 1 pkt 3 k.p.k., dopuszczającym możliwość orzeczenia na niekorzyść oskarżonego, limitowaną jedynie granicami zaskarżenia w sytuacji gdy środek odwoławczy nie pochodzi od oskarżyciela publicznego lub pełnomocnika i nie sformułowano w nim zarzutów, daje szeroką możliwość orzekania reformatoryjnego na niekorzyść oskarżonego. Skuteczna realizacja przez oskarżonego prawa do obrony w postępowaniu odwoławczym, koncentrująca się w przypadku wniesienia środka odwoławczego na jego niekorzyść na odpieraniu zawartych w nim zarzutów, wymaga aby oskarżony miał świadomość w jakim zakresie i z jakich powodów przeciwnik procesowy

¹⁰⁹⁹ Postanowienie SN z 14.04.2005 r., III KK 196/04, LEX nr 151672.

kwestionuje zaskarżone rozstrzygnięcie, a także w jakim zakresie może ono zostać poddane modyfikacji przez sąd drugiej instancji.

Trafnie podnosi się w literaturze, że z perspektywy możliwości realizacji przez oskarżonego prawa do obrony jest to sytuacja wysoce niekomfortowa. Sąd odwoławczy musi w takim wypadku przeprowadzić tzw. totalną kontrolę zaskarżonego orzeczenia, limitowaną jedynie poprzez granice zaskarżenia z uwzględnieniem domniemań wynikających z art. 447 § 1 – 3 k.p.k., zaś oskarżony nie ma pewności, jakie uchybienia zostaną w wyniku tej kontroli dostrzeżone¹¹⁰⁰.

Trudno zgodzić się z argumentem powoływanym jako uzasadnienie ponownego zwolnienia stron nieprofesjonalnych prawniczo od obowiązku wskazania w środku odwoławczym zarzutów, iż nałożenie na nie tego wymogu stanowiłoby ciężar zbyt trudny do udźwignięcia, zwłaszcza, że chodzi w istocie o to, aby zarzuty sprowadzały się do wyjaśnienia dlaczego zaskarżone orzeczenie uważane jest za niesłuszne, bez obowiązku wskazywania przepisów, które miałyby zostać naruszone podczas rozpoznawania sprawy przed sądem pierwszej instancji.

Powiązanie art. 427 § 2 z art. 433 § 1 oraz art. 434 § 1 pkt 3 k.p.k. nie tylko może stanowić ograniczenie prawa oskarżonego do obrony, ale także różnicuje sytuację procesową pozostałych stron nieprofesjonalnych prawniczo w zależności od tego, czy mimo braku takiego wymogu sformułowały w środku odwoławczym zarzuty. Konsekwencją przyjęcia literalnej wykładni art. 427 § 2 i art. 433 § 1 k.p.k. jest bowiem obowiązek takiego samego potraktowania środka odwoławczego wniesionego przez podmiot nieprofesjonalny prawniczo, w którym zostaną wskazane zarzuty, jak środka odwoławczego wniesionego przez oskarżyciela publicznego, obrońcę lub pełnomocnika, tzn. ograniczenie zakresu orzekania do granic zaskarżenia i podniesionych zarzutów¹¹⁰¹.

O ile uzasadnienia dla różnicowania zakresu kontroli i orzekania przez sąd odwoławczy od tego czy środek odwoławczy wnoszony jest przez podmiot profesjonalny, czy też nieprofesjonalny prawniczo, można byłoby doszukiwać się w różnicowanych wymaganiach stawianych uczestnikom postępowania sądowego, tj. wyższych wobec

¹¹⁰⁰ T. Grajcar, *Granice środka odwoławczego w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, Prok. i Pr. 2015, nr 7-8, s. 48.

¹¹⁰¹ Zob. jednak odmiennie J. Matras, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. Dudka, LEX/el. 2018 t. 3 do art. 433. Autor ten postuluje odstąpienie od rezultatów wykładni językowej art. 433 § 1 k.p.k. jako prowadzącej do oczywiście niesprawiedliwego różnicowania pozycji procesowej stron nieprofesjonalnych prawniczo w zależności od tego czy zawarły w środku odwoławczym zarzuty. Środki odwoławcze wnoszone przez takie podmioty powinny być zatem poddane pełnej kontroli poprzez przyzmat każdej ze względnych przyczyn odwoławczych niezależnie od tego czy zawierają zarzuty, czy też ich nie zawierają.

oskarżyciela publicznego, obrońcy i pełnomocnika, posiadających kompetencje umożliwiające poddanie zaskarżonego rozstrzygnięcia merytorycznej ocenie i właściwe określenie zarówno zakresu kontroli, jak i uchybień, którymi miało być dotknięte postępowanie przed sądem pierwszej instancji oraz zaskarżone orzeczenie, a niższych wobec podmiotów nieprofesjonalnych prawniczo, o tyle trudno znaleźć racjonalne uzasadnienie dla różnicowania sytuacji podmiotu nieprofesjonalnego prawniczo w zależności od tego, czy nie mając takiego obowiązku wskazał zarzuty w środku odwoławczym, czy też tego nie zrobił¹¹⁰².

Sformułowanie w środku odwoławczym wniesionym przez podmiot nieprofesjonalny prawniczo zastrzeżeń wobec zaskarżonego rozstrzygnięcia, dokonane z racjonalnie umotywowanym przeświadczeniem, że działanie takie będzie sprzyjać przeprowadzeniu bardziej ukierunkowanej kontroli odwoławczej oraz zapobiegnie pominięciu przez sąd drugiej instancji ewentualnych uchybień, którymi miało być dotknięte zaskarżone orzeczenie, może paradoksalnie doprowadzić do sytuacji odwrotnej, tj. do ograniczenia zakresu rozpoznania sprawy przez sąd odwoławczy, w porównaniu z sytuacją, gdyby żadne uwagi i zastrzeżenia dotyczące potencjalnych uchybień nie zostały przez podmiot nieprofesjonalny prawniczo sformułowane. Dostrzegając bowiem inne istotne, choć nie skutkujące rażąco niesprawiedliwością zaskarżonego orzeczenia, poza sformułowanymi przez podmiot nieprofesjonalny prawniczo, uchybienia, ograniczony zarzutami odwoławczymi, sąd odwoławczy nie będzie mógł ich uwzględnić rozszerzając zakres kontroli odwoławczej na wszystkie względne przyczyny odwoławcze z art. 438 pkt 1 – 4 k.p.k. Obowiązujące unormowanie zakłada zatem paradoks polegający na tym, że stanowiąca wyraz zapobiegliwości procesowej dbałość o realizację swoich uprawnień, poprzez skrupulatne zredagowanie środka odwoławczego, może skutkować dla wnoszącego go podmiotu negatywnymi konsekwencjami, które nie nastąpiłyby, gdyby środek odwoławczy został zdawkowo ograniczony do jednego zdania¹¹⁰³.

Kolejną konsekwencją wynikającą ze wskazania w środku odwoławczym wniesionym przez podmiot nieprofesjonalny prawniczo zarzutów będzie brak możliwości ich rozszerzenia w postępowaniu odwoławczym, także w wypadku późniejszego ustanowienia obrońcy czy pełnomocnika.

¹¹⁰² A. Bojańczyk, A. Górski, M. Klonowski, *Orzekanie w granicach środka odwoławczego...*, s. 22, 29.

¹¹⁰³ Zob. także A. Bojańczyk, o *inkwizycyjności w postępowaniu odwoławczym czyli głos w sprawie protekcjonalizmu polskiego procesu karnego*, BKKPK 2010, nr 2, s. 259; M. Fingas, *Orzekanie reformatoryjne...*, s. 124.

Jeżeli natomiast podmiot nieprofesjonalny prawniczo nie wskaże zarzutów w środku odwoławczym, będzie mieć możliwość sformułowania ich w późniejszym czasie, także w trakcie postępowania odwoławczego, choćby jako informację o uchybieniach skierowaną do sądu odwoławczego, który w takiej sytuacji zobowiązany będzie do przeprowadzenia kontroli zaskarżonego rozstrzygnięcia przez pryzmat wszystkich względnych przyczyn odwoławczych z art. 438 pkt 1 – 4 k.p.k. Strona, która nie wносиła środka odwoławczego może być w związku z tym skonfrontowana z takimi zarzutami dopiero na rozprawie odwoławczej.

Przyjęte rozwiązanie stanowi zatem nie tylko zagrożenie dla realizacji prawa do obrony w ujęciu materialnym oraz zasady lojalności procesowej wobec oskarżyciela prywatnego i posiłkowego, ale także wprowadza ustawową płynność granic kontroli odwoławczej¹¹⁰⁴.

W przypadku apelacji wnoszonej na niekorzyść oskarżonego przez podmiot nieprofesjonalny prawniczo niezawierającej zarzutów argument o gwarancyjnej funkcji zarzutów odwoławczych wydaje się zatem mocno przesadzony.

Szczególne znaczenie w takiej sytuacji należy przypisać właściwej realizacji wytycznych wynikających z orzecznictwa ETPCz, dotyczących zapewnienia oskarżonemu prawa do realnego i skutecznego skorzystania z prawa do obrony w postępowaniu odwoławczym poprzez odpowiednio wczesne poinformowanie go o podstawie i zakresie rozpoznania sprawy¹¹⁰⁵. Stosownie do treści art. 453 § 1 k.p.k. sędzia referent w ustnym sprawozdaniu rozpoczynającym przewód sądowy przed sądem drugiej instancji, obejmującym także przedstawienie kwestii wymagających rozstrzygnięcia z urzędu, powinien zatem poinformować zarówno oskarżonego, jak i pozostałe strony postępowania, o zakresie kontroli odwoławczej oraz potencjalnej możliwości modyfikacji zaskarżonego wyroku, umożliwiając oskarżonemu skuteczną realizację prawa do obrony, zaś pozostałym stronom zajęcie stanowiska w tym przedmiocie. Przewidziana w art. 453 § 1a k.p.k. możliwość odstąpienia od ustnego sprawozdania powinna być w takim wypadku ograniczona jedynie do sytuacji, gdy na rozprawę apelacyjną nikt się nie stawił.

Uzasadnienie dla przypisania zarzutom odwoławczym charakteru wyznacznika granic orzekania sądu odwoławczego osłabia także przewidziana w art. 445 § 2 k.p.k. możliwość

¹¹⁰⁴ D. Świecki, *Granice kontroli odwoławczej...*, s. 180.

¹¹⁰⁵ Zob. wyrok ETPCz z 11.12.2007 r., Drassich p. Włochom, 25575/04, § 34, HUDOC. W sprawie tej skarżący nie został na żadnym etapie postępowania poinformowany o możliwości przyjęcia surowszej kwalifikacji prawnej zarzucanego mu czynu przez Sąd Kasacyjny, w postępowaniu przed którym nie uczestniczył, i od rozstrzygnięcia którego nie mógł się już odwołać. Zob. także wyroki ETPCz: z 11.06.2010 r., Alkes p. Turcji (2), 16047/04, § 21; z 2.06.2015 r., Kuokkanen i Johannesdahl p. Finlandii, 38147/12, § 27, HUDOC.

wniesienia tzw. apelacji „wprost”, tj. zanim zostanie sporządzone pisemne uzasadnienie wyroku. Choć na przewodniczącym rozprawy, lub jednym z członków składu orzekającego, stosownie do treści art. 418 § 3 k.p.k., ciąży obowiązek podania ustnie najważniejszych powodów wyroku, to nie muszą być one wyczerpujące. Apelacja „wprost” siłą rzeczy może zatem nie zawierać wszystkich zarzutów odwoławczych. O ile nie dojdzie do uzupełnienia apelacji w trybie art. 445 § 2 *in fine* k.p.k., może to z kolei skutkować brakiem możliwości ich późniejszego podniesienia.

Rola i charakter normatywny zarzutów odwoławczych uzależnione są w znacznej mierze od przyjętego modelu postępowania odwoławczego.

W modelach apelacyjnych często brak jest obowiązku formułowania w środku odwoławczym zarzutów, bądź pełnią one jedynie funkcję porządkująco-informacyjną nie wiążącą sądu drugiej instancji. Granice kontroli odwoławczej wyznaczane są bowiem - co do zasady - przez wskazany w apelacji zakres zaskarżenia.

W modelach rewizyjnych oraz kasacyjnych, zakładających kontrolę rozstrzygnięcia sądu pierwszej instancji pod kątem określonych uchybień, granice kontroli odwoławczej wyznaczane są zarówno przez zakres zaskarżenia, jak i podniesione zarzuty, które - co do zasady - są dla sądu odwoławczego wiążące¹¹⁰⁶.

Kodeks postępowania karnego z 1928 r. mimo, iż przewidywał wymóg, aby w wywodzie apelacji zostały wyszczególnione zarzuty „czynione wyrokowi” (art. 470 k.p.k. z 1928 r.), to nie przypisywał im funkcji limitującej granice kontroli odwoławczej oraz granice orzekania. Sąd odwoławczy rozpoznawał bowiem sprawę w granicach apelacji (art. 484 k.p.k. z 1928 r.), za wyjątkiem sytuacji wskazanych w art. 485 k.p.k. z 1928 r. Rola zarzutów odwoławczych sprowadzała się zatem do funkcji porządkująco-informacyjnej.

We włoskiej procedurze karnej zarzuty odwoławcze stanowią wprawdzie niezbędny element środka odwoławczego, jednak nie wyznaczają granic kontroli odwoławczej ani granic orzekania sądu odwoławczego, i nie są dla niego wiążące. We francuskiej i niemieckiej procedurze karnej brak jest z kolei obowiązku formułowania w apelacji zarzutów odwoławczych.

Wyłączenie zarzutów odwoławczych z katalogu elementów wyznaczających granice orzekania sądu odwoławczego skutkowałoby tym, że ich funkcja sprowadzałaby się do roli jaką pełnią wnioski odwoławcze, które stanowiąc niezbędny element środka odwoławczego (art. 427 § 1 *in fine* k.p.k.), nie są wiążące dla sądu drugiej instancji i nie

¹¹⁰⁶ D. Świecki, *Granice kontroli odwoławczej...*, s. 175 - 176.

limitują granic kontroli odwoławczej. Sąd odwoławczy ma natomiast obowiązek ich rozważenia, chyba że ustawa stanowi inaczej (art. 433 § 2 k.p.k.). Mogą być one także pomocne przy ustalaniu granic zaskarżenia w przypadku apelacji wnoszonych przez podmioty nieprofesjonalne prawniczo, wskazując te elementy orzeczenia, przeciwko którym została skierowana skarga odwoławcza¹¹⁰⁷. W takim ujęciu wyznacznikiem granic kontroli odwoławczej byłyby jednie granice zaskarżenia¹¹⁰⁸.

Limitująca zakres orzekania sądu drugiej instancji rola zarzutów odwoławczych stanowi w istocie pozostałość rewizyjnego modelu postępowania odwoławczego i wyłamuje się z unormowań postępowania odwoławczego opartego na modelu apelacyjnym.

4.2. Ograniczenia zaskarżalności wyroków wydawanych w trybach konsensualnych

Zarzuty odwoławcze pełnią także funkcję elementu limitującego zakres kontroli odwoławczej wyroków wydanych w trybach konsensualnych, ograniczając w ten sposób realizację zasady instancyjności postępowania karnego oraz zaskarżalności orzeczeń wydanych w pierwszej instancji.

Konsensualne tryby zakończenia postępowania karnego, o których mowa w art. 335 § 1 i 2, art. 338a oraz art. 387 § 1 k.p.k., stanowią wyraz realizacji zasady szybkości i sprawności postępowania, ograniczają koszty wymiaru sprawiedliwości, a także prowadzą do racjonalnego kształtowania polityki zwalczania przestępczości¹¹⁰⁹. Możliwość zakończenia sprawy wyrokiem skazującym bez konieczności przeprowadzenia postępowania w pełnym zakresie powinna zatem z założenia stanowić rozwiązanie korzystne dla wszystkich stron. Dla oskarżonego korzyść ta polega przede wszystkim na możliwości wynegocjowania łagodniejszej kary niż ta, która mogłaby zostać orzeczona w razie rozpoznawania sprawy w zwyczajnym trybie, zaś dla oskarżyciela i pokrzywdzonego

¹¹⁰⁷ Z. Doda, A. Gaberle, *Kontrola odwoławcza w procesie karnym. Orzecznictwo Sądu Najwyższego - Komentarz tom II*, Warszawa 1997, s. 226, 237 - 238; D. Świecki, *Konstrukcja apelacji jako środka odwoławczego w procesie karnym*, Warszawa 2017, s. 130; uchwała SN z 13.02.1976 r., VI KZP 40/75, OSNKW 1976, nr 3, poz. 42.

¹¹⁰⁸ P. Hofmański, S. Zabłocki, *Niektóre zagadnienia związane z granicami orzekania w instancji odwoławczej w procesie karnym*, [w:] *Problemy stosowania prawa sądowego*, red. I. Nowikowski, Lublin 2007, s. 182; A. Murzynowski, *Istota i zasady...*, s. 206; M. Kondracki, *Rola zarzutów odwoławczych...*, s. 87-88.

¹¹⁰⁹ I. Zduński, *Sprawiedliwość konsensualna na tle wybranych zasad procesowych w procesie karnym po nowelizacjach*, [w:] *Postępowanie przed sądem i instancji w znowelizowanym procesie karnym*, red. D. Kala, I. Zgoliński, Warszawa 2017, s. 143.

na szybszym zakończeniu postępowania orzeczeniem o winie i karze oraz uzyskaniu naprawienia szkody, przy oszczędności czasu i wydatków.

Rezygnacja z prowadzenia pełnego postępowania dowodowego w sprawach rozstrzyganych w trybach konsensualnych powinna wiązać się zatem z wprowadzeniem rozwiązań zapewniających trwałość zawartego porozumienia, a jednocześnie umożliwiających eliminację błędów, zwłaszcza dotyczących zastosowania przepisów prawa materialnego. Ustawodawca odrzucił przy tym wyrażony w piśmiennictwie postulat wprowadzenia całkowitego zakazu zaskarżenia wyroków wydanych w trybie porozumień procesowych¹¹¹⁰ z uwagi na sprzeczność takiego ograniczenia z konstytucyjnym prawem do odwołania się od wyroku w sprawach karnych¹¹¹¹.

Ustawą z 10.01.2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych¹¹¹², kierując się potrzebą zapewnienia trwałości rozstrzygnięć wydanych w trybach konsensualnych, ograniczono obowiązywanie w stosunku do oskarżonego ochrony wynikającej z bezpośredniego oraz pośredniego zakazu *reformationis in peius* w sytuacji wycofania się przez niego z zawartego porozumienia procesowego¹¹¹³.

Oceniając zgodność wprowadzonego ograniczenia z zasadami prawa do obrony oraz instancyjności postępowania sądowego Trybunał Konstytucyjny w uzasadnieniu wyroku z 28.04.2009 r., P 22/07¹¹¹⁴, stwierdził, że uznawany za jeden z elementów składających się na zasadę prawa do obrony zakaz *reformationis in peius* nie ma charakteru bezwzględnego i może podlegać ograniczeniom ocenianym przez pryzmat zasady proporcjonalności z art.

¹¹¹⁰ D. Wysocki, *Instytucja porozumiewania się w postępowaniu karnym*, PiP 2000, z. 10, s. 99.

¹¹¹¹ P. Hofmański, *Opinia o rządowym projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy i niektórych innych ustaw (druk nr 2510 – w zakresie przepisów procesowych) oraz poselskich projektach ustaw o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (druki nr: 1638, 1655, 1814, 2154 oraz 2336), CzPKiNP 2001, nr 2, s. 81-82; S. Zabłocki, *Opinia dotycząca zmian w kodeksie postępowania karnego, zawartych w projekcie rządowym (druk nr 2510) oraz w projektach poselskich (druki nr: 1638, 1655, 1814, 2154 oraz 2336), CzPKiNP 2001, nr 2, s. 142; K. Zgryzek, *Opinia do projektów ustaw o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (oraz niektórych innych ustaw), CzPKiNP 2001, nr 2, s. 211.***

¹¹¹² Dz.U. Nr 17, poz. 155.

¹¹¹³ Zob. uzasadnienie projektu poselskiego nowelizacji Kodeksu postępowania karnego, druk Sejmu IV kadencji, nr 388, s. 2, [http://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/\(\\$vAllByUnid\)/6AF9FE2E2E6F0E77C1256B9F0030C25D/\\$file/388.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/($vAllByUnid)/6AF9FE2E2E6F0E77C1256B9F0030C25D/$file/388.pdf),

dostęp: 27.09.2020; także S. Waltoś, *Główne nurty nowelizacji procedury karnej*, PiP 2003, z. 4, s. 17; S. Zabłocki, *Ograniczenie zakazu reformationis in peius*, Pal. 2003, nr 7-8, s. 123; W. Kociubiński, *Wylączenie stosowania zakazu reformationis in peius w wypadkach określonych w art. 60 § 3 i 4 KK oraz art. 343 lub art. 387 KPK*, Prok. i Pr. 2004, nr 10, s. 148.

¹¹¹⁴ OTK-A 2009 nr 4, poz. 55.

31 ust. 3 Konstytucji RP. Wyłączenie stosowania zakazu *reformationis in peius* w sytuacji zaskarżenia wyroku wydanego w trybie konsensualnym wyłącznie na korzyść oskarżonego znajduje uzasadnienie „w wartościach związanych z efektywnością procesu karnego, jego przyspieszeniem i usprawnieniem, a co za tym idzie w interesie wymiaru sprawiedliwości, powiązanych z koniecznością ochrony porządku publicznego oraz zagwarantowania praw i wolności innych osób, a więc wartościami wprost wskazanymi w art. 31 ust. 3 Konstytucji. Kolidacja wskazanych wartości z prawem oskarżonego do obrony powinna być rozstrzygnięta poprzez wyważony i rozsądny kompromis, któremu, co do zasady, odpowiada ograniczenie wprowadzone ustawą z 10.01.2003 r., służące realizacji założonego celu poprzez skuteczne zniechęcanie oskarżonego od zaskarżania wyroków wydanych w trybie porozumienia procesowego. Prowadząc do przyspieszenia i usprawnienia postępowania karnego stanowi jednocześnie niezbędny środek dla osiągnięcia założonego celu”.

Trybunał Konstytucyjny odmiennie ocenił natomiast przypadki, w których powodem wniesienia apelacji od wyroku wydanego w trybie konsensualnym nie była chęć wycofania się oskarżonego z zawartego porozumienia, ale naruszenie przepisów prawa materialnego, prawa procesowego w zakresie nieobjętym zawartym porozumieniem, czy wreszcie jedna z bezwzględnych przyczyn odwoławczych z art. 439 § 1 k.p.k. W takiej sytuacji pozbawienie oskarżonego ochrony wynikającej z zakazu *reformatonis in peius* nie mogłoby zostać uznane za spełniające kryterium proporcjonalności z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. W uzasadnieniu wyroku w sprawie P 22/07 Trybunał Konstytucyjny stwierdził nadto, że zaskarżenie jedynie przez oskarżonego wyroku wydanego formalnie w trybie konsensualnym z powodu niedochowania przez sąd warunków zawartego porozumienia nie może być traktowane jako podstawa uchylecia zakazu *reformationis in peius*. Odwołując się do poglądów doktryny¹¹¹⁵ Trybunał Konstytucyjny wskazał, że „o zastosowaniu trybu konsensualnego może być mowa wyłącznie wówczas, gdy dojdzie do skazania na karę uzgodnioną przez prokuratora z oskarżonym lub na karę wnioskowaną przez oskarżonego i zaakceptowaną przez sąd. Nie dochodzi do niego natomiast wtedy, gdy na skutek błędu sądu orzeczono w wyroku karę inną, niż uzgodnioną”. Naruszenie warunków dotyczących konsensualnego zakończenia postępowania powinno zatem skutkować powrotem do pełnej ochrony oskarżonego wynikającej z zakazu *reformationis in peius*. Trybunał Konstytucyjny uznał jednocześnie, że kwestionowane ograniczenia

¹¹¹⁵ S. Zabłocki, *Ograniczenie zakazu reformationis in peius*, Pal. 2003, nr 7-8, s. 125.

zakazu *reformationis in peius* nie pozostają w związku z zasadą instancyjności postępowania sądowego z art. 176 ust. 1 Konstytucji RP.

Brak uzasadnienia dla pozbawienia oskarżonego ochrony wynikającej z zakazu *reformationis in peius* w przypadku zaskarżenia wyroku z innych przyczyn, niż wycofanie się z zawartego porozumienia, w szczególności leżących po stronie sądu, oraz nieproporcjonalność wprowadzonego ograniczenia, podnoszone były także w doktrynie¹¹¹⁶.

Skutkiem stwierdzenia przez Trybunał Konstytucyjny zakresowej niekonstytucyjności art. 434 oraz art. 443 k.p.k. było uzupełnienie art. 434 k.p.k. o paragraf 5, wyłączający ograniczenia zakazu *reformationis in peius* w przypadku stwierdzenia przez sąd odwoławczy bezwzględnych przyczyn odwoławczych z art. 439 § 1 k.p.k.¹¹¹⁷

Rozbieżności związane z zakresem obowiązywania zakazu *reformationis in peius* w razie zaskarżenia przez oskarżonego wyroku wydanego w trybie porozumienia procesowego stały się przedmiotem wypowiedzi Sądu Najwyższego, który wyraził pogląd, iż możliwość orzekania na niekorzyść oskarżonego przy ponownym rozpoznaniu sprawy na skutek rozpoznania środka odwoławczego wniesionego na korzyść oskarżonego od wyroku wydanego w trybie konsensualnym, kwestionującego ustalenia zawartego porozumienia, nie dotyczy wypadków, w których zawarte porozumienie pozostaje w sprzeczności z przepisami prawa materialnego. W takiej sytuacji naruszenie prawa jest bowiem wynikiem działania sądu, za które oskarżony nie może ponosić odpowiedzialności¹¹¹⁸.

Kolejna zmiana dotycząca zaskarżalności wyroków wydanych w wyniku porozumień procesowych została wprowadzona ustawą z 27.09.2013 r.

Wskazana nowelizacja zmieniła całkowicie filozofię podejścia do kwestii ustawowego ograniczenia zaskarżalności wyroków wydanych w trybach konsensualnych. W miejsce oddziaływania na wolę oskarżonego, poprzez powstrzymanie go przed zerwaniem zawartego porozumienia procesowego pod rygorem uchylecia ochrony wynikającej z zakazu *reformationis in peius*, ograniczono możliwość podnoszenia w apelacji od wyroku wydanego w trybie konsensualnym określonych zarzutów. W porównaniu z poprzednim rozwiązaniem, które wprowadzało barierę przed zerwaniem porozumienia procesowego

¹¹¹⁶ S. Steinborn, *Porozumienia w polskim procesie karnym. Skazanie bez rozprawy i dobrowolne poddanie się odpowiedzialności karnej*, Kraków 2005, s. 418.

¹¹¹⁷ Ustawa z 9.04.2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 106, poz. 669).

¹¹¹⁸ E. Kowalewska-Borys, *Kilka uwag o możliwości interpretacji przepisu art. 343 § 3 k.p.k. w świetle badań ankietowych sędziów*, [w:] *Porozumienia karnoprosesowe w praktyce wymiaru sprawiedliwości*, red. C. Kulesza, Białystok 2010, s. 148 i n.; wyroki SN: z 12.05.2011 r., II KK 97/11, OSNKW 2011, nr 7, poz. 63; z 2.02.2012 r., II KK 5/12, OSNKW 2012, nr 4, poz. 44.

jedynie dla oskarżonego, ograniczenie wprowadzone ustawą z 27.09.2013 r. odnosi się do wszystkich stron postępowania, co należy uznać za jego zaletę. Wyrazem wprowadzonych zmian było także skreślenie paragrafu 3 w art. 434 k.p.k., wyłączającego zakaz *reformationis in peius* w razie zaskarżenia jedynie przez oskarżonego wyroku wydanego w trybie porozumienia procesowego, oraz uzupełnienie art. 447 k.p.k. o paragraf 5¹¹¹⁹ stanowiący, iż podstawą apelacji nie mogą być zarzuty określone w art. 438 pkt 3 i 4 k.p.k., związane z treścią zawartego porozumienia, o którym mowa w art. 343, art. 343a i art. 387 k.p.k. Z zakresu podstaw odwoławczych wyłączono zatem możliwość kwestionowania błędu w ustaleniach faktycznych przyjętych za podstawę orzeczenia oraz rażącej niewspółmierności kary, środka karnego lub niesłusznego zastosowania lub niezastosowania środka zabezpieczającego lub innego środka, jeżeli zarzuty te byłyby związane z treścią zawartego porozumienia, o którym mowa w art. 343, art. 343a oraz w art. 387 k.p.k. W uzasadnieniu projektu ustawy wskazano, że przyjęte rozwiązanie ma doprowadzić do tego, aby apelacja „kontestująca istotę porozumienia dobrowolnie zawartego przez stronę, została uznana za niedopuszczalną, z wszystkimi tego konsekwencjami”¹¹²⁰.

Oceniając wprowadzone rozwiązanie w literaturze procesowej podnoszono, że zbliża ono apelacyjną kontrolę wyroków wydanych w trybach konsensualnych do kontroli kasacyjnej¹¹²¹, a także prowadzi do wyodrębnienia dwóch modeli zaskarżania wyroków w postępowaniu karnym¹¹²². Elementem odróżniającym oba te modele jest, ciążyący na sędzię drugiej instancji, obowiązek uwzględnienia przesłanki rażącej niesprawiedliwości z art. 440 k.p.k., która z urzędu nie podlega uwzględnieniu w ramach kontroli kasacyjnej.

Wprowadzone rozwiązanie spotkało się z rozbieżną oceną w doktrynie i piśmiennictwie.

¹¹¹⁹ Początkowo wprowadzona regulacja ujęta była w art. 447 § 7 k.p.k. Ustawą z 20.02.2015 r. o zmianie ustawy Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2015 poz. 396) została następnie przeniesiona do paragrafu 5 tego przepisu.

¹¹²⁰ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Kodeks karny i niektórych innych ustaw, Sejm VII kadencji, druk sejmowy nr 870, s. 96, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=870>, dostęp: 27.09.2020.

¹¹²¹ M. Klonowski, *Zaskarżalność wyroków wydanych w trybach konsensualnych po nowelizacji 2015*, Internetowy Przegląd Prawniczy 2015, nr 2 (19), s. 36. https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/44727/internetowy_przeglad_prawniczy_tbsp_uj_nr_019_2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y, dostęp: 27.09.2020.

¹¹²² D. Czerwińska, *Model dualistyczny czy dwa modele apelacji w znowelizowanej procedurze karnej – zagadnienie ograniczenia podstaw odwoławczych od wyroku uzgodnionego w ramach porozumienia procesowego*, [w:] *Model dualistyczny czy dwa modele? Kontradiktoryjność a konsensualizm w procesie karnym*, red. A. Światłowski, Warszawa 2015, LEX/el.

Według jednej grupy stanowisk apelacja od wyroku wydanego w trybie porozumienia procesowego, oparta jedynie na niedopuszczalnych zarzutach, wskazanych w art. 438 pkt 3 lub 4 k.p.k., powinna zostać uznana za niedopuszczalną z mocy ustawy i spotkać się z odmową przyjęcia. W razie zawarcia w takiej apelacji również innych uchybień, wskazanych w art. 438 pkt 1 lub 2 bądź w art. 439 § 1 k.p.k., sąd drugiej instancji powinien ograniczyć zakres rozpoznania środka odwoławczego tylko do zarzutów dopuszczalnych¹¹²³. Argumentowano, że choć w treści art. 429 § 1 k.p.k. nie wymieniono *expressis verbis* niedopuszczalności zarzutów odwoławczych jako podstawy do odmowy przyjęcia apelacji, to za takim rozstrzygnięciem przemawia wykładnia funkcjonalna. Skoro ustawodawca w art. 335 § 2a, art. 343 § 5a, art. 353 § 4 oraz art. 387 § 1a k.p.k. nałożył na organy procesowe obowiązek pouczenia o ograniczeniu podstaw odwoławczych, to wynika z tego logiczny wniosek, że związane jest ono z konsekwencjami w postaci ograniczenia prawa do zaskarżenia wyroku. W przeciwnym razie owo pouczenie nie miałyby praktycznego znaczenia, bowiem i tak apelacja podlegałaby rozpoznaniu¹¹²⁴.

Według drugiej grupy poglądów rezultat językowej wykładni art. 429 § 1 k.p.k. nie daje podstaw do odmowy przyjęcia apelacji zawierającej jedynie niedopuszczalne zarzuty¹¹²⁵. Zgodnie z treścią tego przepisu odmowa przyjęcia środka odwoławczego może nastąpić wyłącznie wówczas, gdy:

1. został on wniesiony po terminie;
2. przez osobę nieuprawnioną;

¹¹²³ Zob. m.in. T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Artykuły 1-467*, Warszawa 2014, teza 28 do art. 434; także C. Kulesza, *Kontradyktoryjność postępowania odwoławczego w świetle projektu nowelizacji kodeksu postępowania karnego Komisji Kodyfikacyjnej z dnia 8 listopada 2012 roku (druk sejmowy nr 870)*, [w:] *Kontradyktoryjność w polskim procesie karnym*, red. P. Wiliński, Warszawa 2013, s. 127; J. Pawlikowska,

M. Tokarska, *Konsensualizm w postępowaniu odwoławczym*, *Internetowy Przegląd Prawniczy*, TBSP UJ 2015 nr 2 (19), s. 139; M. J. Szewczyk, *Ograniczenia zakazu reformationis in peius oraz podstaw apelacyjnych w ujęciu art. 434 § 4 k.p.k. i art. 447 § 5 k.p.k.*, *Prok. i Pr.* 2017, nr 11, s. 104; J. Matras, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. Dudka, LEX/el. 2020, teza 7 do art. 447; D. Świecki, *Postępowanie odwoławcze w sprawach karnych. Komentarz. Orzecznictwo*, Warszawa 2020, s. 332; tenże *Ograniczenie podstaw odwoławczych do wniesienia apelacji w trybach konsensualnych (art. 447 § 5 k.p.k.)*, *PS* 2019, nr 9, s. 25; A. Sakowicz, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, Legalis/el. 2020, teza VI.1 do art. 447.

¹¹²⁴ D. Świecki, *Ograniczenie podstaw odwoławczych do wniesienia apelacji w trybach konsensualnych (art. 447 § 5 k.p.k.)*, *PS* 2019, nr 9, s. 25.

¹¹²⁵ S. Steinborn, *Porozumienia w polskim procesie karnym...*, s. 384. Autor analizując możliwość odmowy przyjęcia apelacji opartej na niedozwolonych zarzutach wskazuje na konieczność uzupełnienia przesłanek odmowy przyjęcia apelacji wskazanych w art. 429 § 1 k.p.k. o oparcie apelacji na niedozwolonych zarzutach, analogicznie jak w art. 530 § 2 k.p.k. dotyczącym odmowy przyjęcia kasacji; także M. Klonowski, *Zaskarżalność wyroków...*, s. 40; K. Szczęsny, *Zaskarżalność wyroków wydanych w ramach porozumień procesowych – wybrane aspekty*, *Białostockie Studia Prawnicze* 2018, vol. 23 nr 1, s. 218; M. Gudowski, *Niedopuszczalne zarzuty apelacyjne a niedopuszczalność apelacji. Analiza krytyczna orzecznictwa i poglądów doktryny na tle art. 447 § 5 KPK*, *Prok. i Pr.* 2019, nr 7-8, s. 186 i n.

3. jest niedopuszczalny z mocy ustawy.

Oparcie apelacji jedynie na niedozwolonych zarzutach nie należy do żadnej z wyżej wymienionych kategorii przyczyn uzasadniających odmowę jej przyjęcia. Wskazywano także, że kontrola warunków formalnych apelacji przeprowadzana przez prezesa sądu (przewodniczącego wydziału, upoważnionego sędziego) na podstawie art. 429 § 1 k.p.k., nie może obejmować merytorycznego badania zasadności zarzutów. Do takiej kontroli uprawniony jest bowiem jedynie sąd odwoławczy rozpoznający apelację¹¹²⁶. Nadto strona nieprofesjonalna prawniczo nie ma obowiązku formułowania w apelacji, także od wyroku wydanego w trybie porozumienia procesowego, zarzutów, co może znacznie utrudnić kontrolę formalną prowadzoną w trybie art. 429 § 1 k.p.k. pod kątem jej dopuszczalności¹¹²⁷.

Argumentując przeciwko możliwości uznania apelacji od wyroku wydanego w trybie konsensualnym, opartej na zarzutach z art. 438 pkt 3 i 4 k.p.k., za niedopuszczalną z mocy ustawy, odwoływano się także do art. 530 § 2 k.p.k., zgodnie z treścią którego prezes sądu, do którego wniesiono kasację, odmawia jej przyjęcia, jeżeli zachodzą okoliczności, o których mowa w art. 120 § 2 lub art. 429 § 1 k.p.k., albo gdy kasację oparto na innych powodach, niż wskazane w art. 523 § 1 k.p.k. Przepis ten rozróżnia zatem kasację niedopuszczalną z mocy ustawy od kasacji opartej na niedozwolonych powodach (zarzutach).

Oparcie apelacji od wyroku wydanego w trybie porozumienia procesowego wyłącznie na niedozwolonych zarzutach nie może zatem zostać uznane za równoznaczne z uznaniem jej za niedopuszczalną z mocy ustawy.

Wbrew intencji ustawodawcy wyrażonej w uzasadnieniu projektu ustawy z 27.09.2013 r. brak jest w związku z tym możliwości odmowy przyjęcia, a także pozostawienia bez rozpoznania, apelacji od wyroku wydanego w trybie konsensualnym, zawierającej wyłącznie niedozwolone zarzuty. Apelacja taka powinna zatem zostać przyjęta i spowodować przeprowadzenie kontroli zaskarżonego wyroku nie tylko przez pryzmat bezwzględnych przyczyn odwoławczych z art. 439 § 1 k.p.k., ale także wszystkich

¹¹²⁶ M. Klonowski, *Zaskarżalność wyroków...*, s. 40.

¹¹²⁷ C. Kulesza, *Wybrane problemy zaskarżania wyroków zapadłych w wyniku porozumień procesowych w sprawach karnych skarbowych* [w:] *Verba volant, scripta manent. Proces karny, prawo karne skarbowe i prawo wykroczeń po zmianach z lat 2015–2016*. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Monice Zbrojewskiej, red. T. Grzegorzczak, R. Olszewski, Warszawa 2017, s. 206-208.

względnych przyczyn odwoławczych pod kątem stwierdzenia, czy nie zachodzi przesłanka rażącej niesprawiedliwości z art. 440 k.p.k.¹¹²⁸

Odnosząc się do obu przedstawionych grup stanowisk należy stwierdzić, że możliwość wprowadzenia normatywnych ograniczeń zaskarżalności wyroków wydanych w trybach konsensualnych wynika z założenia, że zawarcie porozumienia procesowego wiąże się ze zrzeczeniem się przez strony postępowania prawa do pełnej kontroli odwoławczej. Niezbędnym warunkiem uznania takiego ograniczenia za uzasadnione jest świadoma i dobrowolna rezygnacja z prawa do rozpoznania sprawy w zwykłym trybie. Nie może być ona wynikiem przymusu, a także musi zawierać gwarancje przed ewentualnymi nadużyciami¹¹²⁹.

Ograniczenie ochrony wynikającej z zakazu *reformationis in peius* stanowiło rozwiązanie mające powstrzymać przed zerwaniem porozumienia procesowego jedynie oskarżonego. Mogło prowadzić też do obarczenia oskarżonego odwołującego się od wyroku wydanego w trybie konsensualnym negatywnymi konsekwencjami nawet w sytuacji, gdy porozumienie procesowe dotknięte było uchybieniami, za które oskarżony nie ponosił odpowiedzialności. Choć obowiązująca obecnie regulacja usunęła nieuzasadnione zróżnicowanie sytuacji prawnej stron postępowania karnego w możliwości zaskarżenia wyroków wydawanych w trybie porozumień procesowych, to zakaz podnoszenia w środku odwoławczym zarzutów z art. 438 § 3 i 4 k.p.k., związanych z treścią zawartego porozumienia, wbrew wyrażonej w uzasadnieniu ustawy woli ustawodawcy, nie może jednak skutkować odmową przyjęcia takiej apelacji ani pozostawieniem jej bez rozpoznania. Należy zwrócić uwagę na fakt, że wobec braku obowiązku formułowania zarzutów w apelacji pochodzącej od podmiotów nieprofesjonalnych prawniczo, odmowa przyjęcia apelacji zawierającej wyłącznie niedozwolone zarzuty, a przyjęcie do rozpoznania apelacji niezawierającej zarzutów, prowadziłyby do niemożliwej do zaakceptowania z punktu widzenia zasad rzetelnego procesu z art. 45 ust. 1 oraz równego traktowania z art. 32 ust. 1 Konstytucji RP, zróżnicowania sytuacji stron postępowania jedynie w zależności od tego, czy pomimo braku takiego obowiązku zawarły w apelacji zarzuty. Brak jest także dostatecznych powodów do przełamania wyników wykładni językowej i systemowej art. 429 § 1 k.p.k., dotyczącego zwyczajnych środków odwoławczych, oraz art. 530 § 2 k.p.k., dotyczącego kasacji, i przyjęcia, jedynie w oparciu

¹¹²⁸ M. Klonowski, *Zaskarżalność wyroków...*, s. 42.

¹¹²⁹ Wyrok ETPCz z 29.04.2014 r., Natsvlshvili i Togonidze p. Gruzji, 9043/05, § 90-98, HUDOC.

o wyrażone w uzasadnieniu ustawy *ratio legis*, że apelacja oparta wyłącznie na niedozwolonych zarzutach może zostać uznana za niedopuszczalną z mocy ustawy. Należy dodać, że analogicznie została unormowana kwestia niedopuszczalności zarzutów odwoławczych oraz niedopuszczalności środka zaskarżenia w postępowaniu dotyczącym skargi na wyrok sądu odwoławczego. Zgodnie z treścią art. 539 § 3 k.p.k. skarga na wyrok sądu odwoławczego, uchylający wyrok sądu pierwszej instancji i przekazujący sprawę do ponownego rozpoznania, może być wniesiona jedynie z powodu naruszenia art. 437 k.p.k. lub z powodu uchybień określonych w art. 439 § 1 k.p.k. Wynikający z art. 539f k.p.k. obowiązek odpowiedniego stosowania w postępowaniu dotyczącym skargi na wyrok sądu odwoławczego art. 530 § 2 k.p.k. skutkuje uznaniem, że także i w tym przypadku ustawodawca rozróżnia oparcie skargi na niedozwolonych podstawach (zarzutach), od jej niedopuszczalności z mocy ustawy, co wyłącza możliwość uznania obu tych sytuacji za tożsame.

Przeciwko możliwości odmowy przyjęcia apelacji zawierającej jedynie niedozwolone zarzuty, prowadzącej *de facto* do wyłączenia możliwości poddania orzeczenia sądu pierwszej instancji jakiegokolwiek kontroli odwoławczej, przemawia także argumentacja odwołująca się do zasad prawa, tj. zaskarżalności orzeczeń wydanych w pierwszej instancji oraz instancyjności postępowania sądowego. Nakazuje ona bowiem w razie możliwości różnych interpretacji danego przepisu wybór takiej z nich, która w najpełniejszym stopniu zapewnia realizację wartości leżących u podstaw zasady prawa.

Niedopuszczalność zarzutów odwoławczych dotyczących błędnych ustaleń faktycznych oraz rażącej niewspółmierności kary, środka karnego, nawiązki lub niesłusznego zastosowania albo niezastosowania środka zabezpieczającego, przepadku lub innego środka w apelacji od wyroku wydanego w trybie porozumienia procesowego powinna zatem skutkować jedynie ograniczeniem zakresu kontroli i orzekania sądu odwoławczego, o ile niedozwolone zarzuty nie wskazują na rażącą niesprawiedliwość wyroku. Wydaje się, że tylko takie konsekwencje można wyprowadzić z funkcjonalnej wykładni przewidzianego w art. 335 § 2a, art. 343 § 5a, art. 353 § 4 oraz art. 387 § 1a k.p.k. obowiązku pouczenia przez organ procesowy o ograniczeniach zaskarżalności wyroku wydanego w trybie porozumienia procesowego.

4.3. Inne przypadki ograniczenia możliwości podnoszenia zarzutów odwoławczych

Zaskarżalność wyroków wydawanych w trybie porozumień procesowych nie stanowi jedynej sytuacji, w której ustawodawca ogranicza możliwość podnoszenia w środku odwoławczym określonych zarzutów. Oprócz art. 447 § 5 k.p.k. o braku dopuszczalności zarzutów mowa jest bowiem także w art. 378a § 4, art. 427 § 3a oraz art. 447 § 6 k.p.k.

Pierwszy z wymienionych wypadków dotyczy przeprowadzenia postępowania dowodowego podczas chociażby usprawiedliwionej nieobecności oskarżonego lub obrońcy, nawet jeżeli oskarżony nie złożył jeszcze wyjaśnień. Jeżeli najpóźniej na kolejnym terminie rozprawy oskarżony lub obrońca nie złoży wniosku o uzupełniające przeprowadzenie dowodu przeprowadzonego podczas jego nieobecności, prawo do jego złożenia wygasa i w dalszym postępowaniu nie jest dopuszczalne podnoszenie zarzutu naruszenia gwarancji procesowych, w szczególności prawa do obrony. Samo złożenie wniosku o uzupełniające przeprowadzenie dowodu nie jest przy tym wystarczające. Stosownie bowiem do treści art. 378a § 5 k.p.k. oskarżony lub obrońca ma obowiązek wykazać, że sposób przeprowadzenia dowodu podczas jego nieobecności naruszał gwarancje procesowe, w szczególności prawo do obrony.

W doktrynie wskazuje się, że z regulacji zawartej w art. 378a § 4 k.p.k. wynika nie tylko niedopuszczalność zarzutu odwoławczego naruszenia gwarancji procesowych i prawa do obrony złożonego z upływem terminu prekluzyjnego, tj. później niż na kolejnym terminie rozprawy, ale nie jest także dopuszczalny zarzut błędnego uznania przez sąd, że zachodzi szczególnie uzasadniony wypadek, o którym mowa w art. 378a § 1 k.p.k. Zarzut naruszenia art. 378a § 1 k.p.k. może natomiast zostać postawiony wówczas, gdy nie zostaną spełnione przesłanki formalne zastosowania tego przepisu, np. oskarżony lub obrońca nie został prawidłowo zawiadomiony o terminie rozprawy. Nie chodzi bowiem wtedy o naruszenie gwarancji procesowych wynikających z niewłaściwego zastosowania art. 378a § 1, ale o naruszenie art. 117 § 2 k.p.k., który zakazuje przeprowadzania czynności procesowej, gdy osoba uprawniona nie stawiała się, a brak jest dowodu, że została o niej powiadomiona. Niedopuszczalność zarzutu, o której mowa z art. 378a § 4 k.p.k., o ile byłby on wyłącznym zarzutem apelacji, powinna skutkować odmową jej przyjęcia jako niedopuszczalnej z mocy

ustawy na podstawie art. 429 § 1 k.p.k., bądź pozostawieniem bez rozpoznania na podstawie art. 430 § 1 k.p.k.¹¹³⁰

Konsekwencją przyjęcia tego poglądu jest nałożenie na prezesa sądu pierwszej instancji (odpowiednio przewodniczącego wydziału lub upoważnionego sędziego) obowiązku przeprowadzenia kontroli apelacji znacznie wykraczającej poza kwestie formalne. Badanie takie musiałyby bowiem obejmować nie tylko terminowość złożenia przez obrońcę lub oskarżonego wniosku o ponowne przeprowadzenie dowodu, ale także ocenę, czy miał miejsce wskazany w art. 378a § 1 k.p.k. szczególnie uzasadniony wypadek, uzasadniający przeprowadzenie postępowania dowodowego podczas nieobecności oskarżonego lub obrońcy, będący koniecznym warunkiem dokonania tej czynności.

Należy uznać, że dokonanie takiej oceny możliwe jest wyłącznie podczas merytorycznego rozpoznawania apelacji przez sąd drugiej instancji. Argument ten wydaje się potwierdzać sformułowaną w poprzednim podrozdziale tezę, że niedopuszczalność zarzutów odwoławczych nie może być utożsamiana z niedopuszczalnością środka odwoławczego z mocy ustawy, skutkującą odmową jej przyjęcia lub pozostawieniem bez rozpoznania, a jedynie ograniczać zakres orzekania sądu drugiej instancji, który uznając niedopuszczalność zarzutu, nie weźmie go pod uwagę rozpoznając środek odwoławczy, o ile nie stwierdzi jednocześnie występowania jednej z bezwzględnych przyczyn odwoławczych z art. 439 k.p.k., bądź rażącej niesprawiedliwości z art. 440 k.p.k.

Druga z wymienionych sytuacji, uregulowana w art. 427 § 3a k.p.k., dotyczy niedopuszczalności podnoszenia w środku odwoławczym zarzutu nieprzeprowadzenia dowodu z urzędu, chyba że okoliczność, która ma być udowodniona, ma istotne znaczenie dla ustalenia, czy został popełniony czyn zabroniony, czy stanowi on przestępstwo i jakie, czy czyn zabroniony został popełniony w warunkach, o których mowa w art. 64 lub art. 65 k.k., lub czy zachodzą warunki do orzeczenia pobytu w zakładzie psychiatrycznym na podstawie art. 93g k.k.

Celem przedmiotowej regulacji było ustanowienie bariery normatywnej, mającej ograniczać możliwość przenoszenia postępowania dowodowego do instancji odwoławczej, a zarazem motywować strony do aktywności dowodowej przed sądem pierwszej instancji. Podobną funkcję miała spełniać, wprowadzona ustawą z 27.09.2013 r., zawarta w art. 427 § 3 k.p.k., tzw. ograniczona prekluzja dowodowa, zgodnie z którą odwołujący się mógł

¹¹³⁰ D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, LEX/el. 2020, tezy 14-15 do art. 378a; także C. Kulesza [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. Dudka, Warszawa 2020, teza 6 do art. 378a, s. 839.

wskazać nowe fakty lub dowody, jeżeli nie miał możliwości powołania ich w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji. Ograniczona prekluzja dowodowa odnosiła się tylko do strony wnoszącej środek odwoławczy. Nie miała ona natomiast zastosowania do pozostałych stron postępowania przed sądem drugiej instancji¹¹³¹. Przyjmowano, że przepis art. 427 § 3 k.p.k. stanowi samodzielną podstawę oddalenia spóźnionych wniosków dowodowych, jeżeli odwołujący się mógł powołać je w postępowaniu przed sądem a *quo*¹¹³². Ograniczona prekluzja dowodowa, zaprojektowana dla kontradiktoryjnego modelu postępowania sądowego, wzmocniona zakazem podnoszenia w apelacji zarzutu nieprzeprowadzenia dowodów z urzędu (art. 427 § 4 k.p.k. w brzmieniu obowiązującym do 16.04.2016 r.), za wyjątkiem sytuacji gdy przeprowadzenie dowodu było obowiązkowe (art. 427 § 5 k.p.k. w brzmieniu obowiązującym do 16.04.2016 r.), przestała spełniać swoją funkcję w wyniku powrotu do inkwizycyjnego modelu postępowania sądowego, dokonanego ustawą z 11.03.2016 r. Obejście ograniczeń wynikających z prekluzji dowodowej z art. 427 § 3 k.p.k. stało się bowiem możliwe poprzez podniesienie w środku odwoławczym zarzutu nieprzeprowadzenia przez sąd pierwszej instancji dowodu z urzędu, bądź poprzez sygnalizację dokonaną w trybie art. 9 § 2 k.p.k., wskazującą na potrzebę dopuszczenia tego dowodu z urzędu w postępowaniu odwoławczym, co w istocie, stosownie do obowiązków wynikających z art. 167 oraz art. 366 § 1 w zw. z art. 458 k.p.k., obligowało sąd *ad quem* do przeprowadzenia tego dowodu, o ile nie występowały podstawy jego oddalenia z art. 170 § 1 pkt 1 - 5 oraz art. 201 k.p.k. Zaniechanie przeprowadzenia zgłoszonego z upływem terminu z art. 427 § 3 k.p.k. dowodu mogło bowiem stanowić podstawę zarzutu kasacyjnego z art. 523 § 1 k.p.k., tj. rażącego naruszenia art. 167 oraz art. 366 § 1 k.p.k., mogącego mieć istotny wpływ na treść orzeczenia poprzez naruszenie zasady prawy materialnej z art. 2 § 2 k.p.k. Ustawą z 19.07.2019 r. wzmocniając częściowo ograniczoną prekluzję dowodową w art. 427 § 3a k.p.k. wprowadzono zakaz podnoszenia w środku odwoławczym zarzutu nieprzeprowadzenia dowodu z urzędu, chyba że

¹¹³¹ D. Świecki, *Apelacja obrońcy i pełnomocnika po zmianach*, [w:] *Obrońca i pełnomocnik w procesie karnym po 1 lipca 2015 r. Przewodnik po zmianach*, red. P. Wiliński, Warszawa 2015, s. 488 i n.; S. Zabłocki, *Między reformatorystką a kasatoryjnością, między apelacyjnością a rewizyjnością - ku jakiemu modelowi zmierzają postępowanie odwoławcze po zmianach kodeksowych z lat 2013-2015?*, [w:] *Obrońca i pełnomocnik w procesie karnym po 1 lipca 2015 r. Przewodnik po zmianach*, red. P. Wiliński, Warszawa 2015, s. 416 i n.

¹¹³² W. Kociubiński, *Zakres orzekania sądu odwoławczego w świetle ustawy z 27 września 2013 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw*, Wrocławskie Studia Sądowe 2014, nr 1, s. 40; M. Mirek, *Nowy model postępowania dowodowego przed sądem II instancji - aspekty praktyczne nowelizacji art. 452 KPK*, *Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury* 2014, z. 2, s. 52; A. Sakowicz, *Postępowanie dowodowe w postępowaniu apelacyjnym. Zarys problematyki*, [w:] *Obrońca i pełnomocnik w procesie karnym po 1 lipca 2015 r. Przewodnik po zmianach*, red. P. Wiliński, Warszawa 2015, s. 452 i n.

okoliczność, która ma być udowodniona, ma istotne znaczenie dla ustalenia czy został popełniony czyn zabroniony, czy stanowi on przestępstwo i jakie, czy czyn zabroniony został popełniony w warunkach, o których mowa w art. 64 lub art. 65 k.k., lub czy zachodzą warunki do orzeczenia pobytu w zakładzie psychiatrycznym na podstawie art. 93g k.k. Przepis ten stanowi zatem niejako powrót do rozwiązania zawartego w art. 427 § 4 k.p.k., obowiązującego w okresie kontradyktoryjnego modelu postępowania sądowego, tj. od 1.07.2015 r. do 15.04.2016 r., a także pozostaje w ścisłym związku z art. 452 § 2 pkt 2 k.p.k., przewidującym możliwość oddalenia wniosku dowodowego w postępowaniu odwoławczym, jeśli dowód nie był powołany przed sądem pierwszej instancji, pomimo że składający wniosek mógł go wówczas powołać, lub okoliczność, która ma być udowodniona, dotyczy nowego faktu, niebędącego przedmiotem postępowania przed sądem pierwszej instancji, a składający wniosek mógł go wówczas wskazać. Formalnie motywując strony postępowania do aktywności dowodowej w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji wprowadzone rozwiązanie osłabia jednak prekluzję dowodową w sytuacji, gdy okoliczność, która ma być udowodniona, ma istotne znaczenie dla ustalenia czy został popełniony czyn zabroniony, czy stanowi on przestępstwo i jakie, czy czyn zabroniony został popełniony w warunkach, o których mowa w art. 64 lub art. 65 k.k., lub czy zachodzą warunki do orzeczenia pobytu w zakładzie psychiatrycznym na podstawie art. 93g k.k.

Przyjęcie poglądu, iż apelacja zawierająca zarzut nieprzeprowadzenia dowodu z urzędu powinna spotkać się z odmową przyjęcia przez prezesa sądu pierwszej instancji (odpowiednio przewodniczącego wydziału lub upoważnionego sędziego), jako niedopuszczalna z mocy ustawy, musiałoby w konsekwencji prowadzić do nałożenia na prezesa sądu pierwszej instancji obowiązku przeprowadzenia kontroli, czy okoliczność, która miałaby być udowodniona z urzędu, ma istotne znaczenie dla ustalenia czy został popełniony czyn zabroniony, czy stanowi on przestępstwo i jakie, czy czyn zabroniony został popełniony w warunkach, o których mowa w art. 64 lub art. 65 k.k., lub czy zachodzą warunki do orzeczenia pobytu w zakładzie psychiatrycznym na podstawie art. 93g k.k., a zatem sprowadzać się do merytorycznej kontroli zaskarżonego orzeczenia, do przeprowadzenia której uprawniony jest wyłącznie sąd odwoławczy.

Ostatnia z sytuacji wyłączających możliwość podnoszenia w środku odwoławczym określonych zarzutów została zawarta w art. 447 § 6 k.p.k., zgodnie z treścią którego podstawą apelacji nie mogą być wyłącznie zarzuty, których uwzględnienie mogłoby nastąpić w trybie określonym w art. 105, art. 420 lub art. 626 k.p.k. W takiej jednak sytuacji

ustawodawca wprost wypowiedział się o braku możliwości odmowy przyjęcia takiej apelacji bądź pozostawienia jej bez rozpoznania, nakazując odpowiednie stosowanie art. 118 § 1 i 2 k.p.k.¹¹³³ Apelacja zawierająca wyłącznie zarzuty wskazane w art. 447 § 6 k.p.k. powinna zatem zostać potraktowana jako wniosek o sprostowanie lub uzupełnienie orzeczenia o brakujące rozstrzygnięcia.

Powyższe argumenty wydają się uprawniać do wyrażenia poglądu, iż niedopuszczalność zarzutów odwoławczych, o której mowa w art. 378a § 4, art. 427 § 3a oraz art. 447 § 5 k.p.k., może skutkować jedynie ograniczeniem zakresu kontroli odwoławczej stosownie do art. 433 § 2 k.p.k. w zw. z art. 436 k.p.k., a w konsekwencji ograniczeniem zakresu orzekania przez sąd drugiej instancji, a nie może stanowić podstawy do odmowy przyjęcia bądź pozostawienia bez rozpoznania środka odwoławczego, jako niedopuszczalnego z mocy ustawy.

5. Ograniczenia zasady instancyjności postępowania karnego o charakterze faktyczno-prawnym

Do ograniczenia zasady instancyjności postępowania karnego może dojść także poprzez pozbawienie strony postępowania prawa do rozpoznania przez sąd drugiej instancji wniesionej przez nią apelacji z powodu przeszkód natury faktycznej oraz prawnej, związanych np. z błędem sądu pierwszej instancji, polegającym na nieprzesłaniu sądowi drugiej instancji jednej z kilku wniesionych apelacji, błędną odmową przyjęcia apelacji przez prezesa (przewodniczącego wydziału, upoważnionego sędziego) sądu pierwszej instancji jako wniesionej po terminie, przez osobę nieuprawnioną lub niedopuszczalną z mocy ustawy (art. 429 § 1 k.p.k.) i nierozpoznaniem zażalenia na to zarządzenie przed rozpoznaniem pozostałych wniesionych apelacji, czy też choćby z zagubieniem przesyłki pocztowej zawierającej apelację jednej ze stron postępowania.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego dominuje pogląd, że stan prawomocności, który następuje z momentem wydania przez sąd drugiej instancji innego rozstrzygnięcia niż kasatoryjne, wyklucza możliwość rozpoznania kolejnej apelacji wniesionej w tej samej sprawie, bowiem w przeciwnym razie w obrocie prawnym funkcjonowałyby dwa lub

¹¹³³ Zob. jednak odmiennie J. Matras [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. Dudka, Warszawa 2020, s. 1032. Autor wskazuje na potrzebę wydania w takiej sytuacji postanowienia o odmowie przyjęcia apelacji, a następnie potraktowanie jej stosownie do treści art. 118 § 1 i 2 k.p.k. jako wniosku o sprostowanie, bądź uzupełnienie orzeczenia.

więcej wyroków sądu odwoławczego, czemu stoi na przeszkodzie negatywna przesłanka procesowa w postaci powagi rzeczy osądzonej z art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k.¹¹³⁴

W efekcie zatem rozpoznanie jednej z wniesionych apelacji może prowadzić w szczególnych układach procesowych do pozbawienia strony postępowania, mimo braku jej zawinienia, prawa do kontroli odwoławczej wyroku wydanego przez sąd pierwszej instancji, stanowiąc naruszenie konstytucyjnych zasad zaskarżalności orzeczeń wydanych w pierwszej instancji oraz instancyjności postępowania sądowego.

Sąd Najwyższy odrzucił jednocześnie pogląd, aby rozwiązania tej sytuacji można było poszukiwać w koncepcji tzw. horyzontalnej prawomocności części wyroku, zgodnie z którą uznanie, że rozpoznanie tylko jednej z wniesionych apelacji miałyby skutkować tym, że pozostałe, nieobjęte apelacją, dające się wyodrębnić elementy wyroku, pozostawałyby nieprawomocne, umożliwiając rozpoznanie pominiętej apelacji, odnoszącej się do nieprawomocnych horyzontalnie części wyroku. Po pierwsze, jak słusznie zauważył Sąd Najwyższy, sytuacja taka mogłaby wystąpić tylko w sprawach prostych, dotyczących jednej osoby oskarżonej o popełnienie jednego przestępstwa oraz w sprawach złożonych przedmiotowo. Po drugie, rozpoznając apelację dotyczącą choćby części rozstrzygnięcia, sąd odwoławczy ma obowiązek przeprowadzenia kontroli zaskarżonego wyroku w zakresie wynikającym z art. 435, art. 439 § 1, art. 440 oraz art. 455 k.p.k. Z tego powodu rozstrzygnięcie sądu drugiej instancji o charakterze reformatoryjnym powinno zawsze zawierać formułę o utrzymaniu zaskarżonego wyroku w mocy w pozostałym zakresie, co świadczy o przeprowadzeniu rozszerzonej kontroli odwoławczej i niestwierdzeniu podstaw do wyjścia poza granice zaskarżenia¹¹³⁵.

Sąd Najwyższy podkreślił, że odnosząca się do wyroku sądu pierwszej instancji prawomocność horyzontalna części wyroku ma charakter względny. Do jej podważenia może bowiem dojść wówczas, gdy po rozpoznaniu przynajmniej jednej z wniesionych apelacji sąd odwoławczy wychodząc poza granice zaskarżenia zmieni lub uchyli zaskarżony wyrok sądu pierwszej instancji także w niezaskarżonej, tj. prawomocnej horyzontalnie części. Jeżeli natomiast sąd odwoławczy nie wychodząc poza granice zaskarżenia utrzyma lub częściowo zmieni zaskarżony wyrok sądu pierwszej instancji, to

¹¹³⁴ Zob. m.in. postanowienia SN: z 26.11.2002 r., III KZ 47/02, OSNKW 2003, nr 3 – 4, poz. 35; z 27.01.2011 r., I KZP 25/10, OSNKW 2011, nr 2, poz. 10; wyrok SN z 23.10.2003 r., IV KKN 56/01, Legalis nr 97387.

¹¹³⁵ Zob. jednak odmiennie M. Błoński, *Zasada dwuinstancyjności a reformatoryjny wyrok sądu odwoławczego*, [w:] *Istota i zasady procesu karnego 25 lat później*. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Murzynowskiego, red. M. Rogacka – Rzewnicka, H. Gajewska – Kraczkowska, Warszawa 2020, s. 38.

wyrok ten staje się bezwzględnie prawomocny w całości, a zatem także w częściach nieobjętych granicami zaskarżenia.

Konsekwencją uznania za niedopuszczalną możliwości rozpoznania apelacji strony wniesionej od niezaskarżonej wcześniej przez inną stronę postępowania części wyroku może być zatem pozbawienie strony prawa do kontroli odwoławczej wyroku wydanego przez sąd pierwszej instancji.

Przywrócenie konstytucyjnego prawa do kontroli odwoławczej zaskarżonego wyroku przez sąd wyższej instancji, a zatem realizacja zasad zaskarżalności orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji oraz instancyjności postępowania sądowego, może nastąpić jedynie poprzez wzruszenie wyroku sądu odwoławczego przez Sąd Najwyższy w wyniku rozpoznania kasacji wniesionej przez podmioty specjalne (art. 521 k.p.k.).

6. Podsumowanie

Uregulowania Kodeksu postępowania karego dotyczące postępowania apelacyjnego w pełnym zakresie spełniają pierwszy oraz drugi warunek realizacji zasady instancyjności postępowania karnego w ujęciu wynikającym z orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, tj. zapewniają dostęp do środka odwoławczego od orzeczenia rozstrzygającego sprawę co do *meritum* oraz powierzają rozpoznanie sprawy w postępowaniu odwoławczym sądowi wyższego rzędu.

Prawo wniesienia apelacji do sądu drugiej instancji przysługuje w stosunku do wszystkich wyroków wydanych przez sąd pierwszej instancji, za wyjątkiem wyroku nakazowego, który podlega zaskarżeniu sprzeciwem, stanowiącym środek zaskarżenia o charakterze kasatoryjnym.

Przysługuje ono także wszystkim stronom postępowania karnego, a w określonych sytuacjach również innym podmiotom, które z uwagi na przedmiot rozstrzygnięcia, dotyczący ich praw i wolności, oraz interes prawny w zaskarżeniu, mogą zostać uznane za stronę postępowania w autonomicznym rozumieniu tego pojęcia, wynikającym z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP.

Ograniczenia w realizacji zasady instancyjności postępowania karnego odnoszą się natomiast do trzeciego z elementów zasady instancyjności postępowania, tj. odpowiedniego ukształtowania procedury odwoławczej, umożliwiającej wszechstronne rozpoznanie sprawy i wydanie merytorycznego rozstrzygnięcia.

Przepisy Konstytucji RP, a także ratyfikowanych umów międzynarodowych, takich jak EKPCz oraz MPPOiP, nie wyłączają możliwości ustanowienia określonych ograniczeń i wymogów formalnych związanych z zainicjowaniem oraz przebiegiem postępowania apelacyjnego.

Ich obowiązywanie znajduje uzasadnienie w realizacji zasady szybkości i sprawności postępowania, a także jest niezbędne w demokratycznym państwie prawnym dla zapewnienia rzetelności postępowania sądowego. Brak jakichkolwiek rygorów formalnych mógłby bowiem prowadzić do arbitralności wydawanych rozstrzygnięć¹¹³⁶. Trybunał Konstytucyjny wskazuje jednocześnie, że ustanowienie nadmiernych, a zarazem niezasadnionych wymogów formalnych do wniesienia apelacji może stanowić naruszenie prawa strony do odwołania się do sądu wyższej instancji¹¹³⁷.

W tym kontekście należy ocenić wymóg formy pisemnej wniosku o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku w postępowaniu zwyczajnym, podczas gdy w postępowaniu przyspieszonym ustawa dopuszcza możliwość złożenia takiego wniosku także ustnie do protokołu rozprawy bądź posiedzenia. Trudno znaleźć przekonujące argumenty uzasadniające brak możliwości ustnego złożenia wniosku w postępowaniu zwyczajnym. Wymóg formy pisemnej wniosku może zatem zostać uznany za niezasadnione ograniczenie formalne.

Wątpliwości może budzić także instytucja przymusu adwokacko-radcowskiego dotyczącego apelacji od wyroku sądu okręgowego, który w postaci przyjętej przez polskiego ustawodawcę wyłącza możliwość osobistego wniesienia apelacji przez podmioty nieprofesjonalne prawniczo. *Ratio legis* obowiązywania przymusu adwokacko-radcowskiego, mającego wzmocnić realizację gwarancji procesowych stron nieprofesjonalnych prawniczo oraz zapewnić fachowy poziom apelacji od wyroków sądu okręgowego, byłoby w pełni zrealizowane jedynie wówczas, gdyby nie powodował on jednocześnie pozbawienia podmiotów nieprofesjonalnych prawniczo możliwości wniesienia apelacji osobistej.

Ograniczenia w realizacji prawa do odwołania się do sądu wyższej instancji od rozstrzygnięcia w głównym przedmiocie postępowania mogą wynikać także z nadmiernie restrykcyjnej wykładni obowiązujących przepisów.

¹¹³⁶ Wyrok TK z 8.04.2014 r., SK 22/11, OTK-A 2014, nr 4, poz. 37.

¹¹³⁷ Wyroki TK: z 12.03.2002 r., P 9/01, OTK-A 2002, nr 2, poz. 14; z 1.02.2005 r., SK 62/03, OTK-A 2005, nr 2, poz. 11.

Taka sytuacja dotyczy m.in. przedwczesnego wniosku o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku oraz przedwczesnej apelacji, zwłaszcza w kontekście argumentacji zawartej w wyroku ETPCz w sprawie Witkowski przeciwko Polsce, a także odmowy uznania środka odwoławczego wniesionego za pośrednictwem poczty elektronicznej za spełniający wymóg wniesienia go „na piśmie”.

Jak wynika z orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego interpretacja aktów prawa międzynarodowego dokonywana przez uprawnione organy powinna być uwzględniana przez krajowe organy władzy publicznej, wywierając w ten sposób bezpośredni wpływ na wykładnię prawa krajowego¹¹³⁸.

Niezbędna zatem wydaje się zmiana dotychczasowej wykładni art. 422 § 3, a także art. 429 § 1 oraz art. 430 § 1 k.p.k., poprzez szersze odwołanie się do dyrektyw interpretacyjnych wynikających z zasady rzetelnego procesu z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, art. 6 ust. 1 EKPCz i art. 14 ust. 3 MPPOiP, a także z zasad zaskarżalności orzeczeń wydanych w pierwszej instancji oraz instancyjności postępowania karnego.

W sytuacji braku możliwości poinformowania strony przed upływem terminu do dokonania tych czynności o konieczności złożenia stosownego wniosku bądź środka odwoławczego dopiero po wydaniu orzeczenia należałoby zatem, zgodnie ze wskazanymi wyżej zasadami procesowymi, nadać bieg przedwczesnemu wnioskowi oraz przedwczesnemu środkowi odwoławczemu, zwłaszcza, że zaproponowana wykładnia nie pozostaje w sprzeczności z rezultatem wykładni językowej art. 422 § 3, art. 429 § 1 oraz art. 430 § 1 k.p.k.

Ograniczenie zaskarżalności wyroków wydanych w trybach konsensualnych, polegające na zakazie podnoszenia w środku odwoławczym zarzutów z art. 438 § 3 i 4 k.p.k., związanych z treścią zawartego porozumienia, wbrew wyrażonej w uzasadnieniu ustawy woli ustawodawcy nie powinno skutkować odmową przyjęcia takiej apelacji na podstawie art. 429 § 1 k.p.k. ani pozostawieniem jej bez rozpoznania na podstawie art. 430 § 1 k.p.k.

Po pierwsze, rozstrzygnięcie takie pozostaje w sprzeczności z rezultatem wykładni językowej oraz systemowej art. 429 § 1 k.p.k., wobec rozróżniania przez ustawodawcę oparcia środka zaskarżenia na niedopuszczalnych zarzutach od nieporuszalności go z mocy ustawy (art. 530 § 2 k.p.k.). Po drugie, odmowa przyjęcia apelacji zawierającej wyłącznie

¹¹³⁸ Zob. wyroki TK: z 1.04.2008 r., SK 77/06, OTK-A 2008, nr 3, poz. 39; z 21.04.2004 r., K 33/03, OTK-A 2004, nr 4, poz. 31; z 13.09.2005 r., K 38/04, OTK-A 2005, nr 8, poz. 92; z 20.07.2004 r., SK 19/02, OTK-A 2004, nr 7, poz. 67; z 20.11.2007 r., SK 57/05, OTK-A 2007, nr 10, poz. 125.

niedopuszczalne zarzuty, a przyjęcie do rozpoznania apelacji niezawierającej zarzutów, prowadziłyby do niemożliwej do zaakceptowania z punktu widzenia zasad rzetelnego procesu z art. 45 ust. 1 oraz równego traktowania z art. 32 ust. 1 Konstytucji RP, zróżnicowania sytuacji procesowej stron postępowania jedynie w zależności od tego, czy pomimo braku takiego obowiązku zawarły w apelacji zarzuty.

Przeciwko możliwości odmowy przyjęcia apelacji zawierającej wyłącznie niedopuszczalne zarzuty przemawia także argumentacja odwołująca się do zasad prawa, tj. zaskarżalności orzeczeń wydanych w pierwszej instancji oraz instancyjności postępowania karnego. Niedopuszczalność zarzutów odwoławczych nie powinna zatem skutkować odmową przyjęcia apelacji bądź pozostawieniem jej bez rozpoznania, ale ograniczeniem zakresu orzekania sądu odwoławczego.

Rozdział VIII

Zasada instancyjności w postępowaniu zażaleniowym

1. Uwagi wprowadzające

Mimo tego, że zasada instancyjności postępowania odnosi się zasadniczo do kontroli rozstrzygnięcia wydanego przez sąd pierwszej instancji w głównym przedmiocie procesu, tj. w kwestii odpowiedzialności karnej oskarżonego za zarzucany czyn przestępczy, mającego formę wyroku, wykonywanej przez sąd wyższego rzędu na skutek wniesienia apelacji, to tryb instancyjnej kontroli odwoławczej przewidziany jest również w odniesieniu do rozstrzygnięć sądu a *quo* kończących postępowanie wydawanych w formie postanowienia.

Zasada instancyjności postępowania karnego może odnosić się także do określonych rozstrzygnięć w kwestiach incydentalnych, których przedmiotem są prawa i wolności danego podmiotu, stanowiących *sui generis* sprawę w autonomicznym rozumieniu tego pojęcia, wynikającym z orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego.

Zażalenie, jako drugi ze zwyczajnych środków odwoławczych, współkształtuje zatem system dwuinstancyjnego postępowania w sprawach karnych.

Choć zaskarżalność rozstrzygnięć w kwestiach incydentalnych nie wymaga bezwzględnego zachowania wymogu instancyjności postępowania, to w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego dewolutywność, polegająca na przekazaniu sprawy do rozpoznania sądowi wyższego rzędu, wskazywana jest jako preferowana forma także kontroli zażaleniowej. W zgodzie z konstytucyjnym standardem zaskarżalności orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji pozostawać będą jednak również i takie rozwiązania ustawowe, w których zażalenie na rozstrzygnięcia dotyczące kwestii incydentalnych będzie rozpoznawane przez sąd równorzędny (np. zażalenie na postanowienie w przedmiocie wniosku oskarżonego o uchylenie lub zmianę środka zapobiegawczego – art. 254 § 3 k.p.k.), jak i przez sąd wyższej instancji łącznie z apelacyjną kontrolą rozstrzygnięcia wydanego w głównym przedmiocie postępowania, o ile prawidłowość rozstrzygnięcia kwestii incydentalnej będzie wpływać na rozstrzygnięcie co do *meritum* (art. 447 § 4 k.p.k.).

Trybunał Konstytucyjny dopuszcza także możliwość ustawowego wyłączenia zaskarżalności określonych rozstrzygnięć w kwestiach incydentalnych, pod tym jednakże warunkiem, że wyłączenia te znajdą uzasadnienie w zasadzie proporcjonalności z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP.

Realizacja zasady instancyjności postępowania karnego w zakresie związanym z kontrolą rozstrzygnięć wydawanych w kwestiach incydentalnych ogniskuje się w trzech zasadniczych płaszczyznach, tj.:

1. we właściwym określeniu katalogu rozstrzygnięć, które powinny podlegać zaskarżeniu zażaleniem;
2. w ustaleniu przypadków, w których zażalenie powinno być rozpoznawane przez sąd wyższego rzędu, a w których może ono zostać rozpoznane przez ten sam funkcjonalny sąd w ramach tzw. zaskarżenia poziomego;
3. w odpowiednim ukształtowaniu postępowania zażaleniowego, umożliwiającego przeprowadzenie kontroli zaskarżonego rozstrzygnięcia, identyfikację błędu, którym może być dotknięte, oraz dokonanie jego korekty z jednoczesnym poszanowaniem praw i gwarancji uczestników postępowania karnego.

Zaskarżalność rozstrzygnięć w kwestiach incydentalnych odbywa się w drodze zażalenia, a w przypadku rozstrzygnięć wydawanych przez referendarza sądowego w drodze sprzeciwu.

Regulacje dotyczące zażalenia zostały zawarte w dziale IX Kodeksu postępowania karnego zatytułowanym „Postępowanie odwoławcze”, obejmującym przepisy ogólne (rozdział 48, art. 425-443a k.p.k.), apelację (rozdział 49, art. 444-458 k.p.k.) oraz zażalenie i sprzeciw (rozdział 50, art. 459-467 k.p.k.).

Do zażalenia będą miały zatem zastosowanie zarówno unormowania ogólne z rozdziału 48, dotyczące m.in. wymogu *gravamen*, kwestii związanych z odmową przyjęcia zażalenia, jego cofnięciem, pozostawieniem bez rozpoznania, zakresem rozpoznania sprawy przez sąd odwoławczy, zakazem *reformationis in peius*, podstawami odwoławczymi, możliwością orzekania poza granicami zaskarżenia, a także szczegółowe rozwiązania normatywne dotyczące zażalenia zawarte w rozdziale 50.

Nie będą miały natomiast zastosowania do zażalenia regulacje zawarte w rozdziale 49, związane m.in. z forum orzekania, obecnością stron na posiedzeniu odwoławczym, zakazem merytorycznego orzekania wynikającym z reguły *ne peius*, przebiegiem

posiedzenia odwoławczego oraz zakresem sporządzenia uzasadnienia rozstrzygnięcia sądu odwoławczego¹¹³⁹.

Wskazując racje przemawiające za zaskarżalnością decyzji procesowych w kwestiach incydentalnych w literaturze przywołuje się kilka zasadniczych powodów takiego rozwiązania, zaliczając do nich m.in.:

1. potrzebę korekty rozstrzygnięć, które wywierają istotny wpływ na tok postępowania zasadniczego, uniemożliwiając wydanie orzeczenia co do głównego przedmiotu procesu, jak np. umorzenie postępowania, odmowa przyjęcia apelacji, czy też odmowa przywrócenia terminu do jej wniesienia; mogących kolidować z zasadą szybkości i sprawności postępowania karnego, jak np. zawieszenie postępowania czy przekazanie sprawy prokuratorowi w celu uzupełnienia istotnych braków postępowania przygotowawczego; a także rozstrzygnięć warunkujących prawidłowość wyroku, dotyczących m.in. kwestii właściwości sądu;
2. potrzebę korekty rozstrzygnięć dotyczących praw i interesów uczestników postępowania, np. stosowania środków zapobiegawczych, orzekania kar porządkowych, czy przypadku przedmiotu poręczenia majątkowego;
3. potrzebę korekty rozstrzygnięć dotyczących konsekwencji popełnienia przestępstwa, jak np. zaliczenie okresu rzeczywistego pozbawienia wolności na poczet orzeczonej kary, czy orzeczenie przypadku przedmiotów¹¹⁴⁰.

Trafnie podkreśla się także, że zaskarżalność określonych rozstrzygnięć dotyczących kwestii incydentalnych, niezależnie od możliwości podnoszenia zarzutów co do ich trafności i prawidłowości w środку odwoławczym od rozstrzygnięcia co do głównego przedmiotu postępowania, uzasadniona jest potrzebą dokonania ich bezzwłocznej kontroli i ewentualnej korekty. Korekta, która zostałaby przeprowadzona dopiero w ramach postępowania apelacyjnego, utraciłaby bowiem swój sens. Dotyczy to w szczególności rozstrzygnięć skutkujących określonymi ciężarami lub niedogodnościami dla uczestników postępowania, jak np. stosowanie środków zapobiegawczych; rozstrzygnięć wpływających na sprawne i szybkie rozpoznanie sprawy w głównym przedmiocie postępowania, jak np.

¹¹³⁹ P. Czarnecki, *Zakres przedmiotowy i podmiotowy zażalenia w polskim procesie karnym*, Białostockie Studia Prawnicze 2018, vol. 23, nr 1, s. 37.

¹¹⁴⁰ Z. Doda, *Zażalenie...*, s. 15-16.

zawieszenie postępowania, czy przekazanie sprawy prokuratorowi do uzupełnienia istotnych braków postępowania przygotowawczego; a także rozstrzygnięć pozostających niejako na uboczu głównego nurtu postępowania, co do których brak jest jednak jakichkolwiek powodów, aby zwlekać z możliwością poddania ich kontroli odwoławczej do czasu zakończenia postępowania głównego, np. dotyczących kar porządkowych, czy przepadku przedmiotu poręczenia¹¹⁴¹.

W przypadku niektórych decyzji procesowych w kwestiach incydentalnych ustawa przewiduje możliwość dokonania ich zmiany bez potrzeby uruchamiania procedury kontroli odwoławczej. Może to nastąpić w szczególności w razie zmiany stanu faktycznego lub ujawnienia się nowych bądź nieznanymi poprzednio okoliczności istotnych dla rozstrzygnięcia (art. 24 § 1 k.k.w.), zmiany oceny organu uprawnionego do wydania decyzji procesowej co do dalszej potrzeby utrzymywania wynikającego z niej stanu prawnego, jak np. rozstrzygnięcia co do środków zapobiegawczych, zabezpieczenia majątkowego, czy też zawieszenia postępowania, co nie wyłącza wszakże potrzeby zagwarantowania możliwości ich zaskarżenia¹¹⁴².

W odniesieniu do rozstrzygnięć podlegających zaskarżeniu zażaleniem funkcję organu odwoławczego może pełnić zarówno sąd pierwszej instancji, jak i sąd odwoławczy, a w stosunku do rozstrzygnięć, czynności oraz zaniechania czynności na etapie postępowania przygotowawczego, także prokurator bezpośrednio przełożony, prokurator nadrzędny, albo powołany do nadzoru nad organem postępowania przygotowawczego.

Wobec faktu, iż zgodnie z utrwalonym w tej kwestii orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego¹¹⁴³ wymóg instancyjności postępowania nie dotyczy tych układów procesowych, w których sąd realizuje funkcję kontrolną nad działalnością organu pozasądowego, kwestie dotyczące zaskarżalności rozstrzygnięć i czynności wydawanych na etapie postępowania przygotowawczego zostaną przedstawione jedynie w zakresie niezbędnym dla zachowania wymaganego porządku opracowania.

¹¹⁴¹ Z. Doda, *Zażalenie...*, s. 17.

¹¹⁴² Z. Doda, *Zażalenie...*, s. 18.

¹¹⁴³ Zob. m.in. postanowienia TK: z 7.09.1999 r., TS 35/99, OTK 1999, nr 6, poz. 134; z 20.01.2005 r., TS 91/04, OTK-B 2005, nr 1, poz. 34; z 17.04.2009 r., TS 228/08, OTK-B 2009, nr 4, poz. 297; z 11.04.2013 r., TS 9/12, OTK-B 2013, nr 4, poz. 362; wyrok TK z 12.05.2003 r., SK 38/02, OTK-A 2003, nr 5, poz. 38.

2. Decyzje procesowe i czynności podlegające zaskarżeniu zażaleniem

Zażalenie stanowi zwyczajny środek odwoławczy przysługujący od określonych w ustawie decyzji procesowych (rozstrzygnięć)¹¹⁴⁴, tj. od postanowień, w tym także od niektórych rozstrzygnięć zawartych w wyroku, od uzasadnienia wyroku i postanowienia, a także od zarządzeń i uzasadnienia zarządzeń oraz od określonych czynności procesowych bądź ich braku.

Wskazuje się, że w modelowym ujęciu postanowienia i zarządzenia powinny pełnić odmienną funkcję w procesie. O ile przedmiotem postanowień mogą być także kwestie zasadnicze z punktu widzenia przedmiotu rozstrzygnięcia, dotyczące gwarancji uczestników postępowania, o tyle zarządzenia z reguły powinny odnosić się do kwestii organizacyjnych, związanych z kontrolą warunków formalnych czynności procesowych, sposobem ich przeprowadzenia oraz ich wykonaniem. W związku z powyższym powinny one charakteryzować się pewną elastycznością, umożliwiającą dokonanie ich zmiany oraz odwołania, a także zredukowanym formalizmem¹¹⁴⁵.

Ustawa procesowa nie wprowadza jednak konsekwentnego rozróżnienia pomiędzy tymi dwiema formami rozstrzygnięć procesowych w oparciu o zakres zagadnień, które mogą stanowić przedmiot ich regulacji. W określonych sytuacjach dane rozstrzygnięcie może bowiem przybrać zarówno formę postanowienia, jak i zarządzenia (np. sprostowanie decyzji procesowej - art. 105 § 3 k.p.k., przeprowadzenie wywiadu środowiskowego - art. 214 § 1 k.p.k., rozstrzygnięcie w przedmiocie przerwania ciągłości rozprawy - art. 401 § 1 oraz art. 404 § 1 k.p.k.).

Rozstrzygnięcia w kwestiach incydentalnych, w tym także oddziałujące w sposób bezpośredni na gwarancje procesowe stron i innych uczestników postępowania karnego, mogą przybierać nie tylko formę postanowienia, ale także zarządzenia (np. zarządzenie

¹¹⁴⁴ Ze względu na charakter i treść czynności procesowych w doktrynie wyróżnia się ich podział na spostrzeżenia procesowe, czynności faktyczne oraz oświadczenia procesowe, do których zalicza się oświadczenia wiedzy oraz oświadczenia woli. Wśród oświadczeń woli wyróżnia się natomiast oświadczenia postulujące i oświadczenia władcze, przybierające formę decyzji procesowej, do których należą orzeczenia (wyroki i postanowienia) oraz zarządzenia. Rodzajem oświadczenia woli o charakterze władczym (imperatywnym) są natomiast polecenia, które stanowią odrębną od decyzji procesowych grupę oświadczeń o charakterze władczym – zob. M. Cieślak, *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Warszawa 1994, s. 51, 53; K. Woźniewski, [w:] *Prawo karne procesowe – część ogólna*, red. J. Grajewski, Warszawa 2011, s. 340, 344; S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2016, s. 46; T. Grzegorzczak, [w:] *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2014, s. 384–386, 409–410; C. Kulesza, [w:] *Wykład prawa karnego procesowego*, red. P. Kruszyński, Białystok 2012, s. 207–208.

¹¹⁴⁵ P. Rogoziński, *Zarządzenie na tle innych oświadczeń woli organów w procesie karnym*, PiP 2016, z. 2, s. 83.

prezesa sądu pierwszej instancji o odmowie przyjęcia środka odwoławczego wniesionego po terminie lub przez osobę nieuprawnioną albo niedopuszczalnego z mocy ustawy - art. 429 § 1 k.p.k., zarządzenie prokuratora dotyczące ograniczenia swobody kontaktowania się podejrzanego tymczasowo aresztowanego z obrońcą oraz kontroli korespondencji podejrzanego z obrońcą - art. 73 § 2 i 3 k.p.k.), zaś rozstrzygnięcia dotyczące kwestii o typowo organizacyjno-technicznym charakterze mogą z kolei zapadać także w formie postanowienia (np. postanowienie o odroczeniu rozprawy - art. 404 § 1 k.p.k.)¹¹⁴⁶.

Wyrażane przez część doktryny procesu karnego stanowisko, iż różnica pomiędzy postanowieniami a zarządzeniami sprowadza się do tego, że postanowienia wkraczają w zakres orzekania, oddziałując na sytuację procesową stron, zaś zarządzenia mają jedynie charakter porządkowy, związany z zarządzaniem tokiem procesu¹¹⁴⁷ może zatem zostać uznane za trafne wyłącznie przy założeniu, że ma ono jedynie charakter postulatywny.

Wymiernym kryterium podziału decyzji procesowych na postanowienia i zarządzenia nie może być także oparte na wskazaniu organów właściwych do wydania danego rozstrzygnięcia. Mimo, iż z treści art. 93 § 1 i 2 k.p.k. wynika, że organem uprawnionym do wydawania postanowień jest sąd, a w kwestiach niewymagających wydania postanowienia organami uprawnionymi do wydawania zarządzeń są prezes sądu, przewodniczący wydziału, przewodniczący składu orzekającego oraz upoważniony sędzia, to na etapie postępowania sądowego referendarz sądowy, natomiast na etapie postępowania przygotowawczego prokurator oraz inny uprawniony organ, a także sąd - w wypadkach przewidzianych w ustawie - uprawnieni są zarówno do wydawania postanowień, jak i zarządzeń (art. 93a § 1 oraz art. 93 § 3 k.p.k.). Nadto, co oczywiście nie może stanowić zasadniczego argumentu, ale z uwagi na postulat spójności rozwiązań systemowych nie powinno pozostawać bez znaczenia, należy przywołać unormowania zawarte w Kodeksie

¹¹⁴⁶ Zob. m.in. T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. tom I*, Warszawa 2014, s. 408; T. Grzegorzczak, [w:] *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2014, s. 386; M. Kurowski, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, t. I*, red. D. Świecki, Warszawa 2015, s. 411; J. Skorupka, [w:] *Postępowanie karne. Część ogólna*, red. J. Skorupka, Warszawa 2012, s. 241; W. Daszkiewicz, *Prawo karne procesowe. Zagadnienia ogólne. T. II*, Bydgoszcz 2001, s. 32; C. Kulesza, [w:] *Wykład prawa karnego procesowego*, red. P. Kruszyński, Białystok 2012, s. 208; P. Rogoziński, *Zarządzenie na tle innych oświadczeń woli organów w procesie karnym*, PiP 2016, z. 2, s. 85.

¹¹⁴⁷ Zob. m.in. M. Cieślak, *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Warszawa 1994, s. 53; S. Steinborn, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, t. I, Komentarz do art. 1–424 k.p.k.*, red. L.K. Paprzycki, Warszawa 2013, s. 342; A. Sakowicz, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, Warszawa 2015, s. 249; M. Siewierski, [w:] *Kodeks postępowania karnego – komentarz*, red. M. Mazur, Warszawa 1976, s. 165–166; E. Skrętowicz, [w:] *Proces karny. Część ogólna*, red. R. Kmiecik, E. Skrętowicz, Warszawa 2009, s. 224.

postępowania w sprawach o wykroczenia¹¹⁴⁸, gdzie do wydawania postanowień oprócz sądu uprawniony jest również prezes sądu i upoważniony sędzia (art. 32 § 3 k.p.w.), a także referendarz sądowy (art. 32 § 3a k.p.w.), zaś do wydawania zarządzeń także sąd (art. 79 § 1 k.p.w.).

Zgodnie z treścią art. 400 § 1 k.p.k. w sprawie o przestępstwo rozpoznawanej na podstawie przepisów procedury karnej, jeżeli po rozpoczęciu przewodu sądowego ujawni się, że czyn oskarżonego stanowi wykroczenie, rozpoznając ją sąd stosuje w dalszym jej toku przepisy procedury wykroczeniowej. Zatem w toku tego samego postępowania sądowego może dojść do sytuacji, w której organami uprawnionymi do wydawania zarówno postanowień jak i zarządzeń będą: sąd, prezes sądu, przewodniczący wydziału, przewodniczący składu orzekającego, upoważniony sędzia oraz referendarz sądowy.

Kryterium podmiotowe, związane ze wskazaniem organu uprawnionego do wydania danej decyzji procesowej, nie prowadzi zatem do konstruktywnych wniosków.

Niewiele wyjaśnia także takie ujęcie zarządzenia, w którym określa się je jako decyzję procesową niebędącą wyrokiem ani postanowieniem. Wskazanie w art. 93 § 1 i 2 k.p.k., iż we wszystkich kwestiach, w których ustawa nie wymaga wydania wyroku ani postanowienia właściwą formą rozstrzygnięcia powinno być zarządzenie nie daje bowiem odpowiedzi na pytania o to jakie to powinny być kwestie ani w oparciu o jakie kryteria powinno dochodzić do ich wyodrębnienia.

Ustawodawca nie jest przy tym konsekwentny w sposobie wskazania właściwej formy danej decyzji procesowej. W niektórych wypadkach określa bowiem *expressis verbis*, że powinna ona przybrać formę zarządzenia (np. wyznaczenie obrońcy z urzędu - art. 81 § 1a k.p.k., wezwanie do uzupełnienia braku formalnego pisma procesowego - art. 120 § 3 k.p.k., sprostowanie protokołu - art. 153 § 1 k.p.k.). W innych zaś sytuacjach, wskazując czynność podejmowaną przez organ procesowy, nie określa jednak wymaganej formy rozstrzygnięcia (np. „prokurator może zarządzić zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie osoby podejrzanej albo podejrzanego” - art. 247 § 1 k.p.k.; „w związku z zatrzymaniem można też zarządzić przeszukanie” - art. 247 § 3 k.p.k., „jeżeli miejsce pobytu oskarżonego lub osoby podejrzanej nie jest znane, zarządza się jego poszukiwanie” - art. 278 k.p.k., „sąd odwoławczy na wniosek oskarżonego pozbawionego wolności

¹¹⁴⁸ Ustawa z 24.08.2001 r. Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 729).

złożony w terminie 7 dni od daty doręczenia mu zawiadomienia o przyjęciu apelacji zarządza sprowadzenie go na rozprawę” - art. 451 k.p.k.).

W tych wypadkach użycie sformułowania „zarządza” nie wskazuje bowiem formy decyzji procesowej, ale przesądza o jej władczym charakterze¹¹⁴⁹. Podobnie prokurator rozstrzygając o zatrzymaniu i przymusowym doprowadzeniu osoby podejrzanej albo podejrzanego oraz o przeszukaniu w związku z zatrzymaniem nie wydaje zarządzenia, ale postanowienie¹¹⁵⁰.

W obliczu zatem nie do końca jednoznacznych kryteriów rozróżnienia pomiędzy wskazanymi w ustawie formami rozstrzygnięć podejmowanych w kwestiach incydentalnych oraz możliwością częściowej ich wymienności warta rozważenia jest zasadność utrzymywania formy zarządzenia dla rozstrzygnięć, które swoim przedmiotem ewidentnie wykraczają poza techniczno-organizacyjny wymiar, odnosząc się wprost do gwarancji procesowych stron, a także utrzymywania formy postanowienia dla rozstrzygnięć, których głównym zadaniem jest rozstrzygnięcie o kwestiach organizacyjno-technicznych.

Postulować można w związku z tym *de lege ferenda*, aby dla wszystkich zaskarżalnych rozstrzygnięć w kwestiach incydentalnych ustawa przewidywała formę postanowienia.

Od zarządzeń, jako jednej z form decyzji procesowych, należy odróżnić zarządzenia wydawane w trakcie postępowania karnego mające jedynie charakter administracyjno-organizacyjny, (np. zarządzenie o pozostawieniu bez dalszych czynności zażalenia wniesionego na orzeczenie sądu odwoławczego inne niż wskazane w art. 426 § 2 k.p.k.¹¹⁵¹), a także niepodlegające zaskarżeniu w trybie procesowym polecenia, które określa się jako odrębny od decyzji procesowych rodzaj oświadczeń o charakterze władczym, kierowanych przez organy wydające polecenie do organów podwładnych, wiążących wyłącznie organy podwładne¹¹⁵².

¹¹⁴⁹ S. Steinborn, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, t. I, Komentarz do art. 1–424 k.p.k.*, red. L. K. Paprzycki, Warszawa 2013, s. 341; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, [w:] *Kodeks postępowania karnego, t. I, Komentarz do artykułów 1–296*, red. P. Hofmański, Warszawa 2011, s. 625; M. Siewierski, [w:] *Kodeks postępowania karnego – komentarz*, red. M. Mazur, Warszawa 1976, s. 164.

¹¹⁵⁰ R. A. Stefański, *Zatrzymanie osoby według k.p.k.*, Prok. i Pr. 1997, nr 10, s. 46; T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, tom I*, Warszawa 2014, s. 882; odmiennie K.T. Boratyńska, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, Legalis/el. 2018, teza 2 do art. 247.

¹¹⁵¹ Postanowienie SN z 22.03.2000 r., V KZ 23/00, OSNKW 2000, nr 5–6, poz. 52; J. Grajewski, S. Steinborn, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, tom II, Komentarz do art. 425–673 k.p.k.*, red. L. K. Paprzycki, Warszawa 2013, s. 53.

¹¹⁵² M. Cieślak, *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Warszawa 1994, s. 53; S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2016, s. 46; K. Woźniewski, [w:] *Prawo karne procesowe – część ogólna*, red. J. Grajewski, Warszawa 2011, s. 344; T. Grzegorzczak, [w:] *Polskie*

Zgodnie z treścią art. 93 § 4 k.p.k. polecenia mogą być wydawane jedynie w wypadkach określonych w ustawie, np. polecenie dokonania przeszukania wydane Policji przez sąd lub prokuratora (art. 220 § 1 k.p.k.)¹¹⁵³, czy też polecenie dokonania określonych czynności dowodowych wydane Policji przez sąd (art. 488 § 2 k.p.k.).

2.1. Przedmiot rozstrzygnięć i czynności podlegających zaskarżeniu zażaleniem

Nie wszystkie ze wskazanych w poprzednim podrozdziale decyzji procesowych podlegają zaskarżeniu zażaleniem.

Zażalenie stanowi środek odwoławczy przysługujący na postanowienia zamykające drogę do wydania wyroku, chyba że ustawa stanowi inaczej, na postanowienia co do środka zabezpieczającego (art. 459 § 1 k.p.k.), na inne postanowienia w wypadkach przewidzianych w ustawie (art. 459 § 2 k.p.k.), na zarządzenia zamykające drogę do wydania wyroku oraz na inne zarządzenia w wypadkach przewidzianych w ustawie (art. 466 § 1 k.p.k.), na uzasadnienie orzeczeń i zarządzeń (art. 443a § 2 k.p.k. w zw. z art. 466 § 1 k.p.k.), a także na określone w ustawie czynności postępowania lub na ich zaniechanie (art. 467 § 1 k.p.k.). Nie przysługuje ono natomiast na postanowienia i zarządzenia wydawane przez referendarza sądowego, gdyż te rozstrzygnięcia, zgodnie z art. 93a § 3 k.p.k., podlegają zaskarżeniu sprzeciwem, tj. środkiem zaskarżenia o charakterze kasatoryjnym. Zaskarżeniu zażaleniem nie podlegają także polecenia.

Postanowienia zamykające drogę do wydania wyroku podlegają zaskarżeniu zażaleniem, chyba że ustawa wyłącza możliwość ich zaskarżenia.

Przez podlegające zaskarżeniu zażaleniem postanowienia zamykające drogę do wydania wyroku, o których mowa w art. 459 § 1 k.p.k., rozumie się takie rozstrzygnięcia, które zamykają drogę do wydania wyroku w sposób bezwarunkowy i definitywny, określane jako „niezależny od trafności ocen sądu”¹¹⁵⁴. Chodzi tu zatem o sytuacje, w których na

postępowanie karne, Warszawa 2014, s. 386 i 409–410; C. Kulesza, [w:] *Wykład prawa karnego procesowego*, red. P. Kruszyński, Białystok 2012, s. 207–208.

¹¹⁵³ W tym wypadku podstawą dokonania przeszukania jest zaskarżalne postanowienie sądu lub prokuratora o przeszukaniu (art. 220 § 2 k.p.k. w zw. z art. 236 § 1 k.p.k.) natomiast niezaskarżalne polecenie skierowane przez sąd lub prokuratora do Policji upoważnia Policję do jego przeprowadzenia.

¹¹⁵⁴ Postanowienie SN z 21.06.1996 r., V KZ 16/96, OSNKW 1996, nr 7-8, poz. 41; Z. Doda, A. Gaberle, *Kontrola odwoławcza w procesie karnym, Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Komentarz. Tom II*, Warszawa 1997, s. 375; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do art. 297-497. Tom II*, Warszawa 2011, s. 971.

skutek wydania decyzji procesowej pewne jest, że wydanie wyroku nie nastąpi. Wobec braku uściślenia w art. 459 § 1 k.p.k. do wydania jakiego wyroku mają one zamykać drogę, *lege non distinguente* należy przyjąć, że chodzi o postanowienia zamykające drogę do wydania wyroku sądu pierwszej instancji, a także wyroku sądu odwoławczego oraz Sądu Najwyższego¹¹⁵⁵.

Do rozstrzygnięć zamykających drogę do wydania wyroku, w których ustawa wyłącza możliwość wniesienia zażalenia należą: postanowienie sądu o ograniczeniu liczby oskarżycieli posiłkowych oraz o stwierdzeniu, że oskarżyciel posiłkowy nie może brać udziału w postępowaniu jeżeli bierze w nim już udział określona przez sąd liczba oskarżycieli (art. 56 § 1a k.p.k.), a także o odmowie przywrócenia terminu do wniesienia kasacji (art. 528 § 1 pkt 3 k.p.k.).

Postanowienia co do środka zabezpieczającego obejmują rozstrzygnięcia dotyczące wszystkich środków zabezpieczających wskazanych w art. 93a § 1 i 2 w zw. z art. 39 pkt 2 - 3 k.k., polegające zarówno na ich zastosowaniu, odmowie zastosowania, zmianie, uchyleniu, ponownym orzeczeniu, a także dalszym stosowaniu. Jeżeli natomiast środek zabezpieczający zostanie orzeczony w wyroku skazującym albo umarzającym postępowanie, rozstrzygnięcie w przedmiocie środka zabezpieczającego nie będzie podlegać zaskarżeniu zażaleniem, ale apelacją¹¹⁵⁶.

Wskazując postanowienia i zarządzenia podlegające zaskarżeniu zażaleniem, poza zamykającymi drogę do wydania wyroku oraz co do środka zabezpieczającego, ustawodawca posłużył się w art. 459 § 2 k.p.k. formułą otwartą, odsyłając do szczegółowych regulacji ustawy określających czy dane rozstrzygnięcie podlega zaskarżeniu.

Do wskazanych w Kodeksie postępowania karnego rozstrzygnięć podlegających zaskarżeniu zażaleniem należą postanowienia, w tym także dotyczące określonych kwestii zawartych w wyroku: o nałożeniu kary pieniężnej na kierownika organu powołanego do nadzoru i kontroli nad instytucją państwową, samorządową lub społeczną (art. 19 § 4 k.p.k.) lub na dziekana okręgowej rady adwokackiej lub okręgowej izby radców prawnych (art. 20 § 1b k.p.k.); w przedmiocie zawieszenia postępowania (art. 22 § 2 k.p.k.); w przedmiocie przepadku w razie istnienia podstaw określonych w art. 45a § 2 k.k. lub art.

¹¹⁵⁵ Z. Doda, *Zażalenie...*, s. 46–47; postanowienie SN z 21.06.1996 r., V KZ 13/96, OSNKW 1996, nr 7–8, poz. 45.

¹¹⁵⁶ D. Świecki, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2020, teza 6 do art. 459.

43a k.k.s. (art. 22 § 5 k.p.k.); w kwestii właściwości (art. 35 § 3 k.p.k.); stwierdzające, że oskarżyciel posiłkowy nie może brać udziału w postępowaniu z uwagi na fakt, iż jest on osobą nieuprawnioną lub jego akt oskarżenia albo oświadczenie o przystąpieniu do postępowania zostało złożone po terminie (art. 56 § 3 k.p.k.); o zatrzymaniu i przymusowym sprowadzeniu oskarżonego (art. 75 § 3 k.p.k.); o cofnięciu wyznaczenia obrońcy z urzędu (art. 78 § 2 k.p.k.); o odmowie wyznaczenia obrońcy z urzędu (art. 81 § 1a k.p.k.); o stwierdzeniu sprzeczności interesów oskarżonych korzystających z pomocy prawnej tego samego obrońcy (art. 85 § 2 k.p.k.); w przedmiocie kontrawencjonalizacji, o której mowa w art. 2a § 1 i 2 k.w. (art. 95a § 2 k.p.k.); w sprawach wskazanych w art. 4 § 2 – 4 k.k. (art. 95aa § 3 k.p.k.); co do sprostowania oczywistej omyłki pisarskiej (art. 105 § 4 k.p.k.); o odmowie przywrócenia terminu (art. 126 § 3 k.p.k.); o odmowie udostępnienia akt w postępowaniu przygotowawczym (decyzja procesowa w tym przedmiocie zapada w formie zarządzenia - art. 159 k.p.k.); w przedmiocie odtworzenia akt sprawy (art. 165 § 2 k.p.k.); w przedmiocie zwolnienia z obowiązku zachowania w tajemnicy informacji niejawnych o klauzuli tajności „zastrzeżone” lub „poufne” a także tajemnicy związanej w wykonywaniem zawodu lub funkcji (art. 180 § 1 k.p.k.); w przedmiocie zwolnienia od zachowania tajemnicy notarialnej, adwokackiej, radcy prawnego, doradcy podatkowego, lekarskiej, dziennikarskiej lub statystycznej oraz tajemnicy Prokuraturii Generalnej (art. 180 § 2 k.p.k.); w przedmiocie zachowania w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka, w tym jego danych osobowych (art. 184 § 5 k.p.k.); w przedmiocie wniosku świadka anonimowego o uchylenie postanowienia dotyczącego zachowania w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie jego tożsamości, w tym jego danych osobowych (art. 184 § 7 k.p.k.); o orzeczeniu obserwacji w zakładzie leczniczym oraz o jej przedłużeniu (art. 203 § 2 i 3 k.p.k.); o nieodpłatnym przekazaniu zajętych przedmiotów mających znaczenie dla zdrowia lub bezpieczeństwa publicznego (art. 232b § 3 k.p.k.); dotyczące przeszukania, zatrzymania rzeczy, dowodów rzeczowych oraz innych czynności naruszających prawa osób, w stosunku do których były one wykonywane (art. 236 § 1 k.p.k.); dotyczące kontroli i utrwalania rozmów telefonicznych oraz kontroli i utrwalania przy użyciu środków technicznych innych rozmów lub przekazów informacji, w tym korespondencji przesyłanej drogą elektroniczną (art. 240 oraz art. 241 k.p.k.); o zatrzymaniu (art. 246 § 1 k.p.k.); o zatrzymaniu i przymusowym doprowadzeniu osoby podejrzanej albo podejrzanego (art. 247 § 6 w zw. z art. 246 § 1 k.p.k.); w przedmiocie środka zapobiegawczego (art. 252 § 1 k.p.k.); w przedmiocie wniosku o uchylenie lub zmianę środka zapobiegawczego, gdy wniosek został złożony po

upływie co najmniej 3 miesięcy od dnia wydania postanowienia w przedmiocie środka zapobiegawczego (art. 254 § 2 k.p.k.); o przedłużeniu tymczasowego aresztowania ponad okresy wskazane w art. 263 § 2 i 3 k.p.k. (art. 263 § 5 k.p.k.); o przypadku przedmiotu poręczenia lub ściągnięciu sumy poręczenia (art. 270 § 3 k.p.k.); o odmowie wydania oraz o odwołaniu listu żelaznego (art. 284 § 2 k.p.k.); o przypadku lub ściągnięciu wartości majątkowych udzielonych z tytułu poręczenia po odwołaniu listu żelaznego (art. 284 § 2 k.p.k.); dotyczące kar i środków porządkowych, o których mowa w rozdziale 31 k.p.k. (art. 290 § 2 k.p.k.); w przedmiocie zatwierdzenia postanowienia o zabezpieczeniu lub w przedmiocie zabezpieczenia (art. 292a § 7 k.p.k.); w przedmiocie wyłączenia określonych składników majątku lub praw majątkowych z zabezpieczenia (art. 292a § 10 k.p.k.); w przedmiocie zabezpieczenia majątkowego, gdy wniosek o jego zmianę lub uchylenie został złożony po upływie co najmniej 3 miesięcy od dnia wydania postanowienia w przedmiocie zabezpieczenia (art. 293 § 3 k.p.k.); naruszające prawa i obowiązki osób niebędących uczestnikami postępowania przygotowawczego (art. 302 § 1 k.p.k.); o odmowie wszczęcia i o umorzeniu śledztwa oraz dochodzenia (art. 306 § 1 i § 1a w zw. z art. 325a § 2 k.p.k.); dotyczące braku powiadomienia w ciągu 6 tygodni od złożenia zawiadomienia o przestępstwie o wszczęciu albo odmowie wszczęcia śledztwa (w tym wypadku przedmiotem zaskarżenia jest brak czynności - art. 306 § 3 k.p.k.); w przedmiocie dowodów rzeczowych w związku z umorzeniem śledztwa (art. 323 § 2 k.p.k.); o przekazaniu sprawy prokuratorowi w przypadku, gdy sąd nie znajduje podstaw do uwzględnienia wniosku prokuratora o umorzenie postępowania i zastosowanie środków zabezpieczających (art. 324 § 3 k.p.k.); o odmowie wszczęcia oraz o umorzeniu dochodzenia, w wypadku gdy zawiadomienie o przestępstwie zostało złożone przez inspektora pracy lub Najwyższą Izbę Kontroli (art. 325e § 1a k.p.k.); o umorzeniu dochodzenia i wpisaniu sprawy do rejestru przestępstw (art. 325e § 4 k.p.k.); o ponownym umorzeniu postępowania lub o odmowie jego wszczęcia (art. 330 § 2 k.p.k.); o zwrocie aktu oskarżenia celem uzupełnienia braków formalnych (art. 337 § 2 k.p.k.); w przedmiocie przypadku w związku z umorzeniem postępowania w razie istnienia podstaw określonych w art. 45a lub w art. 43 § 1 lub 2 k.k., w art. 43a k.k. lub art. 47 § 4 k.k.s. (art. 340 § 2a k.p.k.); co do dowodów rzeczowych zawarte w wyroku warunkowo umarzającym postępowanie (art. 342 § 4 k.p.k.); o przekazaniu sprawy prokuratorowi w celu uzupełnienia istotnych braków śledztwa lub dochodzenia (art. 344a § 3 k.p.k.); zarządzenia sędziego przewodniczącego rozprawie wydane na rozprawie głównej (art. 373 k.p.k.); o zatrzymaniu i przymusowym doprowadzeniu oskarżonego, jeżeli sąd uznaje jego obecność

za niezbędną (art. 376 § 1 i 2, art. 377 § 3 oraz art. 382 k.p.k. – w ostatnim wypadku decyzja procesowa zapada w formie zarządzenia przewodniczącego rozprawy); o uzupełnieniu wyroku w trybie art. 420 § 1 i 2 k.p.k. (art. 420 § 4 k.p.k.); o zastosowaniu tymczasowego aresztowania wydanego na skutek zażalenia, a także od wydanego w toku postępowania odwoławczego postanowienia o przeprowadzeniu obserwacji, zastosowaniu środka zapobiegawczego, nałożeniu kary porządkowej, zawieszeniu postępowania oraz w przedmiocie kosztów procesu, o których po raz pierwszy orzekał sąd odwoławczy (art. 426 § 2 k.p.k.); o pozostawieniu środka odwoławczego bez rozpoznania (art. 430 § 2 k.p.k.); o odmowie przyjęcia kasacji z przyczyn wskazanych w art. 530 § 2 k.p.k. (art. 530 § 3 k.p.k.); o zastosowaniu środka zapobiegawczego przez Sąd Najwyższy (art. 538 § 2 oraz art. 539d k.p.k.); o odmowie przyjęcia wniosku o wznowienie postępowania sądowego (art. 545 § 3 k.p.k.); o oddaleniu wniosku o wznowienie postępowania lub o pozostawieniu go bez rozpoznania (art. 547 § 1 k.p.k.); o pozostawieniu wniosku o podjęcie postępowania warunkowo umorzonego bez rozpoznania oraz w kwestii podjęcia postępowania warunkowo umorzonego (art. 550 § 3 k.p.k.); o zatrzymaniu albo zabezpieczeniu przedmiotu mogącego stanowić dowód w sprawie, korespondencji, przesyłki, wykazu połączeń telefonicznych lub innych przekazów informacji lub danych przechowywanych w systemie informatycznym lub na nośniku, w tym korespondencji przesyłanej pocztą elektroniczną, albo mienia podlegającego zajęciu (art. 589j § 1 k.p.k.); w przedmiocie wykonania orzeczenia o zatrzymaniu dowodów lub mające na celu zabezpieczenie mienia, o którym mowa w art. 589l § 1 k.p.k. (art. 589n § 3 k.p.k.); w przedmiocie wydania osoby ściganej w celu przeprowadzenia przeciwko niej postępowania karnego lub wykonania orzeczonej kary albo środka zabezpieczającego (art. 603 § 4 k.p.k.); w przedmiocie tymczasowego aresztowania osoby ściganej w celu wydania (art. 605 § 3 k.p.k.); w przedmiocie przekazania osoby ściganej europejskim nakazem aresztowania (art. 607l § 3 k.p.k.); w przedmiocie wykonania orzeczenia o którym mowa w art. 607zh § 1 k.p.k. (art. 607zj § 2 k.p.k.); w przedmiocie przejęcia lub przekazania orzeczenia do wykonania (art. 611a § 5 k.p.k.); w przedmiocie wykonania orzeczenia o karach o charakterze pieniężnym (art. 611fh § 2 k.p.k.); w przedmiocie wykonania orzeczenia o przepadku (art. 611fx § 2 k.p.k.); w przedmiocie zawieszenia postępowania w sprawie o wykonanie orzeczenia o przepadku (art. 611fy § 2 k.p.k.); w przedmiocie wykonania orzeczenia, o którym mowa w art. 611tg § 1 k.p.k. (art. 611tj § 2 k.p.k.); w przedmiocie wykonania orzeczenia, o którym mowa w art. 611ud § 1 k.p.k. (art. 611uf § 2 k.p.k.); w przedmiocie wykonania europejskiego nakazu ochrony (art. 611wf § 1 k.p.k.); w przedmiocie kosztów procesu z

wyjątkiem postanowienia w przedmiocie wypłaty na poczet wynagrodzenia biegłego (art. 626 § 3 w zw. z art. 618a § 2 k.p.k.); w przedmiocie przekazania sprawy przez sąd wojskowy do rozpoznania sądowi powszechnemu (art. 647 § 5 oraz art. 650 § 4 k.p.k.); o wszczęciu postępowania przez prokuratora wojskowego w sprawie o przestępstwo ścigane na wniosek dowódcy jednostki wojskowej (art. 660 § 2 k.p.k.), a także o wszczęciu postępowania przez prokuratora wojskowego w sprawie o przestępstwo ścigane z oskarżenia prywatnego (art. 661 § 3 k.p.k.).

Prawo wniesienia zażalenia zgodnie z treścią art. 443a § 2 k.p.k. przysługuje także od uzasadnienia orzeczenia oraz zarządzenia (art. 443a § 2 w zw. z art. 466 § 1 k.p.k.).

Pod pojęciem orzeczenia, mimo braku ustawowej definicji tego pojęcia, należy rozumieć wyroki i postanowienia. Przemawiają za tym regulacje zawarte w dziale IV, rozdziale 11 k.p.k., zatytułowanym „Orzeczenia, zarządzenia i polecenia”. Z treści art. 93 § 1 k.p.k. wynika ponadto, że jeżeli ustawa nie wymaga wydania wyroku sąd wydaje postanowienie, a zatem decyzje procesowe sądu mogą zapadać w dwóch formach, tj. wyroku oraz postanowienia¹¹⁵⁷. Jednocześnie z brzmienia tytułu rozdziału 11 oraz z treści art. 93 § 2 i art. 100 § 1 k.p.k. wynika, że zarządzenia nie zaliczają się do orzeczeń, ale stanowią odrębny od postanowień i wyroków rodzaj decyzji procesowych¹¹⁵⁸.

Prawo wniesienia zażalenia przysługuje również na zarządzenia zamykające drogę do wydania wyroku oraz inne zarządzenia w wypadkach wskazanych w ustawie (art. 459 § 1 i 2 w zw. z art. 466 k.p.k.), a także na określone czynności procesowe bądź ich zaniechanie (art. 467 § 1 k.p.k.).

„Czynności”, o których mowa w art. 467 § 1 k.p.k., określane są jako niestanowiące postanowień i zarządzeń czynności procesowe podejmowane w postępowaniu przygotowawczym¹¹⁵⁹. Przykładem zaskarżalnych zażaleniem czynności postępowania przygotowawczego są czynności związane z przeszukaniem oraz zatrzymaniem rzeczy (art. 236 k.p.k.). Z kolei przykładem podlegającego zaskarżeniu zażaleniem zaniechania czynności jest niepowiadomienie w terminie 6 tygodni osoby lub instytucji składającej zawiadomienie o przestępstwie o wszczęciu albo o odmowie wszczęcia postępowania przygotowawczego (art. 306 § 3 k.p.k.).

¹¹⁵⁷ Za wyjątkiem sytuacji, w której sąd w oparciu o dyspozycję art. 400 § 1 k.p.k. rozpoznając oskarżenie o przestępstwo będzie orzekał w oparciu o przepisy procedury wykroczeniowej - o czym była już mowa wyżej.

¹¹⁵⁸ D. Drajewicz, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. D. Drajewicz, Legalis/el. 2020, teza III.1. do art. 443a.

¹¹⁵⁹ D. Świecki, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. D. Świecki, LEX/el. 2020, teza 1 do art. 467.

Przyjęty sposób redakcji art. 459 § 1 k.p.k. może wskazywać na to, że jeżeli dane rozstrzygnięcie nie zamyka drogi do wydania wyroku ani nie dotyczy środków zabezpieczających, a także przepis szczególny nie stanowi o tym, że przysługuje od niego prawo wniesienia zażalenia, to nie jest on zaskarżalny. Pomimo tego w niektórych wypadkach ustawodawca podkreślił *expressis verbis*, że na określone rozstrzygnięcie zażalenie nie przysługuje.

Podkreślenie takie jest konieczne w wypadkach określających wyjątki od reguły wynikającej z art. 459 § 1 i 2 k.p.k., a zatem gdy ustawa wyłącza zaskarżalność rozstrzygnięć zamykających drogę do wydania wyroku oraz co do środka zabezpieczającego. Sytuacja taka dotyczy m.in. postanowienia o ograniczeniu liczby oskarżycieli posiłkowych, które to postanowienie, jako zamykające drogę do wydania wyroku dla oskarżyciela posiłkowego, do którego się odnosi, nie podlega zaskarżeniu (art. 56 § 1a k.p.k.). Niemniej jednak ustawodawca także w innych wypadkach, które nie stanowią wyjątków od reguły zaskarżalności wynikającej z art. 459 § 1 k.p.k., podkreśla, iż określone rozstrzygnięcie nie podlega zaskarżeniu. Dotyczy to m.in. postanowienia o umieszczeniu w polskim zakładzie karnym lub areszcie śledczym osoby pozbawionej wolności na terytorium państwa obcego, wydanej czasowo w celu złożenia zeznań w charakterze świadka lub dokonania z jej udziałem innej czynności procesowej (art. 589a § 2 k.p.k.); postanowienia w przedmiocie wydania europejskiego nakazu dochodzeniowego, chyba że przepis szczególny dotyczący czynności wskazanej w europejskim nakazie dochodzeniowym stanowi inaczej (art. 589zc § 1 oraz art. 589ze § 7 k.p.k.); postanowienia o wystąpieniu do właściwego sądu lub innego organu państwa o wykonanie orzeczenia dotyczącego środka zapobiegawczego (art. 607zg k.p.k.); postanowienia o wystąpieniu do właściwego sądu lub innego organu państwa członkowskiego Unii Europejskiej o wykonanie orzeczenia dotyczącego grzywny, nawiązki, świadczenia pieniężnego lub orzeczenia zasądającego od sprawcy koszty procesu (art. 611fe k.p.k.); postanowienia o wystąpieniu do właściwego sądu lub innego organu państwa członkowskiego Unii Europejskiej o wykonanie orzeczenia o przepadku (art. 611fs k.p.k.); postanowienia o wystąpieniu do właściwego sądu lub innego organu państwa członkowskiego Unii Europejskiej o wykonanie podlegającej wykonaniu kary pozbawienia wolności (art. 611tb § 1 k.p.k.); postanowienia o wystąpieniu do państwa członkowskiego Unii Europejskiej o wykonanie orzeczenia skazującego na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, karę ograniczenia wolności, samoistnie orzeczonego środek karny, a także orzeczenia o warunkowym zwolnieniu oraz warunkowym umorzeniu

postępowania karnego (art. 611uc k.p.k.); postanowienia w przedmiocie europejskiego nakazu ochrony (art. 611wc k.p.k.); postanowienia w przedmiocie wypłaty na poczet wynagrodzenia biegłego (art. 618fa § 2 k.p.k.).

Wypada także wskazać, że w literaturze procesowej postuluje się rozszerzenie kręgu zaskarżalnych zażaleń rozstrzygnięć w kwestiach incydentalnych, które dotyczą w sposób bezpośredni praw oskarżonego, w związku z potrzebą implementacji dyrektyw Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej¹¹⁶⁰. Chodzi w szczególności o realizację zaleceń wynikających z dyrektyw 2010/64/UE z 20.10.2010 r. w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego w postępowaniu karnym¹¹⁶¹, 2012/13/UE z 22.05.2012 r., w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym¹¹⁶² oraz 2013/48/UE z 22.10.2013 r. w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania oraz w sprawie prawa do poinformowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności i prawa porozumiewania się z osobami trzecimi i organami konsularnymi w czasie pozbawienia wolności¹¹⁶³.

W pierwszym wypadku wskazuje się, że regulacja zawarta w art. 72 k.p.k. w zakresie, w jakim nie przewiduje prawa do skutecznego środka odwoławczego dla oskarżonego w razie odmowy uwzględnienia jego wniosku o skorzystanie z pomocy tłumacza, a także w sytuacji gdy tłumaczenie to nie spełnia wymogów rzetelności, pozostaje w kolizji w zaleceniami wynikającymi z dyrektywy 2010/64/UE. Postuluje się w związku z tym potrzebę uzupełnienia treści art. 72 k.p.k. o możliwość zaskarżenia postanowienia w przedmiocie realizacji prawa do skorzystania z pomocy tłumacza w postępowaniu karnym¹¹⁶⁴.

Druga grupa sytuacji mogących uzasadniać potrzebę przyznania prawa do wniesienia zażalenia na rozstrzygnięcia w kwestiach incydentalnych wynika z dyrektywy 2012/13/UE w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym.

W tym kontekście wskazuje się na wynikającą z art. 250 § 2b k.p.k. możliwość utajnienia decyzją prokuratora przed oskarżonym i obrońcą części materiału dowodowego w sytuacji złożenia przez prokuratora wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania. Z treści art. 7 ust. 1 wskazanej dyrektywy wynika bowiem brak możliwości dokonania takiego utajnienia w zakresie dotyczącym dokumentów mających znaczenie dla oceny zasadności

¹¹⁶⁰ M. Fingas, *O konieczności poszerzenia zakresu kontroli zażaleniowej nad niektórymi decyzjami dotyczącymi praw oskarżonego – wybrane problemy implementacji unijnych dyrektyw w polskim procesie karnym*, Białostockie Studia Prawnicze 2018, vol. 23, nr 1, s. 47-62.

¹¹⁶¹ Dz.Urz. UE L 280.

¹¹⁶² Dz.Urz. UE L 142.

¹¹⁶³ Dz.Urz. UE L 294.

¹¹⁶⁴ M. Fingas, *O konieczności poszerzenia zakresu kontroli...*, s. 53.

wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania. Przewidziana w art. 7 ust. 4 dyrektywy 2012/13/UE możliwość odmowy dostępu do niektórych materiałów postępowania, jeżeli dostęp taki mógłby doprowadzić do poważnego zagrożenia dla życia lub praw podstawowych innej osoby, lub jeżeli taka odmowa jest bezwzględnie konieczna dla ochrony ważnego interesu publicznego, odnosi się bowiem do sytuacji innych, niż pozbawienie wolności w wyniku zatrzymania i tymczasowego aresztowania (art. 7 ust. 2 i 3 dyrektywy 2012/13/UE). Postuluje się w związku z powyższym, aby w ramach kontroli zażaleniowej na odmowę udostępnienia akt w postępowaniu przygotowawczym istniała możliwość bezpośredniego powołania się na regulacje wnikające z dyrektywy 2012/13/UE oraz standard konwencyjny związany z prawem oskarżonego do dostępu do materiałów postępowania przygotowawczego stanowiących podstawę zastosowania tymczasowego aresztowania¹¹⁶⁵.

W zakresie objętym dyrektywą 2012/13/UE podnosi się także, że przewidziana w art. 159 k.p.k. możliwość sądowej kontroli odmowy dostępu do akt postępowania przygotowawczego nie jest wystarczająca, albowiem jest ona ograniczona jedynie do zarządzenia wydanego w tym przedmiocie przez prokuratora. Natomiast w przypadku zarządzeń wydanych przez inne organy prowadzące postępowanie przygotowawcze, stosownie do treści art. 465 § 3 k.p.k., zażalenie na zarządzenie o odmowie dostępu do akt sprawy podlega rozpoznaniu przez prokuratora sprawującego nadzór nad postępowaniem. Tymczasem w art. 7 ust. 4 dyrektywy 2012/13/UE wskazano, że decyzja o odmowie dostępu do niektórych materiałów powinna być podejmowana przez organ sądowy lub przynajmniej podlegać jego kontroli¹¹⁶⁶. Kontrola decyzji innego organu postępowania przygotowawczego o odmowie dostępu do akt, która jest wykonywana przez prokuratora nie spełnia wymogu kontroli sądowej, o którym mowa w art. 7 ust. 4 dyrektywy 2012/13/UE.

Trzecia grupa rozstrzygnięć w kwestiach incydentalnych, które wymagają poszerzenia dostępu do kontroli zażaleniowej wynika z dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej 2013/48/UE z 22.10.2013 r. w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania oraz w sprawie prawa do poinformowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności i prawa

¹¹⁶⁵ Zob. m.in. wyroki ETPCz: z 25.06.2002 r. Migoń p. Polsce, 24244/94; z 24.04.2007 r. Matyjek p. Polsce, 38184/03; z 6.11.2007 r. Chruściński p. Polsce, 22755/04; 15.01.2008 r. Łaszkiwicz p. Polsce, 28481/03, HUDOC.

¹¹⁶⁶ M. Fingas, *O konieczności poszerzenia zakresu kontroli...*, s. 57.

porozumiewania się z osobami trzecimi i organami konsularnymi w czasie pozbawienia wolności i związana jest z przewidzianą w art. 73 § 2 i 3 k.p.k. możliwością ograniczenia kontaktów podejrzanego tymczasowo aresztowanego z obrońcą oraz zarządzenia kontroli ich korespondencji. Przepisy Kodeksu postępowania karnego nie przewidują możliwości zaskarżenia zarządzenia prokuratora dotyczącego wskazanych ograniczeń w przeciwieństwie do k.p.k. z 1969 r., który w art. 64 § 3 przewidywał w takiej sytuacji możliwość wniesienia zażalenia na zastrzeżenie prokuratora do sądu.

Choć Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 17.02.2004 r., SK 39/02¹¹⁶⁷, stwierdził zgodność art. 73 § 2 k.p.k. zarówno z art. 42 ust. 2, jak i z art. 78 Konstytucji RP, uznając wyłączenie zaskarżalności zarządzenia prokuratora za proporcjonalne w rozumieniu wynikającym z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, to mimo braku stwierdzonej sprzeczności hierarchicznej w ramach krajowego porządku prawnego wskazana regulacja pozostaje w kolizji z zaleceniami wynikającymi z dyrektywy 2013/48/UE.

W punkcie 23 preambuły dyrektywy 2013/48/UE wskazano, że „podejrzani lub oskarżeni powinni mieć prawo do porozumiewania się z reprezentującym ich adwokatem. Takie porozumiewanie jest możliwe na każdym etapie postępowania, również przed skorzystaniem z prawa do spotkania z tym adwokatem. Państwa członkowskie mogą wprowadzić praktyczne rozwiązania dotyczące czasu trwania, częstotliwości i sposobów takiego porozumiewania – w tym w odniesieniu do korzystania z wideokonferencji i innych technologii komunikacyjnych umożliwiających takie porozumiewanie. Takie praktyczne rozwiązania powinny pozostawać bez uszczerbku dla skutecznego wykonywania prawa podejrzanych lub oskarżonych do porozumiewania się ze swoim adwokatem oraz dla istoty tego prawa”.

W art. 3 ust. 6 dyrektywy 2013/48/UE przewidziano także możliwość zastosowania w wyjątkowych wypadkach i jedynie na etapie postępowania przygotowawczego czasowych odstępstw od realizacji praw przewidzianych w art. 3 ust. 3, tj. w przypadku pilnej potrzeby zapobieżenia poważnym negatywnym konsekwencjom dla życia, wolności lub nietykalności cielesnej jakiejś osoby oraz w przypadku konieczności podjęcia przez organy ścigania natychmiastowego działania w celu niedopuszczenia do narażenia postępowania karnego na znaczący uszczerbek.

Sprzeczność pomiędzy rozwiązaniem przyjętym przez polskiego ustawodawcę, a zaleceniami wynikającymi z dyrektywy 2013/48/UE polega na tym, że zgodnie z art. 8 ust.

¹¹⁶⁷ OTK-A 2004, nr 2, poz. 7.

2 dyrektywy 2013/48/UE czasowe odstępstwa od praw przewidzianych w art. 3 mogą zostać wprowadzone jedynie na podstawie należycie uzasadnionej decyzji procesowej podjętej przez organ sądowy lub przez inny właściwy organ pod warunkiem, że decyzja ta może podlegać kontroli sądowej. Zarządzenie prokuratora wydane w trybie art. 73 § 2 i 3 k.p.k. nie może zostać uznane za decyzję podjętą przez organ sądowy ani nie podlega kontroli sądowej. Z tego powodu postuluje się zmianę treści art. 73 k.p.k. poprzez wprowadzenie zaskarżalności zarządzeń prokuratora dotyczących ograniczenia kontaktów podejrzanego tymczasowo aresztowanego z obrońcą oraz kontroli korespondencji podejrzanego z obrońcą¹¹⁶⁸.

Katalog rozstrzygnięć wskazanych w przepisach ustawy, przy czym nie chodzi wyłącznie o ustawę Kodeks postępowania karnego, ale także o inne ustawy, które przewidują zaskarżalność rozstrzygnięć procesowych (np. postanowienie w przedmiocie ujawnienia wizerunku i innych danych osobowych osób, przeciwko którym toczy się postępowanie przygotowawcze lub sądowe – art. 13 ust. 4 ustawy z dnia 26.01.1984 r. Prawo prasowe¹¹⁶⁹), innych niż zamykające drogę do wydania wyroku oraz co do środka zabezpieczającego, a także czynności podlegających zaskarżeniu zażaleniem, nie pozwala na jednoznaczne wskazanie kryterium ich wyboru, albowiem uzasadnienie, w oparciu o które przyjęto ich zaskarżalność, ma różnorodny charakter.

W niektórych wypadkach zaskarżalność określonego rozstrzygnięcia ma swoje źródło w tradycji historycznej, w innych stanowi konsekwencję wynikającą z orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego na gruncie zawartej w art. 78 Konstytucji RP zasady zaskarżalności orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji, a w jeszcze innych wypadkach brak jest jednoznacznego uzasadnienia, które wyjaśniałoby dlaczego ustawodawca uznał, że dane rozstrzygnięcie powinno podlegać zaskarżeniu zażaleniem.

Podejmując próbę systematyki dokonanej przez ustawodawcę wyboru rozstrzygnięć w kwestiach incydentalnych, innych niż zamykające drogę do wydania wyroku oraz co do środka zabezpieczającego, od których przewidziano możliwość wniesienia zażalenia, wskazywano, że zaliczono do nich rozstrzygnięcia godzące w wolności konstytucyjne, takie jak wolność osobista, tajemnica komunikowania się oraz nienaruszalność mieszkania¹¹⁷⁰.

¹¹⁶⁸ M. Fingas, *O konieczności poszerzenia zakresu kontroli...*, s. 59.

¹¹⁶⁹ Tekst jedn. Dz.U. z 2018 r. poz. 1914.

¹¹⁷⁰ D. Drajewicz, *Zażalenie w postępowaniu karnym*, Monitor Prawniczy 2013, nr 1, s. 30-31.

Wskazane kryterium nie wyczerpuje jednak katalogu rozstrzygnięć podlegających zaskarżeniu zażaleniem, zaliczających się do grupy wypadków wskazanych w ustawie.

Do kategorii zaskarżalnych rozstrzygnięć w kwestiach incydentalnych zaliczono bowiem m.in. także postanowienie w przedmiocie właściwości (art. 35 § 3 k.p.k.), które można byłoby uznać za godzące w wolności konstytucyjne jedynie w znaczeniu odnoszonym do prawa do rozpoznania sprawy przez właściwy sąd z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP.

Kwestia właściwości w ograniczonym zakresie determinuje prawidłowość rozstrzygnięcia w głównym przedmiocie postępowania, a mianowicie jedynie w wypadku rozpoznania sprawy należącej do właściwości sądu wyższego rzędu przez sąd niższego rzędu (art. 439 § 1 pkt 4 k.p.k.). Rozpoznanie sprawy przez sąd niewłaściwy miejscowo, a także rozpoznanie sprawy należącej do właściwości sądu niższego rzędu przez sąd wyższego rzędu, nie będą powodować nieodwracalnych skutków dla prawidłowości rozstrzygnięcia w głównym przedmiocie postępowania, które implikowałyby konieczność poddania ich odrębnej kontroli zażaleniowej.

Dalej idący wpływ na rozstrzygnięcie w głównym przedmiocie postępowania wywierać będzie natomiast rozpoznanie sprawy z udziałem osoby podlegającej wyłączeniu na podstawie art. 40 k.p.k. (art. 439 § 1 pkt 1 k.p.k.), a mimo tego ustawa nie przewiduje zaskarżalności postanowienia o odmowie uwzględnienia wniosku o wyłączenie sędziego bądź ławnika¹¹⁷¹.

Poddając krytyce rozwiązanie przyjęte w art. 459 § 2 k.p.k., polegające na odesłaniu do przepisów ustawy wskazujących rozstrzygnięcia w kwestii incydentalnej podlegające zaskarżeniu zażaleniem, poza zamykającym drogę do wydania wyroku oraz co do środka zabezpieczającego, postuluje się zmianę obowiązującego stanu poprzez wskazanie *expressis verbis* rozstrzygnięć, bądź kategorii rozstrzygnięć w kwestiach incydentalnych, które podlegają zaskarżeniu zażaleniem wskazując, że rozwiązanie takie realizowałoby w szerszym zakresie zasadę informacji procesowej z art. 16 k.p.k.¹¹⁷²

Odnosząc się do katalogu rozstrzygnięć w kwestiach incydentalnych podlegających zaskarżeniu zażaleniem, oprócz zamykających drogę do wydania wyroku oraz co do środków zabezpieczających, należy uznać, że istotne znaczenie w ich wyborze powinno odgrywać właściwe ustalenie proporcji pomiędzy realizacją gwarancji uczestników postępowania a sprawnością postępowania w jego głównym przedmiocie.

¹¹⁷¹ Zaskarżalność postanowienia o oddaleniu wniosku o wyłączenie sędziego przewidziana jest natomiast w procedurze cywilnej (zob. art. 394^{1a} § 1 pkt 10 k.p.c.).

¹¹⁷² P. Czarnecki, *Zakres przedmiotowy i podmiotowy zażalenia...*, s. 41.

Szeroka realizacja konstytucyjnej zasady zaskarżalności rozstrzygnięć wydanych w pierwszej instancji w kwestiach incydentalnych z jednej strony zwiększa poziom ochrony gwarancji procesowych stron i uczestników postępowania karnego, z drugiej natomiast oddziałuje negatywnie na sprawność postępowania w jego zasadniczym nurcie. Zaskarżenie rozstrzygnięcia dotyczącego kwestii incydentalnej, zwłaszcza przy przyjęciu dewolutywnego trybu postępowania zażaleniowego, w związku z koniecznością przekazywania akt sprawy wraz ze środkiem odwoławczym sądowi wyższej instancji, wpływa w sposób bezpośredni na przedłużenie czasu rozpoznawania sprawy w głównym przedmiocie postępowania. Z tego powodu konstytucyjne prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji nie ma charakteru bezwzględny. Po pierwsze dotyczy ono do rozstrzygnięć naruszających wolności i prawa jednostki¹¹⁷³, po drugie Konstytucja dopuszcza możliwość wprowadzenia ustawowych wyjątków od zasady zaskarżalności orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji, a także pozostawia ustawodawcy zwykłego określenie trybu postępowania odwoławczego. Mimo, iż Trybunał Konstytucyjny w swoim orzecznictwie preferuje, aby środek odwoławczy, przysługujący także od rozstrzygnięć wydawanych w kwestiach incydentalnych, miał charakter dewolutywny¹¹⁷⁴, to akceptuje także - jako zgodne z gwarancją wskazaną w art. 78 Konstytucji RP - odwołanie, które nie będzie rozpoznawane przez sąd wyższego rzędu¹¹⁷⁵.

2.2. Podmioty uprawnione do wniesienia zażalenia

Prawo wniesienia zażalenia na postanowienia i zarządzenia dotyczące kwestii incydentalnych, ich uzasadnienie, oraz wskazane czynności postępowania, lub ich zaniechanie, przysługuje stronom postępowania, a także osobom, których rozstrzygnięcie lub czynność bezpośrednio dotyczy, chyba że ustawa stanowi inaczej (art. 425 § 1, art. 443a § 2, art. 459 § 3 oraz art. 466 § 1 i art. 467 § 1 w zw. z art. 459 § 3 k.p.k.).

¹¹⁷³ Wyrok TK z 18.09.2014 r., K 44/12, OTK-A 2014, nr 8, poz. 92.

¹¹⁷⁴ Zob. wyroki TK: z 14.03.2006 r., SK 4/05, OTK-A 2006, nr 3, poz. 29; z 11.01.2012 r., K 36/09, OTK-A 2012, nr 1, poz. 3.

¹¹⁷⁵ Zob. m.in. wyrok TK z 16.11.1999 r., SK 11/99, OTK 1999, nr 7, poz. 158, w którym Trybunał Konstytucyjny stwierdził wprost, że „z treści art. 78 zd. 1 Konstytucji można (...) wywieść postulat pod adresem prawodawcy, takiego kształtowania przebiegu postępowania, aby w miarę możliwości (podkreślenie własne) przewidziane w nim było prawo wniesienia przez stronę środka zaskarżenia o charakterze dewolutywnym”.

Podmioty, które są stronami postępowania sądowego zostały wskazane i omówione w poprzednim rozdziale, dotyczącym zasady instancyjności w postępowaniu apelacyjnym. W zakresie odnoszącym się do zaskarżania rozstrzygnięć w kwestiach incydentalnych rozważania tam zawarte wymagają uzupełnienia o następujące uwagi:

- nieprokuratorskim organom oskarżycielskim, o których mowa w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 22.09.2015 r. w sprawie organów uprawnionych obok policji do prowadzenia dochodzeń oraz organów uprawnionych do wnoszenia i popierania oskarżenia przed sądem pierwszej instancji, przysługuje także prawo zaskarżania postanowień i zarządzeń wydanych przez sąd pierwszej instancji w kwestiach incydentalnych, bowiem mieści się ono w granicach związanych z popieraniem oskarżenia przed sądem pierwszej instancji¹¹⁷⁶. Organy te, jako oskarżyciele publiczni, są stronami postępowania przed sądem pierwszej instancji, a zatem stosownie do treści art. 459 § 3 k.p.k. - jako stronom postępowania - przysługuje im prawo wniesienia zażalenia na zaskarżalne, wpadkowe rozstrzygnięcia sądu *a quo*. Uprawnienie do zaskarżenia rozstrzygnięć dotyczących np. właściwości sądu, czy też zawieszenia postępowania z pewnością nie wykracza poza ustawową kompetencję do popierania oskarżenia przed sądem pierwszej instancji. Podmiotom tym nie będzie natomiast przysługiwać prawo do zaskarżenia rozstrzygnięć sądu pierwszej instancji kończących postępowanie ani rozstrzygnięć sądu odwoławczego wskazanych w art. 426 § 2 k.p.k., albowiem ich upoważnienie nie rozciąga się na postępowanie odwoławcze.
- prawo wniesienia zażalenia na rozstrzygnięcia w kwestiach incydentalnych w postępowaniu sądowym przysługuje także podmiotowi zbiorowemu, który zgłosił udział swojego przedstawiciela w postępowaniu przeciwko sprawcy przestępstwa (art. 21a ust. 1 ustawy z 28.10.2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary¹¹⁷⁷).
- nie przysługuje ono natomiast dopuszczonemu do występowania w sprawie przedstawicielowi organizacji społecznej, albowiem wynikający z art. 91

¹¹⁷⁶ Zob. jednak odmiennie D. Drajewicz, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Legalis/el. 2020, teza V.2. do art. 459.

¹¹⁷⁷ Tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 358.

k.p.k. zakres jego uprawnień został ograniczony do uczestniczenia w rozprawie, wypowiedania się i składania oświadczeń na piśmie.

- choć podmiot zobowiązany do zwrotu korzyści majątkowej uzyskanej w związku z popełnieniem czynu zabronionego lub jej równowartości, wskazany w art. 91a k.p.k., nie jest stroną postępowania sądowego, to będzie mu przysługiwać prawo wniesienia zażalenia na rozstrzygnięcia w kwestiach incydentalnych, które dotyczą go bezpośrednio (art. 459 § 3 k.p.k.).
- prawo do zaskarżania rozstrzygnięć w kwestiach incydentalnych przysługiwać będzie także właścicielowi przedsiębiorstwa zagrożonego przypadkiem, o którym mowa w art. 44a § 2 k.p.k., w zakresie czynności procesowych odnoszących się do tego środka (art. 91b k.p.k.).
- w sprawach, w których finansowy organ postępowania przygotowawczego prowadził śledztwo, a także w sprawach o przestępstwo skarbowe, w których prowadził on dochodzenie objęte nadzorem prokuratora mimo, iż akt oskarżenia zatwierdza i wnosi do sądu prokurator, to finansowemu organowi postępowania przygotowawczego przysługują w postępowaniu sądowym uprawnienia oskarżyciela publicznego, a zatem także prawo do zaskarżenia rozstrzygnięć w kwestiach incydentalnych (art. 155 § 2 oraz art. 165 w zw. z art. 157 k.k.s.).
- w sprawach o wykroczenia skarbowe uprawnienia do sporządzania i wnoszenia aktu oskarżenia oraz do popierania go przed sądem, a także do występowania w charakterze oskarżyciela publicznego w toku całego postępowania, włącznie z zaskarżeniem rozstrzygnięć w kwestiach incydentalnych, przysługują finansowym organom postępowania przygotowawczego, które prowadziły postępowanie przygotowawcze, tj. naczelnikowi urzędu skarbowego, naczelnikowi urzędu celno-skarbowego oraz Szefowi Krajowej Administracji Skarbowej (art. 121 § 2 w zw. z art. 133 § 1 k.k.s.), a także niektórym niefinansowym organom postępowania przygotowawczego, tj. Straży Granicznej i Policji (art. 121 § 2 w zw. z art. 134 § 1 pkt 1 k.k.s.). Wymienione uprawnienia nie przysługują natomiast pozostałym niefinansowym organom postępowania przygotowawczego, tj. Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Żandarmerii Wojskowej i

Centralnemu Biuru Antykorupcyjnemu, albowiem są one uprawnione do prowadzenia postępowania przygotowawczego w sprawach o przestępstwa skarbowe w wypadkach przewidzianych w ustawie (art. 134 § 1 pkt 3-5 k.k.s.). W sprawach o przestępstwa skarbowe niefinansowe organy prowadzące postępowanie przygotowawcze nie są uprawnione do wniesienia do sądu i popierania oskarżenia. Nie mogą zatem występować w tych sprawach w roli oskarżyciela publicznego, w związku z czym nie przysługuje im także prawo zaskarżenia postanowień i zarządzeń wydanych w postępowaniu sądowym¹¹⁷⁸.

Stronami postępowania przygotowawczego w sprawach o przestępstwa są podejrzany oraz pokrzywdzony (art. 299 § 1 k.p.k.). W czynnościach sądowych postępowania przygotowawczego prawa strony przysługują także prokuratorowi (art. 299 § 3 k.p.k.).

Prawo wniesienia zażalenia przysługuje również reprezentantom procesowym stron postępowania, tj. obrońcy, pełnomocnikowi, a także osobom lub organom ustawowo uprawnionym do działania w imieniu lub zamiast stron (art. 51, art. 52 oraz art. 76 k.p.k.), zaś w razie śmierci oskarżyciela posiłkowego lub oskarżyciela prywatnego zażalenie na rozstrzygnięcia w kwestiach incydentalnych mogą wnieść także osoby najbliższe lub osoby pozostające na jego utrzymaniu, które przystąpiły do postępowania w charakterze oskarżyciela posiłkowego (art. 58 § 1 k.p.k.), lub prywatnego (art. 61 § 1 k.p.k.).

Osobą, której postanowienie „bezpośrednio dotyczy”, o której mowa w art. 459 § 3 k.p.k., uprawnioną do wniesienia zażalenia jest tylko taka osoba niebędąca stroną postępowania, do której odnosi się wprost decyzja procesowa bądź czynność¹¹⁷⁹, przy czym „bezpośredniość” należy odnosić do rozstrzygnięcia dotyczącego tej osoby i jej interesów procesowych, a nie do sposobu w jaki może ono godzić w jej dobra prawne¹¹⁸⁰.

W postępowaniu przygotowawczym zażalenie na postanowienia i zarządzenia zamykające drogę do wydania wyroku, a także w wypadkach wskazanych w ustawie, przysługuje stronom tego postępowania na zasadach ogólnych, wskazanych w art. 459 § 1 k.p.k.

W stosunku do osób niebędących stronami postępowania przygotowawczego ustawa zawiera regulacje szczególne, przyznając tym osobom prawo wniesienia zażalenia na postanowienia i zarządzenia naruszające ich prawa (art. 302 § 1 k.p.k.). Z kolei stronom

¹¹⁷⁸ Zob. m.in. J. Skorupka, [w:] *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, red. I. Zgoliński, Legalis/el. 2018, teza 5 do art. 121.

¹¹⁷⁹ Postanowienie SN z 18.07.2000 r., IV KZ 63/00, OSNKW 2000, nr 7-8, poz. 70.

¹¹⁸⁰ Postanowienie SN z 4.08.2010 r., III KK 53/10, LEX nr 603782.

oraz osobom niebędącym stronami służy zażalenie także na inne czynności postępowania przygotowawczego niż postanowienia i zarządzenia naruszające ich prawa (art. 302 § 2 k.p.k.).

W stosunku do przepisów ogólnych normujących postępowanie odwoławcze uregulowanie zawarte w art. 302 § 1 i 2 k.p.k. wężiej określa wymóg *gravamen*. O ile na podstawie art. 425 § 3 k.p.k. odwołujący się, poza oskarżycielem publicznym, może skarżyć rozstrzygnięcia lub ustalenia naruszające jego prawa lub szkodzące jego interesom, o tyle na podstawie art. 302 § 1 i 2 k.p.k. osoba niebędąca stroną postępowania przygotowawczego może skarżyć jedynie postanowienia i zarządzenia naruszające jej prawa, zaś strona i osoba niebędąca stroną postępowania przygotowawczego czynności niebędące postanowieniami i zarządzeniami naruszające jej prawa. Naruszenie jedynie interesów podmiotu uprawnionego do wniesienia zażalenia nie będzie zatem uznane za spełniające warunek *gravamen* warunkujący możliwość skutecznego zaskarżenia rozstrzygnięć i czynności (zaniechania czynności) postępowania przygotowawczego¹¹⁸¹. Do przyjęcia *gravamen* nie jest konieczne wystąpienie faktycznego naruszenia praw strony bądź osoby niebędącej stroną postępowania przygotowawczego, ale wystarczające jest ustalenie hipotetycznej możliwości zaistnienia takiego naruszenia poprzez wydaną decyzję procesową lub czynność¹¹⁸².

Z treści art. 459 § 3 w zw. z art. 466 § 1 k.p.k., wskazujących podmioty uprawnione do wniesienia zażalenia, tj. strony postępowania oraz osoby, których postanowienie bezpośrednio dotyczy, chyba że ustawa stanowi inaczej, wynika możliwość wyłączenia zaskarżalności niektórych postanowień i zarządzeń, a także zawężenia oraz poszerzenia kręgu podmiotów uprawnionych do wniesienia zażalenia.

Takim ustawowym wypadkiem rozszerzającym krąg podmiotów uprawnionych do wniesienia zażalenia jest m.in. przyznanie prawa zaskarżenia postanowienia o odmowie wszczęcia oraz o umorzeniu dochodzenia lub śledztwa osobie lub instytucji państwowej, samorządowej lub społecznej składającej zawiadomienie o przestępstwie, niebędącej pokrzywdzonym w rozumieniu art. 49 § 1 i 2 k.p.k., jeżeli na skutek przestępstwa objętego zawiadomieniem doszło do naruszenia jej praw (art. 306 § 1 i 1a k.p.k.)¹¹⁸³.

¹¹⁸¹ Zob. także postanowienie SN z 22.07.2004 r., WZ 49/04, OSNKW 2004, nr 10, poz. 93.

¹¹⁸² Uchwała SN z 30.03.2016 r., I KZP 21/15, OSNKW 2016, nr 5, poz. 28.

¹¹⁸³ T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Artykuły 1-467. Komentarz*, LEX/el. 2014, teza 12 do art. 459; Postanowienie SN z 25.06.2020 r., I KZP 2/20, LEX nr 3020689.

2.3. Organy uprawnione do rozpoznania zażalenia

Funkcję organu uprawnionego do rozpoznania zażalenia mogą pełnić: sąd rejonowy (art. 24 § 2 k.p.k.), sąd okręgowy (art. 25 § 3 k.p.k.), sąd apelacyjny (art. 26 k.p.k.), Sąd Najwyższy (art. 27 k.p.k.), zaś w postępowaniu przygotowawczym sąd rejonowy oraz sąd okręgowy, a także prokurator bezpośrednio przełożony nad prokuratorem, który wydał zaskarżone rozstrzygnięcie lub zarządził zaskarżoną czynność (art. 302 § 3 k.p.k.), w sprawach z oskarżenia prywatnego prokurator nadrzędny nad prokuratorem, którego postanowienie o odmowie wszczęcia lub o umorzeniu postępowania przygotowawczego z uwagi na brak interesu w ścignu z urzędu sprawcy zostało zaskarżone (art. 465 § 2a k.p.k.), oraz prokurator sprawujący nadzór nad postępowaniem, jeżeli zaskarżone rozstrzygnięcie zostało wydane przez nieprokuratorski organ prowadzący postępowanie przygotowawcze (art. 465 § 3 k.p.k.).

Zgodnie z treścią art. 24 § 2 k.p.k. sąd rejonowy rozpoznaje środki odwoławcze w wypadkach wskazanych w ustawie. Rozpoznaje on zatem zażalenia na wskazane w ustawie postanowienia i zarządzenia prokuratora wydane w postępowaniu przygotowawczym, jeżeli sprawa podlega rozpoznaniu przez sąd rejonowy, chyba że ustawa stanowi inaczej (art. 465 § 2 i art. 466 § 1 k.p.k.). Sąd rejonowy rozpoznaje także zażalenia na postanowienia dotyczące przeszukania, zatrzymania rzeczy, w przedmiocie dowodów rzeczowych oraz na inne czynności lub zaniechania czynności (art. 236 i art. 589j § 1 k.p.k.), a także na zatrzymanie osoby podejrzanej (art. 246 § 2 k.p.k.).

Rozpoznając zażalenia w tych sprawach sąd rejonowy co do zasady orzeka w składzie jednoosobowym, chyba że ze względu na szczególną wagę lub zawiłość sprawy prezes sądu zarządzi rozpoznanie zażalenia w składzie trzech sędziów, chyba że ustawa stanowi inaczej (art. 30 § 2 k.p.k.).

W sprawie rozpoznawanej przed sądem rejonowym jest on właściwy funkcjonalnie jako sąd odwoławczy do rozpoznania zażeń na postanowienia w przedmiocie wniosku oskarżonego o uchylenie lub zmianę środka zapobiegawczego, które podlegają rozpoznaniu w składzie trzyosobowym (art. 254 § 3 k.p.k.), do rozpoznania zażalenia na zarządzenie prezesa sądu rejonowego o zwrocie oskarżycielowi aktu oskarżenia w celu usunięcia braków formalnych (art. 337 § 2 k.p.k.) orzekając w tym przedmiocie co do zasady w składzie jednoosobowym, chyba że ze względu na szczególną wagę lub zawiłość sprawy prezes sądu zarządzi rozpoznanie zażalenia w składzie trzech sędziów (art. 30 § 2

k.p.k.), a także na zarządzenie prezesa sądu o odmowie wyznaczenia obrońcy oraz pełnomocnika z urzędu (art. 81 § 1a w zw. z art. 88 k.p.k.)

Sąd okręgowy jest właściwy do rozpoznania zażaleń na zaskarżalne rozstrzygnięcia wydane w pierwszej instancji przez sąd rejonowy (art. 25 § 3 k.p.k.), na postanowienia sądu okręgowego rozpoznawane w trybie tzw. zaskarżenia poziomego w składzie trzech sędziów (art. 75 § 3, art. 254 § 3 k.p.k.), albo w innym równorzędnym składzie (art. 376 § 1, art. 377 § 3 k.p.k.), a także na określone zaskarżalne zarządzenia wydane przez prezesa sądu rejonowego (art. 429 § 2 k.p.k.).

Właściwość funkcjonalna sądu okręgowego jako sądu odwoławczego obejmuje również rozpoznawanie zażaleń na zaskarżalne postanowienia i zarządzenia prokuratora wydane w postępowaniu przygotowawczym w sprawie o czyn należący do właściwości rzeczowej sądu okręgowego, o ile ustawa nie powierza roli organu odwoławczego prokuratorowi bezpośrednio przełożonemu (art. 465 § 2 i art. 466 § 1 w zw. z art. 302 § 3 k.p.k.); zażaleń na własne zaskarżalne postanowienia rozpoznawane w składzie równorzędnym (art. 376 § 1, art. 377 § 3, art. 426 § 2, art. 430 § 2 k.p.k.), albo w składzie trzech sędziów (art. 75 § 2 i 3, art. 254 § 2 i 3, art. 426 § 2 k.p.k.); zażaleń na zarządzenia przewodniczącego rozprawy o natychmiastowym zatrzymaniu i doprowadzeniu oskarżonego (art. 382 zdanie drugie k.p.k.); zażaleń na postanowienia prokuratora o podjęciu zawieszoności wobec świadka koronnego postępowania karnego (art. 10 ust. 5 w zw. z art. 5 ust. 1 ustawy z 25.06.1997 r. o świadku koronnym¹¹⁸⁴); zażaleń na postanowienia prokuratora o wznowieniu umorzonego wobec świadka koronnego postępowania karnego (art. 11 ust. 3 w zw. z art. 5 ust. 1 ustawy o świadku koronnym); zażaleń na postanowienia prokuratora o zwrocie przez świadka uzyskanych od państwa świadczeń i wydanych mu dokumentów albo równowartości tych świadczeń (art. 21 ust. 3 ustawy o świadku koronnym)¹¹⁸⁵.

Sąd apelacyjny rozpoznaje zażalenia na zaskarżalne postanowienia wydane w pierwszej instancji przez sąd okręgowy oraz zaskarżalne zarządzenia wydane w pierwszej instancji przez prezesa sądu okręgowego (art. 26 w zw. z art. 459 oraz art. 466 § 2 k.p.k.), a także zażalenia na własne postanowienia w przedmiocie wniosku o uchylenie lub zmianę środka zapobiegawczego (art. 254 § 3 k.p.k.), o przedłużeniu tymczasowego aresztowania (art. 263 § 5 k.p.k.), o zastosowaniu tymczasowego aresztowania wydanego na skutek zażalenia, na wydane w postępowaniu odwoławczym postanowienie o przeprowadzeniu obserwacji,

¹¹⁸⁴ Tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 1197.

¹¹⁸⁵ D. Drajewicz, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. D. Drajewicz, Legalis/el. 2020, teza IX do art. 25.

o zastosowaniu środka zapobiegawczego, o nałożeniu kary porządkowej, zawieszeniu postępowania oraz w przedmiocie kosztów procesu, o których po raz pierwszy orzekł sąd apelacyjny (art. 426 § 2 k.p.k.); o pozostawienia bez rozpoznania przyjętego środka odwoławczego (art. 430 § 2 k.p.k.); o odmowie przyjęcia wniosku o wznowienie postępowania (art. 545 § 3 k.p.k.).

Sąd Najwyższy rozpoznaje zażalenia na własne postanowienia w przedmiocie odtworzenia akt (art. 165 § 2 w zw. z art. 160 § 2 k.p.k.); na własne postanowienia w sprawach przejętych przez Sąd Najwyższy do rozpoznania (art. 441 § 5 w zw. z art. 426 § 2 k.p.k.); na zarządzenia prezesa sądu okręgowego lub apelacyjnego o odmowie przyjęcia kasacji (art. 530 § 3 w zw. z art. 530 § 2 k.p.k.); na własne postanowienia w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania w postępowaniu kasacyjnym (art. 538 § 2 k.p.k.), w postępowaniu w przedmiocie skargi na wyrok sądu odwoławczego (art. 539d k.p.k.), oraz o odmowie przyjęcia wniosku o wznowienie postępowanie postępowania (art. 545 § 3 k.p.k.).

Do właściwości funkcjonalnej Sądu Najwyższego jako sądu odwoławczego należy także rozpoznawanie zażaleń na postanowienia i zarządzenia wydawane w ramach tzw. postępowania okołokasacyjnego¹¹⁸⁶. Sąd Najwyższy rozpoznaje ponadto zażalenia na podlegające zaskarżeniu postanowienia i zarządzenia, a także na uzasadnienie postanowień i zarządzeń wydanych w pierwszej instancji w wojskowym sądzie okręgowym (art. 655 § 1 pkt 1 k.p.k.).

Relacja hierarchiczna w ramach struktury organizacyjnej organów wymiaru sprawiedliwości pomiędzy organem wydającym zaskarżone postanowienie lub zarządzenie, a organem uprawnionym do przeprowadzenia jego kontroli odwoławczej nie przedstawia się zatem w sposób jednolity. W niektórych przypadkach wniesienie zażalenia implikuje instancyjność postępowania odwoławczego, a zatem skutkuje przekazaniem zażalenia do rozpoznania sądowi wyższej instancji. W niektórych wypadkach powoduje jedynie przeniesienie rozpoznania zażalenia do organu usytuowanego w ramach tego samego szczebla organizacyjnego. W takiej sytuacji określa się je jako tzw. zaskarżenie poziome. W jeszcze innych wypadkach zażalenie może zostać rozpoznane przez organ, który wydał zaskarżone postanowienie lub zarządzenie. W takiej sytuacji dewolutywność

¹¹⁸⁶ Uchwała SN z 27.02.2013 r., I KZP 26/12, OSNKW 2013, nr 4, poz. 27.

zażalenia ma charakter warunkowy, albowiem skutecznia się dopiero wówczas, gdy organ *a quo* rozpoznając zażalenie w tym samym składzie nie uwzględni go w całości¹¹⁸⁷.

Warunkiem dopuszczalności rozpoznania zażalenia przez organ, który wydał zaskarżone postanowienie lub zarządzenie, jest rozpoznanie go w tym samym składzie, w którym zostało wydane zaskarżone rozstrzygnięcie, a zatem przez tego samego sędziego lub sędziów¹¹⁸⁸.

Względna dewolutywność zażalenia, wynikająca z art. 463 § 1 k.p.k., ma także zastosowanie do postanowień i zarządzeń wydanych w postępowaniu przygotowawczym (art. 465 § 1 k.p.k.). Wskazuje się jednak, że w tym wypadku warunek tożsamości składu organu *a quo* nie odnosi się do prokuratora. Z zasad indyferencji i substytucji, stanowiących ustrojowe zasady organizacji prokuratury, wynika bowiem, że z prawnego punktu widzenia nie ma znaczenia, który prokurator wydał dane rozstrzygnięcie¹¹⁸⁹.

Drugim warunkiem rozpoznania zażalenia przez organ *a quo* jest uwzględnienie zażalenia w całości¹¹⁹⁰. Jeżeli zatem organ, który wydał zaskarżone rozstrzygnięcie doszedłby do wniosku, że zażalenie może zostać uwzględnione jedynie w części, nie może rozpoznać go samodzielnie, ale powinien przekazać zażalenie do rozpoznania organowi *ad quem*¹¹⁹¹. Celem unormowania, o którym mowa w art. 463 § 1 k.p.k., jest zadośćuczynienie zasadzie szybkości i sprawności postępowania karnego. W tych bowiem wypadkach, w których wniesione zażalenie okazuje się oczywiście zasadne, organ który wydał zaskarżone rozstrzygnięcie, może je uwzględnić bez konieczności przekazywania go do rozpoznania organowi odwoławczemu, co w sposób oczywisty wpływa na skrócenie czasu trwania postępowania zażaleniowego w kwestii incydentalnej. Wskazuje się w związku z tym, że kompetencja organu *a quo* do rozpoznania zażalenia nie powinna prowadzić do przedłużenia postępowania ponad niezbędną konieczność. O ile weryfikacja zasadności zażalenia musiałaby się wiązać z przeprowadzeniem czasochłonnych czynności

¹¹⁸⁷ Z. Doda, *Zażalenie...*, s. 21.

¹¹⁸⁸ T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1-467*, Warszawa 2014, s. 1579; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz do art. 297-467*, Warszawa 2011, s. 992

¹¹⁸⁹ D. Świecki, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2020, teza 4 do art. 463.

¹¹⁹⁰ Postanowienie SN z 14.03.2019 r., V KZ 5/19, Legalis nr 1883515.

¹¹⁹¹ Postanowienie SN z 8.09.2009 r., WZ 37/09, OSNKW 2009, nr 1, poz. 1847; uchwała SN z 24.08.2001 r., I KZP 12/01, OSNKW 2001, nr 9-10, poz. 73.

wyjaśniających w trybie art. 97 k.p.k. organ a *quo* powinien przekazać zażalenie do rozpoznania organowi odwoławczemu¹¹⁹².

W literaturze przyjmuje się, że brak jest przeszkód, aby organ a *quo* uwzględniając zażalenie w całości orzekł korzystniej niż postulowano w zażaleniu, np. zamiast wnioskowanej zmiany tymczasowego aresztowania na wolnościowy środek zapobiegawczy uchylił je nie stosując jednocześnie żadnego innego środka zapobiegawczego¹¹⁹³.

Sąd a *quo* orzekający w trybie art. 463 § 1 k.p.k. nie jest uważany za sąd odwoławczy¹¹⁹⁴. Konsekwencją tego ustalenia jest brak przeszkody do dalszego udziału w rozpoznawaniu sprawy przez sędziego, który wydał zaskarżone postanowienie, a następnie uwzględniając w całości wniesione zażalenie uchylił swoje rozstrzygnięcie¹¹⁹⁵. W związku z tym, że postanowienie sądu a *quo* wydane w trybie art. 463 § 1 k.p.k. nie jest postanowieniem sądu odwoławczego, nie korzysta ono z atrybutu niezaskarżalności o jakim mowa w art. 426 § 1 k.p.k. Podlega zatem zaskarżeniu na zasadach ogólnych, wskazanych w art. 459 § 1 i 2 k.p.k.¹¹⁹⁶

Do uwzględnienia przez organ a *quo* zażalenia w całości nie będą miały także zastosowania regulacje wskazane w art. 437 § 1 i 2 k.p.k. Nie może on w związku z tym uchylić zaskarżonego rozstrzygnięcia przekazując sobie sprawę do ponownego rozpoznania. Uznając zasadność zażalenia powinien zmienić zaskarżone postanowienie lub zarządzenie, albo je uchylić¹¹⁹⁷.

Zaskarżenie postanowienia o uwzględnieniu zażalenia przez organ a *quo* nie daje podstaw do ponownego rozpoznania go w trybie art. 463 § 1 k.p.k., albowiem stanowiłoby to

¹¹⁹² Wyrok SN z 29.04.2009 r., SNO 33/09, OSNSD 2009, nr 1, poz. 50. W uzasadnieniu tego wyroku Sąd Najwyższy wskazał, że „odmienne postępowanie, przyjmujące nieograniczony zakres prowadzonych dochodzeń ze względu na złożone zażalenie, podważałaby racjonalność ustawodawcy, który w kontroli instancyjnej a nie w potwierdzaniu lub obalaniu przez sąd a *quo*, przyjętych przez siebie uprzednich decyzji jurysdykcyjnych upatruje gwarancje prawidłowości rozstrzygnięć sądowych.

¹¹⁹³ D. Świecki, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2020, teza 5 do art. 463.

¹¹⁹⁴ Uchwała SN z 24.01.2001 r., I KZP 46/00, Biuletyn SN 2001, nr 1, s. 14.

¹¹⁹⁵ Postanowienie SN z 11.12.2002 r., V KK 135/02, OSNKW 2003, nr 3–4, poz. 36, z aprobującymi glosami A. Murzynowskiego, OSP 2004 nr 2, poz. 25, oraz R. Kmiecika, PS 2004 nr 1, s. 191 i n., a także krytyczną glosą A. Bojańczyka, PiP 2004, z. 1, s. 119 i n.

¹¹⁹⁶ Zob. m.in. P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz do art. 297-467*, Warszawa 2011, s. 994; J. Grajewski, L. K. Paprzycki, S. Steinborn, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom II. Komentarz do art. 425-673*, Warszawa 2013, s. 170; T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1-467*, Warszawa 2014, s. 1580; D. Świecki, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2020, teza 4 do art. 463.

¹¹⁹⁷ D. Świecki, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2020, teza 6 do art. 463.

ograniczenie prawa podmiotu wnoszącego zażalenie do rozpoznania sprawy przez sąd drugiej instancji (art. 425 § 1 k.p.k.)¹¹⁹⁸.

3. Tryb rozpoznania zażalenia

Zgodnie z zasadą skargowości do zainicjowania kontroli odwoławczej postanowień i zarządzeń w kwestiach incydentalnych oraz czynności podlegających zaskarżeniu zażaleniem wymagane jest wniesienie przez strony postępowania lub inne uprawnione podmioty określone w przepisach ustawy pisemnego środka odwoławczego, wskazującego zaskarżone rozstrzygnięcie lub ustalenie oraz zawierającego żądanie dotyczące jego zmiany bądź uchylecia (art. 427 § 1 w zw. z art. 428 § 1 k.p.k.).

Jeżeli zażalenie pochodzi od oskarżyciela publicznego, obrońcy lub pełnomocnika, podobnie jak apelacja musi zawierać wskazanie zarzutów stawianych zaskarżonemu rozstrzygnięciu oraz uzasadnienie (art. 427 § 2 k.p.k.). Do zażalenia na postanowienie kończące postępowanie dołącza się odpowiednią liczbę odpisów dla osób, których dotyczy zaskarżone postanowienie (art. 461 § 1 k.p.k.). Niespełnienie tych wymogów stanowi podstawę wezwania podmiotu wnoszącego zażalenie do uzupełnienia braków formalnych środka odwoławczego w trybie art. 120 § 1 k.p.k.

Zażalenie wnosi się w terminie siedmiu dni od daty ogłoszenia postanowienia lub zarządzenia, a jeżeli ustawa nakazuje doręczenie postanowienia lub zarządzenia od daty jego doręczenia (art. 460 k.p.k.). Ustawa przewiduje także krótsze oraz dłuższe terminy do wniesienia zażalenia. Zażalenie na postanowienie w przedmiocie zachowania w tajemnicy danych osobowych świadka (art. 184 § 5 k.p.k.) oraz w przedmiocie przekazania osoby ściganej w trybie europejskiego nakazu aresztowania (art. 607l § 3 k.p.k.) wnosi się w terminie 3 dni od ogłoszenia bądź doręczenia postanowienia. Z kolei dłuższy termin do wniesienia zażalenia dotyczy zawartego w wyroku rozstrzygnięcia w przedmiocie kosztów lub opłat, które może zostać zaskarżone zarówno zażaleniem wniesionym w terminie 7 dni od ogłoszenia wyroku, jak i w terminie 14 dni od doręczenia odpisu wyroku wraz z uzasadnieniem, jeżeli skarżący złożył wniosek o sporządzenie i doręczenie uzasadnienia w terminie 7 dni od ogłoszenia wyroku (art. 460 zdanie drugie k.p.k.), bądź od jego doręczenia (art. 422 § 2a w zw. z art. 460 zdanie drugie k.p.k.).

¹¹⁹⁸ D. Świecki, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2020, teza 8 do art. 463.

Pewne wątpliwości budzi natomiast ustalenie biegu terminu do wniesienia zażalenia na niepowiadomienie osoby lub instytucji składającej zawiadomienie o przestępstwie o wszczęciu, albo odmowie wszczęcia postępowania przygotowawczego (306 § 3 k.p.k.).

W tym wypadku nie może mieć zastosowania zasada ogólna z art. 460 k.p.k., zgodnie z którą zażalenie wnosi się w terminie 7 dni od ogłoszenia postanowienia lub zarządzenia, natomiast gdy ustawa nakazuje jego doręczenie – od doręczenia, albowiem w sytuacji wskazanej w art. 306 § 3 k.p.k. zaskarżeniu nie podlega wydane postanowienie, ale brak powiadomienia o jego wydaniu.

Z treści art. 306 § 3 k.p.k. wynika, że początkowym terminem do wniesienia zażalenia jest upływ 6 tygodni od złożenia zawiadomienia o przestępstwie, albowiem dopiero po tym czasie zawiadamiający nabywa uprawnienie do złożenia zażalenia.

Ustalając końcową datę umożliwiającą wniesienie zażalenia na niepowiadomienie o wszczęciu albo odmowie wszczęcia postępowania przygotowawczego przyjmuje się, że może to nastąpić aż do czasu upływu terminu przedawnienia karalności przestępstwa, którego dotyczyło zawiadomienie¹¹⁹⁹, bądź też do czasu otrzymania informacji w związku ze złożonym zawiadomieniem o przestępstwie¹²⁰⁰.

Termin do wniesienia zażalenia zgodnie z treścią art. 122 § 2 k.p.k. jest terminem zawitym, co oznacza, że wniesienie zażalenia po jego upływie jest bezskuteczne. Może on natomiast ulec przywróceniu w trybie przewidzianym w art. 126 § 1 i 2 k.p.k.

Zażalenie należy wnieść za pośrednictwem organu, który wydał zaskarżone postanowienie lub zarządzenie.

Sąd uprawniony do rozpoznania zażalenia rozpoznaje je na posiedzeniu (argument a *contrario* z art. 95 § 1 k.p.k.).

Z treści art. 464 § 1 k.p.k. wynika, że strony oraz obrońcy i pełnomocnicy mają prawo wziąć udział w posiedzeniu sądu odwoławczego rozpoznającego zażalenie na postanowienie kończące postępowanie w sprawie, na postanowienie w przedmiocie środka zapobiegawczego innego niż tymczasowe aresztowanie, na postanowienie w przedmiocie zabezpieczenia majątkowego oraz na zatrzymanie, a także gdy przysługuje im prawo udziału w posiedzeniu sądu pierwszej instancji. W innych wypadkach sąd odwoławczy

¹¹⁹⁹ K. Dudka, *Zażalenie na bezczynność organu procesowego – uwagi de lege ferenda*, Prok. i Pr. 2006, nr 12, s. 145.

¹²⁰⁰ R. A. Stefański, *Zażalenie na bezczynność w zakresie rozpoznania zawiadomienia o przestępstwie*, Prok. i Pr. 2014, nr 6, s. 13.

może zezwolić stronom lub obrońcy albo pełnomocnikowi na wzięcie udziału w posiedzeniu (art. 464 § 2 k.p.k.).

W wypadku rozpoznawania zażalenia na zatrzymanie osoby nieposiadającej statusu strony prawo do udziału w posiedzeniu sądu odwoławczego przysługiwać będzie osobie zatrzymanej oraz jej adwokatowi lub radcy prawnemu (art. 244 § 1 i 2 *in fine* w zw. z art. 246 § 1 i 2 k.p.k.).

Prawo do wzięcia udziału w posiedzeniu sądu odwoławczego w przedmiocie rozpoznania zażalenia na zatrzymanie dotyczy także zatrzymania w związku z przymusowym doprowadzeniem w postępowaniu przygotowawczym (art. 247 § 1 k.p.k.) oraz sądowym (art. 376 § 1, art. 377 § 3 oraz art. 382 k.p.k.)¹²⁰¹.

Odmienne natomiast będzie przedstawiać się kwestia dotycząca prawa do udziału w posiedzeniu sądu odwoławczego rozpoznającego zażalenie na postanowienie w przedmiocie tymczasowego aresztowania.

Wykładnia przepisu art. 249 § 5 k.p.k. prowadzi do wniosku, że w postępowaniu przygotowawczym prokuratorowi i obrońcy przysługuje prawo do udziału w posiedzeniu sądu odwoławczego dotyczącego rozpoznania zażalenia na postanowienie o zastosowaniu lub przedłużeniu tymczasowego aresztowania. Podmioty te nie są natomiast uprawnione do wzięcia udziału w posiedzeniu sądu odwoławczego rozpoznającego zażalenie na postanowienie o odmowie zastosowania tymczasowego aresztowania. Jeżeli do zastosowania tymczasowego aresztowania w postępowaniu odwoławczym dojdzie na skutek uwzględnienia zażalenia, wówczas strony, w tym prokurator korzystający z uprawnień strony postępowania przygotowawczego w oparciu o art. 299 § 3 k.p.k., a także obrońcy i pełnomocnicy uzyskają prawo do wzięcia udziału w posiedzeniu sądu odwoławczego rozpoznającego zażalenie na zastosowanie tymczasowego aresztowania (art. 426 § 2 w zw. z art. 464 § 1 zdanie pierwsze k.p.k.).

Prawo wzięcia udziału w posiedzeniu sądu odwoławczego dotyczącego rozpoznania zażalenia na postanowienie o zastosowaniu, a także odmowie zastosowania oraz przedłużeniu tymczasowego aresztowania w postępowaniu przygotowawczym nie przysługuje natomiast podejrzanemu, pokrzywdzonemu i jego pełnomocnikowi (argument *a contrario* z art. 249 § 5 k.p.k.)¹²⁰². Wskazuje się jednocześnie, że mimo braku

¹²⁰¹ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz do art. 297-467*, Warszawa 2011, s. 1001.

¹²⁰² D. Świecki, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2020, teza 8 do art. 463; odmiennie J. Matras, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. Dudka, LEX/el. 2018, teza 2 do art. 464.

uprawnienia podejrzanego do wzięcia udziału w posiedzeniu sądu odwoławczego dotyczącym rozpoznania zażalenia na zastosowanie lub przedłużenie tymczasowego aresztowania należy zawiadomić go o terminie posiedzenia jeżeli jest on pozbawiony wolności i nie ma obrońcy, aby umożliwić podejrzanemu skorzystanie z prawa do żądania wyznaczenia obrońcy z urzędu¹²⁰³.

W postępowaniu sądowym, stosownie do treści art. 339 § 5 k.p.k., prawo do udziału w posiedzeniu sądu dotyczącym rozstrzygnięcia w przedmiocie tymczasowego aresztowania (zarówno jego zastosowania, zmiany, przedłużenia oraz uchylecia) przysługuje stronom postępowania sądowego oraz obrońcom i pełnomocnikom. Na podstawie art. 464 § 1 *in fine* k.p.k. podmiotom tym będzie zatem przysługiwać także prawo do wzięcia udziału w posiedzeniu sądu odwoławczego rozpoznającego zażalenie na postanowienie w przedmiocie tymczasowego aresztowania. Strona pozbawiona wolności realizując przysługujące jej uprawnienie może w związku z tym złożyć wniosek o doprowadzenie na posiedzenie zażaleniowe na podstawie art. 451 w zw. z art. 96 § 1 *in fine* k.p.k.¹²⁰⁴

Strony oraz obrońcy i pełnomocnicy mogą także wziąć udział w posiedzeniu sądu rozpoznającego zażalenie na postanowienie prokuratora o umorzeniu postępowania przygotowawczego, albowiem jest ono rozstrzygnięciem kończącym postępowanie w sprawie (art. 464 § 1 w zw. z art. 465 § 1 k.p.k.). Prawo do wzięcia udziału w posiedzeniu sądu rozpoznającego zażalenie na postanowienie prokuratora o umorzeniu postępowania przygotowawczego przysługuje także prokuratorowi, któremu stosownie do art. 299 § 3 k.p.k. w sądowych czynnościach postępowania przygotowawczego przysługują prawa strony.

Do „postanowień kończących postępowanie” nie należy natomiast postanowienie o odmowie wszczęcia postępowania przygotowawczego. Skoro nie doszło do wszczęcia postępowania, to nie można także mówić o jego stronach, którym przysługiwałoby prawo do wzięcia udziału w posiedzeniu sądu, którego przedmiotem jest rozpoznanie zażalenia na postanowienie o odmowie wszczęcia postępowania przygotowawczego. Wskazanie w art. 306 § 1 pkt 1 k.p.k., iż prawo do wniesienia zażalenia na postanowienie o odmowie wszczęcia śledztwa przysługuje pokrzywdzonemu nie jest zatem do końca precyzyjne. Chodzi tu bowiem o wskazany w art. 49 k.p.k. podmiot potencjalnie pokrzywdzony hipotetycznym czynem zabronionym. Niemniej jednak temu podmiotowi, a także instytucji

¹²⁰³ D. Świecki, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2020, teza 8 do art. 463.

¹²⁰⁴ D. Świecki, [w:] *Kodeks postępowania karnego...*, teza 3 do art. 464.

wymienionej w art. 305 § 4 k.p.k. oraz osobie wskazanej w art. 305 § 4 k.p.k., jeżeli wskutek przestępstwa doszło do naruszenia jej praw, przysługuje uprawnienie do wniesienia zażalenia na postanowienie o odmowie wszczęcia postępowania przygotowawczego (art. 306 § 1 k.p.k.). Dostrzegając lukę techniczną wynikającą z braku regulacji dotyczących uprawnienia podmiotów wskazanych w art. 306 § 1 pkt 1 – 3 k.p.k. do wzięcia udziału w posiedzeniu sądu w przedmiocie rozpoznania zażalenia na postanowienie o odmowie wszczęcia postępowania przygotowawczego postuluje się w drodze wniosku *per analogiam legis* przyznanie im oraz prokuratorowi takiego uprawnienia, podobnie jak w sytuacji przysługującego stronom, obrońcom i pełnomocnikom prawa do udziału w posiedzeniu sądu odwoławczego rozpoznającego zażalenie na postanowienie o umorzeniu postępowania przygotowawczego. Sytuacja, w której podmiot wnoszący zażalenie na postanowienie o odmowie wszczęcia postępowania przygotowawczego byłby jednocześnie pozbawiony możliwości jego popierania przed sądem odwoławczym prowadziłyby do nieakceptowanego ograniczenia jego uprawnień procesowych¹²⁰⁵.

Kolejna grupa przypadków z art. 464 § 1 k.p.k., w których strony oraz obrońcy i pełnomocnicy mają prawo wziąć udział w posiedzeniu sądu odwoławczego dotyczy rozpoznania zażalenia na postanowienie w przedmiocie zabezpieczenia majątkowego. Z posłużenia się przez ustawodawcę określeniem „w przedmiocie” wynika, że chodzi zarówno o postanowienia o zastosowaniu, zmianie albo uchyleniu zabezpieczenia majątkowego, a także o odmowie zmiany zakresu lub sposobu ustanowionego zabezpieczenia majątkowego oraz o odmowie jego uchylenia. Wprowadzenie tego rozwiązania, podobnie jak przyznanie stronom i ich reprezentantom procesowym prawa do udziału w posiedzeniu sądu odwoławczego dotyczącego rozpoznania zażalenia na postanowienie w przedmiocie środka zapobiegawczego innego niż tymczasowe aresztowanie, jest konsekwencją wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 27.10.2015 r. w sprawie K 5/14¹²⁰⁶.

Prawo wzięcia udziału przez strony oraz obrońców i pełnomocników w posiedzeniu sądu odwoławczego dotyczy także rozpoznania zażalenia na zatrzymanie w postępowaniu przygotowawczym dokonane zarówno przez Policję w trybie art. 244 § 1, 1a i 1b k.p.k., jak i na podstawie decyzji prokuratora w trybie art. 247 § 1 i 2 k.p.k. W postępowaniu

¹²⁰⁵ D. Świecki, [w:] *Kodeks postępowania karnego...*, teza 4 do art. 464.

¹²⁰⁶ OTK-A 2015, nr 9, poz. 150.

sądowym uprawnienie do wzięcia udziału przez strony oraz obrońców i pełnomocników w posiedzeniu dotyczącym rozpoznania zażalenia na zatrzymanie wynika z treści art. 464 § 1 zdanie drugie k.p.k.

Stronom, obrońcom i pełnomocnikom przysługuje także uprawnienie do wzięcia udziału w posiedzeniu sądu odwoławczego, jeżeli byli oni uprawnieni do wzięcia udziału w posiedzeniu sądu pierwszej instancji (art. 464 § 1 zdanie drugie k.p.k.).

Ustawa procesowa przyznaje prawo do udziału w posiedzeniu przed sądem pierwszej instancji, poza sytuacjami dotyczącymi rozstrzygnięć w przedmiocie środka zapobiegawczego, zabezpieczenia majątkowego oraz zatrzymania, w następujących wypadkach i następującym uczestnikom: stronom postępowania w sprawie co do odtworzenia akt (art. 164 zdanie czwarte k.p.k.); stronom postępowania, a także osobie, w stosunku do której zarządzono kontrolę i utrwalanie treści rozmów telefonicznych w sprawie o zarządzenie zniszczenia po zakończeniu postępowania przygotowawczego utrwalonych zapisów z kontroli, w części, w jakiej nie mają one znaczenia dla postępowania karnego oraz nie stanowią dowodu, o którym mowa w art. 237a k.p.k. (art. 238 § 4 zdanie drugie oraz § 5 zdanie drugie k.p.k.), a także oskarżonemu, poręczającemu i prokuratorowi w przedmiocie przepadku przedmiotu poręczenia lub ściągnięcia sumy poręczenia (art. 270 § 2 k.p.k.).

Literalna wykładnia art. 464 § 1 k.p.k. prowadzi do wniosku, że poręczający, który wnosi zażalenie na postanowienie o przepadku przedmiotu poręczenia lub ściągnięciu sumy poręczenia nie jest uprawniony do wzięcia udziału w postępowaniu przed sądem odwoławczym rozpoznającym wniesione przez niego zażalenie, albowiem w treści art. 464 § 1 k.p.k. wskazującego podmioty uprawnione do uczestnictwa w posiedzeniu sądu odwoławczego mowa jest jedynie o stronach, obrońcach oraz pełnomocnikach, zaś poręczający nie posiada takiego statusu. Zaprezentowany rezultat językowej wykładni art. 464 § 1 k.p.k. prowadziłby jednak do niedających się zaakceptować rezultatów, pozbawiając poręczającego prawa przedstawienia swoich racji w postępowaniu odwoławczym. Należy zatem odwołać się do orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego dotyczącego autonomicznego pojęcia „sprawy” oraz autonomicznego pojęcia „strony postępowania” na gruncie Konstytucji RP. Przepadek przedmiotu poręczenia lub ściągnięcie sumy poręczenia stanowi niewątpliwie dla poręczającego *sui generis* odrębną sprawę w rozumieniu wynikającym z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, rozstrzygającą o jego

prawach¹²⁰⁷. W związku z tym powinien on zostać uznany za stronę postępowania dotyczącego przypadku przedmiotu poręczenia lub ściągnięcia sumy poręczenia, której stosownie do art. 464 § 1 k.p.k. przysługuje prawo do wzięcia udziału w postępowaniu odwoławczym, bowiem przypadek przedmiotu poręczenia lub ściągnięcia sumy poręczenia stanowi orzeczenie kończące postępowanie w jego sprawie¹²⁰⁸.

Prokuratorowi, obrońcy, podejrzanemu, a także pokrzywdzonemu przysługuje również prawo wzięcia udziału w posiedzeniu sądu pierwszej instancji w przedmiocie wniosku prokuratora o umorzenie postępowania z uwagi na niepoczytalność podejrzanego i zastosowanie środka zabezpieczającego, jeżeli w świetle materiałów postępowania przygotowawczego popełnienie czynu zabronionego przez podejrzanego i jego niepoczytalność w chwili czynu nie budzą wątpliwości, a prezes sądu uzna za celowe rozpoznanie sprawy na posiedzeniu. Podejrzanemu nie bierze jednak udziału w posiedzeniu, jeżeli z opinii biegłych wynika, że byłoby to niewskazane, chyba że sąd uzna jego udział za konieczny (art. 354 pkt 2 k.p.k.). Wskazanym podmiotom, za wyjątkiem pokrzywdzonego (argument *a contrario* z art. 464 § 1 k.p.k.), przysługuje także prawo do wzięcia udziału w posiedzeniu sądu odwoławczego dotyczącym rozpoznania zażalenia na postanowienie w przedmiocie umorzenia postępowania i zastosowania środka zabezpieczającego. W tym wypadku nie można bowiem mówić o luce technicznej, gdyż w art. 354 pkt 1 k.p.k. wskazano *expressis verbis*, że w wypadku wniosku prokuratora o umorzenie postępowania z powodu niepoczytalności sprawcy i zastosowanie środków zabezpieczających nie stosuje się przepisów o oskarżycielu posiłkowym, a tylko w takim wypadku pokrzywdzony mógłby korzystać z uprawnień strony w postępowaniu odwoławczym. Ustawowym wyjątkiem, w którym pokrzywdzonemu przyznano prawo do wniesienia odwołania od orzeczenia wydanego w pierwszej instancji, mimo tego, że nie

¹²⁰⁷ Wyroki TK: z 27.03.2007 r., SK 3/05, OTK-A 2007, nr 3, poz. 32; z 31.03.2009 r., SK 19/08, OTK-A 2009, nr 3, poz. 29; z 12.01.2010 r., SK 2/09, OTK-A 2010, nr 1, poz. 1; z 9.02.2010 r., SK 10/09, OTK-A 2010, nr 2, poz. 10; Zob. także uchwałę składu 7 sędziów SN z 28.03.2012 r., I KZP 26/11, OSNKW 2012, nr 4, poz. 36: „gdy rzecz dotyczy sprawy karnej, nie można ograniczać pojęcia «rozpoznanie i rozstrzygnięcie sprawy» do orzekania o głównym przedmiocie procesu. Orzekanie o prawach podmiotu następować może bowiem także wówczas, gdy przedmiotem rozpoznania i rozstrzygnięcia jest zagadnienie incydentalne z punktu widzenia głównego przedmiotu procesu, ale jednocześnie doniosłe z uwagi na uwikłanie interesów stron, o których prawach sąd rozstrzyga”.

¹²⁰⁸ Zob. także wyrok TK z 11.06.2002 r., SK 5/02, OTK-A 2002, nr 4, poz. 41: „W każdym wypadku ustawodawca powinien zapewnić jednostce prawo do wysłuchania. Jednostka musi uzyskać w szczególności możliwość przedstawienia swoich racji oraz zgłaszania wniosków dowodowych. Istotny element sprawiedliwej procedury sądowej stanowi prawo strony do osobistego udziału w czynnościach procesowych”; odmiennie jednak D. Świecki, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2020, teza 5 do art. 464.

występuje w sprawie jako oskarżyciel posiłkowy, jest sytuacja wskazana w art. 444 k.p.k., dotycząca wyroku warunkowo umarzającego postępowanie wydane na posiedzeniu.

Ustawa procesowa przyznaje także stronom postępowania prawo do wzięcia udziału w posiedzeniu sądu pierwszej instancji dotyczącym uzupełnienia wyroku poprzez rozstrzygnięcia co do przypadku albo co do dowodów rzeczowych, przy czym oskarżonego pozbawionego wolności sprowadza się na posiedzenie tylko wtedy, gdy prezes sądu lub sąd uzna to za konieczne (art. 420 § 3 k.p.k.). Strony i reprezentanci procesowi stron będą zatem uprawnieni także do udziału w posiedzeniu sądu odwoławczego rozpoznającego zażalenie na wskazane wyżej postanowienia (art. 464 § 1 zdanie drugie k.p.k.). Mimo, iż uzupełnienie wyroku może dotyczyć także rozstrzygnięć związanych z zaliczeniem okresu rzeczywistego pozbawienia wolności, okresu zatrzymania prawa jazdy lub innego odpowiedniego dokumentu lub okresu stosowania środków zapobiegawczych wymienionych w art. 276 k.p.k., a także nałożeniem obowiązku zwrotu dokumentu uprawniającego do prowadzenia pojazdu, które podlegają zaskarżeniu zażaleniem stosownie do art. 420 § 4 k.p.k., stronom i ich reprezentantom procesowym nie będzie przysługiwać prawo do wzięcia udziału w posiedzeniu sądu odwoławczego rozpoznającego wniesione zażalenia, albowiem nie służy im prawo do wzięcia udziału w posiedzeniu sądu pierwszej instancji (argument *a contrario* z art. 420 § 3 w zw. z art. 464 § 1 zdanie drugie k.p.k.). Postanowienie o zaliczeniu okresu tymczasowego aresztowania oraz środków zapobiegawczych wymienionych w art. 276 k.p.k., wydane w trybie art. 420 § 1 i 2 k.p.k., nie może zostać także uznane za orzeczenie w przedmiocie środka zapobiegawczego w rozumieniu wynikającym z art. 464 § 1 zdanie pierwsze k.p.k., albowiem przedmiotem takiego rozstrzygnięcia nie jest kwestia stosowania środków zapobiegawczych, gdyż ta została już prawomocnie rozstrzygnięta w zakończonym wyrokiem postępowaniu sądowym, ale zaliczenie okresów ich stosowania na poczet orzeczonej kary i środków karnych.

Prawo do udziału w posiedzeniu sądu pierwszej instancji przysługuje także prokuratorowi, oskarżonemu, jego obrońcy, pokrzywdzonemu oraz jego pełnomocnikowi w przedmiocie podjęcia warunkowo umorzonego postępowania (art. 550 § 2 k.p.k.). Pokrzywdzonemu oraz jego pełnomocnikowi nie będzie natomiast przysługiwać prawo do udziału w posiedzeniu sądu odwoławczego rozpoznającego zażalenie na postanowienie w przedmiocie podjęcia warunkowo umorzonego postępowania, a także na postanowienie o pozostawieniu wniosku o podjęcie postępowania warunkowo umorzonego bez

rozpoznania, albowiem pokrzywdzony, jeżeli nie występuje w sprawie jako oskarżyciel posiłkowy, nie jest stroną postępowania sądowego.

Prawo do wzięcia udziału w posiedzeniu sądu pierwszej instancji przysługuje także: prokuratorowi, osobie ściganej i obrońcy w przedmiocie wniosku państwa obcego o wydanie osoby ściganej w celu przeprowadzenia przeciwko niej postępowania karnego lub wykonania orzeczonej co do niej kary albo środka zabezpieczającego (art. 603 § 1 i 2 k.p.k.)¹²⁰⁹; prokuratorowi, osobie ściganej i obrońcy w przedmiocie przekazania i tymczasowego aresztowania osoby ściganej na podstawie europejskiego nakazu aresztowania (art. 607l § 1, 1a i 2 k.p.k.); prokuratorowi, skazanemu jeżeli przebywa na terytorium RP i obrońcy w przedmiocie dopuszczalności przejęcia lub przekazania orzeczenia do wykonania (art. 611a § 1 k.p.k.); prokuratorowi, skazanemu jeżeli przebywa na terytorium RP i obrońcy w przedmiocie określenia według prawa polskiego kwalifikacji prawnej czynu oraz kary i środków podlegających wykonaniu (art. 611c § 1 i 4 w zw. z art. 611a § 1 k.p.k.); prokuratorowi, sprawcy jeżeli przebywa na terytorium RP i obrońcy w przedmiocie wykonania orzeczenia państwa członkowskiego Unii Europejskiej o karach o charakterze pieniężnym (art. 611fh § 1 k.p.k.); prokuratorowi, sprawcy jeżeli przebywa na terytorium RP i obrońcy w przedmiocie wykonania orzeczenia o przepadku (art. 611fx § 1 k.p.k.); osobie represjonowanej, osobie uprawnionej do składania na jej korzyść środków odwoławczych, a w razie śmierci, nieobecności w kraju lub choroby psychicznej osoby represjonowanej, także jej krewnym w linii prostej, przysposabiającemu lub przysposobionemu, rodzeństwu oraz małżonkowi, a ponadto, za zgodą sądu, innym osobom w przedmiocie stwierdzenia nieważności orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (art. 3 ust. 4 ustawy z 23.02.1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego)¹²¹⁰. Zgodnie z treścią art. 3 ust. 4 powołanej ustawy do postępowania w przedmiocie stwierdzenia nieważności orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego mają odpowiednie zastosowanie przepisy k.p.k. Wskazuje się zatem, że owo odpowiednie stosowanie powinno skłaniać do przyjęcia, iż podmioty uprawnione do udziału w postępowaniu przed

¹²⁰⁹ B. Augustyniak, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2020, teza 5 do art. 603.

¹²¹⁰ Tekst jedn. Dz.U. z 2018 r. poz. 2099.

sądem pierwszej instancji, mimo iż nie są stronami postępowania, powinny być uprawnione także do wzięcia udziału w posiedzeniu zażaleniowym¹²¹¹.

W art. 464 § 2 k.p.k. przyznano sądowi odwoławczemu możliwość zezwolenia stronom, obrońcy albo pełnomocnikowi na wzięcie udziału w posiedzeniu zażaleniowym w innych wypadkach niż wskazane w § 1 tego przepisu. Stosowna decyzja sądu powinna zapaść w formie postanowienia (argument z art. 93 § 1 k.p.k.) i nie może dotyczyć innych niż strony, obrońcy albo pełnomocnicy podmiotów, nawet w sytuacji gdy przedmiotem rozpoznania jest wniesione przez nich zażalenie na rozstrzygnięcie w kwestii incydentalnej (np. biegłemu, który zaskarżył zażaleniem postanowienie o odmowie przyznania mu wynagrodzenia za wydaną opinię – art. 618f k.p.k., świadkowi wnoszącemu zażalenie na postanowienie o odmowie zwrotu kosztów utraconego zarobku oraz kosztów dojazdu w związku ze stawiennictwem w sądzie – art. 618a i art. 618b k.p.k., czy też kierownikowi organu zobowiązanego do złożenia wyjaśnień, ma którego nałożono karę pieniężną – art. 19 § 3 k.p.k.).

Przyjęte w art. 464 § 1 i 2 k.p.k. rozwiązanie dopuszczające jedynie strony postępowania oraz ich przedstawicieli procesowych do wzięcia udziału w posiedzeniu zażaleniowym w wypadkach wskazanych w ustawie oraz brak możliwości rozszerzenia tego udziału na inne podmioty należy ocenić negatywnie. W istocie bowiem podmiot uprawniony do wniesienia zażalenia na rozstrzygnięcie w kwestii incydentalnej zostaje pozbawiony prawa przedstawienia swoich racji w postępowaniu przed sądem rozpoznającym wniesione przez niego zażalenie. Często rozstrzygnięcia w kwestiach incydentalnych, dotyczące praw innych niż strony podmiotów uczestniczących w postępowaniu karnym, stanowią *sui generis* odrębne sprawy w rozumieniu wynikającym z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP. Skoro ustawa przyznaje określonym podmiotom prawo zaskarżenia naruszających ich prawa rozstrzygnięć wydanych w pierwszej instancji, powinno za tym iść także przyznanie im prawa do udziału w posiedzeniu sądu rozpoznającego zażalenie, zwłaszcza jeżeli prawo do uczestniczenia w nim przysługuje stronom postępowania. Należałoby w związku z tym postulować zmianę art. 464 § 1 zdanie drugie k.p.k. poprzez nadanie mu następującej treści: „podmioty uprawnione do wzięcia udziału w posiedzeniu sądu pierwszej instancji mają także prawo do udziału w posiedzeniu sądu odwoławczego”. Postulowana zmiana polegająca na zastąpieniu użytego w art. 464 §

¹²¹¹ D. Drajewicz, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. D. Drajewicz, Legalis/el. 2020, teza IX.1.0 do art. 464.

1 zdanie drugie k.p.k. określenia „oni” odnoszącego się jedynie do stron postępowania oraz ich reprezentantów procesowych na „pomioty uprawnione do wzięcia udziału w posiedzeniu sądu pierwszej instancji” nadaje tym podmiotom *explicite* uprawnienie do realizacji ich uprawnień procesowych w zgodzie z zasadą rzetelnego procesu. Za zmianą treści art. 464 § 1 k.p.k. powinna iść także zmiana § 2 tego przepisu poprzez nadanie mu następującej treści „sąd odwoławczy może także zezwolić innym podmiotom oraz stronom lub obrońcy albo pełnomocnikowi na wzięcie udziału w posiedzeniu w innych wypadkach niż przewidziane w § 1”. Taka redakcja art. 464 § 2 k.p.k. umożliwiłaby sądowi odwoławczemu ocenę *ad casum*, co nie zawsze jest możliwe do przewidzenia w ujęciu abstrakcyjnym, czy w konkretnej sytuacji realizacja uprawnień procesowych strony bądź innego podmiotu wymaga dopuszczenia jej do udziału w postępowaniu zażaleniowym.

Kończąc rozważania poświęcone możliwości uczestniczenia przez strony oraz inne podmioty w posiedzeniu odwoławczym dotyczącym rozstrzygnięcia w kwestii incydentalnej należy wskazać także na regulację wynikającą z art. 96 § 1 k.p.k. Stosownie do treści tego przepisu w zw. z art. 464 § 1 i 2 k.p.k. strona postępowania, która jest pozbawiona wolności ma prawo wnioskować o doprowadzenie jej na posiedzenie, którego przedmiotem jest rozpoznanie zażalenia na postanowienia kończące postępowanie, w przedmiocie środka zapobiegawczego innego niż tymczasowe aresztowanie, w przedmiocie zabezpieczenia majątkowego oraz na zatrzymanie, jeżeli przysługuje jej prawo do udziału w posiedzeniu sądu pierwszej instancji, oraz gdy sąd wyda postanowienie o zezwoleniu na jej udział w posiedzeniu odwoławczym. Odpowiednie stosowanie art. 451 k.p.k. nakazuje, aby strona została pouczona o przysługującym jej prawie złożenia wniosku o doprowadzenie na posiedzenie odwoławcze, a w razie uznania, że wystarczający będzie udział obrońcy lub pełnomocnika, a strona nie ma ustanowionego obrońcy lub pełnomocnika, konieczne będzie wyznaczenie jej obrońcy lub pełnomocnika z urzędu.

Stosownie do art. 433 § 1 k.p.k. organ uprawniony do rozpoznania zażalenia rozpoznaje je w granicach zaskarżenia, a jeżeli w zażaleniu zostały wskazane zarzuty stawiane zaskarżonemu rozstrzygnięciu również w granicach podniesionych zarzutów, natomiast w zakresie szerszym w wypadkach wskazanych w art. 435, art. 439 § 1, art. 440 i art. 455 k.p.k. W przypadku niektórych rozstrzygnięć w kwestiach incydentalnych możliwe jest ograniczenie zakresu zaskarżenia. Dla przykładu wnosząc zażalenie na postanowienie o zastosowaniu dozoru Policji skarżący może zaskarżyć je w całości, bądź ograniczyć zakres zaskarżenia jedynie do częstotliwości obowiązku stawiennictwa we właściwej jednostce Policji (art. 275 § 1 i 2 k.p.k.). W niektórych jednak wypadkach

rozstrzygnięcia podlegające kontroli zażaleniowej mają naturę tak ściśle zintegrowaną, że nie jest możliwe ograniczenie zakresu ich zaskarżenia, jak np. zarządzenie o odmowie przyjęcia środka odwoławczego wniesionego przez osobę nieuprawnioną (art. 429 § 1 k.p.k.)¹²¹².

W postępowaniu zażaleniowym zgodnie z wykładnią systemową znajdują także zastosowanie regulacje normatywne nakazujące rozpoznanie zażalenia poza granicami zaskarżenia i podniesionymi zarzutami, tj. art. 439 § 1 k.p.k. nakazujący rozpoznanie zażalenia niezależnie od zakresu zażalenia i podniesionych zarzutów w związku z zaistnieniem jednej z bezwzględnych przyczyn odwoławczych, art. 440 k.p.k. pozwalający na wyjście poza przedmiotowe granice zaskarżenia w związku ze stwierdzeniem rażącej niesprawiedliwości zaskarżonego rozstrzygnięcia¹²¹³, a także instytucja *gravamen commune* z art. 435 k.p.k., pozwalająca na przekroczenie podmiotowych granic zażalenia¹²¹⁴.

Możliwość rozpoznania sprawy poza granicami zaskarżenia nie może jednak wykraczać poza zakres będący przedmiotem rozstrzygnięcia w kwestii incydentalnej. Organ uprawniony do rozpoznania zażalenia stwierdzając poza przedmiotem zaskarżenia występowanie np. jednej z bezwzględnych przyczyn odwoławczych wskazanych w art. 439 § 1 pkt 9 k.p.k. nie może w związku z tym uchylić zaskarżonego rozstrzygnięcia i umorzyć postępowania głównego, choć oczywiście brak jest przeszkód, aby w uzasadnieniu rozstrzygnięcia dotyczącego rozpoznania środka odwoławczego w kwestii incydentalnej dał wyraz swoim ustaleniom, ukierunkowując w ten sposób organ pierwszej instancji co do dalszego postępowania w przedmiocie głównego przedmiotu procesu¹²¹⁵.

W postępowaniu zażaleniowym w kwestii incydentalnej dotyczącej kilku oskarżonych możliwe jest łączne rozpoznanie zażaleń wniesionych przez poszczególnych oskarżonych. Uwzględnienie zażalenia wniesionego na rzecz jednego ze współoskarżonych, dotyczącego np. środka zapobiegawczego, może także spowodować uchylenie zaskarżonego rozstrzygnięcia lub jego zmianę na korzyść współoskarżonych, którzy nie wnieśli zażalenia. Koniecznym warunkiem skorzystania z dobrodziejstwa *gravamen*

¹²¹² Z. Doda, *Zażalenie...*, s. 289.

¹²¹³ P. Rogoziński, *Kilka uwag o stosowaniu art. 440 k.p.k. w toku rozpoznawania zażaleń na postanowienia i zarządzenia*, [w:] *Iudicium et Scientia. Księga jubileuszowa Profesora Romualda Kmiecika*, red. A. Przyborowska – Klimczak, A. Taracha, Warszawa 2011, s. 466.

¹²¹⁴ Z. Doda, *Zażalenie...*, s. 293; M. Klejnowska, *Ograniczenia sądu odwoławczego...*, s. 352.

¹²¹⁵ Zob. m.in. P. Rogoziński, *Kilka uwag o stosowaniu art. 440 k.p.k. w toku rozpoznawania zażaleń na postanowienia i zarządzenia*, [w:] *Iudicium et Scientia. Księga jubileuszowa Profesora Romualda Kmiecika*, red. A. Przyborowska – Klimczak, A. Taracha, Warszawa 2011, s. 481; M. Klejnowska, *Ograniczenia sądu odwoławczego...*, s. 349; M. Fingas, *Orzekanie reformatoryjne...*, s. 300.

commune w postępowaniu zażaleniowym jest łączne rozpoznawanie sprawy przeciwko oskarżonym w postępowaniu głównym, albowiem w przeciwnym razie nie można byłoby mówić o współoskarżonym, który może skorzystać z cudzego środka odwoławczego¹²¹⁶.

W literaturze procesowej można spotkać się ze stanowiskiem o ograniczonym obowiązywaniu w postępowaniu zażaleniowym zakazu *reformationis in peius*¹²¹⁷.

Przeciwko takiemu pogładowi przemawia jednak systematyka ustawy procesowej, zgodnie z którą ujęty w rozdziale 48 zatytułowanym „Przepisy ogólne” bezpośredni oraz pośredni zakaz *reformationis in peius* (art. 434 § 1 oraz art. 443 k.p.k.) ma zastosowanie zarówno do apelacji, jak i zażalenia. Istotą zakazu *reformationis in peius* jest ochrona przysługująca oskarżonemu, zapewniająca swobodę wniesienia środka odwoławczego, zawierająca gwarancję, że zaskarżenie orzeczenia jedynie na jego korzyść nie spowoduje dla niego negatywnych konsekwencji. Trudno byłoby zatem znaleźć przekonujące argumenty dla poparcia stanowiska, zgodnie z którym oskarżony będzie korzystał z tej ochrony odwołując się od wyroku, a wnosząc zażalenie na rozstrzygnięcie dotyczące kwestii incydentalnej będzie jej pozbawiony. Nie można zaakceptować np. takiej sytuacji, aby zaskarżenie jedynie na korzyść oskarżonego postanowienia o zastosowaniu dozoru Policji doprowadziło do zaostrzenia wynikającej z niego dolegliwości poprzez zwiększenie częstotliwości stawiennictwa we właściwej jednostce. W orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się obowiązywanie pośredniego zakazu *reformationis in peius* w postępowaniu zażaleniowym w sytuacji zaskarżenia jedynie na korzyść podejrzanego postanowienia o umorzeniu śledztwa lub dochodzenia. Wskazuje się, że w takiej sytuacji w dalszym postępowaniu prowadzonym po uchyleniu zaskarżonego postanowienia nie będzie możliwe skierowanie aktu oskarżenia, a zatem może ono zakończyć się jedynie wydaniem postanowienia tożsamego z zaskarżonym, bądź umorzeniem postępowania w oparciu o korzystniejszą dla podejrzanego podstawę prawną¹²¹⁸.

Wątpliwości budzi natomiast obowiązywanie zakazu *reformationis in peius* w postępowaniu zażaleniowym w kwestiach incydentalnych, nie dotyczących interesów oskarżonego, np. w sytuacji zaskarżenia jedynie przez biegłego postanowienia o odmowie przyznania wynagrodzenia za wydaną opinię, bądź zaskarżenia jedynie przez świadka postanowienia o odmowie zwrotu utraconego zarobku w związku ze stawiennictwem na

¹²¹⁶ M. Fingas, *Orzekanie reformatoryjne...*, s. 308.

¹²¹⁷ M. Klejnowska, *Ograniczenia sądu odwoławczego...*, s. 350.

¹²¹⁸ Uchwała SN z 26.09.2002 r., I KZP 23/02, OSNKW 2002, nr 11-12, poz. 98, z glosami K. Marszało, OSP 2003, nr 9, poz. 105 oraz R. Kmiecika, PiP 2003, z. 9, s. 131.

rozprawie. Według jednej grupy stanowisk w takiej sytuacji biegłego oraz świadka nie obejmuje ochrona wynikająca z zakazu *reformationis in peius*, albowiem zgodnie z literalnym brzmieniem art. 434 § 1 k.p.k. odnosi się ona wyłącznie do oskarżonego¹²¹⁹. Wskazuje się jednak, że kwestie incydentalne nie dotyczące oskarżonego, zgodnie z orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego, mogą stanowić *sui generis* samodzielną sprawę, rozstrzygającą o prawach majątkowych innych podmiotów, np. świadka bądź biegłego. W takim ujęciu powinna zatem znajdować do nich zastosowanie ochrona wynikająca z zakazu *reformationis in peius*, która stanowi istotną gwarancję swobody zaskarżania orzeczeń¹²²⁰. Jako dodatkowy argument za obowiązywaniem zakazu *reformationis in peius* w stosunku do innych podmiotów niż oskarżony, w zakresie dotyczącym kwestii incydentalnej, stanowiącej odrębną sprawę w rozumieniu wynikającym z orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, przywołuje się także rozwiązania obowiązujące w procedurze cywilnej, która w sytuacjach analogicznych jak przyznanie wynagrodzenia za wydaną opinię, czy zwrot utraconego zarobku w związku ze stawiennictwem w sądzie, zgodnie z zakazem *reformationis in peius* z art. 384 k.p.c., nie daje możliwości uchylecia lub zmiany zaskarżonego orzeczenia na niekorzyść strony wnoszącej środek odwoławczy, jeżeli orzeczenie nie zostało jednocześnie zaskarżone przez stronę przeciwną¹²²¹. Proponuje się w związku z tym zakresową wykładnię zakazu *reformationis in peius* w postępowaniu zażaleniowym, zgodnie z którą w kwestiach incydentalnych dotyczących oskarżonego zaskarżenie decyzji procesowej przez inne podmioty nie będzie powodować objęcia ich ochroną wynikającą z zakazu *reformationis in peius*, natomiast w przypadku zaskarżenia decyzji procesowej, która nie dotyczy oskarżonego skarżących powinna obejmować ochrona wynikająca z zakazu *reformationis in peius*, jako instrument gwarantujący im swobodę zaskarżania orzeczeń¹²²².

Zażalenie w przeciwieństwie do apelacji co do zasady nie wywiera skutku suspensywnego. Zgodnie z treścią art. 462 § 1 w zw. z art. 466 § 1 k.p.k. jeżeli ustawa nie stanowi inaczej wniesienie zażalenia nie wstrzymuje wykonania zaskarżonego postanowienia oraz zarządzenia. Organ, który je wydał, lub sąd powołany do jego rozpoznania, mogą wszakże wstrzymać jego wykonanie. Zażalenie charakteryzuje się zatem względną suspensywnością.

¹²¹⁹ Uchwała SN z 26.09.2002 r., I KZP 23/02, OSNKW 2002, nr 11-12; M. Klejnowska, *Ograniczenia sądu odwoławczego...*, s. 371-372.

¹²²⁰ M. Fingas, *Orzekanie reformatoryjne...*, s. 304.

¹²²¹ M. Fingas, *Orzekanie reformatoryjne...*, s. 304.

¹²²² M. Fingas, *Orzekanie reformatoryjne...*, s. 305.

Zażalenie nie stanowi także środka odwoławczego o charakterze bezwzględnie dewolutywnym. Przekazanie zażalenia do rozpoznania organowi wyższej instancji następuje bowiem dopiero wówczas, gdy nie zostanie ono uwzględnione w całości przez organ, który wydał zaskarżone postanowienie orzekający w tym samym składzie (art. 463 § 1 k.p.k.).

Zażalenie, podobnie jak apelacja, może doprowadzić zarówno do zmiany zaskarżonego rozstrzygnięcia, jak i jego uchylenia z przekazaniem sprawy do ponownego rozpoznania, bądź uchylenia zaskarżonego rozstrzygnięcia i umorzenia postępowania. Organ rozpoznający zażalenie może także utrzymać zaskarżone rozstrzygnięcie w mocy. Może on także, w celu sprawdzenia okoliczności faktycznych, np. z związku z potrzebą weryfikacji zarzutów zawartych w zażaleniu, przeprowadzić czynności sprawdzające na podstawie art. 97 k.p.k., w tym także polegające na przeprowadzeniu dowodów ścisłych. Zgodnie z wynikającą z art. 437 § 1 k.p.k. zasadą prymatu merytorycznego rozstrzygnięcia w postępowaniu odwoławczym, organ uprawniony do rozpoznania zażalenia powinien rozstrzygnąć kwestię incydentalną będącą przedmiotem zażalenia merytorycznie, tj. utrzymać w mocy zaskarżone rozstrzygnięcie lub dokonać jego zmiany.

Możliwość uchylenia zaskarżonego rozstrzygnięcia i przekazania danej kwestii incydentalnej do ponownego rozpoznania organowi pierwszej instancji, stosownie do art. 437 § 2 zdanie drugie k.p.k., może nastąpić jedynie w sytuacji wystąpienia jednej z bezwzględnych przyczyn odwoławczych wskazanych w art. 439 § 1 k.p.k., np. w razie stwierdzenia, że zaskarżone postanowienie o zastosowaniu tymczasowego aresztowania w postępowaniu przygotowawczym wobec zatrzymanego przekazanego do dyspozycji sądu wraz z wnioskiem o zastosowanie tymczasowego aresztowania zostało wydane przez asesora sądowego, a zatem przez organ nieuprawniony do jego wydania (art. 439 § 1 pkt 1 k.p.k. w zw. z art. 2 § 1a pkt 1 u.s.p.). Uchylenie zaskarżonego rozstrzygnięcia w kwestii incydentalnej nie będzie mogło natomiast nastąpić z uwagi na zakaz merytorycznego orzekania w postępowaniu odwoławczym wynikający z reguły *ne peius* z art. 454 § 1 k.p.k., albowiem odnosi się ona tylko do rozstrzygnięcia w głównym przedmiocie postępowania, w którym może dojść do wydania wyroku skazującego. Nie jest natomiast możliwe wydanie wyroku skazującego na skutek rozpoznania zażalenia na rozstrzygnięcie w kwestii incydentalnej. Posługując się analogią wynikającą z podobieństwa sytuacji osoby uniewinnionej, lub wobec której umorzono postępowanie, do podejrzanego bądź oskarżonego, wobec którego sąd pierwszej instancji odmówił uwzględnienia wniosku prokuratora o zastosowanie tymczasowego aresztowania, w kontekście nieobowiązywania

w postępowaniu zażaleniowym zakazu *ne peius*, można odwołać się także do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 13.07.2009 r., SK 4/08¹²²³, w którym uznano, że stwierdzenie zasadności zażalenia prokuratora na nieuwzględniające wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania postanowienie sądu pierwszej instancji nie wymaga wydania rozstrzygnięcia kasatoryjnego, tak jak ma to miejsce w sytuacji stwierdzenia zasadności apelacji na niekorzyść oskarżonego od wyroku uniewinniającego lub umarzającego postępowanie.

Uchylenia zaskarżonego rozstrzygnięcia w kwestii incydentalnej nie może także uzasadniać ostatnia z przesłanek wskazanych w art. 437 § 2 zdanie drugie k.p.k., tj. konieczność przeprowadzenia przewodu w całości, albowiem w postępowaniu zażaleniowym nie przeprowadza się przewodu sądowego. W postępowaniu zażaleniowym możliwość wydawania orzeczeń kasatoryjnych powinna być zatem siłą rzeczy ograniczona. Potrzeba wydania orzeczenia kasatoryjnego wiąże się bowiem zasadniczo z rozstrzygnięciem w przedmiocie głównego nurtu procesu. Nie powinna w związku z tym odnosić się do postępowania zażaleniowego wykładnia przesłanki z art. 437 § 2 k.p.k. w postaci „konieczności przeprowadzenia na nowo przewodu w całości” dokonana przez Sąd Najwyższy w sprawie I KZP 3/19¹²²⁴. Należy zatem uznać, że nawet w razie stwierdzenia, że w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji dotyczącym rozpoznania kwestii incydentalnej doszło do naruszenia przepisów postępowania innego rodzaju niż bezwzględne przyczyny odwoławcze z art. 439 § 1 k.p.k., skutkującego jego nierzetelnością, nie powinno to powodować konieczności uchylenia zaskarżonego rozstrzygnięcia i przekazania sprawy sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania, bowiem brak jest ustawowych przeszkód do konwalidacji stwierdzonych uchybień w postępowaniu zażaleniowym. Wydanie rozstrzygnięcia w kwestii incydentalnej na posiedzeniu przeprowadzonym bez udziału strony, w którym miała ona prawo uczestniczyć, w sytuacji gdy nie została w sposób prawidłowy zawiadomiona o terminie posiedzenia, nie wyłącza możliwości naprawienia tego uchybienia w postępowaniu odwoławczym poprzez zawiadomienie o nim strony i umożliwienie jej przedstawienia swoich racji przed organem uprawnionym do rozpoznania zażalenia. Odwołując się do tego argumentu w literaturze procesowej wskazuje się, że w takiej sytuacji można byłoby ewentualnie rozważyć możliwość odpowiedniego zastosowania

¹²²³ OTK-A 2009, nr 7, poz. 109.

¹²²⁴ OSNKW 2019, nr 6, poz. 31.

zawartej w art. 437 § 2 zdanie drugie *in fine* k.p.k. podstawy uchylenia zaskarżonego rozstrzygnięcia, odnosząc ją do konieczności ponowienia w całości czynności zmierzających do ukształtowania podstawy faktycznej rozstrzygnięcia wydanego w kwestii incydentalnej¹²²⁵.

Względ na sprawność postępowania przemawia jednak za tym, aby rozpoznawanie kwestii incydentalnych nie opóźniało nadmiernie postępowania co do zasadniczego przedmiotu procesu, jeżeli istnieje możliwość naprawienia stwierdzonych uchybień w postępowaniu zażaleniowym.

Organ rozpoznający zażalenie może także orzec o uchyleniu zaskarżonego orzeczenia, które nie będzie połączone ani z jednoczesnym umorzeniem postępowania, ani z przekazaniem sprawy organowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania. Taka forma rozstrzygnięcia uznawana jest za orzeczenie rozstrzygające daną kwestię incydentalną merytorycznie¹²²⁶. Dochodzi do tego wówczas, gdy brak jest potrzeby jednoczesnego wydawania przez organ uprawniony do rozpoznania zażalenia orzeczenia następczego, np. w sytuacji uchylenia zastosowanego środka zapobiegawczego, bądź też uchylenia postanowienia o zawieszeniu postępowania.

Odmienne kształtuje się natomiast kwestia rozstrzygnięcia zażaleń na czynności bądź ich zaniechanie. Zgodnie z treścią art. 467 § 2 k.p.k. organ uprawniony do rozpoznania zażalenia w razie uznania jego zasadności stwierdza niezgodność czynności lub braku czynności z prawem i zarządza co należy w celu naprawienia skutków uchybienia oraz zapobieżenia podobnym uchybieniom w przyszłości, a także podejmuje inne przewidziane w ustawie środki. Uznaje się, że art. 467 § 2 k.p.k. w zakresie sposobu rozpoznania zażalenia stanowi *lex specialis* w stosunku do art. 437 § 1 i 2 k.p.k., albowiem w przypadku zażalenia na czynność lub jej zaniechanie brak jest substratu zaskarżenia, który podlegałby utrzymaniu w mocy, zmianie lub uchyleniu¹²²⁷. Dokonując kontroli odwoławczej czynności niebędącej decyzją procesową można orzec, że zaskarżona czynność była prawidłowa lub nieprawidłowa, ale nie można jej zmienić bądź uchylić¹²²⁸. Stwierdzając niezasadność zażalenia organ uprawniony do jego rozpoznania wydaje zatem postanowienie o jego nieuwzględnieniu. W razie uznania słuszności zażalenia organ

¹²²⁵ M. Fingas, *Orzekanie reformatoryjne...*, s. 313.

¹²²⁶ Z. Doda, *Zażalenie...*, s. 311; M. Fingas, *Orzekanie reformatoryjne...*, s. 314 i n.

¹²²⁷ P. Hofmański, [w:], *Kodeks postępowania karnego, Tom II, Komentarz do art. 297 - 467*, red. P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Warszawa 2011, s. 1011.

¹²²⁸ M. Lipczyńska, *Model postępowania kontrolnego w k.p.k. z 1969 r.*, PiP 1971, z. 2, s. 302; M. Cieślak, K. Łojewski, *Pisma procesowe w sprawach karnych*, Warszawa 1974, s. 24; Z. Doda, *Zażalenie...*, s. 19.

odwoławczy powinien z kolei stwierdzić niezgodność czynności, lub braku czynności z prawem, i, w zależności od konkretnej sytuacji, zarządzić „co należy” w celu naprawienia skutków uchybienia, albo w celu zapobieżenia podobnym uchybieniom w przyszłości¹²²⁹.

Z przyjętej w polskim postępowaniu karnym zasady dwuinstancyjności postępowania sądowego wynika, że orzeczenia sądu odwoławczego nie podlegają dalszemu zaskarżeniu w układzie dewolutywnym. Nie stanowi odstępstwa od zasady dwuinstancyjności postępowania karnego przewidziana w art. 426 § 2 k.p.k. możliwość zaskarżenia postanowień wydanych przez sąd odwoławczy, które dotyczą zastosowania tymczasowego aresztowania w wyniku rozpoznania zażalenia na postanowienie sądu pierwszej instancji odmawiające jego zastosowania, a także wydanych w toku postępowania odwoławczego postanowień o przeprowadzeniu obserwacji, zastosowaniu środka zapobiegawczego, nałożeniu kary porządkowej, zawieszeniu postępowania oraz w przedmiocie kosztów procesu, o których po raz pierwszy orzekł sąd odwoławczy. Zażalenie na wskazane postanowienia nie jest bowiem rozpoznawane przez sąd wyższego rzędu, ale przez inny równorzędny skład sądu odwoławczego.

Możliwość zaskarżenia zażaleniem postanowienia sądu odwoławczego o zawieszeniu postępowania została wprowadzona ustawą z 19.07.2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw. W przeciwieństwie do art. 22 § 2 k.p.k., dopuszczającego możliwość zaskarżenia zażaleniem postanowień w przedmiocie zawieszenia postępowania, w postępowaniu odwoławczym nie będą podlegały zaskarżeniu zażaleniem postanowienia o podjęciu zawieszzonego postępowania, o odmowie podjęcia zawieszzonego postępowania oraz o odmowie zawieszenia postępowania.

Zgodnie z treścią art. 426 § 2 k.p.k. rozpoznając zażalenie na określone w tym przepisie postanowienia sąd odwoławczy będzie orzekał w składzie trzyosobowym zarówno w tych sytuacjach, gdy zaskarżone postanowienie zostało wydane w składzie jednoosobowym, jak i w składzie trzyosobowym. Wyjątek dotyczący postanowień o nałożeniu kary porządkowej oraz w przedmiocie kosztów procesu, wydanych w składzie jednoosobowym. W takiej sytuacji zażalenie będzie podlegało rozpoznaniu przez sąd odwoławczy w składzie jednoosobowym (art. 426 § 2 zdanie drugie k.p.k.).

Oceniając wprowadzoną zmianę trudno wskazać powód, dla którego zażalenie na postanowienie o zawieszeniu postępowania, które nie zamyka drogi do wydania wyroku ani nie dotyczy bezpośrednio praw i wolności jednostki, podlega rozpoznaniu w składzie

¹²²⁹ T. Grzegorzcyk, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 1005–1006.

trzyosobowym, natomiast zażalenie na postanowienia o nałożeniu kary porządkowej oraz w przedmiocie kosztów procesu, które w sposób bezpośredni dotyczą tych kwestii podlegają rozpoznaniu w składzie jednoosobowym, jeżeli w takim samym składzie zostały wydane zaskarżone postanowienia. Różnicowanie składów sądu odwoławczego rozpoznającego zażalenia na postanowienia wskazane w art. 426 § 2 k.p.k. w zależności od wskazanego przedmiotu rozstrzygnięcia nie jest zasadne. Jeśli powodem przyjęcia jednoosobowego składu sądu rozpoznającego zażalenie w ramach tzw. zaskarżenia poziomego była potrzeba uproszczenia i przyśpieszenia postępowania odwoławczego we wskazanych kwestiach incydentalnych, to właściwą formułą powinno być wskazanie, iż zażalenia na rozstrzygnięcia wydane w składzie jednoosobowym podlegają rozpoznaniu w innym składzie jednoosobowym, zaś zażalenia na rozstrzygnięcia wydane w składzie trzyosobowym w innym składzie trzyosobowym.

4. Podsumowanie

Regulacji normatywnych obejmujących postępowanie zażaleniowe nie można uznać za charakteryzujące się dostateczną spójnością oraz przejrzystością.

Zastrzeżenia budzi nie do końca jasne i konsekwentne kryterium wyboru rozstrzygnięć podlegających zaskarżeniu zażaleniem poza zamykającymi drogę do wydania wyroku oraz co do środków zabezpieczających.

Problematyczny jest także sposób przyjętej metody techniki legislacyjnej poprzez odesłanie do szczegółowych przepisów ustawy celem ustalenia, czy rozstrzygnięcie w kwestii incydentalnej podlega zaskarżeniu zażaleniem.

Należy podzielić formułowane w literaturze postulaty, aby rozstrzygnięcia i czynności, od których przysługuje prawo wniesienia zażalenia, zostały wskazane w jednej bądź kilku sąsiadujących ze sobą jednostkach redakcyjnych.

Taki sposób wskazania zaskarżalnych zażaleniem rozstrzygnięć w kwestiach incydentalnych został przyjęty w procedurze cywilnej (art. 394 § 1, art. 394¹ § 1 i § 1¹, art. 394^{1a} § 1, art. 394^{1b}, art. 394² § 1 i § 1¹ k.p.c.). W powołanych przepisach usystematyzowano także, który sąd jest właściwy do rozpoznania zażalenia na określone rozstrzygnięcia wskazując, iż sąd drugiej instancji jest właściwy do rozpoznania zażaleń na postanowienia sądu pierwszej instancji kończące postępowanie w sprawie, a ponadto na wskazane enumeratywnie postanowienia sądu pierwszej instancji i zarządzenia

przewodniczącego (art. 394 § 1 k.p.c.); Sąd Najwyższy na postanowienia sądu drugiej instancji odrzucające skargę kasacyjną, na postanowienia sądu drugiej lub pierwszej instancji odrzucające skargę o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia, a także na orzeczenia sądu drugiej instancji uchylające wyrok sądu pierwszej instancji i przekazujące sprawę do ponownego rozpoznania (art. 394¹ § 1 i § 1¹ k.p.c.); inny skład sądu pierwszej instancji na wskazane enumeratywnie postanowienia tego sądu (art. 394^{1a} § 1 k.p.c.); sąd drugiej instancji w innym składzie na postanowienie tego sądu o odrzuceniu apelacji oraz wymienione enumeratywnie w przepisie inne postanowienia sądu drugiej instancji (art. 394² § 1 i § 1¹ k.p.c.).

Przyjęty sposób redakcji nie pozostawia większych wątpliwości ani co do katalogu zaskarżalnych zażaleń rozstrzygnięć w kwestiach incydentalnych, ani co do określenia sądu właściwego do rozpoznania zażalenia, ani wreszcie co do składu sądu w jakim zażalenie ma zostać rozpoznane, bowiem ten został określony w art. 397 k.p.c.

Na gruncie procedury karnej przepisy wskazujące jakie rozstrzygnięcia, poza zamykającymi drogę do wydania wyroku oraz co do środków zabezpieczających, podlegają zaskarżeniu zażaleniem, umieszczone zostały w różnych miejscach ustawy procesowej. Pewne trudności budzić może także ustalenie składu sądu odwoławczego właściwego do rozpoznania zażalenia, albowiem od reguły zawartej w art. 30 § 2 k.p.k., iż orzeka on jednoosobowo, a w składzie trzech sędziów wówczas, gdy zaskarżone orzeczenie zostało wydane w składzie innym niż jednoosobowy, ustawa przewiduje szereg odstępstw. Dla przykładu, ze względu na szczególną zawłość sprawy lub jej wagę, prezes sądu może zarządzić rozpoznanie zażalenia podlegającego rozpoznaniu jednoosobowo przez poszerzony do trzech sędziów skład sądu odwoławczego (art. 30 § 2 k.p.k.). Z kolei zażalenie na postanowienie sądu stwierdzające, że oskarżyciel posiłkowy nie może brać udziału w postępowaniu z uwagi na fakt, iż jest on osobą nieuprawnioną lub jego akt oskarżenia albo oświadczenie o przystąpieniu do postępowania zostało złożone po terminie, rozpoznawane jest przez inny równorzędny skład tego sądu (art. 56 § 3 k.p.k.), a zatem może być to w zależności od rodzaju rozpoznawanej sprawy oraz etapu postępowania skład jednoosobowy (art. 28 § 1 k.p.k.), jednego sędziego i dwóch ławników (art. 28 § 2 k.p.k.), trzech sędziów (art. 28 § 3 k.p.k.), dwóch sędziów i trzech ławników (art. 28 § 4 k.p.k.) oraz pięciu sędziów (art. 29 § 2 k.p.k.).

Kolejne odstępstwo od reguły określającej skład sądu uprawnionego do rozpoznania zażalenia wynika z art. 75 § 3 k.p.k. stanowiącego, iż zażalenie na postanowienie sądu o zatrzymaniu i przymusowym sprowadzeniu oskarżonego rozpoznawane jest przez ten sam

sąd w składzie trzech sędziów niezależnie od tego w jakim składzie zostało ono wydane. Tymczasem zażalenie na zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie oskarżonego dokonane w trybie art. 376 § 1 i 2, art. 377 § 3 oraz art. 382 k.p.k. (w ostatnim wypadku decyzja procesowa zapada w formie zarządzenia przewodniczącego rozprawy) podlega rozpoznaniu przez ten sam sąd w innym równorzędnym składzie, a zatem w zależności od rodzaju rozpoznawanej sprawy i etapu postępowania w składzie jednoosobowym, jednego sędziego i dwóch ławników, trzech sędziów, dwóch sędziów i trzech ławników, bądź pięciu sędziów.

Już choćby te przykłady pokazują, że kształt regulacji dotyczących drugiego, obok apelacji, zwyczajnego środka odwoławczego, jakim jest zażalenie, pozostawia szerokie pole do ingerencji ustawodawczej, która powinna doprowadzić do usystematyzowania rozstrzygnięć w kwestiach incydentalnych podlegających zaskarżeniu zażaleniem oraz ujednolicenia składu sądu uprawnionego do rozpoznania zażalenia.

Z perspektywy realizacji zasady instancyjności postępowania karnego jako szczególnie istotne uznać należy właściwe ustalenie kategorii rozstrzygnięć w kwestiach incydentalnych, w których zażalenie powinno wywierać skutek dewolutywny, przenosząc rozpoznanie sprawy do sądu drugiej instancji, a w których - w zgodzie z konstytucyjną zasadą zaskarżalności orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji - możliwe będzie rozpoznanie zażalenia w ramach tzw. zaskarżenia poziomego, tj. przez ten sam sąd w znaczeniu organizacyjnym, rozpoznający zażalenie w innym równorzędnym składzie, bądź w składzie powiększonym.

Mając jednak na uwadze fakt, że postępowanie karne znacznie szerzej, niż postępowanie cywilne, dotyka sfery praw i wolności osobistych, a zatem kwestii, które zgodnie z orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego mogą zostać uznane za *sui generis* sprawę w ujęciu wynikającym z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, możliwość rozpoznawania zażalenia w trybie tzw. zaskarżenia poziomego na gruncie postępowania karnego jest w większym stopniu ograniczona.

Instancyjność postępowania zażaleniowego powinna zatem dotyczyć nie tylko postanowień zamykających drogę do wydania wyroku, co do środka zabezpieczającego, co do środków zapobiegawczych, ale także dotyczących bezpośrednio w sposób istotny praw i wolności danego podmiotu, które mogą stanowić *sui generis* sprawę w ujęciu wynikającym z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP oraz wpływających bezpośrednio na bieg postępowania w jego zasadniczym nurcie.

W pozostałych kwestiach incydentalnych jako wystarczającą, w rozumieniu wynikającym z art. 78 Konstytucji RP, należy uznać kontrolę wykonywaną w trybie tzw. zaskarżenia poziomego.

Zakończenie

Zasada instancyjności postępowania karnego stanowi skodyfikowaną oraz zdefiniowaną prawnie w sposób pośredni jedną z naczelných zasad procesowych.

Szczególą doniosłość zasady instancyjności postępowania wynika z faktu, iż obejmuje ona gwarancję procesową, przyznającą stronie postępowania prawo do poddania orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji kontroli wykonywanej przez odrębny organizacyjny sąd wyższego rzędu, mającej na celu wyeliminowanie nieprawidłowości, a także współokreśla obowiązujący model postępowania odwoławczego.

Trybunał Konstytucyjny odnosi obowiązywanie zasady instancyjności postępowania nie tylko do orzeczeń sądu pierwszej instancji rozstrzygających sprawę co do *meritum*, ale także do określonych rozstrzygnięć w kwestiach incydentalnych, dotyczących praw i wolności danego podmiotu, które mogą zostać uznane za *sui generis* sprawę w ujęciu wynikającym z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, przy czym w odniesieniu do tej kategorii rozstrzygnięć dopuszcza również inny, niż wykonywany w toku instancji, tryb ich kontroli.

W zakresie obejmującym gwarancję procesową strony postępowania do poddania orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji kontroli odwoławczej, rozumianą jako istotne prawo podmiotowe ściśle powiązane z zasadą rzetelnego procesu, podstawę normatywną zasady instancyjności postępowania karnego stanowią przepisy Konstytucji RP (art. 78 oraz art. 176 ust. 1, a pomocniczo także art. 45 ust. 1), ratyfikowanych umów międzynarodowych (art. 2 ust. 1 i 2 protokołu nr 7 do EKPCz oraz art. 14 ust. 5 MPPOiP), a także Kodeksu postępowania karnego (art. 425 § 1, art. 426 § 1, art. 444 § 1 oraz art. 459 § 1).

W ujęciu ustrojowo-organizacyjnym obejmuje ona zagadnienia dotyczące tworzenia i organizacji sądów, ustalania obszarów ich właściwości oraz powołania na stanowisko sędziego sądu pierwszej i drugiej instancji. Gwarancja dwuinstancyjności postępowania pozostaje bowiem w ścisłym związku z konstytucyjnymi wymogami dotyczącymi sądu orzekającego w sprawie i oznacza, że sąd każdej instancji powinien spełniać warunki niezależności, bezstronności i niezawisłości. W takiej postaci jej podstawę normatywną stanowią przepisy art. 178 - 181 Konstytucji RP, ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dział I i II), a także Kodeksu postępowania karnego w zakresie dotyczącym określenia właściwości funkcjonalnej sądu pierwszej oraz drugiej instancji (art. 24 - 27 k.p.k.).

Z uwagi na złożony charakter zasady instancyjności postępowania karnego unormowanie jej w szeregu różnej rangi aktów prawnych zasadniczo należy uznać za właściwe. Ogólne ramy, zawarte w przepisach Konstytucji RP oraz ratyfikowanych umów międzynarodowych, znajdują następnie rozwinięcie i uszczegółowienie w aktach prawnych niższego rzędu. Pewne zastrzeżenia dotyczyć mogą szeroko zakreślonych uprawnień Ministra Sprawiedliwości do tworzenia i znoszenia sądów, wydziałów sądów, oraz delegowania sędziów.

Zasada instancyjności postępowania karnego stanowi także dyrektywę interpretacyjną, nakazującą aby w procesie wykładni, w sytuacji występowania tzw. luzu decyzyjnego, interpretowanej normie nadawać takie znaczenie, które w jak najszerszym zakresie umożliwiłoby realizację wartości leżących u podstaw zasady procesowej.

W analizowanych porównawczo systemach prawnych, tj. francuskim, włoskim oraz niemieckim, zasada instancyjności postępowania karnego, mimo iż uznawana jest powszechnie za jedną z naczelnych zasad procesowych o charakterze gwarancyjnym, nie została bezpośrednio wyrażona w przepisach ustawy zasadniczej. Nie ma ona także charakteru bezwzględnie obowiązującego, dopuszczając obowiązywanie ograniczeń o charakterze przedmiotowym oraz podmiotowym.

Kontrola odwoławcza realizowana jest zarówno w trójinstancyjnym postępowaniu apelacyjno-kasacyjnym (systemy francuski, włoski oraz niemiecki w odniesieniu do wyroków wydanych w pierwszej instancji przez sąd rejonowy), jak i w dwuinstancyjnym postępowaniu rewizyjnym (system niemiecki w odniesieniu do wyroków wydanych w pierwszej instancji przez sąd krajowy oraz wyższy sąd krajowy). Najczęściej przyjmuje się, że obejmuje ona prawo strony postępowania do dwukrotnego osądu danej sprawy przez sądy obu instancji w zakresie dotyczącym ustaleń faktycznych oraz kwestii prawnych (systemy francuski oraz włoski, a także system niemiecki w odniesieniu do podlegających zaskarżeniu apelacją wyroków wydawanych w pierwszej instancji przez sądy rejonowe). W postępowaniu przed sądem drugiej instancji dopuszcza się zarówno ponowienie postępowania dowodowego przeprowadzonego przed sądem pierwszej instancji (systemy francuski oraz niemiecki w zakresie dotyczącym apelacji), ograniczenie postępowania dowodowego z możliwością przeprowadzenia dowodów przez sąd odwoławczy (system włoski), a także brak możliwości przeprowadzenia dowodów (system niemiecki w odniesieniu do rewizji).

W ujęciu wynikającym z ratyfikowanych umów międzynarodowych zasada instancyjności postępowania karnego odnoszona jest jedynie do oskarżonego, zapewniając

mu – co do zasady – możliwość zaskarżenia wyroku wydanego przez sąd pierwszej instancji w zakresie dotyczącym winy oraz kary. Przepisy EKPCz oraz MPPOiP nie określają pożądanego modelu postępowania odwoławczego, choć w orzecznictwie Komitetu Praw Człowieka ONZ można odnaleźć wskazówki pozwalające na przyjęcie tezy o preferencji modelu apelacyjnego.

ETPCz oraz Komitet Praw Człowieka ONZ podkreślają natomiast wymóg respektowania w postępowaniu odwoławczym zasady rzetelnego procesu.

Trybunał Konstytucyjny dla realizacji zasady instancyjności postępowania wymaga łącznego spełnienia trzech warunków, tj.:

- 1) zapewnienia dostępu do sądu drugiej instancji, a zatem przyznania stronom postępowania odpowiednich środków zaskarżenia, uruchamiających rzeczywistą kontrolę rozstrzygnięć wydanych przez sąd pierwszej instancji;
- 2) powierzenia rozpoznania sprawy w drugiej instancji - co do zasady - sądowi wyższego rzędu, co oznacza względny wymóg nadania środkowi zaskarżenia charakteru dewolutywnego;
- 3) odpowiedniego ukształtowania procedury odwoławczej, umożliwiającej wszechstronne zbadanie rozpoznawanej sprawy i wydanie merytorycznego rozstrzygnięcia.

W takiej postaci zapewnia ona możliwość przeprowadzenia kontroli zaskarżonego rozstrzygnięcia przez dwukrotną ocenę stanu faktycznego i prawnego sprawy oraz prawidłowości stanowiska zajętego przez sąd pierwszej instancji.

Wydanie orzeczenia reformatoryjnego w instancji odwoławczej w oparciu o odmienną, od dokonanej przez sąd pierwszej instancji, ocenę materiału dowodowego, a także w oparciu o nowe ustalenia faktyczne, dokonane przy zastosowaniu procedury zapewniającej realizację zasady rzetelnego procesu, nie stanowi naruszenia zasady instancyjności postępowania karnego.

Analiza orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego prowadzi do wniosku, że brak byłoby możliwości całkowitego wyłączenia kontroli instancyjnej określonego rodzaju rozstrzygnięć sądu pierwszej instancji dotyczących głównego przedmiotu postępowania. Nie można jednak stanowczo wykluczyć obowiązywania ograniczeń o charakterze przedmiotowym bądź podmiotowym, które dopuszczalne są na gruncie EKPCz oraz MPPOiP. Ograniczenia te powinny spełniać kryteria proporcjonalności z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP oraz nie mogą prowadzić do nieuzasadnionego zróżnicowania sytuacji procesowej stron postępowania (art. 32 ust. 1 Konstytucji RP).

Unormowania Kodeksu postępowania karnego realizują w głównych założeniach minimalne standardy zasady instancyjności postępowania karnego wynikające z przepisów Konstytucji RP oraz wiążących Polskę umów międzynarodowych.

Prawo do odwołania się do sądu wyższej instancji od orzeczenia rozstrzygającego sprawę co do *meritum* przysługuje nie tylko stronom postępowania w znaczeniu procesowym, ale także innym podmiotom, których praw i wolności może dotyczyć rozstrzygnięcie sądu pierwszej instancji, tj. podmiotowi zobowiązanemu (art. 91a § 1 - 3 w zw. z art. 444 § 2 k.p.k.), właścicielowi przedsiębiorstwa zagrożonego przepadkiem (art. 91b k.p.k.), oraz pokrzywdzonemu od wyroku warunkowo umarzającego postępowanie wydane na posiedzeniu (art. 444 § 1 k.p.k.).

Środek odwoławczy od rozstrzygnięć dotyczących głównego przedmiotu postępowania ma także charakter bezwzględnie dewolutywny, przenosząc rozpoznanie sprawy do sądu wyższej instancji.

W zakresie szczegółowych regulacji ustawowych można jednak wskazać na występowanie potencjalnych zagrożeń i ograniczeń w realizacji zasady instancyjności postępowania karnego.

Mimo, że w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego oraz uprawnionych organów międzynarodowych dopuszcza się obowiązywanie wymogów formalnych dotyczących postępowania odwoławczego, których celem jest zapobieżenie nadmiernej uznaniowości i zagwarantowanie pewności prawa, to wskazuje się jednocześnie, że nie mogą one prowadzić do ograniczenia prawa do odwołania w taki sposób, lub w takim stopniu, który skutkowałby naruszeniem jego istoty. W takiej sytuacji ochrona gwarantowanych konstytucyjnie oraz konwencyjnie praw miałaby jedynie wymiar deklaracyjny i iluzoryczny.

Jako nadmierne ograniczenie realizacji zasady instancyjności postępowania karnego należy ocenić wymóg pisemnej formy wniosku o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku wydane w postępowaniu zwyczajnym, będącego warunkiem zainicjowania postępowania odwoławczego. Dopuszczenie możliwości złożenia takiego wniosku także w formie ustnej do protokołu rozprawy bądź posiedzenia wyrokowego nie powodowałoby nadmiernej elastyczności wymogów formalnych postępowania odwoławczego, natomiast umożliwiałoby pełniejszą realizację prawa do odwołania się do sądu drugiej instancji. Należy w związku z tym zaproponować zmianę art. 422 § 1 k.p.k. poprzez dodanie zdania czwartego o następującej treści: „Obecne podczas ogłoszenia wyroku strony, a także pokrzywdzony w przypadku wyroku

warunkowo umarzającego postępowanie wydane na posiedzeniu, mogą złożyć wniosek o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku także ustnie do protokołu rozprawy lub posiedzenia, bezpośrednio po ogłoszeniu wyroku”.

Zmiany dotychczasowej praktyki, zwłaszcza w kontekście wyroku ETPCz w sprawie Witkowski przeciwko Polsce, wymaga także postępowanie z przedwczesnym wnioskiem o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku oraz przedwczesnym środkiem odwoławczym. Sankcja odmowy przyjęcia przedwczesnego wniosku i przedwczesnego środka odwoławczego nie wynika *explicite* z art. 422 § 3 oraz art. 429 § 1 k.p.k. Kierując się argumentacją wynikającą z wyroku ETPCz w sprawie Witkowski przeciwko Polsce należy postulować taki sposób postępowania z przedwczesnym wnioskiem o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku oraz przedwczesnym środkiem odwoławczym, który nie będzie prowadzić do pozbawienia strony postępowania realizacji gwarantowanego konstytucyjnie prawa podmiotowego. Jeżeli w konkretnym układzie procesowym możliwe będzie powiadomienie strony o bezprzedmiotowości przedwczesnego wniosku bądź przedwczesnego środka odwoławczego, należy powiadomić ją o tym fakcie wraz z pouczeniem, że stosownych czynności powinna dokonać po wydaniu orzeczenia. Gdyby natomiast doręczenie pouczenia przed upływem terminu do dokonania tych czynności nie było możliwe, wykładnia wynikająca z zasady procesowej, przy braku wyraźnie odmiennych rezultatów wykładni językowej, powinna skutkować nadaniem przedwczesnemu wnioskowi, bądź przedwczesnemu środkowi odwoławczemu, biegu procesowego. Zaproponowany sposób postępowania z przedwczesnym wnioskiem o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku oraz z przedwczesnym środkiem odwoławczym nie stanowi nadmiernego rozluźnienia wymogów formalnych postępowania odwoławczego, które mogłoby prowadzić do stanu braku pewności prawa oraz nadmiernej uznaniowości. Pozostaje natomiast w zgodzie z zaleceniami wynikającymi z orzecznictwa ETPCz oraz nakazem uwzględniania w procesie wykładni wartości wynikających z zasady instancyjności postępowania karnego.

Kolejnym nadmiernym ograniczeniem formalnym, wynikającym z restrykcyjnej wykładni obowiązujących przepisów, jest możliwość odmowy przyjęcia, bądź pozostawienia bez rozpoznania, apelacji od wyroku wydane w trybie porozumienia procesowego, opartej na zarzutach wskazanych w art. 438 pkt 3 i 4 k.p.k., związanych z treścią zawartego porozumienia, a także apelacji zawierającej zarzuty, o których mowa w art. 378a § 4 oraz art. 427 § 3a k.p.k.

Wyłączenie możliwości podnoszenia w apelacji od wyroku wydanego w trybie porozumienia procesowego zarzutów określonych w art. 438 pkt 3 i 4 k.p.k., związanych z treścią zawartego porozumienia, a także zarzutów wskazanych w art. 378a § 4 oraz art. 427 § 3a k.p.k., nie powinno stanowić podstawy do odmowy przyjęcia takiej apelacji jako niedopuszczalnej z mocy ustawy na podstawie art. 429 § 1 k.p.k. bądź pozostawienia jej bez rozpoznania na podstawie art. 430 § 1 k.p.k. Ustawodawca rozróżnia bowiem niedopuszczalność środka odwoławczego z mocy ustawy od oparcia go na niedopuszczalnych zarzutach (art. 530 § 2 k.p.k.), zaś w art. 429 § 1 k.p.k. nie wymieniono oparcia apelacji na niedopuszczalnych zarzutach jako podstawy do odmowy jej przyjęcia. Wykładnia art. 429 § 1 k.p.k., utożsamiająca apelację opartą na niedopuszczalnych zarzutach z apelacją niedopuszczalną z mocy ustawy, pozostaje w sprzeczności z rezultatami wykładni językowej oraz systemowej i nie zapewnia w możliwie najpełniejszym zakresie realizacji wartości leżących u podstaw zasady instancyjności postępowania. Kontrola formalna apelacji, przeprowadzana przez prezesa sądu na podstawie art. 429 § 1 k.p.k., nie może obejmować kwestii merytorycznych, a taką właśnie jest ocena zarzutów apelacji. Systemowo należy także odwołać się do oceny dopuszczalności cofnięcia środka odwoławczego, od której wyłączony jest prezes sądu pierwszej instancji. W razie cofnięcia środka odwoławczego jeszcze przed sądem a *quo* prezes sądu pierwszej instancji przekazuje akta sprawy sądowi odwoławczemu, który przeprowadza ograniczoną kontrolę zaskarżonego orzeczenia pod kątem bezwzględnych przyczyn odwoławczych z art. 439 k.p.k. oraz rażącej niesprawiedliwości z art. 440 k.p.k., i dopiero w razie braku ich stwierdzenia pozostawia cofnięty środek odwoławczy bez rozpoznania (art. 432 k.p.k.).

Powyższe uwagi skłaniają do sformułowania propozycji zmiany art. 432 k.p.k., który mógłby otrzymać następującą treść: „Cofnięty środek odwoławczy, a także apelację opartą wyłącznie na niedopuszczalnych zarzutach, sąd odwoławczy pozostawia bez rozpoznania, chyba że zachodzi jedna z przyczyn wymienionych w art. 439 lub 440.”

Zaproponowane rozwiązanie spełnia założony przez ustawodawcę cel, jakim było wzmocnienie trwałości zawartych porozumień procesowych oraz wyłączenie możliwości podnoszenia określonych zarzutów odwoławczych. Wprowadza także podstawę prawną pozwalającą na pozostawanie apelacji opartej na niedopuszczalnych zarzutach bez rozpoznania, o ile zaskarżony wyrok nie jest dotknięty uchybieniami, o których mowa w art. 439 oraz art. 440 k.p.k., a zatem zapewnia taki sam poziom kontroli odwoławczej, jak w przypadku cofnięcia apelacji, ograniczając możliwość uprawomocnienia się wyroków,

które mogą być dotknięte bezwzględными przyczynami odwoławczymi, wymagającymi następnie uruchomienia postępowania związanego z kontrolą nadzwyczajną bądź rażąco niesprawiedliwych.

Rozważenia wymaga natomiast kwestia zaskarżalności postanowienia sądu odwoławczego o pozostawieniu takiej apelacji bez rozpoznania. O ile bowiem niezaskarżalność postanowienia o pozostawieniu cofniętej apelacji wynika z faktu, iż kontrola ograniczona do bezwzględnych przyczyn odwoławczych i rażącej niesprawiedliwości przełamuje zasadę skargowości i jest dokonywana wbrew wyraźnej woli strony, prowadząc w efekcie do rozszerzenia zasady instancyjności postępowania, o tyle pozostawienie bez rozpoznania apelacji opartej na niedopuszczanych zarzutach następuje wbrew woli skarżącego, skutkując ograniczeniem zasady kontroli instancyjnej. Należałoby zatem postulować zaskarżalność poziomą takiego postanowienia, podobnie jak postanowienia sądu odwoławczego wydanego na podstawie art. 430 § 1 k.p.k. Możliwość taką mogłaby zapewnić zmiana art. 432 k.p.k. polegająca na przyjęciu, iż dotychczasowa treść tego przepisu zostanie ujęta jako paragraf pierwszy oraz dodanie paragrafu drugiego o następującej treści: „Na postanowienie o pozostawieniu bez rozpoznania apelacji opartej na niedopuszczanych zarzutach przysługuje zażalenie do innego równorzędnego składu sądu odwoławczego, chyba że zostało wydane przez Sąd Najwyższy”.

Zmiana modelu postępowania odwoławczego z rewizyjnego na zbliżony do apelacyjnego skłania do szerszej refleksji nad rolą zarzutów odwoławczych. W modelach apelacyjnych z reguły brak jest obowiązku formułowania w środku odwoławczym zarzutów bądź pełnią one jedynie funkcję porządkująco-informacyjną nie wiążąc sądu drugiej instancji. Granice kontroli odwoławczej wyznaczone są bowiem zasadniczo przez wskazany w apelacji zakres zaskarżenia.

Limitująca zakres kontroli odwoławczej oraz zakres orzekania sądu drugiej instancji rola zarzutów odwoławczych jest charakterystyczna dla modeli rewizyjnego oraz kasacyjnego. Należy w związku z tym rozważyć, czy zbliżenie postępowania odwoławczego do modelu pełnej apelacji nie powinno skutkować wyłączeniem zarzutów odwoławczych z katalogu elementów wyznaczających granice kontroli odwoławczej oraz granice orzekania sądu drugiej instancji i ograniczeniem ich roli do funkcji porządkująco-informacyjnej.

Takie ograniczenie funkcji zarzutów odwoławczych pozwoliłoby także na wyeliminowanie, pozostającego w sprzeczności z zasadą rzetelnego procesu, nieuzasadnionego zróżnicowania sytuacji procesowej stron nieprofesjonalnych prawniczo w zależności od tego, czy pomimo braku takiego obowiązku zawarły w apelacji zarzuty.

Wskazać należy również na potrzebę zerwania z nadmiernie idealistycznym założeniem, że we wskazanym w art. 445 § 1 k.p.k. terminie do wniesienia apelacji możliwe jest przeprowadzenie rzetelnej analizy wyroku sądu pierwszej instancji i sporządzenie środka odwoławczego, zwłaszcza w sprawach o znacznym stopniu skomplikowania i obszernych dowodowo. Powyższa uwaga odnosi się w szczególności do spraw, w których pisemne uzasadnienie wyroku sądu pierwszej instancji sporządzane było przez wiele miesięcy i liczy kilkaset stron, zaś strony oraz ich przedstawiciele procesowi muszą wykonać wszystkie czynności związane z analizą orzeczenia oraz jego pisemnego uzasadnienia, odwołując się często także do akt sprawy, w ramach 14-dniowego terminu do wniesienia apelacji.

Należy zatem rozważyć potrzebę zmiany art. 445 § 1 k.p.k. poprzez uzależnienie terminu do wniesienia apelacji od obiektywnego kryterium, jakim jest termin sporządzenia uzasadnienia wyroku sądu pierwszej instancji. W sytuacji, gdy uzasadnienie wyroku sądu pierwszej instancji zostało sporządzone z przekroczeniem terminu 14 dni, termin do wniesienia apelacji powinien ulec także stosownemu wydłużeniu. Wydłużenie tego terminu w ściśle ograniczonej kategorii najpoważniejszych i najobszerniejszych dowodowo spraw nie wpłynęłoby w sposób znaczący negatywnie na ogólną sprawność postępowania i umożliwiłoby stronom oraz ich przedstawicielom procesowym rzetelne sporządzenie środka odwoławczego.

Proponowana zmiana art. 445 § 1 k.p.k. mogłaby polegać na dodaniu zdania drugiego o następującej treści: „Jeżeli uzasadnienie wyroku zostało sporządzone w terminie powyżej 30 dni od daty wpływu do sądu wniosku o sporządzenie uzasadnienia, a w wypadku sporządzenia uzasadnienia z urzędu - od daty ogłoszenia wyroku - termin do wniesienia apelacji wynosi 30 dni”.

Zastrzeżenia dotyczące realizacji zasady instancyjności postępowania karego oraz prawa oskarżonego do obrony materialnej mogą wynikać także z wymogu przymusu adwokacko-radcowskiego, dotyczącego apelacji od wyroku wydanego w pierwszej instancji przez sąd okręgowy. Przymus adwokacko-radcowski tylko wówczas mógłby zostać uznany za podwyższający poziom przysługujących oskarżonemu i innym nieprofesjonalnym prawniczo stronom postępowania gwarancji procesowych, gdyby nie wyłączał jednocześnie możliwości wniesienia apelacji osobistej.

Wylimitowanie istniejącego ograniczenia mogłoby nastąpić poprzez zmianę art. 446 § 1 k.p.k., polegającą na dodaniu zdania drugiego o następującej treści: „Stronie reprezentowanej przez adwokata, radcę prawnego albo radcę Prokuraturii Generalnej

Rzeczypospolitej Polskiej przysługuje prawo uzupełniania apelacji w terminie 14 dni od otrzymania zawiadomienia o wniesieniu apelacji przez adwokata, radcę prawnego albo radcę Prokuratury Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej, o czym należy ją pouczyć.”

W takim kształcie przymus adwokacko-radcowski, dotyczący apelacji od wyroku sądu okręgowego, realizowałby *ratio legis* jego obowiązywania, zapewniając fachowy poziom środka odwoławczego, a jednocześnie nie prowadziłyby do nieuzasadnionego ograniczenia zasady prawa do obrony oraz zasady instancyjności postępowania karnego.

Ograniczenie zasady instancyjności postępowania karnego może wynikać także z przewidzianej w art. 451 k.p.k. możliwości zaniechania doprowadzenia oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawę apelacyjną, pomimo złożenia przez oskarżonego takiego wniosku, przy uznaniu za wystarczającą obecności obrońcy. Zmiana modelu postępowania odwoławczego, polegająca na przyznaniu sądowi drugiej instancji uprawnienia do prowadzenia postępowania dowodowego co do istoty sprawy oraz do szerokiego orzekania reformatoryjnego, skłania do rozważenia potrzeby nowelizacji art. 451 k.p.k. w kierunku wyłączającym możliwość nieuwzględnienia wniosku oskarżonego pozbawionego wolności o doprowadzenie na rozprawę apelacyjną, przy uznaniu za wystarczającą obecności obrońcy.

Mając na uwadze wynikającą z art. 374 § 4 w zw. z art. 458 k.p.k. możliwość udziału oskarżonego pozbawionego wolności w rozprawie apelacyjnej za pośrednictwem urządzeń technicznych, zapewniających bezpośredni przekaz obrazu i dźwięku, uznać należy, że brak jest obecnie powodów, które mogłyby uzasadniać pozbawienie oskarżonego prawa do osobistego, bezpośredniego bądź pośredniego, uczestniczenia w postępowaniu przed sądem drugiej instancji, jeżeli wyraża on chęć wzięcia w nim udziału.

Interwencji legislacyjnej wymaga także art. 440 k.p.k. Nowelizacja z 11.03.2016 r. doprowadziła do stanu przypadkowości pozycji prawnej oskarżonego w związku z wniesieniem na jego niekorzyść środka odwoławczego, uzależniając ją od tego, czy zachodzą przesłanki do uchylenia zaskarżonego orzeczenia wskazane w art. 437 § 2 zdanie drugie k.p.k.

W razie wniesienia środka odwoławczego na niekorzyść oskarżonego zawierającego niezasadne zarzuty i uznania przez sąd odwoławczy, że utrzymanie w mocy zaskarżonego orzeczenia byłoby rażąco niesprawiedliwe, treść rozstrzygnięcia będzie uzależniona od tego, czy zaistnieje jednocześnie wskazana w art. 437 § 2 zdanie drugie k.p.k. podstawa do uchylenia orzeczenia. Stwierdzenie występowania podstawy do uchylenia orzeczenia otwiera możliwość wydania podczas ponownego rozpoznania sprawy orzeczenia

surowszego. Jeżeli jednak w takiej samej sytuacji nie wystąpi żadna z przesłanek wskazanych w art. 437 § 2 zdanie drugie k.p.k., sąd odwoławczy będzie zobowiązany do utrzymania w mocy zaskarżonego orzeczenia bądź do jego zmiany na korzyść oskarżonego. Obowiązująca regulacja, różnicując sytuację oskarżonego, na którego niekorzyść wniesiono środek odwoławczy, od tego, czy zachodzą przesłanki do uchylecia zaskarżonego orzeczenia wskazane w art. 437 § 2 zdanie drugie k.p.k., może wywoływać uzasadnione wątpliwości co do zgodności z zasadą rzetelnego procesu.

Mając na uwadze gwarancyjny charakter norm prawa karnego procesowego należy rozważyć powrót do stanu prawnego, w którym stwierdzenie „rażącej niesprawiedliwości” dawało podstawę do korekty zaskarżonego orzeczenia niezależnie od zakresu zaskarżenia i podniesionych zarzutów wyłącznie na korzyść oskarżonego.

Zagrozenie realizacji zasady instancyjności postępowania w kontekście zasad rzetelnego procesu oraz prawa do obrony może wynikać także z przewidzianej w art. 435 k.p.k., rozszerzonej podmiotowo kontroli odwoławczej, pozwalającej na uchylene bądź zmianę zaskarżonego wyroku na korzyść współoskarżonego, na rzecz którego nie wniesiono środka odwoławczego, bez umożliwienia mu zajęcia stanowiska w przedmiocie oceny „korzystności” przewidywanej zmiany bądź uchylecia orzeczenia, które w stosunku do niego uzyskało już walor prawomocności. *De lege ferenda* należałoby zatem postulować wprowadzenie wymogu poinformowania takiego współoskarżonego o możliwości potencjalnej korekty bądź uchylecia orzeczenia na jego korzyść oraz zawiadomienia go o terminie rozprawy apelacyjnej, celem umożliwienia mu zajęcia stanowiska.

Zasada instancyjności postępowania karnego odnosi się także do rozstrzygnięć sądu pierwszej instancji w głównym przedmiocie postępowania wydawanych w formie postanowienia, a zatem dotyczy również postępowania zażaleniowego. Postępowanie zażaleniowe współkształtuje zatem dwuinstancyjny model postępowania karnego.

Unormowania dotyczące postępowania zażaleniowego wskazują jednak na pewien brak spójności systemowej, a niejednokrotnie przypadkowość przyjętych rozwiązań, dotyczących w szczególności katalogu orzeczeń podlegających zaskarżeniu zażaleniem.

Należy podzielić formułowane w literaturze postulaty uporządkowania obowiązujących regulacji poprzez wskazanie w jednej, bądź kilku sąsiadujących ze sobą jednostkach redakcyjnych, katalogu rozstrzygnięć podlegających zaskarżeniu zażaleniem, a także określenie trybu jego rozpoznania oraz składu sądu odwoławczego.

Jako warte rozważenia należy ocenić rozwiązanie wprowadzone w procedurze cywilnej, ograniczające dewolutywność postępowania zażaleniowego, co ma na celu przyspieszenie

postępowania w jego zasadniczym nurcie i skoncentrowanie sądów drugiej instancji na rozpoznawaniu środków odwoławczych dotyczących głównego przedmiotu postępowania. Odmienność specyfiki obu procedur nie pozwala jednak na bezpośrednie przeniesienie rozwiązań wprowadzonych w procedurze cywilnej na grunt procedury karnej. Postępowanie karne znacznie szerzej dotyka bowiem sfery podstawowych praw i wolności osobistych, a zatem kwestii, które zgodnie z orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego mogą zostać uznane za *sui generis* sprawę w ujęciu wynikającym z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, co ogranicza możliwość wyłączenia instancyjnego toku kontroli zażaleniowej. Instancyjność postępowania zażaleniowego powinna zatem obejmować nie tylko postanowienia zamykające drogę do wydania wyroku, co do środka zabezpieczającego, co do środków zapobiegawczych, ale także inne postanowienia dotyczące w sposób istotny praw i wolności danego podmiotu oraz wpływające na bieg postępowania w jego zasadniczym nurcie. W pozostałych kwestiach incydentalnych jako wystarczającą, w ujęciu wynikającym z art. 78 Konstytucji RP, należy uznać kontrolę wykonywaną w trybie tzw. zaskarżenia poziomego. Zagrożenia, które mogą wynikać z szerszego dopuszczenia poziomego trybu kontroli odwoławczej, związane z petryfikacją poglądów dotyczących określonych kwestii incydentalnych wobec braku możliwości poddania ich weryfikacji przez sąd wyższej instancji, w zestawieniu z możliwością szybszego uzyskania rozstrzygnięcia w kwestii zasadniczej, wydają się przesadzone.

Trybunał Konstytucyjny przyjmuje, że ograniczenie zasady instancyjności postępowania oraz zaskarżalności orzeczeń wydanych w pierwszej instancji może wynikać także z braku możliwości uczestniczenia strony w postępowaniu przed sądem odwoławczym.

Uwaga ta odnosi się bezpośrednio do unormowania zawartego w art. 464 § 1 k.p.k., przyznającego prawo wzięcia udziału w posiedzeniu sądu odwoławczego, rozpoznającego zażalenia na wskazane w tym przepisie rozstrzygnięcia, jedynie stronom postępowania i ich przedstawicielom procesowym. Mimo, iż w art. 464 § 2 k.p.k. przyznano sądowi odwoławczemu możliwość zezwolenia stronom, obrońcy albo pełnomocnikowi na wzięcie udziału w posiedzeniu zażaleniowym także w innych wypadkach, niż wskazane w § 1 tego przepisu, to uprawnienie to nie obejmuje innych niż strony, obrońcy albo pełnomocnicy podmiotów, nawet jeżeli przedmiotem zażalenia jest rozstrzygnięcie w kwestii incydentalnej dotyczącej wyłącznie innego, niż strona postępowania w znaczeniu procesowym, podmiotu, np. biegłego wnoszącego zażalenie na postanowienie o odmowie przyznania wynagrodzenia za wydaną opinię. Obecnie obowiązująca regulacja nie

zapewnia takim podmiotom prawa do przedstawienia swoich racji w postępowaniu przed sądem odwoławczym.

Należałoby w związku z tym postulować zmianę art. 464 § 1 zdanie drugie k.p.k. poprzez nadanie mu następującej treści: „Podmioty uprawnione do wzięcia udziału w posiedzeniu sądu pierwszej instancji mają także prawo do udziału w posiedzeniu sądu odwoławczego”. Zastąpienie określenia „oni”, odnoszącego się jedynie do stron postępowania oraz ich reprezentantów procesowych, określeniem „podmioty uprawnione do wzięcia udziału w posiedzeniu sądu pierwszej instancji” nadaje tym podmiotom *explicite* uprawnienie do realizacji ich uprawnień procesowych.

Za zmianą art. 464 § 1 k.p.k. powinna iść także zmiana § 2 tego przepisu poprzez nadanie mu następującej treści: „Sąd odwoławczy może także zezwolić innym podmiotom oraz stronom lub obrońcy albo pełnomocnikowi na wzięcie udziału w posiedzeniu w innych wypadkach niż przewidziane w § 1”.

Taka redakcja art. 464 § 2 k.p.k. umożliwiłaby sądowi odwoławczemu ocenę *ad casum*, co nie zawsze jest możliwe do przewidzenia w ujęciu abstrakcyjnym, czy w konkretnej sytuacji realizacja uprawnień procesowych strony bądź innego podmiotu wymaga dopuszczenia ich do udziału w postępowaniu zażaleniowym.

Bibliografia

- Aarnio A., Taking Rules Seriously, [w:] Law and the States In Modern Times. Proceedings of their 14-th World Congress in Edinburgh, August 1989, red. W. Maihofer, G. Sprenger, Stuttgart 1990, nr 42
- Abramski A., Huras A., Sądy kapturowe (1572-1764), Studium z dziejów sądownictwa i prawa sądowego podczas bezkrólewia w Rzeczypospolitej szlacheckiej, Sosnowiec 2010
- Adamiak B., Borkowski J., Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz, Legalis/el. 2019
- Adamiak B., Borkowski J., Postępowanie administracyjne i sądownoadministracyjne, Warszawa 2005
- Adamiak B., Borkowski J., Postępowanie administracyjne i sądownoadministracyjne, Warszawa 2013
- Adamiak B., Konstytucyjna zasada dwuinstancyjności postępowania administracyjnego [w:] Pozycja samorządowych kolegiów odwoławczych w postępowaniu administracyjnym, red. C. Martysz, A. Matan, Kraków 2005
- Adamiak B., Odwołanie w polskim systemie postępowania administracyjnego, Acta Universitatis Wratislaviensis 1980, Tom 88
- Adamiak B., Usytuowanie organu odwoławczego w postępowaniu administracyjnym, Acta Universitatis Wratislaviensis 1975, Tom 318
- Adamiak B., Uwagi o modelu dwuinstancyjnego postępowania sądownoadministracyjnego, [w:] Procedura administracyjna wobec wyzwań współczesności. Profesorowi zwyczajnemu Januszowi Borkowskiemu przyjaciele i uczniowie, Łódź 2004
- Alexy R., Teoria praw podstawowych, Warszawa 2010
- Artymiak G., Zasada szybkości postępowania karnego. Kilka uwag na tle ustawy o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki, Wojskowy Przegląd Prawniczy 2005, nr 1
- Artymiak G., Realizacja prawa do sądu właściwego w sprawach karnych jako gwarancja rzetelnego procesu - zagadnienia wybrane, [w:] Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesora Zofii Świdry, red. J. Skorupka, Warszawa 2009
- Artymiak G., „Instancja pozioma” jako jedna z propozycji usprawnienia postępowania karnego – uwagi de lege lata i de lege ferenda [w:] Funkcje Procesu Karnego. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tyłmana, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2011
- Artymiak G., Rogalski M., Sobolewski Z., Proces karny. Część szczególna, Warszawa 2007
- Atienza M., Manero J. R., A theory of Legal Sentences, Dordrecht-Boston 1998
- Augustyniak B., Wąsek-Wiaderek M., Świecki D., Znowelizowany Kodeks postępowania karnego w pracy prokuratora i sędziego. Postępowanie odwoławcze, nadzwyczajne środki zaskarżenia, postępowanie po uprawomocnieniu się wyroku i postępowanie w sprawach karnych ze stosunków międzynarodowych, Kraków 2015
- Avila H., Theory of legal principles, Dordrecht 2007
- Bachrach A., Niektóre zagadnienia procesu karnego w świetle Konstytucji. z praktyki i teorii procesowej w latach 1945-1952, Warszawa 1953
- Bachrach A., System odwoławczy. Procesowe i ustrojowe powiązania, Państwo i Prawo 1959, z. 7
- Bafia J., Bednarzak J., Flemming M., Kalinowski S., Kempisty H., Siewierski M., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 1971

- Banaszak B., Konstytucja RP, Komentarz, Warszawa 2009
- Banaszak B., Prawo Konstytucyjne, Warszawa 2017
- Banaszewska A., Skarga na orzeczenie Krajowej Izby Odwoławczej jako środek ochrony prawnej w systemie zamówień publicznych, Warszawa 2018
- Bardach J., Historia państwa i prawa Polski, Tom II od połowy XV wieku do 1795 r., Warszawa 1966
- Bardach J., Historia państwa i prawa Polski, Tom I do połowy XV, Warszawa 1973
- Bardach J., Senkowska-Gluck M., Historia państwa i prawa Polski, Tom III od rozbiorów do uwłaszczenia, Warszawa 1981
- Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M., Historia ustroju i prawa polskiego, Warszawa 2005
- Bator A., Kozak A., Wykładnia prawa w zgodzie z Konstytucją, [w:] Polska kultura prawna a proces integracji europejskiej, red. S. Wronkowska, Kraków 2005
- Bauman S., Wykład procedury karnej w zarysie, Lwów 1934
- Beulke W., Strafprozessrecht, Heidelberg 2012
- Bieńkowska B., Szybkość postępowania karnego i ochrona interesów pokrzywdzonego: zasady do pogodzenia czy nie, Refleksje na tle nowej kodyfikacji karnej, [w:] Nowe prawo karne procesowe. Zagadnienia wybrane. Księga ku czci Profesora Wiesława Daszkiewicza, Tom III, red. T. Nowak, Poznań 1999
- Bieńkowska B., Kruszyński P., Kulesza C., Piszczek P., Pawelec S., Wykład prawa karnego procesowego, Białystok 2012
- Błońska B., Rząsa G., Glosa do postanowienia SN z 3.10.2005 r., (III SO 19/05), Przegląd Sejmowy 2006, nr 3
- Błoński M., Zasada dwuinstancyjności a reformatoryjny wyrok sądu odwoławczego, [w:] Istota i zasady procesu karnego 25 lat później. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Murzynowskiego, red. M. Rogacka – Rzewnicka, H. Gajewska – Kraczkowska, Warszawa 2020
- Bogucki O., Zieliński M., Zasady prawa z perspektywy ogólnej teorii prawa, [w:] System prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego. Tom III. Część 1, red. P. Wiliński, Warszawa 2014
- Bogusz M., Zasada dwuinstancyjności a zasada zaskarżalności rozstrzygnięć wydawanych w postępowaniu administracyjnym w pierwszej instancji (uwagi na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego), Gdańskie Studia Prawnicze 2017, nr 2
- Bojańczyk A., Glosa do postanowienia SN z dnia 11 grudnia 2002 r., V KK 135/02, Państwo i Prawo 2004, z. 1
- Bojańczyk A., O inkwizycyjności w postępowaniu odwoławczym czyli głos w sprawie protekcjonalizmu polskiego procesu karnego, Biuletyn Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego 2010, nr 2
- Bojańczyk A., Górski A., Klonowski M., Orzekanie w granicach środka odwoławczego – w kwestii prawidłowej wykładni przepisu art. 433 § 1 k.p.k., Białostockie Studia Prawnicze 2018, vol. 23, nr 1
- Bolognari M., L'appello Nel Processo Penale Italiano: Tra Riforme E Prassi Giurisprudenziali, Journal of Penal Law and Criminology, Istanbul University 2018, nr 6
- Boratyńska K., Chojniak Ł., Jasiński W., Postępowanie karne, Warszawa 2012
- Borkowska-Bagińska E., Lesiński B., Historia prawa sądowego, zarys wykładu, Poznań 2000
- Borkowski J., Decyzja administracyjna, Łódź - Zielona Góra 1998
- Bossowski J. J., Prawo karne i proces karny wszystkich dzielnic [w:] Encyklopedia prawa obowiązującego w Polsce, red. A. Peretiatkiewicz, Poznań 1925

- Bódig M., Rules, Principles, and the Problem of the Limits of Legal Reasoning, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1318638, dostęp: 20.01.2020
- Bratoszewski J., Procesowe funkcje i kryteria pojęć: „orzekanie na korzyść lub na niekorzyść oskarżonego” w orzecznictwie Sądu Najwyższego, *Studia Iuridica* 1997, tom 33
- Brożek B., *Rationality and Discourse. Towards a Normative Model of Applying Law*, Warszawa 2007
- Brusco C., La Corte di cassazione e il sistema delle impugnazioni penali: prospettive di riforma, *Questione Giustizia* 2017, nr 3
- Brylak J., Orzekanie wbrew kierunkowi środka odwoławczego na niekorzyść oskarżonego, *Prokuratura i Prawo* 2006, nr 7–8
- Brylak J., *Prawne uregulowania procedury apelacyjnej w aspekcie procesów karnych*, Warszawa 2017
- Brzezowski Ł., Obecność oskarżonego na rozprawie głównej – ocena regulacji po nowelizacji z 19.07.2019 r., *Przegląd Sądowy* 2020, nr 6
- Buchała K., Waltoś S., *Zasady prawa i procesu karnego*, Warszawa 1975
- Bulsiewicz A., Jeż-Ludwichowska M., Kala D., Osowska D., *Przebieg postępowania karnego*, Toruń 1999
- Bulsiewicz A., Jeż-Ludwichowska M., Kala D., Osowska D., Lach A., *Przebieg procesu karnego*, Toruń 2003
- Bułat A., Rocławska M., Zaskarżalność ustaleń faktycznych w wyrokach wydanych w trybie art. 343 k.p.k. oraz art. 387 k.p.k. a zasada prawdy materialnej [w:] *Postępowanie dowodowe w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, red. A. Lach, Toruń 2014
- Caligaris A., Le modifiche all' art. 618 cpp: verso un effettivo ed auspicato potenziamento della funzione nomofilattica, *La legislazione penale*, <http://www.lalegislazionepenale.eu/wp-content/uploads/2018/07/Caligaris-appfondimenti.pdf>, dostęp: 25.8.2019
- Chauvin T., Stawecki T., Winczorek P., *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2011
- Chinnici D., Verso il “giusto processo” d’appello: se non ora, quando? Dalla irriducibile staticità nello ius positum italiano al dinamismo cognitivo nel “diritto vivente” europeo, *Archivio Penale* 2012, nr 3
- Chojniak Ł., O zasadzie prawdy materialnej w procesie karnym w świetle przepisów Konstytucji RP, *Państwo i Prawo* 2013, z. 9
- Chojniak Ł., O bezstronności sądu na przykładzie postępowania odwoławczego – wybrane uwagi, [w:] *Istota i zasady procesu karnego 25 lat później. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Murzynowskiego*, red. M. Rogacka – Rzewnicka, H. Gajewska – Kraczkowska, Warszawa 2020
- Chróścielewski W., Tarno J. P., *Postępowanie administracyjne i postępowanie przed sądami administracyjnymi*, Warszawa 2009
- Chróścielewski W., Tarno J. P., *Postępowanie administracyjne i postępowanie przed sądami administracyjnymi*, Warszawa 2011
- Cieślak M., *Proces karny. Zagadnienia wstępne*, Kraków 1952
- Cieślak M., *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, Warszawa 1955
- Cieślak M., *Zasady procesu karnego i ich system*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego* 1956, nr 8, *Prawo*, z. 3
- Cieślak M., *Podstawowe pojęcia dotyczące rewizji według k.p.k.*, *Palestra* 1960, nr 9
- Cieślak M., *Wprowadzenie do nauki polskiego procesu karnego, część II, Wykład naczelných zasad procesu karnego*, Kraków 1967
- Cieślak M., Łojewski K., *Pisma procesowe w sprawach karnych*, Warszawa 1974

- Cieślak M., Merytoryczne pogorszenie sytuacji oskarżonego w sędzie odwoławczym na skutek założonej na jego niekorzyść rewizji lub rewizji nadzwyczajnej, *Państwo i Prawo* 1964, z. 8–9
- Cieślak M., *Polska procedura karna*, Warszawa 1971
- Cieślak M., *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1973
- Cieślak M., *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1984
- Cieślak M., *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Warszawa 1994
- Czarnecki P., Quo vadis appellatio...? Rewolucja czy ewolucja w aktualnym modelu postępowania odwoławczego w sprawach karnych?, [w:] *Postępowanie odwoławcze w znowelizowanym Kodeksie postępowania karnego. Od sprzeciwu do kasacji – gradacja środków zaskarżenia*, red. P. Czarnecki, M. Nowak, Kraków 2016
- Czarnecki P., Zakres przedmiotowy i podmiotowy zażalenia w polskim procesie karnym, *Białostockie Studia Prawnicze* 2018, vol. 23, nr 1
- Czarny P., Trybunał Konstytucyjny a wykładnia ustaw w zgodzie z Konstytucją, [w:] *Polska kultura prawa a proces integracji europejskiej*, red. S. Wronkowska, Kraków 2005
- Czepita S., *Reguły konstytucyjne a zagadnienia prawoznawstwa*, Szczecin 1996
- Czerwińska D., Model dualistyczny czy dwa modele apelacji w znowelizowanej procedurze karnej – zagadnienie ograniczenia podstaw odwoławczych od wyroku uzgodnionego w ramach porozumienia procesowego [w:] *Model dualistyczny czy dwa modele? Kontradiktoryjność a konsensualizm w procesie karnym*, red. A. Świątłowski, Warszawa 2015
- Czeszejko-Sochacki Z., Prawo do sądu w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (ogólna charakterystyka), *Państwo i Prawo* 1997, z. 11-12
- Daszkiewicz W., *Proces karny. Część ogólna*, Toruń 1972
- Daszkiewicz W., *Proces karny. Część ogólna*, Poznań 1985
- Daszkiewicz W., *Proces karny. Część ogólna*, Poznań 1994
- Daszkiewicz W., *Konstytucyjne prawo do sądu a nowy Kodeks postępowania karnego. Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postępowania karnego. Zagadnienia węzłowe*, Warszawa 1997
- Daszkiewicz W., *Prawo karne procesowe. Zagadnienia ogólne. Tom I*, Bydgoszcz 1999
- Daszkiewicz W., *Prawo karne procesowe. Zagadnienia ogólne. Tom II*, Bydgoszcz 2001
- Dąbrowska-Kardas M., Kara jako konflikt dóbr i kolizja norm w świetle koncepcji Roberta Alexy'ego konfliktu reguł i kolizji zasad. Rozważania na tle konstytucyjnych norm stanowienia i stosowania prawa, *Przegląd Sejmowy* 1996, nr 4
- Dąbrowski M., Dostęp do apelacji i zakres kognicji sądu odwoławczego w postępowaniu cywilnym w Polsce na tle rozwiązań w innych państwach Unii Europejskiej – Austria, Niemcy i Szwajcaria, Warszawa 2017
- De Caro A., Doppio grado di giurisdizione ed efficienza del processo penale, *Studium iuris*, 1999
- Doda Z., Zakres zakazu reformationis in peius według obowiązującego kodeksu postępowania karnego, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego* 1967
- Doda Z., *Rewizja nadzwyczajna w polskim procesie karnym*, Warszawa 1972
- Doda Z., *Konstrukcja granic środka odwoławczego w polskim prawie karnym procesowym*, *Krakowskie Studia Prawnicze, Rok VIII – 1975*
- Doda Z., *Zażalenie w procesie karnym*, Warszawa 1985
- Doda Z., *Model postępowania odwoławczego w świetle projektu kodeksu postępowania karnego*, [w:] *Problemy kodyfikacji prawa karnego. Księga ku czci Profesora Mariana Cieślaka*, red. S. Waltoś, Kraków 1993

- Doda Z., Gaberle A., Kontrola odwoławcza w procesie karnym. Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Komentarz. Tom II, Warszawa 1997
- Doda Z., Gaberle A., Orzecznictwo Sądu Najwyższego, Komentarz. Kontrola odwoławcza w procesie karnym, Warszawa 1997
- Doda Z., Rola Sądu Najwyższego w świetle nowego kodeksu postępowania karnego, Państwo i Prawo 1998, z. 9-10
- Doda Z., Rola Sądu Najwyższego w świetle nowego kodeksu postępowania karnego, Państwo i Prawo 1998, z. 9-10
- Domańska A., Pojęcie zasad ustroju [w:] Polskie prawo konstytucyjne, red. D. Górecki, Warszawa 2012
- Drajewicz D., Zażalenie w postępowaniu karnym, Monitor Prawniczy 2013, nr 1
- Drajewicz D., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Legalis/el. 2020
- Dudka K., Zażalenie na bezczynność organu procesowego – uwagi de lege ferenda, Prokuratura i Prawo 2006, nr 12
- Dudka K., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, LEX/el. 2018
- Dudka K., Paluszkiewicz H., Postępowanie karne, Warszawa 2020
- Dworkin R., Biorąc prawa poważnie, Warszawa 1998
- Dybowski M., Ronald Dworkin koncepcja zasad prawa, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 2001, nr 3
- Działocha K., Bezpośrednie stosowanie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2005
- Eichsteadt K. [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. D. Świecki, LEX/el. 2020
- Erciński T., Ograniczenia w dostępności do kasacji w sprawach cywilnych [w:] Prace z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Sędziego Janusza Pietrzykowskiego, red. Z. Banaszczyk, Warszawa 2000
- Erciński T., Apelacja w postępowaniu cywilnym, Warszawa 2010
- Fingas M., W sprawie przekraczania granic podmiotowych środka odwoławczego w procesie karnym (cz. 1), Palestra 2010, nr 7-8
- Fingas M., W sprawie przekraczania granic podmiotowych środka odwoławczego w procesie karnym (cz. 2), Palestra 2010, nr 9-10
- Fingas M., S. Steinborn, Granice rozpoznania sprawy w instancji odwoławczej w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego z dnia 27 września 2013 r. i 20 lutego 2015 r. [w:] Obrońca i pełnomocnik w procesie karnym po 1 lipca 2015 r. Przewodnik po zmianach, red. P. Wiliński, Warszawa 2015
- Fingas M., Orzekanie reformatoryjne w instancji odwoławczej w polskim procesie karnym, Warszawa 2016
- Fingas M., O konieczności poszerzenia zakresu kontroli zażaleniowej nad niektórymi decyzjami dotyczącymi praw oskarżonego – wybrane problemy implementacji unijnych dyrektyw w polskim procesie karnym, Białostockie Studia Prawnicze 2018, vol. 23, nr 1
- Florczak-Wątor M., Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego i ich skutki prawne, Poznań 2006
- Gaberle A., Funkcje kontroli instancyjnej (zagadnienia podstawowe), [w:] Środki zaskarżenia w procesie karnym, Księga pamiątkowa ku czci prof. Zbigniewa Dody, red. A. Gaberle, S. Waltoś, Kraków 2000
- Gaberle A., Dowody w sądowym procesie karnym, Kraków 2007
- Gaberle A., Glosa do postanowienia SN z dnia 12 kwietnia 2006 r., II KK 335/05, Orzecznictwo Sądów Polskich 2007, nr 1

- Gallie W. B., Essentially contested concepts, *Proceedings of the Aristotelian Society*, vol. 56, 1956
- Gardocka T., *Postępowanie karne. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2005
- Gardocka T., *Apelacja czy co innego – rozważania modelowe na tle kodeksu postępowania karnego z 1997 r.*, [w:] *Stosowanie prawa. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości*, red. A. Siemaszko, Warszawa 2011
- Garlicki L., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, tom IV, Warszawa 2005
- Garlicki L., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, tom V, Warszawa 2007
- Garlicki L., Zubik M., *Konstytucja RP. Komentarz. Tom I*, Warszawa 2016
- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2019
- Gensikowski P., *Wniosek o sporządzenie i doręczenie pisemnego uzasadnienia wyroku wydanego w postępowaniu przyspieszonym w sprawach o przestępstwa – aktualne problemy*, *Iustitia* 2017, nr 3
- Girdwoyń P., *Zarys niemieckiego procesu karnego*, Białystok 2006
- Gizbert – Studnicki T., *Zasady i reguły prawne, Państwo i Prawo* 1988, z. 3
- Gizbert – Studnicki T., *Konflikt dóbr i kolizja norm*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 1989, nr 1
- Glaser S., *Wstęp do nauki procesu karnego*, Warszawa 1928
- Glibowski K., *Komentarz do art. 15 KPA [w:] Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, red. R. Hauser, M. Wierzbowski, *Legalis/el.* 2020
- Głębocka J., *Francuska procedura karna [w:] System prawa karnego procesowego. Proces karny rozwiązania modelowe w ujęciu prawnoporównawczym. Tom II*, red. P. Kruszyński, Warszawa 2014
- Gonera K., Łętowska E., *Wieloaspektowość następstw stwierdzenia niekonstytucyjności*, *Państwo i Prawo* 2008, z. 5
- Gostyński Z., *Zasada szybkości w nowym kodeksie postępowania karnego*, [w:] *Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postępowania karnego. Zagadnienia węzłowe*, red. E. Skrętowicz, Warszawa 1997
- Goździaszek Ł., *Glosa do postanowienia SN z 26.03.2009 r.*, *I KZP 39/08*, *OSP* 2009, nr 12
- Góra– Błaszczkowska A., *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, Warszawa 2008
- Góra – Błaszczkowska A., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, *Legalis/el.* 2020
- Grajcar T., *Granice środka odwoławczego w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, *Prokuratura i Prawo* 2015, nr 7-8
- Grajewski J., *Przebieg procesu karnego*, Warszawa 2001
- Grajewski J., Steinborn S., *Zasada prawdy materialnej jako granica upraszczania procesu karnego [w:] Zasada prawdy materialnej, Materiały z konferencji, Krasieczyn 15-16 października 2005 r.*, Kraków 2006
- Grajewski J., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 28 stycznia 2005 r.*, *V KK 364/04*, *Orzecznictwo Sądów Polskich* 2006, nr 1
- Grajewski J., Paprzycki L. K., Steinborn S., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom II*, Kraków 2006
- Grajewski J., Papke – Olszauskas K., Steinborn S., Woźniewski K., *Prawo karne procesowe. Część ogólna*, Warszawa 2011
- Grajewski J., *Prawo karne procesowe – część ogólna*, Warszawa 2011
- Grajewski J., *Przebieg procesu karnego*, Warszawa 2012
- Grajewski J., Paprzycki L. K., Steinborn S., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom II. Komentarz do art. 425-673*, Warszawa 2013
- Granat M., *Konstytucyjne zasady ustroju [w:] Polskie prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 2010

- Granat M., Prawo konstytucyjne. Pytania i odpowiedzi, Warszawa 2019
- Gruszecka D., Kremens K., Nowicki K., Skorupka J., Proces karny, Warszawa 2018
- Grzegorzczak P., Glosa do wyroku TK z dnia 27 marca 2007 r. (SK 3/05), Przegląd Sądowy 2007, nr 11-12
- Grzegorzczak P., [w:] System Prawa Cywilnego Procesowego, Tom III. Część 1, red. J. Gudowski, Warszawa 2013,
- Grzegorzczak P., Komentarz do art. 176 Konstytucji RP [w:] Konstytucja RP. Komentarz, red. M. Safjan, L. Bosek, Legalis/el. 2016
- Grzegorzczak P., Weitz K., Komentarz do art. 78 Konstytucji RP [w:] Konstytucja RP. Komentarz, M. Safjan, L. Bosek red., Legalis/el. 2016
- Grzegorzczak T. Środki zaskarżenia w orzecznictwie Sądu Najwyższego w sprawach karnych w latach 1929-2000 (wybrane zagadnienia), Prokuratura i Prawo 2000 r., nr 10
- Grzegorzczak T., Tylman J., Polskie postępowanie karne, Warszawa 2004
- Grzegorzczak T., Tylman J., Polskie postępowanie karne, Warszawa 2007
- Grzegorzczak T., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 2008
- Grzegorzczak T., Tylman J., Polskie postępowanie karne, Warszawa 2011
- Grzegorzczak T., Podstawowe kierunki projektowanych zmian procedury karnej, Państwo i Prawo 2012, z. 11
- Grzegorzczak T., Kodeks postępowania karnego. Tom I. Artykuły 1-467, Warszawa 2014
- Grzegorzczak T., Ku usprawnieniu postępowania apelacyjnego i szerszemu reformatorskiemu orzekaniu przez sąd odwoławczy [w:] Fiat iustitia perat mundus. Księga jubileuszowa poświęcona Sędziemu Sądowi Najwyższego Stanisławowi Zabłockiemu z okazji 40-lecia pracy zawodowej, red. P. Hofmański, Warszawa 2014
- Grzegorzczak T., Tylman J., Polskie postępowanie karne, Warszawa 2014
- Grzeszczyk W., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 2003
- Grzeszczyk W., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 2007
- Grzybowski K., Historia państwa i prawa Polski, Tom IV od uwłaszczenia do odrodzenia państwa, Warszawa 1982
- Gudowski M., Niedopuszczalne zarzuty apelacyjne a niedopuszczalność apelacji. Analiza krytyczna orzecznictwa i poglądów doktryny na tle art. 447 § 5 KPK, Prokuratura i Prawo 2019, nr 7-8
- Gudowski M., Wyrok w sprawie Witkowski przeciwko Polsce jako przyczynek do dyskusji nad czynnościami procesowymi dokonanymi przed rozpoczęciem biegu terminu procesowego, Prokuratura i Prawo 2020, nr 1
- Hermeliński W., Nita, Orzekanie reformatorskie na podstawie nowych ustaleń faktycznych w postępowaniu karnym, Państwo i Prawo 2009, z. 4
- Hofmański P., Samodzielność jurysdykcyjna sądu karnego, Katowice 1988
- Hofmański P., Sadzik E., Zgryzek K., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, tom 2, Warszawa 1999
- Hofmański P., Opinia o rządowym projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy i niektórych innych ustaw (druk nr 2510 – w zakresie przepisów procesowych) oraz poselskich projektach ustaw o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (druki nr: 1638, 1655, 1814, 2154 oraz 2336), CzPKiNP 2001, nr 2
- Hofmański P., Zmiany w kodeksie postępowania karnego w świetle poglądów sędziów i prokuratorów, Państwo i Prawo 2006, z. 1
- Hofmański P., Sadzik E., Zgryzek K., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, tom 1, Warszawa 2007

- Hofmański P., Zabłocki S., Niektóre zagadnienia związane z granicami orzekania w instancji odwoławczej w procesie karnym [w:] Problemy stosowania prawa sądowego, red. I. Nowikowski, Lublin 2007
- Hofmański P., Zabłocki S., Granice skargi oskarżycielskiej w świetle najnowszego orzecznictwa, [w:] Skargowy model procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi, red. A. Gerecka - Żołyńska, P. Górecki, H. Paluszkiwicz, P. Wiliński, Warszawa 2008
- Hofmański P., Sadzik E., Zgryzek K., Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do artykułów 1–296, Warszawa 2011
- Hofmański P., Wróbel A., [w:] Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, t. I, red. L. Garlicki, Warszawa 2011
- Hofmański P., Zabłocki S., Dowodzenie w postępowaniu apelacyjnym i kasacyjnym – kwestie modelowe [w:] Funkcje procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tylmana, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2011
- Hofmański P., Zabłocki S., Elementy metodyki pracy sędziego w sprawach karnych, Warszawa 2011
- Hofmański P., Nowy model postępowania odwoławczego w procesie karnym, [w:] Postępowanie odwoławcze w procesie karnym- u progu nowych wyzwań, red. S. Steinborn, Warszawa 2016
- Hopfauf A., [w:] GG Kommentar zum Grundgesetz, red. B. Schmidt-Bleibtreu, F. Klein, Köln 2008
- Hotel M., Rychlewska A., Analogia jako metoda prawnicza, Kwartalnik Prawo-Społeczeństwo-Ekonomia 2015, nr 2
- Izydorzczak J., Granice orzekania sądu odwoławczego w polskiej procedurze karnej, Łódź 2010
- Izydorzczak J., Prawo do obrony w postępowaniu odwoławczym, [w:] Węzłowe problemy procesu karnego, red. P. Hofmański, Warszawa 2010
- Izydorzczak J., Prawda w procesie karnym, Acta Universitatis Lodziensis Folia Iuridica 2014, nr 73
- Janowicz Z., Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz, Warszawa 1999
- Janusz-Pohl B., O konstrukcji niedopuszczalności czynności karnoprocesowej, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 2014, nr 4
- Jasiński W., Redukcja postępowania przed sądem pierwszej instancji a konstytucyjny i konwencyjny standard prawa do odwołania się w sprawach karnych [w:] Postępowanie odwoławcze w procesie karnym - u progu nowych wyzwań, red. S. Steinborn, Warszawa 2016
- Jasiński W., Petryfikacja składu sądu w przepisach intertemporalnych – uwagi na tle postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 2016 r., I KZP 9/16, Ius Novum 2017, nr 3
- Jażdżewski J., [w:] Encyklopedia prawa, red. U. Kalina – Pryszyk, Warszawa 2007
- Jodłowski J., Zasada prawdy materialnej w postępowaniu karnym, Warszawa 2015
- Jurek P., Historia państwa i prawa polskiego, źródła prawa, sądownictwo, zarys wykładu, Wrocław 1998
- Kaczmarek D., Kmiecik R., Taracha A., Prawo dowodowe. Zarys wykładu, Warszawa 2008
- Kaftal A., O niektórych zagadnieniach zakazu reformationis in peius w praktyce Sądu Najwyższego oraz wojewódzkich sądów rewizyjnych, Nowe Prawo 1962, nr 9
- Kaftal A., Prawomocność wyroków sądowych w polskim prawie karnym procesowym, Warszawa 1966

- Kaftal A., O granicach i kierunku środka odwoławczego w świetle nowego k.p.k., *Palestra* 1970, nr 3
- Kaftal A., Zasada bezpośredniości i ciągłości w nowym k.p.k., *Palestra* 1970, nr 6
- Kaftal A., System środków odwoławczych w polskim procesie karnym (rozważania modelowe), Warszawa 1972
- Kaftal A., w sprawie obowiązywania zakazu reformationis in peius, *Palestra* 1980, nr 6
- Kaftal A., Glosa do uchwały SN z dnia 30 października 1985 r., VI KZP 11/84, *Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych* 1986, nr 6
- Kalinowski S., *Postępowanie karne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1963
- Kalinowski S., *Polski proces karny*, Warszawa 1971
- Kardas P., Garść refleksji o standardzie rzetelnego procesu w kontekście zasady prawdy materialnej oraz konstrukcji czynności sądowych w postępowaniu przygotowawczym [w:] *Rzetelny proces karny. Materiały konferencji naukowej, Trzebieszowice 17-19 września 2009 r.*, Warszawa 2010
- Kardas P., Giezek J., Ustawowe terminy do wniesienia środka zaskarżenia w sprawach karnych a standard rzetelnego procesu – propozycje de lege ferenda, *Palestra* 2016, nr 10
- Kardas P., O sposobach wnoszenia pism procesowych w sytuacji ograniczenia działania organów wymiaru sprawiedliwości, *Palestra* 2020, nr 3
- Kasiński J., *Zasada prawdy materialnej*, [w:] *Meritum. Postępowanie karne*, red. D. Świecki, Warszawa 2019
- Kempisty H., *Metodyka pracy sędziego w sprawach karnych*, Warszawa 1986
- Kędziora R., *Ogólne postępowanie administracyjne*, Warszawa 2008
- Kędziora R., *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Legalis/el. 2017
- Klejnowska M., *Zasada prawdy materialnej w postępowaniu odwoławczym*, [w:] *Zasada prawdy materialnej*, red. Z. Sobolewski, G. Artymiak, Kraków 2006
- Klejnowska M., *Ograniczenia sądu odwoławczego orzekającego w sprawie karnej po wniesieniu środka zaskarżenia*, Rzeszów 2008
- Klejnowska M., Glosa do wyroku Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 15 listopada 2017 r., IV KS 5/17, *Orzecznictwo Sądów Polskich* 2018, nr 7-8
- Kluszczewski D., *Die Berufung in Strafsachen; die Rechtslage in Deutschland*, Ankara 2003
- Klonowski M., *Zaskarżalność wyroków wydanych w trybach konsensualnych po nowelizacji 2015*, *Internetowy Przegląd Prawniczy* 2015, nr 2 (19)
- Kmieciak R., *Zasada kontroli* [w:] *System prawa karnego procesowego. Tom III. Część 2*, red. P. Wiliński, Warszawa 2014
- Kmieciak Z., *Instancyjność postępowania administracyjnego w świetle Konstytucji RP*, *Państwo i Prawo* 2012, z. 5
- Kmieciak R., *Trójinstancyjny system apelacyjno-kasacyjny czy dwuinstancyjna hybryda rewizyjno-kasacyjna* [w:] *Kierunki i stan reformy prawa karnego*, red. T. Bojarski, E. Skrętowicz, Lublin 1995
- Kmieciak R., *Przesłanki zastosowania art. 338 § 1 k.p.k. oraz uznania wyroku za oczywiście niesprawiedliwy w rozumieniu art. 389 k.p.k.* Glosa do wyroku SN z dnia 1 grudnia 1994 r., III KRN 120/94, *Państwo i Prawo* 1996, z. 3
- Kmieciak R., Skrętowicz E., *Proces karny*, Kraków 1999
- Kmieciak R., Skrętowicz E., *Proces karny. Część ogólna*, Kraków 2002
- Kmieciak R., Glosa do uchwały SN z dnia 26 września 2002 r., I KZP 23/02, *Państwo i Prawo* 2003, z. 9
- Kmieciak R., Glosa do postanowienia SN z dnia 11 grudnia 2002 r., V KK 135/02, *Przegląd Sądowy* 2004, nr 1
- Kmieciak R., Skrętowicz E., *Proces karny. Część ogólna*, Kraków 2006

- Kmiecik R., Prawo dowodowe. Zarys wykładu, Warszawa 2008
- Kmiecik R., Skrętowicz E., Proces karny. Część ogólna, Warszawa 2009
- Kmiecik R., Zasada kontroli, [w:] System prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego. Tom III. Część 2, red. P. Wiliński, Warszawa 2014
- Kmiecik Z. R., Dwuinstancyjność ogólnego postępowania administracyjnego w świetle przepisów Konstytucji RP i Kodeksu postępowania administracyjnego, Annales UMCS. Sectio G, 2017, t. 64- 1
- Knysiak-Molczyk H., [w:] Postępowanie administracyjne, red. T. Woś, Warszawa 2013
- Knysiak-Molczyk H., Skarga kasacyjna w postępowaniu sądownoadministracyjnym, Warszawa 2014
- Kobus T., Glosa do postanowienia SN z dnia 26 marca 2009 r., I KZP 39/08, LEX/el. 2011
- Kociubiński W., Zakres orzekania sądu odwoławczego w nowym Kodeksie postępowania karnego, Przegląd Sądowy 1997, nr 11-12
- Kociubiński W., Możliwości reformacyjnego orzeczenia sądu odwoławczego – wybrane zagadnienia, Przegląd Sądowy 2001, nr 7–8
- Kociubiński W., Orzekanie przez sąd odwoławczy w wypadku zmodyfikowanego środka odwoławczego, Prokuratura i Prawo 2003, nr 5
- Kociubiński W., Własne ustalenia faktyczne sądu odwoławczego i ich wpływ na treść rozstrzygnięcia w postępowaniu odwoławczym, Przegląd Sądowy 2003, nr 7–8
- Kociubiński W., Wyłączenie stosowania zakazu reformationis in peius w wypadkach określonych w art. 60 § 3 i 4 KK oraz art. 343 lub art. 387 KPK, Prokuratura i Prawo 2004, nr 10
- Kociubiński W., Glosa do postanowienia SN z dnia 20 lipca 2005 r., I KZP 20/05, Przegląd Sądowy 2006, nr 4
- Kociubiński W., Zasady rzetelnego procesu w postępowaniu apelacyjnym - wybrane zagadnienia, [w:] Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdry, red. J. Skorupka, Warszawa 2009
- Kociubiński W., Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 5 lipca 2011 r., IV KK 146/11, Wrocławskie Studia Sądowe 2012, nr 1
- Kociubiński W., Zakres orzekania sądu odwoławczego w świetle ustawy z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, Wrocławskie Studia Sądowe 2014, nr 1
- Kondracki M., Rola zarzutów odwoławczych w procesie karnym, Palestra 2009, nr 3-4
- Kordela M., Zasady prawa jako normatywna postać wartości, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 2006, nr 1
- Kordela M., Możliwość systemu zasad prawa [w:] System prawny a porządek prawny, red. O. Bogucki, S. Czepita, Szczecin 2008
- Kordela M., Zasady prawa. Studium teoretycznoprawne, Poznań 2012
- Korycka-Zirk M., Teorie zasad prawa a zasada proporcjonalności, Warszawa 2012
- Kosonoga J., Glosa do postanowienia SN z dnia 22 maja 2014 r., III KZ 15/14, Ius Novum 2015, nr 3
- Kosowski J., Zasada informacji prawnej w polskim procesie karnym w świetle art. 16 k.p.k., Warszawa 2011
- Kotowski A., o formularzach uzasadnień w sprawach karnych, Prokuratura i Prawo 2020, nr 7-8
- Kotulska M., Zasady prawa i postępowania administracyjnego – pojęcie i funkcje na tle ogólnej teorii prawa i dyscyplin szczegółowych, Annales UMCS. Sectio G 2009–2010, t. 56–57

- Kowalewska-Borys E., Kilka uwag o możliwości interpretacji przepisu art. 343 § 3 k.p.k. w świetle badań ankietowych sędziów, [w:] Porozumienia karnoprocesowe w praktyce wymiaru sprawiedliwości, red. C. Kulesza, Białystok 2010
- Kowalski J., Lamentowicz W., Winczorek P., Teoria państwa i prawa, Warszawa 1986
- Kronobis-Romanowska D., Europejska Konwencja Praw Człowieka w systemie prawa Wspólnot Europejskich, Warszawa 2001
- Kruszyński P., Zasada domniemania niewinności w polskim procesie karnym, Warszawa 1983
- Kruszyński P., Kilka refleksji na temat art. 440 k.p.k., [w:] Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdry, red. J. Skorupka, Warszawa 2009
- Kulesza C., Kontrydiktoryjność postępowania odwoławczego w świetle projektu nowelizacji kodeksu postępowania karnego Komisji Kodyfikacyjnej z dnia 8 listopada 2012 roku (druk sejmowy nr 870) [w:] Kontrydiktoryjność w polskim procesie karnym, red. P. Wiliński, Warszawa 2013
- Kulesza C., Zasada skargowości, [w:] System prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego. Tom III. Część 1, red. P. Wiliński, Warszawa 2014
- Kulesza C., System środków odwoławczych w Niemczech [w:] Postępowanie odwoławcze w procesie karnym - u progu nowych wyzwań, red. S. Steinborn, Warszawa 2016
- Kulesza C., Wybrane problemy zaskarżania wyroków zapadłych w wyniku porozumień procesowych w sprawach karnych skarbowych [w:] Verba volant, scripta manent. Proces karny, prawo karne skarbowe i prawo wykroczeń po zmianach z lat 2015–2016. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Monice Zbrojewskiej, red. T. Grzegorzczak, R. Olszewski, Warszawa 2017
- Kulesza C., [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020
- Kurowski M., Zasada skargowości, [w:] Meritum. Postępowanie karne, red. D. Świecki, Warszawa 2019
- Kurowski M., [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. D. Świecki, LEX/el. 2020
- Kustra A., Wyroki zakresowe Trybunału Konstytucyjnego, Przegląd Sejmowy, rok XIX - 4 (105) 2011
- Kustra A., Wznowienie postępowania w następstwie stwierdzenia niekonstytucyjności pominięcia prawodawczego, [w:] Skutki wyroków Trybunału Konstytucyjnego w sferze stosowania prawa, red. M. Bernatt, J. Królikowski, M. Ziółkowski, Studia i Materiały Trybunału Konstytucyjnego, tom XLVIII, Warszawa 2013
- Lach A., Glosa do postanowienia SN z dnia 26 marca 2009 r., I KZP 39/08, LEX/el. 2009
- Lang W., Wróblewski J., Zawadzki S., Teoria państwa i prawa, Warszawa 1986
- Langer T., Wstęp do prawoznawstwa, Koszalin 1997
- Leszczyński L., Zagadnienia teorii stosowania prawa. Doktryna i tezy orzecznictwa, Kraków 2004
- Leszczyński L., Maroń G., Zasady prawa i generalne klauzule odsyłające w operatywnej wykładni prawa, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio G, Vol. LX, 2, Lublin 2013
- Leszczyński L., Maroń G., Zasady prawa. Ujęcie dogmatyczno-porównawcze, Studia Iuridica Lublinensia, 2016, vol. 25, nr 1
- Liebman E. T., Il giudizio di appello e la Costituzione, Rivista italiana di diritto e procedura penale, 1980
- Lipczyńska M., Znaczenie i funkcje zasady in dubio pro reo w procesie karnym, Państwo i Prawo 1967, z. 10

- Lipczyńska M., Model postępowania kontrolnego w k.p.k. z 1969 r., Państwo i Prawo 1971, z. 2
- Lipczyńska M., Polski proces karny. Część I. Zagadnienia ogólne, Warszawa 1971
- Lipczyńska M., Kordik A., Kegel Z., Świda – Łagiewska Z., Polski proces karny, Warszawa - Wrocław 1975
- Lipczyńska M., Polski proces karny. Tom 1. Zagadnienia ogólne, Warszawa 1986
- Lipczyńska M., Ponikowski R., Mały komentarz do kodeksu postępowania karnego, Warszawa 1986
- Łaszczyca G., Martysz C., Matan A., Postępowanie administracyjne ogólne, Warszawa 2003
- Łaszewski R., Salmanowicz S., Historia ustroju Polski, Toruń 2001
- Łazarska A., Górski K., Komentarz do art. 394 KPC [w:] Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, red. T. Szanciło, Legalis/el. 2019
- Łętowska E., Promieniowanie orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego na poszczególne gałęzie prawa, [w:] Księga XX-lecia orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, red. M. Zubik, Warszawa 2006
- Łętowska E., Paprocka A., Rzucidło-Grochowska I., Podstawy uzasadniania w prawie konstytucyjnym i międzynarodowym, [w:] Uzasadnienia decyzji stosowania prawa, red. M. Grochowski, I. Rzucidło-Grochowska, Warszawa 2015
- Łojewski R., Rewizja obrońcy w postępowaniu karnym, Warszawa 1977
- Łuczyński P., Kryteria oceny surowości orzeczenia wydawanego w postępowaniu ponownym w porównaniu z orzeczeniem uchylonym w kontekście zakazu pośredniego reformationis in peius, Przegląd Sądowy 2013, nr 10
- Machowska A., Wojtyczek K., Prawo francuskie, tom I, Kraków 2004
- Maciejewski T., Historia ustroju i prawa sądowego Polski, Warszawa 1999
- Makar W., Glosa do uchwały SN z dnia 30 października 1985 r., VI KZP 11/84, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1986, nr 6
- Makiła D., Historia prawa w Polsce, Warszawa 2008
- Malinowski A., Nowak L., Problemy modelowania w teorii prawa, Państwo i Prawo 1972, z. 2
- Malinowski Ł., Właściwość sądów [w:] System prawa karnego procesowego, proces karny rozwiązania modelowe w ujęciu porównawczym. Tom II, red. P. Kruszyński, Warszawa 2014
- Marek A., Pojęcie zasady procesu karnego, Państwo i Prawo 1970, z. 3-4
- Maroń G., Dworakinowska wizja zasad prawa, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego, Prawo 6, Rzeszów 2008
- Maroń G., Formuła ważenia zasad prawa jako mechanizm usuwania ich kolizji na przykładzie koncepcji R. Alexyego, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego, Prawo 7, Rzeszów 2009
- Maroń G., Zasady prawa. Pojmowanie i typologie a rola w wykładni prawa i orzecznictwie konstytucyjnym, Poznań 2011
- Maroń G., Zasady prawa jako składnik kultury prawnej, [w:] Konwergencja czy dywergencja kultur prawnych?, red. O. Nawrot, S. Sykuna, J. Zajadło, Warszawa 2012
- Maroń G., Legitymizacja zasad prawa [w:], Teoria prawa między nowoczesnością a ponowoczesnością, red. A. Samonek, Kraków 2013
- Marszał K., Zakaz reformationis in peius w nowym ustawodawstwie karnym procesowym, Warszawa 1970
- Marszał K., Glosa do wyroku SN z dnia 20 stycznia 1972 r., III KR 201/71, Orzecznictwo Sądów Powszechnych i Komisji Arbitrażowych 1973, nr 4

- Marszał K., Problem granic środka odwoławczego w polskim procesie karnym, Problemy prawa karnego, Katowice 1975, nr 14
- Marszał K., Prawo karne procesowe, Warszawa 1988
- Marszał K., System apelacyjno – kasacyjny w polskim procesie karnym, [w:] Węzłowe zagadnienia procedury karnej : księga ku czci profesora Andrzeja Murzynowskiego, red. P. Kruszyński, Studia Iuridica WPiA UW 1997, t. 33
- Marszał K., Instancyjność postępowania karnego w świetle art. 176 ustęp 1 Konstytucji Rzeczypospolitej [w:] Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga pamiątkowa ku czci profesora Stanisława Waltośa, red. J. Czapska, A. Gaberle, A. Światłowski, A. Zoll, Warszawa 2000
- Marszał K., Zasadnicze składniki granic środka odwoławczego w procesie karnym [w:] Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa ku czci prof. Z. Dody, red. S. Waltoś, A. Gaberle, Kraków 2000
- Marszał K., Głosa do uchwały SN z dnia 26 września 2002 r., I KZP 23/02, Orzecznictwo Sądów Polskich 2003, nr 9
- Marszał K., Stachowiak S., Zgryzek K., Proces karny, Katowice 2003
- Marszał K., Stachowiak S., Zgryzek K., Proces karny, Katowice 2005
- Marszał K., Konstytucyjna zasada zaskarżalności decyzji w procesie karnym, Wojskowy Przegląd Prawniczy 2007, z. 3
- Marszał K., Zaskarżalność decyzji wydanych w procesie karnym, Przegląd Sądowy 2007, nr 3
- Marszał K., Proces karny. Zagadnienia ogólne, Katowice 2008
- Marszał K., Proces karny. Zagadnienia ogólne, Katowice 2013
- Matras J. [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, LEX/el. 2020
- Mazur M., Kodeks postępowania karnego – komentarz, Warszawa 1976
- Mączyński A., Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego, [w:] Księga XX-lecia orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, red. M. Zubik, Warszawa 2006
- Michalska – Marciniak M., Definicja pojęcia „instancja”, [w:] Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010
- Michalska – Marciniak M., Zasada instancyjności w postępowaniu cywilnym, Warszawa 2013
- Mierzejewski Z., Zasada instancyjności we francuskim postępowaniu karnym, Przegląd Sądowy 2020, nr 1
- Mierzejewski Z., Zasada instancyjności oraz postępowanie odwoławcze we włoskiej procedurze karnej, Przegląd Sądowy 2020, nr 3
- Mierzejewski Z., Zasada instancyjności postępowania oraz postępowanie odwoławcze w niemieckiej procedurze karnej, Przegląd Sądowy 2020, nr 10
- Mierzejewski Z., Prawo do odwołania się w sprawach karnych w ujęciu wynikającym z Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Prokuratura i Prawo 2020, nr 4-5
- Mierzejewski Z., Ograniczenia prawa do obrony w postępowaniu odwoławczym, Palestra 2020, nr 7-8
- Mioduski K., Model postępowania rewizyjnego w polskim procesie karnym, Państwo i Prawo 1968, z. 8-9
- Mirek P., Nowy model postępowania dowodowego przed sądem II instancji – aspekty praktyczne nowelizacji art. 452 k.p.k., Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury 2014, nr 2
- Misztal P., Przymus adwokacko-radcowski w polskim procesie karnym, Warszawa 2020

- Mogilnicki A., Rappaport E.S., Kodeks postępowania karnego, część II, Motywy ustawodawcze, Warszawa 1929
- Moras M., Ordynacja karnoprocesowa Józefa II na tle przemian procesu inkwizycyjnego monarchii habsburskiej w XVIII wieku, *Studia z dziejów państwa i prawa polskiego* tom XIV, Kraków-Lublin-Łódź 2011
- Morawski L., Spór o pojęcie państwa prawnego, *Państwo i Prawo* 1994, z. 4
- Morawski L., Wykładnia w orzecznictwie sądów. Komentarz, Toruń 2002
- Morawski L., Podstawy filozofii prawa, Toruń 2014
- Muras Z., Postępowanie odwoławcze w procesie karnym. Artykuły 425–467 KPK. Komentarz, Warszawa 2004
- Murzynowski A., Istota i zasady procesu karnego, Warszawa 1994
- Murzynowski A., Zasada ciągłości rozprawy w polskim procesie karnym, [w:] *Współczesne problemy procesu karnego i wymiaru sprawiedliwości. Księga ku czci Profesora Kazimierza Marszała*, red. P. Hofmański, K. Zgryzek, Katowice 2003
- Murzynowski A., Glosa do postanowienia SN z dnia 11 grudnia 2002 r., V KK 135/02, *Orzecznictwo Sądów Polskich* 2004, nr 2
- Nisenson J., Siewierski M., Kodeks postępowania karnego z komentarzem, Warszawa 1939
- Nita B., Organizacja systemu wymiaru sprawiedliwości w Republice Federalnej Niemiec, *Przegląd Sądowy* 2001, nr. 2
- Nita B., Świątłowski A., Glosa do postanowienia SN z dnia 26 marca 2008 r., V KK 389/07, *Palestra* 2009, nr 7
- Nita B., Świątłowski A., Kontrydyczny proces karny (między prawdą materialną a szybkością postępowania), *Państwo i Prawo* 2012, z. 1
- Nita-Świątłowska B., Przymus adwokacko-radcowski przy wnoszeniu środków zaskarżenia w postępowaniu karnym (cz. 1), *Palestra* 2017, nr 1-2
- Nita-Świątłowska B., Świątłowski, Ograniczenia orzekania reformatoryjnego sądu odwoławczego w postępowaniu karnym (rozważania z uwzględnieniem perspektywy konstytucyjnej), *Białostockie Studia Prawnicze* 2018, vol. 23, nr 1
- Nowacki J., Analogia legis, Warszawa 1966
- Nowacki J., Klauzula „państwo prawne” a orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, [w:] *Prawo i kontrola jego zgodności z konstytucją*, red. E. Zwierzchowski, Warszawa 1997
- Nowacki J., Tobor Z., Wstęp do prawoznawstwa, Karków 2000
- Nowicki K., Ograniczanie obowiązku sporządzenia pisemnego uzasadnienia wyroku w sprawie karnej, *PS* 2009, nr 3
- Nowicki M. A., Komentarz do art. 13 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, *LEX/el.* 2017
- Nowicki M. A., Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Warszawa 2017
- Obuchowski S., Pojęcie zasad prawa w świetle idei pojęć co do istoty kwestionowanych, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 2017, nr 4
- Ochanowicz E., Postępowanie administracyjne ogólne, egzekucyjne i sądoadministracyjne. Wybór orzecznictwa, Toruń 2010
- Okońska A., Zakres kognicji sądów powszechnych w Niemczech, Warszawa 2017
- Olszewski M., Siewierski M., Tylman J., Postępowanie karne w zarysie, Warszawa 1974
- Oniszczyk J., Zasada prawa. Teoria i praktyka konstytucyjna, *Zeszyty naukowe WSHiP* 2004
- Opalek K., Wróblewski J., Zagadnienia teorii prawa, Warszawa 1969

- Osajda K., Koncepcja orzeczenia zakresowego a wątpliwości na tle skutków orzeczeń TK, [w:] Skutki wyroków Trybunału Konstytucyjnego w sferze stosowania prawa, Studia i Materiały Trybunału Konstytucyjnego, tom XLVIII, Warszawa 2013
- P1/99), dotyczącego warunkowego umorzenia postępowania karnego, [w:] Współczesny polski proces karny. Księga ofiarowana profesorowi Tadeuszowi Nowakowi, red. S. Stachowiak, Poznań 2002
- Paluszkiewicz H., Pierwszoinstancyjne wyrokowanie merytoryczne poza rozprawą w polskim procesie karnym, Warszawa 2008
- Paluszkiewicz H., Zasada bezpośredniości, [w:] System prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego. Tom III. Część 2, red. P. Wiliński, Warszawa 2014
- Paprzycki L. K., Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Komentarz do art. 1–424 k.p.k., Warszawa 2013
- Pardo I., Ingrao C., La riforma delle impugnazioni penali (L. Orlando), Milano, Giuffrè, 2017
- Pardo I., Profili critici dell'appello penale, Roma 2015
- Pawela S., Względne przyczyny odwoławcze, Warszawa 1970
- Pawlikowska J., Tokarska M., Konsensualizm w postępowaniu odwoławczym, Internetowy Przegląd Prawniczy, TBSP UJ 2015 nr 2 (19)
- Peiper L., Komentarz do kodeksu postępowania karnego, Kraków 1929
- Piątek W., Zasady ogólne Kodeksu postępowania administracyjnego jako podstawa skargi kasacyjnej w postępowaniu sądoadministracyjnym, [w:] Kodyfikacja postępowania administracyjnego: na 50 - lecie K.P.A., red. J. Niczyporuk, Lublin 2010
- Piątek W., Wyrok reformatoryjny Naczelnego Sądu Administracyjnego, Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego 2017, nr 2 (71)
- Pilich M., Wpływ orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego na Kodeks postępowania cywilnego [w:] Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010
- Pisz M., Aksjologiczne fundamenty Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej [w:] Prawo konstytucyjne. Kompendium, red. R. Piotrowski, Warszawa 2018
- Pogonowski P., Dopuszczalność zażalenia w postępowaniu upadłościowym, Przegląd Prawa Handlowego 2005, nr 12
- Pojnar P., Prawo sądu odwoławczego do własnych ustaleń faktycznych a zasada kontroli procesu – rozważania de lege lata i de lege ferenda, [w:] Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Waltosia, red. J. Czapska, A. Gaberle, A. Światłowski, A. Zoll, Warszawa 2000
- Pożaroszczuk D., Środki zaskarżenia w procesie niemieckim, [w:] System prawa karnego procesowego, proces karny rozwiązania modelowe w ujęciu porównawczym. Tom II, red. P. Kruszyński, Warszawa 2014
- Półtorak N., [w:] Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Komentarz, red. A. Wróbel, Legalis/el. 2020
- Prokop K., Podstawowe zasady ustrojowe [w:] Prawo konstytucyjne, red. S. Bożyk, Białystok 2014
- Prusak F., Podstawy rewizji w procesie karnym, Bydgoszcz 1970
- Przysucha M., Czy minister sprawiedliwości może likwidować sądy?, Iustitia 2012, nr 2
- Pułło A., Z problematyki zasad prawa: idee ogólne wprawie konstytucyjnym, Przegląd Sejmowy 1996, nr 1
- Rączka M., Wykładnia prawa konstytucyjnego [w:] Wykładnia prawa i inne problemy filozofii prawa, red. L. Morawski, Toruń 2005
- Remmert B., Die Rechtsschutzgarantie des Art. 19 IV 1 GG, Juristische Ausbildung 2014

- Riccio G., De Caro A., Marotta S., *Principi costituzionali e riforme della procedura penale*, Napoli 1991
- Rogacka-Rzewnicka M., *Kasacja w polskim procesie karnym*, Warszawa 2001
- Rogacka-Rzewnicka M., *Postępowanie odwoławcze we francuskim procesie karnym. Modelowe założenia apelacji [w:] Postępowanie odwoławcze w procesie karnym – u progu nowych wyzwań*, red. S. Steinborn, Warszawa 2016
- Rogacka-Rzewnicka M., *O wyższości apelacji nad rewizją. Rozważania o modelach postępowania odwoławczego w systemie prawa kontynentalnego w aspekcie historyczno-komparatystycznym*, *Białostockie Studia Prawnicze* 2018, vol. 23, nr 1
- Rogalski M., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 28 stycznia 2005 r., V KK 364/04*, *Prokurator* 2007, nr 3-4
- Rogoziński P., *Postępowanie dowodowe na rozprawie apelacyjnej w sprawach karnych*, *Studia Prawnicze* 2010, nr 1
- Rogoziński P., *Kilka uwag o stosowaniu art. 440 k.p.k. w toku rozpoznawania zażaleń na postanowienia i zarządzenia [w:] Iudicium et Scientia. Księga jubileuszowa Profesora Romualda Kmiecika*, red. A. Przyborowska – Klimczak, A. Taracha, Warszawa 2011
- Rogoziński P., *Zarządzenie na tle innych oświadczeń woli organów w procesie karnym*, *Państwo i Prawo* 2016, z. 2
- Romańska M., *Komentarz do art. 3941a KPC [w:], Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, red. T. Zembrzusi, LEX/el. 2020
- Roxin C., *Strafverfahrenrecht*, München 1995
- Roxin C., Schünemann B., *Strafverfahrenrecht*, München 2012
- Rylski P., *Środki odwoławcze i środki zaskarżenia w postępowaniu cywilnym w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2011
- Rząsa G., *Podstawy skargi kasacyjnej w postępowaniu sądowno-administracyjnym*, *Państwo i Prawo* 2008, z.8
- Sadzik E., Zgryzek K., Hofmański P., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, tom I, Warszawa 2007
- Safjan M., Bosek L., *Konstytucja RP, Komentarz*, tom 1, Warszawa 2016
- Safjan M., Bosek L., *Konstytucja RP. Komentarz*, Legalis/El 2016
- Sakowicz A., *Zasada ne bis in idem w prawie karnym w ujęciu paneuropejskim*, Białystok 2011
- Sakowicz A., *Postępowanie dowodowe w postępowaniu apelacyjnym. Zarys problematyki [w:] Obrońca i pełnomocnik w procesie karnym po 1 lipca 2015 r. Przewodnik po zmianach*, red. P. Wiliński, Warszawa 2015
- Sakowicz A., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2015
- Sakowicz A., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Legalis/el. 2018
- Sakowicz A., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Legalis/el. 2020
- Samborski E., *Zarys metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, Warszawa 2013
- Sanetra W., *O pojęciu jednolitości orzecznictwa sądowego oraz sposobach jego zapewnienia*, *Przegląd Sądowy* 2007, nr 6
- Sanz-Caballero S., *How could it go so wrong? Reformatio in Peius before the Great Chamber of the ECtHR in the case Janowiec and Others v. Russia (or Polish Collective Memory Deceived in Strasbourg)*, [w:] *XXIII Polish yearbook of international law*, Warszawa 2014

- Sarnecki P., Konstytucyjne zasady ustroju politycznego, [w:] Prawo konstytucyjne, red. P. Tuleja, Warszawa 1995
- Sarnecki P., Dwuinstancyjność postępowania administracyjnego w świetle zasad Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r. [w:] Samorządowe kolegia odwoławcze jako gwarant prawa do dobrej administracji, red. K. Sieniawska, Warszawa 2009
- Schaff L., Proces karny Polski Ludowej. Wykład zasad ogólnych, Warszawa 1953
- Serges G., Il principio del doppio grado di giurisdizione, Milano 1993
- Siewierski M., Opracowanie rewizji w procesie karnym, Palestra 1958, nr 10-11
- Skorek A., Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej wobec szczególnej roli Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i jej organu sądowego po wejściu w życie Traktatu Lizbońskiego. Aspekty materialne i proceduralne [w:] Wpływ Europejskiej Konwencji Praw Człowieka na systemy ochrony praw człowieka oraz międzynarodowe prawo karne i humanitarne, red. E. Karska, Warszawa 2013
- Skorupka J., O sprawiedliwości procesu karnego, Warszawa 2013
- Skorupka J., Zasada swobodnej oceny dowodów i zasada legalnej oceny dowodów, [w:] System prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego. Tom III. Część 2, red. P. Wiliński, Warszawa 2014
- Skorupka J. [w:] Kodeks postępowania karnego, tom 1, Komentarz do art. 1–166, red. R. A. Stefański, S. Zabłocki, Warszawa 2017
- Skorupka J., Proces karny, Warszawa 2018
- Skorupka J., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Legalis/el. 2020
- Skrętowicz E., Wyrok sądu karnego pierwszej instancji. z problematyki wyrokowania, Lublin 1989
- Skrętowicz E., O apelacji i kasacji de lege ferenda, Annales Universitatis Mariae Curie – Skłodowska 1994, tom XLI
- Skrętowicz E., Charakter prawny orzeczenia warunkowo umarzającego postępowanie karne w świetle zasady domniemania niewinności, [w:] Współczesny polski proces karny. Księga ofiarowana profesorowi Tadeuszowi Nowakowi, red. S. Stachowiak, Poznań 2002
- Skrzydło W., Polskie prawo konstytucyjne, Lublin 2003
- Skwarcow M., Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 28 stycznia 2005 r., V KK 364/04, Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa 2005, nr 4
- Sozański J., Prawa zasadnicze a prawa człowieka we wspólnotowym systemie prawnym, Warszawa – Poznań 2003
- Sójka – Zielińska K., Historia prawa, Warszawa 2011
- Sójka – Zielińska K., Historia prawa, Warszawa 2015
- Stachowiak S., Funkcje zasady skargowości w polskim procesie karnym, Poznań 1975
- Stahl M., Tok instancji i środki prawne w Kodeksie postępowania administracyjnego, Państwo i Prawo 1980, z. 9
- Stefani G., Levasseur G., Bouloc B., Procédure pénale, Paris 2006
- Stefański R. A., Glosa do wyroku SN z dnia 22 grudnia 1992 r., III KRN 203/92, Orzecznictwo Sądów Polskich 1994, nr 4
- Stefański R. A., Przyszły model postępowania przygotowawczego, Ius Novum 2009, nr 1
- Stefański R. A., Zatrzymanie osoby według k.p.k., Prokuratura i Prawo 1997, nr 10
- Stefański R. A., Zażalenie na bezczynność w zakresie rozpoznania zawiadomienia o przestępstwie, Prokuratura i Prawo 2014, nr 6
- Steinborn S., Orzekanie przez sąd odwoławczy niezależnie od kierunku środka odwoławczego, [w:] Aktualne problemy prawa i procesu karnego. Księga ofiarowana Prof. J. Grajewskiemu, Gdańskie Studia Prawnicze 2003, Tom XI

- Steinborn S., Ograniczenie zaskarżalności wyroku wydanego w I instancji jako środek uproszczenia procesu karnego w świetle prawa do dwuinstancyjnego postępowania (uwagi de lege lata i de lege ferenda), Gdańskie Studia Prawnicze 2005, nr 1
- Steinborn S., Porozumienia w polskim procesie karnym. Skazanie bez rozprawy i dobrowolne poddanie się odpowiedzialności karnej, Kraków 2005
- Steinborn S., Gwarancyjna funkcja prawomocności i jej konsekwencje dla zakresu orzeczeń zdolnych do uprawomocnienia się, [w:] Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa profesor Zofii Świdy, red. J. Skorupka, Warszawa 2009
- Steinborn S., Prawomocność części orzeczenia w procesie karnym, Warszawa 2011
- Steinborn S., O zakresie orzekania poza granicami środka odwoławczego w świetle zasad i tendencji rozwojowych współczesnego procesu karnego (uwagi de lege ferenda), [w:] z problematyki funkcji procesu karnego, red. T. Grzegorzczak, J. Izydorczyk, R. Olszewski, Warszawa 2013
- Steinborn S., Postępowanie dowodowe w instancji apelacyjnej w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego, Prokuratura i Prawo 2015, nr 1–2
- Stelmach J., Brożek B., Metody prawnicze, Kraków 2006
- Sychta K., W kwestii legalnej definicji granic karnoprosesowego środka odwoławczego, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 2015, nr 4
- Sychta K., Względna przyczyna odwoławcza związana z błędem w rekonstruowaniu podstawy faktycznej orzeczenia w perspektywie prawnomiędzynarodowej i konstytucyjnej, Problemy Prawa Karnego 2018, Tom 2
- Szczyński K., Zaskarżalność wyroków wydanych w ramach porozumień procesowych – wybrane aspekty, Białostockie Studia Prawnicze 2018, vol. 23 nr 1
- Szewczyk M. J., Zakaz reformationis in peius w polskim procesie karnym, Warszawa 2015
- Szewczyk M. J., Ograniczenia zakazu reformationis in peius oraz podstaw apelacyjnych w ujęciu art. 434 § 4 k.p.k. i art. 447 § 5 k.p.k., Prokuratura i Prawo 2017, nr 11
- Szreniawski J., Rola i znaczenie zasad ogólnych Kodeksu postępowania administracyjnego w stosowaniu prawa, [w:] Kodyfikacja postępowania administracyjnego: na 50-lecie K.P.A., red. J. Niczyporuk, Lublin 2010
- Szumiło-Kulczycka D., Majcher S., Nauka prawa wobec problematyki szybkości postępowania karnego, Państwo i Prawo 2005, z. 8
- Szumiło-Kulczycka D., Zasada sprawności (szybkości) i zasada koncentracji materiału dowodowego, [w:] System prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego. Tom III. Część 2, red. P. Wiliński, Warszawa 2014
- Śliwiński S., Proces karny. Część ogólna, Warszawa 1936
- Śliwiński S., Proces karny. Zasady ogólne, Warszawa 1948
- Śliwiński S., Polski proces karny przed sądem powszechnym. Przebieg procesu i postępowanie wykonawcze, Warszawa 1948
- Śliwiński S., Polski proces karny przed sądem powszechnym: zasady ogólne, Warszawa 1961
- Śliwiński S., Polski proces, Warszawa 1959
- Świda-Łagiewska Z., Zasada swobodnej oceny dowodów w polskim procesie karnym, Wrocław 1983
- Świda Z., Zasada swobodnej oceny dowodów w polskim procesie karnym, [w:] Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci Profesora Stanisława Waltosia, red. J. Czapska, Warszawa 2000
- Świda Z., Właściwość sądu i prawo strony do rozstrzygnięcia sprawy w „rozsądnym terminie”, Państwo i Prawo 2005, z. 10
- Świda Z., Ponikowski R., Posnow W., Postępowanie karne. Część ogólna, Warszawa 2008
- Świda Z., Ponikowski R., Posnow W., Postępowanie karne. Część ogólna, Warszawa 2012

- Świda Z., Refleksje wokół pojęcia „rozsądny termin rozstrzygnięcia sprawy” (art. 2 § 1 pkt 4 k.p.k.), [w:] Czas i jego znaczenie w prawie karnym, red. J. Warylewski, Gdańsk 2007
- Świecki D., Rozprawa apelacyjna w polskim procesie karnym, Warszawa 2006
- Świecki D., Postępowanie apelacyjne we francuskim kodeksie postępowania karnego, Prokuratura i Prawo 2009, nr 10
- Świecki D., Apelacja w niemieckim kodeksie postępowania karnego, Prokuratura i Prawo 2011, nr 5
- Świecki D., Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych, Warszawa 2011
- Świecki D., Apelacja w postępowaniu karnym, Warszawa 2012
- Świecki D., Bezpośredniość czy pośredniość w polskim procesie karnym, Analiza dogmatycznoprawna, Warszawa 2013
- Świecki D., Konstytucyjna zasada dwuinstancyjności postępowania sądowego a możliwość reformatoryjnego orzekania w instancji odwoławczej w świetle wchodzącej w życie 1 lipca 2015 roku nowelizacji Kodeksu postępowania karnego, [w:] Polski proces karny i materialne prawo karne w świetle nowelizacji z 2013 roku. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Tylmanowi z okazji Jego 90. urodzin, red. T. Grzegorzczak, J. Izydorzczak, R. Olszewski, D. Świecki, M. Zbrojewska, Warszawa 2014
- Świecki D., Reformatoryjne orzekanie w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania karnego, Przegląd Sądowy 2014, nr 10
- Świecki D., Rola i znaczenie zarzutów odwoławczych w sprawach karnych, Temidium 2015, nr 2
- Świecki D., Apelacja obrońcy i pełnomocnika po zmianach [w:] Obrońca i pełnomocnik w procesie karnym po 1 lipca 2015 r. Przewodnik po zmianach, red. P. Wiliński, Warszawa 2015
- Świecki D., Zakres postępowania dowodowego w instancji odwoławczej, [w:] Postępowanie odwoławcze w procesie karnym - u progu nowych wyzwań, red. S. Steinborn, Warszawa 2016
- Świecki D., Konstrukcja apelacji jako środka odwoławczego w procesie karnym, Warszawa 2017
- Świecki D., Konstrukcja apelacji jako środka odwoławczego w procesie karnym, Warszawa 2018
- Świecki D., Granice kontroli odwoławczej, [w:] Białostockie Studia Prawnicze 2018 vol. 23, nr 1
- Świecki D., Zaskarżalność orzeczeń i instancyjność postępowania sądowego w sprawach karnych w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, [w:] Artes serviant vitae sapientia imperat, Proces karny sensu largo, Rzeczywistość i Wyzwania, Księga jubileuszowa Profesora Tomasza Grzegorzczaka z okazji 70. urodzin, Warszawa – Łódź 2019
- Świecki D., Ograniczenie podstaw odwoławczych do wniesienia apelacji w trybach konsensualnych (art. 447 § 5 k.p.k.), Przegląd Sądowy 2019, nr 9
- Świecki D., Meritum. Postępowanie karne, Warszawa 2019
- Świecki D., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, LEX/el. 2019
- Świecki D., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, LEX/el. 2020
- Świecki D. [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. J. Skorupka, Legalis/el. 2020
- Świecki D., Postępowanie odwoławcze w sprawach karnych. Komentarz. Orzecznictwo, Warszawa 2020

- Świecki D., Zasada bezpośredniości w postępowaniu odwoławczym, [w:] Istota i zasady procesu karnego 25 lat później. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Murzynowskiego, red. M. Rogacka – Rzewnicka, H. Gajewska – Kraczkowska, Warszawa 2020
- Świetlicka M., Komentarz do przepisów przejściowych (art. 27 – art. 51) ustawy z dnia 27 września 2013 roku o zmianie ustawy Kodeks postępowania karnego i niektórych innych ustaw (Dz.U.2013.1247), LEX/el. 2015
- Tabaka K. D., Rażąca niesprawiedliwość orzeczenia a rażące naruszenie prawa, *Studia Iuridica Lubliniensia* 2016 nr 2
- Tarno J. P., [w:] System prawa administracyjnego. Tom 10. Sądowa kontrola administracji publicznej, red. R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel, Warszawa 2016
- Tarski A., Pojęcie prawdy w językach nauk dedukcyjnych, Warszawa 1933
- Tatarkiewicz W., Historia filozofii. Filozofia starożytna i średniowieczna, tom I, Warszawa 2005
- Tęcza – Paciorek A., Zasada domniemania niewinności w polskim procesie karnym, Warszawa 2012
- Tkacz S., O zintegrowanej koncepcji zasad prawa w polskim prawoznawstwie: od dogmatyki do teorii, Toruń 2014
- Tranchina G., Di Chiara G., *Diritto Processuale Penale*, Milano 1999
- Tuleja P., Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, LEX/el. 2019
- Tuleja P., Normatywna treść praw jednostki w ustawach konstytucyjnych RP, Warszawa 1997
- Tuleja P., Pojęcie zasady konstytucyjnej [w:] Zasady ustroju Rzeczypospolitej Polskiej w nowej konstytucji, red. K. Wojtowicz, *Acta Universitatis Wratislaviensis* 1997, nr 1969
- Tuleja P., Zasady konstytucyjne [w:] Konstytucjonalizacja zasad i instytucji ustrojowych, red. P. Sarnecki, Warszawa 1997
- Tuleja P., Zasady prawa a zasady konstytucyjne [w:] Zasady naczelnego w Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r., red. A. Bałaban, A. Mijał, Szczecin 2011
- Tylman J., Grzegorzczak T., *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2014
- Tylman J., Koncentracja i szybkość postępowania sprawdzającego w procesie karnym, *Nowe Prawo* 1982, nr 11-12
- Tylman J., Zasada bezpośredniości na tle zmian w polskim prawie karnym procesowym, [w:] Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdry, red. J. Skorupka, Warszawa 2009
- Uruszczak W., *Historia państwa i prawa polskiego*, Tom I (966-1795), Warszawa 2013
- Waltoś S., Model postępowania przygotowawczego na tle porównawczym, Warszawa 1968
- Waltoś S., *Naczelnego zasady procesu karnego*, Warszawa 1999
- Waltoś S., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2001
- Waltoś S., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2003
- Waltoś S., Główne nurty nowelizacji procedury karnej, *PiP* 2003, z. 4
- Waltoś S., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2005
- Waltoś S., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2008
- Waltoś S., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2009
- Waltoś S., Hofmański P., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2013
- Waltoś S., Zasada prawdy materialnej [w:] System prawa karnego procesowego, tom III, część 1, red. P. Wiliński, Warszawa 2014
- Waltoś S., Hofmański P., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2016
- Waltoś S., Hofmański P., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2018

- Warchoń M., Włoski proces karny [w:] System prawa karnego procesowego, proces karny rozwiązania modelowe w ujęciu porównawczym. Tom II, red. P. Kruszyński, Warszawa 2014
- Wasilewski A., Prawo do sądu w sprawach dyscyplinarnych, Przegląd Sądowy 2001, nr 9
- Waszczyński J., Postępowanie dowodowe przed sądem wojewódzkim jako instancją rewizyjną według k.p.k., Nowe Prawo 1956, nr 1
- Wąsek A., Krytyczne uwagi do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 maja 2000 r. (Wąsek A., Prawo oskarżonego pozbawionego wolności do udziału w rozprawie odwoławczej [w:] Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa ku czci profesora Zbigniewa Dody, red. A. Gaberle, S. Waltoś, Kraków 2000
- Wąsek – Wiaderek M., Zasada równości stron w polskim procesie karnym w perspektywie prawnoporównawczej, Kraków 2003
- Wąsek- Wiaderek M., Samodzielność jurysdykcyjna sądu karnego wobec kompetencji Trybunału Konstytucyjnego i trybunałów europejskich, Lublin 2012
- Wąsek- Wiaderek M., Skutki wyroków Trybunału Konstytucyjnego „kreujących” środek odwoławczy w postępowaniu karnym. Analiza wykonania wyroku w sprawie K 30/11 przez sądy orzekające w sprawach karnych, Ius Novum 2015, nr 3
- Wiliński P., Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym, Kraków 2006
- Wiliński P., Obrona materialna i formalna w procesie karnym, [w:] Problemy prawa i procesu karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Alfreda Kaftala, red. G. Rejman, B.T. Bieńkowska, Z. Jędrzejewski, P. Mierzejewski, Warszawa 2008
- Wiliński P., Dwuinstancyjność postępowania karnego w świetle Konstytucji [w:] Funkcje procesu karnego. Księga pamiątkowa Profesora Janusza Tylmana, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2011
- Wiliński P., Kolidacja uprawnień ultymatywnych i optymalizacyjnych w procesie karnym, [w:] Współczesne tendencje rozwojowe procesu karnego z perspektywy dogmatyki oraz teorii i filozofii prawa, red. J. Skorupka, I. Hayduk-Hawrylak, Warszawa 2011
- Wiliński P., Proces karny w świetle Konstytucji, Warszawa 2011
- Wiliński P., Wola oskarżonego jako przesłanka wyłączająca ochronę wynikającą z konstytucyjnych gwarancji procesowych [w:] Iudicium et Scientia. Księga Jubileuszowa Profesora Romualda Kmiecika, red. A. Przyborowska-Klimczak, A. Taracha, Warszawa 2011
- Wiliński P., Konstytucyjne podstawy zasady prawdy materialnej – pomiędzy karnoprosesowymi a konstytucyjnymi koncepcjami ujęcia prawdy [w:] Pojęcie, miejsce i znaczenie prawdy w polskim procesie karnym, red. K. Kremens, J. Skorupka, Wrocław 2013
- Wiliński P., Doniosłość zasad w procesie karnym [w:] System prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego. Tom III. Część 1, red. P. Wiliński, Warszawa 2014
- Wiliński P., Funkcje zasad procesowych [w:] System prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego. Tom III. Część 1, red. P. Wiliński, Warszawa 2014
- Wiliński P., Kryteria oraz sposób wyodrębnienia zasady procesowej [w:] System prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego. Tom III. Część 1, red. P. Wiliński, Warszawa 2014
- Wiliński P., O koncepcji reguł i zasad na gruncie teorii zasad procesu karnego [w:] Polski proces karny i materialne prawo karne w świetle nowelizacji z 2013 roku, Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Tylmanowi z okazji Jego 90. urodzin, red. T. Grzegorzczak, J. Izydorzczak, R. Olszewski, D. Świecki, M. Zbrojewska, Warszawa 2014

- Wiliński P., Pojęcie zasady procesowej [w:] System prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego. Tom III. Część 1, red. P. Wiliński, Warszawa 2014
- Wiliński P., Zasada skodyfikowana i zasada niezdefiniowana prawnie [w:] System prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego. Tom III. Część 1, red. P. Wiliński, Warszawa 2014
- Wiliński P., Konstytucyjne uwarunkowania postępowania odwoławczego w procesie karnym [w:] Postępowanie odwoławcze w procesie karnym - u progu nowych wyzwań, red. S. Steinborn, Warszawa 2016
- Wiliński P., Polski proces karny, Warszawa 2020
- Winczorek P., Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Warszawa 2010,
- Wiśniewski T., Problematyka instancyjności postępowania w sprawach cywilnych, [w:] Ars et usus. Księga pamiątkowa ku czci sędziego Stanisława Rudnickiego, Warszawa 2005
- Witkowski Z., Bień- Kacała A., Prawo Konstytucyjne, Toruń 2015
- Wojtyczek K., Komentarz do art. 78 Konstytucji RP [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, L. Garlicki, M. Zubik red., LEX/el. 2016
- Wronkowska S., Sposoby pojmowania zasad prawa (dyskusja w Komitecie Nauk Prawny PAN), Państwo i Prawo 1972, z. 10
- Wronkowska S., Zieliński M., Ziemiński Z., Zasady prawa w perspektywie teorii prawa i szczegółowych nauk prawnych, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1974, nr 2
- Wronkowska S., Zieliński M., Ziemiński Z., Zasady prawa. Zagadnienia podstawowe, Warszawa 1974
- Wróbel A., Głosa do trzech wyroków Trybunału Konstytucyjnego, Przegląd Sejmowy 2000, nr 1
- Wróbel W., Skarga konstytucyjna – problemy do rozwiązania, [w:] Księga XX-lecia orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, red. M. Zubik, Warszawa 2006
- Wróbel W., Zoll A., Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część II. Komentarz do art. 53-116, LEX/el. 2016
- Wróblewski J., Zagadnienia teorii wykładni prawa ludowego, Warszawa 1959
- Wróblewski J., Prawo obowiązujące a „ogólne zasady prawa”, Zeszyty Naukowe UŁ, Nauki Humanistyczno-Społeczne 1965, seria I, z. 42
- Wróblewski J., Wartości a decyzja sądowa, Wrocław 1973
- Wróblewski J., Sądowe stosowanie prawa, Warszawa 1988
- Wyrzykowski M., Legislacja — demokratyczne państwa prawa — radykalne reformy polityczne i gospodarcze, [w:] Tworzenie prawa w demokratycznym państwie prawnym, red. H. Suchocka, Warszawa 1992
- Wyrzykowski M., Ziółkowski M., [w:] System Prawa Administracyjnego, tom 2, red. R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel, Warszawa 2012,
- Wysocki D., Instytucja porozumiewania się w postępowaniu karnym, Państwo i Prawo 2000, z. 10
- Wysocki D., Postępowanie apelacyjne w procesie karnym (uwagi de lege ferenda), Państwo i Prawo 2011, z. 1
- Wytrykowski K. [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. D. Drajewicz, Legalis/el. 2020
- Zabłocki S., Postępowanie odwoławcze, kasacyjne i wznowieniowe w procesie karnym, Warszawa 1999
- Zabłocki S., Między reformatoryjnością a kasatoryjnością, między apelacyjnością a rewizyjnością – ku jakiemu modelowi zmierza postępowanie odwoławcze po

- zmianach kodeksowych w lat 2013–2015 [w:] *Obrońca i pełnomocnik w procesie karnym po 1 lipca 2015 r. Przewodnik po zmianach*, red. P. Wiliński, Warszawa 2015
- Zabłocki S., *Ograniczenie zakazu reformationis in peius*, *Palestra* 2003, nr 7-8
- Zabłocki S., *Opinia dotycząca zmian w kodeksie postępowania karnego, zawartych w projekcie rządowym (druk nr 2510) oraz w projektach poselskich (druki nr: 2336, 2154, 1638, 1814, 1655)*, *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych* 2001, nr 2
- Zabłocki S., *Postępowanie odwoławcze w kodeksie postępowania karnego po nowelizacji – komentarz praktyczny*, Warszawa 2003
- Zabłocki S., [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom III*, red. Z. Gostyński, Warszawa 2004
- Zabłocki S., *Rozpoznawanie zażaleń na decyzje o zatrzymaniu*, *Palestra* 2005, nr 1–2
- Zabłocki S., *Priorytety Komisji w zakresie analizy rozwiązań dotyczących postępowania odwoławczego oraz postępowania w trybie nadzwyczajnych środków zaskarżenia*, *Biuletyn Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego* 2010, nr 2
- Zachuta A., *Kasatoryjne orzeczenia w odniesieniu do wyroków wydawanych w sprawach karnych przez sądy rejonowe*, *Prokuratura i Prawo* 2006, nr 6
- Zagrodnik J., *Metodyka pracy obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych i karnych skarbowych*, Warszawa 2016
- Zagrodnik J., *Glosa do wyroku SN z dnia 6 kwietnia 2017 r., V KK 372/16*, *Orzecznictwo Sądów Polskich* 2018, nr 5
- Zagrodnik J., *Proces karny*, Warszawa 2019
- Zajadło J., *Teoretyczno – i filozoficzno – prawne pojęcie prawdy*, [w:] red. K. Kremens, J. Skorupka, *Pojęcie, miejsce i znaczenie prawdy w polskim procesie karnym*, Wrocław 2013
- Zduński I., *Sprawiedliwość konsensualna na tle wybranych zasad procesowych w procesie karnym po nowelizacjach*, [w:] *Postępowanie przed sądem i instancji w znowelizowanym procesie karnym*, red. D. Kala, I. Zgoliński, Warszawa 2017
- Zdyb M., *Zasady ogólne Kodeksu postępowania administracyjnego jako fundament kształtowania współczesnego ładu konstytucyjnego*, [w:] *Kodyfikacja postępowania administracyjnego: na 50-lecie K.P.A.*, red. J. Niczyporuk, Lublin 2010
- Zedler F., *Zagadnienia instancyjności postępowania cywilnego*, [w:] *Prace z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Sędziego Janusza Pietrzykowskiego*, red. Z. Banaszczyk, Warszawa 2000
- Zembrzuski T., *Zaskarżanie orzeczeń incydentalnych wydanych po raz pierwszy w toku instancji (uwagi na tle wyroku Trybunału Konstytucyjnego)*, *Przegląd Sądowy* 2007, nr 9
- Zembrzuski T., *Skarga kasacyjna. Dostępność w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2011
- Zgoliński I., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, *Legalis/el.* 2018
- Zgryzek K., *Opinia do projektów ustaw o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (oraz niektórych innych ustaw)*, *CZPKiNP* 2001, nr 2
- Zieliński A., *Konstytucyjny standard instancyjności postępowania sądowego*, *Państwo i Prawo* 2005, z. 11
- Zieliński M., *Konstytucyjne zasady prawa* [w:] *Charakter i struktura norm Konstytucji*, red. J. Trzcíński, Warszawa 1997
- Zieliński M., *Municzewski A.*, *Interpretacyjna rola zasad prawa* [w:] *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności*, *Księga ku czci Profesora Stanisława Waltosia*, red. J. Czapska, A. Gaberle, A. Światłowski, A. Zoll, Warszawa 2000

- Zieliński M., Zasady i wartości konstytucyjne [w:] Zasady naczelne Konstytucji RP z 2 kwietnia 1991 roku. Materiały 52. Zjazdu Katedr Prawa Konstytucyjnego w Międzyzdrojach (27-29 maja 2010 r.), red. A. Bałaban, P. Mijał, Szczecin 2011
- Zieliński M., Wykładnia prawa zasady - reguły - wskazówki, Warszawa 2017
- Zieliński M., Ziemiński Z., Uzasadnienie twierdzeń, ocen i norm w prawoznawstwie, Warszawa 1988
- Ziemiński Z., O pojmowaniu pozytywizmu oraz prawa natury, Poznań 1993
- Ziemiński Z., Logika praktyczna, Warszawa 1994
- Zimmermann J., Administracyjny tok instancji, Kraków 1986
- Żak M., Wnoszenie pism drogą elektroniczną oraz elektroniczne doręczenia w procesie karnym, CzPKiNP 2010, z. 3
- Żbikowska M., Zasada lojalności w procesie karnym (odniesiona do pokrzywdzonego), Toruń 2015
- Żbikowska M., Status ontologiczny zasad procesu karnego, Państwo i Prawo 2016, z. 3
- Żbikowska M., Rola zasad procesu karnego we wnioskowaniach prawniczych, Państwo i Prawo 2019, z. 2
- Żukowski L., Sawuła R., Postępowanie administracyjne i postępowanie przed Naczelnym Sądem Administracyjnym, Warszawa 2002

Wykaz orzeczeń

Trybunał Konstytucyjny

Wyrok z 27.06.1995 r., K 4/94, OTK 1995, nr 1, poz. 16
Wyrok z 24.06.1998 r., K 3/98, OTK-A 1998, nr 4, poz. 52
Wyrok z 8.12.1998 r., K 41/97, OTK 1998, nr 7, poz. 117
Wyrok z 24.02.1999 r., SK 4/98, OTK-A 1999, nr 2, poz. 24
Wyrok z 16.03.1999 r., SK 19/98, OTK 1999, nr 3, poz. 36
Wyrok z 13.04.1999 r., K 36/98, OTK ZU 1999, nr 3, poz. 40
Wyrok z 22.06.1999 r., K 5/99, OTK ZU 1999, nr 5, poz. 100
Wyrok z 16.11.1999 r., SK 11/99, OTK 1999, nr 7, poz. 158
Wyrok z 10.07.2000 r., SK 12/99, OTK 2000, nr 5, poz. 143
Wyrok z 17.01.2001 r., K 5/00, OTK-A 2001, nr 1, poz. 2
Wyrok z 2.04.2001 r., SK 10/00, OTK 2001, nr 3, poz. 52
Wyrok z 10.10.2001 r., K 28/01, OTK ZU 2001, nr 7, poz. 212
Wyrok z 12.03.2002 r., P 9/01, OTK-A 2002, nr 2, poz. 14
Wyrok z 28.05.2002 r., P 10/01, OTK-A 2002, nr 3, poz. 35
Wyrok z 11.06.2002 r., SK 5/02, OTK-A 2002, nr 4, poz. 41
Wyrok z 12.06.2002 r., P 13/01, OTK-A 2002, nr 4, poz. 42
wyrok z 3.07.2002 r., SK 31/01, OTK-A 2002, nr 4, poz. 49
wyrok z 11.03.2003 r., SK 8/02, OTK-A 2003, nr 3, poz. 20
Wyrok z 12.05.2003 r., SK 38/02, OTK-A 2003, nr 5, poz. 38
Wyrok z 30.06.2003 r., P 1/03, OTK-A 2003, nr 6, poz. 56
Wyrok z 13.01.2004 r., SK 10/03, OTK-A 2004, nr 1, poz. 2
Wyrok z 17.02.2004 r., SK 39/02, OTK-A 2004, nr 2, poz. 7
Wyrok z 21.04.2004 r., K 33/03, OTK-A 2004, nr 4, poz. 31
Wyrok z 11.05.2004 r., K 4/03, OTK-A 2004, nr 5, poz. 41
Wyrok z 17.05.2004 r., SK 32/03, OTK-A 2004, nr 5, poz. 44
Wyrok z 18.05.2004 r., SK 38/03, OTK-A 2004, nr 5, poz. 45
Wyrok z 14.07.2004 r., SK 8/03, OTK-A 2004, nr 7, poz. 65
Wyrok z 20.07.2004 r., SK 19/02, OTK-A 2004, nr 7, poz. 67
Wyrok z 6.10.2004 r., SK 23/02, OTK-A 2004, nr 9, poz. 89
Wyrok z 6.12.2004, SK 29/04, OTK-A 2004, nr 11, poz. 114
Wyrok z 31.01.2005 r., P 9/04, OTK-A 2005, nr 1, poz. 9
Wyrok z 1.02.2005 r., SK 62/03, OTK-A 2005, nr 2, poz. 11
Wyrok z 7.03.2005 r., P 8/03, OTK-A 2005, nr 3, poz. 20
Wyrok z 20.03.2005 r., K 17/05, OTK-A 2006, nr 3, poz. 30
Wyrok z 25.03.2005 r., K 19/02, OTK-A 2005, nr 3, poz. 28
Wyrok z 18.04.2005 r., SK 6/05, OTK-A 2005, nr 4, poz. 36
Wyrok z 19.04.2005 r., SK 4/05, OTK-A 2005, nr 4, poz. 37
Wyrok z 30.05.2005 r., P 7/04, OTK-A 2005, nr 5, poz. 53
Wyrok z 21.06.2005 r., P 25/02, OTK-A 2005, nr 6, poz. 65
Wyrok z 5.07.2005 r., SK 26/04, OTK-A 2005, nr 7, poz. 78
Wyrok z 13.09.2005 r., K 38/04, OTK-A 2005, nr 8, poz. 92
Wyrok z 9.11.2005 r., KP 2/05, OTK-A 2005, nr 10, poz. 114
Wyrok z 16.01.2006 r., SK 30/05, OTK-A 2006, nr 1, poz. 2
Wyrok z 7.02.2006 r., SK 45/04, OTK-A 2006, nr 2, poz. 15
Wyrok z 14.03.2006 r., SK 4/05, OTK-A 2006, nr 3, poz. 29

Wyrok z 30.04.2006 r., SK 30/04, OTK-A 2006, nr 4, poz. 42
Wyrok z 13.06.2006 r., SK 54/04, OTK-A 2006, nr 6, poz. 64
Wyrok z 14.06.2006 r., K 53/05, OTK-A 2006, nr 6, poz. 66
Wyrok z 12.09.2006 r., SK 21/05, OTK-A 2006, nr 8, poz. 103
Wyrok z 20.09.2006 r., SK 63/05, OTK-A 2006, poz. 108
Wyrok z 2.10.2006 r., SK 34/06, OTK-A 2006, nr 9, poz. 118
Wyrok z 14.11.2006 r., SK 41/04, OTK-A 2006, nr 10, poz. 150
Wyrok z 27.03.2007 r., SK 3/05, OTK-A 2007, nr 3, poz. 32
Wyrok z 2.04.2007 r. SK 19/06, OTK-A 2007, nr 4, poz. 37
Wyrok z 30.05.2007 r., SK 68/06, OTK-A 2007, nr 6, poz. 53
Wyrok z 13.07.2007 r., K 8/07, OTK-A 2007, nr 3, poz. 26
Wyrok z 11.09.2007 r., P 11/07, OTK-A 2007, nr 8, poz. 97
Wyrok z 19.09.2007 r., SK 4/06, OTK-A 2007, nr 8, poz. 98
Wyrok z 24.10.2007 r., SK 7/06, OTK-A 2007, nr 9, poz. 108
Wyrok z 30.10.2007 r., P 28/06, OTK-A 2007, nr 9, poz. 109
Wyrok z 20.11.2007 r., SK 57/05, OTK-A 2007, nr 10, poz. 125
Wyrok z 3.12.2007 r., SK 45/06, OTK-A 2007 r., nr 11, poz. 152
Wyrok z 12.02.2008 r., SK 82/06, OTK-A 2008, nr 1, poz. 3
Wyrok 19.02.2008 r., P 48/06, OTK-A 2008, nr 1, poz. 4
Wyrok z 26.02.2008 r., SK 89/06, OTK-A 2008, nr 1, poz. 7
Wyrok z 4.03.2008 r., SK 3/07, OTK-A 2008, nr 2, poz. 25
Wyrok z 1.04.2008 r., SK 77/06, OTK-A 2008, nr 3, poz. 39
Wyrok z 3.06.2008 r., K 42/07, OTK-A 2008, nr 5, poz. 77
Wyrok z 1.07.2008 r., SK 40/07, OTK-A 2008, nr 6, poz. 101
Wyrok z 7.10.2008 r., P 30/07, OTK-A 2008, nr 8, poz. 135
Wyrok z 25.11.2008 r., K 5/08, OTK- a 2008, nr 9, poz. 159
Wyrok z 15.12. 2008 r., P 57/07, OTK-A 2008, nr 10, poz. 178
Wyrok z 15.01.2009 r., K 45/07, OTK-A 2009, nr 1, poz. 3
Wyrok z 31.03.2009 r., SK 19/08, OTK-A 2009, nr 3, poz. 29
Wyrok z 28.04.2009 r., P 22/07, OTK-A 2009 nr 4, poz. 55
Wyroku z 13.07.2009 r., SK 4/08, OTK-A 2009, nr 7, poz. 109
Wyrok z 21.07.2009 r., K 7/09, OTK-A 2009, nr 7, poz. 113
Wyrok z 12.01.2010 r., SK 2/09, OTK-A 2010, nr 1, poz. 1
Wyrok z 9.02.2010 r., SK 10/09, OTK-A 2010, nr 2, poz. 10
Wyrok z 2.06.2010 r., SK 38/09, OTK-A 2010, nr 5, poz. 46
Wyrok z 20.10.2010 r., P 37/09, OTK-A 2010, nr 8, poz. 79
Wyrok z 21.09.2011 r., SK 6/10, OTK-A 2011, nr 7, poz. 73
Wyrok z 6.12.2011 r., SK 3/11, OTK-A 2011, nr 10, poz. 113
Wyrok z 11.01.2012 r., K 36/09, OTK-A 2012, nr 1, poz. 3
Wyrok z 12.04.2012 r., SK 21/11, OTK-A 2012, nr 4, poz. 38
Wyrok z 3.07.2012 r., K 22/09, OTK-A 2012, nr 7, poz. 74
Wyrok z 30.10.2012 r., SK 20/11, OTK-A 2012, nr 9, poz. 110
Wyrok z 27.03.2013 r., K 27/12, OTK-A 2013, nr 3, poz. 29
Wyrok 14.05.2013 r., P 27/12, OTK-A 2013 r., nr 4, poz. 41
Wyrok z 25.05.2013 r., SK 61/12, OTK-A 2013, nr 6, poz. 84
Wyrok z 8.10.2013 r., K 30/11, OTK-A 2013, nr 7, poz. 98
Wyrok z 26.11.2013 r., SK 33/12, OTK-A 2013, nr 8, poz. 124
Wyrok z 25.03.2014 r., SK 25/13, OTK-A 2014, nr 3, poz. 33
Wyrok z 8.04.2014 r., SK 22/11, OTK-A 2014, nr 4, poz. 37
Wyrok z 18.09.2014 r., K 44/12, OTK-A 2014, nr 8, poz. 92

Wyrok z 13.01.2015 r., SK 34/12, OTK-A 2015, nr 1, poz. 1
Wyrok z 24.02.2015 r., K 34/12, OTK-A 2015, nr 2, poz. 17
Wyrok z 13.10.2015 r., SK 63/12, OTK-A 2015, nr 9, poz. 146
Wyrok z 22.10.2015 r., SK 28/14, OTK-A 2015, nr 9, poz. 149
Wyrok z 27.10.2015 r., K 5/14, OTK-A 2015, nr 9, poz. 150
Wyrok z 8.06.2016 r., P 62/14, OTK-A 2016, poz. 29
Wyrok z 29.06.2016 r., SK 24/17, OTK-A 2016, poz. 46
Wyrok z 22.03.2017 r., SK 13/14, OTK-A 2017, poz. 19
Wyrok z 16.05.2018 r., K 12/15, OTK-A 2018, poz. 29
Wyrok z 23.05.2018 r., SK 8/14, OTK-A 2018, poz. 34
Wyrok z 3.10.2018 r., SK 5/16, OTK-A 2018, poz. 54
Wyrok z 16.01.2019 r., P 19/17, OTK-A 2019, poz. 9
Wyrok z 20.11.2019 r., SK 6/18, OTK-A 2019, poz. 62
Postanowienie z 7.09.1999 r., TS 35/99, OTK 1999, nr 6, poz. 134
Postanowienie z 8.07.2003 r., Ts 52/03, OTK-B 2003, nr 4, poz. 232
Postanowienie z 6.09.2004 r., TS 91/04, OTK-B 2005, nr 1, poz. 33
Postanowienie z 20.01.2005 r., TS 91/04, OTK-B 2005, nr 1, poz. 34
Postanowienie z 11.04.2005 r., SK 48/04, OTK - a 2005, nr 4, poz. 45
Postanowienie z 9.01.2006 r., TS 207/05, OTK-B 2006, nr 5, poz. 225
Postanowienie z 24.01.2006 r., TS 105/05, OTK-B 2014, nr 2, poz. 721
Postanowienie z 5.07.2006 r., TS 105/05, OTK-B 2014, nr 2, poz. 722
Postanowienie z 1.06.2008 r., SK 48/07, OTK-A 2008, nr 5, poz. 93
Postanowienie z 7.10.2008 r., SK 55/06, OTK-A 2008, nr 8, poz. 145
Postanowienie z 17.04.2009 r., TS 228/08, OTK-B 2009, nr 4, poz. 297
Postanowienie z 9.11.2009 r., S 7/09, OTK-A 2009, nr 10, poz. 154
Postanowienie z 7.12.2009 r., TS 87/09, OTK-B 2010, nr 1, poz. 53
Postanowienie z 1.07.2010 r., TS 6/10, OTK-B 2011, nr 1, poz. 82
Postanowienie z 2.12.2010 r., TS 243/09, OTK-B 2010, nr 6, poz. 455
Postanowienie z 13.01.2011 r., TS 6/10, OTK-B 2011, nr 1, poz. 83
Postanowienie z 16.11.2011 r., TS 124/11, OTK-B 2011, nr 6, poz. 498
Postanowienie z 4.06.2012 r., TS 160/09, OTK-B 2012, nr 3, poz. 260
Postanowienie z 11.04.2013 r., TS 9/12, OTK-B 2013, nr 4, poz. 362
Postanowienie z 23.05.2013 r., TS 84/12, OTK-B 2013, nr 4, poz. 382
Postanowienie z 5.06.2013 r., TS 240/11, OTK-B 2013, nr 5, poz. 452
Postanowienie z 26.11.2013 r., TS 156/13, OTK-B 2014, nr 1, poz. 66
Postanowienie z 17.12.2013 r., TS 217/12, OTK-B 2014, nr 2, poz. 124
Orzeczenie z 4.12.1990 r., K 12/90, OTK ZU 1990, poz. 7
Orzeczenie z 7.06.1994 r., K 17/93; OTK ZU 1994, poz. 11
Orzeczenie z 4.10.1995 r., K 8/95, OTK ZU 1995, poz. 28
Orzeczenie z 17.10.1995 r., K 10/95, OTK ZU 1995, poz. 30
Orzeczenie z 15.07.1996 r., K 5/96, OTK ZU 1996, nr 4, poz. 30
Uchwała z 6.09.1995 r., W 20/94, OTK ZU 1995, poz. 44
Uchwała z 15.05.1996 r., W 2/96, OTK ZU 1996, nr 3, poz. 23

Sąd Najwyższy

Wyrok z 10.02.1932 r., II K 19/32, OSN(K) 1932, z. V, poz. 90
Wyrok z 11.02.1971 r., II KR 191/70, LEX nr 16584
Wyrok z 20.01.1972 r., III KR 201/71, OSPiKA 1973, nr 4, poz. 63

Wyrok z 10.03.1972 r., V KRN 21/72, OSNKW 1972, nr 9, poz. 143
Wyrok z 29.05.1973 r., V KRN 118/73, OSNKW 1973, nr 12, poz. 155
Wyrok z 10.07.1973 r., V KRN 173/73, OSNKW 1974, nr 1, poz. 19
Wyrok z 17.07.1973 r., V KRN 264/73, OSNKW 1973, nr 12, poz. 163
Wyrok z 23.10.1973 r., V KRN 396/73, OSNKW 1974, nr 3, poz. 55
Wyrok z 8.12.1973 r., V KRN 449/73, OSNKW 1974, nr 5, poz. 99
Wyrok z 30.05.1974 r., III KRN 22/74, OSNKW z 1974, nr 9, poz. 172
Wyrok z 25.09.1974 r., I KR 84/74, OSNKW 1974, nr 12, poz. 235
Wyrok z 25.10.1974 r., Rwn 488/74, OSNKW 1975, nr 1, poz. 18
Wyrok z 16.12.1974 r., Rwn 618/74, OSNKW 1975, nr 3-4, poz. 47
Wyrok z 25.06.1975 r., V KRN 60/75, LEX nr 16907
Wyrok z 3.07.1975 r., II KR 86/75, OSNPG 1975, nr 10, poz. 103
Wyrok z 7.03.1979 r., V KRN 31/79, OSNPG 1980, nr 2, poz. 27
Wyrok z 20.01.1983 r., II KR 347/83, OSPiKA 1983, nr 9, poz. 203
Wyrok z 26.08.1983 r., V KR 40/83, OSNPG 1984, nr 5, poz. 45
Wyrok z 16.03.1984 r., RNw 2/84, OSNKW 1984, nr 11-12, poz. 115
Wyrok z 11.05.1984 r., RW 262/84, OSNKW 1985, nr 1-2, poz. 10
Wyrok z 25.03.1987 r., V KRN 18/87, Legalis nr 25776
Wyrok z 23.11.1988 r., V KRN 245/88, LEX nr 20343
Wyrok z 9.11.1990 r., WRN 149/90, OSNKW 1991, nr 7-9, poz. 41
Wyrok z 7.09.1994 r. III KRN 116/94, OSNKW 1994, nr 11-12, poz. 74
Wyrok z 23.09.1994 r., II KRN 173/94, OSNKW 1995, nr 1-2, poz. 9
Wyrok z 1.12.1994 r., III KRN 120/94, OSP 1995, nr 6, poz. 138
Wyrok z 5.06.2000 r., IV KKN 310/99, Legalis nr 326773
Wyrok z 5.06.2000 r., IV KKN 417/99, Legalis nr 326799
Wyrok z 4.10.2000 r., III KKN 164/00, OSNKW 2001, nr 1-2, poz. 10
Wyrok z 9.01.2001 r., V KKN 461/00, Legalis nr 51008
Wyrok z 12.04.2001 r., III KKN 354/00, Legalis nr 356457
Wyrok z 13.06.2001 r., IV KKN 169/01, LEX nr 553799
Wyrok z 14.11.2001 r., III KKN 250/01, LEX nr 51944
Wyrok z 5.04.2002 r., III KK 35/02, Legalis nr 59522
Wyrok 11.07.2002 r., IV KK 150/02, OSN Prok. i Pr. 2003, nr 5, poz. 5
Wyrok z 5.09.2002 r., II KK 102/02, OSN Prok. i Pr. 2003, nr 4, poz. 8
Wyrok z 9.07.2003 r., III KK 337/02, LEX nr 80299
Wyrok z 23.10.2003 r., IV KKN 56/01, Legalis nr 97387
Wyrok z 11.02.2004 r., IV KK 323/03, OSNwSK 2004, nr 1, poz. 303
Wyrok z 19.02.2004, IV KK 268/03, OSNwSK 2004, nr 1, poz. 336
Wyrok z 19.08.2004 r., II KK 388/03, OSNKW 2004, nr 12, poz. 103
Wyrok z 28.01.2005 r., V KK 364/04, OSNKW 2005, nr 3, poz. 30
Wyrok z 9.03.2005 r., III KK 276/04, OSNKW 2005, nr 6, poz. 55
Wyrok z 25.10.2005 r., IV KK 368/05, KZS 2006, nr 7-8, poz. 60
Wyrok z 12.07.2006 r., II KK 304/05, LEX nr 193054
Wyrok z 5.09.2006 r., IV KK 194/06, OSNwSK 2006, nr 1, poz. 1663
Wyrok z 1.02.2007 r., II KK 375/06, OSNKW 2007, nr 1, poz. 332
Wyrok z 21.08.2007 r., II KK 81/07, OSNKW 2008, nr 1, poz. 5
Wyrok z 5.03.2008 r., V KK 356/07, LEX nr 359269
Wyrok z 8.05.2008 r., III KK 520/07, LEX nr 435387
Wyrok z 13.05.2008 r., IV KK 3/08, LEX nr 393941
Wyrok z 26.06.2008 r., IV KK 53/08, OSNwSK 2008, nr 1, poz. 1342
Wyrok z 18.11.2008 r., II KK 121/08, KZS 2009, nr 4, poz. 23

Wyrok z 29.04.2009 r., SNO 33/09, OSNSD 2009, nr 1, poz. 50
Wyrok z 7.05.2009 r., IV CSK 513/08, Legalis nr 264468
Wyrok z 18.03.2010 r., III KK 26/10, KZS 2010, nr 7-8, poz. 36
Wyrok z 1.10.2010 r., IV KK 185/10, LEX nr 688697
Wyrok z 21.10.2010 r., V KK 315/10, OSNwSK 2010, nr 1, poz. 2059
Wyrok z 12.05.2011 r., II KK 97/11, OSNKW 2011, nr 7, poz. 63
Wyrok z 2.02.2012 r., II KK 5/12, OSNKW 2012, nr 4, poz. 44
Wyrok z 30.10.2014 r., II KK 88/14, LEX nr 1551332
Wyrok z 13.10.2016 r., IV KK 175/16, LEX nr 2151439
Wyrok z 9.12.2016 r., IV KS 5/16, LEX nr 2165596
Wyrok z 6.04.2017 r., V KK 372/16, OSNKW 2017, nr 9, poz. 51
Wyrok z 12.07.2017 r., III KS 4/17, LEX nr 2341782
Wyrok z 27.07.2017 r., IV KS 2/17, OSNKW 2018, nr 5, poz. 35
Wyrok z 10.08.2017 r., III KS 5/17, LEX nr 2340594
Wyrok z 12.09.2017 r., III KS 7/17, LEX nr 2390685
Wyrok z 1.10.2017 r., V KK 199/17, Legalis nr 1692551
Wyrok z 15.11.2017 r., IV KS 5/17, OSP 2018, nr 7-8, poz. 74
Wyrok z 14.03.2018 r., IV KS 4/18, OSNKW 2018, nr 7, poz. 51
Wyrok z 23.08.2018 r., V KS 16/18, LEX nr 2538860
Wyrok z 26.09.2018 r., IV KS 14/18, LEX nr 2580175
Wyrok z 9.10.2018 r., III KS 20/18, LEX nr 2580179
Wyrok z 8.02.2019, i CSK 803/17, LEX nr 2618429
Wyrok z 10.07.2019 r., IV KS 17/19, LEX nr 2694639
Wyrok z 28.11.2019 r., IV KS 48/19, Legalis nr 2254714
Wyrok z 29.01.2020 r., II KS 27/19, Legalis nr 2280143
Postanowienie z 21.07.1978 r., VI KRN 176/78, OSNKW 1978, nr 12, poz. 149
Postanowienie z 25.04.1979 r., V KR 72/79, OSNPG 1979, nr 10, poz. 143
Postanowienie z 21.06.1996 r., V KZ 16/96, OSNKW 1996, nr 7-8, poz. 41
Postanowienie z 22.3.2000 r., V KZ 23/00, OSNKW 2000, nr 5-6, poz. 52
Postanowienie z 18.07.2000 r., IV KZ 63/00, OSNKW 2000, nr 7-8, poz. 70
Postanowienie z 11.10.2002 r., WA 53/02, OSNKW 2003, nr 1-2, poz. 15
Postanowienie z 26.11.2002 r., III KZ 47/02, OSNKW 2003, nr 3-4, poz. 35
Postanowienie z 11.12.2002 r., V KK 135/02, OSNKW 2003, nr 3-4, poz. 36
Postanowienie z 29.01.2003 r., I CZ 192/02, OSNC 2004, nr 4, poz. 64
Postanowienie z 10.03.2003 r., III KKN 26/01, LEX nr 7708
Postanowienie z 24.07.2003 r., WZ 24/03, OSNKW 2003, nr 9-10, poz. 86
Postanowienie z 1.03.2004 r., V KK 373/03, OSNwSK 2004, poz. 437
Postanowienie z 8.06.2004 r., IV KK 116/04, LEX nr 162786
Postanowienie z 22.07.2004 r., WZ 49/04, OSNKW 2004, nr 10, poz. 93
Postanowienie z 14.04.2005 r., III KK 196/04, LEX nr 151672
Postanowienie z 12.05.2005 r., III SPP 96/05, Legalis nr 71878
Postanowienie z 27.10.2005 r., I KZP 37/05, OSNKW 2005, nr 11, poz. 109
Postanowienie z 1.03.2006 r., III KK 240/05, LEX nr 180781
Postanowienie z 16.03.2006 r., III SPP 10/06, Legalis nr 81888
Postanowienie z 21.03.2006 r., III SPP 13/06; Legalis nr 81889
Postanowieniu z 12.04.2006 r., II KK 335/05, OSNKW 2006, nr 7-8, poz. 70
Postanowienie z 28.06.2006 r., III CZ 36/06, OSNC 2007, nr 1, poz. 19
Postanowienie z 25.10.2006 r. III CZP 73/06, Biuletyn SN 2007, nr 1, s. 18
Postanowienie z 25.10.2006 r. III CZP 74/06, OSNC 2007, nr 6, poz. 90
Postanowienie z 18.01.2007 r., III KK 440/06, OSNwSK 2007, poz. 218

Postanowienie z 27.03.2007 r., III KK 461/06, OSNwSK 2007, poz. 711
Postanowienie z 24.04.2007 r., II KK 242/06, OSNwSK 2007, poz. 887
Postanowienie z 28.06.2007 r., III K 489/06, OSNwSK 2007, poz. 1488
Postanowienie z 25.10.2007 r., I KZP 33/07, OSNKW 2007, nr 12, poz. 90
Postanowienie z 24.01.2008 r., II KK 275/07, BPK 2008, nr 2, poz. 32
Postanowienie z 26.03.2008 r., V KK 389/07, OSNKW 2008, nr 8, poz. 61
Postanowienie z 9.7.2008 r., IV KK 194/08, Legalis nr 118108
Postanowienie z 10.09.2008 r., V KK 138/08, LEX nr 457933
Postanowienie z 26.03. 2009 r., I KZP 39/08, OSNKW 2009, nr 5, poz. 36
Postanowienie z 8.09.2009 r., WZ 37/09, OSNKW 2009, nr 1, poz. 1847
Postanowienie z 19.09.2009 r., IV KZ 38/09, LEX nr 608562
Postanowienie z 1.10.2009 r., II KK 52/09, LEX nr 532381
Postanowienie z 1.06.2010 r., IV KZ 30/10 OSNwSK 2010, nr 1, poz. 1142
Postanowienie z 4.08.2010 r., III KK 53/10, LEX nr 603782
Postanowienie z 19.10.2010 r., III KK 97/10, OSNKW 2011, nr 6, poz. 50
Postanowienie z 27.01.2011 r., I KZP 25/10, OSNKW 2011, nr 2, poz. 10
Postanowienie z 23.03.2011 r., I KZP 29/10, OSNKW 2011, nr 3, poz. 24
Postanowienie z 14.11.2011 r., V KZ 58/11, OSNwSK 2011, nr 1, poz. 2100
Postanowienie z 3.04.2012 r., V KK 338/11, LEX nr 1163976
Postanowienie z 25.10.2012 r., I CZ 153/12, LEX nr 1265547
Postanowienie z 8.08.2013 r., III KZ 42/13, Legalis nr 722015
Postanowienie z 30.12.2013 r., IV KZ 75/13, Legalis nr 745474
Postanowienie z 13.03.2014 r., IV KZ 13/14, OSNKW 2014, nr 7, poz. 58
Postanowienie z 22.05.2014 r., III KZ 15/14, LEX nr 1463635
Postanowienie z 17.07.2014 r., V KZ 26/14, KZS 2014, nr 12, poz. 21
Postanowienie z 13.08.2014 r., V KZ 27/14, Legalis nr 1034092
Postanowienie z 14.11.2014 r., III KZ 86/14, OSNKW 2015, nr 4, poz. 31
Postanowienie z 10.12.2014 r., III KZ 93/1, Legalis 1157288
Postanowienie z 26.02.2015 r., III KZ 6/15, Legalis nr 1186394
Postanowienie z 29.01.2016 r., IV KK 320/15, LEX nr 1972986
Postanowienie z 18.05.2016 r., III SPP 53/16, Legalis nr 1472985
Postanowienie z 7.09.2016, WZ 17/16, Legalis nr 1507295
Postanowienie z 23.09.2016 r., III KK 41/16, OSNKW 2016, nr 12, poz. 81
Postanowienie z 25.11.2016 r., V CZ 76/16, LEX nr 216198
Postanowienie z 23.05.2017 r., III KS 2/17, LEX nr 2298284
Postanowienie z 13.06.2017 r., V KK 480/16, OSKW 2017, nr 9, poz. 55
Postanowienie z 29.06.2017 r., III KZ 23/17, LEX nr 2321867
Postanowienie z 13.10.2017 r., I CZ 90/17, Lex nr 2400310
Postanowienie z 21.11.2017 r., III KS 8/17, LEX nr 2428758
Postanowienie z 20.02.2018 r., II UZ 114/17, Lex nr 2488697
Postanowienie z 11.04.2018 r., IV KS 7/18, LEX nr 2499850
Postanowienie z 16.05.2018 r., V KS 7/18, LEX nr 2500563
Postanowienie z 16.05.2018 r., V KS 9/18, LEX nr 2500565
Postanowienie z 12.12.2018 r., II KZ 37/18, Legalis nr 1885222
Postanowienie z 22.01.2019 r., I NSP 71/18, Legalis nr 1878804
Postanowienie z 23.01.2019 r., III KS 34/18, OSNKW 2019, nr 3, poz. 17
Postanowienie z 30.01.2019 r., V KZ 65/18, Legalis nr 1872525
Postanowienie z 14.03.2019 r., V KZ 5/19, Legalis nr 1883515
Postanowienie z 15.05.2019 r., II KZ 9/19, Legalis nr 1921339
Postanowienie z 30.05.2019 r., II KZ 11/19, Legalis nr 1973149

Postanowienie z 2.07.2019 r., I NSP 54/19, Legalis nr 1964775
Postanowienie z 6.07.2019 r., I NSP 66/19, Legalis nr 2235940
Postanowienie z 18.07.2019 r., I NSP 53/19, Legalis nr 1975091
Postanowienie z 25.07.2019 r., II KZ 18/19, Legalis nr 2245702
Postanowienie z 1.08.2019 r., I KZ 5/19, Legalis nr 2258814
Postanowienie z 12.09.2019 r., I CZ 65/19, LEX nr 2734424
Uchwała z 21.07.1971 r., VI KZP 68/70, OSNKW 1971, nr 4, poz. 51
Uchwała z 25.11.1971 r., OSNKW 1972, nr 2, poz. 29
Uchwała z 25.08.1972 r., VI KZP 16/72, OSNPG 1972, nr 9, poz. 160
Uchwała z 9.12.1975 r., VI KZP 31/75, OSNKW 1976, nr 2, poz. 22
Uchwała z 13.02.1976 r., VI KZP 40/75, OSNKW 1976, nr 3, poz. 42
Uchwała z 29.04.1977 r., III CZP 23/77, OSNCP 1977, nr 12, poz. 230
Uchwała z 30.10.1985 r., VI KZP 11/84, OSNKW 1986, nr 1–2, poz. 1
Uchwała z 1.12.1994 r., III AZP 8/94, OSN 1995, nr 7, poz. 82
Uchwała z 20.11.1991 r., I KZP 19/91, OSNKW 1992, nr 3–4, poz. 21
Uchwała z 9.02.2000 r., III CZP 38/99, OSNC 2000, nr 7–8, poz. 126
Uchwała z 29.06.2000 r., I KZP 14/00, OSNKW 2000, nr 7-8, poz. 59
Uchwała z 24.01.2001 r., I KZP 46/00, Biul. SN 2001, nr 1, s. 14
Uchwała z 24.08.2001 r., I KZP 12/01, OSNKW 2001, nr 9-10, poz. 73
Uchwała z 26.09.2002 r., I KZP 23/02, OSNKW 2002, nr 11-12, poz. 98
Uchwała z 25.03.2004 r., I KZP 45/03, OSNKW 2004, nr 4, poz. 38
Uchwała z 25.10.2006 r., III CZP 74/06, OSNC 2007, nr 6, poz. 90
Uchwała z 22.11.2006 r., III CZP 86/06, Biuletyn SN 2006, nr 11, s. 13
Uchwała z 20.12.2006 r., I KZP 29/06, OSNKW 2007, nr 1, poz. 1
Uchwała z 24.01.2007 r., III CZP 124/06, OSNC 2007, nr 6, poz. 91
Uchwała z 31.01.2008 r. III CZP 49/07, OSNC 2008, nr 6, poz. 55
Uchwała z 27.05.2009 r., I KZP 5/09, OSNKW 2009, nr 7, poz. 51
Uchwała z 23.03.2011 r., I KZP 28/10, OSNKW 2011, nr 4, poz. 30
Uchwała z 28.03.2012 r., I KZP 26/11, OSNKW 2012, nr 4, poz. 36
Uchwała z 23.05.2012 r., III CZP 9/12, OSNC 2012, nr 11, poz. 128
Uchwała z 27.02.2013 r., I KZP 26/12, OSNKW 2013, nr 4, poz. 27
Uchwała z 30.04.2014 r., I KZP 4/14, OSNKW 2014, nr 6, poz. 45
Uchwała z 30.03.2016 r., I KZP 21/15, OSNKW 2016, nr 5, poz. 28
Uchwała z 20.09.2018 r., I KZP 10/18, OSNKW 2018, nr 11, poz. 73
Uchwała z 22.05.2019 r., I KZP 3/19, OSNKW 2019, nr 6, poz. 31
Zarządzenie z 26.01.2012 r., III KZ 93/11, OSNKW 2012, nr 3, poz. 34

Sądy Apelacyjne

Wyrok SA w Lublinie z 23.05.2006 r., II AKa 121/06, Legalis nr 80682
Wyrok SA we Wrocławiu z 19.4.2012 r., II AKa 85/12, LEX nr 1162856
Wyrok SA w Katowicach z 24.05.1991 r., II AKr 32/91, OSA 1992, nr 3, poz. 23
Postanowienie SA w Lublinie z 16.03.2005 r., II AKz 60/05, LEX nr 287484
Postanowienie SA w Lublinie z 28.03.2012 r., II AKz 154/12, LEX nr 1210838
Zarządzenie sędziego SA we Wrocławiu z 25.01.2016 r., II AKo 200/15, LEX nr 2204496

Naczelny Sąd Administracyjny

wyrok z 10.04.1989 r., II SA 1198/88, ONSA 1989, nr 1, poz. 36
wyrok z 12.11.1993 r., V SA 721/92, ONSA 1992, nr 3-4, poz. 95
wyrok z 11.02.2020 r., II GSK 1409/19, Legalis nr 2333555

Wojewódzkie Sądy Administracyjne

wyrok WSA w Warszawie z 29.10.2004 r., I SA 768/03, Legalis nr 72822
wyrok WSA w Warszawie z 20.04.2005 r., II SA 4823/03, Legalis nr 271676
wyrok WSA w Gdańsku z 16.02.2011 r., I SA/Gd 1295/10, Legalis nr 314055

Europejski Trybunał Praw Człowieka

Wyrok z 23.07.1968 r., Delcourt p. Belgii, 1474/62
Wyrok z 8.06.1976 r., Engel i inni p. Holandii, Seria A nr 22
Wyrok z 21.02.1984 r., Öztürk p. Niemcom, Seria A, nr 73
Wyrok z 22.02.1984 r., Sutter p. Szwajcarii, 8209/78
Wyrok z 28.06.1984 r. Campbell i Fell p. Wielkiej Brytanii, Seria A nr 80
Wyrok z 29.05.1986 r., Deumeland p. Niemcom, 9384/81
Wyrok z 2.03.1987 r., Monnell i Morris p. Wielkiej Brytanii, 9562/81 i 9818/82
Wyrok z 26.05.1988 r., Ekbatani p. Szwecji, 10563/83
Wyrok z 19.12.1989 r., Kamasiński p. Austrii, 9783/82
Wyrok z 28.08.1991 r., F.C.B. p. Włochom, 12151/86
Wyrok z 22.04.1992 r., Vidal p. Belgii, 12351/86
Wyrok z 16.12.1992 r., Hadjianastassiou p. Grecji, 12945/87
Wyrok z 23.11.1993 r., Poitrimol p. Francji, 14032/88
Wyrok z 25.03.1998 r., Belziuk p. Polsce, 23103/93
Wyrok z 28.07.1999 r., Bottazzi i inni p. Włochom, 34884/97
Wyrok z 26.10.2000 r., Kudła p. Polsce, 30210/96
Wyrok z 13.02.2001 r., Krombach p. Francji, 29731/96
Wyrok z 25.06.2002 r. Migoń p. Polsce, 24244/94
Wyrok z 29.03.2006 r., Scordino p. Włochom (1), 36813/97
Wyrok z 24.04.2007 r., Matyjek p. Polsce, 38184/03
Wyrok z 6.11.2007 r., Chruściński p. Polsce, 22755/04
Wyrok z 11.12.2007 r., Drassich p. Włochom, 25575/04
Wyrok 15.01.2008 r., Łaskiewicz p. Polsce, 28481/03
Wyrok z 11.06.2010 r., Alkes p. Turcji (2), 16047/04
Wyrok z 22.2.2011 r., Lalmahomed p. Holandii, 26036/08
Wyrok z 10.05.2011 r. Finger p. Bułgarii, 37346/05
Wyrok z 11.06.2013 r., Kowalski p. Polsce, 43316/08
Wyrok z 29.04.2014 r., Natsvlishvili i Togonidze p. Gruzji, 9043/05
Wyrok z 30.10.2014 r., Shvydka p. Ukrainie, 17888/12
Wyrok z 2.06.2015 r., Kuokkanen i Johannesdahl p. Finlandii, 38147/12
Wyrok z 7.07.2015 r., Rutkowski i inni p. Polsce, 72287/10
Wyrok z 29.11.2016 r., Lhermitte p. Belgii, 34238/09
Wyrok z 10.04.2018 r., Tsvetkova i inni p. Rosji, 54381/08
Wyrok z 13.12.2018 r., Witkowski p. Polsce, 21497/14
Decyzja z 26.10.1995 r., E.M. p. Norwegii, 20087/92

Decyzja z 30.05. 2006 r., Matyjek p. Polsce, 38184/03
Decyzja z 1.09.2015 r., Dorado Baúlde p. Hiszpanii, 23486/12

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej

Wyrok z 21.05.1976 r., Roquette Freres, C-26/76,
Wyrok z 12.06.1980 r., Express Dairy Foods Limited, C-130/79
Wyrok z 19.11.1991 r., A. Francovich i D. Bonifaci, C-6/90
Wyrok z 15.09.1998 r., Ansaldo Energia i in., C-279/96, C-280/96 i C-281/96
Wyrok z 13.03.2007 r., Unibet, C-432/05
Wyrok z 17.02.2009 r., Elgafaji, C-465/07
Wyrok z 22.12.2010 r., DEB, C-279/09
Wyrok z 5.05.2011 r., McCarthy, C-434/09
Wyrok z 28.07. 2011 r., Samba Diouf, C-69/10
Wyrok z 3.10.2013 r., Inuit Tapiriit Kanatami i in., C-583/11 P
Wyrok z 27.02.2018 r., Associação Sindical dos Juizes Portugueses, C-64/16

Komitet Praw Człowieka ONZ

Decyzja nr 64/1979, Salgar de Matejo p. Kolumbii
Decyzja nr 230/1987, Henry v. Jamajce
Decyzja nr 536/1993, Perera p. Australii
Decyzja nr 554/1993, LaVende p. Trinidadowi i Tobago
Decyzja nr 590/1994, Bennet p. Jamajce
Decyzja nr 614/1995, Thomas p. Jamajce
Decyzja nr 623-627/1995, Domukovsky i inni p. Gruzji
Decyzja nr 662/1995, Lumley p. Jamajce
Decyzja nr 663/1995, Morrison p. Jamajce
Decyzja nr 665/1995, Brown i Parish p. Jamajce
Decyzja nr 668/1995, Smith i Stewart p. Jamajce
Decyzja nr 680/1996, Gallimore p. Jamajce,
Decyzja nr 709/1996, Bailey p. Jamajce
Decyzja nr 750/1997, Daley p. Jamajce
Decyzja nr 802/1998, Rogerson p. Australii
Decyzja nr 818/1998, Sextus p. Trinidadowi i Tobago
Decyzja nr 836/1998, Gelazauskas p. Litwie
Decyzja nr 845/1998, Kennedy p. Trinidadowi i Tobago
Decyzja nr 903/1999, Van Hulst p. Holandii
Decyzja nr 928/2000, Sooklal p. Trinidadowi i Tobago
Decyzja nr 964/2001, Saidova p. Tadżykistanowi
Decyzja nr 973/2001, Khalilova v. Tadżykistanowi
Decyzja nr 984/2001, Juma p. Australii
Decyzja nr 985/2001, Aliboeva p. Tadżykistanowi
Decyzja nr 1095/2002, Gomariz Valera p. Hiszpanii
Decyzja nr 1100/2002, Bandajevsky p. Białorusi
Decyzja nr 1110/2002, Rolando p. Filipinom
Decyzja nr 1156/2003, Pérez Escolar p. Hiszpanii
Decyzja nr 1389/2005, Bertelli Gálvez p. Hiszpanii

